

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Murray Bookchin

Devrimci Halk Hareketleri Tarihi

Fransız Devriminden İkinci Enternasyonale

Çeviren: Deniz Keskin

Murray Bookchin

DEVİRİMCİ HALK HAREKETLERİ TARİHİ

Fransız Devriminden İkinci Enternasyonale

(Üçüncü Devrim/Cilt 2)

***dipnot yayınları**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kitabın Özgün Adı

The Third Revolution (Volume Two): Popular Movements in the Revolutionary Era
Continuum, 1998

© Murray Bookchin, 1996

© Dipnot Yayınları, 2011

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Dipnot Yayınları'na aittir.

Dipnot Yayınları 153

ISBN: 978-605-4412-55-6 (tk.)

978-605-4412-67-9 (2.c)

Sertifika No: 14999

Editör: İbrahim Yıldız

Çeviri: Deniz Keskin

Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Son Okuma: Reha Alpay

1. Baskı: 2012 / Ankara

2. Baskı: 2017 / Ankara

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.

Baskı: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 13268)

İvedik O.S.B 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No:2/40

Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları

Selanik Cad. No. 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

Murray Bookchin

Devrimci Halk Hareketleri Tarihi

Fransız Devriminden İkinci Enternasyonale

İngilizceden çeviren

Deniz Keskin

***dipnot** yayınları

Torunum Katya'ya

Murray Bookchin

14 Ocak 1921'de New York City'de Rus göçmeni olan Yahudi bir aileye doğdu. 1930'da Genç Öncüler'e ve ardından Genç Komünist Birliği'ne girerek Komünist gençlik hareketine katıldı. 1939'da Komünistler "Troçkist-anarşist sapmaları" nedeniyle onu uzaklaştırdılar. Troçkistlerin Sosyalist İşçi Partisi'ne katıldı. 1940'tan 1944'e kadar Bayonne, New Jersey'de dökümhanede çalıştı, işçileri kitlesel endüstri işçileri sendikasına, Congress of Industrial Organizations (CIO), girmeleri için ve onları Troçkistlerin II. Dünya Savaşı'nın sonunda kesinlikle gerçekleşeceğini düşündükleri proletarya devrimi yolunda örgütlemek için çalıştı.

1944'ten sonra General Motors'da işe girdi, sonra United Auto Workers'a (UAW), en radikal Amerikan sendikasına girdi. 1946'daki büyük General Motors grevine katıldı, bu grev işçiler için yalnızca küçük kazançlar sağladı. Fakat 1948'de GM yönetimi işyerinde huzur olması karşılığında büyük stratejik imtiyazlar verdi; UAW anlaşmayı kabul etti. Bookchin, Marx'ın analizlerine ve beklentilerine karşı endüstriyel işçi sınıfının doğası gereği devrimci olmadığını gördü. Marksizm'i terk etti, fakat devrimi değil. 1950'lerde bir grup radikalle yakın bir ilişki halinde post-Marksist, otoriter-olmayan bir komünizmin ne şekilde kurulacağına ilişkin arayışlara girdi. Bu grup *Contemporary Issues* dergisini yayımladı, Bookchin (takma isimle) burada ilk makalelerini yazdı. 1952'de yazdığı uzun bir makale olan "Gıdadaki Kimyasal Maddeler Sorunu"nda, büyük-ölçekli, endüstriyel tarımın getirdiği gıda koruyucuları ve pestisitlerin insan sağlığı için muhtemel olumsuz etkilerini tartıştı. Bu sorunun çözümünün kent ve kırsal birleştirme, ölçek olarak küçük, yurttaş meclisleri tarafından yönetilen küçük-ölçekli desantralize bir toplum olduğunu söyledi.

1962'de Bookchin *Our Synthetic Environment*'i (Sentetik Çevremiz) yayımladı, bu kanser dahil hastalıkların kaynağı olarak pestisitlerin, yiyeceklerdeki katkı maddelerinin araştırılması üzerinedir. *Crisis in Our Cities*'de (1965), devasa şehirlerin ayrılmaz bir parçası olarak fosil yakıtların kullanımının küresel ısınmaya yol açabilecek bir sera etkisi yaratacağı konusunda uyandı bulundu; bu krizi aşmak için toplumun fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçmek –ve desantralize olmak– zorunda olduğunu söyledi. Anarşizmi kucaklayarak, özgürlükçü ekolojik fikirlerini birçok yenilikçi ve etkili makaleyle yaygınlaştırdı. "Ekoloji ve Devrimci Düşünce"(1964), radikal politik ekolojinin ilk manifestosuydu. "Towards a Liberatory Technology"(1965) alternatif, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve mikroteknolojilerin özgürlükçü toplumun altyapısı olarak kullanılması çağrısında bulundu. "Forms of Freedom"da devrimci hareketlerde, 1793'teki devrimci Paris'in seksiyon meclislerinde olduğu gibi meclis demokrasisini geliştirdi. Bütün bu makalelerini genç radikalleri ekolojik anarşizm doğrultusunda çok etkilemiş olan *Post-Scarcity Anarchism* (1971) adlı antolojide toplandı.

1970'lerin başında eko-anarşist fikirlerine "toplumsal ekoloji" adını verdi. 1974'te Plainfield, Vermont'ta Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nün kurucu ortağı ve yöneticisi oldu. Enstitü, toplumsal tepki, alternatif teknoloji ve organik tarım konusundaki üç aylık kursları nedeniyle uluslararası bir itibar kazandı. Ayrıca 1974'te Ramapo College of New Jersey'de ders vermeye başladı, burada kısa sürede profesör oldu. *The Limits of the City* (1974) kitabında radikal toplumsal düşüncede kenti keşfetti. *The Spanish Anarchists* (1977), başlangıcından 1930'ların ortalarına kadar İspanyol anarşist hareketinin bir tarihidir. 1976-1978 arasında Dimitrios Roussopoulos ile Montreal'deki sol özgürlükçü belediye hareketinin şekillendirilmesinde işbirliği yaptı. 1977-78'de Seabrook (New Hampshire)'daki nükleer santrale karşı çıkmak için Clamshell Alliance'a katıldı. 1970'lerdeki makaleleri *Toward an Ecological Society* (1980) isimli antolojide toplandı.

Büyük çalışması *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy* (1982)'de kabilesel "organik toplumu", hiyerarşinin ve devletin yükselişini ve ardından doğayı egemenlik altına alma düşüncesinin ortaya çıkışını sergiledi. Bu arıtsal çalışma politik, antropolojik, psikolo-

jik ve bilimsel temaları iç içe işler. *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship* (1986)'da, sivillerin kendilerini yönetmesini, meclis demokrasisini ve konfederalizmi anlatır. Bu tarihe kadar politik projesini, belediyede, kasabada ve mahallelerde halkın demokratik meclisleri ile sivil politik alanın yeniden yaratılması arayışındaki özgürlükçü belediyeçilik olarak adlandırdı. Daha geniş bölgelerde bu meclisler konfederasyon oluşturabilir ve güç kazandıklarında merkezi ulus-devlete meydan okuyabilirdi. Bu fikirlerin bazıları makalelerin bir araya getirildiği *The Modern Crisis* (1986)'de geliştirildi.

1983'te Ramapo'dan emekli olduktan sonra Burlington'a (Vermont) gitti. 1980'lerin ortalarında Avrupa'ya seyahat etti. Yeşillerin özgürlükçü belediyeçilik ile desantralize bir ekolojik demokrasi yaratabileceklerini iddia etti. 1980'lerin sonunda Burlington Yeşilleri'ni kurdu ve kentin yönetim organlarının demokratikleştirilmesi için çağında bulunan bir yerel seçim kampanyasına katıldı. 1990'da Bookchin politik yaşamdan emekli oldu. Emekli yönetici statüsünde Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nde ders vermeye devam etti.

1987'de insandışı doğanın insanların üzerinde olduğunu söyleyen doğa mistisizminin savunan derin ekolojistlerle bir tartışma başlattı. Bu gerici ideolojiye karşı seküler, humanist ve toplumsal bir ekolojiyi savundu. 1994'te anarşizm içindeki mistik ilkelci eğilimlerin benzer bir eleştirisini *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism?*'de yaptı. İki yıl sonra postmodernizmin, humanizm karşıtlığının genel bir eleştirisi olan *Re-enchanting Humanity* (1986)'yi yazdı. Destekleyici dünya görüşü ekolojik düşüncenin hizmetindeki bir diyalektik türüydü. Bu "diyalektik doğalcılığı" *The Philosophy of Social Ecology* (1990, yeniden basım. 1994)'de geliştirdi.

Bookchin, anarşistlerin özgürlükçü belediyeçilik ile –anarşistler oy vermeye ve bütün seçim politikalarına karşıydılar– ilgilenmediklerinin farkına vardı. Bireyden ziyade toplumsal özgürlüğe yönelen komünalizm lehine Anarşizmden zaman içinde koptu. 1992 ila 2003 arasında dört büyük ciltten oluşan, devrimci halk hareketleri tarihini anlattığı *The Third Revolution* (1996-2005)'ı yazdı.

Fikirleri hakkında daha fazla şey öğrenmek isteyenlere, her zaman giriş niteliğindeki *Remaking Society*'yi (1989) ve Janet Biehl tarafından hazırlanan *The Murray Bookchin Reader* (1997)'i tavsiye etti.

30 Haziran 2006'da Burlington'daki evinde kalp krizinden öldü.

Türkçe Yayınlanan Kitapları

Geleceğin Devrimi: Halk Meclisleri ve Doğrudan Demokrasi, Dipnot Yayınları.

Köylü İşyanlarından Fransız Devrimine, Dipnot Yayınları.

Paris Komününden İkinci Enternasyonale, Dipnot Yayınları.

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri, Dipnot Yayınları.

Spartakistlerden İspanya İç Savaşına, Dipnot Yayınları.

Toplumsal Ekolojinin Felsefesi, Sümer Yayıncılık.

Toplumu Yeniden Kurmak, Sümer Yayıncılık.

Özgürlüğün Ekolojisi, Sümer Yayıncılık.

Kentsiz Kentleşme, Sümer Yayıncılık.

İçindekiler

ÖNSÖZ	11

1. KISIM ZANAATKÂR SOSYALİZMİNİN YÜKSELİŞİ

1. BÖLÜM

JAKOBENİZMDEN SOSYALİZME	19
Devamlılıklar ve Kırılmalar	22
İngiltere’de İşçi Radikalizmi	27
Sanayi Devrimi: İngiltere	30
Fransa’da Sanayi Devrimi	33
İngiltere’nin Sosyalist Yörüngesi	35
Fransa’nın Sosyalist Yörüngesi	43

2. BÖLÜM

RESTORASYONDAN DEVRİME	51
Cabet, Blanqui, Buchez, Blanc ve Proudhon	54
Devrime Giden Yol	68

3. BÖLÜM

1830 DEVRİMİ	77
“Şanlı Üç Gün”	78
Sonuçlanamayan Devrim	84
Gizli Dernekler	90

2. KISIM

PARİS BARİKATLARDA

4. BÖLÜM

ŞUBAT 1848 DEVRİMİ	99
Eski Fransa'nın İnatçılığı	99
1840'ların Birlikçi Talepleri	103
Devrimin Başlangıcı	109
Şubat Barikatları	116
Monarşinin Çöküşü	120

5. BÖLÜM

TAMAMLANMAMIŞ DEVRİM	125
Geçici Hükümet	125
Hôtel De Ville Mücadelesi	133
1848'in Paradoksları	137
Kulüp Hareketi	144

6. BÖLÜM

"DEVİRİMİN YENİLGİSİ"	151
Devrim ve Karşı-devrim	152
Ulusal Atölyeler	154
17 Mart Eylem Günü	157
16 Nisan Eylem Günü	165
Büyüyen Kriz	170
15 Mayıs Eylem Günü	173

7. BÖLÜM

HAZİRAN 1848 AYAKLANMASI	181
"Çalışarak Yaşa ya da Savaşarak Öl"	183
Haziran Barikatları	186
Dört Gün	192
Haziran'dan Geriye Kalan	196
"Küçük Napoleon"	201

8. BÖLÜM

GERİCİLİK VE CANLANMA	207
Londra Sürgünü.....	209
Sanayi Proletaryasının Ortaya Çıkışı	213
Birinci Enternasyonal.....	216
Marx ve Bakunin	225

9. BÖLÜM

PARİS KOMÜNÜ'NE DOĞRU	233
Vive La République!.....	239
Kuşatma Altındaki Paris.....	245
Gericilik Kışı	252
Yaklaşan Fırtına	258

10. BÖLÜM

1871 PARİS KOMÜNÜ	263
Montmartre Topları	264
Merkez Komite Yönetimi Altında Paris	266
Komün'ün Ortaya Çıkışı.....	271
Komün İçerisindeki Çatışmalar.....	283
Komün Savaşta	286
Kanlı 22-28 Mayıs Haftası	291

3. KISIM

PROLETER SOSYALİZMLER

11. BÖLÜM

PROLETER SOSYALİZMLERİN YÜKSELİŞİ	301
Komün'den Çıkarılan Dersler.....	302
Yeni Ekonomi	306
Sosyalizmdeki Değişim	309
Proleter Sosyalizm: Sendikalizm	311
Proleter Sosyalizm: Marksizm	319

12. BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRAT ARA DÖNEM	327
İkinci Enternasyonal	328

Uzlaşmanın Arka Planı	330
Reform mu Devrim mi?	338
Giderek Artan Uyumlulaşma	349
“Kitle Partisi”	354
SPD ve İkinci Enternasyonal	361
YARARLANILAN ESERLER HAKKINDA	367

ÖNSÖZ

Üçüncü Devrim'in bu ikinci cildinde öncelikli olarak Fransız işçi sınıfının 1830 Devrimi, 1848 Devrimi ve 1871 Paris Komünü çizgisindeki on dokuzuncu yüzyıl ayaklanmaları konu alınıyor. Ayrıca, gerekli olması dolayısıyla Uluslararası Emekçiler Birliği'nin (IWMA) veya Birinci Enternasyonal ve İkinci Enternasyonal'in, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden epeyce etkilenmiş bir Marksist sosyal demokrat kuruluş olması bağlamında tarihi ve kökenleri de ele alınıyor. İçeriği artarak ideolojikleşen on dokuzuncu yüzyıl işçi hareketleri, modern proletaryanın ve sanayiye bağlı bir kapitalist sınıfın ortaya çıkışı, radikal cumhuriyetçi bir ideoloji ve hareket olan Jakobenizmden, işçi sınıfına odaklanmış çeşitli sosyalizmlere doğru yaşanan dönüşümü incelemeyi de gerekli kıldı. Yüzyılın ilk yarısında İngiltere ve Fransa'da gerçek bir modern sınıf çatışması ortaya çıktı ve bu gelişmeyi zaten Fransız Devrimi'ni izleyen günlerden itibaren filizlenmekte olan çeşitli sosyalist ve anarşist ideolojilerin sahneye çıkması takip etti. Dolayısıyla, devrimleri doğrudan konu edinmenin yanı sıra solcu Jakobenizmden doğrudan sosyalizme doğru yaşanan evrimi de özetleyen açıklamaları kitaba dahil ettim.

Bu cilt, bir anlamda modern tarihin en fırtınalı halk ayaklanmalarının tarihi olmakla kalmıyor, çeşitli büyük devrimci hareketlerin ve ideolojilerin aynasından bir on dokuzuncu yüzyıl Fransa tarihi olma niteliği de taşıyor. Paris'teki 1830, 1848 ve 1871 devrimleri, büyük oranda 1789-1794 arasında süren devrimin uzantılarıydı ve bu devrimlerin öznelerinin çoğunluğu da durumu böyle görüyordu. Geleneksel tarihçilerin çoğunun aksine, Parisli işçilerin 1848 ayaklanmasının tüm on dokuzuncu yüzyıl Fransız devrimleri arasında sınıf bilinci en yüksek olay olduğunu, hatta hiçbir anlamda sosyalist nitelik taşımayan, işçi sınıfı temelli bir yapıya sahip olmayan 1871 Paris Komünü'nden (aslında Paris Komünü, sınıfsal bir devrim olmaktan ziyade Paris'in Prusya tarafından işgali üzerine başlanmış bir sivil temelli sığına ve vatanseverliğe

dayanan bir süreçti) dahi ileride olduğunu öne süren Roger V. Gould'un görüşüne katılıyorum. Fakat 1848 yılındaki Haziran Ayaklanması, pek çok katılımcısının da düşündüğü gibi, baldırı çıplakların [*sans-culottes*] 1793'te gerçekleştirmeyi umdukları "üçüncü devrim" olarak değerlendirilebilir.

Bu ciltte ayrıca zanaatkâr sosyalizminden proleter sosyalizmine geçiş süreci de ele alınıyor. Bu iki sosyalizm türü, pek çok açıdan örtüşmekle birlikte, yöntemleri ve hedefleri açısından birbirinden ayırır. Aslına bakılırsa bu kitabın anlatım ekseninin odağında da, küçük el sanatı atölyesinden modern sermaye-yoğun fabrikaya geçiş süreci ile birlikte tam da bu dönüşüm ve bunun ortaya çıkardığı duyarlılık ve siyaset farklılıkları yer alıyor. 1789 ve 1830'da çarpışan militanların çoğu fabrika işçisi değil, marangozluk, duvarcılık, mobilyacılık (özellikle Saint-Antoine semtinde yaşayanlar) ve matbaacılık gibi mesleklerden gelen ve büyük bir kısmı usta sıfatını taşıyan insanlardı. Yirminci yüzyılın gelişyle birlikte, işçi sınıfının öncü militanları, mahir zanaatkârın bağımsız ruhunu koruyan ama gitgide fabrika ortamının temel bileşenlerinden birini oluşturmaya başlayan metal işçileri oldu. Fabrikalardaki binlerce yarı vasıflı, vasıfsız ve kötü eğitilmiş işçi arasında deyim yerindeyse bu "zanaatkâr proleterler" en eğitilmiş, güçlü ve bağımsız figürlerdi ve bu da diğerlerinin lider olarak onları benimsemesine yol açtı. Haziran 1848 gibi erken tarihlerden itibaren ortaya çıkmaya başladılar ve üçüncü cildi okuyanların da bildiği gibi, 1917 ile 1921 yılları arasında Rusya ve Almanya'yı kasıp kavuran devrimci dalgada büyük roller oynadılar.

1830 yılından, özellikle de 1848 Devrimi'nden sonra Paris'te kooperatif, hatta kolektif üretim ve bölüşüm fikirlerinin oldukça yaygınlık kazandığı yönünde görüş bildiren Bernard H. Moss ve William H. Sewell Jr. gibi yakın dönem araştırmacılarının fikirlerini paylaşıyorum. Bu fikirler tabii ki oldukça çeşitlilik gösteriyordu, zaman zaman da muğlak fikirlerdi; kimileri basitçe lonca tipi sendikaları savunurken kimileri eşitlikçi ve kolektivist kooperatif yapılanmaları destekliyordu. Parisli zanaatkârların, ya da Moss'un tabiriyle bu "vasıflı işçilerin" hiç yanılmaksızın hep kolektif iş biçimleri yaratmak için hareket etmiş olmaları ihtimal dışıdır. Sonuçta 1840'larda Paris'te yer alan işletmelerin yaklaşık yüzde ellisinin sahibi, çoğunlukla yanında bir ya da birden fazla kalfa çalıştıran zanaat ustalarıydı.

Ama bu usta zanaatkârların çoğu, kendilerini denetim altına almak için çabalatan tüccar kapitalistlere ve İngiltere örneğinden anlaşıldığı kadarıyla zanaatkârları proleterleştirmeye niyetli olan fabrika sisteminin kuşatmasına

karşı bağımsız konumlarını güvence altına almak istiyorlardı. Mesleklerini tüccarların denetiminden ve endüstriyel rekabetten koruma ihtiyacı, bu insanların eşitleriyle bir araya gelip kooperatif topluluklar oluşturma isteğini arttıran bir etken oldu. Bu ustaların çoğunun, ortak mülkiyet temeli üzerine kurulu tam bir sosyalist toplum yaratma peşinde olduklarını öne sürmek ise mümkün değildir.

Diğer yandan da, oldukça yüksek sayıda zanaatkâr işveren değil, çalışan rolündeydi. Hatta ustalar arasında on ve daha fazla işçi çalıştıranların oranı yalnızca yüzde ondu. İşverenlik vasfı olmayan bu sıradan zanaatkârlar da ortak mülkiyet ve kooperatif üretim konularındaki radikal eşitlikçi fikirlere daha yatkındı. Dolayısıyla, Paris işçi sınıfı başlangıçta ortak veya tutarlı bir birliklik veya “çalışmanın örgütlenmesi” fikrine sahip değildi. Ustalar, kalfalar ve yalnızca emeklerini satan vasıfsız proleterler muhtemelen oldukça farklılık gösteren taleplerin peşindeydi.

1830’lar ve 1840’larda endüstriyel üretime gerçek bir kolektif temel oluşturmaya çalışacak bir girişimin büyük zorluklarla karşılaşması beklenirdi. Ancak Fransız zanaatkârlar, var olan atölyelerinde sosyalizan izler taşıyan üretici birlikleri kurmak için oldukça yaratıcı yöntemler geliştirdiler. Bu nedenle “çalışmanın yeniden örgütlenmesi” konusunda dile getirilen ilk çağrılar genellikle ortak kredi kaynağı yaratılması; işsizlik, hastalık ve yaşlılık dönemlerinde zanaatkârlara destek olacak sigorta fonu oluşturulması ve büyüyen fabrika sistemi karşısında küçük işletmelerin korunması taleplerine indirildi.

Ancak zamanla, hem zanaatkârlar hem de diğer meslek kollarındaki işçiler arasından en ilerideki işçi “militanlar”, Fransız ekonomisinin büyük kısmını kolektifleştirmek amacı da gütmeye başladılar. Fransız işçi hareketi tarihini inceleyen pek çok tarihçi, on dokuzuncu yüzyıldaki zanaatkârların, özgür birlikler temelinde tanımlanan kolektivist sosyalist fikirleri ateşli bir biçimde savunan gerçek proleterler olduğu fikri üzerinde birleşir. Marksist tarihçiler ise Parisli zanaatkârların pek çoğunu sanayi öncesi toplumun “küçük burjuva” kalıntıları olarak niteler ve “birlikler” oluşturma fikrinin küçük ölçekli özel mülkiyete dayalı oluşunu eleştirir. Ben iki bakış açısını da bire bir benimsemiş değilim ama bir orta yol bulmayı amaçladım. Marx’ın affına sığınarak, kolektivist amaçların 1830 Devrimi’ni takiben pek çok zanaatkâr arasında ortaya çıktığını belirtiyim. Ama bu amaçlar çok çeşitliydi, çoğu zaman

netleşmiş değildi ve çoğunlukla da on dokuzuncu yüzyıl Fransa sanayiinde hüküm süren küçük ölçekli üretim bağlamında uygulanabilir değildi.

Zanaatkâr sosyalizmin kolektivist ideolojisinin bir kanadı demiryollarının, bankaların ve büyük sanayi kuruluşlarının kamulaştırılması ve buralarda çalışan insanlar tarafından yönetilmesi gerektiğini savunuyordu. Ama genel anlamda Fransız sosyalistleri ve tabii ki anarşistler, merkeziyetçi değil federalist birlik fikrine yakındılar. Bu yakınlık ve bunun yanı sıra işçi kontrolüne duydukları inanç, bu insanların bir sonraki yüzyıla da taşan bir süreç içerisinde bilinçli veya içgüdüsel olarak, tabandan yukarıya doğru ve liberter sendikalar yoluyla kurulacak bir sanayi denetimi öngören anarkosendikalizmi desteklemelerine yol açtı. Fransız Marksistlerinin Fransız işçi sınıfı üzerinde sağlam bir yer edinememiş olmasının ve hem Marx'ın yaşadığı dönemde hem de ölümünden sonra onun fikirlerine tutarlı bir şekilde bağlı kalamamış olmasının sebebi budur.

Moss'un aksine "zanaatkâr" ve "zanaatkâr proleter" tabirlerinin yerine "vasıflı işçi" ve "vasıflı proleter" ifadelerini kullanmaktan kaçındım. Parisli işçileri yeni ortaya çıkan fabrika işçilerinden ayıran şeyin bazı vasıf ve kabiliyetlere sahip olmaları değil, öncelikle kişisel bağımsızlık ve özgüven hisleri olduğunu düşünüyorum. Bunun yanında bir de geçmiş dönemlerden beri sahip oldukları kentlilik bilinci ve sınıf bilinci de dikkate değerdir. Devrimler mekâna oldukça bağlı hadiselerdir. Ortaya çıkan sınıf karşıtlıkları, kendilerine ait kafeleri, toplantı salonları, meydanları, sokakları ve işyerleri olan belirli topluluklar arasında belirginleşir. Devrim, özellikle Fransa'da, her biri belli bir mahalle veya semti ilgilendiren küçük ayaklanmaların bir birleşimidir. Fransız işçilerin, özellikle de Parislilerin, ayaklanma dönemlerinde şehir çapında ve bölgesel çapta örgütlenip karşıdevrimci güçlere karşı koordine olmak yerine kendi mahallelerine barikat kurmaya yönelmek şeklinde boy gösteren ölümcül alışkanlıklarının kaynağı da budur.

İlk başta devrimler çağındaki halk hareketlerini iki ciltte incelemeyi umuyordum. Ancak ikinci cildi hazırlarken, üçüncü bir cildin de gerekli olacağı kendini belli etti. *Üçüncü Devrim*'i iki ciltle sınırlamak, önemli birtakım olayları, fikirleri ve devrimci gelenek içerisindeki kimi gelişmeleri atlamamı gerektirecekti. Umudum, bu üç ciltlik eserin okuyucunun emeğine değmesi ve bugünlerde hafızamızdan silinmekte olan önemli olayları ve hem şu andaki hem de gelecekteki kuşaklara öğretip aktarması gereken dersleri zihninde canlandırmasına yardımcı olabilmesidir.

Bu cildin yazımı, sık sık dayanak aldığım kaynaklardaki gerçeklerin birbiriyle uyuşmaması gibi kaçınılmaz bir nedenden ötürü kesintiye uğradı. Bu süreçte pek çok kaynağın isimler, tarihler, olay sıralaması gibi konularda birbirinden ayrıldığını, devrimlere ilişkin en temel gerçekleri atladığını fark ettim. O dönemde yazılan çağdaş tanıklıkların bile temel gerçekler konusunda birbirleriyle uyuşmadığını gördüm. Örneğin, Şubat 1848 Devrimi konusunda Lamartine'in ve Blanc'ın yazdıkları, en önemli olayların ayrıntıları konusunda farklı şeyler söylüyordu. Sürekli tekrar eden bu tür uyumsuzluklar, makul yargılara varıp bu on dokuzuncu yüzyıl ayaklanmalarıyla ilgili net bir tablo oluşturmak için çok sayıda hatıratı, döneme ilişkin evrakı ve başka tarih çalışmalarını gözden geçirmemi gerektirdi. Bu şartlar dahilinde hiç hata yapmamak zor olduğundan, umuyorum ki okuyacağınız sayfalarda en az sayıda ve sonuca dair yargıları etkilemeyen hatalarla karşılaşsınız.

Üçüncü Devrim'in bu ikinci cildini yazarken kendimi en çok –yine– dostum ve çalışma arkadaşım Janet Biehl'e borçlu hissediyorum. Kendisi araştırma sürecinde bana sürekli olarak yardımda bulundu, yazdıklarımı büyük bir titizlik, dikkat ve görev bilinciyle gözden geçirdi. Kendisinin destek ve yardımları olmadan bu kitap yazılamazdı.

Burlington'daki Vermont Üniversitesi Kütüphanesi'nin pek çok çalışanı da son derece yardımseverdi. Dean Leary ve June Trayah kütüphanenin zengin koleksiyonundaki kitaplara erişmem için fazladan emek verdi; Craig Chalone ve Rebecca Gould da bu kitaplardan bazılarını iş saatleri bittikten sonra ve dondurucu Vermont kışında evime kadar getirdi. Ciddi anlamda bedensel güçlüklerim olduğu için bu kitapları gidip kendim alamadım. Fletcher Özgür Kütüphanesi'nden Fred G. Hill de bana karşı benzer bir nezaket örneği sergiledi ve bulması zor bazı kitapları kütüphaneler arası kitap ödünç alma sistemi vasıtasıyla bana ulaştırdı. En sıcak şükran duygularımı tüm bu nazik Vermontlulara sunuyorum. Son olarak Cassell'deki editörüm Jane Greewood'a da cömert destekleri ve üçüncü cilde devam etmemi mümkün kıldığı için teşekkür etmek isterim. Önceki editörüm Steve Cook'u da tüm bu projeye duyduğu ilgi ve beni teşvik etmesi dolayısıyla sevgiyle hatırlıyorum.

Murray Bookchin
Burlington, Vermont
18 Mayıs 1997

1.KISIM

**ZANAATKÂR SOSYALİZMİNİN
YÜKSELİŞİ**

1. BÖLÜM

JAKOBENİZMDEN SOSYALİZME

Fransız Devrimi'nin etkisi, Robespierrecilerin 28 Temmuz 1794 tarihindeki, ya da devrim takvimine göre Cumhuriyet'in İkinci Yılı'nın onuncu Thermidor'undaki düşüşüyle son bulmadı. Sonradan alacağı adıyla "Büyük Devrim" in etkisi, Napolyon dönemi ve onu takip eden Bourbon Restorasyonu boyunca, bir grup radikal komplocu azınlık arasında sürecekti. Devrim, her ne kadar monarşinin, asiller sınıfının ve ruhban sınıfının geri dönerek terörü ve kanlı iç savaşı cisimleştirmeleri nedeniyle sonradan tüyler ürpertici bir görünüm kazanmış olsa da, etrafı kuşatılmış cumhuriyetçiler ve daha sonraları da sosyalistler tarafından Fransa'nın ezilen yığınları için, hatta tüm insanlık için yeni bir özgürlük dönemi açmak üzere başlatılmış yiğitçe bir girişim olarak kabul edildi.

Esasında, daha önce de belirttiğim gibi Fransız Devrimi, kendi stratejilerini 1789 ve 1794'ün kazanımları ve yenilgileri üzerine temellendiren –yirminci yüzyıldakiler de dahil– her türden devrimci için ölümsüz bir ibret kaynağıdır. Daha sonraki devrimci kuşaklar, "Marseillaise"i Avrupa çapındaki toplanlarında bir uluslararası marş olarak söylediler ve büyük oranda on dokuzuncu yüzyıldakiler de dahil olmak üzere yazışmalarında, manifestolarında, söylevlerinde (sonraları yerini sosyalistler ve anarşistler tarafından kullanılan *yoldaş*'a [comrade] bırakacak olan) *yurttaş* [citizen] sözcüğünü kullandılar. Neredeyse tüm Batı Avrupa ülkelerinde kendilerini Jakoben olarak niteleyenler, katı bir cumhuriyetçi ideolojinin peşinde oldular ve Jakoben topluluklar oluşturma gayesi güttüler.

Ancak bu topluluklar, görüşlerini "93 Anayasası"nda belirtilen genişletilebilir yasal eşitlik ilkelerinin ötesine taşıdılar. Yalnızca kişisel eşitlik talep

etmekle kalmayıp, ekonomik eşitlik taleplerini de dillendirdiler ve bu tutum, kızıl cumhuriyetçilik adını aldı. Tamamen siyasi niteliğe sahip Jakobenizm-deki bu türden gelişmeler, bölüşümcü ekonomik adalet kavramı üzerinde temelleniyordu. Buna göre servet, hâlihazırda var olan mülkiyet sistemi içerisinde adilane bir biçimde dağıtılmalıydı.

Bu bağlamda, on dokuzuncu yüzyıl kızıl cumhuriyetçilerinin siyasi ve ekonomik bakış açıları, iki yüzyıl önceki İngiliz Düzleyicilerin¹ çok da ötesine geçmedi. Düzleyicilere ve kızıl cumhuriyetçilere göre iyi bir toplum, çiftçiler ve zanaatkârlar gibi küçük ölçekli üreticilerden oluşmalıydı; bu küçük üreticilerin her biri de geleneksel “doğa kanunu” ilkelerine uygun, Putney müzakerelerinde Albay Rainborough tarafından savunulan haklar² gibi temel yaşam haklarına sahip olmalıydılar. Radikal Düzleyicilere ve kızıl cumhuriyetçilere göre ekonomik eşitsizlikler, toplumun kaynaklarını adil bir şekilde paylaşmakla ve özellikle de her yoksul adama ve ailesine geçinmeye yetecek maddi kaynak –genel olarak bir miktar arazi– tahsis edilmesiyle yok edilebilirdi. Rainborough’nun söylediği şekliyle her bir “adamın”, bağımsız bir gıda üreticisi veya bir küçük girişimci olarak özgür bir toplumda güvenli ve kazançlı bir geleceğe sahip olma hakkı vardı.

Ancak, ne Düzleyiciler ne de kızıl cumhuriyetçiler, özel mülkiyet kavramının kendisine karşı çıkmadılar. Tam aksine, mülkiyetin çiftçiler ve şehirli yoksullara adil bir biçimde dağıtılmasını engelleyen ortaçağ ipoteklerinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunuyorlardı. Karşı çıktıkları şey, doğuştan edinilen veya satın alınan unvanlar yoluyla varlığını sürdüren ve *ancien régime*²’in toplumsal altyapısını oluşturan ayrıcalıklar sistemi idi.

Tabii ki bunlar sosyalist görüşler değildi. Mülkiyetin kolektif olarak sahiplenilmesini ya da emek sonucunda üretilenlerin ihtiyaca göre dağıtılmasını talep etmiyorlardı. Kızıl cumhuriyetçiler, Düzleyicilerden daha kararlı bir biçimde, zanaatkârların kendi araç gereçlerinin sahibi oldukları, köylülerin kendi arazilerinin sahibi oldukları ve böylece mülksüz bir sınıf olarak sömürülmekten kurtulacakları ekonomik ve siyasi açıdan eşitlikçi bir toplum arzuluyorlardı. Kısacası, mülkiyeti kolektifleştirmekten ziyade eşitleyerek herkes

¹ 17. yüzyılda İngiliz İç Savaşı sırasında ortaya çıkan özgürlükçü toplumsal hareket (ç.n.).

² Bkz. Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine, s. 156-164.

³ Fransız Devrimci Halk Hareketleri Tarihi, s. 156-164.

için tam ekonomik ve siyasi hürriyet sağlayacak bir sosyal düzen arzusundaydılar.

Temelinde bireyci olan ve üretim araçlarının mülkiyeti konusundaki eşitliği sağlamak üzere dost bir devlet ve/veya ortaklaşa yönetilen kredi kurumları tarafından dikkatle düzenlenen küçük ölçekli üretim sistemi, on dokuzuncu yüzyılın başında İngiltere’de ve özellikle ekonomisi el işleri ve çiftçi tarım toplumuna dayalı olan Fransa’daki zanaatkârlar arasında oldukça benimsenir hale geldi. Bu sistemin en ünlü savunucusu, ilerleyen bölümlerde fikirlerini ve etkisini inceleyeceğimiz Pierre-Joseph Proudhon’dur.

Bu Fransız zanaatkârlar, piyasayı işgal eden ucuz fabrika mallarına karşı kendilerini savunmak için işbirliği yapmak ve zor zamanları atlatabilmek için büyük krediler bulmak zorunda kaldılar ve karşılıklı yardımlaşma amaçlı cemiyet ve dernekler kurdular. Bu dernekler, sözcüğün bugünkü anlamında sosyalist değillerdi, bugünkü sendika ve kredi kooperatifleri gibiydiler; ancak gerçek birer üretici kooperatifi gibi görünmeleri geçen yüzyılın toplumsal düşünürlerini onları sosyalist yapılar olarak görmeye itti. Aslında bu dernekler sıklıkla, en masum şenlik etkinliklerden en militan korumacı eylemlere dek pek çok ortak faaliyet yürütüyorlardı, bu da onlara görünüşte bir sosyalist karakter atfedilmesine yol açtı. Esasında, bu dernekler, pek çok ciddi adaletsizliğe son verilmesi için güçlü talepler sunan programlı hareketlere dönüştükçe, pejoratif anlamda sosyalist olarak da adlandırıldıkları oluyordu. Bu yüzden de bunları, günün modasına uyarak, *zanaatkâr sosyalizmi* başlığı altında toplamak uygun olacaktır.

En erken dönemdeki gerçek zanaatkâr sosyalistler, özel mülkiyetin adilane paylaşımından daha fazlasını isteyen zanaatkâr ve teorisyenlerdi. Özel mülkiyete özü itibarıyla karşı çıkmaya başladılar ve uygun düştüğü durumlarda üretim araçların *kolektif* olarak sahiplenilmesi gerektiğini savundular. (Akıllıca ve sağlam siyasi sebepler dolayısıyla, aile arazilerini kutsal hakları olarak gören köylüleri kolektifleştirme sürecinin dışında tuttular.) Bu sosyalistler, üretilen malların bölüşümü konusunda da temel olarak, çalışmalarından doğan ürünün her bir zanaatkârın emeğine oranla paylaşılması gerektiğine inanıyorlardı.

Bir yandan da diğer sosyalistler, 1840’lardan itibaren komünistler olarak adlandırılan sosyalistler, emek ve bölüşüm konularında, bireylerin emekleri yoluyla topluma sağlayacağı katkı farklarından ve ihtiyaçları arasındaki farklardan doğacak kaçınılmaz eşitsizlikleri bertaraf edecek, daha etik temelli bir

sisteme inanıyorlardı. “Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar” şiarını rehber edinen komünistler, gerçekten eşitlikçi bir toplumun, üyeleri arasındaki farklı fiziksel yeterlilikleri ve ihtiyaçları dikkate alması gerektiğine inanıyorlardı. Buna göre, üretilenlerin bölüşümü *işçi tarafından üretim sürecinde harcanan emeğe göre değil*, bu işçinin karşılaması gereken –üreticinin ailevi ve kişisel sorumluluklarına göre değişkenlik gösteren– spesifik ihtiyaçlarına göre olmalıydı.

Devamlılıklar ve Kırılmalar

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, bu fikrin yeşerdiği zemin olan küçük ticarethanelerden ve el işçiliğinden oluşan zanaatkârlar dünyası, yerini kademeli olarak büyük fabrikaların ve makineli üretimin proletarya dünyasına bırakarak, çoğunlukla vasıfsız makine operatörlerinden oluşan bir sınıfın doğmasına yol açtı. Tek bir zanaatkârın sahip olması için fazla büyük olan fabrikaların ortaya çıkışıyla sosyalizm, tabiri caizse “ölçeğini” değiştirmek zorunda kaldı. Üretimin bölgesel ve ulusal seviyede entegre edilmesi gerekliliğine vurgu yapan sosyalist ideolojiler ortaya çıktı. Toplumsallaştırma kısa sürede, ekonomiye ya devlet tarafından (millileştirme) ya da işçi denetiminde, konfedere örgütlenmiş sendikalar tarafından (sendikalizm) tamamen el konulması anlamına gelmeye başladı. Özellikle 1871 Paris Komünü’nden sonra zanaatkâr sosyalizmi düzenli bir şekilde geriledi ve –hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmasa da– yerini proletarya sosyalizmine ve buna bağlı olarak, işçilerin tercih ettiği ve devrimci liderlerinin de toplumu değiştirmeyi umut ederek sarıldıkları örgütlenme biçimlerine bıraktı.

Zanaatkâr ve proleter sosyalistlerin toplumsal değişim için kullandıkları stratejiler, genellikle birbiriyle taban tabana zıt nitelikteydiler. Zanaatkârlar, derneklerin yanı sıra kulüplere ve genellikle gizli topluluklara üyeydiler. Kendilerine oy hakkı tanındığı durumlarda bile parlamenter mücadeleyi eleştirme eğilimindeydiler, polis ve askere kitle halinde saldırmak şeklinde bir doğrudan eyleme başvuruyorlardı. Ciddi kriz dönemlerinde barikatlar kurdukları ve düpedüz ayaklandıkları da vakidir. Örgütleri, genelde süreksizlik arz ediyor, siyasi ve ekonomik şartlara göre değişim gösteriyordu.

Bunun aksine, proleterler sendika ve siyasi parti kurmaya eğilimliydiler. Büyük toplumsal krizlerin ayaklanmalara yol açtığı zamanlarda, hatta toplumsal devrim dönemlerinde bile, sanayi işçileri çoğunlukla kitle partileri, sendikalar ve genellikle grev komitelerinin uzantısı durumundaki konseyler

yoluyla hareket ettiler. Zanaatkârlar barikat kurarken, proleterler paramiliter örgütler kurdular. Zanaatkârlar isyanlarını kendi mahalleleriyle sınırlı tutma eğilimindeyken; fabrika genelinde bir araya gelen proleterler, isyanlarını şehir geneline, bölgesel ve ulusal boyuta taşıdılar. Başlattıkları genel grevler zaman zaman tüm ülkeyi felç edebilecek etkiye ulaştı. Zanaatkârlar ve proleterler arasındaki bu strateji ve örgütlenme farklılıkları tabii ki istisnadan yoksun değildi. 1820'ler gibi erken bir dönemde bile, özellikle de 1830'larda, Fransız zanaatkârlar hem isyana hem de ölçeği giderek artan grevlere başvurdular ve taleplerini elde edebilmek için kulüplerin yanı sıra sendikalarda da örgütlendiler. Parlamenter yapılara kendi adaylarını sokmak için politik örgütleri kullanmaktan da geri durmadılar.

Ancak zanaatkâr sosyalizminden proleter sosyalizmine geçiş süreci başka bir bölümün konusu. On dokuzuncu yüzyılın başlarında zanaatkâr sosyalizmi yanlıları, zamanın elitleri ile ne şekilde ilişki kuracakları, sömürünün gerçek yüzü ve yeni bir toplum yaratmakta sınıfların rolü gibi problemlerle boğuşular. Teorisyenleri, işbirliği halindeki bir dünyanın oluşturulmasını tamamen ahlaki bir ikna meselesi olarak görüyorlardı. Zenginlerin, Fransız Devrimi'nden sonra sayıları artan çeşitli sosyalist şablonlardan birini desteklemeleri için etik argümanlar kullanılarak ikna edilmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Onlara göre, toplumsal değişimi başlatmak için zenginlerin ve iktidar sahiplerinin hizmetleri gerekliydi; bu yüzden de elitlerin desteğini kazanabilmek için ortaklaşa yaşam ve üretime dair ikna edici örnekler sunabilmek önemliydi.

Açıktır ki, bu tür bir toplumsal değişim görüşü sınıf bilincinin ve tabii ki sınıf mücadelesinin yaygınlaşmasını yavaşlattı. Erken dönem sosyalist teorisyenlere göre dünyanın eski ve yeni hâkimleri desteklerini ve bilgilerini, aslında kendi çıkarlarına tamamen aykırı olan sosyalist planların hizmetine sunmalıydılar. Hatta çeşitli sosyalist teorisyenler, yeni dünyalarında eski elitlere uygun konumlar bulmak için çaba bile gösterdiler; sosyalist proje finansörlüğü, sosyalist komplo yöneticiliği, hatta sosyalist toplumun potansiyel liderliği, bu önerilen konumlardan birkaçıydı. Yani, erken dönem sosyalist teorisyenler sınıf mücadelesini değil –sınıf sömürsünün hiçbir şekilde tanınmadığı– başka bir sınıfsal uzlaşma biçimini vurguluyorlardı.

Dolayısıyla, zenginlere ve iktidar sahiplerine yönelik böylesine ılımlı bakış açısına sahip olan erken dönem sosyalistler arasında, özel mülkiyet sahiplerinin bu kazançları nasıl elde ettikleri konusunda yaygın bir kafa karışıklığı

mevcuttu. Tüketicilerden fazla fazla bedel talep ederek mi kazanmışlardı bunları? Hammadde almak ve maaş ödemek için borca ihtiyacı olanlara faizle borç vererek mi? İşçilerini fiziksel güçlerinin sınırlarını zorlayacak şekilde çalıştırarak mı (aslında bu açıklama, pek çok sosyalist teorisyenin sınıf uyumunu teşvik etme niyetiyle çakışır)? Tarımsal faaliyetlerin ihtiyaç fazlasını ellerinde toplayarak mı? Ya da sadece üretim sürecine yaptıkları katkılar dolaşısıyla ödüllendirilerek mi? Zamanın iktisatçılarının kamunun dikkatine sunduğu ve erken dönem sosyalistlerin pek çoğunun da kabullenerek analizlerine dahil ettiği pek çok seçenekten bazıları işte bunlardı.

Jakobenizmden sosyalizme doğru yaşanan ideolojik geçiş süreci, cumhuriyetçi mitler ve komplocu örgütler tarafından oldukça karmaşık hale getirilmişti. Bourbon Restorasyonu sırasında, bilhassa 1820'lerde, hüküm süren radikal ideoloji, hâlâ cumhuriyetçi nitelikteydi ve pek çok ülkede yüzyılın sonuna dek bu özelliğini korudu. Monarşiler ve aristokrasiler hâlâ siyasi reformun önündeki en büyük engeller olarak görülüyordu ve Birinci Dünya Savaşı'na dek bu gerçek değişmedi. Cumhuriyetçi ve sosyalist amaçlar arasındaki fark, hem bu spesifik zaman diliminde hem de genel olarak geçmişte, pek belirgin değildi. Fransız Devrimi'nin ağırlıklı olarak cumhuriyetçi niteliğe sahip retoriği, hem kızıl cumhuriyetçileri hem de sosyalistleri benzer bir biçimde etkilemişti. Aslında bu iki hareket, bir süreliğine, aynı ayaklanma ve komplolar içerisinde bir araya geldiler ve üyeleri de genelde aynı gizli örgütlere bağlıydılar.

Bu karmaşayı daha da içinden çıkılmaz hale getirmek için, Büyük Devrim'in kendisinden de birtakım (asgari derecede) sosyalizan fikirler çıkarabiliriz. Saint-Just'un (Şubat ve Mart) 1794'te Ventôse'da dillendirdiği, cumhuriyetin "tanınan düşmanlarının" mallarının haczedilerek "yoksul yurtseverler" arasında bölüştürülmesi önerisi, sonradan bakıldığında mülkiyetin yeniden bölüşümüne yönelik sosyalizan bir arzu gibi görüldü. Ancak, Konvansiyon'un hazırlayıcısını giyotine göndermeden dört ay kadar önce kabul edip yürürlüğe koyduğu bu Ventôse Kanunları'nın işlerliğe sahip olmadığı görüldü; bilhassa hangi düşmanların "tanınmış", hangi yurtseverlerin "yoksul" olduğuna karar verilmesi en zor husustu. Aslında bu kanunlar doğası itibarıyla sosyalizan da değildi: Çok kısıtlı sayıdaki "düşmandan" çok fazla sayıdaki yoksula varlık devrini önerdiği için, her bir hak sahibine bu devirden sembolik bir pay kalıyordu. Bu nedenle, Ventôse Kanunları'nın, yoksullaştı-

rılmış kitleler yararına bir para bağış sistemi olarak görülmesi daha uygun olur.

Doğası gereği bundan çok daha sosyalizan olan örnek, 1796 baharında, Büyük Devrim'in eli kulağındaiken "Eşitler Komplosu"nu oluşturan Gracchus Babeuf ve yandaşlarının talepleri idi. "Eşitler Manifestosu", nisan ayında Sylvain Maréchal tarafından, amaçlarını kesin bir dille tarif eden bir metin olarak yazılmıştı ve her ne kadar 1793 yılındaki Jakoben söylemleriyle uyumlu olsa da, Fransız Devrimi ile birlikte değerlendirildiğinde, aslında bir kırılma noktasıdır. Maréchal, dönemin ateşli dilini kullanarak "Fransız Devrimi, başka bir devrimin habercisidir yalnızca" diye yazıyordu, "çok daha büyük, çok daha ciddi ve hepsinin sonuncusu olacak bir devrimin." Manifestoya göre 1793 Anayasası "gerçek eşitliğe doğru atılmış önemli bir *de facto* adımdır; gerçek eşitliğin kendisiyle herhangi bir ilgisi yoktur. Ancak bu son Anayasa amacına ulaşamamış ve hazırlanma amacı olan ortak refahı sağlamayı başaramamıştır."

Bu "büyük ilke"ye gerçeklik kazandıracak olan şey, manifestoya göre, "MÜLK ORTAKLIĞI" yoluyla tüm zenginlik farklarını ortadan kaldıracak olan bir "EŞİTLER CUMHURİYETİ" kurmaktır. "Artık bireysel toprak mülkiyeti yok, *toprak kimseye ait değildir*. Dünyanın bize verdiği meyveleri beraberce toplamak istiyoruz, bunu talep ediyoruz, meyveler herkesindir."³

Bunun oldukça sert bir dil kullanımı olduğunu söyleyebiliriz. Eğer sosyalizm tarihçileri arasında hâlâ Babeufçülerin mülkiyet sahipliğine kesin olarak son vermek isteyip istemediği konusunda şüpheler varsa, Babeufçü komplo bastırıldıktan ve liderleri tutuklandıktan sonra Babeuf'ün mahkemedeki savunmasına kulak vermek bu şüpheleri giderecektir. Babeuf'ün zabıt kayıtlarına girmesi için kendi dergisi olan *Halkın Avukatı*'ndan okuduğu pasaj şu şekildedir:

[Eşitler Cumhuriyeti'ne] varmanın yegâne yolu özel mülkiyeti ortadan kaldıracak, her yetenekli adamı en iyi bildiği işin başına geçirecek, bu adamın yaptığı işten elde ettiği kazancı ortak ambara koymasını sağlayacak, basit bir *ihtiyaç yönetimi* meselesini halledecek, yani her bir kişinin ihtiyaçlarının ve elde bu ihtiyaçlarla ilgili ne gibi malzemeler olduğunun bir listesini yapıp, gereken dağı-

³ Sylvain Maréchal, "Manifesto of Equals" (Nisan 1796), *Socialist Thought: A Documentary History* içinde, ed. Albert Fried ve Ronald Sanders (New York: Doubleday, 1964), s. 52, 55, 53; vurgular yazara ait. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

tımı en titiz bir şekilde eşit olarak yapacak ve bu dağıtılanların her bir yurttaşın evine kadar girmesini temin edecek ortak bir yönetim kurmaktır.⁴

Ancak Babeuf'un sosyalizm, hatta komünizm talebi bir ölü doğumdu. Komplonun bastırılmasından sonraki süreçte bu fikirler, Napolyon dönemi ve Restorasyon yılları boyunca Fransa'nın büyük kısmını pençesine alan toplumsal ve siyasi hafıza kaybına kurban gittiler. Ancak 1830'lara gelindiğinde, Babeuf'un Thermidor Direktuar İdaresi tarafından idam edilişinden bir kuşak kadar sonra, sosyalizm Avrupa'da kalıcı bir kavram olarak yer edinebildi. Ayrıca, *sosyalizm* sözcüğü Büyük Devrim'in ülkesinde icat edilmemişti, ilk kez İngiltere'de, Robert Owen'in yeni bir toplum vizyonunu tanıtan bir dergide basılı olarak kayda geçmişti. Restorasyon sırasında, 1815'ten 1830'a kadar, Fransız radikalleri hâlâ Bourbon'lara karşı çeşitli neo-Jakoben cumhuriyetçi komplolar hazırlamakla meşguldüler.

Liderler idam edildikten veya hapsedildikten sonra Babeuf Komplosu büyük oranda unutulup gitmiş olsa da, hayatta kalan Babeufçülerden birisi olan Philippe Buonarrotti 1828'de, bu olayın öyküsünü ve trajedisini kamunun dikkatine sunarak Fransa'da zanaatkâr sosyalizmi yanlısı ve benzeri sosyalist teorisyenler tarafından savunulan daha evcil kavramlardan ziyade, *devrimci* sosyalist fikirlerin gelişimine hız veren eserini, Eşitler Komplosu'nun iki ciltlik belgesel tarihini –*Histoire de la conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf*– yayımladı. Soylu sınıfından atalara sahip ateşli bir İtalyan olan Buonarrotti, Paris'te hukuk eğitimi alırken devrimle tanıştı ve 1793'te de Konvansiyon kendisine vatandaşlık verdi. Her ne kadar Babeufçü komploya katılmış olsa da, komplo bastırıldıktan sonra giyotinden muaf tutuldu ve hapse atıldı. Son olarak Cenevre'ye sürgüne gönderildi, fakat eski *enragé*⁵ siyasi fikirler ile yeni zanaatkâr sosyalizmi fikirlerini bir potada eriten bir zihne sahip havai bir isyankâr olarak kaldı. Devrimci faaliyetlerdeki muazzam kültürel ve siyasi ge-rilemeye rağmen, yaklaşık otuz yıl boyunca Fransız ve İtalyan cumhuriyetçi komplolarına aktif olarak katkıda bulundu.

Buonarrotti, 1820'lerde tekrar sayıları artmaya başlayan –cumhuriyetçi ve milliyetçi ya da sosyalist– her türden genç romantik devrimcinin saygısını kazanacak kadar uzun yaşadı. Yazdığı kitap, Fransız gençliğini etkileyen sosyalizan ateşi besleyen kaynak olmayabilir, ancak bu ateşin yanmaya başla-

⁴ “Babeuf's Defense” (Vendome, Şubat-Mayıs 1797), *Socialist Thought* içinde, ed. Fried ve Sanders, s. 67-8; vurgular yazara ait.

⁵ Fr. Öfkeli hareketçisi, PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

masını sağlayan ilk kıvılcım olduğu kesindir. Hayata veda ettiği 1837 yılına gelindiğinde, genç takipçilerinin pek çoğunun benimsediği basit Jakobenizmi, Babeuf'ün ve yandaşlarının savunduğu, isyana ve sınıf savaşına vurgu yapan ateşli devrimci sosyalizm yönünde değiştirmeyi başarmıştı. Hatta ölmeyeceği önce, Lyon ve Paris sokaklarında Birinci Cumhuriyeti'nin üç renkli bayrağının indirilerek, yerine sosyalizmin kırmızı bayrağının dikildiğini görebilmişti.

İngiltere'de İşçi Radikalizmi

İngiliz radikaller, on dokuzuncu yüzyıl başında Fransa'ya nüfuz eden sosyalist ideolojilere yeni ve teorik olarak daha donanımlı bir boyut eklediler. 1790'larda İngiltere'de kendini Jakoben olarak niteleyen pek çok kişi Manş Denizi'nin öte yanından gösteriler aracılığıyla Fransız devrimini selamlamıştı; ancak İngiltere'nin sosyalizme doğru kendi adımlarının ilki, belirgin bir ekonomik ve toplumsal farklılığı yansıtacak şekilde, doğrudan İngiltere'nin kendi kaynaklarından doğdu.

Ağırlıklı olarak tarımsal ve sanayi öncesi bir toplum içerisinde yaşayan erken dönem Fransız iktisatçılar, örneğin Fiziokratlar, uygun bir biçimde artı değer kaynağı olarak tarımı görürken, bir sanayi kalkınması dönemine tanıklık etmiş olan İngiliz iktisatçılar, değer teorilerini işçi sınıfına/emeğe dayandırdılar. İngiliz iktisat teorisinde bu yönelim o kadar yaygındı ki, pek çok İngiliz iktisatçısı, George Lichtheim'in adlandırmasıyla "laborist"⁶ olarak nitelenebilirler.⁷ İngiliz iktisatçıların işçi sınıfını merkeze alışları, on yedinci yüzyıl sonundaki William Petty'ye de, on sekizinci yüzyıldaki Adam Smith'e de dayandırılabilir; fakat sınıf teorilerine geniş toplumsal ve ekonomik içeriklerini kazandıran kişi, bir nesil sonra gelecek ve Sanayi Devrimi'nin akışına tanıklık edecek olan David Ricardo idi.

Emek teorisyenlerinin dillendirdiği, emeğin tüm "zenginliğin" kaynağı olduğuna dair görüş, oldukça radikal birtakım sonuçlara varabilir. Emek teorisi, işçiye merkezi bir konum vererek eskinin basit kavramlarına göre sosyalist fikirler için daha elverişli olan muazzam bir açıklayıcı güce eriştiler. Esasında Ricardo'dan önce İngiliz sosyalizmi, sömürülenlere ve onları sömüren-

⁶ İng. "İşçi" (ç.n.).

⁷ George Lichtheim, *The Origins of Socialism* (New York: Frederick A. Praeger, 1969), s. 135. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

lere birbirlerinin ihtiyaçlarına karşı daha hoşgörülü olmayı öğütleyen ahlaki bir teoriden fazlası değildi. Bu büyük oranda sübjektivist yaklaşım, toplumsal değişime dair oldukça naif ve reformist bakışların gelişmesine yol açtı. Sonraki sosyalist kuşaklar tarafından “ütopyaçı sosyalistler” olarak adlandırılacak olan kuşak, çoğu zaman “alt sınıflar” a büyüklük taslayan ve onların toplumsal “üstleri” karşısında korkuyla karışık hürmet duygularını gizleyemeyen bir tarzda, çeşitli reformları ve aşamacı stratejileri hayata geçirebilmek için işverenlere, devlete hatta despotlara müracaat etmekten memnun görünüyordular.

Oldukça zengin bir adam olan Ricardo, bir toplumsal radikaldi ve emek değer teorisine kendisinden önce kimsenin başaramadığı ölçüde teorik tutarlılık kazandırdı. Yalnızca emeği, piyasadaki herhangi bir metadan farkı olmayan bir meta olarak görmekle kalmadı, emek değer teorisini *idame* esasına göre oluşturdu. Ricardo’ya göre bir işçinin emeği, bir meta olarak, o işçiyi gündelik yaşamda tutmak ve gelecekte tarımsal ve sanayi metalarının üretimini sağlayacak işçilerin üremesini sağlamak için gereken asgari masraftan daha fazla değere sahip değildir (arz-talep ilişkisinden veya başka sebeplerden doğacak ücret dalgalanmalarını hesaba katmazsak). Ricardo’nun 1817 tarihli temel kitabı *The Principles of Political Economy and Taxation*’daki [Siyasi İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri] ifadesini kullanmak gerekirse, emeğin “doğal ederi” tam olarak “işçilerin çoğalmaksızın ve azalmaksızın, soylarını idame ettirme ve sürekli kılma olanağı vermek için gereken ne ise odur.” Dolayısıyla, emeğin değeri –yani, işçilerin hak ettiği ücret– “işçinin yaşam biçimi gereği lüzumlu olan erzak, diğer zaruri ihtiyaç ve zorunlulukların miktarına” bağlıdır.⁸

Sonradan “ücretlerin demir kanunu” olarak anılacak olan bu fikri mantıki sonucuna kadar takip edecek olursak, yoksulluğun kapitalist toplumun sistemik –ve yaygın– bir koşulu olduğu ortaya çıkar. Yoksulluğa, fiilen, yalnızca zenginlerin açgözlülüğü sebep olmaz; yoksulluk, fazla nüfusun her zaman ücretleri düşürerek işgücünün hayatta kalmasını sağlayacak asgari seviyeye kadar çekeceğini öngören Malthusçu teorisinin içerdikleri de dahil olmak üzere, nihayetinde piyasanın temel kanunlarından kaynaklanır.

Her ne kadar sosyalistler, Ricardo’nun yoksulluğu örtük olarak meşrulaştırmasını eleştirseler de, kendisinin ortaya attığı ücretli idame teorisi, sosya-

⁸ David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation* (1817; Londra: Everyman, 1926), s. 52. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

listlerin kapitalizme karşı oldukça etkili bir söylem geliştirebilmeleri için gerekli donanuma sahip olmalarını sağladı. Bilhassa İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin ve buna bağlı dehşetin zirveye ulaştığı bir dönemde, çıkarıcı burjuvayı ahlaken mahkûm etmeye dayalı duruşlarını terk etmeyen sosyalistler, kapitalizmin *özünde* var olan ve kapitalizme *içkin* eğilimlere dikkat çekerek, toplumun işbirliği temelinde tamamen yeniden düzenlenmesini talep edebilir hale geldiler. Ricardo’nun emek teorisinden etkilenen ve bu analizle güçlenen sosyalistler, ya da “Sol Ricardocular”, kapitalist sömürünün gizli doğasını ifşa edebilecek duruma geldiler. Kapitalistlerin, fabrikalar ve bankalarında çoğaltmakta oldukları kârlarını, ekonomiye yaptıkları hizmetler neticesinde, yani “bir hizmet karşılığı” –sermayenin “ücreti” olarak– ve adil bir biçimde kazandıklarına dair iddialarına karşı çıkabilecek konuma eriştiler. Ricardo’nun emek teorisi, ücretli emeği proleter ve kapitalist arasında var olan, hem sömürüye dayalı hem de sanayi işçisinin yoksullaşmasına ve nihayetinde de tamamen yoksul hale gelmesine sebep olan, farklı bir toplumsal ilişki olarak görebilmenin temelini attı.

Ricardo’nun eserleri üzerinde çalışan radikaller arasında bile bu fikirler bir anlamda havada duruyordu: bu tür teoriler henüz Fransa’ya Manş’ın ötesinden ulaşmamış ve bu tür argümanları doğurmamışken Marx, İngiliz iktisat teorisini Fransız sosyalist fikirleri ile parlak bir biçimde sentezleyene kadar bu fikirler tam bir netlik kazanmadı. Ancak, yeni ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak, İngiliz sosyalistleri arasında kapitalizmin özelliklerine dair farkındalık günbegün geliyordu. Yüzyılın başında İngiltere, geleneksel zanaatkârların konumunda sabit bir düşüş, el emeğinin yerini makinelerin alması, ev içi üretimin yerini fabrika sisteminin alması –kısacası, Sanayi Devrimi– gibi değişimlere diğer tüm ülkelere kıyasla çok daha fazla tanık oldu. İngiliz toplumundaki bu temel değişiklikler –ve bunun sonucunda ortaya çıkan son derece sert toplumsal koşullar– kaçınılmaz olarak erken dönem İngiliz sosyalistlerini, Jakobenizmin siyasi sınırlarını aşmaya zorladı. Sonuç olarak, yalnızca Sanayi Devrimi’nin etkisinin –proletaryanın durumunun kötüleşmesinin– dolaysız olarak yaşandığı İngiltere’de değil, zaman içerisinde kapitalist toplumsal ilişkilerin nüfuz etmeye başladığı ve işçi sınıflarına benzer dönüşümleri dayatmaya başladığı tüm Avrupa ülkelerinde de sosyalizmin yükselişini derinden etkileyen şey, her şeyden çok İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkışı oldu.

Sanayi Devrimi: İngiltere

İngiltere, fabrika sisteminin ve büyük çaplı tarımın düzenlenmiş biçimlerinin temelini atan teknolojik yeniliklerin çoğu bu ülkede geliştirildiği için, pek çok tarihçi tarafından Sanayi Devrimi'nin doğduğu ülke olarak anılır. James Watts'ın buhar motorunu geliştirmesiyle başlayarak, bu yenilikler hem İngiltere'de hem de tüm kıtada toplumsal yaşamın yapısını köklü bir şekilde değiştirdi. Ancak Sanayi Devrimi yalnızca üretimin makineleşmesi anlamına gelmiyordu; görece bağımsız çiftlik işçilerinin üretimlerinin ve çalışma saatlerinin düzenlenebilmesi maksadıyla, oldukça geleneksel nitelikteki gereç ve makineleri kullanarak kulübe tipi yapılarda veya fabrikalarda (fabrika [factory] ismi, bu işçilere hammadde sağlayan ve yarı tamamlanmış ürünlerini satın alan "aracı"lardan [factor] gelmektedir) bir araya gelmeleriyle makineleşmenin öncesinde zaten başlamış olan kapitalist toplumsal ilişkilerin yükselişi anlamına da geliyordu. Zanaatkârlardan oluşan geniş bir çiftlik sanayisi, bu fabrikalarla birlikte on dokuzuncu yüzyıla değin eşzamanlı olarak var olacaktı, ancak sonunda modern dünyadaki üretimin doğasını değiştirecek başka süreçler de yoldaydı.

Sanayi Devrimi'nin devrimci gelenek üzerindeki etkisini konu alan her tür tartışma, Sanayi Devrimi'ni *mümkün* kılan kayda değer teknolojik yeniliklerle sanayileşmenin sıradan insanların gündelik yaşamlarına getirdiği *fili* değişiklikler arasındaki ayrımı net bir şekilde vurgulamak durumundadır. Bir kapitalist sanayi ekonomisinin ortaya çıkabilmesi için teknik yeniliklerin şart olmasının yanı sıra, bunların doğrudan toplum üzerindeki etkileri genellikle oldukça dengesizdi; bu dengesizlik tüm çağı etkisi altına alan değişken gerilimleri kısmen açıklayan bir etkidir. Şurası önemli ki, yeni bir tekniğin keşfi, hemen akabinde sanayide kullanılmasını beraberinde getirmiyordu. Bir teknolojik keşifle, bu keşfin ekonomide pratik bir kullanım alanı bulması arasında genellikle ciddi bir zaman aralığı oluyordu. Bu zaman aralığı sebebiyle, sanayi öncesi zanaatkâr dünyasının "proleterleşmesi" genellikle görece yavaş ilerledi ve fabrika sistemine karşı yaygın ve genellikle şiddetli direniş için zaman sağlamış oldu.

Zanaatkârın imkânlarını epeyce aşan ve çiftliklerde verimli bir şekilde kullanılmak için fazla büyük olan yeni makinelerin geliştirilmesi süreci küçük adımlarla başladı. 1733 yılında John Kay, uçan mekik adını verdiği ve bir dokumacının tek bir kişinin yapabileceğinin iki katı iş yapabilmesini sağlayan basit gereci geliştirdi. Bunun sonrasında ipeğin ana sebebi ihtiyaç oldu, zira

tekstil sanayisindeki her bir yenilik, kumaş üretiminin çeşitli safhalarında önemli dengesizliklere yol açtı. Örneğin Kay'ın uçan mekiği, iplik talebinde patlamaya sebep oldu ve bu talep, yeni eğirme yöntemleri geliştirilene kadar, karşılanamaz durumda kaldı. Bu sorun, tam otuz yıl sonra, 1764'te, James Hargreaves'in, tek bir kirmen çevirebilen geleneksel çıkıktan farklı olarak, aynı anda sekiz kirmen çevirebilen bir çıkık makinesi tasarladığında kısmen çözülebildi. Richard Arkwright'ın su gücüyle çalışan ve iki sıra makaranın dönerek hareket etmesi esasına dayanan ve daha ince, daha sıkı iplik dokunmasına imkân sağlayan eğirme tezgâhının patentini alması için beş yıl daha geçmesi gerekti. Su tezgâhı, dört yüze kadar kirmenin birden çevrilebilmesine imkân tanıdı ve böylece modayı takip eden İngilizlerin daha önce Hindistan'dan ithal etmek zorunda kaldıkları ince el dokuması iplik ve kumaşlar, düşük masraflarla İngiltere'de üretilmeye başladı.

Hargreaves'in çıkık makinesinin ve Arkwright'ın su tezgâhının Samuel Crompton'ın eğirme makinesi tarafından daha da geliştirilmesi bir on yıl daha aldı ve 1779'da gerçekleşti. Artık İngiliz tekstil sanayisi iplik fazlası ortaya çıkarıyordu fakat bu ipliği kumaşa çevirecek yeterli makine dokumacısı yoktu. Dokuma makineleri kullanıma girene dek, makinelerle dokunan iplik, zanaatkarlar tarafından dokuma tezgâhlarında dokunmaya devam etti. Aslında birbirini takip eden bu kısmi teknik yenilikler arasındaki zaman boşlukları, pek çok geleneksel zanaatkârın ve çiftlik işçisinin emeği kullanılarak dolduruldu. Dolayısıyla, makine yapımı metalleri tamamen veya kısmen üreten küçük üreticiler, büyük imalathaneler açısından uzun süre vazgeçilmez kaldılar. Crompton'dan yaklaşık altı yıl sonra, 1785'te, Edmund Cartwright, önemli iyileştirmelerin ardından pamuk kumaş sanayisinin tümünden makineleşmesini temelini atan makineli dokuma tezgâhının patentini aldı.

Eğer temel enerji kaynağı, fabrikaları genellikle ticari merkezlere veya limanlara uzak olan akıntılar etrafında yerleşmeye zorlayan ve güvenilmez tabiata sahip olan su gücü olsaydı, bu icatların hiçbiri İngiltere'nin sanayi hegemonyasını oluşturması için yeterli olmazdı. Bu temel problem, James Watt'ın 1769'da patentini aldığı modern buhar motoru tarafından çözüldü. Buhar motoru, bu süreçte fabrikaların, lokomotiflerin ve buharlı gemilerin can damarı haline geldi. Ancak Watt'ın buhar motoru hâlâ, icadından on yıllar sonra bile, oldukça verimsiz ve kolay bozulabilir durumdaydı ve fabrikaların suya bağımlılığını sona erdirebilecek durumda değildi. Aslında on sekizinci yüzyıl icatlarının pek çoğu –ilk halleriyle– oldukça hantal, ilkel ve sü-

rekli bakıma muhtaçtı. Maden çıkarma işlemleri, kuyuları su basması nedeniyle sürekli kesintiye uğruyordu ve döküm tekniklerindeki ilerlemeye rağmen metal uzun süre ucuz bir ürün haline gelmedi.

Daha büyük ilerlemeler, bilhassa daha komplike alet geliştirmeleri yoluyla bu yeniliklerin oldukça uygulanabilir olmaları ve ekonomik olarak hâkim konuma gelmeleri ancak bir sonraki yüzyılda gerçekleşebildi. Aslında İngiltere'ye modern sanayinin gelişi, Kay'ın uçan mekiğinden yüz yıl ve Watt'ın buhar motorundan yaklaşık altmış yıl sonra, 1830'larda gerçekleşti. Bu tarihe gelindiğinde 270.000'den fazla işçi pamuk ürünleri sektöründe çalışıyordu, çoğu da Lancashire ve Yorkshire'daki fabrikalardaydı. Yine de, yeni sistemin neredeyse tüm el işçilerini ve çiftlik üreticilerini çarkın dışına atması için bir kuşağın daha geçmesi gerekti ve bundan sonra da İngiltere "dünyanın atölyesi" haline geldi.

Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik değişiklikler, İngiltere'nin sınıfsal yapısında da önemli değişikliklere yol açtı. Sanayi Devrimi'nin zafere ulaşmasından önceki dört veya beş kuşak boyunca, geleneksel işçi sınıfı ustalar, ustabaşılar ve çıraklar şeklinde bölünmüş durumdaydılar. Bu durum, devrimle birlikte kapsayıcı bir dönüşüme tabi oldu. Burada bahsettiğimiz "işçiler" el gereçleri ve elle işletilen makineleri kullanan ve oldukça küçük mekânlarda çalışan zanaatkârların (sanayi öncesi ustalar) yanı sıra; devasa, verimlilik planlarına uygun düzenlenmiş, sermaye-yoğun fabrikalarda ustabaşları ve müdürler tarafından yakından takip edilen vasıfsız sanayi işçilerini de kapsar.

Her ne kadar hem zanaatkârlar hem de proleterler işçi olarak addedilse ve ikisi de *proleter* olarak (özellikle Fransa'da) anılsa da; çıkarları, davranışsal kalıpları ve saldırganlık dereceleri ciddi oranda değişiklik gösteriyordu. Genellikle sanayi çevresinin dışında çalışan zanaatkârlar kendi çalışma saatlerini belirlemek konusunda serbesttiler ve son aşamada tamamlanmış sayılabilecek şekilde üretim yapma imkânları vardı. Bu da onlara, fabrika proleterlerinden farklı olarak mağrur sanatkarlık konumu sağlıyordu. Doğal olarak, bu zanaatkârlar mütecaviz sanayi sistemine karşı, çoğu fabrika sahiplerine karşı uysal ve saygılı olan erken dönem fabrika proleterlerinin aksine, ciddi bir saldırganlıkla direniş gösterdiler.

Benzer bir farklılaşma, "burjuvazi" içerisinde de yaşandı. İlk başta "burgher", yani şehirli anlamına gelen burjuvazi sözcüğü, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda gitgide, iyi bir gelire sahip, mülkü –bilhassa arazisi– olan ve

böylece sıradan şehir sakinlerinden ayrılan meslek sahiplerini, tüccarları, sermayedarları ve hali vakti yerinde satıcıları da kapsamaya başladı. Sanayi Devrimi, bu görece amorf kategori içerisinde bile başka bir yarılma daha yarattı. *Kapitalistler* olarak adlandırılmaları daha doğru olan yeni sanayi sınıfı, geleneksel burjuvazinin çıkarlarından farklı –hatta onlarla çatışan– çıkar ve ilgi alanları geliştirdi. Dolayısıyla, burjuva terimi sanayi harici üst sınıflar için kullanılıyordu, ta ki ortak toplumsal çıkarları olan; sermayedarları, tüccarları ve sanayicileri kapsayan bir kapitalist egemen sınıf ortaya çıkana dek.

Bunlar, kelime oyunları olmaktan çok uzak ayrımlardır. Erken on dokuzuncu yüzyılın toplumsal metabolizması, ciddi anlamda zanaatkârlar, toprak sahibi burjuvalar, tüccarlar, proleterler ve sanayi kapitalistleri arasındaki mücadeleler tarafından belirlenmişti. Yeni durumlar baş gösterdikçe, bu katmanlar farklı şekillerde birbirleriyle işbirliği yaptılar veya birbirlerine karşı çıktılar. Yüzyılın sonuna gelindiğinde zanaatkârlar İngiltere ve Almanya’da önemli üretici güç olma vasıflarını neredeyse tamamen yitirmişlerdi; burjuva ve kapitalist sözcükleri, çıkarları ortaklaşmış ve organik olarak birbirine kenetlenmiş olan, geniş ama tek bir toplumsal grubu –fabrika sahiplerini, bankacıları, büyük toptancıları ve satıcıları– tanımlar hale gelmişti.

Fransa’da Sanayi Devrimi

Sanayileşmede yaşanan gecikmeler ve bunun üretimin çeşitli safhalarında yarattığı teknolojik eşitsizlikler, kıta Avrupa’sında İngiltere’de olduğundan çok daha belirgindi. 1810 yılına gelindiğinde İngiltere beş bin kadar buhar motoruna sahip olmakla övünürken, Fransa’da yalnızca iki yüz buhar motoru vardı. Makineleşme konusunda benzer uçurumlar, Fransız sanayisinin neredeyse her kolu açısından geçerliydi. Evsel üretim ve zanaatkâr üretiminin yerini fabrika sisteminin alması sürecinde de Fransa, İngiltere’nin epeyce gerisindeydi. Örneğin 1850 yılında İngiltere’de kırk bin civarında elde dokuma tezgâhına karşılık yaklaşık iki yüz elli bin otomatik dokuma tezgâhı varken, 1848’de Fransa’da, nüfus çok daha fazla olmasına karşın, sadece otuz bir bin otomatik dokuma tezgâhı vardı. (Yine de, Fransa’nın tekstil üretim hacmi oldukça yüksekti, yani –evsel üretim biçiminin merkezi olmayan yapısı sebebiyle sayıları konusunda ancak tahmin yürütebileceğimiz– elde dokuma tezgâhlarının muazzam derecede verimli çalıştıklarını söyleyebiliriz.)

Şurası kesin ki, Fransa da İngiltere gibi, pek çok geniş çaplı sanayi tesisine sahipti. Boulton ve Watt makine fabrikaları gibi çok katlı İngiliz tesislerinin

muadilleri, 1790'lar gibi erken tarihlerde Le Creusot dökümhaneleri tarafından örnekleniyordu. Ancak küçük şirketler ve evsel üretim İngiltere'de on dokuzuncu yüzyılın ortalarına dek ömrünü az çok sürdürdüyse de Fransa'da çok daha baskın bir konumda kaldı, hatta yirminci yüzyıla kadar önemli bir ekonomik rol oynamaya devam etti.

İngiltere ile kıyaslandığında Fransa'nın fabrikalaşma konusunda yaşadığı gecikme kısmen, muhtemelen kesin bir biçimde, Tom Kemp'in doğru bir şekilde "On dokuzuncu yüzyıl Fransa'sının temel paradoksu"⁹ adını verdiği fenomenle açıklanabilir. Büyük Devrim'in bir sonucu olarak Fransa, Avrupa'daki en birey merkezli siyaset ve hukuk sistemine sahip ülkelerden biriydi; bu da, diğer tüm şartları eşit kabul ettiğimizde, buradaki sanayi kapitalizminin gelişimine büyük bir ivme kazandırmış olması gereken bir gerçekliktir. Ancak aynı Devrim, tarım üzerindeki feodal yükü kaldırıp büyük ölçekli bir arazi reformuna katkı sağlayarak Batı Avrupa'daki en kendine yeterli köylü sınıflarından birinin maddi altyapısını hazırlamış oldu. Bu kendine yeterlilik sayesinde, söz konusu köylü sınıfı Fransa'nın iç pazarını fabrika ürünü mallara kapalı tutarak tekstil, deri ürünü gibi kalemlerin seri üretimi için koşulları zorlaştırdılar.

Kemp, Devrim'in genişlettiği bu bireysel hakların "arazi paylaşımının mirasa dayalı olarak düzenlenmesi şeklindeki köylü geleneğini güçlendirerek... ülke genelinde gerçekten bireysel temele dayanan bir tarımın gelişmesini" önlediğini ve durumu daha da güçleştirdiğini belirtir. Devrim döneminin ve Napolyon döneminin kanunlarındaki miras maddeleri,

köylü arazilerinin morcellement'a uğramasına [parsellenmesine] katkıda bulundu, zira ailenin büyüklüğü ile ilgili bir sınırlama getirmiyorlardı. Ancak, iç pazarın genişlemesine ket vurup şehirli bir sanayi proletaryası oluşmasını engelleme pahasına da olsa ve köylüleri düşük bir yaşam standardına mahkûm da etse, bu maddelerin köylülüğü korumuş oldukları kesindir.¹⁰

Dolayısıyla, 1789-94 "burjuva" devrimine rağmen Fransız sanayi kapitalistleri kendilerini, devletin İngiliz köylü sınıfını neredeyse yok edecek bir arazi çitleme çılgınlığına girişerek "terk edilmiş köyler" yarattığı İngiltere'deki rakipleri karşısında ciddi bir dezavantaj içerisinde buldular. Fransız sanayi kapitalizmi önemli ölçüde, klasik anlamda burjuva olarak tanımlanan bir devrim tarafından frenlenmiş oldu.

⁹ Tom Kemp, *Economic Forces in French History* (Londra: Dennis Dobson, 1971), s. 102.

¹⁰ A.g.e., s. 103-4. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Aslında Fransız burjuvası da sanayi kalkınmasını İngilizler gibi gerçekleştirmekten yana değildi. On dokuzuncu yüzyıl başlarında, genellikle Paris'te yerleşik bulunan büyük burjuvazi, kaynaklarını arazi alımına, ipoteklere, devlet tahvillerine ve para spekülasyonlarına aktarmaya devam ederek sanayi ekonomisini büyük oranda görmezden geldi. Hâlâ büyük ölçüde tarıma dayalı olan Fransız ekonomisi gelenek itibarıyla tutucuydu --dar görüşlü, zanaat odaklı bir yapıdaydı ve hepsinden önemlisi arazi değerine sabitlenmişti-- ve *ancien régime* ekonomisinin temel özelliklerini sürdürüyordu. İç pazarın genişlemesi ve bölgesel sınırlılığın üzerinden gelinmesi konusunda da, İngiltere ve Fransa arasında bu yıllarda var olan farkı en iyi anlatan istatistiklerden birisi döşenen demiryolu uzunluğunu belirten verilerdir. 1843 yılında İngiltere'deki ray uzunluğu 2036 mil iken Fransa'da 268 mildi; neredeyse on kata varan bu fark, on yıllar boyunca bu şekilde kalmaya devam etti. İki ülkenin de sanayi öncesi döneminde önemli bir konu olan bölgesel farklılıkların sanayileşme ve demiryolları tarafından azaltılma seviyesi, Manş Denizi'nin iki tarafında da gelişecek olan sosyalist fikirlerin ve pratiklerin biçimleri üzerinde önemli etkilerde bulundu.

İngiltere'nin Sosyalist Yörüngesi

Tek başına ekonomik etkenlerin İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan sosyalist hareketler arasındaki farkı açıklayamayacağı kesindir. Siyaset gelenekleri, var olan kurumların değişebilirlikleri ve işçi sınıflarının kültürel canlılıkları da bu anlamda önemli etkenlerdir. Ancak ekonomik etkenlerin önemi azımsanmayacak ölçüdedir.

İngiltere'deki toprak reformları, yüzyılın başlarında eşi benzeri görülmemiş seviyelere ulaşarak tam oluşmamış ve moralsız bir işgücü ortaya çıkardı, bu işgücü de sonunda birbirlerine karşı şiddetli bir rekabet içerisinde olan fabrika sahiplerinin acımasız sömürsüne yem oldu. İngiltere'de 1800 ve 1820 yılları arasında, köylülerin orman kaynaklarını kullandığı ve hayvanlarını otlattığı yaklaşık 120.000 hektarlık açık arazinin çitlenmesi sonucunda sayısız köylü, sanayi kapitalistlerinin insafına bırakılmış oldu. Dolayısıyla yeni İngiliz fabrikalarına giren işgücü, hem evlerini kaybettikleri için hem de eskiden arazi sahibi asiller ve loncalar tarafından sağlanan geleneksel korumayı yitirmiş oldukları için yılgın ve cesareti kırılmış insanlardan oluşuyordu. Motorlu makineler tarafından safdışı bırakılan bağımsız el işçisi zanaatkârlar gibi, yeni sanayi proleteryası da verimlilik esaslarına göre düzenlenmiş ve fab-

rika sistemi ile sanayi öncesi köy toplumunun maddi açıdan yoksul da olsa daha organik olan yaşam tarzı arasındaki şiddetli gerilime yakalandı.

İngiliz sanayi kapitalistleri, proletaryanın zayıflıklarını akıllıca istismar ettiler ve bu kitlenin içerisindeki din ve cinsiyet farklılıkları üzerine oynadılar. Yeni İngiliz proletaryasının yaklaşık yüzde yirmisi, ülkelerindeki ezici ekonomik koşullardan kaçarak gelmiş İrlandalı köylülerden oluşuyordu. Fabrikalarda ve kenar mahallelerde aynı sefaleti paylaşırsalar da, İrlandalı Katolikler ve İngiliz Protestanlar arasında çok sık gerginlik yaşanıyordu. Bu tür farklılıklar proleterlerin işverenlere karşı gelmek üzere bir araya gelme potansiyellerini, bir süreliğine, birbirlerine karşı nefrete dönüştürdü, ta ki sınıf bilinci İngiliz işçilerin “yabancılar” ve “Papacılara” karşı duydukları kını köreltene dek.

Ayrıca, fabrikalardaki işgücünün tahminen dörtte biri kadın ve çocuklardan oluşuyordu. Toplumsal açıdan savunmasız ve görece yumuşak başlı olan bu gruplara, fabrika sahipleri daha kolayca baş eğdirebiliyordu. Sanayi Devrimi boyunca çalışan nüfusun hiçbir kesimi, sanayi burjuvazisi tarafından bu kadar acımasızca sömürülmemiş ve bu kadar sıkı kontrol edilmemiştir. Sendika örgütlenmesine yatkın militan erkek işçiler yerine genellikle işveren tarafından kolayca korkutulabilen kadınlar işe alınıyordu. Benzer nedenlerle çocuklar da bitkin düşene kadar çalıştırılıyorlardı ve erişkin dönemlerine fiziksel olarak zayıflamış ve raşitizmden harap olmuş halde giriyorlardı. Bu çocukların bedenleri o kadar hasar görüyordu ki, bu durum sadece fabrika işçisine değil, orduya fiziksel olarak güçlü insan kaynağı arayan yönetici sınıfları bile rahatsız ediyordu.

Kökleri hâlâ sanayi öncesi geçmişin kültürel yaşam tarzlarında yer alan daha bağımsız zanaatkârlar, toplumsal durumlarındaki kötüleşme karşısında bu sanayi işçilerinden daha az tahammüllüydüler. Gıda kıtlığı ve toplumsal istismarlar karşısında ayaklanma ve isyan benzeri hareketlere girişmek bu grupların tipik protesto biçimleri arasındaydı. Her ne kadar ileride çalışan zanaatkârlardan ziyade sanayi işçilerinin temel özelliklerinden birisi haline gelecek olsa da, grevler bile ortaya çıkmaya başlamıştı. Newcastle’ın maharetli gemi yapım ustaları 1750 gibi erken bir tarihte, Londra terzileri bundan bir yıl sonra greve çıktılar ve iki eylem de haftalar boyunca sürdü. 1753’te Manchester’da inşaat işçilerinin yanı sıra marangozlar, doğramacılar ve duvarcılar –yani zanaatkârlar– daha fazla ücret alabilmek ve hatta hapisteki liderlerinin savunulması amacıyla para toplayabilmek için iş bırakma eylemlerine

ri yaptılar. Sonuçta, 1795-96 yıllarında büyük açlık isyanları tüm İngiltere'ye yayıldı; kavgacılıkları, artık yok olmakta olan kapitalizm-dışı dünyayı hatırlatan kol emekçileri tarafından başı çekilen başkaldırılar yaşandı, Londra'da doğrudan kralı hedef alan saldırılar düzenlendi.

Diğer zanaatkâr isyanları daha örgütlüydü. Yeni emek tasarruflu makinelere zarar vererek zanaata dayalı eski yaşam tarzlarını korumaya çalışan sert Luddite hareketi, ağırlıklı olarak iç bölgelerdeki evsel üretim yapan kumaş ve çorap işçileri tarafından başlatılmış ve 1811-12 yıllarında ortakçılar ve pamuk dokumacılarını içerecek şekilde yayılmıştı. Bu zanaatkârlar ve evsel üretimde çalışan işçiler isyankâr kalabalıklar değildi, iyi örgütlenmiş ve eylemlerini dikkatle seçtikleri sanayi hedeflerine gizlice yönelten az sayıda gruptan oluşuyorlardı. 1812 yazında devlet, makine kırma eylemlerinin ve isyanların gerçekleştiği bölgelere 12.000'den fazla asker göndermek zorunda kaldı. 1813 sonlarındaki kısa bir kesintinin ardından hareket devam etti ve iyi örgütlenmiş bir toplu başkaldırıdan korkan sanayi kapitalistlerinin paniğe kapılmasına yol açtı. Hareketin büyük oranda bastırılması ancak York Kalesi'nde toplu bir yargılama yapılması ve hareketin liderlerinin yirmisinin idamına, yedisinin Avustralya'ya sürülmesine hüküm verilmesi sonucunda mümkün oldu.

Gwyn A. Williams'ın da son derece doğru bir kavrayışla ifade ettiği gibi, bu tür davranışlar ve değer yargıları, sadece teknik olmaktan ziyade *sanayi öncesi* bir karaktere sahipti.

İngiliz filusunun gemicileri, 1797'de "Eskiden beri kendimiz çalıştırmak için adam arardık. Şimdi biz başkasının adamı olduk. Bu şekilde de muamele göreceğiz" diyorlardı. Bu üslubu başkalarından öğrenmişlerdi. Bu içgüdünün ilk *siyasi* ifadesi, yoksul da olsalar kendilerini fabrikada "kol gücü" ya da "iş gücü" olarak görmeye akılları yatmayan; bir maharetin asaletini taşıyan, bir zanaatın sırrına vakıf, aletlerini kendileri cilalayan ve işin "ince noktalarını" bilen, aldıkları ücretler "satış fiyatı" tarafından belirlenen, tüm mülkü emek olan, değerleri –zor durumlarda bile– kazanılmış bir bağımsızlık tarafından sabitlenen adamlar tarafından dile getirilmişti. Bu ifade, dile getirildiği anda evrensel hale geldi, zira –yine onlardan birinden alıntı yapmak gerekirse– "bir adamı adam yapan şeyler bunlardır." Yine de bu ifadenin kökeni gözden kaçırılmamalıdır. Temel hakikat budur... Demokrasi ideolojisi sanayi öncesi karaktere sahipti ve bunun ilk ciddi uygulayıcıları da zanaatkârlardı.¹¹

¹¹ Gwyn A Williams, *Artisans and Sans-Culottes* (Londra: Edward A. Arnold, 1968), s. 114. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Tabii ki bu ifade, yeni sanayi proletaryasının, uğradığı korkunç istismarlar karşısında tamamen pasif kaldığı anlamına gelmez. İlk “modern” sanayi grevi 1810’da, binlerce Manchester pamuk eğiricisi fabrikalarını terk edip, grev fonlarında biriktirdikleri paradan haftada 1.500 pound kullanarak kendilerini ekonomik olarak ayakta tutmayı başardıklarında gerçekleşmiştir denilebilir. Bu grev, sanayi proleterlerini daha yüksek ücret, daha az çalışma süresi, daha iyi çalışma şartları gibi talepler etrafında toplayacak sonraki grevlerin müjdecisiydi. Yüzyılın başında İngiliz sanayi proletaryası kendisini fark ettirmeye ve kendisini sonraki pek çok kuşak boyunca sosyalist ideolojinin odak noktası haline getirecek beklentileri ortaya çıkarmaya başlamıştı.

Yine de İngiltere’de ne sanayi proletaryası ne de zanaatkâr kol işçileri, pek çok radikal teorisyenin bu tür amaçları onlara dayatma çabasına rağmen, toplumun yapısına temelden karşı çıkmadı. Cromwell iktidarının hemen akabinde, İngiltere’deki yönetici sınıflar, kitleşel hareketleri kontrol altında tutabilecek derecede kurumsal esneklik kazanmışlardı ve asilere karşı güç kullanmak konusunda oldukça kararlıydılar. İngiliz işçi sınıfının ortaya çıkardığı büyük hareketler, Luddite hareketi dahil, başarıyla parlamenter sistem içerisine dahil edilmişti. Fransa’daki benzer hareketler ile kıyaslandığında ise böyle bir durum geçerli değildi. Fransa’daki monarşik yönetimden farklı olarak, İngiltere’nin parlamenter yönetim biçimi her zaman, reformlar sonucunda yoksulların ve kısıtlı haklara sahip olanların yararına gelişmeler yaratılabileceği ve her türlü toplumsal veya siyasi isyanın bir devrimsel sürece girmenden önce uzlaşma sonucunda bastırılabilceği bakış açısını taşıyordu. 1790’larda toprak sahibi sınıflar, kırsaldaki yoksulların kentlere göç etmesini engellemek amacıyla Speenhamland’de bir anlaşmaya vararak, kırsal nüfusun en alt tabakalarına asgari bir ödeme yapılması üzerinde uzlaşmışlardı. On yıllar boyunca uygulamada kalan bu önlem, aç ve mülksüz köylülerin yeni sanayi şehirlerine göç etmesinin önüne geçemedi. Ancak hamiliğe benzer bir düzen kurarak ve geleneksel köy toplumuna uzun süreli bir kredi vererek isyanları dizginlemiş oldu.

Çartist hareket ve ortaya çıkardığı sonuçlar, halk kaynaklı muhalefetin bu şekilde bastırılmasının bir örneğini ortaya koyar. 1838’de Londra İşçi Birliği tarafından kabul edilen Halk Sözleşmesi; tüm erkeklere oy hakkı verilmesi, parlamento üyelerine ödeme yapılması, gizli oylama, adil bölünmüş seçim bölgeleri, parlamento üyeliği için konulan mülk sahibi olma şartlarının kaldırılması

rılması ve bir yıllık parlamento süresi gibi temel –aşağı yukarı tümü Amerika’da zaten geçerlilik kazanmış– talepleri dile getiriyordu.

Çartist hareket, neredeyse İngiliz işçi sınıfının tüm kesimlerinden –hem fabrika işçilerinden hem zanaatkârlardan, hem emekçilerden hem entelektüellerden, hem satıcılardan hem meyhane sahiplerinden– destek gördü. Hareketin patlamaya hazır bir tabiatı vardı ve bazı eylemleri tehdit edici bir hal alabiliyordu. Temmuz 1839’da Avam Kamarası, altında bir milyon iki yüz elli bin imza yer alan Sözleşme’yi reddettiğinde, bunun halkta yarattığı öfke ayaklanmalara, grevlere ve hatta geniş çaplı yerel başkaldırılara yol açtı. İç savaş çıkacağına dair söylentiler oldukça yaygındı, fakat Avam Kamarası’nın 1842’deki ikinci Çartist imza metnini de reddetmesini engelleyecek kadar tehdit edici durumda değildi. Nisan 1848’de –ki tüm kıtada silahlı isyanların baş gösterdiği bir yıld– Çartistlerin taleplerini parlamentoya yeniden sunmak ve bunu kitlesel gösterilerle desteklemek şeklindeki plan, yönetici sınıflar arasında gerçek bir paniğe yol açtı. Yüzbinlerce Çartist’in Londra’yı işgal edeceğini düşünerek başkenti kışlaya çevirdiler. Orta sınıf sivillerden kalabalık bir zabıta örgütü oluşturuldu, yaşlı Wellington Dükü’ne şehri koruması için bir ordunun komutası verildi; hatta kraliçe bile, beklenen isyandan uzakta olması için, gizlice Wight Adası’na kaçırıldı.

Ancak bu panik, sonradan ortaya çıktığı üzere, temelsiz bir panikti. Çartist hareket, 1840’ların başında zirve yaptıktan sonra aslında sürekli bir gerileme içerisindeydi. 1848 sürecinin öncesinde liderleri strateji konusunda birbirlerine zıt pozisyonlar almıştı ve imza metnini parlamentoya sunmak için bir araya gelen görece az sayıdaki kitle de hükümetin ölçsüz güç gösterilerinden korkmuş durumdaydı. Daha önceden Çartistleri desteklemiş olan orta sınıf unsurlar da artık ilgilerini aciliyeti olan başka mevzulara, örneğin 1815’te çıkarılmış olan ve mısır ithalatını toprak sahiplerinin çıkarı uyarınca kısıtlayan ve iç pazarda gıda fiyatlarının ve çalışma ücretlerinin çok yüksek olmasına yol açan Mısır Yasaları’nın kaldırılması gibi meselelere yöneltmişlerdi. Sanayi işçileri ise, Çartist ajitasyonundan yüz çevirip (sendika kurmayı yasaklayan yasaların yürürlükten kaldırılmasının bir sonucu olarak) sendika oluşturma sürecine odaklanmışlardı ve bunu maddi hedeflere ulaşmanın en olası yolu olarak görüyorlardı. En son olarak da, sanayi sisteminin pençesine yeni yeni düşen zanaatkârlar, kaybolan statülerini ve yaşam tarzlarını korumak amacıyla daha barışçıl eylem türlerine yönelmişlerdi.

Aslında Çartizmin yükselişi ve kötüleşen ekonomik koşullar arasında korelasyon kurmak, hareketin zayıflamasını da maddi gelişmelerle ilişkilendirmek, ilk bakışta oldukça olası ve makul görünmektedir. 1838’de mısır fiyatlarının aşırı derecede artması ve 1842’de ciddi bir ekonomik bunalımın yaşanması sonucunda işçi sınıfının öfkesi geniş çaplı bir isyana dönüşme potansiyeli kazandığı zaman Çartizm önemli bir güç haline gelmişti; ancak işçilerin bu potansiyeli, takip eden yıllarda gitgide zayıflamış ve 1846 sonrasında da geçim eksenli sendikacılık anlayışının işçi sınıfı içerisinde Çartist etkiyi yok etmeye başlamasıyla neredeyse yok olmuştur.

Parlamento, Çartist hareketin gözünü korkutmak için katı önlemlere başvururken, bir yandan da işçi sınıfına göz kırparak ileride iyileştirmeyi taahhüt ettiği çalışma yasalarıyla akılları çelmeye çalışıyordu. 1844 yılında Tory parlamentosu, sekiz ila on üç yaşları arasındaki çocukların çalışma saatlerini günde altı buçuk saatle sınırlayan bir yasayı kabul etti. Yasaya göre, on üç ile on sekiz yaş arasındaki gençler de on bir saatten fazla çalışmayacak, madenlerde ise ne çocuk ne de kadın emeğinden faydalanılabilecekti. Üç yıl sonra herkesi kapsayan bir on saatlik çalışma günü yasası kabul edildi, böylece İngiltere dünyanın en ileri çalışma yasalarına sahip oldu. Çalışma koşullarını denetleyen ve daha önce benzeri görülmemiş bir açıklıkla eleştirilerini rapor olarak sunan fabrika müfettişleri görevlendirildi. Bunu izleyen yıllarda orta sınıflar ve işçi sınıfının daha da geniş katmanları hükümetin kendilerine tanıdığı ayrıcalıklarla tanıştılar. Anlık alevlenmeler –ki bunlar asla toplumsal düzene yönelik ciddi bir tehdit oluşturmadılar– dışında, İngiliz proletaryası tamamen evcilleştirildi.

İngiliz sosyalist hareketinin genel yönüngenisi de Çartizmden daha devrimci değildi. Sosyalist proleterler ve zanaatkarlar bir isyana hazırlanmak yerine kooperatifler, yardımlaşma dernekleri, eğitim toplulukları ve konvansiyonel sendikalar oluşturmak için çaba sarf ettiler. Sonraki sosyalist nesiller, seçim yoluyla sosyalist topluma geçmeyi öngören İşçi Partisi’nin kuruluşuyla ümitlendiler. Ancak, İngiliz sosyalizmi tamamen etkisizleştirilmeden önce, pek çok erken dönem sosyalisti ve bunlarla yakınlığı olan anarşistler, parlamenter yöntemlere çok daha uzak durmuşlardı. 1833’ün Ekim ayında, Robert Owen’ın kooperatif ve sendika hareketlerini birleştirmek üzere başını çektiği Kooperatif Kongresi’nin delegeleri, “Üreten Sınıfların Büyük Ulusal ve Ahlakî Birliği”nin kuruluşunda görev aldılar (buradaki “Ahlakî” ifadesi dikkate değer) ve kooperatif topluma ulaşmak amacıyla genel grev örgütlenme fikrini

benimsediler. Aynı ay içerisinde Glasgow işçilerinin bir toplantısında, Harry W. Laidler'in "modern bir sosyalist manifesto"ya benzettiği bir genel grev kararı onaylandı.¹²

Ancak burada tartışılan genel grev planı, sendikal anlamda hiçbir şekilde "genel" değildi, aksine kesintili ve parçalıydı. Plana göre işçiler gelirlerinin bir kısmını biriktirecekler, bu meblağ bir hafta ya da bir ay kendilerini geçindirebilecek miktara ulaşınca da işe gitmeyeceklerdi. Sonrasında işe dönecek ve aynı çalışma-çalışmama çemberini tekrar edeceklerdi. Bu "doğrudan eylem" in arkasında yatan amaç, sürecin sonunda kapitalizmi yıkmaktı. Laidler'in bu sürecin sert yaşandığına dair değerlendirmesine rağmen, genel yöntem oldukça naifti ve asla uygulanamadı. Sonraları, Çartistlerin aklına bir ay sürecek bir "Büyük Ulusal Tatil" fikri düştü ve işçileri bu "tatil" in birkaç günü boyunca işyerlerinden çıkarabildiler de. Ancak bu grevin hiçbir kalıcı etkisi olmadı, ulusal boyutlara da ulaşamadı. Yetkililerin sert cezaları, bilindik anlamda bir sendikal desteğin sağlanamaması sonucunda bu çaba –ve genel grev fikri– fiyaskoya dönüştü.

Büyük "ütopyacı sosyalist" Robert Owen, kararlı ve idealist olmasına rağmen bir ajitator değildi. İngiliz işçi sınıfı içerisinde giderek yayılmakta olan sınıf çatışması fikirlerine tümden karşı çıkıyordu. Başta bir tekstil üreticisiyken, kapitalizmin yararlı ve insanca işletilebileceğini göstermek üzere New Lanark'taki fabrikasında geniş çaplı düzenlemeler yapmış ve bu sırada da kâr etmeye devam etmişti. Bunun sonucunda New Lanark, konuk devlet adamları ve sanayicilere yönelik sabit ziyaret alanlarından birisi haline geldi. Owen, daha sonraki girişimlerinde "dayanışma köyleri" şeklinde yapılanmış yeni bir toplum yaratmayı umdu. Owen'a göre, kendi kendine yeten bu "köylere" başta işsizler tarafından yerleşilecek, sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarım ile sanayiye birleştirecek ve sonrasında da herkes, rekabetten ziyade dayanışma amacıyla üretim fazlasını birbiriyle paylaşacaktı. Owen, zamanla bu "köylerin" barışçıl bir şekilde kapitalizmin ve buna bağlı sanayi kuruluşlarının yerini alarak uyuma ve kardeşçe sevgiye dayalı bir çağın başlayacağını ümit ediyordu. Hatta bu planı için hükümetten destek almaya bile çalıştıysa da –aslında belirtmeye gerek yok– başarılı olamadı.

Hayatının geri kalanını, bu özünde sanayi öncesi nitelik taşıyan yeni toplum fikrini gerçekleştirmeye adanmışsa da, uygulamaya dayalı hiçbir planı ba-

¹² Harry W. Laidler, *Ücretsiz Pazar (New York: Thomas Y. Crowell, 1968)*, s. 97.

şarılı olmadı. Amerika’da bir ütopyacı topluluk oluşturmaya, bunu sürdürmeye ve finanse etmeye yönelik planı ise hiçbir şekilde başarıya yaklaşmadı bile. Yine de, işçi sınıfının yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik durmak bilmez çabaları kendisini bir süreliğine erken dönem İngiliz sendikacılığının tartışmasız lideri haline getirdi ve kendisinin kooperatifler konulu propagandaları, özellikle bir sonraki yüzyıl içerisinde hem ülkesinde hem de diğer ülkelerde yeşerecek olan pek çok komüniteryan harekete ilham kaynağı oldu. (Yirminci yüzyılın sonunda Owen’ın kooperatif vizyonu, “dayanışma köyle-ri”nden ve bu konuda yaşanan başarısızlıklardan hiç haberleri yokmuş gibi görünen komüniteryanlar tarafından tekrar tekrar ısıtılıp gündeme getirilmektedir.)

İngiliz sosyalizmi on dokuzuncu yüzyılın geri kalan kısmında birkaç eğilim etrafında şekillendi. Bunlar arasında yerelcilik vurgusu taşıyan lonca sosyalizmi, aşamacılık ve eğitim vurgusu yapan Fabian sosyalizmi ve hatta küçük çaplı Marksçı sosyalist eğilim ve hatırı sayılır derecede saygın bir anarşist eğilim sayılabilir. Tüm bu eğilimler, oldukça büyük bir parlamenter işçi hareketinin oluşumu için bir araya geldiler. David Ricardo’nun işçici fikrilerine ve radikal fikirlerini oluşturmuş olan sosyalistlere gelince, tümü –destekçilerinin kabul ettiğinden çok daha fazla Ricardocu bir ekonomi fikrine sahip olan– Marx’ın ortaya koyduğu sentez içerisinde eridiler.

İronik bir şekilde, İngiliz sosyalizminin –en azından İngiltere’nin radikal çağının– en büyük başarısı British Museum’a yerleşmiş bir Alman sürgünün, (belki İngiltere hariç) dünyanın çoğu yerinde sosyalizmi şekillendirecek olan *Kapital* adlı yapıtını yazması oldu. Zanaatkârların –ve onlarla birlikte, güçlü serbestlik hissinin, çoğu zaman zararsız gelenekçi yaşam tarzlarının ve ah-laki bir ekonomiye duydukları inancın– ortadan kaybolması, İngiliz işçi sınıfının şevkinin kırılmasına sebep oldu ve onları toplumsal problemleri çözmek üzere parlamenter çözümler aramaya yöneltti. İdealist toplumsal hedeflerin yerini hızla fabrikalardaki çalışma saatlerini sınırlandırmaya, oy verme hakkının genişletilmesine, sendikalara ve işçi partisine izin verilmesine yönelik pragmatik reformlar aldı. İngiltere’de toplumsal değişim çıkarılan yasalarla son şeklini aldı.

Fransa'nın Sosyalist Yörüngesi

Fransa'da ise İngiltere'nin aksine toplumsal değişimlere, başarısız bile olsalar, muazzam uluslararası etki yaratan bir radikal idealizm mirası bırakmış olan silahlı ayaklanmalar tarafından şekil veriliyordu.

Durumu ideolojik ve duygusal bir bakış açısıyla ele alırsak, Fransız sosyalizmi hakkındaki en önemli gerçek, Büyük Devrim trajedisidir. Fransız siyasi hayatının her veçhesini –hem gerici hem devrimci kanatları– derinden etkileyen bu devrim, tarihyazımı alanında bile tekrar tekrar mücadele verilen sahalara sahne olmuştur. Farklı devrimci sempatileri olan tarihçiler, Devrim'in tarihini Dantoncu, Robespierreci, Hébertçi ve hatta (nadir olmakla birlikte) *enragé* kimlikleriyle yazdılar. Tartışmanın diğer tarafında ise Bourbon'lara, Girondin'lere ve hatta aşağılık Direktuar'a hayranlık duyan tarihçiler vardı. Devrimi kendi İmparatorlarına mal etmek isteyen Bonapartistler ile 1789 ve sonrasının muazzam hadiselerinden büyük ölçüde etkilenmiş olan ılımlı cumhuriyetçiler de bunların yanında sayılabilir.

Aslında, Baron Hausmann'ın göstericileri dağıtmak üzere silahlı asker ve topçu hatlarını düzmeye çok elverişli geniş bulvarlar yaparak şehrin devrimci karakterini ve pek çok simge yapısını ortadan kaldırdığı 1860'lara değin, Devrim Paris şehrine kazınmış durumdaydı. Temmuz 1789'da çatışmaların başladığı Tuileries Bahçeleri ve 1789'da Versailles'daki kadın yürüyüşünden sonra XVI. Louis ve ailesinin işgal ettiği Tuileries Sarayı hâlâ ulusal hükümetin resmi merkeziydi. Hébertistlerin, *enragé* ve *sectionnaire*'lerin kıyasıya tartışmalarına ev sahipliği yapan ve iktidarı yitirdikten sonra Robespierre'nin sığındığı Hôtel de Ville, devrimci Komün'ün bir tanığı olarak ayakta idi. Paris belediye binası, geleneksel olarak devrimci hükümetlerin takdis edilme yeri haline geldiği için, radikal isyancılar sürekli burayı halkın egemenliği adına işgal etmeye çalışıyor ve mekânın Büyük Devrim açısından taşıdığı önemin altını yeniden çiziyorlardı.

On dokuzuncu yüzyıl barikatlarının kurulduğu *quartier*'ler¹³, evler ve sokaklar; barikatlara malzeme sağlayan kaldırım taşları, Paris'e –özellikle de Fransa halkı açısından– devrimin başkenti unvanını teslim ediyordu. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Paris'te yaşamak, devrimin pınarından su içmek, her caddede, sokakta, çıkmaz sokakta veya bulvarda devrimin varlığını hissetmek anlamına geliyordu. İnsan Paris'te Büyük Devrim'i ateşleyen *baldi-*

¹³ Fr. Semt, mahalle (çevresiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>)

rı çıplakların oğullarına ve kızlarına denk gelebilir, hatta olaylarda bizzat rol almış yaşlı kadın ve erkeklere rastlayabilirdi. Fiziksel açıdan, Napolyon'u temsil eden anıtlara rağmen, Paris hâlâ dar sokaklara, çıkmaz sokaklara ve yedi kata kadar çıkan apartmanlarla çevrili dolambaçlı yollara sahip geniş bir ortaçağ şehriydi ve bu da Paris'i hem barikat savaşçıları hem de keskin nişancılar için ideal bir ortam yapıyordu. Siviller, ne kadar kötü silahlanmış da olsalar, eğitilmiş profesyonel askerler karşısında bile kendilerini savunabiliyorlar ve etkili olabiliyorlardı.

Paris aynı zamanda Avrupa'daki kafe hayatının da en canlı merkeziydi. İmparatorluk ve Bourbon Restorasyonu dönemleri sırasında radikal Parisliler, kendilerinin siyasi ve hitabete dayalı coşkunluklarını bastırmayı amaçlayan pek çok müdahaleye rağmen dönemin rejimi hakkındaki sert eleştirilerini dile getirmek için her fırsatı değerlendirdiler. Yemek yedikleri, şarap içtikleri, satranç oynayıp dergi okudukları kafelerde konuşlanan ateşli genç entelektüeller, okuryazar zanaatkarlarla –çok nadiren de sıradan işçilerle– kaynaşarak oldukça canlı bir forum zemini oluşturmuşlardı. Şarap hem dili hem de gönlü çözdüğü için, Avusturyalı Metternich'in Napolyon Savaşları'ndan sonra Prusya ve Rusya ile işbirliği yaparak oluşturduğu Kutsal İttifak'ın karşısına çıkacak aydınlanmış bir Avrupa'nın meşalesini bir kez daha taşıyacak olan Fransa'ya dair fikirlerini dillendiriyorlardı.

Özellikle Bourbon Hanedanı'ndan X. Charles'ın Temmuz 1830'da tahttan indirilmesinin ardından Paris, cumhuriyetçi ve sosyalist gruplar için elverişli bir şehir haline geldi. Özellikle entelektüelleri cezbeden siyasi kulüpler, Orleans monarşisinin geçici de olsa daha fazla özgürlük sağlayan atmosferi içerisinde çoğaldılar ve canlılık kazandılar. Genç Parisliler, Polonya'nın Rus zulmünden kurtulmak üzere verdikleri uğraşa, Yunanların Türk yönetimine karşı sürdürdükleri mücadeleye ve İtalyanların yarımadayı kaplayan ve birbirinden ayrılmış pek çok bölgeyi birleştirerek yeni bir ulus yaratma çabalarına coşkuyla destek veriyorlardı. Şüpheyle yaklaşılan radikaller arasında elden ele gezen ve pür dikkat okunan bildiriler, sonunda bu heyecanın polis ajanlarının da dikkatini çekmesine sebep oldu.

Sosyalist bir topluma dair genel fikirler yavaş yavaş, genellikle entelektüel ve gazeteci çevreler arasında ortaya çıktı. Teşebbüs ettiği Eşitler Komplosu Buonarrotti tarafından 1828'de bastırılan Babeuf hariç, Fransa'nın en önemli ilk sosyalizan fikir adamı, unvanına ve soyunun doğrudan Charlemagne'a dayandığını öne sürmesine rağmen Fransız Devrimi'nin en şiddetli zamanla-

rından sonra bile başına bir şey gelmemiş olan Comte de Saint-Simon'du. Saint-Simon, hayatı boyunca kendi ifadesiyle *la plus nombreuse et la plus pauvre*'un, yani "en kalabalık ve en yoksul" Fransız işçi sınıfının çıkarlarıyla ilgilendi.

Mükemmel ve uyumlu bir topluma dair hayalleri ve niyetlerini bir yana koyarsak Saint-Simon, Sanayi Devrimi'nin en makul analizini yapan ve devrimin ekonomik sonuçlarını öven en dikkate değer ütopyacıydı. Teknolojik gelişmeleri memnuniyetle karşılıyor ve *les industriels* dediği sanayi sınıfını-aklın merkezde olduğu dünyada- toplumu yeniden düzenleyerek kitlelerin maddi yoksulluklarını dindirecek gelecek elitler olarak görüyordu. Bu sanayi sınıfı, işçilerin yanı sıra bilim adamlarını, sanayi liderlerini, mühendisleri, fabrika sahiplerini ve bilhassa Saint-Simon'un finansal kaynaklarını toplumsal faydası yüksek projelere aktarmak üzere ikna edilebileceklerine inandığı bankerleri kapsıyordu. Saint-Simon'un fikrinde bu sınıflar arasında her türlü çatışma gereksizdi ve toplumsal olarak deforme olmuş toplumun ortaya çıkardığı diğer olumsuz sonuçlarla birlikte kendi ütopyası tarafından çözüme bağlanacaktı.

Saint-Simon'un fikirlerindeki vurgu değişimleri, sosyalist ideolojinin tarihine dayanmaktadır. Bu fikirler, otuz yıl boyunca evrim geçirerek bir teknokratik oligarşi ve planlı ekonomi (Saint-Simon demokrasi yanlısı değildi) savunusu haline geldi. Bir noktaya dikkat çekmek gerekirse, kendisi yüzeysel anlamda da olsa Marx'ın ekonomiye dair fikirlerini öncelemiştir; dahası, sonraki pek çok nesil boyunca benimsenmeyecek ve uygulamaya geçemeyecek olan devlet güdümlü sosyalizm fikri üzerine kafa yoran ilk düşünürdür. 1820'lerin başında Saint-Simon'un takipçileri, ideolojik olarak onun, esas olarak teknokratik nitelik taşıyan fikri çerçevesinde kaldılar. Ancak liderlerinin 1825'te ölmesinin ardından kendi yollarını çizdiler ve Saint-Simon'un toplumun ahlaki olarak yeniden yapılanması çağrısını genişlettiler. Hatta bir Saint-Simon kilisesi kurulmasıyla ortaya çıkacak ve kendi ritüelleri, ilahileri, giysileri, yarı-dinsel bir hiyerarşisi olacak, kutsal metinleri Saint-Simon'un yazılarından ve kendi eklemelerinden oluşacak bir "Yeni Hristiyanlık" için çağrıda bulundular. Saint-Simonculuk Fransız işçi sınıfı içerisinde pek yaygınlaşmamış olsa da, *les endustriels* içerisinde bazıları -özellikle banker Jacques Laffitte, Crédit Mobilier'i kuran Périer kardeşler, çok sayıda büyük üretici ve Kasım 1832'de *socialisme* sözcüğünü "üreterek" (bunun Britanyalılardan bağımsız olarak gerçekleşip gerçekleşmediği belirsizdir) ilk defa kullanan Saint-

Simoncu dergi *Le Globe*'un başında bulunan yetenekli gazeteci Pierre Leroux– tarafından ciddi bir ilgiyle karşılandı.

O günlerde daha önemsiz görülen, ancak uzun erimli etkileri, bilhassa radikal bohemler arasında kayda değer olan bir başka grup da, hayatının büyük bir kısmını “evrensel” itme ve çekme yasaları üzerinde bir insan tabiatı bilimi oluşturmaya ve bunu takip eden bir toplumsal yeniden yapılanma planı ortaya koymaya adanmış olan Charles Fourier’yi üstatları olarak kabul eden Fouriercilerdi. Hiciv yazılarının parlaklığı ve burjuva alışkanlıklarına yönelik eleştirilerinin keskinliği ile tanınan Fourier, ütopyacı sosyalizmin ıssız diyarlarında tek başına bir figür olarak kaldı. Boş zamanlarında – normalde gezgin satıcı olarak çalışıyordu– toplumsal yenilenmeye dair sıra dışı yenilikçi fikirler içeren planlar hazırlıyordu. Bugünün etçil hayvanlarının yerini alacak olan anti-aslanlar, limonatayla doldurulacak denizler ve beşeri ilerlemenin evreleri gibi çılgın fikirleri (bunlar daha çok bilimkurguya benziyordu) ise genellikle alay konusu olmuştur. Yine de, toplumda kadınların statüsünü temel gelişmişlik kıstası olarak kabul eden Fourier, *fanster* olarak adlandırdığı ve kişilik özellikleri birbirine uygun matematiksel oranlar çerçevesinde tamamlayacak bireylerden oluşan, kendine yeterli kooperatif topluluklar oluşturma yönünde ciddi planlar üretmiştir. Fourier’nin ütopyasında sıkıcı iş ve uğraşların yerine zevkli ve çeşitli etkinlikler olacak, hem bahçivanlık işleri işler hem de zanaatla ilgili işler neredeyse her saat başı dönüşümlü olarak gerçekleştirilecekti. Bu anlamda Fourier’nin sahip olduğu orijinalite, kendisinden sonra gelecek sosyalist teorisyenlerin ilerisindeydi; hatta yaratıcı çalışmanın toplumsal örgütlenişi hakkında ürettiği pek çok fikir bugün hala geçerliliğini korumaktadır.

Fourier’nin ütopyası hiçbir anlamda eşitlikçi değildi; fansterin üyeleri emeklerine veya ihtiyaçlarına göre değil, topluluğa yaptıkları finansal yatırıma göre pay alıyorlardı. Bu anlamda Fourier’yi bir sosyalist olarak tanımlamak pek mümkün değildir. Yine de düşünür kapitalizme kuvvetle karşı çıkıyor ve kapitalizmin istismarlarını sürekli ifşa ediyor ve bunlara saldırıyordu. Hatta bu fansterler Owen’ın “dayanışma köyleri”ne oldukça benziyordu (o kadar benziyordu ki, Owencılar ve Fourierciler arasında bu fikri kimin kimden “aşırıldığı” konusunda bitmez tükenmez tartışmalar yaşanıyordu). Fourier, belirgin ve Saint-Simon’a zıt bir şekilde merkezi, devlet kontrolündeki ekonomiyi anlatan kavramlar kullanmaktan kaçınmış ve bu yönüyle ilerleyen yıllarda anarşistlerin ilgisini çekmiştir.

1820'lerde Fourier'nin etrafında çok az kişi olmasına rağmen, 1830 Devrimi'ni takiben Fourier'nin fikirleri hem zanaatkârlar hem de entelektüeller arasında saygın bir takipçi kitlesi buldu. Saint-Simoncular gibi Fourierciler de, hocalarının ölümünden sonra, onun fikirlerini sosyalizan bir biçimde yaymaya devam ettiler. Fourierciliğin İngilizce konuşulan dünyada da seçkin takipçileri mevcuttu. Albert Brisbane, Horace Greeley, Margaret Fuller, Nathaniel Hawthorne ve Ralph Waldo Emerson gibi Amerikalı yazar ve gazeteciler Fourier'nin fikirlerini çeşitli ölçülerde okuyucularına ve ilerici New England elitlerinden oluşan çevrelerine aktarıyorlardı. Takipçilerinden bazıları Amerika'da falansterler oluşturdular, Boston civarındaki Brook Çiftliği bunların en ünlüsüydü.

Fransa'daki 1830 Devrimi öncesinde, Saint-Simon ve Fourier dahil olmak üzere önde gelen ütopyacı sosyalistler, ayaklanmalara şiddetle karşı çıkıyor ve işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki çatışmaya odaklanan sınıf tahlilini kabul etmiyorlardı. Ancak, bu kişilerin o dönemin sömürücülerinin karşısında oldukları kesindir. Örneğin Saint-Simon, Restorasyon sırasında en üst seviyedeki toplumsal sınıf olan tembel ve gerici toprak aristokrasisinden nefret ediyordu (onun sermayedar ve üreticilerden gördüğü destek buna bağlanabilir). Fourier ise rekabetin sanayi öncesi toplum üzerindeki etkilerinden korkuyordu, falansterlerinin özünde de komünal prensipler etrafında inşa edilmiş kırsal hayat tercihi yatmaktadır. Sonraki dönemlerde sosyalistlerin bu fikirlerden uzaklaşıp işçi sınıfına yaklaşmalarının sebebi, ütopyacılık meselesinden ziyade, Fransa'da yüzyılın başlarında gerçekleşen –1830'ların başındaki isyanlar ile 1848 Devrimi başta olmak üzere– büyük ayaklanmalardır. Bu hadiseler ve işçi sınıfının daha fazla özgürlüğe yönelik heyecan verici talepleri görmezden gelinemezdi, görmezden gelinecek olsa bile barikatlar ve tüfekler buna izin vermezdi.

Çoğu küçük dükkânlarda çalışan ve işlerini bağımsız yürütme özlemi içerisinde olan Fransız zanaatkârlar açısından, çok geçmeden İngiliz fabrika işçileri arasında oldukça fazla destek görecektir olan kurumsal sendikacılık fikrinin pek anlamı yoktu. Aynı şekilde, Fransız parlamentosu da İngiliz parlamentosu gibi işçi sınıfının şikâyetlerinin dillendirilmesi için kapılarını açacak bir kurum değildi. Sonuç olarak Fransız işçileri ve radikal entelektüelleri, toplumsal adaletsizlikleri gidermenin birincil yolu olarak baskıcı rejimin karşısına doğrudan çıkma, hatta silahlanmış bir şekilde çıkma fikrini benimsediler. Fransız sosyalist hareketleri, etkileri açısından, İngiliz muadillerinden derin farklılık-

larla ayrılıyordu. Hem daha sonra ortaya çıkmışlardı, hem de ilk sosyalist teorisyenlerin pasifizmine rağmen, çok daha isyancı bir karaktere sahiptiler.

Fransız Devrimi'ne karşı gerçekleşen karşı-devrimci tepkiler, özellikle de Bourbon kralları XVIII. Louis ve X. Charles'ın dönemlerinde gerçekleşenler, cumhuriyetçi ve devrimci hareketlerin de bastırılması anlamına geldi. Genç radikaller gizli yasadışı gruplar kurmak zorunda kaldılar, çoğu da hedeflerini "demokratik ve sosyal cumhuriyet" olarak ifade ediyordu. Fransız devrim tarihinin büyük bir kısmı boyunca yankılanmaya devam edecek olan bu slogan, radikal siyasi Jakobenizm ile açıkça sosyalizan hedefleri bir araya getirerek, hem yönetim organına hem de toplumsal düzene dair değişim talebine işaret ediyordu. "Demokratik ve sosyal bir cumhuriyet"; yoksulları, ezilenleri, kimsesizleri destekleyen ve zanaat işçilerini ayrıcalıklıların ve iktidar sahiplerinin sömürsünden, sanayi kapitalizminin tecavüzünden koruyan bir sistem anlamına geliyordu. 1830'ların öncesinde pek çok sıradan Parisli için bu, özünde savunmacı bir kavramdı; bu fikre göre devlet muazzam ekonomik eşitsizlikleri düzeltecek, zanaatkârların geleneksel mesleklerini sürdürmesini temin edecekti. Ancak Restorasyon dönemindeki gerici tepki öyle yoğundu ki, böylesi ılımlı bir fikir bile ancak gizli yasadışı gruplar içerisinde dile getirilebiliyordu.

Bu dönemde cumhuriyetçi yasadışı grupların ne kadar yaygın olduğunu ve ne kadarının sosyalizan nitelik taşıdığını kestirmek güç. Ancak bu yeraltı dünyasının, açıkça isyankâr bir kimliğe sahip olan sonraki gizli topluluklar için iyi bir alıştırma zemini olduğu kesin. Bu tür topluluklara verilen İtalyanca isim, *carbonari*, bugünkü metinlerde daha çok kullanılsa da, burada Fransızcası olan *charbonnerie*'yi kullanmak daha uygun olacaktır, zira bu topluluklar ilk kez büyük ihtimalle Jura Dağları'nın Fransızca konuşulan bölgelerindeki militan odunkömürü işçileri arasında ortaya çıkmıştır. Bu isim de "karabina" tüfeklerinden değil, bu işçilerin ürettikleri karbondan gelmektedir. Ayrıca bu grupların ritüelleri ve hiyerarşik yapıları –metafizik bir dile sahip olmamakla birlikte– Masonlara benzerlik gösterir.

İsimleri arasındaki benzerliğe rağmen bu iki farklı ülkedeki iki hareket birbiriyle büyük farklılıklar gösteriyordu. İtalyan *carbonari* örgütü öncelikle milliyetçi karaktere sahipken, Fransız *charbonnerie* örgütü kızıl cumhuriyetçileri, gücenik Bonapartistleri ve Buonarotti (aslında kendisi hem İtalyan hem Fransız gruplar içerisinde önemli rol oynamıştır) gibi sosyalistleri bir araya getiriyordu. "*Charbonnerie* hareketi, en güçlü zamanında Fransa'nın 60 bölge-

sinde 60.000'e yakın üyeye sahipti, çoğunluğu da doğu bölgelerinde bulunuyordu" diyor Pamela Pilbeam. "Bir anlamda yıkıcı bir ideale sahiptiler, insanların eşitliğine ve kardeşliğine vurgu yapıyor, genç idealistlerin yanı sıra cumhuriyetçileri ve yeni rejime angaje olmamış Bonapartistleri de kendilerine çekiyorlardı."¹⁴ Yirmi kişiden fazla üyeye sahip her türlü örgütün resmi onay almasını gerektiren Restorasyon yasalarına tabi olmamak için her alt bileşen grubunun (*vente*) yirmi ya da daha az kişi olması kararlaştırılmıştı. Yine masonlara benzer bir şekilde, bu ağ hiyerarşik bir şekilde yapılanmıştı ve tüm örgüt Paris'teki en üst kademe *vente suprême* altında toplanıyordu.

Charbonnerie her ne kadar Juralı işçiler tarafından oluşturulmuş da olsa, Restorasyon Fransa'sında bu hareket esasında elit bir hareketti. Hareketin kızıl cumhuriyetçi ve diğer üyeleri zanaatkârlardan değil öğrencilerden, Napolyon dönemi subaylarından, romantik yazar ve şairlerden, hatta Orleans hanedanını Bourbon hanedanına tercih eden liberallerden oluşuyordu. O dönemde Fransız işçileri arasında çoğunluğu oluşturan zanaatkârlar, birlik olma ve karşılıklı yardımlaşma esaslarına dayalı kendi topluluklarını oluşturdular ve entelektüeller ile profesyonellerden uzak kaldılar. Devrim sırasında kabul edilmiş olan ve geleneksel loncalarla sendikaları yasaklayan yasalara rağmen, usta zanaatkârlar ve ustalar, çıkarlarını kollamak üzere dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma grupları kurdular. Bu noktada *mutuellisme*¹⁵ kavramı, Proudhon'un 1840'lardaki karşılıklı yardım konulu yazılarını önceleyen bir şekilde, bir tür zanaatkâr sosyalizmi ile harmanlanmıştı.

Zamanın en dikkat çekici ve cevval karşılıklı yardımlaşma topluluğu, usta zanaatkârlar tarafından oluşturulan *compagnonnages* idi. *Compagnon*'lar Fransa'da iş bulmak ve beceri kazanmak için oradan oraya geziyor ve hanlarda konaklıyorlardı. Topluluklarının kurulma esası karşılıklı yardımlaşma olmasına rağmen, zanaatlarına göre örgütlerip birbirine yakın mahallelere yerleştirilen *compagnon*'lar için zanaatları, bir kibir ve üstünlük meselesiydi. Farklı zanaatlara mensup *compagnon*'lar sıklıkla birbiriyle zıtlaşıyor ve toplumsal şikâyetlerinin yanı sıra kendi zanaatlarının üstünlüğünü vurgulayarak şiddet içeren ve kargaşa yaratan çatışmalara giriyorlardı. İşçi sınıfının bölünme eğilimini küçük kasaba ve şehirlerin kafelerinde ve sokaklarında en güzel haliyle örnekliyorlardı, ama yine de toplumsal kriz anlarında otoriteye karşı sa-

¹⁴ Pamela Pilbeam, *The 1830 Revolution in France* (New York: St. Martin's Press, 1991), s. 21.

¹⁵ Karşılıklı yardımlaşma.

vaşmak için bir araya gelebiliyorlardı. Ne olursa olsun, bu iç çatışmaların da örneklemediği üzere, zanaat farklılıkları hâlâ Fransız işçiler arasında bir bölünme sebebiydi. Aslında şu noktaya da dikkat çekmek gerekir; *Komünist Manifesto*'nun sonundaki "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin" sloganı sadece uluslararası sınıf dayanışmasına değil, sınıf içi bütünlüğe de gönderme yapıyordu.

Ancak 1830'lara gelindiğinde rüzgâr başka yönden esmeye başladı. İşçiler arasında, Büyük Devrim sırasında sıklıkla kullanılan bir hitap olan *yurttaş* sözcüğünün çift anlamlı olduğuna dair bir ortak hissiyat gittikçe kuvvet kazandı. Bu sözcük, çalışanlar için başka, oturdukları yerden işçilerin emeğinin meyvelerini tüketenler için başka anlama geliyordu. İktisatçılar ve ütopyacı sosyalistler kârın kaynağının ne olduğu hakkında kesin bir karara varamaz ve sınıfların uzlaşmasını vazederlerken, sıradan işçiler içgüdüsel bir şekilde sömürüldüklerini, hatta çalışma saatleri vasıtasıyla kendilerine ait olanın çalındığını biliyorlardı. Jakobenizmin, siyasi özgürlük mesajıyla, vasıflı ve vasıfsız işçilerin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğuna dair bir anlayış kuvvetleniyordu. İngiltere ve Fransa'daki işçiler; kendileri güvende olmadıkça, iyi beslenemedikçe, uzun yaşayamadıkça ve hayatın en basit güzelliklerini yaşayamadıkça özgürlüğün eksik kalacağını anlamaya başladılar. Bu kavrayış ne işçileri ne de usta zanaatkârları birdenbire sosyalizmin karmaşık fikirlerine teşne hale getirmedi, ancak ortaklaşa üretime dair fikirlere açık olmalarını sağlayarak Jakobenizmin toplumsal isyanın baskın ideolojisi olduğu duruma bir son verdi.

On dokuzuncu yüzyıl ortalarına yaklaşıldığında, zamanın en parlak beyinleri –bunlar ister Marx gibi komünist, ister Alexis de Tocqueville gibi zeki muhafazakâr olsun– açısından, geleceğin sınıf çatışmasıyla şekilleneceği ve mülksüz kitlelerin mülk sahibi düşmanlarının karşısına çıkacağı kesinleşmişti. Fransa'da Jakobenizmden sosyalizme geçiş son derece yavaş da olsa, yüzyılın ilk kırk yılı içerisinde tamamlandı ve 1789'un üç renkli bayrağına karşı çıkılarak yerine kırmızı bayrak dikilmesiyle simgeleşti.

2. BÖLÜM

RESTORASYONDAN DEVRİME

Fransa, on dokuzuncu yüzyılın en önemli, hatta efsanevi devrimlerini üreterek neredeyse Avrupa kıtasındaki tüm ayaklanmaları gölgede bırakmanın gururunu taşıyordu. Büyük Devrim'in şehrine ister sevgi ister nefret duysunlar, Fransızlar da –özellikle Parisliler–, diğer halklar da bunun farkındaydılar. Sevgi duyanlar arasında Alman siyaset yazarı ve genç Marx'la birlikte *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in editörlüğünü yapan Arnold Ruge de vardı ve 1846'da Paris'e yaptığı yolculuğun başında şunları yazıyordu:

Fransa'ya, yeni bir dünyanın eşğine gidiyoruz. Umarım hayallerimizin gerisinde kalmayacak bir dünyadır bu! Yolculuğumuzun sonunda geniş Paris vadisine, yeni Avrupa'nın beşiğine, dünya tarihinin oluşmakta olduğu ve en taze kaynağını bulduğu büyük laboratuvara varacağız. Çağımızın ilerisinde olan felsefemiz bile, Paris'te ilan edilmiş ve Fransız ruhuyla yoğrulmuş zaferi kutlamaktan ileri gidemeyecek.¹

Ruge'ün romantik coşkusu tarihsel doğruluktan yoksun değildi. Paris, hiçbir zaman Ruge'ün naifçe umduğu gibi Genç Hegelci felsefenin merkezi haline gelmediyse bile, kırk küsur yılda en az üç devrime sahne olmuştu. Avrupa'nın, hatta dünyanın devrim merkezi olduğu şeklindeki romantik fikir, Paris'i kıtanın dört bir yanındaki radikaller açısından bir çekim merkezi haline getirdi. Diğer pek çok insanın yanı sıra Alman, Polonyalı, İtalyan ve Rus sürgünler bir araya gelerek Fransız başkentinin zanaatkâr ağırlıklı mahallelerinde, Bourbon Restorasyonu esnasında Fransız polisinin sıkı takibi altındayken bile, gizli topluluklar kurdular. 1830'da Orleans hanedanından Louis-

¹ Arnold Ruge, *Zwei Jahre in Paris* (Leipzig, 1846), akt. David McLellan, *Karl Marx: His Life and Thought* (New York: Harper and Row, 1973), s. 62.

Philippe'in yerine Bourbon'ların geçmesini takiben Paris, kendilerini sürekli olarak –Chopin gibi– ya da dönem dönem –Garibaldi gibi– yeraltı örgütlerinin ve isyanın “Fransız ruhuna” adayan devrimci romantiklerin merkezi haline geldi.

Şehrin Seine Nehri'nin sağ kıyısında yer alan ve *atelier*'ler [atölye] –bu sözcük, hem zanaatkârların işyerlerini hem de sanatçıların stüdyolarını karşılamak için kullanılıyordu– ile dolu doğu bölgelerinin taşıdığı önem muazzamdı. Yine aynı bölgelerde, aşağı yukarı Place Vendôme ile Place de la Bastille arasında, Fransız ulusal hükümetinin en önemli idari ve finansal binaları, devasa kraliyet sarayları, çirkin bürokratik yapılar, merkez bankası ve borsa yer alıyordu. Kriz dönemlerinde bu devlete ait ve kapitalist aygıtların atölyelere yakınlığı, düzenden hoşnutsuz olanların binaları işgal etmesini, hatta neredeyse hükümet kontrolünü ele geçirmesini kolaylaştırıyordu.

Ancak şehrin bu romantik atmosferi, yine şehrin kendi içinde hüküm süren hakiki toplumsal gerilimler tarafından üretilmişti. Başkent sadece her milletten devrimciler için değil, Fransa'nın diğer bölgelerinden gelen yoksullar için de bir cazibe merkeziydi. Yeni teknolojilerin işsiz bıraktığı zanaatkârlar, aile arazileri giderek küçük parçalara bölünen ve böylece ekonomik olarak büyük sıkıntıya düşen köylüler de şehre akın ediyordu. Fransızca'yı yabancı aksarıyla konuşan göçmenlerle, Fransa'nın uzak bölgelerinden gelen zanaatkâr ve köylüler giderek kaynaştı. Büyük Devrim'i takip eden iki nesil içerisinde Paris'in nüfusu 600.000'den bir milyonun epeyce üzerine çıktı, yeni gelenlerin çoğu şehrin ekonomisi içerisinde tutunamadı ve yoksulluk içerisinde yaşamaya başladı. Fransa'nın merkez güney bölgesinden, Auvergne'den ve diğer bölgelerden gelen ve gezici göçebeler olarak tanımlanan topluluklar en kötü işlerde, özellikle inşaatlarda çalışıyor ve şehre bahar-yaz aylarında çalışmak için gelip kışları köylerine dönüyorlardı. Soğuk aylarda şehirde kalanlar ise, Rue Saint-Denis civarındaki hastalık ve suçla boğuşan varoşlarda ve diğer doğu *quartier*'lerinde kalıyorlardı.

Bu sayısız işsiz ve yarı-işsiz sebep olduğu toplumsal risk, Fransız ekonomisinin çağın çok gerisinde kalan yapısıyla birleşince, daha da arttı. Paris yabancılara, hatta varoş istilasına uğramış Londra'dan gelen ziyaretçilere ne kadar kozmopolit görünse de, barındırdığı işçi sınıfı içerisinde ciddi farklılıklar vardı. En büyük üretici grubu, daha önce gördüğümüz üzere, matbaacı, terzi, mobilyacı, duvarcı, kuyumcu ve marangoz gibi zanaatkârlardı. Bunların çoğunluğu, kendi işçileriyle birlikte atölyelerde iş gören ustaların altında

çalışıyordu. Görece daha rahat bir çalışma temposuna alışık olan bu insanlar, başkentin dış bölgelerinde ortaya çıkmakta olan fabrikalarda ter döken proleterlerden kolayca ayırt edilebiliyorlardı.

İşçi sınıfının bir alt tabakasında da, çalışma şartları çok kötü olan küçük işyerlerinde çalışanlar yer alıyordu: konfeksiyoncular, dantel işçileri, eğiriciler ve boyacılar. Çoğu kadın ve çocuklardan oluşan bu topluluğun durumu fabrika işçileriyle, İngiltere'deki fabrikalarda çalışan kadın ve çocuklarla benzerlik gösteriyordu ve acımasız sömürücülere karşı örgütlenmeleri ihtimali düştü. Ekonomik zincirin en sondaki halkasını ise, günlük veya haftalık bazda çalışarak sıradan işleri gören, pek çoğu göçebe, bir kısmı da görece yerleşik olan (Büyük Devrim'in *bras nus*'unu hatırlatan) gündelikçi işçiler oluştuyordu. Son olarak da bu iki basamağın arasında ümitsiz hayatlar süren, çoğu suça karışmış, birbirlerine ve işçi sınıfının görece hali vakti yerinde bireylerine dadanan geniş bir lümpen proletarya kitlesi yer alıyordu. Varoşlarda toplanmış olan bu kitle okur yazar değildi, ortalama yaşam süreleri kısaydı ve işsiz olmadıkları zamanlarda çok uzun saatler çalışıyorlardı; yarı aç geziyor, salgın hastalıklar ve kıtlıklarda kırılıyorlardı. Louis Chevalier'nin Paris'in alt sınıfları hakkında yaptığı incelemede kısa ve özlü bir biçimde belirttiği gibi, "Yetkili hiç kimse işçi sınıfının ne yaptığıyla ve bunun sonucunun ne olacağıyla ilgilenmiyordu."²

Güçlü toplumsal farklılıklara rağmen, başkentin çeşitli sınıfları oturdukları bölgeler veya birbirleriyle kurdukları iletişim bağlamında birbirlerinden tamamen kopuk değildi. Şurası kesin ki, Paris'in en kötü varoşları "tehlikeli sınıflarla" doluydu ve bu sınıflar yoksul ve saygın işçilerle öğrencileri, göçebeleri, hırsızları, fahişeleri bir arada –çoğu zaman son derece sağlıklı oda ve dairelere tıkmış bir şekilde– barındırıyordu. "Daha iyi" mahallelerde ise birbirinden açıkça farklı toplumsal konumlara sahip bireyler fiziksel olarak birbiriyle kaynaşıyor, hatta aynı dairelerde kalıyorlardı. Bu tür bir binarın birinci katı (ya da Amerikan hesabıyla ikinci katı) genellikle varlıklı bir burjuva ailesi tarafından kiralanır; geniş bir salona, avizelere ve pahalı mobilyalara sahip olunurdu. Bir üst katta daha mütevazı, ama yine de hali vakti yerinde bir aile yer alırdı, sonraki katlarda ise kısıtlı imkânlarla sahip zanaatkarlar otururdu. Son olarak, çatı katının küçük, çirkin ve neredeyse mobilyasız oda-

² Louis Chevalier, *Laboring Classes and Dangerous Classes in Paris During the First Half of the Nineteenth Century*, çev. Frank Jellinek (Princeton: Princeton University Press, 1973), s. 189.

larında neredeyse mutlak mahrumiyet içerisinde yaşayan yoksullar yaşıyordu. Restorasyonun ilk yıllarında hali vakti yerinde olanlarla yoksulların kaynaşması istisnadan ziyade kaide olarak tecrübe edilmiş gibi görünüyordu.

Bu fiziksel yakınlığa rağmen, 1820'ler ve 1830'larda toplumsal ilişkilenme giderek seyrekleşti. Orta sınıflar ve durumu diğerlerinden daha iyi olan işçiler, bilhassa batı bölgelerinde yeni imara açılan ve hem ihtiyaçlarına hem de zevklerine daha çok hitap eden, zenginle yoksulu birbirinden fiziksel olarak da ayıran alanlara taşındılar. Bu ayrışma, daha sonraki ayaklanmalarda şehrin batı yakasının burjuva, doğu yakasının işçi sınıfı bölgesi olarak değerlendirilmesinin temelinde yatan etkidir.

Cabet, Blanqui, Buchez, Blanc ve Proudhon

Bu farklılaşmış nüfusun radikal üyelerine göre sosyalizm, daha önce de gördüğümüz gibi, içerisinde devletin kamusal refahı sağlamakla yükümlü olacağı bir “demokratik ve sosyal cumhuriyet” anlamına geliyordu. Ancak Napolyon ve Restorasyon dönemlerinde ütopyacı sosyalistlerin Saint-Simon ve Fourier gibi pek az temsilcisi, ütopyaları ve falansterleri yoluyla zanaatkâr çalışanlar ve sanayi proletaryası üzerinde kalıcı etki sahibi olabildi. İşçi sınıfı arasında asıl yaygınlık kazanan, sosyalizmin özellikle siyasi fikirleri, işçilerin pratikteki sorunlarına hitap eden fikirleriydi. Blanqui, Buchez, Blanc gibilerinin, Cabet gibi geçici sosyalistlerin ve bireyci Proudhon'un yazıları ve eylemleri, 1848 devrimci ayaklanması ve bir ölçüde de 1871 Paris Komünü üzerinde çeşitli derecelerde etkili oldu; ancak 1871'den sonra bu isimlerin etkisi, yerini anarşizan ve Marksçı ideolojilere bıraktı.

Tek bir siyasi sıfatla tanımlanamayacak olan ütopyacı düşünür Étienne Cabet bir yandan Owenci ve Fourierci yaklaşımlarla bağını korurken, bir yandan da pratik bir radikalizmi benimsiyordu. Yazdığı ütöpik roman *Voyage en Icarie* (İkarya'ya Seyahat) 1840'ta basılmıştı ve büyük ölçüde Thomas More'un klasik eseri *Ütopya*'yı temel alıyordu. Üretim ve bölüşüme dair devlet sosyalizmi modelini ele alıp geliştiriyor ve romanın ilk sayfasında yer alan “Herkesten gücü kadar, herkese ihtiyacına göre” sloganını benimsiyordu. *Communiste* sözcüğünü Marx ve Engels'ten neredeyse on yıl önce popülerleştirmeyi başaran bu kitap, basıldığında büyük ilgi görmüştü.

Ancak kitabın içerdiği iyicil toplumsal fikirler; yazarın giyinme, barınma ve gündelik yaşamın neredeyse tüm diğer ayrıntıları konusunda tektipliği benimsemesinin gölgesinde kalıyor, bu da kitabı ütopyadan ziyade gelecek-

teki kara ütopyaların bir öncülü haline getiriyordu. Cabet'nin İkaryalılarının hayatlarına, ütopyayı sıkı kurallar etrafında yöneten bir grup seçkin teknik yetkili yön veriyordu. Cabet'nin komünizm versiyonu o kadar otoriterdi ki, komünizm sözcüğüne –hiçbir zaman tamamen sıyrılamayacağı– diktatöryal ve devletçi çağrışımları iliştiirmişti. Cabet, ayaklanmalara son derece karşıydı; işçi sınıfının kazanımlarını arttırmak konusundaki samimiyeti de işçi sınıfı adına sergilediği başarısızlıkları örtmeye yetmiyordu. Görüşlerinin görece zararsızlığına rağmen, yine de azgın bir *communiste* olarak yaftalandı ve Fransa'dan sürüldü.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Fransa'da bulunan radikaller arasında Louis-Auguste Blanqui, Louis Blanc ve Pierre-Joseph Proudhon'u ayrı ele almak gerekir, zira bu isimler Parisli işçiler ve radikal entelektüeller üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Blanqui, gizemli bir kışkırtıcı ve ayaklanmalar konusundaki karanlık ve dahice rolüyle genç romantik devrimciler üzerinde muazzam bir etkiye sahip olsa da, devrimci eylemlerinin ilk yıllarında işçiler arasında görece daha az tanınıyordu. Paris işçi sınıfının ağırbaşlı devlet adamı Louis Blanc ise, aksine, isyan fikrine sıcak bakınmasına rağmen 1848'de işçiler üzerinde kısa süreli ama kayda değer etki sahibi olmuştu. Son olarak Fransız devrimci siyaset arenasına daha sonraları katılan ve takipçileri tarafından anarşizm ve sendikalizmin babası olarak tanımlanan Proudhon, yaşam süresinin çok ötesinde bir uluslararası etki yarattı. Proudhon, hapse girmesine ve birkaç defa ülkeden kaçmasına rağmen, Blanqui gibi bir eylemciden ziyade bir yazardı; Blanc kadar istikrarlı bir düşünür olduğu da söylemezdi.

Blanqui'nin yaşamı on dokuzuncu yüzyıl Fransız devrim ve işçi sınıfı isyanları tarihiyle o kadar iç içedir ki, bunlardan herhangi birini anlatırken diğerini dahil etmemek mümkün değildir. Blanqui, kapitalizmin yerine, şiddet yoluyla oldukça otoriter bir sosyalist düzeni getirebilmek üzere sürekli olarak komplo girişimlerinde bulunulan ve başarısız olunan Fransız devrimci siyaset dönemini hakkıyla temsil eden bir figürdür. 1805'te doğan Blanqui, Fransız Devrimi'nin yarattığı ateşli bir devrimcidir. Bonapartist bir devlet yetkilisi olan babası ise Konvansiyon'un Girondist üyelerinden biriydi. Oldukça parlak bir öğrenci olarak *lycée*'de klasik bir eğitim alıp onur derecesiyle mezun olduktan sonra hukuk ve tıp eğitimi almak üzere Paris'e gitti. Babası gibi devrimci siyasete ilgi duyuyordu ve çok genç yaşında *charbonnerie*'ye katıldı.

Genç Blanqui, inançlı ve boyun eğmez devrimci eylemci figürünün vücut bulmuş haliydi. 1827’de liberal dergi *Le Globe* için muhabirlik yaparken halk ayaklanmaları sırasında yaralandı. Buonarroti’nin 1828 Eşitler Komplosu tarihi hakkında yazdığı kitap basıldıktan sonra sıradan gazetecilik kariyerini sonlandırdı ve Babeufçü siyasi görüşü benimsedi. 1830 devriminden sonra, Louis-Philippe’in iktidarını sarsan çeşitli eylemlerin örgütlenmesine yardım etti ve 1848’e gelindiğinde isyankâr devrimci eylemleriyle oldukça yaygın bir üne kavuştu ve bu şöhret, ömrünün çoğunu hapse girip çıkarak geçirmesinin temel sebebi oldu. Blanqui, toplamda yetmiş altı yıllık ömrünün otuz bir yılını demir parmaklıklar arkasında geçirdi.

Fransız burjuvazisi, bu inanmış adama bir nevi on dokuzuncu yüzyıl Marat’sı gibi muamele etti. Aristokrat kökenli Alexis de Tocqueville, 1848 Devrimi sırasında Milli Meclis’in bir “ayaktakımı kalabalığı” tarafından işgal edildiği olaylar hakkında yazarken Blanqui hakkındaki şu nefret dolu satırları kaleme almıştı:

Ondan sonra da kürsüye o zamana dek görmediğim bir adamın [Blanqui] çıktığını gördüm, onu hatırlamak her zaman içimin korku ve tiksintiyle dolmasına yetmiştir. Solgun, çökmüş avurtları, açık renk dudakları, hasta görünüşlü, habis ve itici bir yüz ifadesi vardı. Benzi kirli bir sarı renkteydi, küflü bir cübbe cesedine benziyordu, etsiz ve solgun kollarını saran eski bir siyah cübbe giymişti; hayatını lağımında geçirmiş ve oradan henüz dışarı çıkmış gibi duruyordu. Onun Blanqui olduğunu söylediler.³

Burnu havada *comte*’un, hapishanelerde gördüğü kötü muamele yüzünden sağlığı mahvolmuş bir adamı hedef alan bu sözleri sınıfsal nefret ve toplumsal kibir yüklüdür. Ancak, tam bir Fransız Devrimi mahsulü olan Blanqui sıkı bir materyalistti, eğitimin insan davranışını değiştirebileceğine yürekten inanıyordu ve her türlü baskının karşısındaydı. Doğaüstü bir varlığa duyulan inancın, devrimci mantığın ve ruhun oluşmasının önündeki en büyük ideolojik engel olduğunu savunuyordu. Blanqui’nin sosyalist veya komünist topluma ani siyasi darbeler yoluyla ulaşmayı umduğuna dair geleneksel yorumların aksine o, komplo ve darbelerin önemli olduğuna inanmakla beraber, mal hırsının ve açgözlülüğün yerine komünist ekonominin geçebilmesi için uzun süreli bir ahlaki eğitimin gerekli olduğunu düşünüyordu.

³ Alexis de Tocqueville, *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, çev. Alexander Teixeira de Mattos (New York: Macmillan, 1896), s. 163.

Marx gibi Blanqui de, mevcut düzeni kaldırarak ulaşmayı planladığı komünist topluma dair detaylı bir tasvir vermekten kaçınıyordu. “En acayip küstahlıklarımızdan birisi, biz barbarların, biz kara cahillerin gelecek nesiller adına kural koyucular olduğumuzu düşünmemizdir” diye yazıyordu, gelecekteki toplumun hatlarını çizip belirlemeye çalışan ütopyacı sosyalistlere karşı. Cabet’nin komünizmi ile Proudhonculuk “ırmağın bu yanında durmuş, öte yanda mısır tarlası mı yoksa buğday tarlası mı olduğunu tartışıyorlar. Önce bir karşıya geçelim, vardığımızda görürüz ne tarlası olduğunu.”⁴

Blanqui’nin ajitasyon eğilimi ve şahsi tabiatı, çoğu zaman, sınıf çatışmasına ve bunun tarihteki rolüne dair görece zengin bir bakış açısına sahip olan teorisini gölgede bırakmıştır. Bu teoride “emekçiler”, eski Üçüncü Zümre’den farklı bir sınıf olarak ele alınıyordu. Bu bağlamda Blanqui, dönemin Fransız sosyalistlerinden ayrılır. Özel mülkiyete –bilhassa da kapitalist bağlamda– açıkça karşı çıkmış ve reformları, devrimci değişim arzusunu bastırmaya yönelik uyuşturucular olarak görüp reddetmiştir. Ancak Marx’tan önceki pek çok Parisli sosyalist yazar gibi, onun ekonomik teorileri de toplumun yoksullarını ve sömürülenleri mahvettiğini düşündüğü mali sermayeye yoğunlaştığı kadar sanayi sermayesine yoğunlaşmıyordu. Ona göre, kapitalist kârın kaynağı yalnızca işçi sınıfının sömürülmesinde değil, kapitalistlerin alıcılardan normalden fazla bedel talep etmelerinden doğuyordu. Bu görüş, kâr sistemine dair ahlaki yargılarda bulunmaya yönelik süregiden sosyalist eğilimi yansıtıyordu.

“Proletarya diktatörlüğü” kavramını ona mal eden pek çok tarih araştırmasına rağmen, Blanqui bu kavramın mucidi değildir. Sanayi proletaryasını (Fransa’da hâlâ çok küçük bir azınlıktı), dönüşmekte olan toplum içerisindeki diğer tüm “emekçi” katmanları yönetecek hegemonik bir sınıf olarak düşünmek Blanqui için oldukça yabancı bir fikirdi. Ancak Blanqui, samimi bir grup elit cumhuriyetçinin geçici diktatörlüğünün –daha net olmak gerekirse, toplumsal açıdan ilerici Paris’in, Fransa’daki her tür toplumsal gelişme üzerinde bir engel olarak görülen köylü sınıfı üzerinde diktatörlük kurmasının– mevcut toplumu ortadan kaldırmak için gerekli olabileceğine inanıyordu. Marksist ve anarşist eleştirmenler Blanqui’yi küçük, iyi eğitilmiş ve yüksek motivasyonlu bir grubun çalışmaları sonucunda siyasi iktidarın ele geçiril-

⁴ Louis-Auguste Blanqui, *Critique Sociale* (Paris: Felix Alcan, 1885), akt. Alan B. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui* (New York: AMS Press, 1970), s. 105 ve 108)

mesi fikrinin babası olarak tarif ettiklerinde haklıydılar. Blanqui'nin 1830'larda oluşturduğu gizli örgütler, gizli bir merkezi komiteye mutlak itaat etme esasına dayalı etkileyici *askeri* örgütlerdi. Bu örgütler, dolaylı yoldan da olsa yıllar sonra Rus popülistler tarafından kurulmuş ya da planlanmış yeraltı örgütlerine, hatta Mikhail Bakunin'e ve Blanqui'nin darbeci taktiklerine sıkı muhalefetiyle bilinen Bolşevik lider Lenin'e bile ilham kaynağı oldu.

Blanqui'nin hakkını teslim edecek olursak, kendisi darbe girişimlerini halk ayaklanmalarının *yerine geçecek* eylemler olarak görmüyordu. Kitlesele eylemin yerine küçük bir elit grubunun eylemlerini koymak gibi bir niyeti de yoktu. Aksine, Blanquici bir darbenin temel işlevi, kitleleri toplumsal düzene karşı geniş çaplı bir ayaklanma için kıskırtmaktı. Bu bağlamda Blanqui aslında Fransa'da yaygınlıkla kabul gören bir devrim fikrini takip ediyordu; yani devrimlerin küçücük bir kıvılcımla, sözgelimi Hôtel de Ville'in işgaliyle veya işçi mahallelerinde barikatlar kurulmasıyla ezilenlerin harekete geçtiği durumlardan doğan, özünde kendiliğinden bir nitelik taşıyan halk hareketleri olduğuna inanıyordu. Büyük Devrim de Desmoulins'in Temmuz 1789'da Palais Bourbon'da isyan çağrısı yapmasının sonucunda ortaya çıkan kitlesele bir ayaklanmayla başlamamış mıydı? 1830'un barikatları bir kralı devirmemiş miydi? Blanquici bir darbe de aslında aynen Desmoulins'in çığılığıyla aynı üslubu paylaşır, bu ikisinin başarısı da halktan gelecek coşkun tepkinin varlığına bağlıdır. Bu kendiliğinden devrim anlayışı 1871 Paris Komünü'ne dek binlerce sıradan Fransız işçi ve orta sınıf cumhuriyetçi tarafından benimsenmişti. Komün'den sonra ise yerini örgütlü sosyalist partilere bıraktı.

Son olarak, daha az bilinen bir başka nokta da Blanqui'nin, hayatının daha sonraki dönemlerinde, toplumsal değişim yolunda darbe girişimleri ve gizli örgütlere yaptığı vurgunun giderek azalmış olmasıdır. 1870'lerde halkın eğitim almasının ve büyük oranda endüstriyel işçi sınıfını temel alan halk tabanlı toplumsal hareketlerin önemini vurgulamaya başladı. Ancak her zaman devrimci eyleme bağlılığını korudu, bilhassa kendisini le Vieux ("İhtiyar") olarak adlandırıp adanmışlığı, dürüstlüğü ve azmi nedeniyle takdir eden genç kitlelerce benimsenmesini sağlayan da (genelde muğlak kalan veya sürekli üzerinde oynadığı) toplumsal teorilerinden ziyade bu bağlılıktı. Bu sıradışı ve kendini düşünmeyen adamın 1871 Komünarları adına kitle önünde yaptığı bir konuşmanın ardından kalp krizi geçirerek aniden ölmesi şaşırtıcı olmasa gerek. Genelde radikal entelektüeller ve siyaset yazarları tarafından sevilmesine rağmen, 1881'in Ocak ayındaki cenazesine büyük bir işçi kitlesele

de katılmıştır. Fransız işçileri, Blanqui'yi hem sosyalizm mücadelesinin efsanevi bir simgesi olarak hem de kitlelerin ezilmesi ve sömürülmesi karşısında hep dik durmuş inançlı bir devrimci olarak selamladılar.

Blanqui'nin kızıl cumhuriyetçi fikirlerinin açıkça sosyalist bir mecraya girmesinden de önce, eski bir *charbonnaire* ve bir hekim olan Philippe-Joseph-Benjamin Buchez, Hristiyanlığın yardımlaşma, kardeşlik ve eşitlik ilkelerine dayandığı sosyalizan fikirlerini işçiler arasında yaymaya başlamıştı. Bir popülist olan Buchez, işçilerin durumu karşısında oldukça hassastı ve onlara birlikler kurmaları konusunda doğrudan yardım ediyordu. Fransız kooperatif hareketinin kurucusu olarak bilinen Buchez'i 1830'ların diğer teorisyenlerinden ayıran nokta, mali kapitalizm ve sanayi kapitalizminin tecavüzleri karşısında işçi sınıfının bağımsız ve dayanışma içerisinde olması gerektiğini savunmasıydı.

Buchez, ılımlı cumhuriyetçi dergi *Le National*'de yazacak ve 1848 Devrimi sonrasında ortaya çıkan Kurucu Meclis'in kısa süreliğine başkanlığına seçilecek kadar siyaseten ehil bir figürdü. Ekonomik birliklerin girişimciler tarafından kontrol edilmesini savunan Saint-Simoncu fikirlerin aksine, işçilerin kendi birliklerini kurup yönetmesi gerektiğini savunuyordu. Çağdaşları olan ve büyük ölçekli sanayinin ortaya çıkışını öngörerek ekonominin millileştirilmesini savunan ve birliklere dayalı bir ekonominin kurulması sürecini devlete havale eden kolektivist Constantin Pecqueur ve François Vidal'ın fikirlerinin aksine Buchez, yine, üretici birlikleri kurmak için gerekli mali katkıyı sağlayacaklarına inandığı işçilere bel bağlıyordu.

Buchez'in üretici birliği kavramı, pek çok bağlamda radikal kolektivist bir karaktere sahipti. Buna göre bir üretici birliği, işçilerden katkı payı toplanarak kurulmalı ve bu para, hiçbir bireysel talebe konu olmayacak bir ortak sermaye olarak değerlendirilmeliydi. Üretim araçları hiçbir bireye değil, bir bütün olarak bu üretici birliğine ait olacaktı. Bu araçlar, üretici birliğinden ayrılmaya karar veren işçilere, kısmen de olsa, tahsis edilemeyecekti. Bu devredilemez sermayenin doğurduğu kazanımlar hammadde ve makine alımında kullanılacak, bu alınanlar da işçilerin ortaklaşa çalışması sonucunda pazara mal üretmek için kullanılacaktı. Sonrasında da kâr, üretici birliğinin üyeleri arasında demokratik ve adil bir biçimde paylaşılacaktı.

Buchez'in planı, sanayi proletaryasına ve fabrikalara değil, tamamen zanaatkarlara ve küçük ölçekli üretim biçimlerine odaklanıyordu. Bu zanaatkar sosyalizmi sistemi, anakronik bir biçimde, Fransa'ya nüfuz etmekte olan sa-

nayı sisteminin ve ileri teknolojinin karşısına yerleştiriliyordu. Muhtemelen Buchez'in en önemli varisi, sosyalizm tarihindeki yeri Buchez'i de gölgede bırakan ve 1848 Devrimi'nde çok önemli bir rol oynamış olan Louis Blanc'tı.

Yaşadığı dönemde ütöpik sosyalist olarak nitelenen Blanc'ın siyasi tavrı, serbestlik yanlısı fakat ılımlı toplumsal idealleri içeren ihtiyatlı bir parlamenterizmdi. Blanqui gibi Blanc da bir Fransız Bonapartist yetkilinin çocuğuydu; 1811'de Madrid'de doğmuş ve Korsika'da eğitim almıştı. 1837'de Paris'te radikal demokratik dergi *La Revue du progres*'i kurdu, 1830'larda ve 1840'ların başlarındaki tarihsel çalışmalarıyla, bilhassa Jakoben cumhuriyetin tarafını tuttuğu Fransız Devrimi incelemesiyle araştırmacılık yönü ön plana çıktı. Ancak Blanc başkaldırı yanlısı biri değildi. Parisli işçilerin Haziran 1848'teki ayaklanmasına, 1871 ve 1872 Komünlerine karşı çıkmış, hatta Uluslararası İşçiler Birliği'ne –yani Birinci Enternasyonal'e– karşı çıkarılan yasaları desteklemişti. Öldüğü yıl olan 1882'ye geldiğinde siyaseten o kadar törpülenmişti ki üyesi olduğu Temsilciler Meclisi, kendisi için resmi cenaze töreni yapılması kararı aldı.

Blanc'ın işçi sınıfı içerisinde yaygın beğeni toplamasının sebebi, ilk olarak 1840'ta *Revue*'de tefrikalar halinde yayımlanmış olan ve *ateliers sociaux*, yani kapitalist ekonomiye kooperatif bir alternatif olarak kurulacak toplumsal atölyelere dair planını anlattığı *Organisation du travail* (Çalışmanın örgütlenmesi) kitabıdır. Blanc'ın öngördüğü nihai durumda bu atölyeler işçiler tarafından yönetilecek ve yine işçilerin kontrolünde olan üretici birlikler halinde federatif olarak örgütlenecekti.

Ancak başlangıçta Blanc'ın toplumsal atölyeleri, hayırsever bankalar ve duruma olumlu bakan devlet tarafından gerekli kredilerin temini aşamasında destek görecekti. Bu plan ilk baştan itibaren devlet desteğini temel aldığı için, devlet sosyalizmi fikrinin ilk örneklerinden birisi kabul edilmiştir. Birbirleriyle işbirliği yapan ve manevi bir ortaklık kuran bu atölyeler sonunda kapitalist girişimler karşısında rekabet edebilecek güce erişecekti. Blanc, kapitalist firmaların bu şekilde uygun bir kâr ve daha istikrarlı bir topluma kavuşacakları için, zaman içerisinde, verimli toplumsal atölyelerle birleşmeyi daha kârlı bulacaklarını umut ediyordu. Bu şekilde, yalnızca piyasa güçlerini kullanarak sınıf çatışması ortadan kaldırılmış olacaktı.

Blanc'ın atölyeleri için öngördüğü rekabetçi başarı, kendisinin rekabet ya da piyasa hakkında olumlu fikirler beslediği anlamına gelmez. Aksine, *laissez-faire* ekonomisinin İngiliz proletaryası üzerindeki etkisinden duyduğu

dehşet, Blanc'ı –kendisi *socialist* sözcüğünü tercih etse de– bir komünist haline getirmişti. Üretim ve paylaşım kavramları bağlamında açıkça komünist prensipleri benimsiyordu. Bireyler arasında doğal eşitsizliklerin var olduğuna inanıyordu, ancak bunların özgür ve insancıl bir toplumda telafi edilerek eşitlenmesi gerektiğini savunuyordu.

Tüm insanlar fiziksel güç ve zeka konusunda eşit değildir; herkesin zevki, eğilimleri, yetenekleri, tıpkı yüzleri ve vücutları gibi, farklı farklıdır... ancak her bir insan, yeteneklerini en verimli kullanabileceği, diğerlerine zarar vermeyeceği ölçüde doğal ihtiyaçlarını tatmin edebileceği şartlara kavuşturulmalıdır.⁵

Blanc'a göre, insanlığın ahlaki gelişimi, bireylerin bu eşitsizliklerini telafi edecek yepyeni bir değerler bütününe doğuracaktı. Aslında bu şekilde, (önceden Jakobenler tarafından kabul gören) herkesin yeteneklerinden bağımsız olarak kanun önünde eşit olduğu ve çalıştığı ölçüde toplum tarafından desteklendiği durumda özgürlüğün var olacağına dair liberal varsayıma karşı komünist bir eleştiriyi dillendiriyordu. Blanc, bu liberal varsayımın aksine, böylesi bir düzenin sağlanması durumunda birilerinin, ne kadar çalışırsa çalışsın, yine yoksullaşacağına inanıyordu, çünkü bu insanlar daha büyük maddi gereksinimler tarafından kuşatılacaktı. O, bunun yerine bireylerin kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarına göre ödüllendirilmesi gerektiğini ve yaptıkları iş ve becerinin bu noktada söz konusu olmaması gerektiğini savunuyordu.

Kendisinden önce yazan Cabet ve sonra yazan Marx gibi, Blanc da insanların çalıştığı ölçüde kazanç sağlaması yönündeki (Marx'ın sonraları "burjuva hakkı" olarak tanımladığı) sözleşmecî yaklaşımı reddediyor ve bunun yerine, giderilmesi gereken ihtiyaçların temel alındığı bir paylaşım düzenini savunuyordu. Bu fikri şu cümlelere döken ilk kişiler arasında Blanc da vardı: "Herkesten yeteneğine göre" (Blanc, bu kısmı "vazife" olarak görüyordu), "herkese –toplumun kaynaklarının sınırları gözetilerek– ihtiyacı ölçüsünde" (bunu da "hak" olarak görüyordu). Bu prensip, Blanc'ın sınıfsal işbirliğine dair naif görüşlerinden çok daha önemli bir yere oturur ve kendisinin ismini sosyalist fikirler tarihinde önemli bir konuma yükseltir. Zira Blanc, dönemindeki tüm teorisyenlerden çok daha açık bir şekilde komünist toplumun temel sloganını dile getiriyordu: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar."

⁵ Louis Blanc, *Organisation du travail*, akt. Harry W. Laidler, *History of Socialism* (New York: Thomas Y. Crowell, 1968), s. 63. Marx da *Critique of Gotha Program*'ında çok benzer bir tartışma yürütmüştür.

Ancak, atölyelerin oluşturulması için başlangıçta gerekli olan para, teknik ve idari uzmanlıklar konusunda devlete bel bağlaması, Blanc'ın toplum üzerinde kalıcı bir devlet denetimini savunduğu anlamına mı geliyordu? İlginçtir ki, hayır. Toplumsal atölyelerin devletleştirilmesi veya bürokrasinin ellerine teslim edilmesini asla istememiş, aksine işçilerin üretim sürecini denetlemesi gerektiğini savunan ilk Fransız sosyalistlerden birisi olmuştur. Gönüllü birliklerin samimi bir savunucusu olan Blanc, tüm işçiler sıkı bir şekilde sosyalist düşünceye bağlı olmadıkça ve tüm atölyeler eşit bir şekilde kooperatif bir toplum kurmak şeklindeki ortak çıkar uğruna –hem etik hem maddi– işbirliği içinde hareket etmeye niyetli olmadığı sürece, toplumsal atölyelerin hayata geçmesinin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Blanc'ın bu görüşleri, kendisini işçi denetimindeki kuruluşlardan oluşan özgürlükçü ağlar fikrini benimseyen sendikalizme yaklaştıır. Kendisinin *ateliers sociaux* planı, zamanın zanaatkâr topluluğu tarafından başarılması mümkün olan sosyalizan hedefleri gerçekleştirmeye, 1840'larda geliştirilmiş diğer tüm sosyalist fikirlerden daha fazla yaklaştırmıştır ve sonraki yıllarda da bu kazanımlar kıta Avrupa'sının tamamında pek çok konfedere ve ademi merkezîyetçi sosyalist ekonomi yaklaşımını dolaylı olarak etkilemiştir.

“Mutualizm” adı altında sendikalizmi desteklediği kabul edilen Pierre-Joseph Proudhon ise, aksine, “birlik ilkeleri” konusunda çok daha kuşkucu bir bakış açısına sahipti.⁶ Proudhon, kırk yıl önce Fourier'nin doğduğu Besançon'da doğmuştu. Anne ve babası işçi sınıfı ve köylü kökenliydi. Fourier'den farklı olarak Fransa kasaba düzeninin bölgeciliğini ve yerel düşünce sistemini aşmayı düşünmemiştir. Sert bir aile babası (ve kadın düşmanı) olan Proudhon, köylü ailesini toplumsal yaşamın temel birimi olarak yüceltmış ve sömürüye dair algısı tefecilere faiz ödeme meselesinden ileri gitmeyen pek çok Fransız köylüsü gibi, ekonomik olumsuzlukların temelde mali sermaye –özellikle de Yahudi tefeciler– tarafından yaratıldığına inanmıştır. Esasında, ölümünden çok sonraları, kendisinin sıkı antisemitizmi ve ataerkil fikirleri,

⁶ Pierre-Joseph Proudhon, *General Idea of Revolution in the Nineteenth Century* (1851), çev. John Beverly Robinson (Londra: Pluto Press, 1989) s. 78-80. Buradaki “mutualist” sözcüğü ilk kez, Proudhon önem kazanmadan çok önce, 1830'ların başlarında iki büyük ayaklanmaya imza atan Lyons'un ipek dokumacları tarafından kullanılmıştır. Bu terimi, Proudhon'un ya da başka bir düşünürün fikirlerini değil, kendi deneyimlerinden ortaya çıkan bir tür lonca komünalizmini ifade etmek için kullanmışlardır.

pek çok görüşünün –doğrudan faşistler de dahil olmak üzere– Avrupalı gerici-ler tarafından benimsenmesine sebep olmuştur.

Bu pürüzler, Proudhon’un “anarşizmin babası” sıfatını kazanmasını engellememiştir. Ancak onun devlete ve siyasete karşı beslediği açık düşmanlık yalnızca kendisine özgü değildi, vergi memurlarını ve noterleri zalim olarak gören kırsal zihniyetle son derece uyum içerisindeydi. Ayrıca devlet konusundaki tavrı her zaman olumsuz değildi. Devlet iktidarını ve gücünü sıklıkla reddetmesine rağmen, değişen şartlar ve hatta yalnızca hevesinin geçmesi sebebiyle tavrını genellikle yumuşatmıştır. Yine de zamanının pek çok siyasi ve ekonomik kalıplarına karşı çıkıp bunları reddetmesi kendisinin provokatif bir muhalif olarak mímilenmesine sebep olmuştur. O da bu sıfatı, sayısız ideolojik çelişkisi ve alelade fikirlerine rağmen sürekli besleyerek taşımıştır.

Proudhon, aslında dışarıdan görüldüğü gibi bir *enfant terrible*⁷ değildi. Değere dayalı emek teorisi sebebiyle, Fransız sosyalizminin genel gidişatı içerisinde –eğer sosyalist idiyse– bir yer sahibi olduğu doğrudur. İlgili ürünlerin üretiminde gerekli olan emeğe dayalı olarak alışveriş yapılması fikri, aslında zanaatkârlara ve onların problemlerine odaklanmış olmasına rağmen, proletaryaya da merkezi bir pozisyon sunuyordu. “Mülkiyet hırsızlıktır!” şeklindeki ünlü çıkışına rağmen Proudhon bir sosyalist değildi, özel mülkünü kesinlikle savunuyordu ve kâr ya da sömürü içermeyen sözleşmelerle birbirine bağlı, küçük şahıs malı kuruluşlar etrafında örgütlenecek bir ekonomiyi savunuyordu.

Sömürü yoluyla elde edilmiş “mülk” ile emekle kazanılmış “tasarruf” arasında bir ayrım yapan Proudhon, aslında özel mülkiyet savunusunu ahlaki bir çerçeve içerisinde fikriyatının içerisine sızdırıyordu. “Mülkiyet hırsızlıktır” ifadesi, doğrudan somut ekonomik mülkiyeti tarif etmiyordu, mülkiyetin ortadan kaldırılması gibi bir teklif de içermiyordu. Daha ziyade, Proudhon’un fikrince mülkiyet belirsiz bir ahlaki kategoriydi ve bu fikir, *Mülkiyet Nedir?*’in basıldığı 1840 yılında kitabı kapitalizm cephesinden eleştirenler tarafından doğru şekilde anlaşılmış olsaydı, George Lichtheim’in acı bir alayla tespit ettiği üzere, Proudhon “Fransız burjuvazisinin korkulu rüyası” olarak görülmezdi.⁸

Aslında Proudhon, “zorunluluk, ortak sorumluluk, dışarıdakilere kıyasla hakların ve görevlerin kaynaşması öğelerini de beraberinde getirdiği için”

⁷ Fr. Korkunç çocuk (ç.n.).

⁸ George Lichteim, *The Origins of Socialism* (New York: Frederick A. Praeger, 1969), s. 90.

“birlik ilkesinin” açıkça karşısında olan sıkı bir bireyci ve mülkiyetçiydi. Bu durumun teknolojik gelişme için gerekli olan rekabetin “harekete geçirici” etkilerinin önüne geçtiğini savunuyordu. Aslında Proudhon, birlik fikrine karşı çıkmak için burjuva dağarcığından kullanabileceği ne kadar kaba ve ilgisiz argüman varsa kullanmıştı. Birliğin “zayıf ve tembel” ortaklar doğuracağına yönelik şişirme argüman da bunların içindeydi. Ona göre birlik, “herkesin herkesten sorumlu olduğu, en küçüğün en büyük kadar büyük olduğu, en son gelenin en eski üye ile aynı haklara sahip olduğu” yanlış bir düzeni beraberinde getiriyordu.⁹ Büyük ihtimalle Cabet’nin devletçiliği ve Blanc’ın birlikçiliği sebebiyle, komünizmin de her türünün otoriter olduğunu düşünüyordu.

Proudhon, paylaşımda emek yerine ihtiyacı temel alan komünist yaklaşımı, ısrarla, “verimsiz ve rahatsız edici, yalnızca özel bazı durumlarda uygulanabilir, zararı yararından fazla,... işçinin serbestliğine ve emeğin faydalı kullanımına son derece aykırı” bir yaklaşım olarak görüyordu.¹⁰ Ona göre, işçinin kurtuluşu “[kabiliyet ve beceriye] hayat veren rekabette” yatıyordu.¹¹ Zaten burjuva iktisatçılar her yerde rekabetin insanlığın kurtuluşu olduğu fikrini yaymaya çalışırken Proudhon’un neden aynı fikirleri proletaryaya anlatmak için uğraştığı merak edilebilir. Ayrıca Proudhon’un (yukarıdaki alıntılarının kaynağı olan) *On Dokuzuncu Yüzyılda Genel Devrim Fikri* kitabının, Temmuz 1851’de basılır basılmaz neden Parisli burjuva tarafından değil de işçilerce kapışıldığı belli değildir.

Proudhon’un savunduğu “karşılıklılık” esası, her insanın hakkı olanı alması gerektiğini savunan ve bunu tamamen metaların “eşit” bölüşümüne endeksleyen burjuva eşitlik anlayışından başka bir şey değildir. Proudhon’un anarşizmi ise, eğer böyle bir şey varsa, ağır ve ustalık gerektiren işleri ödüllendirmekle beraber, bu tür ağır işleri yapamayacak olan zayıfların, hastaların, yaşlıların ve hatta fiziksel engellilerin bakımı için hiçbir toplumsal ödenek öngörmüyordu. Bu eşitsiz bireyler sadakanın insafına, veya daha büyük ihtimalle, Proudhoncu toplumsal yaşamın temel birimi olan ailenin bakımına bırakılıyordu. Proudhon’un iyi toplum idealinde bu insanların kaderleri konusunda kolektif bir vazifeye yer yoktur. Komünist bir sistem altında, gerçek insanlar arasında yetenek eşitsizliklerinin sistemik olarak “eşitlenmesi” Pro-

⁹ Proudhon, *General Idea of the Revolution*, s. 83-4.

¹⁰ A.g.e. s. 84-5.

¹¹ A.g.e. s. 89.

udhon'u kızdırmış gibi görünüyor; çünkü bu kendisinin eşitliklerin değiş tokuşunu öngören kutsal kaidesinin ihlali anlamına geliyordu.

Proudhon'un toplumsal vizyonunun dayanak noktası, sözleşmeye olan bağlılığıydı. Tabii bunun Rousseaucu bir "toplumsal sözleşme" değil, kapitalist ekonomiyi sürdürmeye yarayan gündelik dünyevi sözleşmeler olduğunu vurgulamakta fayda var. Proudhoncu sözleşmeyi kapitalist sözleşmeden ayıran yalnızca bir ahlaki hüküm vardır; o da kâr ve sömürüyü reddetmesidir. Proudhon'un anarşist toplumunda özgür ve tamamen özerk bireyler, yani mülk sahipleri, birbirleriyle mal ve hizmet değiş tokuşu için sözleşmeler düzenler ve –ne eksik ne fazla– hakları neyse onu alırlar, bunun miktarı da değiş tokuşa tabi olan malların üretiminde harcanan emeğe göre tespit edilir. Proudhon'a göre sözleşme, adil ticareti sağlayacak olan basit bir ekonomik araç olmaktan ziyade, sanayi işgücünün de dayanak noktasıydı. Fabrikadaki işçiler emeklerini değiş tokuş etmek üzere birbirleriyle sözleşmeler oluşturacaklar, fabrikalar ve insan toplulukları da birbirleriyle sözleşmeler imzalarak federasyonlar oluşturacaklar ve tüm bunları mal ve hizmetlerin eşit değiş tokuşu temelinde gerçekleştireceklerdi. Etik bir temel etrafında ortaklaşma fikri, Proudhon'un toplumsal vizyonundan kayıp gitmiş görünüyor. Kendi "mutualizminin" özünde, ahlaki bir kavram değil, Halk Bankası veya Değişim Bankası gibi bir kurum yoluyla bu girişimlerin finanse edileceğini ve böylece küçük mülk sahiplerinin düşük faizlerle, sıradan işçilerin birikim ve yatırımlarıyla oluşan fonlardan kredi alabileceğini öngören bir plan yer alıyordu.

Şurası açık ki, Proudhon'un –her şeyden önce ataerkil aile ve bireysel mülkiyet kavramları üzerine oturan– mülkiyetçi görüşleri, kendisini her tür komünizmin muhalifi konumuna düşürmüştür. Sosyalizan bir izlenim vermiş olmasının sebebi muhtemelen gür sesli belagati, içeriğinden ziyade şok yaratması düşünülmüş kurgulanmış sloganları ve emek sömürüsüyle kâr hırsını mahkûm eden ahlaki talimatlarıydı. Ancak kendisinin bireysel mülkiyeti, kişisel çıkarı, sözleşmeye dayalı piyasa ilişkilerini, ihtiyaçtan ziyade yeteneğe dayalı bölüşümü fazlasıyla vurgulaması ve üretici birliklerine ve komünizme yönelik bitmek bilmez düşmanlığı, ilginç bir şekilde zamanının kaplılaşmış burjuva öğretileriyle neredeyse tamamen örtüşmektedir.

Proudhon yandaşları hiçbir şekilde Fransa'nın en radikal grubu değildi, kendilerini nadiren anarşist olarak tanımlıyor, genellikle daha ılımlı ve toplumsal kabul görme ihtimali daha yüksek olan *mutualist* sözcüğünü kullanı-

yorlardı. Proudhon, grevlere ve ayaklanmalara zor'a başvurdukları için karşı çıkmıştı, en yakın takipçileri de bu konuda ustalarının yolunu izliyordu. Proudhon'u anarşizmin öncü teorisyenlerinden birisi olarak gören Bakunin, yine de "Proudhoncu bireycilerin" tamamen karşısındaydı. Bazı Proudhoncular, örneğin kendisinin varisi sayılabilecek olan Henri Tolain gibileri, toplumsal görüşlerinde aslında oldukça muhafazakârdılar. Gerçek bir sözleşmeci olan Tolain, hem kadınlara vatandaşlık haklarının verilmesine karşı çıkmış, hem de 1871 Paris Komünü'nün bastırılmasından sorumlu olan Temsilciler Meclisi'nde bulunmuştu ve doğal olarak, birçoğu kendisinin eski takipçileri olan Fransız işçilerinin nefretini kazanmıştı.

Proudhon'un aşamalı toplumsal değişim yaklaşımı ve neredeyse her tür militan eylemin karşısında oluşu dikkate alınırsa, fikirlerinin 1871 Paris Komünü'nün neo-Proudhoncu destekçileri tarafından kabul görebilmesi için epeyce makaslanmış olduğu açıktır. Proudhoncu Komünarların Proudhon'un eserlerinden ilham aldıkları nokta, onun rahatsız edici bireyciliğinden ziyade, toplumsal hayatın temeli olarak federalist yapıya yaptığı vurguydu. Aslında Proudhon Komün'den altı yıl önce ölmüş olmasaydı ve on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında Fransa'da sendikalist hareketin ortaya çıkışına yardımcı olan az sayıda Proudhoncuyu görseydi, muhtemelen büyük bir şok yaşardı. Gerçek şu ki, Proudhon'un sendikalizmle olan bağlantısı yapay olarak üretilmiş bir mit üzerine kurulmuştur. Bernard H. Moss'un cümleleriyle:

Devrimci sendikalizmin zirve yaptığı esnada, Alman Marksizmine muhalefet halinde olan bir grup Fransız entelektüeli, Fransız sosyalizmini Proudhoncu olarak tanımlamayı tercih etti. Proudhonculuk ve sendikalizm arasında tarihsel bir bağ bulamamalarına rağmen, Marksist ve liberal tarihçilerin de paylaştığı, asla tarihsel araştırmalar tarafından desteklenmeyen bir Proudhoncu işçi hareketi miti yarattılar. Proudhonculuk yalnızca bir dönemde, 1860'ların başlarında, işçi militanlar üzerinde ciddi bir etki sahibi oldu; ancak bu durum, kısa süre içerisinde kendi kurallarını hem teoride hem pratikte ihlal eden bir hareketin ilk aşamalarına tekabül ediyordu. Ticaret sosyalizminin amacı, yani sanayinin ticaret federasyonları tarafından kolektif olarak sahiplenilmesi prensibi, Proudhon'un küçük ve bağımsız üreticileri temel alan anarşizmi ile uyumlu değildi. Eğer ticaret sosyalizmi ile anarşist gelenek bir şekilde ilişkilendirilecekse, Bakunin'in "kolektivist" anarşizmi bu iş için Proudhon'un bireyci anarşizminden daha uygun olacaktır.¹²

¹² Bernard H. Moss, *The Origins of the French Labor Movement, 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers* (Berkeley ve Los Angeles: University of Columbia Press, 1976), s. 6-7. Moss,

Sendikalistler Proudhon'dan bazı temel fikirleri ödünç almış olmalarına rağmen, ileride de göreceğimiz gibi, liberter işçi sınıfı hareketleri, bilhassa İspanya'da, Proudhon'un özcü aşamacılığından ve mülkiyetçiliğinden kurtulmak zorundaydılar. Proudhon'un, beyhude yere hayata geçirmeye uğraştığı düşük faizli Halk Bankası fikri, anarşizmin ve sendikalizmin teorik cephaneliğinden tamamen çıkarıldı (Bkz. 32. Bölüm). Sonraki anarşistler ilham kaynağı olarak, hem kolektivist ve komünist hem de kesinlikle devrimci bakış açısına sahip olan Bakunin ve Kropotkin gibi figürlere dönmek zorunda kaldılar.

1850'lere gelindiğinde Proudhon'un Fransız işçiler üzerindeki etkisi bitme noktasına gelmişti; grevlere karşı oluşu, Louis Bonaparte'ı dönem dönem desteklemesi ve görünüşteki militan bakışından ödün verdiği pek çok başka konu sebebiyle Proudhon'un, öldüğü 1865 yılından sonra pek az takipçisi kaldı. Sırf, bazı anarşistler Proudhon'un belirsiz ya da çelişkili bir şekilde bıraktığı fikirleri yeniden düzenledikleri için kendisi önemli bir anarşist figür mertebesine yükseltildi ve eserleri ölümünden sonra değer kazandı. Fikirlerinin bazıları Tolstoy, Martin Buber ve Gandi'yi; yanı sıra da Mussolini'nin ve Vichy Fransa'sının faşizmini besleyecek olan sağ korporatist eğilimleri etkiledi. Yakın zamanlarda da, başlı başına bir çelişki olarak değerlendirilebilecek bir şeydir bu, "piyasa sosyalizmi"ne doğru sürüklenen anarşistler tarafından yeniden canlandırıldı.

Blanqui, Cabet, Buchez, Blanc ve Proudhon'un, şu veya bu ölçüde, sınıf temelli bir toplumsal hareketin sesleri haline geleceği bir bilinçli işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkışı 1830 Devrimi'nin epey sonrasına rastlar. Her ne kadar hem Cabet hem Blanqui Restorasyon sırasında yerel ayaklanmalara katılmış olsalar da, Blanc ve Proudhon bu erken dönem devrimci hareketlerinde yer alamayacak kadar gençtiler. 1820'lerde hiçbirinin ne zanaatkâr ne de proleter Fransız emekçiler üzerinde etkisi vardı. Aslında Fransız işçilerin bu on yılın son döneminde temel meseleleri ekonomik zorluklar ile X. Charles'ın giderek sertleşen baskıcı tutumuydu.

Porudhonculuğa sendikalist bir veçhe kazandıran bu Fransız "entelektüeller çevresi" içerisinde Jules L. Puech, Gaetan Pirou ve Maxime Leroy isimlerini sayar.

Devrime Giden Yol

Bourbon Restorasyonu'nun zayıflığı, muhtemelen en açık biçimde, Napoleon Bonaparte'ın Elba'daki sürgününden hızla dönerek, 1815'te (ünlü yüz günlük saltanatı sırasında) XVII. Louis'yi geçici olarak tahttan indirmesi vakasında belirginleşir. Bourbon monarşisinin ülkede iktidarda kalmasının tek sebebi Fransa'nın Waterloo Savaşı –Bonaparte'ın ismiyle özdeşleştirilen sayısız savaşların sonuncusu– sonrasında tükenme noktasına gelmesidir.

Fransa barış istiyordu. Hem emperyal çatışmaların hem de devrimin çalkantısının dinmesini istiyordu. Napolyon'un yenilgisinin ardından düzenlenen ve Avrupa'nın belli başlı devletlerinin bir araya geldiği Viyana Kongresi, devrimin ya da savaşın uzamasının Fransız tarafında derhal baskılara ve işgale sebep olacağını gösteriyordu. Her türlü Bonapartist girişimi önlemek ve daha da önemlisi, Fransa'nın Avrupa kıtasına yayılacak bir devrim dalgasını yeniden tetiklemesini engellemek için Prusya, Rusya ve Avusturya arasında, başını Rus I. Alexander ile Avusturyalı Metternich'in çektiği bir Kutsal İttifak oluşturuldu.

Ancak devrim, Fransız halkının aklına gelecek en son şeydi. Ne Devrim'in ve Napolyon'un tarımsal reform politikalarından faydalanan kitle olan köylüler, ne de burjuvalar –en azından bu sınıfın en önemli katmanı olan sermayedarlar– savaşın ve toplumsal istikrarsızlığın devamından yanaydı. Fransız toplumunun geri kalanı da vergiler ve askere almalar sebebiyle sefil durumdaydı. Çeşitli teknolojik ilerlemelere rağmen sanayi, Napolyon savaşlarından çok az kazanımla çıkmıştı. İngiliz ablukası Fransa'nın uluslararası pazarlarını küçültüp ve iç yaşam standartlarını epeyce aşağı çekerek, ülkenin ekonomik kalkınmasını tüm nüfus katmanları açısından bir hayli geriye götürmüştü.

Dolayısıyla, XVIII. Louis'nin 1815 ve 1824 arasındaki dokuz yıllık yönetimi, bedeli ne olursa olsun bir ekonomik tasarruf ve barış dönemi oldu. XVI. Louis'nin şişman ve hantal kardeşi pek sevilmediğinin, hatta Büyük Devrim sırasında yaşadıkları kayıpların tazmin edilmesi için çaba gösterdiği, sonra da Napolyon döneminde ortaya çıkmış uysal asiller sınıfı ile birlikte Restorasyon döneminin toprak sahibi yönetici sınıfını oluşturan sinirli ve kibirli siyasi göçmenler tarafından bile sevilmediğinin muhtemelen farkındaydı. Kısacası, ülke nefesini tutmak ve normale dönmek için önlemler almak zorundaydı; bunu da ancak istikrarlı bir monarşi sağlayabilirdi sanki. Kral, konumunun sallantıda olmasına rağmen, monarşinin arzulandığını ve seçilecek en iyi yo-

lun ülkeyi çok sıkı önlemlere başvurmadan idare etmek olduğunu görebilecek kadar akıllıydı.

Devrim'in sebep olduğu ekonomik değişikliklerin tersine çevrilemeyeceğinin farkındaydı. Siyasi göçmenlerin zararlarını tazmin etmeye karar vermiş olmasına rağmen, köylüler ve arazi simsarları ele geçirdikleri mülkten vazgeçmeye niyetli değildi. Burjuvalar da 1789'dan sonra kazandıkları hukuki kazanımlardan vazgeçmeye niyetli değildi. Ancak, yeni tarımsal düzenlemeleri ve birey haklarını ortaya çıkarmış olan cumhuriyet pek hayırla yad edilmiyordu. Din adamları ve seküler eğitimciler, cumhuriyetçiliği terör, iç savaş, toplumsal istikrarsızlık, maddi gerileme ve dış çatışma gibi kavramlarla özdeş görüyorlardı. 1820'li yıllarda bile, pek çoğunun babası bu hareketlerin yandaşı olmasına rağmen Girondinler veya Jakobenler hakkında hiçbir şey bilmeyen pek çok genç mevcuttu.

Ancak eski asiller sınıfı susturulamadı. Louis'nin yönetimdeki ilk yılı, kendilerini bir kuşak önce Fransa'dan süren devrimcilere karşı için için biriktirdikleri şikâyetlerin ve misilleme taleplerinin dikkate alınmasını isteyen aristokrasinin öfkesinin yükselişine tanıklık etti. 1815'in Temmuz ayında göstermelik bir "serbestlik" içerisinde gerçekleşen ve skandal olarak nitelenebilecek kadar dar bir seçmen kitlesi belirlenerek yapılan Meclis seçimleri, intikam peşinde bir kralcı çoğunluğu (ya da o zamanki adlarıyla "ultra"ları) 420 kişilik mecliste 350 sandalyeyle iktidara getirdi. Bunu takip eden bir "beyaz terör" dönemi basına çok katı kısıtlamalar getirdi ve sayısız Bonapartisti bürokrasiden ve diğer kamusal görevlerden uzaklaştırdı. Binlerce üst düzey – belediyede, bakanlıkta ve daha yüksek pozisyonlardaki – devlet görevlisi, eski rakiplerine diş bilemekten başka bir şey yapamayacakları bir karşı-devrimci boşluğa itildiler. Ülke çapında, hapis cezasının yanı sıra ölüm cezası da verebilen özel yetkili askeri mahkemeler kuruldu. XVIII. Louis tarafından asillik mertebesiyle ödüllendirilen, fakat "yüz gün" sırasında imparatora sırtını çeviren Napolyon'un en meşhur komutanı Mareşal Ney bile Peers Meclisi'nde yargılandıktan sonra idam edildi.

XVIII. Louis, yine de, ülkeyi bir iç savaşa sürüklemekten geri döndürülmesi mümkün olmayan toplumsal değişimlerle uzlaşmanın yollarını aramaya niyetliydi. Napolyon'un "yüz gün"ünden bile önce Louis, *Charte* olarak da bilinen 1814 Anayasası'nı kabul etmişti. Bu anayasa, dikkatle seçilmiş ve babadan oğula intikal eden bir Asiller Meclisi'ni, seçilmiş bir Temsilciler Meclisi'ni, kanun önünde eşitliği, ifade, vicdan ve ibadet özgürlüklerini kabul edip

vatandaşların keyfi tutuklamalar ve mülkiyete el koyma olaylarıyla karşılaşmasının önüne geçen bir metindi. Ülkenin yasal sisteminin temelini atan Napolyon Kanunları korunmuş ve hem devrim hükümetinin ilk zamanlarında hem de Direktuar ve Napolyon dönemlerinde hizmet etmiş Talleyrand gibi kabiliyetli adamlar görevlerinde kalmışlardı. Aslında Louis, kurduğu Temsilciler Meclisi'nin, aşırı kralcı yapısı sebebiyle, monarşiyi korumak maksadı çerçevesinde tahtın otoritesini bile yok sayarak parlamenter iktidarı ön plana çıkarması ve 1789'da XVI. Louis'yi zayıflatmaya çalışan ileri gelenlerle aynı işlevi yüklenmesi dolayısıyla oldukça gücenmişti.

Son olarak, 1815 Temsilciler Meclisi'nin kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra Louis, meclisin yasakçı uygulamalarından rahatsız olmaya başladığından, bu *Chambre introuvable*'ı (o kötü adıyla "Kıyas kabul etmez Meclis") feshetti. Bunu takip eden seçimler, çeşitli bakanlıklarda 1821'e kadar görevde kalacak ve Fransa'yı görece bir kalkınma ve istikrar dönemine kavuşturacak olan ılımlı kralcılar iktidara taşıdı.

Bu sessiz dönem, Temsilciler Meclisi'nde siyaseten yeniden gruplaşmaların da önünü açtı ve yaşlanmakta olan Marquis de Lafayette gibi gömlek değiştirmiş cumhuriyetçilerden, Benjamin Constant, (babası Devrim sırasında önde gelen generallerden biri ve bir Direktuar üyesi olan) Hippolyte Carnot gibi meşruti monarşi yandaşlarından ve Meclis'teki aşırı kralcı azınlıktan hiç hoşlanmayan diğer kişilerden oluşan bir "Sol" ortaya çıkardı. Bu güya hizipçi "Sol", banker Jacques Lafitte, pamuk ve şeker baronu Benjamin Delessert, tüccar Ternaux ve girişimci Casimir Périer gibi burjuva unsurları da içeren, daha geniş bir ılımlı parlamenterler grubuyla, ya da diğer adıyla, Meclis'teki "Bağımsızlar"la birlikte çalıştı.

Bu yılların ılımlı veya liberal hükümetleri, burjuvaları ve işçi sınıfını sessiz kılacak kadar ekonomik kalkınma yaratmayı başardı. Meclis'teki liberal koalisyon ve aşırı kralcılar arasındaki sürtüşmenin devam etmesine rağmen, aşağıdaki sınıflar açısından bu, dikkate alınması gerekecek kadar ciddi bir mesele değildi. Fransa hâlâ toprak sahipleri tarafından yönetiliyordu. Asiller ve yandaşları, iktidarlarını, taşra yargıçları ve belediyelerdeki ücretli ve kırsal egemenlerin önünde diz çöken görevliler gibi daha alt kademelerdeki memurlar yoluyla sürdürüyorlardı. Kendi kapalı dünyalarında yaşamaya devam eden zanaatkârlar ve köylüler, üzerinde hiçbir etki sahibi olmadıkları ulusal hükümete karşı kayıtsızdılar. Temsilciler Meclisi'nin seçmen tabanı, en

az 300 frank vergi ödeyen hali vakti yerinde vatandaşlardan, yani yaklaşık dokuz milyon yetişkin seçmen içerisinde en fazla 110.000 kişiden oluşuyordu.

Ancak bu esas itibariyle istikrarlı durum, kralın yeğeni olan Berry Dükü'nün suikasta uğraması ve bunu takip eden sert kralcı tepki sonucunda, 1820'de sona erdi. Kendisi de çileden çıkmış olan Louis, oy hakkını iyice kısıtlayarak "çift oy" sistemini getirdi ve böylece seçmenlerin en varlıklı kesimi – yaklaşık 25.000 erkek– Meclis'in 265 üyesinin 165'ini tek başlarına seçme hakkına sahip oldular (1823 seçimlerinde aşırı kralcılar büyük bir meclis çoğunluğu elde ettiler; bunun sebebi hem seçme hakkına getirilen yeni kısıtlamalar hem de atanmış yerel yöneticilerin ve yerel kralcı güçlerin manipülasyon ve hile yoluyla zaferi sağlama almalarıydı. Ölmüş kralcıların isimlerini seçmen listelerine eklemekte tereddüt etmediler. Seçimlere hile karışmış olduğu, herkes tarafından bilinen, ama hükümetin göz yumduğu bir gerçektir.)

1821'de XVIII. Louis ılımlı Eli Decazes'ten bakanlık görevini alarak yerine Temsilciler Meclisi'ndeki aşırı kralcıların lideri olan gerici Kont Villele'i getirdi. Kralın konseyinin başkanı olan Villele siyasi göçmenlerin ve Cumhuriyet yıllarında topraklarını kaybeden kişilerin zararlarını tazmin etmeye devam etmek için bir miktar devlet istikrazı bozdurdu ve bu hareket, 1790'larda *biens nationaux* satın olmuş pek çok köylü ve burjuvanın, eski asalete dayalı arazi sisteminin tamamen değişime uğrayacağından endişe etmesine sebep oldu. Bakanlık, Katolik Kilisesi'nin otoritesine saygıda kusur etmeyerek ve kiliseye maaş bağlayıp Katolikliğe "Fransızların dini" statüsünü vererek bu kurumla ilişkilerini yolunda tuttu. Sonuç olarak, eğitim üzerindeki kilise kontrolü daha da arttı ve bu durum, seküler vatandaşların, bilhassa Cumhuriyet döneminde kilise arazilerinin satışından çıkar elde etmiş olanların rahatsızlık duymasına yol açtı. Çeşitli kısıtlamalar, özellikle de dizginsiz sansür uygulamaları liberal basını hedef almaya başladı, Temsilciler Meclisi üyelerinin görev süreleri dört yıldan yedi yıla çıkarıldı ve hâlâ birtakım özgürlük taleplerini seslendirmekte olan liberalleri öfkeli edilecek bir biçimde, Fransız birlikleri, 1823 yılında yarımadada yaşanan bir ayaklanmada İspanyol devrimcileri bastırmak amacıyla İspanyol monarşisinin yardımına gönderildi. Villele; Louis'in ve X. Charles'ın hükümdarlık dönemlerine yayılan görev süresince, gerici aşırı kralcıları memnun edecek bir biçimde, yeni *Chambre retrouvée*'nin kişileşmiş hali olarak var oldu.

Villele'nin yönetimi altında Sağ, 1814 Anayasası'nda yer alan ve krala imtiyazlar sağlayan açıklardan yararlanarak liberal muhalifleriyle baş edebildi.

Neredeyse tüm vekiller metne sadakatlerini bildirmiş olmalarına rağmen, Anayasa'nın giriş kısmı, bunun hükümdarın "kraliyetin özgür iradesi ile" ve "gönüllü" olarak Fransa'ya bahşettiği bir uygulama olduğunu belirtiyordu. Bu ifade, Anayasa ile hükümdarın –istediği an, bu hakkı verdiği gibi geri alabilecek kişinin– iradesi ile özdeşleşmesine sebep oldu. Buna ek olarak, Anayasa hükümet başkanlarının "sorumlu" olduklarını belirtiyor, ancak bu sorumluluğun krala karşı mı yoksa meclise karşı mı olduğunu açıklamıyordu. Dolayısıyla hükümetin sorumluluğunun kralcılara göre kralın takdiri çerçevesinde, muhalefete göre Temsilciler Meclisi'nin onayı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekiyordu ve bu sorumluluk da bir anlamda boşlukta kalıyordu. Son olarak, Anayasa, krala istediği anda tüm meşruti sistemi feshetme hakkını veren bir taahhüdü, 14. Madde'yi de içeriyordu:

Kral devletin mutlak başıdır. Kara ve deniz kuvvetlerine kumanda eder, savaş ilanı ve barış anlaşmalarını, ittifak ve ticaret anlaşmalarını yapar, tüm kamu görevlilerini atar, yasaların yürütülmesi ve devletin güvenliği için tüm düzenleme ve talimatnameler onun yetkisindedir.¹³

Louis döneminde tüm bu kralcı formülasyonlar, sadece Fransa'nın bir monarşi olduğunu teyit etmeye yönelik retorik ifadeler olarak değerlendiriliyordu. Ancak 14. Madde, kendisini uygulamayı seçecek otoriter bir hükümdarı tetikte bekliyordu. Ve Louis'nin 1824'teki ölümünden sonra, ödün vermez aşırı kralcılardan oluşan maiyetiyle Fransız tahtına geçen isim de tam olarak böyle bir hükümdar olan X. Charles'tı.

Eğer Louis çok sevilen bir kral olmadığını büyük ihtimalle biliyordysa, Charles'ın da en azından Fransızların büyük çoğunluğu tarafından nefret edilen biri olduğunu da bilmesi gerekirdi. Yalnızca siyasi göçmen nüfusun en fanatik aşırı kralcı kısmı ve bunların çocukları –yani Devrim'in ve cumhuriyetçiliğin her türlüşünden tamamen nefret edenler– kralın etrafında yer alıyor ve kralın devrimcilerin darbe yapacaklarına dair korkularını sürekli olarak besliyorlardı. Altmış yedi yaşında tahta çıkan Charles, hayatının yirmi yedi yılını Artois Kontu olarak sürgünde geçirmişti. 1789 gibi erken bir tarihte Fransa'yı terk eden Charles, yurtdışındaki Bourbon yanlıları ile işbirliği yaparak Cumhuriyet'e, Direktuar'a ve İmparatorluğa karşı girişilen komplo-

¹³ Akt. David H. Pinkney, *The French Revolution of 1830* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1972), s. 11n.

lara katılmıştı. 1824'te kral olduğunda, Villele ile birlikte muhteşem uyumlu bir kraliyet eli ve hükümet eldiveni olarak birbirlerini bulmuşlardı.

Villele'nin otoritesini üzerine kurduğu oldukça kısıtlı ve varlıklı seçmen kitlesi içerisinde bile kısa süre içerisinde ciddi ayrılıklar baş gösterdi. Pek çok seçmen, hükümet başkanının çok fazla sağa kaydığını düşünürken, bir kısım aşırı kralcı da onun yeterince ileri gitmediğini düşünüyorlardı. 1827'ye gelindiğinde Villele, hem kralcı yandaşlarının hem de liberal muhaliflerinin, hükümetinin ülkeyi etkili bir şekilde yönetmesine imkân vermeyecek –en azından zorlaştıracak– ölçüde tepkisini toplamıştı. Fransız siyasi hayatını kendi çıkarı yönünde yeniden düzenlemeyi ümit ettiğini anlamak güç de olsa, Charles'ı seçimlerin yenilenmesine ikna etmek zorunda kaldı.

Liberaler de, seçicilerin seçimleri daha fazla suiistimal etmelerini engellemek için taban seviyesinde örgütlenmeleri gerektiğini öğrendiler. 1827'de liberal yayın organı *Le Globe*'un avukatları, yazarları ve editörleri, yaklaşan seçimlere yerel yöneticiler ve kraliyet temsilcileri tarafından hile karıştırılmasını önlemek amacıyla *Aide-toi, le ciel t'aidera* ("Tanrı, kendi kendilerine yardım edenlere yardım eder") isimli, kamusal bir denetleyici ve eğitim amaçlı grup kurdular. Seçmen listelerini kontrol etmek, seçim salonlarında kralcıların müdahalelerini engellemek ve liberal adaylar lehine propaganda yapmak amacıyla tüm Fransa'da geniş bir *Aide-toi* komiteleri ağı oluşturuldu. Oldukça etkili olan eylemleri, Kasım 1827 seçimlerine katılan seçmenler arasında liberallerin sayısının epeyce artmasına katkıda bulundu ve Meclis'te 180 liberal karşı 60 ila 80 kişiden oluşan küçük bir kralcı bloğun kalmasını sağlayacak bir tablo ortaya çıktı. Villele istifa etti ve yerine liberal Martignac Vikontu geçti (aslında resmi olarak hükümet başkanı olmadı, sadece içişleri bakanı olarak kaldı, hükümet başkanlığı mercii, istediği şekilde idare etmesi için kralın takdirine bırakıldı).

Liberalerin 1828'teki zaferi, aşırı siyasi uçların uyuşmazlığının ötesinde nedenlere sahipti. 1827 (hatta kuzeyde 1825) yılından beri Fransa derin bir ekonomik kriz içerisinde yaşıyordu. Özellikle kuzeyde, patates ve tahıl hasatlarının kötü geçmesi, sanayi işçilerinin ve yoksulların temel gıdalardan mahrum kalmasına yol açtı. Bu kıtlıklar bir de (kısmen ucuz İngiliz demiri ithalinin sebep olduğu) büyük çaplı finansal kriz ve işsizlikle birleşince, Villele ile Martignac'a karşı duyulan nefretin, geniş çaplı ayaklanmaların ve rejim –bazen de kral– karşıtlığının artmasına sebep oldu. Normandiya ve Alsace'taki tekstil işçileri, ya yabancı malların ülkeye girişi sebebiyle işlerinden

atılmış ya da zaten düşük olan ücretleri daha da azaltılmıştı. Bu ekonomik sıkıntılar daha fazla isyana yol açtı ve şehirlerdeki işlerini kaybetmiş olan pek çok işçi, ekonominin düzgün olduğu zamanlarda ayırdıkları köylerine dönmek zorunda kaldılar. Her ne kadar bu ekonomik krizden derinden etkilenen işçilerin, kendilerine oy hakkı tanınmadığı için, siyaset dünyasına etki etme şansları olmasa da, eylemleri ülkenin orta sınıfını ve daha üst sınıflarını, alt sınıfların yeni bir toplumsal ayaklanma başlatacakları yönünde korkutmayı başararak rahatsız etti.

Bu korkular boşuna değildi. 1820'lerde halk arasında Büyük Devrim'e olan ilginin oldukça arttığı görüldü. Devrimde rol oynayanların anıları yayımlanmaya başladı, hatta liberal basının yetenekli gazetecilerinden birisi olan Adolphe Thiers, 1823 ve 1827 yılları arasında, meşruti monarşiyi yeğlemesine rağmen Konvansiyon dönemine sempatik yaklaşan, hatta Terör dönemini objektif olarak ele almaya çalışan *Histoire de la révolution française* adlı eserini yayımladı. Devrim hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen okuryazar gençlerin 1789 ve 1794 arasında yaşananlarla tanışmalarının yolu böylece açılmış oldu; onlar da bu eseri büyük bir ilgiyle karşıladılar.

Napolyon'un 1821'de St. Helena'da sürgünde ölümü, kendisinin halk arasında övgüyle anılmasını sağladı ve böylece Fransa'nın devrimci geçmişine duyulan hayranlığın da artmasına sebep oldu. Bonapartistlerin yazdığı çok sayıda hatırat yayımlandı ve Waterloo öncesi dönemden kalma hatıra eşyaları, genelde nişanlar, o dönemin şarkıları ve imparatorun büstleri popüler tüketim malları haline geldi. Bourbon monarşisi tarafından bir "canavar" diye tanıtilen Napolyon bir halk kahramanı haline geldi ve nesiller boyunca Fransa'yı etkisi altına alacak Napolyon efsanesi başlamış oldu. Hükümet, Villele'nin kendi kralcı seçmenlerini elinde tutmak için sürekli atıfta bulunduğu cumhuriyetçi ve Bonapartist darbelere karşı sürekli tetikteydi. Aslında Villele ve Martignac dönemlerinde cumhuriyetçi ve Bonapartist darbe ihtimali yok denecek kadar azdı, ancak 1820'li yıllar boyunca bu tehlikenin abartılmaya devam edilmesi, halk arasında zaten büyümekte olan toplumsal kriz endişesini pekiştirdi.

Aslında krizin temel sebebi Charles'ın kendisiydi. 1789'u asla aklından çıkarmayan kral, liberal basının ve liberal örgütlerin artan militanlığını, ufukta görünmekte olan bir devrimin kanıtı olarak görüyordu. Kral, Anayasa'ya bağlılık yemini etmiş olmasına rağmen, aslında yarı-feodal asalet sistemi, Katolik Kilisesi'nin ahlaki otoritesi, hükümdarın ülkedeki tüm kurumlar üze-

rinde mutlak iktidar sahibi olması gibi geleneksel kurumları ve değerleri savunuyordu. Büyük Devrim'den sonra Fransa'da gerçekleşmiş olan toplumsal değişimleri neredeyse hiç görmeyerek, kardeşi XVI. Louis'yi on yıllar önce idam sehpasına gönderen görüşlere sıkı sıkıya bağlı kalmayı sürdürüyordu.

Muhtemelen Fransız tahtına Charles kadar yakışmayan bir kral daha zor bulunurdu, zira kendisinin toplumsal vizyonu giyotine gönderilen kardeşininkinden de zayıftı. Onun eskiye saplanıp kalmış dünya görüşü, Fransa'nın bir meşruti monarşi olarak İngiltere'ye yetişmek için çok çaba sarf etmesi gerektiğine inanan liberal muhaliflerin görüşüyle tam bir zıtlık içerisindeydi. Fransa kralı, liberal görüşleri bir anlamda siyasi sapkınlık, hatta doğrudan vatan hainliği olarak görürken, liberaller ve onların çeşitli yandaşları, hatta bazı ılımlı kralcılar bile, kralı, ülkeyi istikrara kavuşturma kabiliyetine sahip olmayan, yönetmeye hiç yeterli olmayan siyaseten gerici bir figür olarak görüyorlardı.

1829'da bakan Martignac, basın üzerindeki sansürü kaldırıp Cizvitlerin eğitim üzerindeki denetimine kısıtlamalar getirerek tahta yönelik liberal karışıklığını hafifletmeye yeltendiğinde, kral kendisini görevden alarak yerine Polignac Prensi Jules Armand'ı getirdi. Armand o kadar aşırı bir gerici ve o kadar inançlı bir Katolikti ki, Anayasa'ya sadakat yemini etmeyi reddetti. Polignac yönetimi ve Temsilciler Meclisi artık doğrudan çatışma içindeydiler. Dönemin önde gelen romantik yazarlarından olan François-René de Chateaubriand'ın önderliğindeki bir grup kraliyet yanlısı bile hışımla aşırı kralcıların saflarından ayrılp kralı hükümete karşı derin nefret besleyen bir çoğunlukla karşı karşıya bıraktı. Liberal basın, özellikle de *Le National*, yeni rejime isyan bayrağını açtı ve Charles'ı, gerici uygulamaları yüzünden 1688'de "Glorious Revolution" [Şanlı Devrim] sırasında İngiliz yönetici sınıfı tarafından tahttan indirilen İngiltere kralı II. James ile kıyaslamaya başladı.

Stuart hanedanının son dönemi ile Bourbon hanedanının son dönemi arasındaki bu tür kıyaslamalar mesnetsiz değildi. İngiltere'de Cromwell'in *Protectorate*'inin ardından, yumuşak başlı II. Charles'ın yerine II. James getirilmiş ve bu kralın mutlakiyetçi tavrı Stuart hanedanının sonunu getirmişti. Fransa'da da uzlaşmaya gönüllü görünen XVIII. Louis'nin yerine tavizsiz gerici X. Charles gelmişti. Ufukta 1789'un bir tekrarı görünüyordu. Kabinedeki bakanlıkların el değiştirmesi ve Charles'ın Temsilciler Meclisi'nin bütçe konusundaki yasama yetkilerini kısıtlamaya yönelik birkaç zayıf girişimi de huzursuzluğu yatıştırmaya yetmeyince, kralın, 14. Madde'den doğan haklarını kul-

lanarak Meclis'in yasama yetkilerini kaldırıp devletin kontrolünü diktatöryal bir biçimde eline alacağı kesinleşti.

Kral, 2 Mart'ta yaptığı tehditkâr bir konuşmada, hükümete yönelik "illegal girişimlerin" altını çizerek bunları lanetledi ve "kamu düzenini sağlayacağına" dair uyarılarını dile getirdi. Bu sözlere karşı Meclis daha da sert bir yanıt metni hazırladı. Liberal vekiller, krala halkın istekleri ve hükümet arasındaki "kalıcı uyumun" artık var olmadığını ve halkın rejimi "özgürlüklerine karşı bir tehdit" olarak algıladığını dile getirdiler.¹⁴ Yanıt metni iki gün boyunca Meclis'te gizli oturumda tartışıldı ve 221 vekil metni destekler yönünde oy kullanırken 181 vekil de karşı oy kullandı.

Böylece kral ve Meclis arasındaki ipler kopmuş oldu. Kralın "kararlarının değiştirilemez" olduğunu belirttiği daha sonraki görüşmeler tahmin edilebileceği gibi başarıya ulaşmadı ve 19 Mart'ta Charles, liberallerin "*Vive la Chartre!*" [Yaşasın Anayasa] ve kralcılarının "*Vive le roi!*" [Yaşasın kral] çığlıkları arasında yasama organını kapattı. Artık anayasa açık bir şekilde mutlakıyetçi bir hükümdarın keyfi otoritesi karşısında savunulan bir kavram haline gelmişti.

Her ne kadar kral Temsilciler Meclisi'ni feshetmiş olsa da Temmuz 1830 seçimleriyle birlikte liberal muhaliflerinin sayısı daha da artmış (bu sayı daha önceki meclisin 221 muhalif üyesinin de yeninden seçilmesiyle 221'den 274'e çıkmıştı) ve yalnızca 145 kral yanlısını içeren bir meclis ortaya çıktı. Krizi daha da derinleştiren şey, kralın ve onu destekleyen konseyin 25 Temmuz'da, dördü sınırlı meşruti hükümetin *de facto* iptali anlamına gelen beş yeni düzenlemeyi onaylaması oldu. Düzenlemelerden biri yapılan son seçim sonucunda oluşan meclisi daha toplanmaya fırsat vermeden iptal ediyor, bir diğeri yalnızca çok zenginlerin –genelde toprak sahiplerinin– oy hakkı olacak şekilde seçim yasalarını değiştiriyor ve pek çok işadama, yargıç ve meslek erbabının oy hakkını ellerinden alıyordu. Yine başka bir düzenleme, herhangi bir dergi basılmadan önce editör ve matbaacıların onay alması ve bu onayın her üç ayda bir yenilenmesi şartını getiriyordu ki, basın özgürlüğü böylece rafa kalkmış oluyordu.

Liberallere ve pek çok ılımlı kralcıya, bunların yanı sıra siyasi duyarlılığa sahip halka göre bu düzenlemeler –bilhassa hükümdarın fermanları– 1814 Anayasası'na karşı gerçekleştirilmiş gerici bir darbeden başka bir şey değildi. Charles'ın düzenlediği ve XVI. Louis günlerine geri dönülmesine sebep olan bu beş düzenleme devrimin yolunu açmış oldu.

¹⁴ A.g.e., s. 20.

3. BÖLÜM

1830 DEVRİMİ

Kralcılar bir yana, önde gelen liberallerin hiçbiri Charles'ın gerçekleştirdiği darbe hareketinin Paris'e bir devrim fırtınası getireceğini aklından bile geçirmiyordu. Temsilciler Meclisi'ndeki muhalefet hizipleri de, hali vakti yerinde olanlara ve mülke zarar verme eğilimine sahip –ve Büyük Devrim'in *eylem günlerini* hatırlatan– silahlı kitlelerin geri dönüşünü hiç mi hiç arzulamıyorlardı. 1830'da, vaktiyle Bastille'e akın eden, Luxembourg Bahçesi'nde kralın askerleriyle çatışan ve giyotin her inişinde coşkuyla tezahüratta bulunan baldırı çıplakları canlı birer anı olarak hafızalarında taşıyan asiller ve burjuvalar hayattaydı. Kralın, yeni ve daha liberal Temsilciler Meclisi'ne karşı sert tedbirler almak üzere 14. Madde'den doğan haklarını kullanacağına dair dedikodular etrafta dolaşmakla birlikte, en yakınındakiler hariç, hiç kimse bu olası baskıcı planların ayrıntıları hakkında etraflıca bilgiye sahip değildi. Kralın yeni emir ve düzenlemeleri o kadar büyük bir gizlilik içerisinde hazırlanmıştı ki, Polignac bu emirlerin bir ikincisi var olmayan nüshalarını, masasının kilitli çekmecesine koymayı bile reddederek yanında taşıyordu.

Charles'ın da Meclis'teki muhalefete karşı güç kullanarak tedbirler uygulaması gerektiğine kimse tarafından ikna edilmeye ihtiyacı yoktu. Bir rivayete göre, emirleri imzaladıktan sonra Saint-Cloud'daki yazlık ikametine doğru hareket eden kral, bu emirleri imzalaması ile ilgili olarak "Düşündükçe başka türlü hareket etmenin mümkün olmadığına dair kanaatim daha da güçleniyor" demişti.¹

¹ Martial de Guernon-Ranville, *Journal d'un ministre* (Caen, 1873), akt. David H. Pinkney, *The French Revolution of 1830* (Princeton: Princeton University Press, 1972), s. 75.

“Şanlı Üç Gün”

Kral ne denli kararlı ve azimliyse, liberal muhalifler, tersine, o denli dağınık ve kararsızdı. Yeni emirlerin –26 Temmuz tarihli *Moniteur*’de– yayımlanması, muhalifler üzerinde yıldırım çarpması etkisi yaratmış, her birini serseme çevirerek evlerine veya müttefiklerinin yazı işleri odalarına sürüklemişti. Paris Jandarma komutanı bile, son gelişmeler karşısında tamamen hazırlıksız yakalanmıştı: hiç kimse ona yakında kamusal şiddet olaylarını bastırmak için güvenlik kuvvetlerine ihtiyaç duyulacağını bildirmemişti. Kırsalda yaşayan pek çok liberal ve kralcı, kralın yaptığı darbeyi panikle şehirlerden kaçmakta olanlardan öğrenmişti. *Moniteur* aboneleri olmayanlar, haberleri kafelerde ve kiraathanelerde duymuştu. Paris’in iş, gazetecilik ve siyasi çevrelerinin az sayıdaki önde gelen isimleri, kralın hamlesinin olası etkilerini tartışmak üzere gergin toplantılar –küçük veya büyük gruplar halinde– düzenliyor ve bir yandan da monarşiyi istikrarsızlaştıracak şekilde hareket etmekten korkuyorlardı.

Sonradan yayımlanan raporlar, basımevi sahiplerinin basın üzerindeki kısıtlamaları protesto etmek için işletmelerine kilit vurduklarını aktarmaktadır, ancak bu ifadeler gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçekten kapatılan işletmelerin, kralın emirlerine karşı bir tür “grev” amacıyla değil, tutuklanmaktan kurtulmak için kapılarına kilit vurdukları anlaşılıyor. Kısacası orta sınıflar, özgürlüklerine karşı yapılan her saldırı karşısında aldıkları karakteristik tutumu takınmış, her zamanki korkaklıklarıyla hareket etmişlerdi.

Aslında ilk başlarda Paris kamuoyu darbeye oldukça kayıtsız görünüyordu. 26 Temmuz Pazartesi oldukça sıcak bir gündü ve çeşitli işkollarındaki işçiler için tatil günüydü. İnsanlar, bunaltıcı havada ferahlayabilmek için büyük kalabalıklar halinde kendilerini dışarıya atmışlardı. Bunlar protestocu değildi ve nihayetinde nüfusun oran olarak oldukça küçük, hali vakti yerinde bir kesimini ilgilendiren yeni emirler çok da umurlarında değildi. Şüphesiz, çeşitli yayın organlarından gazeteciler ve editörler, Fransız halkını protesto amacıyla vergi ödememeye çağıran bir bildiri yayımlayan (ama bu çağrısı dikkate alınmayan) ılımlı *National*’in bürolarına dolmuştu. *National* bürolarındaki heyecanlı toplantılar bir düzene girdiğinde, son gelişmelere karşı bir protesto planlamak üzere bir komite oluşturuldu. Bir meşruti monarşi yanlısı olan genç Adolphe Thiers tarafından yazılan protesto metni, kralın tutumuna karşı halkı itaatsizliğe çağırıyordu. Epey bir tartışmanın ardından belge, başkentteki on bir önemli yayın organının yazar ve editörleri tarafından imza-

landı, ancak o öğleden sonra, akşam ve ertesi gün yapılan toplantıların hiçbirinden somut bir eylem planı çıkmadı.

Bu arada kral, bakanları ve çeşitli devlet kurumlarındaki resmi görevliler, emirlerin halk arasında pek az tepki göreceğinden emin bir şekilde, huzur içerisinde bekliyorlardı. Ülkenin askeri birliklerinden hiçbirinin komutanı, askerlerini hazır tutması için ikaz edilmemiş, polisin alarında durması için hiçbir adım atılmamıştı. Pazartesi günü, halkın, yaptığı darbeye kayıtsız kalacağından emin olan kral, her gün yaptığı şeyleri tekrar etti; sabah ayinine katıldıktan sonra en büyük oğlunu yanına alarak ava gitti. Akşam da saraya dönüp yemek yedikten sonra kağıt oynayarak geceyi buldu.

Sokaklardaki tatil kalabalığına gelince, gün boyunca genellikle sakin kaldılar. İşsiz kalma tehdidiyle karşı karşıya kalan ve öfkeyle sokaklara dökülen matbaa işçileri bile, gelen geçenleri kendilerine katılmaya ikna etmeyi başaramadılar. Fakat ılımlı ve meraklı kalabalıkları protestoculara, sonra da isyancılara dönüştüren o katalizör her ne ise o günün akşamında kendisini en belirgin şekilde gösterdi. Palais Royal'ın bahçesinde, bir basımevinin camında yazılan dizeleri okumak üzere duranlar küçük bir kalabalık oluşturdukları sırada, büyük ihtimalle yeni basın kısıtlamalarını ihlal ettiği gerekçesiyle bu işletmeyi kapatmak üzere bir polis ekibi geldi. Meraklı kalabalığın sayısı gitgide arttıkça taşkınlığı da arttı ve polis memurları yuhalanmaya, "Yaşasın Anayasa!" sloganlarıyla beraber yeni ve daha tehlikeli olan "Kahrolsun Borbonlar" çığlıkları da duyulmaya başladı. Tamamen spontane bir protesto gösterisiydi bu. Kalabalıkları kontrol etmek üzere eğitilmiş jandarmalar olay yerine gönderildi, direnen sekiz göstericiyi tutukladılar, bahçeyi insandan arındırarak kapılarını da kapattılar.

Ancak kalabalık dağılmadı, Palais Royal meydanında tekrar toplandı. Bir grup eylemci Rue de Rivoli boyunca koşarak sokak lambalarını kırmaya, bakanları suçlayan ve bilhassa Polignac'ı hedef gösteren sloganlar atmaya başladı. Kalabalık Maliye Bakanlığı'na ulaştığında şiddet düzeyi artmıştı, muhafızlara taş atılıyor, ofislerin camları kırılıyordu. Yine başka bir grup, kralın emirlerinin aleyhinde sloganlar atarak, Polignac ve dört bakanının huzursuzlaşan kalabalıkları nasıl kontrol edeceklerini tartışmakta oldukları Adalet Bakanlığı'nın önünden yürüyüş kolu halinde geçiyordu. Ana bulvarlar boyunca yürüdükten sonra grup dağıldı. Aslında gece yarısı olduğunda şehir aldatıcı bir sakinlik içerisindeydi ve emniyet müdürlüğü asayişin sağlandığını bildi-

riyordu. Paris'te daha önce de küçük çaplı ayaklanmalar yaşanmıştı ve yetkililer bu seferkinin özel bir tehlike oluşturduğunu düşünmüyorlardı.

Ancak büyük bir isyan yaklaşıyordu. 27 Temmuz Salı sabahı, Büyük Devrim sırasında *eylem günlerinin* büyük bir sınav verdiği Faubourg Saint-Antoine sokaklarında ve meydanlarında bir önceki günden çok daha tehditkâr kalabalıklar toplanırken, matbaacılar da başkentin sokaklarına dağılıp işçileri eyleme çağırıyorlardı. Palais Royal öfkeli kalabalıklarla dolarken polis kapıları kapatarak topluluğun civar sokak ve meydanlara dağılmasına sebep oldu. Yetkililerin daha fazla sorun yaşanmasını engellemek üzere gönderdikleri atlı jandarmalar gerginliği daha da körükledi; ısıcağın verdiği rahatsızlık ve kalabalıkların alaycı tavrı sebebiyle sabrını kaybeden jandarma, halkın üzerine ateş açmaya başladı. Sonuçta devlet kan dökmüş oldu ve devrimin ilk şehitlerinin bedenleri “Bakanlara ölüm!” ve “Polignac’a ölüm” sloganları eşliğinde sokaklarda törenle gezdirilmeye başlandı.

Protesto gösterileri ve dağınık çatışmalar olarak başlayan olaylar kısa süre içerisinde devlet ile özellikle Parisli işçiler arasında silahlı çatışma haline döndü. Kral, jandarmanın silah kullanmasının akabinde Raguse Dükü Auguste de Marmont'u emniyet güçlerinin başına geçirdi. Pek çok Parisli, 1814'te Napolyon'u yüzüstü bırakarak Müttefiklere katıldığı için Marmont'tan nefret ediyordu. Hatta ismi (“Ragusard”), “oportünist” ve “hain” sözcüklerinin eşanlamlısı olarak kullanılmaya başlamıştı. Dük'ün ilk tepkisi sert oldu, tüm Paris garnizonunu (kraliyet muhafızları, jandarmalar ve bölge birliklerini) başkentin belli başlı meydan ve bulvarlarını işgal edip kapatmakla görevlendirdi ve bu provokatif hareket kalabalıkların öfkesini kamçulamaktan başka bir işe yaramadı.

Sonunda, 27 Temmuz Salı günü, dağınık gösteriler geniş çaplı bir isyana dönüştü. İşçi mahallelerinin ve pek çok devlet binasının yer aldığı şehrin “sağ yakası”nın merkezi bölgelerinde Marmont'un birliklerinin belirlenen hedeflere intikalini engellemek amacıyla barikatlar kuruldu. Saat akşam yedi olduğunda askerler kendilerine taş atan kalabalıklara karşı silah kullanmaya başladı; devrim martirlerinin sayısı bir bir artıyordu. Şafak söktüğünde, geceyi fırsat bilerek silah dükkânlarını yağmalamış olan kalabalıklar, eriyceklerine daha da büyümüştü. Sistemli bir şekilde sokak lambalarını patlatarak, başkentin isyana sahne olan bölgelerini tamamen karanlıkta bırakmış, böylece savunma hazırlıkları ve silah bulma çalışmalarını gizlilik içerisinde yürütme şansı yakalamışlardı.

Kalabalık, muhtemelen yaşlıca asilerin çoğu Napolyon Savaşları'nda yer aldığı ve bir ölçüde siyasi bilince sahip kişiler olduğu için, kendilerini hedef alan çeşitli silahlı güçlere karşı dikkate değer bir kavrayış ve algı içerisinde hareket ediyordu. Ordu askerlerinin sadakatlerinin sallantıda olduğunun, nefret edilen jandarma erleri ve kraliyet muhafızlarının ise hâlâ krala sadık olduklarının farkındaydılar. Eğer askerlere iyi davranırlarsa, onları kendi saf-larına çekme şansları olabilirdi. Akıllıca bir hamle yaparak "Çok yaşa ordu! Kahrolsun jandarma ve muhafızlar!" şeklinde sloganlar atmaya başladılar. Göstericiler yaklaşık saat ona kadar barikatlarda kaldıktan sonra evlerine dönmeye başladılar. Geceyarısı olduğunda tüm kalabalık sokaklardan çekil-mişti. Bu sessizliği, direnişin bitişi olarak yorumlayan idareciler, askerlerin sayısını oldukça azaltıp, sadece Tuileries ve Place de la Bastille civarında so-kak devriyelerini bırakırken, Marmont da, soğukkanlı kralı ayaklanmanın bastırıldığı yönünde temin ediyordu.

Ancak 28 Temmuz Çarşamba sabahı kalabalık, merkez mahallelerde tüm gücüyle yeniden ortaya çıktı. Hatta, Marmont'un telaşla rapor ettiği gibi, ön-cekinden daha da kalabalık ve tehditkâr görünüyorlardı. Çok büyük bir ka-rarlılıkla ağaçları deviriyor, kaldırım taşlarını söküyor, at arabalarını ve dükkân tezgâhlarını ters çevirerek çok daha usta işi barikatlar kuruyorlardı. İsyancı *arrondissement*'lerden geçmeye teşebbüs eden birlikler şiddetli direniş-le karşılaştılar. Meydan ve bulvarlara bağlanan dar sokaklar boyunca asker-ler, güzergâhları üzerinde birbiri ardınca çok sayıda barikatla karşılaşılıyordu. Her durmak zorunda kaldıklarında etraflarındaki evlerden üzerlerine ateş açılıyordu; kaldırım taşlarından, mobilya parçalarından ve kiremitlerden olu-şan bir yağmura maruz kalıyorlardı. Bir barikatı yıkmayı başarsalar bile, on-ları dar sokaklarda iki taraftan kuşatan ve ölümcül bir çapraz ateş altında bı-rakan yeni barikatlar çabucak kurulmuş oluyordu.

Öğleden önce saat on bir civarında, Place de Greve'de bir kalabalık, Hôtel de Ville önünde muhafız birliğini aşarak zorla kapıları açmış, eski labirentim-si binayı işgal ederek valinin kaçmasına yol açmıştı. Charles'ın siyaseten gü-venilir bir kuvvet olmadığına hükmederek 1827'de dağıttığı Ulusal Muhafız-lar yeniden ortaya çıktı ve belediye binasını işgal etti. Binanın tepesinde, orta kubbenin üzerinde bulunan beyaz Bourbon bayrağını indirerek, yerine dev-rimci zaferin simgesi olan yasaklı üç renkli bayrağı çektiler. Hatta asiler şeh-rin sakinlerinin pek çoğunun rahatça görebileceği bir noktaya, Notre Dame'ın kulelerinden birine de üç renkli bayrağı asarak unutulmaz eylemlerden biri-

ne imza atmış oldular. Dostane kalabalıklar tarafından sarılmış olan ordu askerleri, yavaş yavaş işçilerle ahabpça ilişkiler kurmaya başlamıştı. Öğle saatleri geldiğinde bu tehlikeli gelişmeleri haber alan Marmont, askerlerinin taraf değiştirmelerine engel olmak amacıyla, onları daha kalabalık birlikler halinde düzenleyip, topçu korumasındaki alay ve taburlar halinde şehir merkezini, stratejik bulvarları ve Hôtel de Ville'i ele geçirmek üzere harekete geçirdi. Kısa süreli bazı zaferlere rağmen, sonuç Bourbon monarşisi adına bir felaket oldu.

Napolyon emrinde savaşmış asiler, öyle görünüyordu ki yoldaşlarına, rakibin askerlerinde olmayan bir taktiksel esneklik becerisini kazandırabilmişlerdi. Açık bir savaş alanında doğrudan bir karşılaşma muhakkak yenilgiyle sonuçlanırdı, fakat asiler kendi evlerinin çatılarından ve camlarından kiremit ve kaldırım taşlarını, hatta kurşunları, nefret ettikleri muhafızların ve jandarmanın üzerine yağdırabildiler. Labirent gibi mahalleleri avuçlarının içi gibi bildikleri için barikatlar ve sağlam mevziler arasında iletişim noktaları kurarak şehrin büyük bir kısmını dev bir devrim kalesine çevirebildiler. Birlikler, kafa karıştırıcı çıkmaz sokaklara ve dolambaçlı geçitlere çekilerek, aslında çok daha üstün silahlara ve eğitime sahip olmalarına rağmen, çevreyi kendilerinden daha iyi bilen çevik asiler karşısında müdafaaya çekilmek zorunda kalıyorlardı. 29 Temmuz'da Paris'in kuzeyinden merkezine kadar yürüyecek olan bir kişi, her sokakta ve yaklaşık 10 metrede bir, kimileri muazzam büyüklüğe sahip pek çok barikatla karşılaşmıştı. Büyük Devrim sırasında istisnai bir yöntem olan barikat kurma, Temmuz 1830'da önceki ve sonraki tüm Paris isyanlarından daha fazla başvurulan bir taktik oldu.

Asilerin keskin nişancıları her yerde işbaşındaydı ve moral bozma işlevini başarıyla yerine getiriyorlardı. Bazı komutanlar, özellikle Kraliyet Muhafızları içerisindeki İsveçli paralı asker birliklerinin komutanları, Paris'in dolambaçlı caddeleri ve çıkmaz sokaklarına aşına değildi, bu yüzden de bu komutanların yönettiği birlikler yakındaki diğer birlikler ile irtibatı kaybetti. Hatta bu süreçte korumalı yapıların bile birer tuzak olabileceği ortaya çıktı. Hôtel de Ville'i Ulusal Muhafızlar'dan geri almaya çalışan İsveçli Muhafızlar Place de Greve'de silahlı kalabalıklar tarafından kuşatıldı ve binanın içerisinden açılan ateşe hedef oldular. İsveçliler belediye binasını ele geçirmeyi başardığında hiçbir şekilde kendilerine takviye kuvvet ve erzak naklinin mümkün olmadığını farkına vardılar. Bulundukları yerden ayrılmaları yönünde bir emir aldıklarında, pek çok İsveçli asker şehrin dış mahallelerine kadar çatışa-

rak çıkmak zorunda kaldı ve tekrar yakın binalar ve dar sokaklardan açılan ateşlere hedef oldu.

Marmont'un yiyecek, içecek, hatta mühimmat yokluğu çeken birlikleri gitgide moral kaybetti. Halkın geniş çaplı isyanı artık baş edilemeyecek bir hal almış gibi görünüyordu. Sonuçta, çarşamba günü sona ererken neredeyse tüm önemli devlet binaları asilerin eline geçmiş, askerlerin hareket edebileceği yalnızca tek bir güzergâh açık kalmıştı. Bir önceki gün Marmont'un stratejik bölgelere gönderdiği birlikler, yaralanmalar ve daha da önemlisi firarlar sonucunda, epeyce kan kaybetmişti. Barikatların kurulduğu caddeleri geçebilmeyi başaran birlikler yalnızca meydanlara, birkaç geniş bulvara veya hükümet binasına hâkim olabilmış, etraflarındaki sokaklar ağı asilerin elinde kalmaya devam etmişti. Marmont'un birliklerinin, meclis binasını çevreleyen yoğun nüfuslu bölgeleri ele geçirme girişimleri sert ama şaşırtıcı olmayan bir direnişle karşılaştı. Marmont'un birliklerinin ele geçirdiği bölgeler bile, askerlerin ilerleyişinden bir süre sonra asilerin eline geçiyordu.

29 Temmuz Perşembe gününe gelindiğinde ordu fiili olarak yenilgiye uğramıştı. Normalde sadakatlerinden şüphe edilmeyen Kraliyet Muhafızları dahi halka karşı savaşmayı reddediyordu. Dahası, dış bölgelerden sadık bazı birliklerin Paris garnizonuna destek maksadıyla şehre gireceklerine dair ümitler de kısa süre içerisinde suya düştü, zira bu bölgelerin yetkilileri Paris birliklerine gıda yardımı yapmayı reddetmekle kalmayıp, yol boylarında onlara yönelik saldırılar bile düzenliyorlardı. İsyanın bu son gününde Marmont'un birliklerinden geriye kalan askerler de ya şehir dışına püskürtüldüler ya da firar etmeye zorlandılar.

Salıdan perşembeye kadar süren bu "üç şanlı gün" boyunca yaklaşık 2000 kişi öldü. Büyük çoğunluk (yaklaşık 1800 kişi) marangoz, doğramacı, ahşap ustası, duvarcı, ayakkabıcı, çilingir, mücevher ustası, matbaacı ve terzi gibi zanaatkârlardı. Ayaklanmanın akabinde, yaralanmış isyancıların Commission des Recompenses Nationales'e yaptıkları tazminat başvuruları dikkate alınacak olursa, orta sınıfların çatışmalarda çok önemli bir rol oynamamış oldukları söylenebilir. Sokak çatışmaları sırasında, farklı mahalleler arasındaki farklar bir yana, aynı apartman içerisinde bile sınıf farklılıkları kendini göstermişti. Alçak katlardaki dairelerde oturan hali vakti yerinde kraliyet yanlıları isyanı bastırmaya çalışan askerlere yiyecek ve içecek sağlarken, aynı binaların üst katlarında yaşayan işçiler ise o askerlere pencerelerden veya çatıdan

silahlarla ve taşlarla saldırıyorlardı. David H. Pinkney'in alaycı bir şekilde dile getirdiği gibi:

1830 Burjuva Devrimi olarak adlandırılan hadise esnasında orta ve üst sınıf burjuvalar ya kurşun geçirmeyen bedenlere sahipti ya da ateş hattında yer almadılar. Bazı burjuvalar, olaylara karışmadıkları halde yoldan geçerken kurşunlara hedef olup öldüğüne göre, ilk ihtimali eleyebiliriz... [Commission des Recompenses Nationales tarafından düzenlenen] ölümler listesinde bir doktor ve bir öğretmen vardı, fakat herhangi bir banker, avukat, milletvekili, yayıncı veya gazeteci bulunmuyordu. Yalnızca bir kaynak bir gazetecinin öldüğünü aktarıyor. Yaralılar ve diğer çatışanlar arasında bu sınıfın birkaç mensubu –dört doktor, bir avukat, sekiz öğretmen; gazeteci, vekil ve yayıncı yine yok– yer alsa dahi, tümünün sayısı tek başına duvarcıların ya da ahşap ustalarının sayısına yaklaşmıyor bile. Ferdinand Delacroix'nun “Halka Önderlik Eden Özgürlük” tablosunda barikatlarda resmedilen silindir şapkalı burjuva, o göstermelik konumunu pek de hak etmiyor, o tehlikeli nokta kendi sınıfının sembolik olarak yer aldığı bir alan değil.²

Sonuçlanamayan Devrim

Ayaklanmayı takip eden hafta içerisinde, mağlup kral ve maiyeti yavaş yavaş Paris'i terk ederek Manş limanlarına ve oradan da İngiltere'ye doğru doğru yol aldılar. Gazeteciler, yayıncılar, milletvekilleri, daha da önemlisi varı yoğun elinden alınmış Bonapartist bürokrat ve memurlar, Parisli işçiler tarafından başlatılmış ve zaferle taçlandırılmış olan halk ayaklanmasını kendi lehlerine kullanıp kendi çıkarlarını ve prestijlerini arttıracak bir rejim kurmak üzere kralın yerini almayı bekliyorlardı.

Daha önce gördüğümüz gibi, Parisli liberaller, çeşitli renklerden cumhuriyetçilerden oluşuyordu ve bunların bir kısmı da açıkça Jakobendi. 29 Temmuz'da liberaller, gidip barikatlarda devrime öncülük etmek yerine telaş içerisinde devrimin gidişatı üzerinde tartışmalar yapmayı sürdürüyorlardı. Ancak kraliyet güçlerinin çöküşüyle, apar topar üç renkli bayraklara bürünüp meşruti monarşi yanlılarıyla birleşerek, içinde banker Perier'nin de yer aldığı bir Belediye Komisyonu seçme işine giriştiler. Sabık Temsilciler Meclisi tarafından başkentin yönetimi, müdafaası ve asayişin sağlanması ile görevlendirilen bu komisyon (bu yapının, geleneğe uygun biçimde kendisini “komün”

² Pinkney, *French Revolution of 1830*, s. 255-6.

olarak adlandırmamış olması dikkat çekicidir) Hôtel de Ville'e yerleşerek yetkilerinin kapsamını tartışmaya başladı.

Artık Paris'in askeri altyapısı iki kuvvetten oluşuyordu: Örgütsüz silahlı işçiler ve Ulusal Muhafızlar. Paris'teki tek örgütlü askeri güç olan Muhafızlar, bir meşruti monarşi taraftarı olan ve cumhuriyetçi bir lidere doğru geçirdiği tereddütlü evrim içerisinde cumhuriyetçi öğrenciler, işçiler, Ulusal Muhafızlar ve Bonapartistler arasındaki görece daha radikal eğilimleri kontrol altında tutma işini büyük bir özenle yürüten Lafayette Markisi'nin komutası altındaydı. İşçi-asi güçleri arasında, Lafayette'in prestij ve ünü ile yarışabilecek bir potansiyel lider yoktu. Dolayısıyla, Lafayette Belediye Komisyonu'nun savunulması amacıyla Ulusal Muhafızların silahlarına talip olduğunda, Komisyon'un Paris'teki tek idari güç olduğu kesinleşmiş oldu. Komisyon da tıpkı Temsilciler Meclisi gibi, İngiliz parlamentosu ayarında bir liberal meşruti monarşi kurulması yönünde çalıştı. Peki, kral kim olacaktı? Bu seçim, asiler tarafından değil, Orleans Dükü Louis-Philippe'in adaylığını desteklemek üzere bir klik oluşturmuş olan banker Laffitte, gazeteci meslektaşı Thiers ve tarihçi François Guizot tarafından yapıldı. Dük, XVI. Louis'nin rakibi, Büyük Devrim esnasında Birinci Cumhuriyet'i desteklemek üzere prestijli unvanından vazgeçmiş olan Philippe Egalité'nin oğluydu.

Egalité'nin bu seçimi kendisini giyotinden kurtaramadı; onun bu kötü kaderi, oğlu Philippe'in son derece temkinli bir insan olmasına sebep oldu. Belediye Komisyonu'nun idaresini elinde tutan Orleans hanedanı taraftarları ve Lafayette gibi cumhuriyetçi "düzen adamları", herhangi bir cumhuriyet rejiminin terörist bir Jakoben rejimine dönüşmesinden endişe ediyorlardı. Dolayısıyla, Laffitte ve Thiers Louise-Philippe'i "yurttaş-kral", ya da daha absürt şekilde, "barikatlar kralı" –ki Orleans Dükü, sokak çatışmaları sırasında Paris'i terk ederek, güvenli olduğunu düşündüğü Neuilly'ye kaçmıştı– unvanıyla tahta geçirmek için görüşmelere başladılar. İsyanın sonraki siyasi karmaşa içerisinde, asırdığı posterleri, kendisinin Charles'ın tahtına geçecek en uygun aday olduğunu ilan ediyordu ve bu propaganda çalışması Thiers tarafından yönlendiriliyor, Lafayette tarafından finansa ediliyordu. Dük, sonunda, hiçbir ayaklanmanın aktif katılımcıları olmamış liberal danışmanlarının yönlendirmesiyle tahta doğru ilerlemeye başladı.

Louis-Philippe'i sonunda (yandaşlarının tabiriyle) "cumhuriyetçi kurumlar tarafından etrafı çevrilmiş" bir kral yapan şey, Lafayette'in kendisini 31 Temmuz'da Hôtel de Ville'de halk önünde desteklemesi oldu. Lafayette,

Chateaubriand'ın anılarında aktardığı üzere, dışarıda toplanmış olan –ve cumhuriyet yanlısı görünen– kalabalık kontrolden çıkıp başıboş kalmasın diye “Orleans Dükü’ne bir üç renkli bayrak verdi, Hôtel de Ville’in balkonuna çıktı ve şaşkına dönmüş kalabalığın gözleri önünde, ulusal bayrağı sallamakta olan Dük’e sarılarak onu tebrik etti.” Daha ilkeli kralcılardan birisi olan Chateaubriand, satırlarını alaycı bir şekilde bitirir: “Lafayette’in cumhuriyetçi öpücüğü bir kral yarattı.”³

Lafayette, 1830 Devrimi’ni gerçekleştiren pek çok işçiye açıktan ihanet edercesine, son derece istekli bir şekilde, Dük’ün kral olması için çabalıyordu. Chateaubriand’ın anlattıkları, bu durumu halkın, bazı tarihçilerin iddia ettikleri gibi “coşku” içerisinde değil şaşkınlık içerisinde karşıladığını gösteriyor. Yani Lafayette aslında cumhuriyetçi hükümete büyük oranda “kağıt üzerinde” bağlılık duyan bir meşruti monarşi yanlısı olduğunu tekrar göstermiş oluyordu. Kısa bir süre sonra, neredeyse yeni hükümette yer alan herkes, bu 1789 kalıntısından kurtulmak istiyordu. Yetmiş üç yaşındaki Marki’nin bir hakaret olarak kabul ettiği “Kraliyetin Ulusal Muhafızlarının Onursal Başkomutanı” şeklindeki anlamsız unvanın kendisine verilmesinin akabinde, görevinden istifa etti ve neredeyse siyasi arenadan tamamen çekildi.

9 Ağustos’ta, Lafayette’in kitle önünde yaptığı gösteriden yaklaşık bir hafta sonra, Temsilciler Meclisi’nin ve Asiller Meclisi’nin uzlaşısıyla Louis-Philippe’e taç giydirildi. (Artık meclis binası olarak kullanılan) Bourbon Saray’ında gerçekleşen taç giyme töreni, Charles’ın Rheims Katedrali’nde gerçekleşen şaşaalı taç giyme töreninin aksine, kasıtlı olarak püriten bir basitlik içerisinde gerçekleşmişti. Yeni kral, “kutsal hak”tan ziyade “halk iradesi”ne vurgu yapan sivil bir törenle, zaten kralın “gönüllü” bir armağanı olmaktan çıkarılmış ve böylece üzerindeki kısıtlamalar kalmış olan Anayasa’yı savunacağına dair ant içti. Yeni düzenlemeler yoluyla Asiller Meclisi’nde babadan oğula görev devri de kısıtlandı ve oy verme yaşı 30’dan 25’e, oy vermek için belirleyici olan vergi ödeme meblağı 300 franktan 200 franka düşürüldü. Temsilciler Meclisi’ne, basın üzerindeki sansür uygulamalarını kaldıran ve gazeteciliğe dair suçlar için rastgele yargılama prosedürleri yerine jüri kararı gerekliliğini getiren düzenlemeler yapması konusunda görevlendirildi. Tem-

³ François-Rene de Chateaubriand, *Mémoires d’outre-tombe* (Paris, tarihsiz), akt. Arnold Whitridge, *Men in Crisis: The Revolutions of 1848* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1949), s. 21.

silciler Meclisi, seküler okulları finanse edecek kaynakları bulduğu anda, ülke çapında eğitim de kilisenin değil devletin bir görevi haline getirildi.

Romantik bir nostalji algısından hareketle üç renkli bayrak Fransa'nın resmi sembolü oldu. Louise-Philippe de "yalnızca kanunlar çerçevesinde ve kanunlardan hareketle ülkeyi idare etme" sözü verdi.⁴ Dük, "Çok yaşa kral!" ve "Çok yaşa I. Louis-Philippe!" cıgıllıkları arasında asiller ve vekiller tarafından verilen tacı, asayı ve kraliyet kılıcını kabul ederek, kendisini krallığa taşıyan belgeleri adeta bir ticari sözleşmeymişçesine imzaladı. Muhtemelen cumhuriyetçiliğin mutlakiyetçiliğe üstün gelişini temsil eden bu ruhsuz ve ticaret anlaşması havası veren törende Dük, tahtı "Fransa Kralı" olarak değil "Fransızların Kralı" olarak devraldı.

Hesapçı bir kişi olan Louis-Philippe, sürgünde geçen yıllarında epeyce seyahat etmiş, Amerika'ya bile gitmişti ve bu sırada kendisiyle ilgili yeni gelişmeleri beklemişti. Villele'nin tazminat yasası 1825'te kabul edildiğinde ailesinin el konulmuş arazi ve mülklerini usulen devralarak Bourbon rejimi içerisinde yüksek bir konuma yükselmişti. Aslında kralın tutumu, Honore de Balzac'ın romanlarında tasvir ettiği yeni bir Fransız insanını yansıtıyordu. Louis-Philippe, aristokrat şeceresine rağmen, alışkanlıkları itibarıyla eli sıkı ve vurdumduymaz bir burjuvaydı ve kendisini ileri sürmek konusunda temkinliydi; hatta, kral ilan edildikten sonra bile sıradan insanlara yönelik sıcak tutumunu sürdürdü ve onların sarayı sıradan bir kamu binasıymış gibi ziyaret etmelerine müsamaha gösterdi. "Yurttaş kral" oldukça sade giyiniyordu ve yönetimi de –o zamanki adıyla Temmuz Monarşisi– gösteriştan uzaklı. Yeni kralın şansına, Fransa 1820'lerin sonundan 1830'ların başına kadar yaşadığı ekonomik bunalımı da aşmaya başlıyor ve görece bir refah dönemine doğru ilerliyordu.

Ancak Nisan 1831'de çıkarılan ve Orleans hanedanının bir reform tedbiri olarak sunulan yeni seçim kanunu hâlâ pek az kişiye oy verme hakkı tanıyordu; 9 milyon kişiden yalnızca 166.000 kişinin oy verebilmek için gerekli olan 200 franklık vergi tutarını ödeme gücü vardı. Priscilla Robertson, "durum, rakamların söylediğinden de kötü olabilir, ancak her halükarda küçük ve orta boy iş adamları, eğitilmiş ve uzman sınıflar ve tabii ki işçi sınıfı oy verme hakkından yoksundu" diyor.⁵ Oy veremeyen Fransızlar, tüm eksiklik-

⁴ Akt. Pinkney, *French Revolution of 1830*, s. 194.

⁵ Priscilla Robertson, *Revolutions of 1848: A Social History* (New York: Harper & Row, 1952), s. 15

lerine rağmen 1832 Reform Yasası ile seçmen sayısını yüzde 50 artırarak 750.000'e çıkarmış olan İngiltere'yi kıskançlıkla izliyorlardı. İngiltere'de bin kişiden 32'si oy kullanabilirken, Fransa'da bin kişiden sadece 5'i oy verme hakkına sahipti. Kralın başbakanı Guizot, daha geniş bir seçmen kitlesinin kapsanması taleplerine ukalaca cevap veriyor, "Siz de zenginleşin, siz de oy verin" diyordu. Sonuçta, 1836 yılında Temsilciler Meclisi'nde 116 toprak sahibi ve asalak rantiyeci yer alırken, yalnızca 45 banker, sanayi kapitalisti ve tüccar vardı.

Aslında Marx'ın 1830 Devrimi'ni iktidarın toprak sahibi asillerden mali burjuvaziye geçişi şeklinde yorumlaması, birkaç istisna hariç, mali burjuvazinin ve tabii ki sanayi burjuvazisinin Temmuz Monarşisi'nde çok az güç kazanmış olması gerçeğiyle yanlıştır. Bourbon Restorasyonu'nun da temelini oluşturan toprak sahibi asiller sınıfı, özellikle de yerel eşraf, eski Bonapartist memurlar ve bir iki burjuva aralarına katılmış olduğu halde, yeni monarşinin de temellerini oluşturmaya devam ediyordu. William L. Langer'in değindiği gibi:

Parisli matbaacılar tarafından başlatılmış ve zanaatkârlar tarafından çarpışarak kazanılmış olan Temmuz 1830 Devrimi'ni, en önemlileri arasında Laffitte, Casimir-Perier ve Delessert'in yer aldığı bir grup bankerin kurnazca sahiplendiği doğrudur. Ancak ortalık durulduğunda Fransa'nın, sonraki on sekiz yıl boyunca bankerler ve sanayiciler tarafından değil, çoğu Napolyon döneminde memur veya resmi yetkili olan yerel eşraf, avukatlar ve bürokratlar tarafından yönetileceği anlaşıldı. 1837 yılında mecliste yeni sanayi sınıfının üyesi sayılabilecek en fazla kırk vekil yer alıyordu.⁶

Ve Pinkney'in de isabetli bir şekilde kaydettiği gibi:

Yeni rejimin eskilerden farkı, Laffitte ve Perier gibi işadamlarına daha fazla alan tanımasıydı... Yine de siyasi iktidar hâlâ tamamen toprak sahiplerinin, mevki sahiplerinin ve uzmanların elindeydi.⁷

Diğer yandan da, tüm bu savaşı veren işçiler, ortaya çıkışına bizzat olanak verdikleri bu rejimden siyasi ya da maddi hiçbir çıkar sağlayamamışlardı. İsyan sırasında Marmont'un ordusunu mahveden "Temmuz kahramanları" (zanaatkârlara böyle deniyordu), 1831'de siyasetin kapılarını yüzlerine kapatan bir seçim kanunuyla karşılaşmışlardı. Aslında ilk günlerinden itibaren

⁶ William L. Langer, *Political and Social Upheaval, 1832-1852* (New York Harper & Row, 1969), s. 52.

⁷ Pinkney, *French Revolution of 1830*, s. 367.

yeni monarşi, sadece Paris'teki değil tüm Fransa'daki işçi sınıfı mensuplarına ihtiyatla yaklaşmıştı. Aralık 1830'da, yeni monarşi tarafından oldukça iyi muamele edilen eski Bourbon bakanlarının kaderlerinin ne olacağına dair ateşli tartışmalar neredeyse başkenti yeni bir isyana sürükleyecekti. Hükümet, Ulusal Muhafızlar'ı harekete geçirip ordu birliklerini de teyakkuz halinde bekleterek bir güç gösterisi yaptı ve kamu düzenini tehdit eden "*anarchiste*"leri (bu sözcük bakanlıklardaki müzakereler sırasında ortaya çıkmıştı) kontrol edebilmek için emrindeki tüm askeri gücü kullanmaya hazır olduğunu gösterdi. Eski bakanların yargılanmaları sırasında ortaya çıkan krizin ardından gerçekleşen bir dizi grev ve ekonomik aksamalar Paris Belediye Komisyonu'nu, toplu huzursuzluğun önüne geçmek amacıyla binlerce işsize kamusal istihdam sağlamaya zorladı.

Radikal cumhuriyetçi gruplar yeni rejime karşı komplolar hazırlamaya ve suikastçılar kralı takip etmeye başladığında, hükümet daha da muhafazakârlaştı. Temsilciler Meclisi, yasadışı toplantıların ya da kendilerine verdikleri adla *attroupement*'ların engellenmesi amacıyla Nisan 1831'de karar aldı ve muhalefet liderlerinin tutuklanmasına devam edildi. Liberallerin dokunulmaz diye gördüğü ve Louis-Philippe tarafından tahta çıkar çıkmaz tekrar onaylanmış olan basın özgürlüğü yasası da 1830 sonbaharından 1834 Eylül'üne kadar defalarca kırpıldı ve sonunda *cumhuriyet* sözcüğünün kullanılmasının yasaklanması yanında tüm siyasi karikatürlere de yasak getirildi. 1834'te derneklerin çoğunun –Bourbon'ların izin verdiğinin aksine, 20 kişiden az üyesi olanların bile– yasal olarak faaliyete geçmeden önce izin almaları zorunluluğu getirildi. Bu yasa sadece cumhuriyetçi dernekleri değil, hem daha iyi ücret ve çalışma koşulları için mücadele eden sendikaları hem de karşılıklı yardımlaşma derneklerini yok edecek nitelikteydi. Pamela Pilbeam'in belirttiği gibi, yeni monarşi "yeni liberal rejimi Restorasyon döneminden bile daha tahammülsüz hale getiren bir gözetleme, tutuklama ve son olarak da dernek kanunlarını değiştirme politikası" izlemişti.⁸ Guizot, her ortama uyum sağlayan Nicolas Soult (daha önce Napolyon'un bir mareşaliydi) ve isyancı işçilerin daimi düşmanı Thiers arasında el değiştiren hükümetler, özgürlük alanını sürekli bir şekilde daralttılar.

Pinkney'e göre "siyasi iktidar hâlâ tamamen toprak sahiplerinin, mevki sahiplerinin ve uzmanların elinde" olduğu için "...Temmuz günleri Fran-

⁸ Pamela Pilbeam, *The 1830 Revolution in France* (New York: St. Martin's Press, 1991), s.

sa'da herhangi bir devrime yol açmadı." Ancak bu ayaklanma "devrimsel bir değişikliğe yol açtı ve bu değişimden yararlanacak olanlar bunu planlamışlardı, ancak böyle olmasına çok da üzülmедiler. Değişim şuydu: halk, bilhassa Paris halkı, 1790'lardan beri gerçekleşmeyen bir oranda, siyasete dahil oldu."⁹

Gizli Dernekler

Lafayette'in Hôtel de Ville'de Orleans Dükü'nü kucaklayışını izleyen kalabalıklar, kazandıkları zaferin ellerinden çalındığını hissettikleri Temmuz olaylarının bir sonuca bağlanmamış olması dolayısıyla öfkeliydiler. Nefret edilen Bourbon monarşisine karşı bir kez ayaklanmış ve onu devirmiş olan işçi sınıfı artık gücünün farkındaydı. Buonarrotti'nin, Temmuz olaylarından yalnızca iki yıl önce basılmış kitabında anlattığı Babeufçü komploya yönelik hatırı sayılır ilgiyi yaratan etken, çok büyük ihtimalle, 1830 Devrimi'ydi. Buonarrotti'nin kitabı artık Temmuz Monarşisi'ni devirmek üzere komplocu yöntemleri deneme heveslerini besliyordu ve dönemin Fransız devrimcileri arasında bu eğilimin en büyük destekçisi Blanqui'ydi. Temmuz isyanı patlak verdiğinde belki de Blanqui zaten bir cumhuriyetçiydi, fakat ne olursa olsun *Globe*'daki ılımlı gazeteci meslektaşlarını terk ederek bir eline üç renkli bayrağı, diğerine de tüfeğini almış ve kendisini sokak çatışmalarının ortasına atmıştı. Yaralanmış ve bu yüzden yeni hükümet tarafından madalyayla ödüllendirilmişti, ancak sokak çatışmalarından bir kızıl cumhuriyetçi olarak çıktı ve gitgide bir sosyaliste dönüştü.

Haziran 1832'de, radikal görüşleri yüzünden yargılandığı mahkemede kendisini savunurken J. Tchernoff'un "bu dönemin ilk sosyalist manifestosu"¹⁰ olarak tanımladığı coşkulu bir konuşma yaptı. Blanqui'ye göre Temmuz Monarşisi "burjuva sınıflarının hükümeti" idi ve halk da "zenginler ve yoksullar arasında süren bir savaş" içerisindeydi.¹¹ Mahkeme başkanı tarafından kendisinin hangi sınıfa mensup olduğu sorulduğunda hemen "proletarya" diye cevapladı Blanqui. Başkan, proletarya diye bir sınıf olmadığını belirterek

⁹ Pinkney, *French Revolution of 1830*, s. 367.

¹⁰ J. Tchernoff, *Le Parti républicain sous la monarchie de Juillet* (Paris: A. Pedone, 1901), s. 261; akt. Alan B. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui* (New York: AMS Press, 1970), s. 6.

¹¹ Blanqui, akt. Samuel Bernstein, *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection* (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 47.

yanıtını reddettiğinde Blanqui, “Ne demek proletarya diye bir sınıf yok? Emekleriyle yaşayan ve siyasi hakları olmayan otuz milyon Fransız’ın sınıfıdır proletarya!”¹² diye gürledi. Sosyalizmin dili, Blanqui’nin ve sayıları gideerek artan sıradan cumhuriyetçilerin zihinlerinde yer etmişti bile.

Sosyalist bireyler vücuda getirmek için kullanılan ilk alanlardan birisi Société Des Amis du Peuple (Halkın Dostları Derneği) adındaki, cumhuriyetçi yayıncı Godefroy Cavaignac’tan ilham alan gizli cumhuriyetçi dernekti. 30 Temmuz’daki Paris sokak çatışmalarının hemen ardından örgütlenen bu dernek, eski Temsilciler Meclisi kurumunun devam ettirilmesi yerine, Fransızlara devletin ne şekilde varlığını devam ettireceğine karar verecek bir kurucu meclis seçme hakkının verilmesi gerektiğini savunuyordu. Derneğin düzenlediği sayısız cumhuriyetçi toplantı ve konuşma, yeni monarşinin meşruiyetine gölge düşürmüştü, binden fazla insanı toplantılara çekecek kadar ilgi görmüştü. Aslında *Amis*’in Paris’te kendini bu işe adanmış sadece 150 üyesi vardı, birbirleriyle ne kadar yakın oldukları hâlâ meçhul olmakla beraber Buonarrotti ve Blanqui de bunların arasındaydı. *Amis*’ten daha radikal ve büyük bir grup da, 1832’den sonra ciddi bir işçi sınıfı tabanına ulaşmayı ve etkisini Paris *arrondissement*’larına ve taşraya kadar yaymayı başaramıştı, *Amis*’nin epeyce disiplinli bir dalı sayılabilecek olan Société des Droits de l’Homme’dur. Hiyerarşik bir yapıya sahip olan *Droits*’nın en üst kademesinde on bir kişiden oluşan bir merkez komite yer alıyor, onun altında her biri bir *arrondissement*’dan sorumlu on iki kişilik sorumlu grubu, bunların altında da her bir *arrondissement*’ın içerdiği dört *quartier*’den sorumlu toplam 48 sorumlu bulunuyordu. Bu *quartier*’ler de yine alt kısımlara bölünmüştü ve her bir kulüp, dernek üyeliği üzerindeki devlet kısıtlamasına tabi olmamak için bağımsız olduğunu beyan ediyordu.

Tüm Fransa’ya yayılan *Amis* ve *Droits* gibi dernekler açıkça cumhuriyetçi, zaman zaman da görünüş itibarıyla sosyalist nitelik taşıyorlardı. 1833’e gelindiğinde *Droits* Paris’te 4000, başkent dışındaki birkaç örgütünden biri olan Chalons’ta da 1500 kadar üyesi olduğunu iddia ediyordu. Bu cumhuriyetçi

¹² Akt.Maurice Dommanget, *Auguste Blanqui: Des Origines à la révolution de 1848: Premiers combats et premières prisons* (Paris and La Haye: Mouton, 1969), s. 99. Blanqui, Danton’dan yarım yüzyıl önce mahkemelerde savcılar ve hâkimleri yargılamaya başlamıştı bile. Duruşmalarında iddia sahiplerini sanığa çeviriyor ve fikirlerini bu yöntemle insanlara iletiyordu. Hapishanede geçirdiği dönemler de aynı şekilde diğer siyasi mahkûmlar için bir eğitim fırsatı oluyor, bu insanların çoğu Blanqui’nin fikirlerini benimsemeye başlıyordu.

kulüpler yalnızca tartışmaların yürütüldüğü dernekler değildi. Pek çoğu, *Droits'*nın belli birlikleri dahil olmak üzere, silahlıydı ve bilhassa taşradakiler askeri talim yapıyorlardı. Zanaatkârlar arasında bu tür derneklerin mantar gibi yayılması üst sınıfların yeni monarşi tarafından dayatılan dernekçilik kısıtlamalarını kabul etmek için bahane bulmalarına ve böyle bir gerek duymalarına sebep oldu.

5 Haziran 1832'de Maximilien Lamarque için bir cenaze töreni düzenlendi. Lamarque, sürgündeki Napolyon'un çok sevdiği, hatta St. Helena'da ölüm döşeğindeyken kendisine fahri mareşallik unvanı verdiği, muazzam derecede tanınan bir Bonapartist generaldi. Lafayette'in de aralarında bulunduğu önemli askeri liderler tarafından liderlik edilen binlerce kişilik bir kortej Lamarque'ın tabutuna Panthéon'a kadar eşlik etti. Törene katılanlar arasında, arka sıralarda yer alan ve cenaze sonrasında krallığa karşı geniş kapsamlı bir ayaklanmayı başlatma planları yapan devrimci toplulukların üyeleri de vardı.

Öğrencilerin arasından biri "Peki, bizi nereye götürüyorlar?" diye bağırdı. Temmuz madalyaları göğsünde bulunan ve topluluğun lideri gibi davranan birisi "Cumhuriyete" diye yanıtladı ve devam etti "ve şundan emin olun, akşam yemeğini Tuileries'de yiyeceğiz."¹³

Kortej, özel olarak hazırlanmış ve birtakım ileri gelenlerin Lamarque için son samimi sözlerini dile getirecekleri kürsü önünde durduğunda, Louis Blanc'ın anularına göre birden,

bir yabancı ortaya çıktı ve kalabalığı zorlukla yararak bir ata bindi. Netameli bir görüntüsü vardı, siyahlara bürünmüştü ve elinde kıvılcık bir bayrak taşıyordu, başına da bir hürriyet başlığı geçirmişti. Burjuvazinin gözleri önünde ete kemiğe bürünen şey, 93 olaylarının bir sembolüydü.

Bayrak Lafayette'in keyfini o kadar kaçırdı ki, Lamarque'ın yakın bir yoldaşı olmasına rağmen, cenazeyi apar topar terk etti.

Bu görüntünün yarattığı öfke muazzamdı, bilhassa bu korkutucu görüntünün ilkelerini yanlış temsil ettiğini ve kendilerine leke sürdüğünü tahmin eden cumhuriyetçiler çileden çıkmıştı. Ya beyinsizce bir fanatiklik sebebiyle, ya da cumhuriyet davasına zarar vermek gibi sinsice amaçlarla alkışlayan birkaç kişi dışında, hazır bulunan herkes bir ağızdan lanetler yağdırmaya başladı.

¹³ Louis Blanc, *The History of Ten Years: 1830 to 1840*, c. 2 (Londra: Chapman & Hall, 1845), s. 30.

Blanc'a göre bu adamın görünüşü, cumhuriyetçilikle "kanlı Jakobenizmi" ilişkilendirerek, kortejdeki pek çok kişiyi planlanan ayaklanmanın aleyhine çevirmeyi başarmıştı.

Kızıl bayrak etkisini gösterdi: Bayrağı taşıyan adam birdenbire ortalıktan yok oldu ve o andan itibaren cumhuriyetçiler, burjuvazinin çoğunluğunu arkaları-na alma ümitlerini yitirdiler.¹⁴

Bu atlinın provokatör bir polis olup olmadığını hiçbir zaman bilemeyeceğiz, ancak yaptığı eylem o gün büyük çaplı bir ayaklanma çıkmasını engellemeyi başardı. Ancak Paris'teki daha militan cumhuriyetçiler yılmamışlardı; atlıya rağmen planlarına devam ettiler, olağanüstü bir cesaret örneği göstere-erek ve hükümetin pek çok üyesinin paniklemesine sebep olacak şekilde, ayaklanmayı başlatmak için başkentin çok mühim noktalarından bazılarına dev barikatlar (Victor Hugo *Sefiller'* de bu kısmı tüm detaylarıyla tasvir etmiş-tir) kurmaya başladılar. Ancak sonradan anlaşıldı ki Louis-Philippe her tür ayaklanma ihtimaline karşı oldukça iyi hazırlanmıştı; emrinde 24.000 civa-rında asker ve bunun yanı sıra Ulusal Muhafızların büyük bir kısmı yer alı-yordu. 6 Haziran'da, iki gün süren cesurca, ama nafile sokak çatışmaları so-nunda ayaklanma bastırıldı.

Haziran 1832 ayaklanmasından sonra, o zamana kadar yarı yasal bir ko-numda bulunan demekler tamamen yer altına inmek zorunda bırakıldı. An-cak bu tür demeklerin üzerine gidildikçe, kızıl cumhuriyetçiler arasında sos-yalizan fikirler daha hızlı yayılıyordu. Kısa süre içerisinde, yeni kurulan sos-yalist demekler eski cumhuriyetçi demekler ile işbirliği yaparak ortaklaşa komplo ve eylemler yoluyla karşılıklı kaynaşmayı başardılar. Hem cumhuri-yetçi hem de sosyalist gruplar üzerinde aynı baskı politikasını sürdüren Or-leans rejimi, bu dernekleri gözü dönmüşçesine ve çoğu zaman da fazlaca ma-ceracı eylemler yapmaya itti. Ancak bu yeraltı dernekleri arasından muhtemelen en çok hatırlanması gereken, Blanqui ve destekçilerinin kurduğu, hem bir ilham kaynağı hem de bir model olarak görülen dernektir. Blanqui, 1834 (ya da bazı kaynaklara göre 1835) yazında, açıkça Orleans rejimine karşı bir darbe düzenlemeyi hedefleyen bir gizli dernek olan *Société des Familles*'i (Ai-

¹⁴ A.g.e., s. 31-2. Blanc'ın birinci elden bilgiye dayandığı açık olan bu aktarımı, kızıl bay-rağı adı bilinmeyen bir "yabancınn" eline değil de Lamarque'ın tabutunun üzerine yerleşti-ren diğer anlatımlardan daha güvenilir nitelikte. Bayrağın tabut üzerinde olması imkansız gibi görünüyor, zira kortejde yer alan önemli isimlerden Lafayette, böyle bir harekete muh-temelen hiçbir şekilde izin vermezdi.

leler Cemiyeti) kurdu. 1836'ya gelindiğinde, tahminlere göre derneğin 1200 civarında üyesi vardı.

Familles'nin yapısı da diğerleri gibi hiyerarşıkti, *charbonnerie* tipi klasik örgütlenme şablonunu takip ediyordu. En küçük alt birimi altı ila on iki kişiden oluşan bir "aile" idi ve beş altı aile bir araya gelerek bir liderin emri altında bir "sokak" oluşturuyor, üç veya dört sokak bir araya geldiğinde bir *comman-dant de quartier* tarafından yönetilen bir "mahalle" oluyordu. Aynı şekilde, birden çok mahalle de bir *agent revolutionnaire* tarafından idare ediliyordu. Son olarak, örgütü yukarıdan yönlendiren bir *Comité secret*, ya da merkez komite, yer alıyordu ki bunların kim oldukları örgütün geri kalanı tarafından bilinmiyordu. Aslında bu merkez komite büyük oranda kurmacaydı. Cemiyetin asıl idaresi üç "devrim temsilcisi"nin elindeydi, bunların en önemlileri de Blanqui ve Armand Barbès'ti. Max Nomad'ın "genç, varlıklı, coşkulu, iyi bir tabiata ve kahramanca tavırlara sahip, öğrenci gençliğin idolü ve rejimin cumhuriyetçi muhalifleri arasında ünlü birisi"¹⁵ olarak tanımladığı Barbès, devrimcilik hayatının büyük kısmında daimi bir ergen ve yılmaz bir romantik oldu. Aslında 1835 civarında Blanqui'nin katılımına dek *Familles*, kendisine ciddi bir konum edinmemişti.

"Aile"nin her bir bireyinin, askeri eğitim alması, Muhafızlar arasında propaganda yapması ve eğer mümkünse silah ve barut ele geçirmek amacıyla onlara katılması bekleniyordu. Bu tipik Blanquici cemiyetin Paris'in göbeğinde bir (belki de iki) barut laboratuvarı, şehrin farklı bölgelerinde çeşitli gizli silah depoları vardı ve örgüt, polis daha varlığından haberdar dahi olmadan önce Paris garnizonunun iki alayına sızmaya başlamıştı. Örgütün farkına varılmasının akabinde Blanqui tutuklanarak hapse atıldı, ancak bir yıl sonra genel afila serbest kalıp Paris yakınlarında bir nevi sürgüne gönderildi. Fakat bu sürgün aslında Blanqui için rahat bir ortam sağladı ve kısa bir süreliğine de olsa çok sevdiği eşi Amélie-Suzanne (eşinin birkaç yıl sonra gerçekleşen erken ölümü, Blanqui'nin yaşamının sonraki yıllarını son derece karanlık bir örtüyle kaplayacaktı) ile evinde mutlu bir yaşam sürdü.

Blanqui, sürgündeyken yine bir gizli örgüt kurdu. Yine Barbès ve matbaacı Martin Bernard ile işbirliği yaparak kurduğu bu örgütün adı *Société des Saisons* (Mevsimler Cemiyeti) idi. *Familles*'ten farklı olarak, bu örgüt işçi sınıfının daha yoğun katılacağı bir şekilde büyüdü. (Gerçekten Marx, cemiyeti tamamen proletaryan karaktere sahip olarak görür, ancak muhtemelen bu kanaat

¹⁵ Max Nomad, *Apostles of Revolution* (New York: Collier Books, 1961), s. 27.

bir basitleştirmenin sonucudur.) *Saisons* da *Charbonnerie* örneğini takip ederek bir gruplar ve basamaklar hiyerarşisi içerisinde örgütlenmiştir. Bu kez her bir üye haftanın günleriyle isimlendiriliyor ve altı kişi bir araya geldiğinde “Pazar” tarafından yönetilen bir “hafta” ortaya çıkıyordu. Dört hafta bir araya gelerek bir “ay” oluşturup “Temmuz”un kumandasına giriyor, üç ay da bir araya geldiğinde “bahar” tarafından yönetilen bir mevsim haline geliyordu. Tüm mevsimler birleştiğinde ise ortaya, “devrim temsilcisi” tarafından yönetilen bir “yıl” çıkıyordu. Örgüt bin kadar üyeye sahip olduğu için, her biri bir “devrim temsilcisi” tarafından yönetilen üç “yıl” oluşmuştu. Bu üç temsilci de Blanqui, Barbès ve Bernard’dı. Küçük birimler ve merkezi idare ilkeleri etrafında şekillenen bu detaylı sistem, polis sızmalarını önlemek ve tarihi en üst seviyedeki liderler haricinde henüz kimse tarafından bilinmeyen darbe gerçekleştirildiğinde örgütün en iyi şekilde koordine olmasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştı.

Saisons üyeleri, Pazar öğleden sonralarında habersizce sokaklarda dolaşan Parislilerin arasında darbe için tatbikatlar yapıyorlardı. Bu isyan talimleri, siyah paltosu ve siyah eldivenleriyle bir kafede oturup müstakbel isyancılarının geçişini izleyerek tüm süreci yakından takip eden Blanqui tarafından organize ediliyordu. *Saisons* için kader anı 12 Mayıs 1839’da gelip çattı. İsyancılar silah dükkanlarını yağmalayıp Palais de Justice ile Hôtel de Ville’i ele geçirdiler ve yüksek sesle hep bir ağızdan “Marseillaise”i söyleyerek cumhuriyeti ilan ettiler. Ulusal Muhafızlar ve Belediye Muhafızları hızla harekete geçerek isyancıları işçi mahallelerindeki barikalara dek sürdüler. *Saisons* normalde işçi sınıfından geniş bir destek görmesine rağmen, sıradan işçiler pasif kaldı ve ayaklanmaya katılmaktan imtina etti. İki umutsuz günün ardından, Paris işçi sınıfı üzerinde kalıcı bir etki bırakmaksızın, tüm plan çöktü.

Blanqui, beş ay boyunca kilerlerde ve çatı katlarında saklandıktan sonra yakalandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası müebbet hapse çevrildi. Önce Mont Saint-Michel adasındaki kalenin zindanına, sonra da Tours’daki bir hükümlü hastanesine gönderildi. Sağlık durumunun kötüye gitmesi nedeniyle 1844’te buradan tahliye edildi. Mayıs ayaklanmasını tüm ayrıntılarına dek planlamış olmasına rağmen, öyle görünüyor ki, süreç başladıktan sonra başarı şansı konusunda şüpheleri ortaya çıkmıştı. Her halükarda, Blanqui ayaklanmanın başarısız olacağını anladıktan sonra kendisini kollamak amacıyla, ancak ayıplanacak bir biçimde, eylemden geri çekildi. Bu durum da, ça-

tışmalar sırasında bizzat yaralanmış olan maceracı Barbès ile aralarının bir daha düzelmemek üzere bozulmasına neden oldu.

Saisons kompleksi, başarısız olmasına rağmen, sonraki devrimci kuşakların, anarşistler dahil, hayalgücünü süslemeye devam etti ve Dostoyevski'den Conrad'a pek çok büyük yazarın anarşist terörizm ile ilgili yazdıkları romanların atmosferinin temelini oluşturdu. Blanqui'nin anarşist olmadığı muhakkaktı; *Saisons*'un liderleriyse nihai amaç olarak son derece merkezi bir devlet düşünüyorlardı. Ancak, 1881'de Çar II. Alexander'ı öldüren popülist ve terörist örgüt olan Narodnaya Volya (Halkın İradesi veya Halkın Özgürlüğü – Rusçada *volya* sözcüğü iki anlamı da taşımaktadır), Blanqui'nin yoldaşlarından Peter Tkachev'den ilham almıştı. Tek tek bireylerin değilse bile küçük grupların, kahramanca eylemler yoluyla geniş çaplı devrimci olayları başlatabileceği fikri, erken dönem Blanquici anlayışın bir ürünüdür. Ancak Blanqui'nin kendisi, zaman içerisinde, gizli örgütlerin potansiyelleri konusunda daha gerçekçi fikirler geliştirmiştir.

Gerçekten de, 1840'lara gelindiğinde, tekrar tekrar yaşanan yenilgiler, tutuklamalar ve baskılar sonucunda, Blanquici saldırı yöntemlerinin geçerliliğine duyulan güven gittikçe azalıyordu. Rejim, komploları ve Louis-Philippe'e yönelik pek çok suikast teşebbüsünü başarıyla kendi çıkarına çevirerek, halk içerisinde cumhuriyetçilik ve sosyalizmin itibarını zedelemek için kullanıyordu. Bu baskılar veya başka unsurlar sebebiyle, gizli örgütler Temmuz Monarşisi'ne karşı herhangi bir kitlesel hareket yaratmayı başaramadı. Fransa'daki işçilerinin kendilerine ait geleneksel bir kaygıları vardı; kendi çalışma koşulları üzerinde denetim sahibi olmak, hatta alttan alta mülkiyet sisteminin temellerini sarsan bir kooperatif atölyeler sistemi kurmak ve tabii ki iyi ve saygın koşullarda yaşamak istiyorlardı. Batı Avrupa'nın ekonomik ve siyasi atmosferinde geniş çaplı dönüşümler yaşandıkça, zaman içerisinde onlar da başka yöntemlerle daha iyi bir toplum yaratmayı vaat eden sosyalist örgütlere dönüşeceklerdi.

2. KISIM

PARİS BARİKATLARDA

4. BÖLÜM

ŞUBAT 1848 DEVRİMİ

1830 Devrimi'nin yarattığı şok dalgaları Avrupa'nın tamamına yayıldı. İngiltere, Belçika, Portekiz ve İspanya'nın yanı sıra Alman Konfederasyonu içerisindeki birkaç devlette hanedanlara veya krallıklara tavır alıp reform talep eden hareketler çoğaldı, bu talepler zaman zaman isyan biçimine dönüştü. Ancak bu reformların büyük çoğunluğu milliyetçi ya da liberal –siyasi hakların genişletilmesini talep eden– karaktere sahipti, ya da hem milliyetçi hem liberaldi; kitlelerin radikal anlamda yeni bir ekonomik ve siyasi düzen için savaştığı *toplumsal* ayaklanmalar değildi. Ulusal bütünleşme konusundaki can sıkıcı sorunlar zaman içerisinde, halk isyanları yoluyla değil, İtalya'da Cavour ve Almanya'da Bismarck örneklerinde görüldüğü gibi, yarı-demokratik halk hareketlerinin değil kendi arzularını gerçekleştiren güçlü devlet adamları yoluyla çözüldü.

Kitleli silahlı isyanların temelde milliyetçi hedeflerin ötesine geçip ekonomik sömürü, sınıf hâkimiyeti ve mülkiyete dair “toplumsal mesele”ye odaklanması, on dokuzuncu yüzyılda neredeyse tamamen Fransa'da ve özellikle de Paris'te gerçekleşti. Daha önce bahsettiğimiz üzere, Büyük Devrim, *ancien régime*'in toplumsal düzenlemelerini hiçbir şekilde değiştirmemişti. Aslında, ironik bir biçimde, 1789 geleneğinin yanı sıra Fransa'nın –en azından İngiltere'ye kıyasla– ekonomik geriliği de devrime ve radikal ideolojilere besik olmasının temel sebeplerindendir.

Eski Fransa'nın İnatçılığı

1840'larda gerçekleşen kayda değer ekonomik ve teknolojik değişimlere rağmen, Fransa'nın mülk sahibi sınıfları –orta sınıfın yanı sıra asiller de–

prestij ve iktidarı hala toprak sahipliğiyle eş tutuyorlardı. Unvan sahibi olsun olmasın burjuvalar da, ülke yönetiminde daha ayrıcalıklı bir pozisyona kavuşmak için başlı başına yeterli sebep olan büyük malikanelere sahip olmak için çabalıyordu. Toprak sahipliğine verilen bu büyük önem, Fransa'nın şehirlerinde, bilhassa da bankacılığın ve ticaretin giderek yaygınlaştığı Paris'te kuşkusuz azalmıştı. Başkentte, pleb kökenli Jacques Laffitte, Casimir, Périer, Adolphe Thiers ve François Guizot gibi isimler (bankerler, gazeteciler ve akademisyenler) ülke işlerinde önemli mevkilere erişmişti ve aristokrat çevrelere girmeleri, asiller ile evlenmeleri de kolaylaşmıştı, zira ticaret ve finans giderek daha kârlı gelir kapıları haline geliyordu.

Ancak kırsal bölgelerde ve küçük şehirlerde idari işler ve belediye işleri, neredeyse tamamen, şehirli işadamlarından nefret eden ve bölgelerindeki köylülerle zanaatkârları devrim öncesi küstahlıklarıyla yöneten toprak sahibi asillerin elindeydi. Din adamlarıyla da el ele vererek, 1789 Devrimi hiç olmamışçasına ayrıcalıklar dağıtıyor ve emimameler çıkarıyorlardı. Unvanlara ve toprak sahipliğine uşakça bir saygı besleyen köylüler ve az sayıdaki şehirli sınıflar da, bilhassa batı ve güneydeki koyu kralcı bölgelerde, asillerin yerel hâkimiyetine karşı koyma iradesi gösteremiyorlardı.

Eyalet seviyesinde ve daha küçük kapsamlı yerelliklerde uygulanan iktidar, siyasi açıdan hiç de azımsanacak ölçüde değildi. 1830'larda Fransa hâlâ büyük oranda ademi merkezîyetçi bir yapıdaydı; bazı açılardan modern ulus-devlet tanımlamasını zar zor hak ediyordu. Büyük şehirlerin ulaşım ağları dışındaki seyahat koşulları oldukça ilkel ve bu da ülkenin pek çok kısmının izole ve yerel toprak sahiplerinin yönetiminde kalmasına yol açıyordu. Restorasyon sırasında gerçekleştirilen kayda değer yol ve kanal çalışmalarına rağmen, David Pinkney'in belirttiği gibi, "1830'larda Fransa'nın ulaşım sistemi...hâlâ on sekizinci yüzyıl seviyesindeydi"¹

Örneğin 1830'da posta arabaları saatte ortalama dört mil hız yapıyordu ve bu arabalarla taşınan yüklerin Paris'ten Orleans'a ulaşması on ila yirmi günü buluyordu. Rhône üzerinden Arles'ten Lyon'a yapılan bir buharlı gemi yolculuğu üç ila dört gün sürüyordu, sel veya sis durumunda bu süre daha da artıyordu. Kış mevsimlerinde, donma sonucunda nehrin bütün bir hafta boyunca ulaşımına kapandığı oluyordu. Orleans yönetimi esnasında yapım hızı

¹ David H. Pinkney, *Decisive Years in France: 1840-47* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1986), s. 13.

üç kat artan kanallar yoluyla seyahat etmek de havanın kötü olması, sel ve suların çekilmesi gibi benzer sorunları içeriyordu. Dolayısıyla Fransa'nın kırsal bölgeleri başkentle genellikle oldukça az ve kısıtlı bir iletişime sahipti. Kırsal bölgelerdeki geniş alanlarda işlerin yürütülmesi ister istemez yerel aristokrasinin eline bırakılmıştı; bunların çoğu da hâlâ, XVI. Louis ve kardeşlerinin üyesi olduğu eski Bourbon hanedanının yandaşları, yani "Meşru Veliahtçılar"dı.

Şunu vurgulamak gerekir ki, geçmişin devamlılıkları yalnızca bölgesel izolasyon, bozuk yollar ve kuvvetli memleketçilik hisleri konusunda değil, hâlâ oldukça ilkel durumda olan bankacılık sistemi konusunda da geçerliydi. Çoğunlukla güvenli devlet tahvillerine ve kısa süre içerisinde kâr getiren düşük riskli menkul kıymetlere yatırım yapmaya devam eden bu sistem, daha mekanik ve sermaye-yoğun teşebbüslerin gelişimini engelledi. Taşkömürü ile yanan ocaklarda demir üretimi yapan küçük işletmeler bile (ülkenin demir talebinin büyük kısmını bunlar sağlıyordu) haddinden fazla temkinli davranan yerel bankalara bel bağlamak zorundaydı, aksi takdirde kendilerini finanse etmeleri gerekiyordu. Lokomotif ve demiryolu raylarının üretiminde son derece önemli olan ve kömür kullanan büyük işletmeler, pek çok yerel kuruluşun kapasitesini aşacak derecede büyük sermaye yatırımlarına gereksinim duyuyordu. Aslında, Paris-Saint-Germain Demiryolu'nun finansal bir başarı olduğu ortaya çıkana dek, büyük Paris bankaları demiryolu yapımına büyük yatırımlar yapmaya veya Paris Borsası'nda demiryolu hisseleri alıp satmaya pek yanaşmadılar.

Nihayetinde, bir köylü ailesinin topraklarını genişleterek kendilerine yetecek olandan fazla ürün yetiştirme girişimleri yerel finans kurumlarının direnişiyle karşılaşılıyordu, zira bu kurumlar küçük ölçekli tarımsal üreticilere düşük faizli kredi vermek konusunda son derece gönülsüz davranıyordu. Sonuç olarak Fransız köylüsünün tarım faaliyetleri gerileyerek bir anlamda ortaçağ yöntemi sayılabilecek olan finans türlerine (kasaba noterinden yüksek faizli borç almak gibi) mahkûm oldu ve sonuçta da köylüler, kötü hasat ya da kuraklık gibi geleneksel talihsizliklerinin kurbanı olmaya devam ettiler. Demiryolları, buharlı gemiler ve fabrikalar çağında bile, *ancien régime*'i hatırlatan gıda kıtlıkları hâlâ ciddi bir problem olarak ortadaydı.

Varlık sahipleri ise, paralarını toprak alımına harcadıkları için, endüstriyel büyüme ve hatta daha ileri tarımsal teknikler için gerekli olan yeterli sermayeye sahip değildi. Bir ailenin zenginlik ölçütü, tarımsal üretkenliğinden zi-

yade, sahip olduğu arazilerin toplam yüzölçümüydü. Pinkney, bu durumu “Burjuvazinin önemseddiği değerler ve amaçlar, tamamen kâr odaklı olan ve bir çalışma sistemi oluşturma peşinde koşan İngiliz sanayi önderlerinkilerle değil, hâlâ toprak sahiplerinkilerle uyuşuyordu” şeklinde açıklıyor.²

Yine de Fransa değişime tamamıyla direnemiyordu, en azından Temmuz Monarşisi’nin son on yılında direnemedi. İmalat sektörünün ağırlıklı olarak zanaatkârlara dayalı yapısına rağmen, sanayi açısından ekonomik ilerlemeler kaçınılmazdı, ancak hiçbir şekilde İngiliz sanayisi ile kıyaslanabilecek ölçekte değildi. Kuzey bölgesi, pamuktan kumaş üretimi konusunda makineleşmenin merkeziydi, Loire havzası kömür üretimini giderek arttırıyordu, daha önceden ülkenin demir üretiminin büyük kısmını üstlenen küçük dökümhaneler birleşerek daha büyük işletmelere dönüşüyor ve İngiltere’nin pek çok kısmına çoktan yayılmış olan Sanayi Devrimi’ne işaret ediyorlardı.

Belki de en önemlisi, demiryolları giderek yaygınlaştı ve önceleri tamamen ticarete kapalı olan izole bölgelere ulaştı. 1842 Dufaure demiryolu kanununun kabulü, ulusal bir demiryolu ağının oluşturulmasını zorunlu kılıyordu. Kanuna göre arazi, raylar ve istasyonlar devlet tarafından tedarik edilecek, ondan sonra da demiryolları gerekli işletme ekipmanı ve demiryolu araçlarına sahip özel şirketlere kiralanacaktı. 1842 ve 1848 yılları arasında, Fransa’daki ray uzunluğu 600 kilometreden 1800 kilometre civarına çıkarak üç kat arttı. Fransa’nın ücra bölgelerinin izolasyonuna son vermek konusunda bu bir ilk adındı ve aynı zamanda da modernleşme için vazgeçilmez bir öge olan metalürji endüstrisini de teşvik etmiş oldu.

Ancak siyaseten, Louis-Philippe’in rejimi birkaç zengin yurttaş dışında, herkese kapalıydı; 1831 seçim kanununa göre en 200 frank vergi ödeyen Fransızlar oy kullanabiliyordu, bu da 9 milyon yetişkin erkek içerisinde yalnızca 250.000 kişinin aşabildiği bir engeldi. Temsilciler Meclisi’nde sunulan seçim kanunu reformu önerilerinin hiçbirisi işçi sınıfına oy hakkı verilmesini içermiyordu, yönetimdeki tüm taraflar işçilerin seçime katılmalarının söz konusu olmaması konusunda anlaşmış gibiydiler. Rejim ahlaki açıdan inanılmaz derece bozulmuştu, rüşvet ve dolandırıcılık devletin askeriye dahil her seviyesinde son derece yaygındı. Temmuz Monarşisi aslında, Marx’ın tabiriyle, devasa bir holding halindeydi, Louis-Philippe yönetime geldiğinden beri muazzam servetler kazanan borsacı ve sermayedarlar tahtı ellerinde tutu-

² A.g.e., s. 19.

yordu. Bu durumun kanıtı, rejimin yükselen burjuvazi ve köy kökenli yeni zenginler için yarattığı son derece teşvik edici ve ayrıcalıklı ortamı. Kârın maksimizasyonu, yönetici elitlerin temel değerler sistemi haline gelmişti ve mülk sahibi sınıflar utanç verici ölçüde kârlı sözleşmeler, pervasızca yapılan spekülasyonlar ve hileli krediler yoluyla kendilerini finansal olarak beslemeye devam ediyor ve ülke çapında gelir uçurumları yaratıyorlardı.

1840'ların Birlikçi Talepleri

Fransa, Büyük Devrim'in hemen sonrasındaki yıllarda ağırlıklı olarak zanaatkârlığa dayanan ekonomik yapısını korur durumdaydı, dolayısıyla Fransız ekonomisinin imalat sektörü hâlâ büyük çoğunlukla zanaatkârlardan oluşuyordu. Her ne kadar 1789 ve 1840 yılları arasında ekonomik konumları değişmiş olsa da, zanaatkârların çıkarları ve statüleri şaşırtıcı bir biçimde aynı kalmıştı. Daha önce de gördüğümüz gibi, Paris bile, Bastille'in alınmasından sonra geçen elli yıl içerisinde, neredeyse hiç değişmemişti ve üretim yöntemleri, hatta işçi sınıfının hayat tarzı, iki nesil öncesininkiyle büyük benzerlikler gösteriyordu.

Usta zanaatkârlar genellikle dükkânlarının ve kullandıkları araç gereçlerin sahibiydiler; üretim sürecinde aile bireylerinin, çırakların ve kalfaların emeklerinden faydalanıyorlardı. Bireyler arası farklılıklara müsamaha göstermekle beraber, ortak bazı değerlere, alışkanlık ve umutlara sahiptiler. Mülk sahibi olmayanlar, zaman içerisinde kendi atölyelerini açmak ve usta zanaatkâr olmak ümidi taşıyordu. Hali vakti diğerlerinden daha iyice olan usta zanaatkârlar, yan yana çalıştıkları çıraklar, kalfalar ve ücretli işçilerle aynı fikir, umut ve yaşam tarzını paylaşmakla kalmıyor, sıklıkla kendi evlerini ve yemeklerini de paylaşıyorlardı.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru bu bağımsız zanaatkâr yaşam tarzını tehdit eden yeni toplumsal kuvvetler ortaya çıktı; yeni teknolojiler, bilhassa da demiryolu taşımacılığı, o zamana kadar tecrit halinde kalmış pazarların kapılarını yurtiçinden ve yurtdışından gelen ucuz seri üretim mallara açtı. Tüccar kapitalistler, özellikle de zanaatkârların ürünlerine belli bir ödeme yapıp sonra da bu ürünleri satmak için başka yerlere götüren tüccarlar, ekonomik hayat içerisinde daha merkezi figürler haline geliyordu. Bu tüccarlar, işlerin dağılımı ve zanaatkârların malları karşılığında hak edecekleri ücret üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya başladı ve üreticilerin ihtiyaçlarını

dikkate aldıkları da söylenemezdi. Ticaretin yayılmasıyla birlikte tüccarların rolü daha da önem kazandıkça, zanaatkârların daha aşağı ve bağımlı hale gelmesi, burjuva efendilerin emrinde ve hizmetinde bir konuma itilme tehlikesi baş gösterdi. Aynı zamanda sanayi kapitalizmi dünyası da onların zanaat dünyasını işgal edip yerine fabrika sistemini geçirmeye hazırlıktı.

Bu önemli değişimler, derhal ele alınıp baş edilmesi gereken çeşitli temel sorunları ortaya çıkardı. Fransa'nın değişmekte olan ekonomik ve toplumsal yaşamında zanaatkâr işçilerin yeri ne olacaktı? Son derece rekabetçi bu piyasada ekonomisinin acımasız etkilerini nasıl önleyebilirlerdi? Zanaatkârlar olarak, doğmakta olan bu sömürücü ve rekabetçi kapitalist ekonomiye bir alternatif yaratabilirler miydi?

Bu yakıcı sorulara cevap vermeye çalışan bir yığın komünist ve sosyalist kitap ve broşür basıldı. Ancak 1830 Devrimi'nden sonra, Fransız işçilerini "üretici birliği" olarak bilinen ortakçı ya da kooperatif üretim örgütlerinde birleşmeye ikna etmek için, deneyim ve ihtiyaç, en az teori kadar önemli hale gelmişti. Çok daha eski ve kökleri devrim öncesine uzanan *corporation* (şirket) sözcüğünün yerine kullanılan *association* (birlik) sözcüğünün yaygınlığının sebebi, büyük ölçüde Fouriercilerin yazıları, özellikle de Buchez'in 1830 güzünde verdiği halka açık o ünlü derslerdi.

Fransız işçilerin tam olarak ne zaman üretici birlikleri oluşturmaya başladıkları konusunda tarihçiler farklı kanaatlere sahiptir. Bernard Moss'a göre "üretici birlikleri fikri, 1830 Devrimi'nin tetiklediği grev ve örgütlü protesto dalgaları sırasında," daha kesin belirtmek gerekirse, 1833'te Fransa'nın şehirlerini, özellikle de Paris'i etkisi altına alan yaygın grevler sırasında ortaya çıkmıştı.³ William Sewell ise üretici birliklerinin tarihini, bir önceki yüzyılın işçi yardımlaşma kurumlarına dayandırıyor ve bunların 1831'den sonra yeniden canlandırıldıklarını iddia ediyor. Kesin olan nokta, 1833'te ekonomik yükselişin ve buna paralel bir grev dalgasının Fransız işçiler arasında güçlü bir üretici birliği hareketi yarattığıdır. İş durdurma eylemleri sebebiyle boşta kalan grevciler, ilk başta yalnızca belli bir gelir elde edebilmek için kooperatif birlikler oluşturdular.

Bu yeni yapıların örgütsel sınırlarını formüle edenler işçi-militanlardı. 1833'te, bize ismi yalnızca Efrahem olarak ulaşan militan bir kunduracı, "ül-

³ Bernard H. Moss, *The Origins of the French Labor Movement, 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers* (Berkeley: University of California Press, 1976), s. 32.

kenin [*état*] işçilerini aralarında bir teşkilat [*corps*] oluşturup, yine o teşkilat içerisinde, efendilerle yapılan müzakerelerde kendilerini temsil edecek bir komisyon seçerek, bu müzakerelerde ücretleri teşkilatın üyelerinin tartışma sonucunda belirledikleri *tarif*ler [ücretleri belirten sözleşmeler] seviyesinde sabitlemek için çabalamaya” çağırıyordu.⁴ Burada *état* ve *corps* sözcüklerinin kullanılmış olması, eski devirlere dair kavramların işçilerin dil ve düşüncelerine işlemiş olduğunu gösteriyor, fakat Efrahem’inki gibi bir üretici birliğinin arkasındaki niyetin ne olduğu açıktır: esas itibarıyla bir sendika. Bu tür üretici birlikleri kabul törenleri, çeşitli ritüeller, gizli işaretler ve ortak kutlamalar gibi öğeleri içerseler de bunlar sosyalizan yapılar oldukları söylenemez.

Aslında bu üretici birliklerinin temelinde grevler sırasında çıkarlarını korumak isteyen işçilerin kurdukları basit sendikalar olduğu söylenebilir. İşçiler, grevi sürdürebilmek için karınlarını doyurmak ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydılar. Birer sendika veya karşılıklı yardımlaşma kurumu olarak işlev gösteren üretici birlikleri, işçilerin hayatta kalabilmeleri için bu tür gereksinimleri karşılamak üzere bir dereceye kadar erzak stoklamayı başarabildi. Ancak grevler yoğunlaştıkça işçiler, kurdukları üretici birliklerinin işlev alanlarını daha da genişlettiler. Fransa’nın çeşitli şehirlerinde grev yapan kunduracılar, terziler ve marangozlar, grev sırasında ve mallarını satın alan efendiler ya da tüccarlar makul bir fiyat tarifesini kabul edene dek kendi kendilerini desteklemek için iş görebilecekleri üretici birlikleri veya kooperatif atölyeleri ortaya çıkardılar. Bu üretici kooperatiflerin çoğu pek uzun ömürlü olmadı. Sewell şunları yazıyor:

[bu kooperatifler] grevden sonra da devam etmek üzere kurgulanmamışlardı. En başarılı ve tutkulu olanları bile (örneğin [1833] Ekim ve Kasım aylarındaki uzun grev sırasında Parisli terziler tarafından oluşturulmuş olan ve kurucularının terziler loncasının kalıcı bir parçası haline dönüştüğünü düşündükleri “ulusal atölye”), tüm işçileri kapsayan birliğin [yani tek bir mesleğin sendikasının] alt birimi olarak görülüyordu.⁵

Aslında bir sendika prototipi olmanın biraz daha ötesine geçebilmiş olan bu sınırlı üretici birliği türü, grev koşulları altında belirgin bir şekilde dönüşüm geçirerek kolektivist bir üreticiler birliği halini aldı. Grevler veya bu tür

⁴ Akt. William H. Sewell, Jr., *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), s. 210.

⁵ A.g.e.

üretici birlikleri yoluyla işçilerin sıkıntılarının dile getirilmesine cevaben, hükümet 1834'te bir Üretici Birlikleri Kanunu çıkararak –en zararsız türleri hariç– tüm üretici birliklerini yasakladı. 1830'ların geri kalanı ve 1840'lar boyunca, yalnızca grevler sırasında ve pratik amaçlarla kurulmuş olan üretici kooperatifleri ve kolektivist üretici birlikleri, zanaatkâr sosyalizmi ideolojisinin temel bir bileşeni haline geldi. Bu ideoloji, kooperatif üretim ve paylaşım ilkesi etrafında şekillenen, ekonomisi üretici birlikleri üzerine bina edilmiş sosyalist bir toplumu hedefliyordu.

Ayrıca bu tür üretici birliklerinin konfedere bir sistemde *her* meslek kolu ile *kardeşlik ağı* içerisinde olması öngörülüyordu. *Her Meslek Kolundan Emekçilerin Üretici Birlikleri Üzerine* başlıklı bir broşürü kaleme alan kunduracı Efrahem, tek bir devletin işçilerini konu almanın ötesine geçer ve işçi sınıfının bir bütün olarak kardeşçe dayanışması fikrini vurgular. Daha geniş üretici birlikleri oluşturulmazsa, var olan loncaların tek tek “dağılıp yok olacakları... kendilerini tecridin bireyciliği ve egoizmi içerisinde mahvedecekleri” uyarısında bulunur. Dikkate değer fikirlere sahip bu işçi, üretici birliklerinin, her meslek kolundan delegeler seçerek koordinasyondan sorumlu bir “merkez komite” oluşturmasını savunur. Grev yapıldığında da bu merkez komite gerekli kaynakları toplayacak ve işçiler arasında bölüştürecektir.⁶

Efrahem bu karşılıklı kardeşçe dayanışmayı önerebildiğine göre, pratik olarak gerekli yapının var olduğunu söyleyebiliriz. Bu öneri, Parisli devrimci işçilerin çoğunun sanayi kapitalizmine alternatif olarak gördükleri bir yapıya, kolektivist üretici birliklerinin finansmanını ve bunların kazanımlarının olabildiğince eşitlikçi biçimde bölüşümünü koordine edecek, her meslekten seçilmiş işçilerin oluşturduğu bir merkezi komite fikrine işaret ediyordu. İşçiler, takip eden yıllarda bu zanaatkâr sosyalizmin farklı farklı yanlarını tartışmaya açtılar. Bu tür kolektivist kooperatifler ağında kazanımlar tek bir üretici birliği içerisindeki işçiler arasında mı paylaştırılacaktı, yoksa işçi sınıfının tüm üyeleri arasında mı? Bu paylaşım, yapılan iş (sosyalizm) temel alınarak mı gerçekleştirilecekti, yoksa işçinin ve ailesinin ihtiyaçları mı (komünizm) göz önüne alınacaktı? Üretici kooperatifleri başlangıç kredisi için devlete mi, üyelerinin yapacağı katkılara mı bel bağlayacaktı? Üretici birliklerinin arasındaki bağ –geçici veya kalıcı olarak– devlet tarafından mı denetlenecekti (sonraki dönemlerin sosyalist hareketlerinin “işçi devleti” adını vereceği sistem), yok-

⁶ Akt. a.g.e., s. 212.

sa atölyelerin gönderecekleri temsilcilerden oluşan konfedere bir delegeler konseyi tarafından mı?

Parisli işçiler, 1840'larda bu üretici birliği temelindeki sosyalizm formlarına ek olarak, Proudhon'un son derece bireyci, diğer bir tabirle "anarşizan" planıyla da tanıştılar. Bu fikir, daha önce de gördüğümüz gibi, özel mülkiyeti ve üreticilerle tüketicilerin sözleşmeler yoluyla ilişki kurmalarını temel alıyordu. Her türlü kolektivizmin azılı düşmanı olan Proudhon, 1848 ve sonrasında yükselen üretici birliği dalgasının akabinde, 1851 yılında, büyük ölçekli işletmeler için bir tür üretici birliğinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmek zorunda kaldı:

Aslında üretici birlikleri, insanların ekonomik dünyasında önemli bir işlevin sahibidir. İşçilerin üretici birlikleri yakın gelecekte önemli bir rol oynayacaktır ve hem ücret sistemine yönelik bir protesto olarak, hem de karşılıklılığın bir teyidi olarak umut vaat etmektedir. Bu durum özellikle, muazzam bir ortaklaşa işlerliğin yanı sıra kesin bir işlev bölüşümü gerektiren büyük iş kollarının idaresi konusunda, bazı büyük çaplı girişimlerin yerine getirilmesinde söz konusudur. Üretici birlikleri süreci, ya da daha iyisi katılım süreci işletilirse emekçi sınıf için çok sayıda okul ortaya çıkmış olacaktır. Bu tür girişimlerin arasında, diğerlerinin yanı sıra, demiryolları da yer alır.⁷

Proudhon'a göre bu büyük çaplı üretici birliklerinin sahibi, içerisinde çalışan işçiler olacaktı ve üretici birliklerinin bileşenleri etik ya da kardeşlik bağlarından ziyade sözleşmeler yoluyla birbirine bağlı olacaktı.

1848'e gelindiğinde tüm bu üretici birlikleri –ister sendika veya kooperatifler olsun, ister sosyalist ya da komünist üretici birlikleri ve bunların oluşturdukları konfederasyonlar olsun– çeşitlilik gösteren, fakat sıkı sıkıya benimsenen zanaatkar sosyalizmi ideolojisinin bir parçası haline geldiler. "Demokratik ve sosyal cumhuriyetin" ekonomik altyapısını oluşturmayı hedefliyorlardı. Paris'in en devrimci militanları, "çalışmanın örgütlenmesi" temelini, yani özünde sosyalist ya da komünist karakter taşıyan üretici birlikleri fikrine dayanan bir cumhuriyet anlayışı geliştirdiler. Daha basit bir toplum-sallığa sahip olan işçiler ise, yardımlaşma derneklerinden basit üretici birliklerine veya meslek birliklerinin oluşturdukları konfederasyonlara kadar yayı-

⁷ Pierre-Joseph Proudhon, *General Idea of the Revolution in the Nineteenth Century*, çev. John Beverley Robinson (1923; Londra: Pluto Press, 1989), s. 98.

lan çeşitli birlikler tarafından idare edilecek bir cumhuriyet fikrini benimsediler.

1830'larda ve 1840'larda işçi sınıfının taleplerini dile getirenler genelde bilgi düzeyi daha yüksek olan militanlardı. Bu fikirlerin pek çoğunu sentezleyen ve G.D.H. Cole'un tabiriyle "Parisli işçilerin büyük çoğunluğunun ortak çığılığı"⁸ haline gelen eser, Louis Blanc'ın *Çalışmanın Örgütlenmesi* adlı eseri oldu. Böylece, "işin" birlikler etrafında "örgütlenmesi" fikri neredeyse yarı mitik boyutlara ulaştı ve *Droits de l'Homme* gibi topluluklar bile, asli görevi işçilere kendi yönetecekleri kooperatif birliklerini oluşturmak için gerekli araçları teslim etmek olan bir cumhuriyet talep etmeye başladı.

1848 kışına gelindiğinde, Fransa'nın toplumsal kazanı devrim ateşiyle kaynamaya başlamıştı. O yılın ocak ayında Alexis de Tocqueville, Temsilciler Meclisi'ndeki meslektaşlarını, korktukları devrimin ufukta görüldüğü konusunda uyarıyordu:

Şu anda sessiz görünen işçi sınıfının yüreğinde neyin yattığını görün... Yürekerinde yalnızca kanunları, hükümeti, hatta yönetim şeklini değil, toplumun kendisini de değiştirecek ve bugün üzerinde durduğu temeli toplumun altından çekip alacak fikirler ve görüşler beslediklerini görmüyor musunuz? Her gün kendi kendilerine neler söylediklerini duymuyor musunuz? Kendilerinden yukarıda yer alan herkesin, onları yönetmekten aciz olduğuna, onları yönetmeye layık olmadığına; dünyada paylaşımın adil olmadığına; mülkiyetin adil olmayan bir temel üzerinde yükseldiğine dair fikirleri durmaksızın tekrarladıklarını duymuyor musunuz? Ve bu tür fikirler bir kez kök salınca, neredeyse uluslararası bir yaygınlığa kavuşunca, kitlelere mal olunca, er ya da geç arkalarından en zorlu devrimleri getireceklerini fark etmiyor musunuz?"

Tocqueville, Fransa'nın hem toplumsal hem de siyasi bir devrimle karşı karşıya olduğunu söylerken yanılmıyordu. 1830 ayaklanmasındaki zaferleri bir grup meşruti monarşist ve liberal tarafından ellerinden alınmış olan Fransız işçiler, barikatlar kurup kan dökmeye sırf hükümetin değişmesi için yönelmemişlerdi. 1830'u bizzat yaşamış olanların çoğu, en azından, 1791 tarihli Le Chapelier kanunu ve 1834 Birlikler Kanunu tarafından yasaklanmış olan birlik kurma haklarının geri verilmesini talep ediyordu. Bu talepler, burjuvazi-

⁸ G.D.H. Cole, *A History of Socialist Thought*, c. 1: *The Forerunners, 1789-1850* (Londra: Macmillan, 1962), s. 168.

⁹ Alexis de Tocqueville, *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, çev. Alexander Teixeira de Mattos (New York: Macmillan, 1896), s. 14.

nin aklında mülkiyete ve servete yönelik toptan bir toplumsal devrim tehdidi olarak canlanmış olmalıydı. Dahası, işçiler artık militanların işçi kafelerinde yaydıkları fikirleri daha dikkatli dinliyor ve bir yandan da Blanc'ın, Cabet'nin, Proudhon'un ve daha az bilinen sosyalistlerin kitaplarını okuyarak bu fikirleri derinlemesine tartışıyorlardı. Tocqueville'in, Paris'in 1848 Devrimi ile çalkalanmadan yaklaşık bir ay önce Meclis'in dikkatini çekmeye çalıştığı şey de bu tartışmalardı.

Devrimin Başlangıcı

Parisli işçiler arasında toplumsal değişime dair yapılan tartışmalar ne kadar yoğun olsa da, sosyalizan fikirlerin tek başına Paris'i isyana sürüklemeye yetmesi pek mümkün değildi. 1848'in Şubat ayında başkent halkını yeni bir devrimci ayaklanmaya iten şey, iki yıl önce başlamış ve fazla uzamış olan ekonomik krizdi. 1846 ve 1848 yılları arasında ciddi boyutlara ulaşan kriz, hem işçi sınıfının hem de orta sınıfların, bilhassa da şehirlerdeki kitlesel hareketlerin önemli bir kısmını oluşturan küçük dükkân sahiplerinin refahını zora sokmuştu. Buhran, *ancien régime* sırasında da çok görülen türden tarımsal kıtlıklarla başlamıştı. 1845'te patates hasadının yapılamaması, 1846'da da buğday hasadının oldukça kötü geçmesi, yiyecek ve vergi isyanlarına yol açmıştı. Kısa zamanda da ticaret, finans ve sanayi alanlarına yayılarak, Fransız toplumunun genelde ılımlı tutuma sahip kesimlerinde ciddi toplumsal istikrarsızlığa yol açmıştı. İşçi sınıfı içerisinde işsizlik çok artmış, bu da küçük burjuvaların refahını ciddi ölçüde etkilemişti. Mark Traugott'un da belirttiği gibi:

Fransa'nın geneline kıyasla kriz Paris'te daha etkili olmuştu. Başkentteki yıllık iflas sayısı 1845 yılında 691'ken, 1846'da 931'e ve 1847'de 1139'a yükselmışti. Bu iflasların oldukça büyük bir kısmı küçük işletmelerde gerçekleşmişti.¹⁰

İşsiz kalan zanaatkârlar ve yoksulların durumu çok kötüleşmişti. Bu durumun yansımaları Paris'te küçük çaplı hırsızlık oranının “yüzde altmıştan fazla artması ve yakalanan dilenci sayısının neredeyse üç kat artması” vaka-sında görebiliriz.¹¹ 1846-47 kışında, başkentte yaşayan bir milyon insanın yaklaşık üçte biri, geçinebilmek için bir şekilde yardıma muhtaç duruma düşmüş, anne ve babaları tarafından terk edilen çocukların sayısında patlama

¹⁰ Mark Traugott, *Armies of the Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1985), s. 11.

¹¹ A.g.e.

yaşanmıştı. Orduya katılmak için başvurup da, yeterli beslenmemiş olduğu ve askerliğe elverişli fiziğe sahip olmadığı için reddedilenlerin sayısı da katlanmıştı. Hükümet ise insanların çektiği yoklukları hafifletmek için pek bir şey yapmıyordu; sonuç olarak 1847'nin sonunda kriz dindiğinde arkasında binlerce dilenci bırakmakla kalmamış, sıradan Parisliler arasında rejime yönelik derin bir güvensizlik oluşturmuştu.

Bu memnuniyetsizliklere bir de Temmuz Monarşisi'nin kısıtlayıcı siyaseti eklendi. Aslında hükümetin Meclis'te yüz yüze olduğu en zorlayıcı mesele, seçmen tabanının genişletilmesi talebiydi. Meşru veliahtı destekleyen ve Louis-Philippe'i bir gasıp olarak gören vekiller, kralın rejimini küçük düşürmek ve halkın desteğini kazanmak için herkese oy verilmesini talep ediyordu. Sayıları, seçim yasasındaki kısıtlamalar sebebiyle, çok az olan radikal cumhuriyetçi vekiller hariç, kimse bu kindar talebi ciddiye almadı. Fakat sayısal olarak üstünlüğü elde tutan Orleansçı merkez -Kral Louis-Philippe'e sadık olan, fakat vekili Guizot'ya karşı çıkan Odilon Barrot gibilerinin oluşturduğu "hanedan muhalefeti"- zenginlerin yanı sıra eğitilmiş ve kabiliyetli erkekleri de kapsayacak şekilde seçme hakkının genişletilmesini savunuyor, bu şekilde nüfusun siyaseten güvenilir kesimlerini kapsayan bir değişiklik amaçlıyordu. Sonunda, 1847'nin Mart ayında, Thiers'in yetiştirmesi olan meşruti monarşist Prosper Duvergier de Hauranne, seçmen listelerine 200.000 "kabiliyetli adam" eklenmesini sağlayacak bir reform önerisini meclise sundu. Bu teklif o kadar olumlu karşılandı ki, hanedan muhalefetine lideri Barrot ve başka birçok temsilcinin coşkulu desteğini kazandı.

Bu taleplerin hızla artmasının sebebi, sekiz yıldır Louis-Philippe hükümetine liderlik eden, inatçı gericiliğiyle nam salan ve halkın itimadını yitiren, muhafazakâr Calvinist başbakan François Guizot'ydu. Başbakan, seçmen yasaları konusundaki tüm değişiklik taleplerine akılsızca göz yumdu, böylece de zamanla neredeyse meclisin tamamını karşısına aldı. Sonuç olarak, muhalif vekiller ve onların parlamento dışındaki destekçileri ortak bir amaç etrafında birleştiler ve Guizot'yu görevinden alıp seçme hakkının genişletilmesini talep etmeye karar verdiler.

Seçim reformu taraftarları, halkın desteğini kazanmak amacıyla, önerilerini halka götürmeye kararlıydılar. Ancak, yetkililerin izni olmaksızın siyasi toplantılar düzenlenemediğinden kanunun etrafından dolaşmaya yönelik bir strateji geliştirdiler. 1847'nin Haziran ayından başlayarak, görünüşte siyasetle ilgisi olmayan, kardeşçe kutlamalar niteliği taşıyan bir dizi şenlik düzenledi-

ler. Ancak bu şenliklerde birbiriyle kadeh tokuşturan katılımcılar, hükümetin oy hakkı ve diğer meselelerdeki tutumu konusundaki memnuniyetsizliklerini, hatta ağır eleştirilerini rahatlıkla dile getirebiliyorlardı. Fransa’da, 1847’nin ikinci yarısında bu tür en az elli şenlik düzenlendi ve halkın sınırlı bir seçmen yasası reformuna desteği arttırıldı. Bu şenliklere genelde orta sınıfın üyeleri katılıyordu –altı franklık giriş ücreti yoksulların katılımını engelliyordu– fakat ekonomik krizin harap ettiği öfke dolu ve çaresiz işçiler, buralarda konuşulanları, kafelerdeki konuşmalar ve gazeteler yoluyla yakından takip ettiler.

Hükümet, şenliklerin yol açtığı büyük etkiye rağmen reform taleplerini kararlı bir şekilde reddetmeye devam etti. Kralın parlamentoda yaptığı geleksel konuşmaların metnini düzenleyen Guizot, yangına körükle gidercesine, Louis-Philippe’in aslında zararsız olan 28 Aralık 1847 tarihli Meclis konuşması metnine şu kışkırtıcı pasajı ekledi:

Kör ve düşmanca tutkuların yarattığı tahrik ortamında bana hayat veren ve beni ayakta tutan fikir, tüm bu engelleri aşmamızın ve sevgili ülkemizin tüm ahlaki ve maddi ihtiyaçlarını karşılamamızın tek doğru aracı olan meşruti monarşi içerisinde, devletin büyük güçlerinin bu ittifakı içerisinde yaşıyor oluşumuzdur¹².

Guizot aynı mesajı –hükümetin hiçbir reforma müsaade etmeyeceği mesajını– muhalefet milletvekillerini açıkça aşağılamadan da verebilirdi. Ancak bir “tahrik” sonucunda ortaya çıkan “kör ve düşmanca tutkulara” değinmesi hem muhaliflere hakaret niteliğindeydi hem de tümünden gereksizdi. Ne meşru veliaht yanlıları ne liberaller ne de hanedan muhalefeti –söz konusu “tutkuların” sahipleri olarak gösterilenlerin tümü– meşruti monarşiye karşı değildi; üstelik, mesele buyusa, Louis-Philippe’i tahtından etmeyi de planlamıyorlardı. Thiers ve Barrot gibi vekiller, seçme hakkının genişletilmesini ne kadar isteseler de, istikrarsızlıktan da korkuyor ve böyle bir durumun işçi sınıfına siyasi arenaya çıkma şansını tanımasından endişe ediyorlardı. Aslında meclisin öfkesinin hedefinde büyük oranda Guizot vardı, makul bir kral olarak gördükleri Louis-Philippe değil.

İronik bir biçimde, tam da bu konuşmanın yapıldığı ay içerisinde, bir sonraki yılın 20 Şubat’ında Paris’te bir şenlik yapılması kararı verildi. Bu şenlik, diğerlerinden biraz farklı olacaktı. Muhalif vekiller tarafından değil, Ulusal

¹² Akt. Arnold Whitridge, *Men in Crisis: The Revolutions of 1848* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1949), s. 28.

Muhafızlar'ın on ikinci lejyonu tarafından düzenleniyordu ve bu lejyonu, Saint-Victor ve Saint-Marcel adlı işçi sınıfı mahallelerini de kapsayan on ikinci Paris *arrondissement*'inden alınan askerler oluşturunuyordu. Şenliğin bu patlamaya hazır bölgede düzenlenecek olmasının yanı sıra, bir pazar günü, yani işçilerin rahatlıkla katılımda bulunabilecekleri bir tatil günü yapılması planlanmıştı. Giriş ücreti de, pek çok zanaatkarın karşılayabileceği bir meblağ olan üç frank olarak belirlenmişti. Şenliğin Paris caddeleri boyunca sürecektir ağırbaşlı bir gösteri yürüyüşüyle başlaması planlanıyordu. Organizasyonu yapanlar, neredeyse kısırıcı bir biçimde, olaylar sırasında güvenliğini sağlamak üzere silahsız fakat baştan aşağı üniformalı -çoğu muhtemelen alt-orta sınıf mensupları veya esnaf olan- Ulusal Muhafızların görevlendirilmesine karar vermişti.

Bu tehlikeli şenlik için izin başvurusu yapıldığında yetkililer, tabii ki, onay vermeyi kesinlikle reddettiler. Şehirde zaten sorunun ve olası ayaklanmaların işaretçisi olan "açlık gösterileri" yoksullar tarafından düzenleniyordu. İzin alamamalarına rağmen, şenliğin planlayıcıları illegal de olsa etkinliklerini gerçekleştirecek şekilde yollarına devam etiler. İşçi mahallelerinden birinde düzenlenecek bir şenlik fikrinden rahatsız olan sadece merkezi idare değildi, şenlikte radikal fikirlerin ortaya atılacağından endişe eden muhalif vekiller de devreye girerek on ikinci *arrondissement* yetkilileriyle görüşüp onları yeni bir organizasyon komitesi tertip etmeye ikna ettiler.

Yeni komite, hem muhalifleri hem de hükümeti rahatlatacak bir şekilde daha fazla sayıda seçkin üyeye sahipti ve gösterinin rotasını orta sınıf Champs-Elysées bölgesine kaydırmayı başardı. Ayrıca katılım ücreti de üç franktan altı franka çıkarıldı, etkinliğin günü de 22 Şubat Salı olarak belirlendi. Hem ücretin yükseltilmesi hem de şenliğin bir iş gününe kaydırılması sonucunda katılımın az olması bekleniyordu. Şenliğin başında da bir hükümet yetkilisi çıkarak katılımcılara yasadışı bir etkinlikte bulunduklarını hatırlatacaktı. Plandaki bu büyük değişikliklere rağmen, hükümet tehlikenin geçmiş olduğuna ikna olmayarak Paris garnizonuna 50.000 takviye asker yerleştirdi.

Şenlik, muhalif vekillerin istediği gibi sade ve gündelik bir protesto olarak ilan edilmiş olsaydı, tüm bu saçmalıklar başarıya ulaşacaktı. Ancak, çok sayıda okuyucuya sahip *Le Republican* gazetesinin ılımlı ancak değişken tabiata sahip cumhuriyetçi editörü Armand Marrast, gazetesinin 21 Şubat sayısında ertesi günkü etkinliklerin ayrıntılarını neredeyse gerçek bir savaş planı yayımlar gibi haber yapmayı seçti. *Le National*'i okuyanların gözünde bu plan,

ılımlı bir protesto çağrısı gibi değil, bir *eylem günü* için emir listesi gibi canlanmış olmalıydı. Marrast, muazzam bir titizlikle gösterinin tüm ayrıntılarını (toplanma noktasını [Place de la Madeleine], Champs-Élysées'ye yürünürken geçilecek güzergâhı, kortej düzenini, hatta Ulusal Muhafız birliklerinin duracakları noktaları) tek tek belirtmişti. Plan yalnızca Marrast'ın gazetesinin yanı sıra, en radikal cumhuriyetçi yayın organı olan *La Réforme* tarafından, hatta Fourierci *La Démocratie pacifique* tarafından da yayınlandı.

Marrast neredeyse tamamen kendi inisiyatifi ve cumhuriyetçi gazeteci arkadaşlarının desteğiyle hareket etmişti, ancak muhalefet vekillerine danışmamıştı. Tocqueville'e göre şenlik programı,

kendilerini hâlâ ortaya çıkardıkları harekete hâkim zanneden parlamento üyelerinin katılımı veya bilgisi olmaksızın kararlaştırıldı, hazırlandı ve yayımlandı. Programı, bir gece yarısı bir araya gelen gazeteci ve radikaller alelacele hazırladı, hanedan muhalefeti de tüm bunlardan halkla aynı anda, sabah gazetelerini okurken haberdar oldu... Programa herkes kadar karşı olan M. Odilon Barrot, o güne kadar kendisiyle beraber hareket eder gibi görünen insanlara karşı çıkmaktan çekindiği için programı reddettiğini açıklamaya cesaret edemedi.¹³

Artık ateş bacayı sarmıştı. Marrast'ın savaş planı, kasten veya değil, olayı yerel bir protesto olmaktan çıkarıp rejimle bir hesaplasmaya, hatta hükümetin meşruiyetini sorgulamaya yönelik bir eyleme dönüştürdü. Hükümet cephesinde bu, bir tür ultimatoma gibi algılanmış olmalıdır. Şenlik komitesi tüm bunlara ek olarak, hükümetin kendi kontrolünde varsaydığı bir kuvvet olan Ulusal Muhafızları göreve çağırarak devletin kolluk kuvvetleri üzerindeki denetimini yok saymıştı.

Hükümet, aynı sertlikte –ve olağan aptallığıyla– tepki verdi. 21 Şubat Pazartesi günü, öğleden sonra, Paris'teki tüm toplantı faaliyetleri iptal edilerek şenlik yasaklanmış oldu. Başkentinde polis müdürü, ertesi gün eğer planlandığı gibi bir gösteri gerçekleşirse, bunun illegal bir hükümet oluşturmak için yapılan bir eylem olacağını, bu durumda da kuşatma yoluna gidileceğini beyan etti. O günün akşamı, cesareti kırılmış muhalif vekiller, korku içerisinde Barrot'nun evinde toplandılar ve oybirliğiyle yasak kararına uyup gösteriyi iptal etme kararı aldılar.

Ancak ertesi güne dair planları yönetme yetkisi artık ellerinde değildi; derhal ve utanç verici bir biçimde teslim olmaları, başkalarının yanı sıra, şen-

¹³ Tocqueville, *Recollections*, s. 30-1.

liğe hazırlanmış ve sonuçları ne olursa olsun gösteriye katılma niyetinde olan pek çok öğrenciyi derin hayal kırıklığına uğrattı. Guizot'yu koltuğundan etmenin yanında monarşiyi de devirmeyi hedefleyen çok sayıda cumhuriyetçi ve sosyalist eğilimli grup da aynı duygular içerisindeydi. Sosyalist Marc Caussidière o aşamayı şöyle hatırlıyor:

Ayaklanma komiteleri genellikle gizli cemaatler içerisinde veya cumhuriyetçi gazetelerin ofislerinde toplanıyordu. Oralarda neler olup bittiğinden haberdar değildik. Muhtemelen eyleme geçmekten ziyade gözlem yapmakla meşguldüler. Sözü dinleyecek az sayıda kişiden başka bir şeyi olmayan komplocular, ancak ve ancak genel olarak paylaşılan bir hissiyata veya önceden mevcut bir coşkuya hitap edebilirse etkili olurlar.

Eylemcilerin bel bağladıkları mağduriyet ve zarar görmüşlük hissi, aslında sıradan insanlar arasında da vardı. Güneş batar batmaz yüz insan, neler yapacağını tartışmak üzere *La Réforme*'un idari ofislerinde toplanmıştı ve Caussidière'in belirttiği gibi her bir kişi,

tek başına, elleri cebinde Place de Madeleine'e gidip olayların akışını izlemeye ve kamuoyunu kraliyete karşı döndürmeye niyetliydi. Sonrasında olaylar patlak verirse her bir üye, eylemi güçlü bir şekilde örgütleyebilmek ve cumhuriyetçi bir karaktere büründürebilmek için derhal *La Réforme* ofisine dönecekti¹⁴

Hükümet, birtakım askeri önlemler almış olmasına rağmen, ilan ettiği yasak kararının olası sonuçlarını hesap edememişti. Charles'tan on sekiz yıl kadar sonra, onunla aynı kayıtsızlığı taşıyan Louis-Philippe, Tuileries'nin pencerelerinden dışarıya, başkentin soğuk ve yağmurdan ıslanmış sokaklarına bakıyor ve lakayt bir biçimde, Parislilerin asla kış aylarında devrime yeltenmediklerini söyleyerek takvimden medet umuyordu.

22 Şubat'ta şenlik gerçekleşmedi. Çok sayıda işçi, çalışmayı bırakıp sokaklarda dolaşmaya başladı; bunlar zaman zaman küçük gruplar halinde toplanarak bir önceki haftanın olaylarını tartışıyorlardı. Bazı bölgelerde barikatlar kurulmuştu, ancak bu çabalara herhangi bir cumhuriyetçi liderlik etmiyordu. Hatta o güne şahitlik edenlerin anlatımlarında en dikkat çekici ortak noktalardan birisi, radikaller arasında belirgin bir liderin yer almayışydı. Blanqui, hâlâ Blois'de yarı yasaklı durumdaydı ve olayların uzağında kalmıştı. Bazı

¹⁴ Louis Marc Caussidière, *Memoires* (Londra, 1848), 1848 in *France* içinde, ed. Roger Price, *Documents of Revolution* dizisi (Londra: Thames & Hudson; Ithaca, NY: Cornell University Press, 1975), s. 54-5.

rivayetlere göre, geceleyin gizli topluluklar bir araya gelmiş ve isyan planları yapmıştı; ancak bunların polis ajanlarının iddia ettikleri kadar etkin olduklarına ya da olaylarda öncü rolü üstlendiklerine dair dişe dokunur kanıt bulunmamaktadır.

Sabah saatlerinde büyük bir öğrenci kalabalığı Place du Panthéon'da, şehrin sol yakasında toplanmıştı ve ünlü hocalarının –tarihçiler Jules Michelet ve Edgar Quinet ile Polonyalı şair Adam Mickiewicz'in– ders vermesinin yasaklanmasını protesto ediyorlardı. Bir süre sonra bu öğrenciler, Seine boyunca işçi mahallelerinin içerisinden geçen yolu takip ederek, normalde Meclis'in toplandığı Palais Bourbon'a doğru ilerlemeye başladılar. "Marseillaise" ve "Mourir de la Patrie" (Dumas'ın ünlü bir oyunundan uyarlanmış bir Girondist şarkısı) söyleyerek ve "Kahrolsun Guizot", "Yaşasın reform" sloganları atarak ilerleyen kitleye işçiler de katılarak Meclis'e doğru ilerleyen muazzam bir kalabalık oluşturdular. Palais Bourbon'a vardıklarında küçük bir grup binayı işgal etmeye teşebbüs etti, fakat bina o sabah boştu ve başarısız oldular. Dışişleri bakanına ciddi bir saldırı teşebbüsü olduysa da, o da başarılı olamadı.

Öğleden sonra, açıklanması güç bir şekilde, şehri aniden bir barikat kurma çılgınlığı sardı. Hükümet de olası bir ayaklanmayı baştan önlemek için önemli noktalara ve binalara asker yerleştirmeye başladı. Palais Bourbon'da bir grup atlı asker kılıçlarını çekerek topluluğa doğru harekete geçti, fakat daha insanların yanına varmadan birden durdular ve muhtemelen amirlerinin emriyle, halkın çılgınca bağırışları eşliğinde, kılıçlarını kınlarına soktular. Bu olaya bakıp kralın düşüşünün alametinin onun en güvenilir birlikleri tarafından ortaya konulduğunu görmek için çok yetenekli bir gözlemci olmaya gerek yoktu. Askerler sonunda bir barikatı ele geçirmeyi başarsalar da, karanlık çökerken çatışmalar dinmiş gibi görünüyordu ve şehri denetiminde tuttugundan oldukça emin olan hükümet, askerlere kışlaya çekilme emri verdi. Louis-Philippe, Parislilerin kış aylarında ne yaptığı hakkında düşünedursun, neredeyse yirmi yıllık kötü yönetimin ve demagojinin ardından iyice nefret edilir hale gelmiş olan rejimi bir ayaklanmayla burun buruna gelmişti (bu ayaklanma, Avrupa'nın her yerinde müesses nizamı sarsacak bir etki yaratacaktır).

Şubat Barikatları

Salı günü herhangi bir şenlik ya da büyük çaplı bir gösteri gerçekleşmemiş olduğundan, bir sonraki gün, yani 23 Şubat Çarşamba günü Paris sokaklarına hâlâ derin bir beklenti duygusu hâkimdi. Dükkânlar kapalı, kepenkler inikti; sokaklar boştu ve Comédie-Français kapılarını sürgülemişti, ki bu, olay çıkacağına kesin göstergelerinden biriydi. *La Réforme*'daki gazeteciler "elleri ceplerinde" beklemeye devam ediyor, yani katılımcıdan ziyade gözlemci sıfatıyla şehir genelinde dolaşmaya devam ediyorlardı. Sağcı kulüpler, başladı başlayacak katliamlara ve "komünist" müdahalelere (üst sınıflar arasında bu "kızıl hayalet" gitgide daha yaygın bir korku ögesi haline geliyordu) dair korkularla doluydu. Genelde ise, tüm milletvekilleri ya evlerinde ya da askerler ve toprakla korunan Palais Bourbon'da kendilerini güvence altına almayı tercih etmişlerdi.

Ancak barikat sayısı gitgide artıyordu. Toplamda 1500'den fazla barikat kurulmuştu, bulvar ve meydanlardaki barikatlardan bazıları inanılmaz yüksekliklere erişmişti. Priscilla Robertson'un bu geleneksel barikatlara dair anlatımının tamamını alıntılamazsak eksik olur diye düşünüyoruz:

Coşkulu Parisliler, 1588'den beri (Guisse Dükü'ne karşı kurulanlardan beri) barikat kurma yolunu seçiyorlardı ve artık yöntemlerini geliştirmiş, oldukça ağır kaldırım taşlarını yerinden sökmek için levye kullanır olmuşlardı. Kibarca omnibüsleri durdurdular, atları çözüp yolcuları tahliye ettiler ve araçları devirip, ağırlaşsın diye içine ve üzerine taş yığdılar. Evlerden demir parmaklıkları söküp bulvarlardaki dört bin ağacı kestiler, bir o kadar da lamba direğini söktüler. Bu işlerin sonrasında caddeler bir fırtına felaketinden çıkmış gibi görünüyordu. Barikatlar arasındaki devasa ateşlerin arasında çömelmiş adamlar [tüfeklerde kullanılmak üzere] kurşun döküyorlardı. Tüm şehirde evler alt üst edilerek silah aranmıştı ve bir kapının üzerine tebeşirle yazılmış "Silahlar Teslim Edilmiştir" yazısının altına "Memnuniyetle" yazısının iliştiirildiği görülebiliyordu. Durmak bilmeyen siren seslerinin arasından sürekli Marseilles veya Mourir pour la Patrie söylendiği duyulabiliyordu.¹⁵

İsyancıların koca bulvarları kapatmakta kullandıkları ve kaldırım taşı, taşıt, mobilya, ağaç ile lamba direklerinden oluşan devasa yığınaklar, daha önceki barikatların boyunu kat kat aşmıştı. Dönemin litograflarının resimlerinde barikatlar, birkaç katlı binalar kadar yüksek, tepesine üç renkli bayrak dikilmiş

¹⁵ Priscilla Robertson. *Revolutions of 1848: A Social History* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1952), s. 35.

ve tüfeklerini başlarının üzerine kaldırmış, sıkıca tutan yurttaşlarla dolu olarak görünüyolar.

Sabah saatlerinde, başkentte huzursuzluk çıkabileceğini fark eden hükümet, Place de la Concorde, Hôtel de Ville, Porte de Daint-Denis ve Porte Saint-Martin gibi stratejik (ve her kargaşa sırasında olayların patlak verdiği) noktaların askerler tarafından tutulmasını sağladı. Şehrin çeşitli bölgelerine tellallar çıkartılarak Ulusal Muhafızlar silah başına çağrıldı. Bu noktada Ulusal Muhafızlar, hükümetin güvenebileceğini düşündüğü bir kuvvetti, zira Temmuz Monarşisi'ni korumak ve müdafaa etmek üzere yeniden yapılandırılmıştı. John Plamenatz'ın ifadesiyle Muhafızlar, "burjuva nüfuzunu korumak ve burjuvaziyi müdafaa etmek için seçilmiş ve özellikle yaratılmış" bir araçtı.¹⁶ Miktarı ne kadar az olursa olsun emlak vergisi ödeyen yirmi ve altmış yaş arasındaki her vatandaş bu efsanevi milis grubuna kaydolmak zorundaydı. Bir Muhafız kendi üniformasını satın almak, süvari olmak istiyorsa da kendi atını almak zorundaydı ve bu tür masrafların karşılanması zor olduğundan Muhafızların çoğu burjuva kökenliydi. Muhafız olmanın ortaya çıkardığı masraflara rağmen, Muhafızlar arasında kayda değer sayıda dükkân sahibi, meslek erbabı ve diğer alt-orta sınıf üyeleri yer alıyordu.

Ancak, 200 frank vergi ödeme şartını taşımadıklarından Muhafızların çoğu oy verme hakkına sahip değildi ve kendilerine bu hakkı vermeyen monarşiyi savunmaları bekleniyordu. Oysa meclisteki muhaliflerin seçim reformu önerisi, hali vakti yerinde üyelerin oluşturdukları elit birlikler hariç, Muhafızların durumunu düzelterek bir öneriydi. Dolayısıyla, bir isyan çıktığında kargaşayı bu birliklerin bastıracağına güvenmek pek de akıl kârı değildi. 23 Şubat'ta Muhafızları silah başına çağıran emirler duyurulduğunda da ancak birkaç birlik emre uydu. Üyeleri görece varlıklı olan Süvari Alayı ve on iki piyade birliğinden yalnızca üçü emre uyarken, hükümetin kendilerine verdiği emre son derece karşı olan diğer birlikler kendi aralarında toplanmaya başladılar.

Bu sırada Meclis'te hanedan muhalefeti, muhafazakâr çoğunluğun yuhalamaları arasında, Guizot'nun istifasını ve ılımlı seçim reformunun yasalaşmasını talep ediyordu. Louis-Philippe de bu noktada, hanedanın sürmesini istiyorsa eğer, "Kahrolsun Guizot" çığlığına kulak vermesi gerektiğini fark et-

¹⁶ John Plamenatz, *The Revolutionary Movement in France, 1815-71* (Londra: Longmans, Green, 1952), s. 64.

ti. Çarşamba günü öğleden sonra, yanaklarından gözyaşları süzülen hükümdar, Guizot'ya görevden azledildiğini bildirdi. Baskılar karşısında verilen bu taviz, ayaklanmanın ordu tarafından kolayca bastırılabilceği şeklinde yanlış bir kanaate sahip olan muhafazakâr vekilleri çileden çıkardı.

Guizot'nun istifaya zorlandığı haberi, liberal liderler arasında büyük bir memnuniyetle karşılandı. Bu liderler, artık son kararıyla orta sınıfların taleplerini de yerine getirmiş ve onları isyancılara destek vermekten bir aşama daha alıkoymuş olan kralla ve monarşiyle yaşamaya razıydılar. Aynı haberler, işçi sınıfı arasında coşkuyla karşılandı, nefret ettikleri adamın görevden alınmasının coşkusu taşıyan kalabalıklar sokaklara döküldü. Paris bir anlamda bir *fraternité* (kardeşlik) ruhuyla dolmuştu; bir yandan çeşitli sınıflardan insanlar sokaklarda birbirini kucaklarken, bir yandan da Ulusal Muhafızlar halkla kaynaşıyordu. Ülkenin üzerine yeni bir güneş doğuyor gibiydi. Pek çok insan, kral hâlâ tahtta olsa da, uzun süredir bekledikleri cumhuriyetin çok uzakta olmadığı fikrine kapıldılar; hatta Guizot görevinden alındığına göre "demokratik ve sosyal cumhuriyetin" de gerçekleşebileceğini düşündüler.

Ancak bu coşkulu atmosfer uzun sürmedi. Titiz bir görgü tanığı olan Agoult Kontesi'nin ifadesine göre, sabah saat dokuz buçuk civarında coşkulu "bir kortej, ellerinde meşaleler ve kızıl bayrakla Montmartre Caddesi üzerinde göründüler."¹⁷ Bir işçi sınıfı korteji olduğu neredeyse kesin olan bu grup, kendilerine eşlik eden şen çocuklarla birlikte, bir alt tabaka mahallesi olan Saint-Antoine varoşundan gelmişti. Kısa süre içerisinde, çeşitli yönlerden gelen halk toplulukları bu korteje katıldı. Bir araya gelen kalabalık, cumhuriyetçi *National*'in binasının önünde durdu ve burada gazetenin editörü Armand Marrast tarafından karşılandı. Marrast, "cumhuriyetçi muhalefetin yergilerini

¹⁷ Daniel Stern (Kontes d'Agoult müstear), *Histoire de la révolution de 1848* (Paris: Gustave Sandre, 1850), c. 1, s. 135. Bu şekilde kızıl bayrak taşınması "Réforme bürosu ve diğer merkezler tarafından" verilen "üç renkli bayraktan başka bayrak taşınmaması ve 'Vive la réforme'dan başka slogan atılmaması" emrinin açıkça ihlali anlamına geliyordu. Eğer Kontes'in aktardıkları doğruysa kendilerini eylemin liderleri olarak görenler, kitleyi yalnızca yasal talepleri dile getirmek yönünde kısıtlamaya çalışıyorlardı ve devlet yapısını değiştirmek gibi bir hedefleri yoktu. Lamartine de burada aktarıldığı gibi bu kızıl bayrak olayını teyit eder; bkz. Alphonse de Lamartine, *History of the French Revolution of 1848* (Londra: Bell & Daldy, 1871), s. 56.

ve öfkesini ateşli bir söylemle dile getiriyor”¹⁸ ama aynı zamanda da topluluğun barışçıl tavrını övücü sözler ediyordu. Sonra daha da kalabalıklaşan grup, Capuchins Bulvarı üzerindeki Dışişleri Bakanlığı’na varana dek yoluna devam etti. Burada ordunun on dördüncü alayından 200 kadar askerin oluşturduğu bir muhafız grubuyla karşılaştılar.

Birliğin komutanı olan Yarbay Courant’ın, bu kadar büyük bir kalabalık karşısında panikleyerek askerlerine ateşe hazır biçimde kalabalığın etrafını sarma emri vermesi, şenlikli bir şekilde buraya kadar gelmiş insanları şaşkına çevirdi. Daha da kötüsü, sıkışan insanların birbirini itmesi sonucunda kalabalık iyice askerlere doğru yaklaşıncı, süngü takma emri verildi. İşte bu noktada birden, Guizot’nun görevden alınması talebini monarşinin feshi talebine çeviren öngörülememiş bir olay yaşandı. Agoult Kontesi olanları şu şekilde aktarıyor:

Bu emrin uygulanmasının yarattığı hareketliliğin orta yerinde bir silah patladı ve bir asker vuruldu. Birdenbire, herhangi bir emir olmaksızın, herhangi bir uyarı yapılmaksızın... kitlenin üzerine yayılım ateşi açıldı.

İlk silah atışının kazayla mı yapıldığı yoksa iki taraftan birinin kasıtlı olarak provokasyon amacıyla mı ateş açtığı kesin olmamakla beraber, olay kaza gibi görünmektedir. Sebep ne olursa olsun, bu ateş askerlerin kendilerini saldırı altında hissetmelerine yetmişti. Kimse ateş açılması için emir vermemişti. Duman bulutu dağıldığında,

anlatılamaz derecede dehşetli bir manzara ortaya çıktı. Kaldırımların üzerinde yüz adam yatıyordu; bazıları ölüydü, bazıları ölümcül yaralar almıştı. Büyük bir kısmı izdiham sebebiyle ezilmiş, bir kısmı içgüdüsel olarak kaçarken yüzüstü yere kapaklanmıştı. Yollarda kan derecikleri oluşmuştu. Yaralıların inlemeleri, ölülerin ve ölmek üzere olanların arbedesinden kaçmaya çalışanların çığırdağları boğulur gibi sesler, bu katliamın masum müsebbibi olan ve etrafını korku dolu gözlerle izleyen askerin de yüreğini parçalıyordu.¹⁹

Elli iki kişi öldü, yaralılar ise sayılmadı bile. Askerlerin halka ateş açtığı haberi hızla her yere yayıldı. Suçlamaların hedefi hükümet ve -1830’da bir halk ayaklanması sonucunda tahta çıkmış- kralın kendisi oldu. Dehşetle dolan ve gözlerine inanamayan işçiler cesetleri bir araya topladılar, at arabalarıyla yüklediler ve hükümetin gaddarlığının sonucunu halka göstermek için bu

¹⁸ Lamartine, *French Revolution of 1848*, s. 54.

¹⁹ Stem, *Histoire de la revolution*, s. 137-8.

ceset taşıyan arabaları şehrin caddelerinde gezdirdiler. D’Agoult’nun aktardığına göre “bir işçi, çıplak kollarıyla” –aux bras nus– geminden tuttuğu beyaz atı sürüyordu ve ata bağlı olan arabanın üzerinde

beş ceset korkunç bir simetri içerisinde yatıyordu. [Arabanın] mili üzerinde sabitlenmiş gözlerinden ateşler saçarak kollarını açmış soluk benizli bir halk çocuğu neredeyse hareketsiz duruyor, intikamın vücut bulmuş hali gibi görünüyordu. Kırmızımsı bir ateş veren meşalesi, boynu ve ezilmiş göğsü kan içinde genç bir kadının bedenini aydınlatıyordu. Zaman zaman, arabanın arkasında duran başka bir işçi kaslı kollarıyla bu hareketsiz bedene sarılıp onu yerinden kaldırıyordu. Kalabalıkların içerisinde geçtikleri sırada dışarıdakilere dönüp “İntikam! İntikam! İnsanları katlediyorlar!” diye bağırıyor ve kalabalıktan “Silah başına!” cevabını alıyordu. Sonra ceset yine arabanın zeminine yatırılıyor, sessizlik başlıyordu.²⁰

Muhtemelen benzer sahneler şehrin dört bir yanında yaşanıyor, benzer arabalar mahalle mahalle geziyordu. İşçi mahallelerinde, evlerin kapılarında silahlı adamlar belirerek içeridekileri intikam için çatışmaya çağırmaya başladılar. Alt-orta sınıftan insanların da katılımıyla kalabalıklaşan işçiler ayaklanmayı bir halk hareketine çevirecek şekilde küçük burjuva ile temel bir ittifak kurmuş oldular. D’Agoult, “kısa bir süre sonra, kaldırımlarda kazmaların çıkardığı kuru sesler ve bulvarlardaki ağaçların gümbürtüyle yıkılma sesleri duyulmaya başladı”²¹ diye anlatıyor. İnsanlar kaldırım taşlarını söküyor, daha fazla barikat kuruyor ve sirenleri çalıyordu. 22 Şubat’ın barışçıl atmosferi yerini artık Şubat Devrimi’ne bırakmıştı.

Monarşinin Çöküşü

Capuchins Bulvarı katliamı ile birlikte monarşinin kaderi belirsizliğe gömüldü. Durumun ciddiyetinden bihaber Louis-Philippe, çarşamba günü hâlâ kabine değişiklikleriyle uğraşüyor, görevden aldığı Guizot’nun yerine atayacak birini arıyordu. İlk tercihi, eksik akıllı ve gerici saray adamlarından Molé Kontu oldu, ancak hiçbir muhafazakârın sokaklarda patlak vermekte olan durumu kontrol edemeyeceğinin farkında olan Kont, geceyarısı civarında teklifi reddetti. Saatler sonra, çaresizlik içerisindeki Louis-Philippe, hanedan muhalefetine tartışmasız lideri Thiers’e yöneldi, onu göreve getirirse insan-

²⁰ A.g.e., s. 140-1.

²¹ A.g.e., s. 140.

ların sakinleşeceğini ümit ediyordu. Ancak söz konusu kalabalıkların, isyan bastırma hevesiyle meşhur Thiers'den nefret ettiğini hesaba katmamıştı (Thiers, 1834'te Rue Transnonain'deki meşum katliamdan sorumlu tutuluyordu). Thiers, görevi kabul etmeden önce, muhalefet liderlerinden Odilon Barrot'un da hükümete dahil edilmesini içeren bir dizi reform talep etti. Kral, Barrot'dan hoşnut olmamasına rağmen, başka bir seçeneği olmadığı için taleplerle boyun eğdi ve böylece Thiers, Temmuz Monarşisi'nin son başbakanı oldu.

Tüm bunlar olup biterken, hem orduya bağlı askerler hem de şehrin stratejik noktalarını zapt etme emri almış Ulusal Muhafızlar huzursuzdu, talepkâr ve kararlı bir halk isyanını bastırmak konusunda gönülsüzdüler. Kimileri sayılarını 50.000 olarak aktarsa da, sonradan hükümetin başı haline gelecek olan şair Alphonse de Lamartine, orada en fazla 25.000 asker olduğunu aktarır. Louise-Philippe'in askerleri, sayıları ne olursa olsun, tıpkı X. Charles'ın Temmuz 1830 isyanlarını bastırmaya gönderdiği askerler gibi aç, yorgun ve şubat soğukunda kırk sekiz saattir sağa sola koşuşturmaktan dolayı moralsiz düşmüş durumdaydı, amaçlarının ne olduğu konusunda taşıdıkları şüpheler de cabası.

Çarşamba günü geç saatlerde kral katliamdan ve sokaklara hâkim olmaya başlayan isyandan haberdar edildi. Tuileries'ye gelmekte olan raporlar, monarşinin kendi vatandaşlarına karşı almak zorunda kaldığı askeri önlemleri meşrulaştırmayı hedefliyor gibiydi. Kral, 24 Şubat'ın erken saatlerinde, şehirdeki tüm askeri kuvvetleri, acımasızlığıyla meşhur, halkın 1834 Paris isyanlarını bastırmakta oynadığı rolden dolayı tanıdığı ve nefret ettiği Mareşal Thomas Bugeaud'un emrine verdi. Bu gelişmeyi takiben, perşembe günü erken saatlerde, saat sabaha karşı bir buçukta Mareşal Bugeaud Tuileries'de bir savaş konseyi topladı ve başkenti tüm isyancılardan temizleyecek planını açıkladı. Ordunun dört alayına, topçulara ve Ulusal Muhafızlara, en kısa zamanda kışlıklarından çıkıp barikatlara saldırarak isyancıları uykuda gafil avlamaları emredildi. Sabah beşte yola koyulacak olan General Sébastiani komutasındaki ilk alay, Hôtel de Ville'in bulunduğu alandan geçerek ana caddeleri barikatlardan arındırıp Fransız Bankası'nın etrafındaki alanı kuşatacaktı. Aynı sırada General Bedeau komutasındaki ikinci bir alay yola çıkıp Grand Boulevards ve Borsa hattını takip ederek Bastille bölgesine ulaşacaktı. Sonrasında iki alay yerlerini alıp, kendi geçtikleri bölgelerde yeni barikatlar kurulması ihtimaline karşı harekete geçecek olan üçüncü alaya takviyede bu-

lunacaklardı. Bu sırada da dördüncü bir alay harekete geçip stratejik Panthéon bölgesini alacaktı.

Fransız Bankası yakınlarında Bonne-Nouvelle Bulvarı üzerinde kurulmuş oldukça büyük ve iyi müdafaa edilen bir barikat tarafından yolu kesilen Be-deau'nun alayı hariç tüm alaylar küçük çaplı kayıplar vererek de olsa menzillerine ulaştılar. General, kan dökülmemesi için, isyancıların tarafına geçmiş yerel bir işadamı ve Ulusal Muhafız subayı olan Fauvelle-Delabarre aracılığıyla isyancılarla müzakereye başladı. Ancak isyancıları hükümetin iyi niyetli olduğuna ikna edebilmek için Barrot'nun başa geçtiğini söylemekten daha fazlasını yapamadı.

Fauvelle-Delabarre akıllıca davranarak iki tarafı da harekete geçmeyi ertelemeye ikna etti, böylece Mareşal Bugeaud ile bir anlaşma yapmak için Tuileries'ye gitmesine yetecek zamanı yaratmış oldu. Bu kurnaz tüccar, mareşalle görüşmesi sonrasında umduğundan da fazlasını elde etti; Bugeaud alayı tamamen geri çekmeye razı oldu. Bu sırada da beklemekten bitap düşmüş ve morali bozulmuş askerlerin kimileri asilere katılmaya kimileri de silahlarını bırakıp Tuileries'ye geri çekilmeye başladılar. Thiers'in askerlerin geri çekilmesi şartını kabul etmiş olan kral, o sabah sevk edilmiş olan bütün birliklerin kışlalarına dönmesi emrini verdi. Sonuçta ordunun tamamı Paris sokaklarından çekilmiş oldu. Başkent, artık açıkça isyancıları desteklemekte olan Ulusal Muhafızların kontrolüne bırakıldı.

Şubat Devrimi için kansız bir devrimdi denemez. Chateau d'Eau ve Palais-Royal'de işçiler ve Belediye Muhafızları (aslen sivillerden oluşan Ulusal Muhafızlarla karıştırılmaması gereken, silahlı bir polis gücü) arasında ciddi çatışmalar yaşandı. İki bölgedeki çatışmalar da isyancıların zaferiyle sonuçlandı. Göstericiler Hôtel de Ville önünde Belediye Muhafızları ile çatışırken General Sébastiani olan biteni izlemekle yetiniyordu; sabah saat on bir civarında bir Ulusal Muhafız ve küçük bir öğrenci grubu tarafından kolayca teslim alındığı sırada da General Sébastiani ve askerleri kışlaya çekiliyorlardı. Sonuç olarak, hükümetin herhangi bir ciddi direnişi olmaksızın Paris her anlamda isyancıların eline geçmişti. İsyancıların bu noktadaki problemi kralı ve geride kalan destekçilerini yakalamaktı.

Tuileries'ye kapanmış olan Louis-Philippe, silah seslerinin sayısız çatışmaya sahne olmuş saraya doğru gitgide yaklaştığını duyabiliyordu. Ümidini kaybetmiş bakanlar, saray eşrafı ve prensler arasında beklemekte olan kral, tacını korumak için son bir adım daha attı. 24 Şubat Perşembe sabahı saat on

birde, general üniformasını giyip yanına iki oğlunu ve az sayıdaki maiyetini alarak, sarayın dışındaki meydanda sıralanmış olan Ulusal Muhafızlar ve askerleri teftişe çıktı. İlk başta askerlerin kralı destekleyici tezahüratlarla karşıladığı duyuldu. Ancak “Kralımız çok yaşa!” çığlıkları arasında, asi bir Ulusal Muhafızlar birliği krala doğru öne çıkarak, hatta silahlarını krala doğru sallayarak “Çok yaşa reform!” ve “Kahrolsun sistem!” sloganları atmaya başladı. Cesareti kırılan kral, birdenbire atını saraya doğru döndürdü ve içeride gözden kayboldu. Monarşinin çöküşü böylece tamamlanmış oldu.

Gün sona ermeden, Louis-Philippe, ailesi ve maiyeti Paris’i terk ederek İngiltere’ye doğru yola çıktı ve bu tarihten sonra Bourbon veya Orleans hanedanlarının hiçbir üyesi Fransa’da tahta çıkamadı. Barikatlar yerlerinde kaldı ve bir süre sonra Fransız ulusu cumhuriyet ilan etti. Ancak bu cumhuriyet nasıl bir cumhuriyet olacaktı? Geleneksel ve biçimsel bir cumhuriyet mi, yoksa zanaatkârların özlemini duyduğu “demokratik ve sosyal cumhuriyet” mi? 1848 Devrimi’ni takip eden aylar, bu mesele etrafında dönen ve sonunda bir patlamaya yol açan bir tartışmaya sahne oldu. Tartışmanın tarafları Paris’in işçi sınıfı ve onları kontrol altında tutmaya çabalayan üst sınıflardı.

5. BÖLÜM

TAMAMLANMAMIŞ DEVRİM

Monarşinin yerine ne türden bir cumhuriyet kurulacağına dair tartışmalar neredeyse kralın Paris'i terk ettiği anda başlamıştı. Tuileries'yi işgal etmiş olmak ve kralın yemek masasında oturarak birbirlerine alaylı bir biçimde "Dük" ve "Marki" diye seslenmek, isyancılardan bazıları için yeterli bir zafferdi. Ancak binlerce işçi; tüfekleri, süngüleri, mızrakları ve kılıçlarıyla panik halindeki Temsilciler Meclisi'nin oturum halinde olduğu Palais Bourbon'a ve Paris'te devrim hükümetlerinin geleneksel olarak kurulduğu yer olan Hôtel de Ville'e akın etti. Kentin ana caddeleri ve bulvarları sevinç nidaları atan, "Marseillaise" söyleyen ve cumhuriyet istediklerini haykıran insanlarla dolup taşıyordu. Kimileri kıızıl bayrak, kimileri de üç renkli bayrak sallıyordu ve bu durum, yakında başkenti geleneksel bir orta sınıf cumhuriyeti isteyenler ile "demokratik ve sosyal cumhuriyet" isteyenler arasında ikiye bölecek farklılıkların sembolik bir alameti gibiydi.

Geçici Hükümet

Yeni bir hükümet kurmak için siyasi tavsiyeye ihtiyaç duyan isyancılar, akıl danışmak üzere iki büyük cumhuriyetçi gazetenin editörlerine gittiler. Daha orta-sınıf ağırlıklı unsurlar, ılımlı ama sosyalizm karşıtı bir cumhuriyetçi olan Armand Marrast'ın editörü olduğu *Le National* etrafında toplandılar. İşçiler ise, daha radikal cumhuriyetçi eğilimleri olduğu bilinen Ferdinand Flocon tarafından çıkarılan *La Réforme*'a yöneldiler. Bu iki gazete, ayaklanma öncesinde çetin bir rekabet içerisindeydiler, ancak artık geçici bir hükümeti oluşturacak ortak bir liste üzerinde anlaşmak zorundaydılar. Blanc, bu listenin görüşülmesi sürecine *La Réforme* temsilcisi olarak kendisinin ve *Le National* temsilcisi olarak Strasbourg'lu Martin'in aracılık ettiğini yazar.

Bu iki adam, iki gazetenin de kabul edilebilir bulduğu makul bir liste oluşturdular ve çatışmanın sona erdiği 24 Şubat gününün hemen öncesinde Blanc bu listeyi *La Réforme* bürosunun önünde toplanmış olan büyük kalabalığa okudu. Listede, tahmin edilebileceği gibi, çok sayıda eski tüfek cumhuriyetçi yer alıyordu. Büyük Devrim'in son yıllarında Direktuar içerisinde aktif siyaset yapmış olan Jacques Dupont de L'eure, aslen başarılı bir gökbilimci olarak ünlenmiş olan François Arago, genelde radikal bir cumhuriyetçi olarak kabul edilen Alexandre Ledru-Rollin, sosyalist Louis Blanc ve gazetelerini temsil eden Marrast ile Flocon listedeydiler.

Listede ayrıca eskiden meşruti monarşi yanlısı olup da son bir iki gün içerisinde birden cumhuriyetçi kesilmiş isimler de vardı. Bir şair ve aristokrat olan Alphonse de Lamartine, 24 Şubat akşamına ve belki de daha sonrasına değin monarşi sempatzanı olarak kalmıştı, ancak ismi listedeydi. Aynı şekilde, ılımlı cumhuriyetçiliğe doğru en az Lamartine kadar hızlı bir geçiş yapmış olan avukat ve muhalefet milletvekili Alexandre Thomas Marie, başta Louis-Philippe'in yerine geçecek monarşiye dayalı bir naiplik yönetimi önermiş bir milletvekili olan Adolphe Crémieux ve ikircikli cumhuriyetçiliğiyle hali vakti yerinde orta sınıfın çıkarlarını yansıtan bir başka milletvekili olan Antoine Garnier-Pages de listedeki isimler arasındaydı. Garnier-Pages aslında radikal cumhuriyetçilere hiçbir şekilde sempati beslemiyordu ve işçiler arasında sahip olduğu prestij de, tamamen, ateşli bir cumhuriyetçi lider olan kardeşinden kaynaklanıyordu.

Blanc, *Réforme* bürolarının önlerinde büyük kalabalıkların bir araya geldiğini ve önerilen hükümet üyelerinin isimlerinin halka okunarak onaylarına sunulduğunu aktarır. Halk, Blanc ve Flocon'un isimlerini duymaktan memnun olduysa da bu kadar çok eski monarşistin ve ılımlı cumhuriyetçinin yer aldığı bir listeye çok sıcak karşılamadı. Bu türden ılımlıların 1830 ayaklanmasını nasıl ellerinden çaldığını canlı bir şekilde hatırlıyor ve aynı şeye tekrar izin verilmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Devrimci görüşleri ve eylemleri nedeniyle Parisli işçiler tarafından desteklenen bir düğmecî olan Alexandre Martin'in (takma adıyla Albert'in) de listeye girmesini isteyen çılgınlıklar duyuldu. Tanınan bir sosyalist olan Martin'in gizli cemiyetlerle sıkı bağları vardı. Kalabalığın düşüncesine göre, eğer onun gibi işçi sınıfından birisi hükümete girerse, işçilerin çıkarına aykırı hiçbir teşebbüs cevapsız kalmazdı. Tam bu sırada Palais Bourbon'da toplanan Temsilciler Meclisi'nin Orleans Düşesi ve genç oğlu Paris Kontu'na kral naipliği görevini teslim etmeye hazırlandığı

dedikodusu kulaktan kulağa yayıldı ve kalabalık bu plana engel olmak üzere hışımla saraya doğru harekete geçti.

Dedikodu gerçek çıkmıştı. Palais Bourbon'da Orleans hanedanının destekçileri ve eski hanedan muhalefeti grubunun üyeleri hâlâ eski kralın yerine düşesi ve oğlunu getirme ümidi içerisindeydiler. Tam bu konunun tartışıldığı sırada isyankâr kalabalık Meclis'i bastı. Silahlı kitleden bazıları silahlarını kürsüdeki vekillere doğrulttular. Tocqueville olayları şöyle anlatıyor:

[Salonlardan birinin] kapısı önünden gürültüler duyuldu ve baskıya dayanamayan kapı, kısa sürede parçalara ayrıldı. Bir anda salon silahlı bir grup adamla doldu. Gürültüyle o salonu ve diğer salonları doldurdular. Alt tabakalardan bir adam, bir ayağını pervaza koymuş halde, silahını başkana ve konuşmacıya yöneltti, diğerleri meclis üyelerini hedef aldılar.¹

Bu arbedenin ortasında kalan düşes ve oğlu, kendilerini ellerinden geldiği kadar çabuk dışarı attılar. Sağcı ve ılımlı vekillerin çoğu da onları takip edince meclis yarı yarıya boşalmış oldu. Geriye kalan üyelerin neredeyse tamamı ürkmüş durumdaydılar ve dikkat çekmemek için ellerinden geleni yaptılar. Meclis başkanı, oturumu resmi bir şekilde bitirmek için bir süre boş yere çabaladıktan sonra sarayı tamamen kalabalığa devretti ve sonradan burada yasaya uygunluk gibi bir kaygısı olmayan bir halk meclisi oluştu.

Kısmen Tocqueville'in teşvikiyle, şair Lamartine kürsüye çıktı. Lamartine ilk başta düşesin taht talebini olumlu karşılamış olmasına rağmen, değişken tabiatı ve uyum sağlama yeteneğiyle tam bir kariyer düşkünüydü. Eskiden monarşi yanlısı olan bu ayran gönüllü siyasetçi şimdi de üç renkli bayrağa bürünmüş, yükselişi kaçınılmaz görünen cumhuriyete övgüler düzerek *fraternité* ruhunu yayıyordu.

Düşesin güvende olup olmadığını kontrol etmek için kısa süreliğine meclis salonunu terk etmiş olan Tocqueville, geri döndüğünde "karmaşanın zirveye ulaştığını" gördü. Lamartine, kürsüden kitleye hitap etmiyor, etrafına dizilmiş olan kalabalıkla adeta sohbet ediyordu. Aynı anda pek çok konuşmacının bir şeyler anlatmaya çalışması yüzünden "dinleyici sayısı kadar konuşmacı" ortaya çıkmıştı. Sonunda birisi, büyük ihtimalle Ledru-Rollin, Lamartine'e birkaç saat önce *La Réforme* bürosu önünde kitlenin onayladığı isim

¹ Alexis de Tocqueville, *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, çev. Alexander Teixeira de Mattos (New York: Macmillan, 1896), s. 66-7.

listesini verdi.² Tocqueville'in anlattığına göre "bir anlık -sessizliğin ardından Lamartine, kısa bir süre önce kimsenin bilmediği bir şekilde ilan edilmiş olan geçici hükümette yer almalarına kimler tarafından karar verildiği belli olmayan insanların isimlerini okumaya başladı."³ Her ismin okunmasının ardından kalabalık ses çıkararak onay veriyordu.

Ancak Palais Bourbon'daki daha akli başında isimler, bu listeden Paris'te bir isyan hükümeti oluşturmak için Temsilciler Meclisi'nden arta kalanların onayının yeterli olmayacağını biliyordu. Devrim protokolü, her yeni hükümetin kesinlikle Hôtel de Ville'de yemin etmesini zorunlu kılıyordu. Ayrıca, devrimi kendi taraflarına yontarak ortaya geleneksel bir orta sınıf iktidarı çıkarmak isteyenlerin de kaybedecek vakti yoktu; onların yokluğunda Hôtel de Ville'de daha devrimci bir rejim kurulabilirdi. Tocqueville'in anlattığına göre, Palais Bourbon'da "Haydi Hôtel Ville'e!" diyen bir ses yükseldi ve "Lamartine de bu çağrıyı 'evet, Hôtel de Ville'e' diye cevaplayarak yola koyuldu ve kalabalığın yarısını da peşine taktı."⁴

Lamartine'in kendi hatıralarında bu olayı biraz daha farklı aktarır ve bu hareketi başlatan akıl adamın kendisi olduğunu ileri sürer. Kendisinden sürekli üçüncü tekil şahıs olarak söz eden Lamartine, sonradan yorum kattığı olayları şu şekilde kaydeder:

Lamartine, bu hükümetin Temsilciler Meclisi'nde veya içişleri bakanının makamında kurulması halinde, gece yarısı olmadan saldırıya uğrayıp büyük ihtimalle yıkılacağını sezdi. Böyle olursa, iki rakip yönetimin husumeti sonucunda bu hükümetin ilanıyla dindirilmiş olan iç çatışma yeniden alevlenecekti. Bu devrimin merkez üssü, Halkın Sarayı, isyanın Mount Aventine'i [tepe noktası] olan Hôtel de Ville, civar mahallelerden gelen sayısız insan ve silahlı banliyölüler tarafından işgal edilmişti. En gözüpek ve girişken adamlar tarafından idare edilen bu kitleler, krallığın sona erdiğini, naiplerin kaçtığını ve devrimin zafere ulaştığını duyduklarında kendi adlarına bir hükümet kurmaktan çekinmezlerdi. Lamartine'in hafızasında, birinci cumhuriyet sırasında Paris avamlarının kanlı anarşisi ve zorbalığı canlandı ister istemez. Komünizm, sosyalizm ve kamulaştırma gibi saçma doktrinlerin kışkırttığı diğer is-

² Neil Stewart'a göre bu listede Flocon, Marrast, Blanc ve Albert'in isimleri yer almıyor. Liste, Palais-Bourbon'da kitleye Ledru-Rollin tarafından okunmuştu. Bkz. Neil Stewart, *Blanqui* (Londra: Victor Gollancz, 1939), s. 99. Ben, kendisi katılanlar arasında olduğu için, Tocqueville'in anlattıklarını geçerli sayıyorum.

³ Tocqueville, *Recollections*, s. 70.

⁴ A.g.e., s. 71.

yan öğeleriyle dehşeti artan bu kitlenin, yiyecek ekmeği olmayan ama silahları olan bu işçi kitlelerinin galeyana gelebileceklerini gördü.⁵

Seine nehrinin öbür tarafında ise, Hôtel de Ville'in arkasındaki büyük Place de Greve meydanında ve labirentimsi belediye binası içerisinde gerçekten de yeni bir isyan içten içe kaynamaktaydı. Elllerinde tüfekler, süngüler, mızraklar ve kılıçlar bulunan, meşaleler ve kızıl bayraklar tutan silahlı işçi kitleleri alanı doldurmuş, yan sokaklara taşmış ve binayla meydanı işgal etmişti. Bu şekilde devrimlerini kendi seçtikleri bir hükümet kurmak yoluyla tamamına erdirmek niyetindeydiler.

"İsyanın Mount Aventine'i" olan bu bölgede hiç kimse Palais Bourbon'da "devrimin" –yani daha birkaç saat önce düşesi kral naibi yapmaya çalışan Lamartine ve listedeki diğer isimlerin– yokluklarında ve onayları olmaksızın bir geçici hükümet kurduklarından haberdar gibi durmuyordu. Hatta bilse, muhtemelen, üstleri başları kan içinde ve yüzleri baruttan kararmış halde, silahlarıyla Temsilciler Meclisi'ni basıp orayı çoktan dağıtabilirlerdi. Kalabalığın büyük kısmını oluşturan işçilerin niyeti, sosyal bir cumhuriyet ya da en azından daha geniş kapsamlı bir demokratik cumhuriyet kurmaktı.

Bu sırada geçici hükümetin yeni üyeleri Meclis'ten Hôtel de Ville'e doğru ilerlerken kendilerine zar zor yol açabildiler. Fizik itibarıyla neredeyse bir cüce olan Louis Blanc'ın kaslı işçiler tarafından omuzlarda taşınması zorunlu oldu. Palais Bourbon'dan tek bir grup olarak yola çıkan ekip ve eşlikçileri kısa süre içerisinde iletişimlerini kaybettiler ve ikili üçlü gruplar halinde yola devam ettiler.

Belediye binasına vardıklarında, Salle Saint-Jean olarak bilinen meclis salonunda isyancılar büyük bir toplantıyı başlatmak üzereydiler. Bir geçici hükümetin seçildiği haberi yayılınca, yeni bakanların Salle'de kalabalığın huzuruna çıkarak kendilerini ve ilkelerini onaylatmaları gerektiği bildirildi. Garnier-Pages, Ledru-Rollin, Dupont, Arago ve Lamartine ilk gelenlerdi; hemen meclisin önüne çıkarılıp sorgu suale tabi tutuldular. Verdikleri cevaplar kağıtlara yazılarak pencerelerden dışarıdaki kalabalığa iletiliyordu. Belediye binası içerisindeki ve meydandaki insanlar büyük jüri işlevi görüyor, çeşitli

⁵ Alphonse de Lamartine, *History of the French Revolution of 1848*, çev. bilinmiyor (London: Bell & Daldy, 1851), s. 128. Lamartine'in tahammülfersa laf kalabalığına ve tarafılığine rağmen, kendisinin yazdıkları Geçici Hükümet'in kuruluşuna dair en önemli kaynaklardandır.

müstakbel bakanları sorguya çekip onlarla münakaşa ediyor ve onayladıkları yerlerde de bunu bağırarak belli ediyorlardı.

Bu kitlesel jüri, Lamartine’i, bilhassa hemen bir cumhuriyet ilan etmeye yanaşmadığı için, pek hoş karşılamadı. Blanc’ın, kendi tabiriyle “kaslı işçilerin” omuzlarında Salle’e taşınmasından hemen önce Lamartine, cumhuriyet ilanını hemen gerçekleştirmeyi neden reddettiğini açıklıyordu. Blanc, alaylı bir dille şunları aktarıyor:

Sözlerine son derece temkinli ve karmaşık ifadeler kullanarak başladı. Lamartine bu meselenin [Fransa’da cumhuriyetin ilanının] son derece mühim bir hadise olduğunu ve ulusun üzerine eğilerek bunu iyice incelemesi gerektiğini, kendisinin de bu konuda herhangi bir peşin hükmünün olmadığını belirtti. Bu sözleri muazzam bir gürültünün kopmasına yol açtı. Müthiş bir *Vive la République!* çılgılığı binanın duvarlarında yankılandı.

Bu kargaşanın orta yerinde militanlardan biri Lamartine’e müdahale etmeyi başardı ve şairi eğer cumhuriyetçi bir bakan olma niyeti taşıyorsa “insanların çok büyük bedeller ödeyerek elde ettikleri şey konusunda” onları aldatmaya teşebbüs etmemesi yönünde uyardı. Lamartine derhal pozisyonunu değiştirdi ve konuşmaya tekrar başladığında, Blanc’tan öğrendiğimiz kadarıyla, “az önce girmiş olduğu güzergâhtan derece derece sapmak için büyük bir özen gösterdi ve sözlerini Cumhuriyetçi Yönetim lehinde bitirerek sıcak bir alkış aldı.”⁶ İsyancıların karşısında konuşma sırası Blanc’a geldiğinde, kendisi resmi bir cumhuriyete talep etmekle kalmadı, hem ekonomik hem de hukuki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını talep eden bir çağrı yaptı. Blanc’ın anlattığına göre konuşması “*Vive le république sociale!*” sloganıyla desteklenmişti.

Hükümet üyelerinden oluşan ilk grup –Lamartine, Ledru-Rollin ve diğerleri– onay aldıktan sonra sıcakkanlı bir rehber tarafından Hôtel de Ville’in labirent gibi ve bitmek tükenmek bilmeyen koridorlarından geçirilerek binanın diğer tarafında küçük bir salona götürüldüler. Burada salonun kapısını kapatarak yetkilerini nasıl kullanacaklarına dair toplantı yapmaya başlamadan önce École Polytechnique öğrencilerinden bir grup silahlı genci dışarıda nöbetçi olarak bıraktılar. Onlardan daha geç gelmiş olan Blanc, Flocon ve Mar-rast ise bu uzak salona giden yolu kendileri bulmak zorunda kaldılar. Blanc, bu süreci “Hôtel de Ville’in dolambaçlı koridorlarından geçerek [hükümet üyelerinin] nerede olduğunu bulmamız pek kolay olmadı”⁷ şeklinde aktarı-

⁶ Louis Blanc, 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman and Hall, 1858), s. 16-17.

⁷ A.g.e., s. 19.

yor. Daha radikal meslektaşlarının henüz gelmemiş olması Lamartine ve kliğini onlar olmaksızın toplantıya başlamakta alıkoymamıştı; Blanc ve diğerlerinin gelişi ise salonda pek kibarca karşılanmadı. Lamartine, anılarında Blanc'ın salona girişinden, sanki yabancı birisi salona zorla girmiş gibi bahseder. Şair her ne kadar bu ekibi, Blanc'ın ifadesiyle, her zamanki "neşe saçan" ifadesiyle karşıladıysa da diğerleri öfkeli ve hatta düşmanca bakışlarla karşıladılar. Blanc, Marrast, Flocon ve (salona daha da geç gelen) Albert'i hükümetin parçası olarak görmeyi hazmedemiyorlardı. Ancak o anda bu radikal üyeleri görmezden gelmeleri kendilerini tehlikeye atacak bir davranış olurdu, zira böyle bir hareket dışarıdaki kalabalığı derhal harekete geçirirdi. Garnier-Pages'in parlak önerisi sonucunda geç gelenler "sekreterler" olarak kayda geçirildi ve hükümetteki konumları belirsiz kaldı.

Ancak Lamartine bile, hükümetin bir bütün olarak meşruiyetinin sorunlu olduğunu teslim eder. Üyelerinin küstahlığı dışında hiçbir sağlam temeli bulunmayan Geçici Hükümet, bu noktada herhangi bir silahlı grup tarafından, hatta tam pencerelerinin altında dolanmakta olan işçiler tarafından bile dağıtılabildi. Ve gece bitmeden bu yeni hükümetin meşruiyetine yönelik yoğun, hızlı ve öfkeli meydan okumalar ortaya çıktı.

İlk münakaşa konusu, Geçici Hükümet'in dışarıdaki kalabalık tarafından büyük bir kararlılıkla talep edilen cumhuriyeti ilan edip etmeyeceğiydi ve ılımlı çoğunluk bu adımı atmak konusunda tereddütlüydü. Cumhuriyet denince akla hâlâ Büyük Devrim sırasında yoksulların ve mülksüzlerin kitlesel olarak seferber olduğu görüntüler geliyordu. Şurası kesin ki, şehirli işçi sınıfının yapacağı etkidен korkan bakanların çoğu, hükümetin biçimine kırsal Fransa nüfusunun, özellikle de gerici köylü kesiminin karar vermesini istiyordu. Bu sebeple, bakanlar Lamartine tarafından kuru bir dille yazılmış ve hükümetin cumhuriyet rejimini "tercih" ettiğini belirten bir niyet beyanıyla ortaya çıktılar, Blanc ise bu ifadeyi hükümetin cumhuriyeti "desteklediği" şeklinde değiştirdi.

Bu ana kadar, bu hayati mesele konusundaki gecikmeler ve kaçamak eylemler meydana bekleyen kitleleri öfkeliendirmeye yetmişti. Bu yüzden hükümet, sonunda nihai resmi kararını açıkladı. Kararda, geçici hükümetin "Fransa halkı adına" görev yaptığı ve "hükümetin, derhal fikri alınacak olan halk tarafından onaylanması kaydıyla, bir cumhuriyet kurulmasını arzu etti-

ği”⁸ belirtiliyordu. Ancak buradaki “arzu” ifadesi yeterli değildi. Marx’ın ifadesiyle, halk devrimcisi sosyalist François Raspail “Geçici Hükümet’e cumhuriyeti ilan etmesini *emretti*, eğer halkın bu emri iki saat içerisinde yerine getirilmezse 200.000 adamın başına geçeceğini belirtti.”⁹ Bunun üzerine Blanc, Place de Greve’de halkın önüne çıkarak “Geçici Hükümet’in cumhuriyet *istediğini*” beyan etti ve halk da bunun, hükümetin gerçekten cumhuriyeti ilan ettiği anlamına geldiğini düşündü.

Önümde dizilen ve sayısız meşale tarafından daha da korkunç hale getirilen asık suratlarda birden tarif edilemez bir memnuniyet ifadesi belirdi ve bu his hemen bir zafer çığlığına dönüştü... Hôtel de Ville’in bir köşesinde büyük bir kumaş parçası bulan birkaç işçi, bir parça kömürle kumaşın üzerine büyük harflerle *La République une et indivisible est proclamée en France* yazdı.¹⁰

Bu bayrak Hôtel de Ville’in pencerelerinden birine asılıp meşalelerle aydınlatılarak tüm kalabalığın yazıyı görmesi sağlandı.

Geçici Hükümet, bu deklarasyonun ardından bakanlıkları çeşitli üyeleri arasında paylaştı. 1848’e dair yazılan tarihçelerin çoğu Lamartine’in hükümet başkanı olduğunu kaydetse de aslında kendisi resmen sadece dışişleri bakanıydı. Ancak tabii ki hükümet içerisindeki en dikkat çekici figürdü, bu durum rakipleri açısından bile böyleydi. Daha yaşlıca olan Dupont de l’Eure, bu bakanlar konseyinin resmi başkanı seçilmiş, kendisi daha önce Birinci Cumhuriyet’te de görev aldığı için bu hükümete de bu cumhuriyetçi havanın yansımaları istenmişti. Arago donanma bakanı, Ledru-Rollin içişleri bakanı olurken, “sekreter” olarak kaydedilen üyeler herhangi bir bakanlık görevi almadılar.

Geri kalan bakanlıklar, iki gazetenin ortaklaşa oluşturdukları listede yer almayan isimlere verildi. Banker Michel Goudchaux maliye bakanı, imparatorluk generali Baron Subervie savaş bakanı, solcu cumhuriyetçileri müdafaa etmesiyle ünlü liberal cumhuriyetçi bir avukat olan Eugene Bethmont tarım ve ticaret bakanı, Vicomte de Courtais de Ulusal Muhafızlar komutanı oldu (ancak Goudchaux’un yerine birkaç gün sonra Garnier-Pages geçti). Son olarak Hippolyte Sarnot da eğitim bakanı olarak atandı.

⁸ Akt. a.g.e., s. 29, 30, 32.

⁹ Karl Marx, *The Class Struggles in France*, Karl Marx ve Frederick Engels içinde, *Collected Works*, c. 10: Marx and Engels 1849-1851 (New York: International Publishers, 1978), s. 54.

¹⁰ Blanc, *Historical Revelations*, s. 31.

Marrast derhal Paris belediyesinin başına geçti. 1830'larda Blanqui'ye yakın olan ve sonradan *La Réforme*'da gazeteciliğe başlayan bir Jakoben, Marc Caussidière, elini kolunu sallayarak emniyet merkezine gitti ve cesur bir biçimde kendisinin emniyet müdürü olduğunu ilan etti, zaten ürkmüş olan polis yetkilileri bu duruma hiç itiraz etmediler. Tüm memurlara cumhuriyete bağlılık yemini ettirdi ve onları yeminlerini ihlal etmeleri halinde vurulacakları konusunda uyardıktan sonra, geçmişte kendi sırtlarına basarak iktidara gelenlerin ihanetlerinin tekrar etmemesi için halkın silahlarını teslim etmesi gerektiği yönünde bir talimat yayınladı. Caussidière kısa sürede küçük bir ordu oluşturarak adını "Montagnards" koydu. Bu küçük ordu, cumhuriyeti düşmanlarından ve kendi saflarında yer alan potansiyel oportünistlerden korumak üzere kurulmuştu. Bunun dışında, Etienne Arago (gökbilimci François'nın kardeşi) da posta bakanı olarak hükümete bir *Réforme* üyesinin daha girmesini sağladı.

Geçici Hükümet bir gecede monarşinin kurumlarını feshedip çeşitli cumhuriyetçi kurumların kuruluşunu ilan eden yasa ve kararnameler yayınlama maratonuna girdi. Bu kararlardan birisi Asiller Meclisi'ni feshederken bir diğeri konuşma ve basın özgürlüğünü güvence altına alıyor ve pek çok muhalif yayını zor duruma sokan sansür uygulamalarını kaldırıyor, yine bir diğeri ise toplantı ve dernek özgürlüklerini korumaya alıyordu. Başka bir madde Ulusal Muhafızlar'ı "demokratikleştirerek" saflarını tüm yetişkin erkeklere açıyor ve maddi durumu uygun olmayanlara üniforma temin edileceğini belirtiyordu. Bakanlar bu kararları apar topar hazırlayıp imzaladıkça, metinler elle yüzlerce kez çoğaltılarak pencerelerden aşağıda bekleyen kalabalığa ulaştırılıyordu. Bir süre sonra belediye binasına matbaa makineleri getirilerek kararlar makinede basılmaya ve basılan kararlar Paris'in dört bir yanına asılmaya başladı. O gece hükümet bir yasa ve karname makinesi gibi çalıştı. 24 Şubat gecesi, Lamartine'in saydığına göre altmıştan fazla karar imzalanmıştı.

Hôtel De Ville Mücadelesi

Bu sırada, akşam boyunca, insanlar komşu mahallelerden ve banliyölerden Place de Greve'e gelmeye devam ettiler. Lamartine'e göre sayıları kadınlı erkekli 200.000'i geçiyordu. Binlercesi de Hôtel de Ville binasına girmiş, salonları, koridorları ve holleri doldurmuşlardı. Her köşe başında başka bir konuşmacı, kitleleri –özellikle de işçileri– haklarını talep etmeye çağırıyordu.

Lamartine, 24 Şubat gecesi Hôtel de Ville'in görünümünü bir "savaş meydanına" benzetir.¹¹ Özellikle banliyölerden yeni gelmiş olan işçiler için, daha önce yapılan tartışmalar ve bu hükümete yetki veren uzlaşmalar herhangi bir anlam ifade etmiyordu. Süngülerinde kızıl bayraklar sallanan bu işçiler, hükümet üyelerini Hôtel de Ville'den tamamen atmayı, hatta bu sırada onları hırpalamayı düşünüyorlardı.

Bu insanların paylaştığı en temel hissiyat, kendi kanları ve canları pahasına kazandıkları cumhuriyetin ellerinden alınmasından duydukları korkuydu. Hükümetteki radikallerin –Blanc, Flocon ve Albert'in, yani "demokratik ve sosyal bir cumhuriyet" için monarşiye karşı mücadele verdikleri yıllar boyunca saygı duydukları bu isimlerin– hükümette yalnızca sekreter olarak görev aldıklarını ve asıl iktidarı ellerinde tutanların ılımlılar, hatta eski kralcılar olduğunu öğrendiklerinde küplere bindiler ve tüm belgelerde bu kişilerin isimlerinin önündeki "sekreter" ibaresinin kaldırılmasını talep ettiler. Lamartine ve ekibinin Place de Greve'i dolduran kalabalıktan korktuğu kadar, işçiler de kendisini Geçici Hükümet ilan etmiş olan bu küçük gruptan korkuyordu. İki taraf da yaklaşan bir savaş için silah kuşanmış gibi davranıyordu.

Sonunda kalabalıktan birkaç kişi, yeni hükümetin toplantı yapmakta olduğu salonun kapılarına dayanmayı başardı. Israrla kapıları yumruklayarak, girişe defalarca tüfekli ve kılıklı saldırılar düzenleyerek, içerideki bakanların isteklerine boyun eğmesini ve isteklerini yerine getirmesini talep ettiler. Ancak içerideki yeni bakanlar, kalabalığı dışarıda tutabilmek için kapıların arkasına ve koridorlara ağır mobilyalar yığmışlardı. Taleplerinin ivediliğine rağmen, çalkalanan kalabalık bir şekilde geri püskürtüldü. Bu kısmen mobilyalar sayesinde, kısmen de ikna yoluyla oldu; zira Lamartine sık sık odadan çıkarak belagatiyle onları sakinleştirmeye çalışıyordu. Akabinde, dışarıda patlayan tüfek sesleri içinde bakanlar işlerinin başına döndü ve birbiri ardınca karamame imzalamaya başladılar. Atılan her bir imza adeta kendilerini dışarıdaki silahlı pleb kalabalığının saldırısından koruyacak hayali duvara eklenen birer tuğla gibiydi. Kararlardan birisi siyasi suçlar için ölüm cezasını kaldırıyor (görünüşe göre hükümet Jakoben teröründen kaçınma niyetini göstermek istiyordu), bir diğeri ise işçilere sendika ve dernek kurma hakkı veren Le Chapelier Kanununu yeniden yürürlüğe sokuyordu. Yine başka bir karar, dokuz yüz "halk temsilcisinin" oluşturacağı ve yeni, muhtemelen cumhuriyetçi bir anayasa yazmaya girişecek ulusal bir Kurucu Meclis için çağrıda bu-

¹¹ Lamartine, *French Revolution of 1848*, s. 180.

lunuyordu. Başka bir kararda ise yirmi bir yaşının üzerindeki tüm erkekler oy hakkı veriliyordu, ki bu Fransa'nın o zamana kadar gördüğü en kapsayıcı seçim düzenlemesiydi. (Tıpkı Kurucu Meclis çağırısı gibi, bu karar da kentli işçilerin siyasi etkisini azaltıp köylülerinkini arttırmak içindi.)

Place de la Greve'de işçiler ve hükümet yanlıları arasındaki kavgalar ve karşılıklı tehditler geceyarısına ve daha geç saatlere dek sürdü. Sonunda yorun düşen kalabalıklar meydandan ayrıldı ve tüm meydan sessizliğe büründü. Tüm bu bağırış çağırış, tehdit ve zorlamalara rağmen bakanlar yerlerinde kaldılar ve radikal işçilerin eline geçmesin diye Hôtel de Ville'i terk etmeyi reddettiler; gün doğana dek de nöbetleşe uyudular.

25 Şubat'ta gün doğduğunda, ellerinde kıvıll bayraklar olan on beş yirmi kişilik gruplar işçi mahallelerinden tekrar Place de Greve'e indi. Tüfek ve kılıç kuşanmış bu insanlar meydana bulunan diğer insanlara kumaştan kıvıll bantlar dağıttılar ve bir süre sonra kıvıll şeritlere bürünmüş büyük bir kalabalık oluştu. Üç renkli bayrak taşıyan işçi grupları meydana girdiğinde kısa süreli itişmeler yaşansa da kıvıll renk meydana hâkim oldu.

25 Şubat gününün temel tartışma konusu İkinci Cumhuriyet'in rengi olarak hangi bayrağın kabul edileceğiydi. Hükümet, mülk sahibi sınıflar, orta sınıflar ve işçilerin milliyetçi eğilim taşıyan kesimleri, Büyük Devrim'i, Birinci Cumhuriyet'i ve Fransız ulusal gururunu yansıtan eski üç renkli bayrağı muhafaza etmek istiyorlardı. Oysa siyasi bilinci yüksek işçiler için üç renkli bayrak, Louis-Philippe'in Temmuz Monarşisi ile özdeşleştiği için lekelenmişti. Bunun yerine "demokratik ve sosyal cumhuriyetin" simgesinin kıvıll bayrak olmasını istiyorlardı.

Bir süre sonra, kıvıll bayrak yanlıları muhafızları aşarak Hôtel de Ville'i işgal etme noktasına gelince, Lamartine dışarıya çıkarak üç renkli bayrağın cumhuriyetin sembolü olması gerektiğine dair bir nutuk attı. Kıvıll bayrağın Fransa'ya değil, "terörist ve komünistlerden oluşan" bir "parti"ye ait olduğunu vurguladı. Kıvıll bayrak "terörün bayrağı", kan ve çatışmanın bayrağıydı¹² ve "Champ de Mars civarında çamur ve kan içinde sürüklenmişti" (bu sözlerle Lafayette'in 1791'deki katliamına gönderme yapıyordu). Oysa üç renkli bayrak Fransa'nın diğer uluslar nezdinde tanınan ve "dünyayı muzaffer bir biçimde dolaşmış" olan bayrağıydı.¹³ Büyük oranda Lamartine'in belagati sebebiyle ve insanların çoğunun onun ulusal şan ve şeref bahsine ikna

¹² A.g.e., s. 234.

¹³ A.g.e., s. 230.

olmaları sonucunda üç renkli bayrak, cumhuriyetin simgesi olarak kabul edildi. Hükümet, hâlâ tatmin olmamış az sayıdaki militana yönelik bir taviz olarak, ulusal bayrakların çekilecekleri gönderlere birer kıızıl rozet eklemeyi ve tüm hükümet üyelerinin giysileri üzerine kıızıl bir rozet takmalarının zorunlu kılınmasını kabul etti.

Lamartine için üç renkli bayrağın zaferi bu durumda bile kesin görünmemiş olacak ki, durumu güvenceye almak için, bu ulusal bayrağa sevgilerini ve coşkularını gösterecek bir kalabalığa ihtiyacı olduğunu düşündü. Akşam saatlerinde, hükümet için destek örgütlemek üzere genç muhafızları ve Ecole Polytechnique'ten diğer öğrencileri görevlendirdi. Diğer orta sınıf unsurlar tarafından da desteklenen bu gruplar, tüm başkenti gezerek, mülk sahibi sınıfları ertesi sabah ellerinde silahlarıyla Hôtel de Ville önünde toplanmaya çağırdılar. 26 Şubat sabahı kıızıl bayrak taşıyan işçiler, kavgalarını sürdürmek için tekrar belirdiklerinde, Place de Greve'i ellerinde üç renkli bayrak taşıyan geleneksel cumhuriyetçilerin doldurduğunu ve Hôtel de Ville'in etrafını süngü takılı tüfekleriyle en az 5.000 adamın sarmış olduğunu gördüler. Gün ilerledikçe, Lamartine'in anlatımına göre, kıızıl bayraklar üç renk denizinin içinde neredeyse kaybolmuştu.

Kızıl bayrak taşısınlar veya taşımasınlar, işçilerin "demokratik ve sosyal cumhuriyet" arzuları oldukça hakikiydi ve üç renkli bayrak altında bile bu ümitlerini sürdürüyorlardı. Ayın yirmi beşinde tüm gün boyunca "çalışma hakkı" –yani istihdam garantisi– vermesi ve işçilerin çıkarını gözetecek bir Çalışma ve Kalkınma Bakanı görevlendirmesi konusunda hükümete baskı yaptılar.

İşçiler öğle sularında –Lamartine'in adlandırmasıyla "bu akıllı yoksullar ordusunun Spartaküs'ü" olan– Marche adındaki genç bir militanı sözcüleri olarak seçerek, isteklerini iletmek üzere bakanlarla görüşecek heyetin başına geçirdiler. Lamartine'e göre Marche bakanların toplandığı salona girdi;

yirmi-yirmi beş yaşlarında, orta boylu ama dik ve sağlam, kolları bacakları güçlü görünen bir adamdı. Yer yer baruttan kararmış yüzü yoğun duygularla dolu ve solgun görünüyor, dudakları öfkeden titriyor ve çıkık alnının altında içeri kaçmış gibi duran gözlerinden alevler saçıyordu. Bakışlarında halkın tamamının elektriği yoğunlaşmış gibiydi... Sol elinde kıızıl bir kurdele veya şerit taşıyor, sağ elinde ise her cümlesinin sonunda dipçliğini yere vurarak salonu inlettiği karabinanın namlusunu tutuyordu... Bir adam olarak değil, sözlerine uyulması gereken ve beklemeye tahammülü olmayan halk olarak konuşuyordu... Şiddeti giderek artan sesiyle, imkânsızlar manifestosunun maddelerini

tekrar tekrar söyledi, halk her söyleyişinde çılgınlıklarıyla destek oldu ve bu maddelerin derhal kabulünü talep etti. Bilinen toplumsal düzenin tamamen yıkılması; mülkiyetin, kapitalistlerin ve sömürünün ortadan kaldırılması, yoksulların derhal varlık paylaşımına dahil edilmesi; bankerlerin, zenginlerin, fabrikatörlerin ve burjuvaların her haktan mahrum ve men edilmeleri bu manifestonun içeriğini oluşturuyordu.¹⁴

Marche büyük ihtimalle bunların hiçbirini söylememiştir. Lamartine'in son derece yanlı anlatımı, yalnızca o dönemde Parisli işçiler ile ayrıcalıklı sınıflar arasındaki kutuplaşmayı yansıtmayı açısından değer taşımaktadır. Blanc'ın olaya dair aktarımı ise olanları neredeyse bire bir yansıtmaktadır. Blanc'a göre Marche şu şekilde davranmıştır:

Halk adına konuştuğunu beyan etti, buyurgan bir tavırla Place de Greve'i işaret etti, tüfeğinin dipçliğini yere vurdu ve "Droit du Travail"ın [çalışma hakkının] tanınmasını istedi... Onu kenara çektim ve Lamartine konuşmasını sürdürürken bir kağıda yazmış olduğum "Geçici hükümet... her vatandaşa çalışma teminatı vermek için çalışacaktır" maddesini gösterdim.¹⁵

Marche "çalışma hakkını" resmi olarak güvence altına alan bu gelişmenin ardından Blanc'a "Halk Cumhuriyet'e üç aylık bir yoksulluk mührü veriyor" yanıtını verdi. Bununla demek istediği, hükümetin kayda değer değişiklikler yapması için ancak üç ay daha zor koşullara dayanabilecekleriydi. Bu süre sonunda, eğer talepleri hâlâ karşılanmamışsa, işçiler ciddi bir şekilde ayaklanacaklardı.¹⁶

1848'in Paradoksları

Marche'in bu uyarısı, önceki ayaklanmalarla kıyaslandığında, Fransa'nın devrim geleneğinde eşi görülmemiş bir değişime işaret ediyordu. William H. Sewell Jr., işçilerin 1848 ayaklanmasını anlatırken, "1830'dan sonra her şeyin ne kadar değiştiği 1848'de anlaşıldı" diyerek bu noktaya işaret eder.

Temmuz 1830 devrimi işçileri hazırlıksız yakalamıştı ve işçiler, iş işten geçtikten sonra ortaya bağımsız bir program koyabilmişlerdi. Oysa Şubat 1848'deki devrim, sadece Paris'te değil Fransa'nın pek çok şehrinde sınıf bilincine sahip bir işçi hareketini tetikledi. Parisli işçiler, en başından itibaren hükümeti 24 Şu-

¹⁴ A.g.e., s. 218, 219-20.

¹⁵ Blanc, *Historical Revelations*, s. 81-2.

¹⁶ Akt. Georges Duveau, *1848: The Making of a Revolution*, çev. Anne Carter (New York: Random House, 1967), s. 66.

bat'ta cumhuriyet ilan etmeye zorlayarak, 25 Şubat'ta "çalışma hakkının" kabulüne ve Ulusal Atölyeler'in kurulmasına ve 28 Şubat'ta ünlü Lüksemburg Komisyonu'nun kurulmasına zorlayarak devrimi sürekli sola çektiler.¹⁷

Ulusal Atölyeler ile Lüksemburg Komisyonu'nu az sonra ele alacağız, ancak burada değinilmesi gereken en önemli nokta, genel anlamda, 1848 Fransız Devrimi'nin tüm on dokuzuncu yüzyılın en sınıf odaklı sivil çatışması olduğu gerçeğidir. İşçiler ve mülk sahibi sınıflar bu noktadan sonra, sosyalist ve anarşistlerin nesiller boyunca yanlış bir şekilde klasik proleter devrimi olarak tasvir ettikleri 1871 Paris Komünü'nü de aşacak bir şekilde, doğrudan doğruya karşılıklı çatışma içerisine girdiler, kendi toplumsal kimliklerine ve çatışan çıkarlarına dair hissiyatları daha da kuvvetlendi. Kendilerini belli belirsiz bir şekilde "halk" olarak gören 1793'ün *baldiri çıplaklarının* aksine, 1848'de işçiler kendilerinin "halk"tan ayrı bir toplumsal sınıf olduğu bilincine daha çok erişmişlerdi. Ve bir sınıf olarak da oldukça spesifik toplumsal ve ekonomik talepleri vardı. Aslında çok azı gerçekten sanayi proleteri olsa da, başkentteki işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturan bu zanaatkârlar, kendilerini *proletairs* ya da daha sıklıkla, sınıfsal düşmanları olan *les capitalistes* ve *la bourgeoisie*'nin karşısında olan *ouvriers* ve *travailleurs* olarak tanımlıyorlardı.

1848'in militan *ouvrier*lerinin tarihsel ölçekte iki talebi vardı: Dernek kurma hakkı ve "çalışma hakkı". Dernek kurma hakkı, daha önce de değindiğimiz gibi, dernekleri, üretici kooperatiflerini, karşılıklı yardım topluluklarını ve sendikaları yasaklayan veya kısıtlayan her türlü kanunun kaldırılması anlamına geliyordu. Hükümet, Le Chapelier Yasası'nın kaldırılmasıyla bu hakların ilk ayağını tanımış oldu; fakat dernek kurulmasını teşvik ederek ikinci ayağı da tanıyıp tanımayacağı henüz belirsizdi. "Çalışma hakkı", kendi meslek kollarında iş bulamayan işçilerin, iş bulana kadar maddi anlamda desteklenmesi anlamına geliyordu. Bu talep, özellikle 1848'de aciliyet taşıyordu, zira Paris kazandığını anında harcamak zorunda kalan, en gerekli eşyalarını dahi rehine veren veya satan, hırsızlık ve fuhuş yapan, parklarda uyuyan, kötü hava koşullarında avlularda, kanalizasyonlarda ve Seine köprülerinin altında toplaşarak korunmaya çalışan işsiz işçilerle doluydu. Kırsaldaki yerel kıtlık şartlarından kaçıp şehre iş bulmaya gelenler korkulukları andırıyordu.

¹⁷ William H. Sewell, Jr., "Artisans, Factory Workers, and the Formation of the French Working Class, 1789-1848," *Working-Class Formations: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States* içinde, ed. Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1986), s. 65-6.

İşçi mahallelerinde açlık kol geziyordu. Bakanlar konseyinin aldığı en önemli kararlardan biri, yoksullara, on franktan daha az para ödenmiş eşyalarını rehincilerden geri alabilme hakkı tanıyordu. Ancak Geçici Hükümet'in daha fazla çalışması ve bu "çalışma hakkı"nı gerçekliğe tercüme etmesi gerekiyordu.

Bu haklar meselesi, gösterilerde ve isyanlarda seslendirilecek sıradan talepler değildi. Bunları dile getiren işçiler, bu hakları daha ziyade Büyük Devrim'de radikaller tarafından talep edilen ve geri alınamaz haklar olarak kabul edilen "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" ile kıyaslanabilecek temel ve doğal haklar olarak görüyorlardı. İşçiler, toplumun adalet kavramlarını büyük oranda geliştiren hakları talep ettiklerini düşünüyorlardı, bu da bilinçlerinin 1789'un hukuksal haklar çerçevesine göre ne kadar ilerleme kaydettiğinin bir göstergesidir. Bu militanlar siyasi anlamda, tüm erkeklere hükümetin tüm organlarında oy hakkı verilmesini istiyorlardı ve buradaki temel gerekçeleri de "demokratik ve sosyal cumhuriyetin" ekonomik taleplerini karşılamasını güvence altına almaktı. Bu cumhuriyetin yapısı her ne kadar belirsiz de olsa, işçilerin "nasırlı elleri ile" (böyle tabir ediyorlardı) Palais Bourbon'un ve Hôtel de Ville'in sandalyelerinin hepsini değilse de çoğunu doldurmasını istiyorlardı. Kendi davaları için uğraş veren radikal entelektüellerin sayısının çokluğuna ve bunların verdiği desteğin memnuniyetle kabul görmesine rağmen, işçiler yeni hükümet içerisinde atölyelerden ve gizli derneklerden çıkmış Alexandre Martin (Albert'in gerçek adı) gibi güvenilir *proletaire* isimleri görmek istiyorlardı.

Tekrara düşmek pahasına da olsa, 1848'in Parisli işçilerinin özel mülkiyet kavramına temelde karşı olmadıklarının altını yeniden çizmekte fayda var. Lamartine'in onları "mülkiyetin" ve tabii ki "toplumun" düşmanı olarak resmetme çabası kasıtlı bir demagojiydi ve burjuvaziye yaranmayı, sonrasında da işçi sınıfına karşı alınan baskıcı tedbirleri meşrulaştırmayı amaçlıyordu. Parisli işçiler ekonomik olarak hâlâ endüstri öncesi dönemde yaşıyorlardı ve zanaatkârlar olarak pek çoğu kendi mülkünün sahibiydi. Ustalara bağlı olarak çalışan zanaatkârların çoğunluğu da kendilerine ait bir atölye kurmayı, sonra da buraları kendi başlarına ya da maaşlı adam tutarak işletmeyi hedefliyordu.

Ancak "çalışma hakkı" talebi, bu geri alınamaz hakkın hangi kurumsal yapı içerisinde gerçekleşeceği sorusunu doğurdu. Toplum, bu hakka maddi gerçeklik kazandırmak üzere, nasıl örgütlenecekti? Diğer haklara, cumhuri-

yetin yasal sistemi içerisinde görece bariz ve dolaysız yollarla somutluk kazandırılabilirdi. Basın, konuşma ve toplanma özgürlüğünü koruyan yasalar çıkarılarak özgürlük kurumsallaştırılabilirdi. Eşitlik (koşul değil fırsat eşitliği), varlık ve statüsünden bağımsız olarak herkesi kanun önünde eşit gören bir yasal zemin oluşturularak somutlaştırılabilirdi. Ancak “çalışma hakkı” nasıl kurumsallaştırılacaktı?

Fikirleri bu soruyu en iyi cevaplandıran teorisyen, kâr etme amacı gütmekten ziyade insan ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen ve kooperatif bir toplum oluşturmak üzere bir karşılıklı yardımlaşma kuruluşları federasyonu içerisinde örgütlenecek olan toplumsal atölyeler kavramını geliştirmiş olan Louis Blanc’tı. *Çalışmanın Örgütlenmesi* adlı eseri ciddi bir üne erişmişti ve Şubat Devrimi’ni takip eden haftalarda, militan Fransız işçiler onu en önemli sözcüleri addediyorlardı. Pek çok işçinin, endüstriyel kapitalizme karşı kooperatif bir alternatif oluşturmak üzere rehberlik etmesini bekledikleri ve sonucunda da kendisinden oldukça uygulanabilir bir plan aldıkları isim Blanc’tı.

28 Şubat’ta, Blanc’ın Marche’in talebi üzerine “çalışma hakkı” tasarısını yazmasından üç gün sonra, Geçici Hükümet, işçiler adına pek çok projeyi geliştirmek ve işçilerin emeklerinin karşılığını alabilmesinin yollarını araştırmak üzere bir Çalışma Komisyonu kurdu. Bu komisyona şaşıla bir görünüm kazandırmak, bilhassa da bu komisyonun çalışma konusunda “üst meclis” olduğu izlenimini vererek işçilere onların bu yeni cumhuriyet içerisinde temel bir kurumsal konuma sahip oldukları mesajını vermek üzere eskiden Asiller Meclisi’nin toplanmakta olduğu Lüksemburg Sarayı’nda konumlandırılmasına karar verildi.

Sonradan kazandığı adıyla Lüksemburg Komisyonu, özünde ileri gelen iktisatçıları, sosyalist teorisyenleri, yayıncıları –başkalarının yanı sıra Fourierci Victor Considérant’ı ve Saint-Simone’cu Constantin Pecqueur’ü– içeren bir idari komiteydi. Blanc, Çalışma Komisyonu’nun yanı sıra Çalışma Parlamentosu gibi tumturaklı bir isim taktığı, aslında her bir sendikanın gönderdiği üçer delegeden oluşan *ad hoc* bir Çalışma Kongresi olan yeni bir meclis daha kurdu. Bu üç delegeden birisi Çalışma Komisyonu’nun bir parçası olarak çalışırken, diğer ikisi Çalışma Kongresi’nin toplantılarına katılacaktı.

1 Mart tarihinde Lüksemburg Komisyonu’nun ilk toplantısı, Blanc’ın tabiriyle “çeşitli sendikalardan gelen” 200 kadar (o zaman sayıları 700’den fazlaydı) temsilcinin “daha önce Fransız asilleri tarafından işgal edilen makamı

devralmak üzere”¹⁸ toplanmasıyla gerçekleşti. Ancak Blanc, neredeyse ilk resmi oturumu açmasının hemen ardından, militan işçilerin çalışma gününün kayda değer ölçüde kısaltılmasına ve *marchandage* sisteminin, yani asalak araçların işçiler ve işveren arasında konumlanarak işçilere alacakları ücretin bir kısmı karşılığında iş bulması sisteminin kaldırılmasına dair taleplerine karşı çıktı. Günlüğünde yazdığına göre Blanc, mülk sahipleri sınıflar ile zıtlaşmamak için bu iki talebi “bu kadar hassas bir mevzuda işverenlerin görüşlerine başvurmadan” hemen değerlendirmeye almak istememişti.¹⁹ İşçileri, taleplerinden vazgeçmeleri için ikna etmeye çalışmıştı ve kendisinin de belirttiği gibi, bu çabası “pek sıcak karşılanmamıştı”.

Yaklaşmakta olan bir mücadeleyi haber veren kasvetli bir sessizlik vardı ortalıkta ve daha bir dakika bile geçmeden çok sayıda işçi hep beraber ayağa kalkıp bağırarak, bu iki talep yerine getirilene kadar hiçbir şekilde çalışmaya devam edilmemesi gerektiğini belirttiler²⁰

Aslında Blanc samimi bir şekilde işverenleri de Lüksemburg Sarayı’ndaki toplantılara işçilerle eşit bir şekilde katmaya çalışmıştı. İleriki aylarda, artık Fransa’da epey olağan hale gelen grevleri sonlandırmak üzere başarılı görüşmeler de yürütmüştü. Anlaşıldığı kadarıyla Blanc, kapitalistlerle işçilerin uzlaşması mümkün olmayan rakipler olduğu türünden bir inanca sahip değildi ve sınıf çatışmasına toplumsal anlamda zararlı olduğunu düşündüğü için karşı çıkıyordu. Yine de Lüksemburg Komisyonu, Çalışma Kongresi ile birlikte, Paris işçi sınıfının Geçici Hükümet’e karşı sahip olduğu kurumsal bir karşı-güce en yakın şeydi. William Sewell’in gözlemlerine göre bu komisyon, “1848 işçi hareketinin odağını ve örgütsel merkezini oluşturunuyordu”.

Resmi işlev olarak yalnızca bir tavsiye makamı olmasına rağmen, devrimci işçiler bu komisyonu çok daha yüksek bir yerde görüyorlardı. Marangoz delegelelere göre bu kurum, “çalışma anayasası” hazırlamak kadar ciddi bir göreve sahipti ve Louis Blanc da komisyonu “halkın Estates General’i” olarak niteliyordu.”²¹

¹⁸ Blanc, *Historical Revelations*, s. 126.

¹⁹ A.g.e., s. 129.

²⁰ A.g.e., s. 129-30.

²¹ William H. Sewell, Jr., “Property, Labor, and the Emergence of Socialism in France, 1789-1848,” *Consciousness and Class Experience in Nineteenth-Century Europe* içinde, ed. John M. Merriman (New York ve Londra: Holmes & Meier, 1979), s. 59.

Aslında Çalışma Kongresi sonunda Geçici Hükümet'i hem *marchandage* sistemini yasaklamaya hem de Paris'teki işçiler için on saatlik, diğer yerlerdeki işçiler için on bir saatlik iş gününü kabul etmeye mecbur etmişti. (Geçici Hükümet de tabii ki bu talepler karşısında direndi, fakat delegeler Çalışma Kongresi'ni toplu olarak terk etmekle tehdit edince –ki bu durumda Kongre tamamen işlevsizleşecekti– kabul etmek zorunda kaldı.) Ayrıca Komisyon başarılı bir şekilde birkaç toplumsal atölye oluşturmayı başarmıştı, bunların en dikkat çekenini de terk edilmiş Clichy hapishanesinde kurulan usta terziler kooperatifiydi. Fransa'nın ikinci yasama meclisi olarak çalıştığına dair pek çok iddia ortaya atıldıysa da aslında Lüksemburg Meclisi ne bir iktidara sahipti ne de eski Asiller Meclisi'nin sahip olduğu kaynaklara... Blanc, Şubat Devrimi'nin ilk günlerinde öncelikle hükümetin bir parçası olarak bir Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı kurulmasını ve bu kurumun gerekli gördüğü tüm kararları uygulayabilmesi için tam yetkiyle donatılmasını önermişti. Ancak diğer bakanlar Blanc'ın bu önerisini, kendisinin oldukça ılımlı görüşlerine rağmen, kabul edilemez buldular. Kamu İşleri Bakanı Marie'nin daha sonraları ifade ettiğine göre hükümet,

Blanc'ın önerisini reddetmek için canla başla çalıştı, çünkü bu planın arkasında bu adamın diktatörlüğünü ve toplumsal düzenin topyekun altüst oluşunu görüyordu. Ancak Blanc'a Lüksemburg Komisyonu'nu kurması için izin vermekten başka bir yola da gidemedi.²²

Lamartine ve ahbabları tarafından oluşturulan Lüksemburg Komisyonu kısa süre içerisinde, temel işlevi toplumsal bir cumhuriyet isteyen militan işçileri yatıştırmak olan, büyük oranda göz boyamaya yönelik ve temelsiz bir yapıya dönüştü. Üstelik Lamartine, Blanc'ı bu komisyona başkan ve Albert'i de başkan yardımcısı yaparak akıllıca bir hareketle bu iki radikali kabineden uzaklaştırmış ve görünüşünden başka bir gücü olmayan saraya hapsetmiş oldu. Marx'ın sonraları yazdığı gibi, Lüksemburg Komisyonu aracılığıyla,

işçi sınıfının temsilcileri Geçici Hükümet'e ait sandalyelerden uzaklaştırıldı, bu hükümetin burjuva ayağı gerçek devlet iktidarını ve idari dizginleri elinde tutmaya devam etti. Ayrıca Maliye, Ticaret ve Kamu İşleri Bakanlıkları ile yan yana, Banka ve Borsa ile yan yana bir sosyalist sinagog ortaya çıktı. Bu sinagogun baş görevlileri Louis Blanc ve Albert'in, vaat edilmiş toprakları keşfetmek,

²² Emile Thomas, "Conversations with M. Marie," *Histoire des ateliers nationaux*: in *Revolution from 1789 to 1906* içinde, ed. Raymond Postgate (New York: Harper & Row, 1962), s. 201-2.

yeni ayetler vazetmek ve Paris proletaryasına iş sağlamak gibi görevleri vardı. Diğer dünyevi devlet güçlerinin aksine, bunların bir bütçesi yoktu, emirlerinde bir idari merci mevcut değildi... Lüksemburg Komisyonu'ndakiler felsefe taşı-nı ararken Hôtel de Ville'dekiler o zamanın parasını basmakla meşguldü.²³

Yine de Blanc'ın Lüksemburg Komisyonu yoluyla samimi bir şekilde, ağırlıklı olarak zanaatkârlığa dayanan bir toplumun endüstriyel kapitalizmin büyümesine karşı benimseyebileceği yegane sosyalist alternatifi yaratmaya çalıştığını kabul etmek gerekir. Blanc'ın "sosyalist sinagogu" üretici kooperatifleri kurmak, Fransa Bankası'nı ve demiryollarını kamulaştırmak, birkaç deneysel toplumsal atölyeye mali destek sağlamak, çalışma birliklerini teşvik etmek ve "çalışma hakkı"nı temin etmek için uğraştı. Lüksemburg Komisyo-nu'nun hükümete hazırladığı ve Blanc tarafından yazıldığı açıkça belli olan raporda Fransa'nın tüm bölgelerinde her biri yüzer aileden oluşan, ortak mutfak ve çamaşırhanelere sahip, kendi okulları, bakımevleri, kütüphaneleri, hamamları ve bahçeleri olan model konut alanlarına da sahip tarım kolonileri oluşturulması tavsiye ediliyordu. Nesiller sonra gerçekleşecek olan reformları erken bir zamanda öngörmüş olan Blanc, tüm işçilerin emekli maaşına, hastaların ve imkânları kısıtlı olanların devlet tarafından sağlanacak sağlık sigorta-sına kavuşmasını umut ediyordu. Bu hedefler bugün her ne kadar reformist ve küçük çaplı görünse de, 1840'ların Fransa'sında oldukça yenilikçi, hatta radikal olarak değerlendiriliyordu.

Fransa'nın sanayi öncesi ekonomiden modern sanayi kapitalizmi ekono-misine geçmekte olduğu on dokuzuncu yüzyıl ortasında hiçbir sosyalizm tür-rü kapitalizme karşı bir alternatif oluşturamazdı. Sonradan ortaya çıkan millileştirilmiş ekonomi anlamında sosyalizm ise söz konusu dahi olamazdı, çünkü demiryolları ve bankalar bir yana, cumhuriyetçi bir devlet tarafından devralınabilecek kayda değer çok az üretim kolu mevcuttu. Fabrika temelli bir sosyalizm de uygulanabilir değildi. İngiltere'de büyük sıçramalarla ilerlemiş olan fabrika sistemi, henüz Fransız zanaatkâr atölyesini üretim etkinliğinin marjinal ve kayda değer bir biçimine dönüştürmemişti. İpekli kumaşlar hâlâ Lyon'daki küçük atölyelerde üretiliyordu ve her ne kadar pamuklu kumaşlar büyük fabrikalarda makineler tarafından dokunsa da sanayinin bu kolu hâlâ ikincil konumdaydı. Proudhonculuğa gelirsek, bu alternatif de zaten kulla-nımdan düşmüş bir ekonomiye geri dönmek anlamına geliyordu. Eğer Fran-sa'ya bir kooperatif ekonomi gelecektiye bu, tüm zayıflıkları ve devletçiliği

²³ Marx, *Class Struggles in France*, s. 55.

bir yana, Marksist, Proudhoncu veya Cabetçi bir formda olamazdı; Blanc'inki gibi zanaatkâr ekonomisi temeli üzerine oturtulmuş bir sistem olmalıydı.

Nihayetinde toplumsal atölyeler, fabrika sisteminin ilerleyişinin önünde ancak yavaşlatıcı bir işleve sahip olabilirdi, fabrikalarla eşdeğer olamazdı. İngiltere seri üretim için gerekli makineleri kullanmaya başladığı için hiçbir ülke İngiliz mallarıyla rekabet edemiyordu. Fransa'nın kooperatif bir ekonomi yaratmak için tek alternatifi, kendisini dünya pazarından tecrit etmek olabilirdi; ancak bu da pek çok zanaatkârın, özellikle de ipek işçilerinin bağımlı olduğu pazardan kopması anlamına gelirdi. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, kapitalizmin gelişimi artık durdurulması imkânsız hale gelmişti ve topyekun ekonomik tecritten –tahrip edici ekonomik bir otarşiden– başka hiçbir önlem, ucuza mal edilmiş ürünlerin pek çok sanayi öncesi üretim sistemini yıkmasını engelleyemezdi.

Sonuç olarak, Blanc'ın toplumsal atölyeleri, endüstriyel kapitalizmi yavaşlatmak için en önemli plan olsa da hiçbir zaman ciddi olarak benimsenmedi. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, sonraları bir "Ulusal Atölyeler" planı ortaya atıldı. Bu proje, Blanc'ın toplumsal atölyeleri ile isim olarak benzeşmesine rağmen, onun sosyalist hedefleri ile hiçbir ortaklık taşımıyor, hatta bu hedeflerin itibarını azaltmayı hedefliyordu.

Kulüp Hareketi

Gördüğümüz gibi Paris, Şubat Devrimi'nden bile önceleri gizli cemiyetlere ve yasadışı işçi örgütlerine ev sahipliği yapıyordu. Devrimin başarısı, Büyük Devrim'in ateşli zamanlarından beri Fransa'nın görmediği derecede siyaseten aktif bir kulüp hareketini ortaya çıkardı. Kulüpler, işçi birlikleri, eğitim dernekleri ve yeni yeni palazlanan sendikalar her yerde ortaya çıkmaya başladı. Paris'in her mahallesinde yer alan bu kulüplerin çoğu, 1793'ün mahalle birlikleriyle yüzeysel bir benzerliğe sahipti ve hızla, şehrin en militan işçilerini ve entelektüellerini eğiten, tartıştıran ve mobilize eden, çoğu zaman da şehrin siyasi yaşamına doğrudan müdahalede bulunan merkezler haline geldi.

Şubat barikatlarını takip eden haftalarda çok az insan kulüp hareketinin potansiyelini, Blois'daki sürgününden 24 Şubat'ta dönmekte olan ve Geçici Hükümet'in kurulduğu Paris'e doğru hızla yol alan Auguste Blanqui kadar net fark edebilmişti. 25 Şubat'ta, kralın tahttan indirilmesinin üzerinden daha bir gün geçmişken Blanqui, büyük bir dans salonunda Club de Prado'ya hitap etti ve şunları söyledi:

Fransa [yeni Geçici Hükümet'in idaresi altında] cumhuriyetçi değildir. Henüz geçmiş olan devrim, güzel bir sürprizden başka bir şey değildir... Hôtel-de-Ville'deki adamları beceriksizlikleriyle baş başa bırakın, onların zayıflıkları şüphesiz ki düşüşlerinin bir işaretidir. İktidarlara bir günlüktür onların: Halk ve kulüpler bizim yanımızda, bu kulüplerde onları -eskiden Jakobenlerin yaptığı gibi- devrimci bir şekilde örgütleyeceğiz.²⁴

Bir süreliğine, kulüpler yoluyla güçlenileceğine dair bu tahmin kısa sürede gerçekleşecekmiş gibi göründü. Monarşinin yıkılmasından sonraki kısa bir zaman dilimi içerisinde Paris bölgesinde en az 203 siyasi kulüp faaliyete geçti, bunların 149'u tek bir federasyona bağlıydı. Peter H. Amann, kitle demokrasisine dair yaptığı çalışmada, Paris kulüplerinin üye sayısının en cimri hesaplara 50.000 ile 70.000 arasında olması gerektiğini belirtiyor, "ancak yüz bin civarında bir rakam daha muhtemeldir" diye ekliyor. İşçiler mart ortasına geldiğinde kulüp hareketine o kadar hevesle sarılmışlardı ki, romancı George Sand anahtarını unutup dışarıda kaldığında bir çilingir bulmakta epeyce zorlanmıştı. Tüm çilingirler kulüp toplantılarındaydı. Amann'ın belirttiği gibi, "birkaç hafta içerisinde kitlesel bir hareket kök saldı."²⁵

Nisan ortasına geldiğinde başkentteki her mahalle ve *arrondissement*'da kulüpler, özellikle de toplantıları binlerce üyeyi ve sempatizanı çeken işçi kulüpleri vardı. Büyük kulüpler genellikle okul binalarında, kiliselerde, dans salonlarında, belediye binalarında ve hatta kafelerde toplanıyordu. Yapısal anlamda epeyce değişiklik gösteriyorlardı; *Société des Droits de l'Homme* gibi kimileri resmi bir şekilde örgütlenirken, kimileri de oldukça gayri resmi ve istediği gibi hareket eden kulüplerdi. Birkaç kulüp bilinçli olarak geçmişle bağlarını koruyordu. Bazıları, daha önceden gizli cemiyetlere üye olmuş isimleri barındırıyordu. 1848 Mart ayının ortasında siyasi geçmişleri bilinen kulüp başkanlarının on yedisinden onu devrim öncesi gizli cemiyetlerde yer almıştı, en tanınanları da 1830'larda (*Saisons* zamanında) önde gelen figürler olan Blanqui ve Barbès'ti. Daha radikal kulüpler, artık bu tür bölünmeler lüzumsuz hale gelmiş olmasına rağmen, tıpkı monarşi zamanında illegal toplulukların yaptığı gibi, alt "kısımlar" veya "hücreler" şeklinde bölünüyordu. Başka

²⁴ Blanqui, akt. Alphonse Lucas, *Les Clubs et les clubistes* (Paris, 1851), 1848 in France içinde, ed. Roger Price, Documents of Revolution dizisi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; Londra: Thames and Hudson, 1975), s. 72.

²⁵ Peter H. Amann, *Revolution and Mass Democracy: The Paris Club Movement in 1848* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975), s. 34, 35.

kulüpler de bilinçli olarak Büyük Devrim'den ödünç aldıkları *Jacobins*, *Montagnards*, *Amis du Peuple*, *Egalité et Fraternité* ve *Commune* gibi isimleri kullanıyordu. Çıkan süreli yayınlar arasında ismi, yarım yüzyıla yakın süre önce Hebert'in ve Desmoulins'in çıkardığı gazeteleri hatırlatır biçimde *Pere Duchesne* ve *Vieux Cordelier* olanlar vardı.

Ancak bu kulüplerin çoğu, daha önceki gizli cemiyetlerle herhangi bir bağlantıya sahip değildi. Pek çoğu belirgin bir şekilde *Emek* ve *İşçi* sözcüklerini içeren isimlere sahipti. Ayrıca bu kulüplerin sınıfsal içerikleri de oldukça dikkat çekiciydi. 178 kulüp başkanının yarısını oluşturan (meslekleri bilinen) kitlenin,

yüzde 23'ü işçiydi, yüzde 22'si aydın sınıftan geliyordu (yazar, gazeteci, profesör), yüzde 21'i burjuvaydı (işveren, mülk sahibi, idareci, rantiyer – ancak bu son kategori muğlaktır), yüzde 18'i beyaz yakalı (tezgâhtardan muhasebeciye, rahibe kadar geniş bir yelpazeden) işçiydi, yüzde 9'u şaraphane sahipleri, pansiyon işletmecileri, küçük çaplı esnaf gibi “popüler burjuvazi” üyesiydi ve yüzde 5'i de üniversite öğrencisiydi.²⁶

Dolayısıyla, kulüp başkanlarının en az yarısı işçi ve entelektüellerden oluşuyordu, öğrenciler de entelektüel sınıfına dahil edilirse tabii. İşçilerin ve entelektüellerin oranının bu kadar yüksek olması devrimci durumlarda olağandır; sonraki ayaklanmalarda devrimci grupların en belirgin yanları işçilere nazaran daha çok entelektüeli barındırmaları olmuştur. Aslında entelijansiya –çoğunlukla kamusal üne sahip bireyler ve uzmanlar–, önceleri içerik ve yönelim olarak ağırlıkla işçi sınıfı üyelerinden oluşan örgütlerin liderlik kadrolarını dolduran kesimdi.

1848'de kulüpler muazzam bir sıklıkta toplantı yapıyorlardı. Büyük Devrim sırasındaki sayısız yerel toplantıyı hatırlatan bir şekilde haftada dört ya da beş gece toplanmak sıradışı bir durum değildi. Kulüplerin çoğu hâlâ resmi olarak toplantılarını haftada iki kez ile sınırlamıştı, ancak bu takvim Şubat ve Mart aylarında sıklıkla delindi. Blanqui'nin Merkezi Cumhuriyetçi Topluluğu –ya da daha çok bilinen adıyla Blanqui Kulübü– pazar hariç her gün toplanıyordu. Kurallar oldukça sık ihlal ediliyordu; pek çok kulüp, özellikle de toplantıları binlerce coşkulu işçi tarafından doldurulanlar, asgari resmiyet kurallarıyla işliyordu ve büyük kulüplerin toplantıları genelde binden fazla kişiyle yapılıyordu.

²⁶ A.g.e., s. 41.

1848'in radikal siyasi kültürü, sayısız kulübün yanı sıra hızla büyüyen ve kulüplerle halk arasında hayati bir hat oluşturan bir devrimci basına da sahipti. Kulüpler toplantılarını duyurmak, toplantı tutanaklarını ve bildirilerini yayınlamak için afişleri ve dergileri, bilhassa da mahalle dergilerini kullanıyorlardı. İlgiyle okunan bu dergiler hararetli nutukları da yayınlıyordu. Resmi bir sayıma göre başkentte 171 gazete vardı, ancak bunların çok azı birkaç haftadan uzun süre ayakta kalabildi. Özellikle işçi mahalleleri, pek çok farklı görüşü duyuran çeşitli afişlerle, eleştiri ve talepleri dile getiren bildirilerle, konuşmacı ve hatiplerin nutuklarıyla dolup taşıyordu. Kulüplerin önceden organize edilen toplantılarının yanı sıra, son derece canlı bir tartışma ortamı da radikal hararetin giderek artmasına yol açıyordu. Ayrıcalıklı sınıflara göre devrim, sonunda ancak kaba kuvvetin üstesinden gelebileceği bir canavar yaratmıştı.

Kulüplerin birkaçı hayli yüksek bir itibara sahipti. Bunun sebebi kısmen ünlü radikal liderlerin bu kulüplerin kurulmasına katkıda bulunmuş olması, kısmen de radikal görüşlerin kendileriydi. En önemli kulüpler arasında herhangi bir toplantısında yüzlerce, hatta binlerce insanı bir araya getiren Blanqui'nin Merkezi Cumhuriyetçi Topluluğu yer alıyordu. Bu kalabalıkların bir kısmını bu kötü şöhretli, siyah paltolu ve siyah eldivenli örnek devrimciyi görmeye gelmiş meraklı seyirciler oluşturuyordu. Blanqui Kulübü, toplantılarını şehrin farklı farklı yerlerinde yaparak Paris işçi sınıfının geniş bir kısmına ulaşmayı başarmıştı. Kulübün toplantıları, katılıma açıktı ve genelde ateşli fikri tartışmalarıyla ve Amann'ın "Blanqui asla üstünlük kurmaya çalışmıyordu"²⁷ şeklinde tarif ettiği hitabet bolluğu ortamıyla ünlüydü. Ancak Blanqui Kulübü'ne katılmak o kadar da kolay bir iş değildi. Üye olmak isteyen birisi, iki üyeyi kefil göstermesi ve yazılı bir destek yeminini imzalaması gerekiyordu.

Étienne Cabet'nin Merkezi Kardeşlik Topluluğu ise toplantılarının resmiyeti ve kurucusunun otoriter tavırları ile ünlüydü. Cabet, muazzam derecede ünlü romanı *Voyage to Icaria* [İkarya'ya Yolculuk] ve oldukça ilgi gören gazetesi *Le Populaire* temelinde örgütlenen oldukça dogmatik bir hizip – İkaryanlar – yaratmıştı. 4.000 civarında erkek ve 1.000 civarında kadın, kulübe üyeydi ve bunların çoğu ünlü liderlerinin büyümesine kapılmış işçilerdi. Şubat ayaklanmasının hemen ardından gelen haftalarda Merkezi Kardeşlik Komi-

²⁷ A.g.e., s. 62.

tesisi muhtemelen diğer tüm kulüplerden daha fazla işçi kalabalığına hitap etti. Bu sırada *communiste* sözcüğü tüm Paris'te kullanılmaya başlamıştı ve bir aşağılama sözü olarak Büyük Devrim zamanında gelişigüzel bir biçimde kullanılan *anarchiste* sözcüğünün yerini alıyordu. Cabet bir militandan başka bir şey olmamasına rağmen *communisme*, toplumun saygın katmanlarına korku salıyordu ve bu da işçileri oldukça memnun ediyordu. Cabet'nin Merkezi Kardeşlik Topluluğu temelde devrimci nitelik taşımıyordu ve görüşleri şaşırıcı derecede ılımlıydı; ancak 1848 baharında Parisli işçiler Cabet'ye hayranlık duyuyordu. Mart ve Nisan'da hizbin disiplini Cabet'yi ve *communisme*'i öne çıkardı. Cabet'nin kulübünün didaktik tonuyla kıyaslanabilecek bir başka yapı da François Raspail'in, bir siyasi arena olmaktan ziyade eğitsel bir forum olan *Société des Amis du Peuple* (Halkın Dostları) kulübüydü. Raspail'in işçilerden saygı görmesinin temel nedeni, işçilerin çıkarlarını savunmak konusunda daha önceden de sınanmış olan kararlılığıydı, ancak Blanqui'nin aksine kendisi kitleleri dinlemek yerine onlara nutuk çekmeyi yeğliyordu. Kendi verdiği adla "derslerinden" birinde 4.000'e yakın insanı etrafına toplayabilmişti. Ancak bu kulüplerin hiçbiri eski *Société des Droits de l'Homme* ile kıyaslanabilecek büyüklükte değildi. Bu örgütün 34.000'i Paris'te olmak üzere 100.000'e yakın üyesi olduğu iddia ediliyordu. 1830'larda kapatılmasından sonra 1848'de yeniden canlandırılan bu kulüp, Robespierre'in 1793 Anayasası'na yazdığı önsözde yer alan siyasi eşitlik ideallerini 1840'ların yarı-sosyalizan adalet kavramıyla karışık bir biçimde belli belirsiz destekleyen neo-Jakoben bir topluluktur. Merkez komitesinde Armand Barbès vardı ve kulüp Ledru-Rollin'in İşçileri Bakanlığı'ndan mali destek alıyordu. *Droits*, kendisini disiplinli bir askeri örgüte dönüştürme çabasına rağmen, tutarlılıktan ziyade ideolojik kafa karışıklığıyla kendini belli ediyordu. Barbès, *Droits* kulübündeki rolünün yanında, esasında lideri Barbès olduğu için ünlenen *Club de la Revolution* (ya da Barbès Kulübü) içerisinde de kendisine epey destekçi bulmuştu.

Bu tür "büyük isimlerin" oluşturduğu kulüplerin haricinde pek çok daha küçük ve kısa ömürlü kulüp de vardı. Bunları ortak bir devrimci hareket içerisinde toplama girişimleri pek çok örgütsel işbirliğine yol açtı, fakat bu işbirliklerinin etkileri kısıtlı oldu. Bunların en ünlüleri, hem Paris'teki hem de Paris dışındaki pek çok kulübün birbiriyle temas kurmasında önemli rol oynayan Kulüpler Kulübü'yü. *Droits* gibi Kulüpler Kulübü de İşçileri Bakanlığı'ndan mali destek alıyordu ve Ledru-Rollin'ten bir hayli etkilenmişti, ancak

öyle görünüyor ki, en önemli işlevi cumhuriyetçi fikirleri ve propagandayı dış bölgelere ulaştırmak ve dış bölgeler hakkındaki bilgileri Paris'e taşımaktır. Hatta tarihçilerin Paris dışındaki siyasi etkinliklere dair temel bilgi kaynaklarından biri Kulüp'ün dış bölgelerde yürüttüğü faaliyetlerin raporlarıdır. Merkezi Demokratik Topluluk ve en büyük rakibi Genel Seçimler İçin Merkezi Komite gibi diğer federatif kulüpler, temelde orta sınıf cumhuriyetçi adayları Kurucu Meclis'e sokmak üzere oluşturulan geçici seçim koalisyonları olarak kaldılar.

Tüm rekabetleri, koalisyonları, karşılıklı ilişkileri, işlevleri ve gizli destekçileri ile kulüp hareketi hakkında önemli olan nokta, Lüksemburg Çalışma Kongresi ile birlikte Geçici Hükümet'e karşı oluşmakta olan bağımsız bir işçi sınıfı gücünün bir kısmını yaratmış olmasıdır. Amann'ın da belirttiği gibi, kulüpler "halk iradesini örgütleyerek, kurumsallaştırarak ve kuvvetlendirerek zirve noktasını, kalıcı bir şekilde devrimi oluşturuyorlardı."²⁸ Hatta bazı kulüpler kendilerini tam da bu rolü oynayan aktörler olarak görüyordu. Örneğin Blancs Manteaux'nun Demokratik Kulüp'ü, açıkça şu deklarasyonu yapabiliyordu:

[Kurucu] Meclis'in üyeleri bizim delegelerimizdir, ancak egemen bir halk kendi yetkilerinden feragat etmez; vekillerinin tartışmalarını da dikkatle takip etmek durumundadır. Kulüpler muhakkak halkın sesi ve onun iradesinin ifadesi olmalıdır.²⁹

Bu ifadenin en güçlü içermesi, kulüplerin aslında tıpkı delegeleri Lüksemburg Sarayı'nda toplanan işçi birlikleri gibi, Geçici Hükümet'in karşısında yer alan bağımsız bir güç olması idi. Hükümet de kulüplerin, Lüksemburg Çalışma Kongresi ile birlikte, kendi hâkimiyetine oluşturduğu tehlikeyi fark etmekte gecikmedi. Hatta William Sewell Jr. "1848'de bu işçi birliklerinin 1792-94 yıllarının örgütlerine en yakın yapılar" olduğunu belirtir.³⁰ İşçi birlikleri ile kulüplerin ikili bir güç haline gelip gelemediği ise tartışmalıdır. Sonunda Lüksemburg Kongresi feshedildi (aslında her zaman güçten yoksun bir yapıydı) ve onu oluşturan birlikler, Sewell'ın onlara yakıştırdığı adla, Büyük Devrim'in örgütleriyle kıyaslanabilir "hükümet birimleri" olmaktan çık-

²⁸ A.g.e., s. 200.

²⁹ A.g.e.

³⁰ William H. Sewell, Jr., *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848* (New York ve Londra: Cambridge University Press, 1980), s. 255.

tı.³¹ Diğer yandan pek çok kulüp, tıpkı eski örgütler gibi, Paris mahallelerinde işlev göstermeye devam etti ve hem siyasi hem ekonomik meseleleri tartışmayı sürdürdü.

Proudhon, gazetesi *Le Représant du peuple*'da (28 Nisan 1848) kulüplerin kitlesel demokrasisinin, Kurucu Meclis tarafından kullanılmak üzere devrimin toplumsal gündeminin hazırlanabileceği bir halk forumu haline gelebileceği yolundaki parlak önerisini açıkladı. Bu öneri, kulüplerin isyana yönelen ikili bir güç olma potansiyelini özünde etkisiz hale getirecek nitelikteydi. İktidarının en ufak kısmını bile halk iradesi ile paylaşmayı reddeden hükümetin uzlaşmaz tavrı sebebiyle Proudhon'un önerisi sonuçsuz kaldı.

Açıkça tamamlanmamış olarak kalan devrim, iki ayrı yöne çekiliyordu: İşçi sınıfının talepleriyle bir yöne, geleneksel orta sınıf cumhuriyeti talepleriyle başka bir yöne. Karşılıklı olarak birbirinden şüphe eden sınıflar arasında giderek büyüyen bu gerilim çok uzun süremezdi, her an açık bir çatışmanın fitilini ateşleyebilirdi. Şubat barikatlarını takip eden günler ve haftalarda işçiler –ki kendileri için zafer kazanılmadan geçen zaman, düşmanın ta kendisiydi– yeni bir çatışma için hazırlanırken, hükümet de gizlice askeri güçlerini hazırlıyordu. Haftaların ayları, ayların yılları kısalttığı bu devrim ânında, çatışma hızla ve öfkeyle yaklaşıyordu.

³¹ A.g.e.

6. BÖLÜM

“DEVİRİMİN YENİLGİSİ”

Toplumsal görevlerini yerine getirmeyi başaramayan her devrim, derhal karşı-devrimin ve sonunda da kendi kanlı yıkımının yolunu açar. Bu ilkenin mutlak bir şekilde sabit olduğunu söyleyebiliriz. Tamamlanmamış bir devrimin arkasında bıraktığı boşluk hemen, kendilerini zaman zaman “uzlaşmacı”, “gerçekçi”, “makul” adamlar olarak tanıtan ve devrimi dizginleyerek o zamana kadar ortaya çıkarmış olduğu enerjiyi yine devrimin mahvına yönelten düşmanlar tarafından doldurulur. İngiliz Devrimi sırasında Lilburne gibi mütereddit “Düzleyiciler” ordu üzerindeki nüfuzlarını, Cromwell’e karşı daha etkili tedbirler aldırma konusunda kullanmayı başaramadılar; Büyük Fransız Devrimi’nde de, herhangi bir idari önderliğe sahip olmayan *enragés* grubu Marat tarafından manipüle edilerek Kamu Güvenliği Komitesi’ne teslim edildi. Mütereddit bir devrim, sonu yakın bir devrimdir.

Bu yüzden, devrimci durumun zirveye ulaştığı ve isyancıların toplumun kontrolünü ele almaya psikolojik olarak hazır oldukları an hayati bir andır. Birkaç günlük bir gecikme bile bu devrimci dalganın sönmelenmesine yol açabilir. Çok az lider bunu, pek çok mevkidaşının muhalefetine rağmen, Ekim Devrimi’nin arifesinde derhal bir ayaklanma talep eden ve bu talebi karşısında oyalayıcı bir tutum takınan Bolşevik Merkez Komitesi’nden istifa etme tehdidinde bulunan Lenin kadar iyi anlayabilmiştir.

1848’in Parisli işçileri, artık monarşiyi de devirdikten sonra tam da böyle bir âna kavuşmuşlardı, ancak liderleri bu ânı kullanarak Lamartine ve müttetiklerinin oluşturduğu hükümetin yerine gerçek bir toplumsal cumhuriyet kurmak konusunda isteksiz davranıyordu. Temmuz Monarşisi gibi Geçici Hükümet de iktidara bir isyanın sonrasında gelmişti ve –Blanqui, Raspail ve

belki yorgun Caussidière hariç- belli başlı liderleri bir zamanlar aşamacı siyasetin kararlı takipçileriydi. İşverenler ve işçiler arasındaki kardeşliğe dair bulanık argümanlara sahip olan Blanc, hükümetin sayısı giderek ardan silahlı güçlerinin karşısına çıkacak bağımsız bir işçi sınıfı gücü oluşturmak konusunda pek isteksizdi. *La République* idealiyle büyülenmiş, kısıtlı bir sosyalizm kavramıyla -zanaatkârlar birliği-kösteklenmiş ve mütereddit Blanc'ın liderliğine teslim edilmiş işçilerin Şubat Devrimi, acıklı bir şekilde yarım kaldı.

Şurası kesin ki, sıradan Parisli işçiler devrime devam etmek ya da en azından devrime karşı olmasını bekledikleri bir saldırı karşısında savunmaya geçebilmek için kendi mühimmat yığınaklarını yapma gerekliliğinin farkındaydılar. Diğer yandan, yeni hükümet ve temsilcisi olduğu sınıflar da işçi sınıfının elinde tuttuğu silahların kendilerine yönelik en büyük potansiyel tehdit olduğunu fark etti. Kızıl bayrak hakkındaki tartışmanın yaşandığı 25 Şubat gününün sabahında Place de la Greve'deki bir grup işçi, eski rejimin Vincennes'deki devasa cephaneliğinin halka teslim edilmesini talep ettiler. İşçilerin zaten sahip oldukları silahlardan daha fazla silaha erişmesine izin verilmemesi gerektiğini savunan hükümet, bu talebe şiddetle karşı çıktı ve Lamartine, talep sahibi işçileri susturması için Flocon'ı gönderdi. Sonra Flocon bir grup işçiye Vincennes'e kadar eşlik etti ve asıl silahların ve mühimmatın saklanmakta olduğu kaleyi dikkatlerden kaçırarak işçilerin buradan birkaç bin tüfek almasına izin verdi. Şurası dikkate değerdir, Lamartine sonradan Flocon'un ellerine sarılmış ve "ulusal cephaneliği koruduğu için" ve radikal kimliğini kullanarak Faubourg Saint-Antoine'ı yatıştırdığı için ona içten teşekkürlerini sunmuştur.¹ Daha birkaç gün önce görünüşte bir radikal olan Flocon, iktidara geçer geçmez kitleleri kontrol etmek ve hükümetin dizginlerini ayrıcalıklı sınıfların eline teslim etmek için elinden geleni yapmıştı.

Devrim ve Karşı-devrim

Yeni yönetici sınıflar ayrıca, iktidarı ellerinde tutabilmek için işçi sınıfının örgütleyebileceği her tür güçten daha üstün bir silahlı güç yaratmak zorunda olduklarını fark ettiler. Göreve geldikleri andan itibaren, hatta Blanc safça Lamartine'in *kardeşlik*, sınıfsal işbirliği ve cumhuriyetçi birlik çağrılarını yeniden seslendirirken bile, Geçici Hükümet'in bakanlarının geri kalanları, siste-

¹ Alphonse de Lamartine, *History of the French Revolution of 1848*, çev. bilinmiyor (Londra: Bell & Daldy, 1871), s. 226.

matik işçi sınıfı hareketini kontrol altına almakta kullanılabilecek çeşitli askeri güçler oluşturmaktaydılar. Özellikle Lamartine, genellikle ergenlik çağındaki asi işçi sınıfı oğlanlarının barikat çatışmalarında önemli rol oynadıklarını; gençlikleri sebebiyle isyankârların en atak ve cesurlarının onlar olduğu fark etmişti. Maceracı davranışların herhangi bir huzursuzluğu hemen silahlı bir ayaklanmaya dönüştürebileceğini hisseden dışişleri bakanı, akıllıca bir hamleyle, bu gençleri hükümetin hizmetindeki özel bir kuvvete katmaya karar verdi. 25 Şubat gününün erken saatlerinde çıkan ilk karamamelerden biriyle, on altı ve otuz yaş arası erkeklerden oluşacak Seyyar Muhafızları kurdu. Sonraki birkaç hafta içerisinde neredeyse tamamı işçi sınıfından gelen 25.000'e yakın genç yirmi dört tabur içerisinde toplandı ve hükümetin hizmetine verildi.

Seyyar Muhafızlar, Ulusal Muhafızlardan farklı olarak bir sivil milis gücü değildi. Aksine, kendi kışlalarında kalan ve halkın geri kalanından mümkün olduğunca uzak duran bekar erkeklerden oluşuyordu. Hükümet, bu askerlerin mahallelerdeki vatandaşlarla yakınlaşmasını engellemek için her türlü önlemi alıyordu. Askerler farklı üniformalar giyiyor, devletin verdiği silah ve teçhizatı kuşanıyorlardı. Şehir çatışmaları konusunda dikkatle eğitilmiş olan askerler bir tür elit kuvvet olarak muamele görüyor, hükümetin praetorianları olarak övülüyor ve yavaş yavaş kendi toplumsal sınıflarından uzaklaştırılıyordu. Hatta bu askerlere günlük bir buçuk frank da ücret ödeniyordu ki, bu para bekar bir delikanlı için görece iyi bir paraydı. Kendi subaylarını seçmelerine izin verilmesine rağmen, seçtikleri subaylar, ordunun genelinden ayrı profesyonel askerler olan generalin ve savaş bakanının onayından geçmek zorundaydı.

Cumhuriyetçi liderlerin arasında, *seyyarların* tam olarak ayrıcalıklı sınıfların özel muhafızları olduğunu ve işçi sınıfı direnişin kalbine doğrultulmuş bir kılıç olduğunu neredeyse bir tek Blanqui fark etmişti. Merkezi Cumhuriyetçi Topluluğu'nun ilk toplantılarından itibaren bu son derece tehlikeli kuvvetin oluşturulmasına karşı çıkmış, hem bu yapılanmanın hem de tüm diğer profesyonel askeri güçlerin dağıtılması çağrısı yapmıştı. Yönetici sınıflar, kendi adlarına, Seyyar Muhafızları oluşturmakla tehlikeli bir kumara giriştiklerinin farkındaydılar. Pek çoğu işçi sınıfından "çocuklar" veya gençler olan bu askerlerin siyasi sadakatleri şüpheliydi. Olası bir işçi sınıfı ayaklanması halinde bu gençler, kendi mahallelerinde kendi aileleri ve komşularıyla birlik olur muydu? Yoksa subaylarının emirlerini mi dinlerlerdi? Bu belirsizlik, askerle-

rin gençlikle karışık ataklıkları neticesinde daha da artıyordu, zira bu hisler savaş zamanında zirve yapan hislerdi. Her kim ki *seyyarların* bağılılığını kazandır, Paris'i o kontrol eder diye düşünülüyordu. Tocqueville, Champ de Mars üzerinde Seyyar Muhafızların ve diğer askeri birliklerin geçit resmini izledikten sonra tedirgin bir şekilde şöyle yazıyordu:

Seyyar Muhafızların taburları çeşitli tezahüratlarla karşılandı. Bu da bizleri, o sırada bizlerin kaderini herkesten çok ellerinde tutan bu gençlerin, daha doğrusu çocukların niyetleri konusunda şüphe ve endişe içerisinde bıraktı.²

İşçiler de, kendi paylarına, Geçici Hükümet'in kendi "çocuklarını" kışlalara kapatmasını ve ordu subayları yoluyla onlara eğitim vermesini endişe içerisinde gözlemliyorlardı. Ellerinden geldikince oğullarına ulaşmaya ve onların sınıf kimliğini yeniden canlandırmaya çabaladılar. Ancak bu kuvvetin varlığının ilk birkaç ayı boyunca bu gençlerin olası siyasi fikirleri kışlalarda kapalı kaldı.

Devrim'in toplumsal hedeflerine gelince, düşmanlarını iyi tanıyan işçiler, Blanc birkaç sembolik toplumsal atölye kurmaya çalıştığı sırada bile, hazırlık yapıyorlardı. Hem Seyyar Muhafızların kuruluşun hem de iyi donanımlı burjuva aygıtı olan Ulusal Muhafızların sıradan halka karşıtlığının ve küstahlığının artışı dehşet içerisinde izliyorlardı. İşverenlerin artan düşmanlığının ve ayrıcalıklı sınıfların işçilerin toplumsal hedeflerine karşı büyümekte olan nefretlerinin de farkındaydılar. Blanc fark etmediyse de, Lüksemburg meclisinin ve Paris'in militan işçileri, genel anlamda ayrıcalıklı sınıflar ile ciddi bir çatışma içerisine girebileceklerinin farkındaydılar.

Ulusal Atölyeler

Şubat'ta, Place de Greve isyancıları temizlendikten kısa bir süre sonra, önceleri École Centrale'de öğrencilik yapan genç bir mühendis, Émile Thomas, Kamusal İşler Bakanı Marie'ye bir teklifle geldi. Azimli bir adam olan Thomas, tüm işçilerin nihayetinde burjuvazinin üyeleri olacak kadar varlıklı olacağı yeni bir Fransa hayaliyle yaşıyordu. Bu ütopyayı gerçekleştirme yolunda bir adım olarak, işsizlerin toplanarak devlet ödenekli ve devlet denetiminde "Ulusal Atölyeler" sistemi içerisinde geçici işlerde çalıştırılmalarını önerdi.

² Alexis de Tocqueville, *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, çev. Alexander Teixeira de Mattos (New York: Macmillan, 1896), s. 179.

Eskiden hanedan muhalefetine bir üyesi olan Marie’ye göre işsizleri devletin yanaşmaları haline getirerek aralarındaki huzursuzluğu yok etmek kaçınılmaz bir süreçti. 23 Mart’ta Kamusal İşler Bakanı, genç mühendise (Thomas o sırada yalnızca yirmi altı yaşındaydı) hükümetin önerisini kabul etmeye ve kendisine Atölyeleri kurmak üzere beş milyon frank vermeye hazır olduğunu söyledi.³ Daha sonra bakan, Thomas’ı bir kenara çekerek ona, işsizleri “eline alması” ve onları kendisine “bağlaması” gerektiğini söyledi. Atölyelerini yaratmak konusunda hiçbir masraftan kaçınmaması gerektiğini öğütledikten sonra bakanlığının “gizli ödeneğini” Thomas’ın emrine verdi.

Yeni direktör, safça Marie’ye sordu: “Toplumsal huzurdan başka hangi amaç, sizi bu tavsiyeleri vermeye itiyor acaba?” Bakanın cevabı şöyle oldu: “Kamu güvenliği. Tüm adamlarını birden idare etmeyi başarabileceğini düşünüyor musun? Bu adamları yollara döküp, kendi işçi dostlarına karşı cephe aldırmanın gereken gün yakın olabilir.” Thomas da Marie’nin önerilerine uydu ve sayıları en kalabalık zamanda 120.000 bulan Atölye üyelerini kendi komutası altında ve orta sınıf öğrenci arkadaşlarını subay tayin ederek askeri birimler, yani bölük, tabur ve tugaylar halinde düzenlemeye başladı. Sonunda, Thomas’ın yardımıyla, Marie potansiyel olarak karşı-devrimci bir ordu daha yaratmış oldu.

Ulusal Atölyelerin ilanının ilk etkisi, geçici iş bulma amacındaki 100.000 işsiz Fransız’ın kırsaldan başkente akın etmesi oldu. İş bulanlar günlük iki frank alıyorlardı, bu da evli ve masrafları olan insanlar için oldukça mütevazı bir ücretti. Ancak sonradan gelen 50.000 kişiye verilecek iş bile yoktu. Artık Paris’e gelmiş bulundukları için caddelerde gezinerek işçi sınıfının zaten var olan açlığına ve huzursuzluğuna katkıda bulunmaya başladılar. Ulusal Atölyelere kaydolanlardan bazılarına, Georges Duveau’nun de gözlemlediği gibi, aslında gerçek bir iş bile verilmiyordu:

Ulusal Atölyelere kaydedilen işçiler zamanlarının çoğunu bilardo oynayıp sosyal demokrat Cumhuriyet için övücü söylevler vererek geçiriyorlardı. Sağda solda birkaç tanesi birkaç araba yükü kumu Champ de Mars’a ya da Belleville

³ Emile Thomas, “Conversations with M. Marie,” from *Histoire des ateliers nationaux, Revolution from 1789 to 1906* içinde Belge 85, ed. Raymond Postgate (New York: Harper and Row, 1962), s. 201-2.

tepelerine taşırken görülüyordu. Biraz sağı solu kazdıktan sonra yine oyunlarına ya da sohbetlerine dönüyorlardı.⁴

Duveau'nün tasviri, gerçeklikten ziyade burjuva medyası tarafından oluşturulmaya çalışılan Ulusal Atölyeler tablosunu yansıtıyordu. Aslında binlerce atölye çalışanı gerçekten faydalı işlerle meşguldü. Şubat barikatlarını oluşturmak için sökülmiş ağaçların yerine yenilerini dikeyiyor, Champ de Mars'ı güzel bir çarşı haline getirmek üzere düzlüyor, diğer işsiz işçiler için elbise ve ayakkabı üretiyor ve Marseilles'te oldukça gerekli olan bir kanalın kazısını yapıyorlardı. Paris'in işsiz sanatçıları da ihmal edilmemişti; onlar da cumhuriyetçi propaganda afişleri ve başka siyasi içerikli sanat eserleri üretmek üzere işe alındılar.

Ancak Ulusal Atölyelerin bir aylıklar kampı şeklinde yansıtılan tiksindirici resmi kısa süre içerisinde orta sınıflar arasında benimsendi ve tıpkı Lüksemburg gibi, radikallere karşı kullanıldı. Thomas şöyle yazıyor:

Marie bana, hükümetin niyetinin bu deneyin (Lüksemburg'un) kendi halinde ilerlemesine izin vermek niyetinde olduğunu, böylece işçilerin Louis Blanc'ın uygulanması imkânsız teorilerinin boşluğunu kendi kendilerine fark edebileceklerini söyledi... Böylece işçi sınıfı bu deneyimden hareketle yanlış fikirlerden vazgeçecek, kafalarında yarattıkları Louis Blanc idolü paramparça olacak ve Blanc tüm etkisini, itibarını kaybederek bir tehlike oluşturma vasfını yitirecekti.⁵

Tahmin edilebileceği üzere, basın Ulusal Atölyeler konusunun altından girip üstünden çıktı ve atölyeleri Lüksemburg Komisyonu ve sosyalizmle özdeşleştirdi. Aslında projeye Ulusal Atölyeler isminin verilmesi, kamuoyunda bu ismin Blanc'ın toplumsal atölyeleri ile karıştırılması düşünüldükten sonra verilmiş hesaplı bir hamleydi. Marie ve burjuvazi, işçilerin "çalışma hakkı" taleplerini ne idüğü belirsiz sosyalizan bir tür canavar gibi yansıtmak konusunda ellerinden geleni yaptılar. Marie, bu temel talebi püskürterek, 24 Şubat ayaklanmasını toplumsal anlamından soyundurmuş oldu.

Blanc ise kendi adına Marie'nin kendi sosyalizan planlarını sinik bir üslupla aşağılamasına oldukça iğneleyici bir yaklaşımla cevap verdi. Ulusal Atölyeler hakkında şunları yazdı:

⁴ Georges Duveau, 1848: *The Making of a Revolution*, çev. Anne Carter (New York: Random House, 1967), s. 67.

⁵ Emile Thomas, akt. Louis Blanc, 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman & Hall, 1858), s. 146.

[Bunlar] normalde beslenmesi yeterli olacak olan, fakat nasıl çalıştırılacakları merak edildiği için bir araya toplanmış ve bir arada yaşamaları askeri bir teşkilatlanma haricinde mümkün olmayan ve tuğgeneral unvanı taşıyan başçavuşlarca yönetilen yoksul sürüleridir.⁶

Fakat Blanc’ın Ulusal Atölyeleri tembellik ve militarizmle dolu lağım çukurları olarak tarif ederek yaptığı saldırı hem yersiz hem de kendisine zarar verir nitelikteydi. Blanc’ın bu saldırıları Marie’yi memnun edecek bir şekilde Lüksemburg Komisyonu’nu ve Çalışma Kongresi’ni, tüm geçimlerini Thomas’ın tugaylarından sağlayan on binlerce işçiyle karşı karşıya getirerek işçi sınıfı içerisinde tehlikeli bir ayrışma yaratmış oldu.

Ancak istihdam edilmiş işçilerin de, artık ayrıcalıklı sınıflar adına kullanılmak için hazırlanmış bir paralı asker ordusu haline gelen Ulusal Atölyelere düşmanlık beslemek için geçerli nedenleri vardı. Aslında bahar ortasında Émile Thomas, Ulusal Atölyeler çalışanlarının pek çoğunun desteğini Geçici Hükümet tarafına çekmeyi başarmıştı. Maddi anlamda işçilere düzenli bir maaş ödeyerek desteklerini almış, psikolojik boyutta ise onlara askeri coşkular yaşatan şenlikler düzenleyip bu coşkularını devlet hizmetine yöneltmeyi başarmıştı. Şubat barikatlarının kaldırılmasından bir ay kadar sonra Kamusal İşler Bakanlığı ve Geçici Hükümet, Cumhuriyet’i hayata geçirmek için kanlarını dökmüş olan Parisli işçilere karşı harekete geçirilebilecek bir karşı-devrimci ordu kurmak için kamu kaynaklarını müsrifçe harcıyordu.

17 Mart Eylem Günü

Cumhuriyet henüz orta sınıflara bile tam anlamıyla nüfuz etmemişti, bu durum kırsaldaki tüm sınıflardan insanlar için daha bir geçerliydi. Kralcılık Fransa’da hâlâ oldukça yaygındı ve taşradaki halk kitleleriyle kırsaldaki büyük kentlerin birkaçı Paris’teki olaylara ve bunlara sebebiyet veren radikal işçilere karşı derin bir nefret besliyordu. Şubat Günleri’nin ardından Paris’teki radikal fikirlerin etkisi de yavaş yavaş zayıfladı ve işçilerin –sosyal cumhuriyet şöyle dursun,– “resmi” bir demokratik cumhuriyete dair inancı bile sönmeye başladı. Aynı zamanda gerici güçler de güç kazanıyor ve Şubat cumhuriyetinin kısıtlı kazanımlarına karşı mobilize olmaya başlıyordu. Marx, 1848 Devrimi’ni çalışan pek çok tarihçi için çıkış noktası olan önemli eseri *Fran-*

⁶ A.g.e., s. 198.

sa'da Sınıf Savaşları'nda, "1848'den 1849'a kadar tutulan devrim günlüklerinin, birkaç sayfası hariç, çoğunda aynı başlık vardır: "Devrimin Yenilgisi!"⁷

Marx, bu yenilgiye giden yolu, doğru bir şekilde, Parisli işçilerin o bahar yaşadığı ve yaklaşık birer ay arayla gerçekleşen dört önemli *journée* [gün] üzerinden inceler: 17 Mart, 16 Nisan, 15 Mayıs ve tepe noktası olarak işçi sınıfının kolektif isyanına sahne olan 23 Haziran. Her bir eylem *günü* ile birlikte radikallerin etkisi azaldı, karşı-devrimcilerin gücü arttı ve politikaları daha kararlı hale geldi.

17 Mart'ta yaşanan ilk *eylem günü* kulüplerin ve çeşitli esnaf örgütlerinin, daha önce üzerinde anlaştıkları üç talebe destek sağlamak üzere, hükümet karşıtı bir gösteri planı yapmalarıyla başladı. Öncelikle Kurucu Meclis seçimlerinin ertelenmesini istiyorlardı. Geçici Hükümet, bu seçimin tarihi olarak 9 Nisan'ı belirlemişti, fakat tarihin bu kadar yakın olması, şehirlerdeki cumhuriyetçilerin mesajlarını kırsala, daha da zoru hâlâ din adamlarının etkisinde olan ve yerel aristokratlardan korkan köylülere iletmeleri için yeterli zamanı bırakmıyordu. Cumhuriyetçiler, bilhassa yeni meclisin Fransa için yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirileceğinden dolayı, ulusal seçimler yapılmadan önce Cumhuriyet'in meşruiyetini kırsalda sağlamasına ve köylülerin cumhuriyetçi fikirler konusunda bilgilendirilmesine fırsat verilmesi gerektiğini savunuyorlardı. 9 Nisan'a üç haftadan biraz fazla zaman vardı. Kendisini ilerici Paris'te bile tam olarak tanımlayamamış bir devrimin, bu kadar kısa süre içerisinde, pek çoğu gerici din adamlarının güdümünde olan eğitimsiz köylülerin desteğini kazanması beklenemezdi.

Aslında Cumhuriyet'in ta kendisi, köylülerin desteğini kazanmak bir yana, onları ağır ve geri döndürülmesi imkânsız bir biçimde kendisinden uzaklaştıran bir adım atmıştı. Üst üste biriken mali zorluklarla boğuşan cumhuriyet, 16 Mart'ta gelir vergisi değil, ama emlak vergisi olarak ödenen her bir frank için 45 santim daha tahsil edilmesini öngören bir kararı onayladı. Bu karar Parisli bankerler için kabul edilebilir olsa da, küçük toprak sahipleri için vergi yükünün yüzde elli artması anlamına geliyordu ve yoksul, ezilen köylüler kentlerin aleyhine döndürdü.

Köylüler, işçilerin toplumsal cumhuriyet talebine de katılmıyordu. Basın, ücra bölgelerdeki kamuoyunu Paris'teki "kızıkların" aleyhine çevirme işini başarıyla yürütüyordu ve özellikle Ulusal Atölyeler, gazeteler ve kilise kürsü-

⁷ Karl Marx, *The Class Struggles in France*, Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 10: *Marx-Engels: 1849 51* (New York: International Publishers, 1978), s. 47.

leri köylülerin kinini körüklemek için etkili bir malzeme olarak kullanılıyordu. Yerel ve kentli gericilerin propagandasından etkilenen bu küçük toprak sahiplerine göre yeni emlak vergisi, Atölyeler’deki aylakları sübvansetmek için konulmuştu. Bu verginin “cumhuriyetin ölüm fermanı” olacağını fark eden Blanqui, kararın çıkmaması için canla başla uğraş verdi.⁸ Priscilla Robertson’ın da belirttiği gibi:

45 santimlik vergi artışı cumhuriyeti iflastan kurtarmış olabilir, ancak aynı zamanda da kırsalın nefretini toplayarak ölümüne yol açmıştır. O günden sonra, Louis Napoleon dahil, köylülerin desteğini kazanmaya çalışan tüm propagandacılar, bu vergiyi kaldıracakları vaadini kullandılar.⁹

Dolayısıyla, gericilerin Kurucu Meclis’te çoğunluğu kazanamamaları adına, solun ve hatta ılımlı cumhuriyetçilerin kırsalı bir bütün olarak cumhuriyetçiliğe kazandırmak için daha fazla zaman kazanması şarttı. 17 Mart eylemcileri, Cabet’nin önerisi üzerine seçimlerin 31 Mayıs’a ertelenmesini vazgeçilemez bir talep olarak sunmaya karar verdi, ki aslında bu erteleme bile kırsaldaki seçmenlerin zihinlerine kök salmış fikirleri terk ederek kentli radikallerin öne sürdüğü fikirleri benimsemeleri için yeterli zaman kazandırmayacaktı.

Aynı derecede önemli, hatta Blanqui’ye göre daha önemli, başka bir husus da Ulusal Muhafızlar subaylarının seçim tarihiydi. Muhafızları demokratikleştirmeyi hedefleyen yeni uygulama uyarınca, kuruluşun Paris’teki yumuşak başlı komutanı Courtais Vikontu, personelindeki on dört boş mevkiin sadece işçilere ayrılmasını önermişti. Ancak radikallere göre bu seçimin tarihi de, tıpkı Meclis seçimlerinin tarihi gibi, çok erkendi. Bu tarih, yeni göreve başlamış işçilerle tecrübeli orta sınıf Muhafızların kaynaşmaları ve böylece gerçek cumhuriyetçi subayların seçilebilmesi için yeterli zamanı sağlamıyordu. Kulüp liderleri arasında sınıf bilinci ve taktik becerisi en yüksek kişi olan Blanqui, işçi sınıfından gelen yeni Muhafızların tecrübeli burjuvaların geleneksel sınıfsal önyargılarını aşabilmeleri için daha fazla zamana ihtiyaçları olduğunu kavramıştı. 17 Mart eylemcileri, yine Cabet’nin önerisi üzerine, Ulusal Muhafızlar için yapılacak subay seçimlerinin Mart sonundan 5 Ni-

⁸ Blanqui, akt. Samuel Bernstein, *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection* (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 150.

⁹ Priscilla Robertson, *Revolutions of 1848: A Social History* (Princeton, NJ: Princeton University Press; 1952), s. 66.

san'a ertelenmesini talep ettiler, ki aslında bu da oldukça kısa ve etkisiz bir ertelemeydi.

Planlanan eylemin gündemindeki üçüncü ve son nokta da, işçileri son derece rahatsız eden bir mesele olarak, ordu birliklerinin Paris'teki varlığıydı. Her ne kadar ordunun genelinden arta kalan bu birlikler Ledru-Rollin'e göre 2000 kadar askerden oluşsa da işçiler hükümetin bu askerleri başkentte tutmak için sundukları gerekçeleri şüpheyle karşılıyordu. Ayrıca Lamartine'in Lille'deki ordunun kumandanıyla ve bazıları başkente demiryoluyla hızlıca ulaşabilecek konumda olan büyük tugayların komutanlarıyla gizli bir iletişim içerisinde olduğundan şüphe etmemek için hiçbir neden yoktu. Bu yüzden, hükümetin emrindeki askeri güçlerin boyutu ve konumu, kendi çıkarlarını savunmak için yeterli ve örgütlü bir silahlı güce sahip olmayan militan işçiler için endişe verici bir meseleydi ve dolayısıyla ordu birliklerinin uzaklaştırılmasını istiyorlardı.

Tüm bu kaygılar, 9 Mart'ta üç bin kadar işadammının Paris Borsası'ndan Hôtel de Ville'e yürüyerek süresi dolmakta olan senetlerinin süresinin üç ay daha uzatılmaması durumunda işçilerini kapı önüne koyacakları tehdidini seslendirmeleriyle yeniden canlandı. Bu eylemin hemen ardından öğrenciler bir yürüyüş düzenleyerek Borsa'ya karşı hükümeti desteklediklerini dile getirdilerse de, gerici tepkinin evlerden ve kafelerden çıkıp sokaklara indiği ve Şubat barikatları sırasında egemen olan kardeşliğin bozulmaya başladığı aşikârdı.

Durumun ciddiyetinin son derece farkında olan Blanqui, 14 Mart'ta ortak bir gövde gösterisi yapmak üzere tüm kulüpleri bir araya getirmeyi dendi. Benjamin Flotte'un evinde gerçekleşen bir toplantıda, üç talebinin yerine getirilmesi için kamuoyu oluşturmak üzere 14 kulübün ve 300 işçi örgütünün temsilcilerinden oluşan bir merkezi komite oluşturmaya çalıştı. Bakanlar konseyi komitenin sözcülerini kabul etmeyi reddettiğinde, işçi sınıfı artık taleplerini başkentte kitlesel bir eylem düzenleyerek dile getirmenin vaktinin geldiğine karar verdiler.

Bu eylem muhtemelen 17 Mart'tan daha ileri bir tarihte gerçekleşecekti, fakat Cumhuriyet'in gereğinden fazla eşitlikçi ilkeleri olarak adlandırdıkları uygulamalara karşı çıkmak konusunda ısrarcı olan elit Ulusal Muhafızların yürüyüşü sebebiyle acele edildi. Geçici Hükümet'in 24 Şubat tarihinde onayladığı ve Ulusal Muhafızlara fiziksel durumu uygun olan tüm erkeklerin katılabileceğini öngören karar üzerine 90.000 kadar aday, milis saflarına katıl-

mayı bekliyordu. Bunların çoğu işçiydi ve bu yüzden orta sınıf Muhafızları toplamda sayıca geçme olasılıkları yüksekti. Üstelik işçilerden gelen kitlesel baskı, hükümeti Muhafızların süslü üniformaları, uzun ayı postundan başlıkları (*bonnets a poil*) ile dikkat çeken elit burjuva bombacı taburlarını feshetmek ve onları farklı sosyal tabakalardan askerlerin bir arada bulunduğu farklı birliklere dağıtmak zorunda bırakmıştı. Birimleri feshedilen bu “ayı postlular”, daha düşük sınıflardan askerlerin bulunduğu birimlerde görev yapmayı aşağılayıcı buluyor ve eli nasırlı pejmürde köylülerle yan yana uygun adım yürüme fikrinden tüyleri ürperiyordu.

16 Mart’ta bu tenzil tehdidine karşı 30.000 kadar “ayı postlu”, şaşaalı üniformalarını giyip başkentin sokakları boyunca yürüyerek Hôtel de Ville’e yöneldiler. Pont au Change’a (Notre Dame yakınları) vardıklarında, sinirli bir şekilde “kahrolsun *bonnets a poil*!” diye bağırان marangozlar, tamirciler ve matbaacılarla karşılaştılar. İşçilerin bu karşı gösterisi tam anlamıyla anlık bir gösteri olarak gerçekleşmemiş olabilir. Bazı raporlar, bir polis şefi ve Ledru-Rollin’in yakın dostu olan Caussidière’in işçi sınıfından ajitatörleri harekete geçirerek elit Muhafızları aşağılamalarını ve onlara aleni bir ders vermelerini istediğini kaydetmektedir.

Her halükarda, “postluların” elit mevkilerini korumak için yaptıkları gösteri, Şubat Günleri’nin üzerinden daha bir ay geçmemişken, karşı tepkinin destekçilerini açıkça harekete geçirmeye başladığını gösteriyordu. Pont au Change’da işçilerin sloganlarıyla karşılaşan Muhafızlar aynı düşmanca hislerle cevap verdiler ve “kahrolsun komünistler” ve “kahrolsun Ledru-Rollin” sloganları atmaya başladılar. Aslında bu hakaretler garip bir şekilde anlamsızdı, zira *komünist* sözcüğü bu sırada, komünist inançlarına rağmen Şubat’ta isyancılara kesinlikle özel mülkiyete zarar vermemelerini ve orta sınıf cumhuriyetini desteklemelerini buyuran Cabet’nin pasifist fikirlerinin takipçileri için kullanılıyordu. Aslında d’Agoult Kontesi’nin ve hatta Lamartine’in görüşüne göre Cabet’nin genelde ılımlı olan görüşleri Parisli işçilerin Geçici Hükümet karşısında eyleme geçmelerine ket vuran bir rol üstlenmişti. Daha da garibi, aslında ılımlı *La Réforme*’un kurucularından birisi olan Ledru-Rollin, zaten düzenli bir şekilde sağa kayıyor ve sahip olduğu radikal imajını örtmeye çalışıyordu. Binlerce muhafızın Cabet’nin ılımlı ortaklarına ve Ledru-Rollin’in sola meyleden liberalizmine saldırmaları, birkaç hafta öncesi için akıl almaz bir olaydı. Georges Duveau’nün de belirttiği gibi “Kahrolsun Led-

ru-Rollin!" sloganı "hatırlamaya değer bir slogandır, çünkü gerici unsurların seslerini yükselttikleri ilk an budur."¹⁰

Elit muhafızların 16 Mart gösterisi, bakanların onlara dair kararını değiştirmeyi başaramadı. Geçici Hükümet hâlâ kendi kararlarının ve eşitlikçi prensiplerinin arkasında duracak kadar cumhuriyetçiydi. Muhafızlara, birimlerinin demokratikleştirme sürecinin planlandığı şekliyle devam edeceği ve hükümetin yaptığı değişikliklere uymaktan başka seçenekleri olmadığı bildirildi. Ancak Paris işçi sınıfı, elit muhafızların bu ukala tavırlarının cevapsız kalmasına izin veremezdi ve 16 Mart gecesi kulüpler, "postlulara" karşı duruşlarını gösteren ve taleplerini seslendiren kitlesel bir karşı gösteri düzenlemek üzere işe koyuldular.

17 Mart sabahı, çoğunluğu işçi olan 150.000-200.000 kadar insan Place de la Concord'a akın etti. Yürüyüşün liderliğini Cabet'nin yanı sıra, işçilerin derinden hissettikleri kaygıları herhangi bir bireyden çok daha fazla ve etkili bir şekilde dile getiren Blanqui yapıyordu. Eylemin bir parçasını da Cabet tarafından hazırlanmış olan ve Paris'te bulunan ordu birliklerinin çekilmesi, Ulusal Muhafızlar ve Kurucu Meclis seçimlerinin ertelenmesi taleplerini içeren bir toplu dilekçe oluşturuyordu. Davullar çalan, "Marseillaise" söyleyen ve sloganlar atan kalabalık, burjuva Paris'in en merkezi noktasından Hôtel de Ville'e kadar yürüdü. Ağırbaşlı ve düzenli bir şekilde yürüyerek kendi birliklerinin flamalarının arkasında yerlerini aldılar. Meydan, Şubat Devrimi'nden beri Parisli işçiler üzerinde oldukça etkili olan esnaf birlikleri akımının etkisini gösterir şekilde bir flamalar denizini andırıyordu, bunların yanı sıra çok sayıda üç renkli bayrak ve Paris'teki sürgünlerin memleketlerinin bayrakları da vardı. Rus bayrağı da oradaydı, çünkü romancı Ivan Turgenyev ve anarşist Mikhail Bakunin de saflardaki sürgünler arasındaydı.

Yürüyüş muazzam derecede kalabalıktı. Hatta kalabalığın boyutu ve oldukça düzenli oluşu, 1792-93 yıllarının büyük *eylem günlerini* anımsatır nitelikteydi ve işçi sınıfının gizilgücünün ve olağanüstü örgütlenme yetisinin bir kanıtı gibiydi. Bu eylem, çoktandır cumhuriyetçiliği kana susamış kalabalıklarla, kargaşayla ve terörle özdeşleştirmiş olan asillerin ve burjuvazinin yüreklerine korku saldı. İronik bir biçimde, göstericilerin pek çoğu yalnızca yeni cumhuriyete desteklerini göstermek için oraya gelmiş olsalar da, bu muazzam kitle yalnızca orta sınıfları değil, kalabalığı beklediklerinden çok fazla bulan ılımlı sosyalistleri de şaşkına çevirdi. Hatta Blanc *eylem gününün* kala-

¹⁰ Duveau, *Making of a Revolution*, s. 82.

balıklığı karşısında paniğe kapılarak, ilk göstericilerin Place de Greve'e ulaştığı andan itibaren hükümete doğru meyletmeye başladı.

Bugünden geriye baktığımızda, 17 Mart eylemi 1848'de cumhuriyetçilerin gücünü gösteren en kalabalık eylemdi. Hatta o bahar, işçilerin çok fazla kan dökmeksizin hükümeti devirebilme ihtimalini taşıyan tek gündü denilebilir. Görünüşe bakılırsa böyle bir ayaklanma planı vardı da. Polis şefi Causse-dié're'in, alt-orta sınıfın sevgilisi Ledru-Rollin'i ve Armand Barbès'ı *Saisons* döneminden arkadaşları Blanqui ile buluşturup işçileri bir ayaklanma için mobilize etmesi için teşvik etmeye istekli olduğunu biliyoruz. Aklındaki ayaklanma, hükümetin tutucu üyelerini temizleyip Cumhuriyet'i sola döndürmeye yönelikti.

Eğer böyle bir hamle hayata geçirilseydi başarılı olabilirdi, çünkü henüz Paris'te bunun önlemeye yetecek kadar güçlü bir askeri güç mevcut değildi. Fakat Ledru-Rollin'in ılımlı cumhuriyetçilerle ilişkisi Blanqui ile işbirliği yapmasına engel olacak kadar samimiydi. Barbès da artık neredeyse çılgınca nefret ettiği eski ortağıyla güçlerini birleştirmeyi aklından bile geçirmiyordu. Aslında, Max Nomad'ın da gözlemlediği gibi, "1848 Devrimi'nin kaderine, Ledru-Rollin ve Blanc'ın Blanqui'yi hakir gören tavırları ile Barbès'ın artan nefreti mührünü vurmuştu.

Durum, Sağ'ı Geçici Hükümet'ten uzaklaştıracak kansız bir devrim için oldukça müsaitti. Ancak böylesi bir zafer Blanqui'yi, bazı tarihçilerin ona taktığı isimle, Devrimin Richelieu'sü haline getirirdi... Sonuç olarak, bir yanda Ledru-Rollin gibi radikal pozisyona yakın liberaller ve Louis Blanc gibi ılımlı sosyalistler, diğer yanda da [Blanqui'ye karşı] bir şekilde kişisel öfke besleyen Armand Barbès gibi devrimci komünistler, pasif kalmayı tercih ederek Sağ'ın katıksız bir zafer elde etmesine giden yolu hazırlamış oldular.¹¹

Devrimsel olasılıklara dair stratejik hesap kabiliyeti yıllar içerisinde daha da gelişmiş olan Blanqui'nin niyeti belki de sadece gericileri Geçici Hükümet içerisinde temizlemektir. Ancak Nomad'ın akıl yürütmesi doğruysa eğer, 1848 Devrimi'nin kısmen, en azından belli başlı radikal liderlerinin küçük meselelerle uğraşan ve ikircikli figürler olması sebebiyle, her türlü başarısızlığa mahkûm olduğunu söyleyebiliriz. Eylemin sonucu, işçiler adına pek bir şey kazanmaksızın burjuvaziyi korkutmaktan ileri gitmedi.

Kortej, Hôtel de Ville'e vardığında, işçi delegasyonu ile hükümetin bakanları arasında gerçekleşen toplantının ortaya koyduğu tablo işler acısıydı.

¹¹ Max Nomad, *Apostles of Revolution* (New York: Collier Books, 1961), s. 42.

İçinde Blanc'ın da bulunduğu bakanlar, göstericilerin taleplerinin kabul edildiğini göstermek için, içinde güvende oldukları Hôtel de Ville'den ayrılıp Place de Greve'deki kalabalığın karşısına çıkmak zorunda kalmıştı. Meydan-daki militan işçiler bu harekete pek kanmamışlardı. Blanc bu olayları sonradan şöyle aktarıyordu: "Gözlerinin parlaklığı, yüzünün tüm solgunluğunun önüne geçen güçlü ve hareketli bir adam, hızla bana doğru koştu, kolumu yakaladı ve sinirle 'O zaman sen de bir hainsin, sen bile!' diye bağırды." ¹²

Bu sert suçlama pek temelsiz sayılmazdı. Şurası kesin ki, bakanlar göstericilerin taleplerinin bir kısmına olur vermişlerdi. Özellikle Blanc ve Albert'in ısrarıyla Ulusal Muhafız seçimlerini 5 Nisan'a ertelemeyi kabul etmiş, genel seçimleri de -eylemcilerin istediği tarih olan 31 Mayıs'a olmasa bile- 23 Nisan'a erteleyerek cumhuriyetçilere ve sosyalistlere köylüler konusunda imkânsız başarmak için bir aydan biraz fazla bir süre kazandırmışlardı. Ancak Paris'te kalan askerlerin yerini değiştirmeyi kesinlikle reddetmişler ve sebep olarak da ordunun asıl büyük kısmının kentin dışında bulunmasını göstermişlerdi.

Dolayısıyla 17 Mart *eylem günü*, bugünden bakıldığında tam bir fiyaskoydu. Geçici Hükümet'ten yalnızca birkaç taviz koparılabilmiş ve Ulusal Muhafızlar arasındaki bölünme konusunda hiçbir ilerleme kaydedilememişti. Devrim, hem toplumsal anlamda hem de biçimsel anlamda yarım kalmıştı. Şubat döneminin demokratik kazanımları son derece kırılğan ve gerici bir Kurucu Meclis tarafından kolaylıkla tümünden silinebilir hale girmişti. Sonunda, burjuvaziyi ve asilleri boyutu ve gücü ile korkutmayı başaran *eylem günü*, onları olası herhangi bir işçi sınıfı tehdidine karşı ciddi önlemler almaya zorladı. Devrimler tarihi, korkaklığı kadar kindarlığı da büyük olan orta sınıfın dehşete düşmesinden daha tehlikeli bir şey olmadığını tekrar tekrar gösterir. Külüplerdeki militan işçiler bunu anlamış görünüyordardı ve 17 Mart'tan sonra bir ay kadar bir süre boyunca kenti Lamartine'in ve bakanlarının kitleleri karşılama almak gibi tehlikeli bir işe giriştiklerine dair afişlerle donattılar.

¹² Blanc, *Historical Revelations*, s. 309. Gerçekte bu adam, eylemin örgütleyicilerinden biri olan Benjamin Flotte'ydi.

16 Nisan Eylem Günü

17 Mart günü, Louis Ménard’ın tabiriyle, “demokratik kanadın son şanlı günü”¹³ idi, ama o günden sonra, birbirlerine güvenmemelerine rağmen cumhuriyeti hep desteklemiş olan –işçi sınıfı ve orta sınıf tabanlı– ılımlı cumhuriyetçiler, radikal cumhuriyetçiler, sosyalistler ve komünistlerden oluşan gevşek blok, hem sınıfsal hem de mesleksel farklılıklar yüzünden kendi içinde bölünmeye ve parçalanmaya başladı.

Bu çözülme süreci, *eylem gününden* iki hafta sonra, Blanqui’nin ününe gölge düşürüp radikal hareketi bölmeye yönelik sansasyonel bir hamlenin yapılmasıyla hız kazandı. Jules Tascherau’ya göre, on yıl kadar önce Blanqui polisin elindeyken, Mayıs 1839 tarihli *Saisons* darbe girişimi hakkında bildiklerini itiraf etmişti. Tascherau’nun *La Revue rétrospective*’de yayımladığı bu “itiraflar”, darbe girişimi konusunda ancak Blanqui ve ona yakın birkaç ismin bilebileceği ayrıntıları içeriyordu. Blanqui’nin 1839 ayaklanması sırasında güneydeki arazisinde sürdüğü hazcı yaşamdan koparıp ayaklanmaya dahil ettiği Barbès, artık Tascherau’nun doğruluğu şüpheli iddialarına destek verip eski yoldaşının ismini karalamak konusunda hiç çekinmiyordu.

Bu sansasyonel belge, Paris’te kafelerde, salonlarda tartışılan, hatta sokak kavgalarına bile sebep olan bir mesele haline geldi. 17 Mart’ın hemen sonrasında ortaya çıkmış olan bu belgenin gerçekliğinden şüphe etmek için yeterli sebep mevcuttu. Tascherau’nun kendisi, Louis-Philippe zamanında polis ajanı diye şüphelenilen bir isimdi, Barbès da artık Blanqui’nin en azılı düşmanıydı. Hepsinden önemlisi bu “vahiy”, tam da hükümetin işine yarayacak bir zamanda gelmişti; böylece hükümetin karşısındaki en büyük tehlikenin Blanqui ve yandaşları olduğu kesinleşmiş oluyordu. Bu eski devrimcinin şöhretini zedelemek ve radikal cephe içerisinde ciddi bir bölünme yaratmak için bundan iyi fırsat olamazdı.

Tascherau tarafından yayımlanan itirafların gerçekten Blanqui’ye ait olduğuna dair ikna edici herhangi bir kanıt da mevcut değildir. Belge onun el yazısıyla yazılmamıştı, hatta ismi bile geçmiyordu. Üstelik, Blanqui gerçekten bu itirafı yapmış olsaydı bile bundan hiçbir kazanç etmiş olamazdı, ne hukuk sistemi ne de polis kendisine herhangi bir kolaylık göstermiş değildi. Hatta

¹³ Menard, akt. Mark Traugott, *The Armies of the Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1985), s. 20.

belgenin dikkatle incelenmesi sonucunda, itirafların içerisinde *Saisons* üyelerinin veya o sıralarda örgüte sızmış olan polis ajanlarının bildiklerinden daha fazlasının yer almadığı da görülmüyordu.

Blanqui'nin tüm bunlara verdiği etkili ve bir o kadar da mantıklı cevap suydı: Eğer bu belgeye inanmaya, kendisini şahsi olarak gözden düşürmeye ve her şeyin ötesinde kendisinin örgütlemek için onca çaba harcadığı devrimci hareketi bölmeye son derece hevesli bu kadar düşmanı olmasaydı, her şeye bir son verip kendisine yöneltilebilecek suçlamaların önünü de rahatlıkla keşebilirdi. Her ne kadar Tascherau belgesi Blanqui hakkında hayatının sonuna kadar peşini bırakmayacak bazı şüpheler uyandırdıysa da, onu mücadelesi ve fedakarlığı nedeniyle saygıyla karşılayan işçilerle ilişkisi üzerinde pek etkili olmadı.

Tascherau belgesi güvensizlik yaymaya ve pek çok cumhuriyetçi hizip arasında ayrışmayı tetiklemeye devam ederken, hükümet de emrindeki askeri birlikleri güçlendirip Seyyar Muhafızları tam donanımlı hale getirmekle meşguldü. Aynı zamanda Ulusal Muhafızlar içerisindeki işçi sınıfı ve burjuva kökenli unsurları bölen önyargılı fikirleri de körüklemeye uğraşıyordu. 17 Mart'la birlikte korkuya düşmüş olan ayrıcalıklı sınıflar, yeni bir çatışmayı gözler olmuşlardı. O gün gelip çatığında şartlar o kadar enteresandı ki, etkileri bu kadar trajik olmasa, oldukça komik bir absürd hatalar komedyası olarak değerlendirilebilirdi.

5 Nisan günü, Ulusal Muhafızlar için subay seçimleri planlandığı gibi yapıldı. Ancak pek çok sebepten dolayı, kıdemli Muhafız subaylarının karşısına çıkan cumhuriyetçi ve işçi sınıfı mensubu adaylar yeterli oy alamadı. Bunun üzerine Courtais, on dört subay mevkiini yalnızca işçi sınıfı mensubu adaylara ayırmaya ve bunun için 16 Nisan'da Champ de Mars'da özel bir seçim yapılmasına karar verdi.

Bunun yanında, görünüşe bakılırsa Blanc'ın fikriydi bu, Champ de Mars'taki işçilerin hükümet adına başlatılacak bir para toplama kampanyasına katılarak cumhuriyete bağlılıklarını da ifade etmeleri bekleniyordu. On dan sonra bu "vatansever bağışlarını" Hôtel de Ville'e iletmek üzere, nehrin batı yakası üzerinden, üç renkli bayraklar ve meslek örgütü flamalarıyla düzenli kortejler halinde barışçıl bir yürüyüşün gerçekleştirilmesi planlanıyordu. Bu noktada ayrıca hükümete, ılımlı bir dille yazılmış ve daha toplumsal odaklı bir siyaset takip edilmesini talep eden dilekçe sunulması hedefleniyordu. Bakanlar bu planlardan habersiz değildi; Blanc işçilere bir gün önce-

sinde barışçıl bir yürüyüş bekleediklerini ve kalabalığın “vatanseverce bağlılığının” yanı sıra birkaç toplumsal taleplerinin de kabul edileceğini iletmişti.

Ancak muhafazakâr bakanlar, bu planlı yürüyüşü isyancı bir *eylem* olarak görmeye baştan niyetliydi. Bu stratejiyi besleyip güçlendiren şey de 14 Nisan’da *Bulletin de la République*’de, gazetenin editörünün görevinin başında olmadığı bir günde yayımlanan pervasız bir makale oldu. George Sand tarafından provokatif bir dille yazılan bu makale, yalnızca bir hafta sonra yapılacak olan Kurucu Meclis seçimlerinden radikallerin çoğunlukta olduğu bir sonuç çıkmazsa ayaklanma olacağı tehdidini savuruyordu. Ünlü romancı şöyle yazıyordu:

Eğer seçimler *toplumsal hakikatin* zaferiyle sonuçlanmazsa, eğer tek bir sınıfın sadık ve güven duyan halktan koparıp alacağı çıkarların ifadesi haline gelirse, Cumhuriyet’in kurtuluşu olması gereken bu seçimler, onun felaketi olacaktır şüphesiz. Ondan sonra, barikatları kurmuş olan insanlar için tek bir kurtuluş yolu kalacaktır: taleplerini ikinci kez ortaya koymak ve sahte *ulusal temsil* tarafından alınmış kararları feshetmek.¹⁴

Lamartine günlüklerinde, bir ayaklanma beklentisi sonucunda ve diğer bakanların kentin etrafında koşuşturup bir işçi sınıfı ayaklanmasına karşı hazırlık yaptıkları sırada, apar topar vasiyetini yazdığını ve gizli evraklarını yaktığını kaydediyor.

Sand ayrıca Blanqui’nin (bu kez yanında Barbès, Caussidière ve Flocon olmaksızın) yaklaşmakta olan “ayaklanmayı” kullanarak Lamartine’in yerine zor kullanarak dik başlı radikalizmin timsali olan Ledru-Rollin’i getirmeyi hedeflediğini iddia ediyordu. Fakat bir ay kadar önce Ledru-Rollin, kesin ve tepeden bakan bir üslupla Blanqui ile herhangi bir işbirliği içerisinde olduğu iddialarını reddetmişti ve tutarlı bir şekilde sağa kayıyordu. Hatta 16 Nisan’da Blanqui’nin hükümeti devirmek üzere gizli planlar içerisinde olduğu iddiası bile pek inandırıcı değildir. Blanc’ın inandırıcı bir biçimde kayda geçirdiği üzere, yürüyüşün bir gün öncesinde Blanqui, radikalleri kendi tarafına kazanmak için karşı konulmaz büyüsunü kullanmayı deneyerek Lamartine ile bakanın evinde birkaç saat tatlı tatlı sohbet etmişti. Marx ise, daha gerçekçi bir şekilde, hükümetin “*orduyu Paris’e çağırmak için bir bahaneye*” ihtiyacı ol-

¹⁴ Sand, akt. Duveau, *Making of a Revolution*, s. 89.

duğunu belirtir, ki hükümetin hazırlanan gösteri karşısında sergilediği histerinin en olası nedeni de bu gibi gözükmeştir.¹⁵

16 Nisan sabahı gelip çatığında on binlerce silahsız işçi, haklarında ayaklanma iddiaları yayıldığından tamamen habersiz bir şekilde Champ de Mars'ta toplandı. Şenlikli fakat örgütsüz bir kitle halinde, on dört Muhafız subayı için oylarını kullandılar ve sonrasında da “vatanseverce bağış”larını yapıp Hôtel de Ville’e doğru yürümeye başladılar. Yürüyüş tamamen barışçıldı, hatta oldukça ağırbaşlıydı. Meslek flamarları ve pankartları “emeğin örgütlenmesi” çağrısı yapıyor, “insanın insan tarafından sömürülmesine” son verilmesini talep eden ibareler içeriyordu; bunlar ne tehlikeli ne de provokatif, oldukça genel sloganlardı. Son olarak, taleplerini aktarma üslupları da düşmanca olmaktan son derece uzaktı:

Yurttaşlar; gericilik sesini yükseltiyor, ilkesiz ve onursuzların en sevdiği silah olan iftira, zehirli yalanlarıyla dört bir yandan halkın gerçek dostlarını hedef alıyor. Bizlerin, yani devrimcilerin, eylem ve görev adamlarının, halkın bir Demokratik Cumhuriyet istediğini, insanın insana köleliğinin yok edilmesini ve emeğin birlikler etrafında örgütlenmesini istediğini Geçici Hükümet’e ilan etmemiz gerekiyor. Yaşasın Cumhuriyet! Yaşasın Geçici Hükümet!¹⁶

Geçici Hükümet’i coşkuyla selamlayan bu kapanışa rağmen, Paris’te işçilerin yürüyüş sırasında belediye binasını işgal edecekleri ve “komünist” bir hükümet ilan edecekleri yönünde bir söylenti alıp yürümüştü. Bu sözleri kimin yaydığı hâlâ meçhul, ancak söylenti üzerine, bakanlardan birisi, her zaman olduğu gibi celp yoluyla değil, “genel teyakkuz” ilan ederek, yani yalnızca genel bir kuşatma durumunda kullanılan davul ve borazan uyarlarıyla Ulusal Muhafızları silah başına çağırdı.

Barışçıl, çoğunlukla sessiz ve tümü silahsız olan göstericiler, Champ de Mars’a Pont Royal üzerinden yöneldiler. Ancak Hôtel de Ville’e ilerledikleri sırada birden 50.000 kadar, tamamen düşmanca tavırlar sergileyen, tüfeklerine süngü takmış Ulusal Muhafız ile karşılaştılar. Belediye binasının etrafı Muhafızlardan ve hatta Ulusal Atölyelerde çalışan muhalif işçilerden oluşan gerçek bir ordu tarafından sarılmıştı. Hatta göstericilerin belediye binasına ulaşabilmeleri için, kendilerine hakaret eden ve “komünistler” diye bağırın

¹⁵ Marx, *Class Struggles in France*, s. 65; vurgu yazara ait. Blanc’ın Blanqui ve Lamartine arasında gizli görüşmeler gerçekleştiğine dair kanıtları için bkz. *Historical Revelations*, s. 338-42.

¹⁶ Blanc, *Historical Revelations*, s. 316-17; vurgu yazara ait.

Muhafızların arasından geçmeleri gerekiyordu ve bu sırada da eylemcilerin arasına dağılmış olan Seyyar Muhafız birimleri onları, görünüşe bakılırsa bir darbeye engel olmak amacıyla, küçük gruplara bölüyordu.

Peki, bu provokatif mobilizasyonu kim emretmişti? Sonradan birkaç bakan bu oldukça garip şerefin sahibi olduklarını iddia ettilerse de gerçek sorumlu, Lamartine’e de danışarak şehri bir kuşatma haline sürükleyen Ledru-Rollin’den başkası değildi. İşçileri Bakanı artık işçilere karşı Lamartine ile güçlerini birleştirmişti. Ayrıca, 16 Nisan’da itibarına gölge düşen tek önemli radikal kendisi değildi; Ulusal Muhafızlarda albay olarak görev yapan Barbès, biriminin başında üniformasıyla yerini almış, işçilerden gelecek bir saldırı durumunda Hôtel de Ville’i savunmak için hazır bekliyordu.

İşçiler bu karşılama karşısında dehşete düştüler ve hükümet için topladıkları “vatansever bağışları” iletmekle görevli heyetin bakanlar konseyi tarafından değil, belediye başkanı tarafından kabul edildiğini öğrendiklerinde de hayret içerisinde kaldılar. Bu hareketler yoluyla ve düzenli bir yürüyüşe neredeyse bir ayaklanma şeklinde muamele eden askerlerin güç gösterisiyle küçük düşürülmüş ve aşağılanmışlardı. Artık Şubat barikatlarından iki ayrı dünyanın doğduğu kesinleşmişti: Biri elleriyle çalışan halkın dünyası, diğeri onların emeği üzerinden yaşayan ayrıcalıklı insanların dünyası. Artık işçilerin çıkarlarını savunması konusunda hükümete güvenilemezdi ve Blanc’ın ya da Albert’in varlığı, bunun katıksız bir burjuva hükümeti olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Duveau’nun mecazlı ifadesiyle:

Dükkân tezgâhı, günü, fabrikaya karşı kazandığı zaferle kapattı ve 16 Nisan’dan sonra tüm ülkede bir karşı toplumsal tepki dalgası yayılmaya başladı. Caussidière, “tüm inançlı cumhuriyetçiler komünist adı altında birleştirildi” diye yazıyordu.¹⁷

16 Nisan’dan sonra, işçilerin taleplerine duydukları ortak düşmanlık etrafında birleşmiş olan “düzen partisi”, yani ayrıcalıklı sınıflar ve küçük esnaf, artan bir güç ve özgüvenle ortaya çıktı. Hatta beş gün sonra, 21 Nisan’da hükümet, tahmini zor olmayan bir şekilde, bu sözde kalkışmayı beş askeri birliği –üç piyade iki süvari alayını– Paris’e sokmak için bahane olarak kullandı. Albert, bakanlar kurulunda bu provokatif hamleyi hararetle protesto etse de, bakanlar verdikleri kararı resmi gazetede yayımlamayı bile reddetti. Dolayısıyla, orduyu çağırma kararı yasal olarak kamuoyunun çoğundan gizlenmiş

¹⁷ Duveau, *Making of a Revolution*, s. 92.

oldu, ancak yurttaşlar kısa süre içerisinde askeri kıtaları ve süvari devriyelerini Paris'in çeşitli stratejik noktalarında görmeye başladılar. Nisan militanlarının devrimin ellerinden kayıp gittiğine ve güç kaybettiklerine dair karşılaşılabilecekleri en net kanıt, piyadelerin taş sokaklarda yankılanan düzenli adım sesleri ve süvarilerin atlarının çıkardığı nal sesleriydi.

Büyüyen Kriz

Kurucu Meclis seçimlerinin öncesindeki günlerde, Kulüpler Kulübü'nden delegeler, başkente Fransa kırsalındaki siyasi duruma dair kaygı verici raporlar göndermeye başladılar. Delegelerden birinin Paris'in dışındaki Saint-Cloud'dan gönderdiği rapor, şu dikkate değer tasviri sunuyordu:

Şehirlerden uzaklaştıkça geçmişin hatıralarıyla daha çok karşılaşıyor ve bugünü anlama yetimi yitirmeye başlıyorum... Paris'te, belli çıkarları gözetken hükümeti devirmiş olan o aydın insanların arasındayken toplumsal adaletsizlik geçmişe dair bir kavram gibi görünüyordu. Halk, İsa'nın vaat ettiği geleceğe umut bağlamış. Çeşitli eyaletlerin belli başlı şehirlerinde de Cumhuriyet'in gelişiyi bizler için açılmış olan gelecek imkânına bel bağlayan asil, sadık kalpler ve ruhlar bulabilirsiniz. Ancak küçük yerlerde her şey çok farklı. Buralardaki vatandaşlar kendi bencilliklerinin, dar kafalılıklarının ve içler acısı önyargılarının kurbanı durumundalar... Dün farklı cephelere bölünmüş durumda olan burjuvazi, asiller ve paragözler bugün Devrim'in içeriğini değiştirmek ve reform dalgasını durdurmak için bir araya geldiler... Hâlâ bu insanlara bağımlı olan işçiler, kafalarını kaldırmaya cesaret edemiyor. İnsanların arasında veya kulüplerde, yalnızca aristokratların anti-liberal ifadeleri karşısında sessiz kalarak protestoda bulunuyorlar.¹⁸

Bir Paskalya Pazarı olan 23 Nisan günü, Fransa'nın tüm yetişkin erkekleri, çoğu ilk defa olmak üzere, bir Kurucu Meclis seçmek üzere sandık başına gitti. Geçici Hükümet'in tüm erkeklere oy kullanma hakkı veren kararı uyarınca Fransa'daki yirmi bir yaşının üzerindeki erkeklerin yüzde seksen ikisi seçimlere katıldı. Blanqui'nin daha önceden uyardığı gibi, kırsaldaki seçmenlerden çoğu toplumsal üstlerinin, yani asillerin, din adamlarının veya işverenlerin etkisi altında oy kullandı ve bazı geri kalmış bölgelerde köylüler oy vermeye

¹⁸ M. Prat (Kulüpler Kulübü delegesi), Saint-Cloud'dan gelen rapor (Nisan 13, 1848); *1848 in France* içinde, ed. Roger Price, Documents of Revolution dizisi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; Londra: Thames and Hudson, 1975), s. 90.

papazların önderlik ettiği kortejler halinde gitti ya da kendilerini izleyen ileri gelenlerin gözetimi altında oy kullandı.

16 Nisan eylemini Parisli radikallerin küçük düştüğü bir başarısızlık olarak niteleyeceksek, bu seçimlerin sonucunu tüm vicdan sahibi Fransız cumhuriyetçiler için bir felaket olarak adlandırmamız gerekir. 900 kişiden oluşan yeni Kurucu Meclis’in çoğunluğu Fransa kırsalından gelenlerden oluşuyordu. Hatta bu meclis, Louise-Philippe zamanında oldukça dar kapsamlı bir seçim yasası uyarınca yapılan seçimlerle ortaya çıkmış meclislerin tümünden daha fazla sayıda toprak sahibi, din adamı ve asil içeriyordu. Yeni meclisin en az yarısı “ılımlı cumhuriyetçilerden”, yani genel anlamda bir yandan cumhuriyeti desteklediklerini ifade etmelerine rağmen, gerici kanaatlerini de elden bırakmamış olan eski monarşi yanlılarından oluşuyordu. Sandalyelerin yüzde onundan azını (o sırada 1793’ün Jakobenlerine atıfla kendilerini Montagnardlar olarak tanımlayan) radikal cumhuriyetçiler almıştı ve temsilcilerin en az üçte biri de açıkça monarşi yanlılarından, Orleans hanedanı yandaşlarından ve az sayıda da Bourbon yandaşından oluşuyordu.

Bu gerici meclisin Louis Blanc ve Albert’e, ikisi de meclise girmiş olmasına rağmen, hükümet içerisinde önemli görevler vermeye hiç niyeti yoktu. Hatta Blanc, işçilerin çıkarlarını gözetmek konusunda oldukça gönülsüz bir çizgi izlemiş olmasına rağmen, yeni hükümet onu ve Albert’i idari görevlerinden uzaklaştırmak için hiç zaman harcamadı ve 4 Mayıs’ta yaptığı ilk oturumun ardından bu işi halletti. Geçici Hükümet’in bakanları görevlerinden alındı ve ülkenin idaresi için İdari Komisyon adı altında yeni bir kurul oluşturuldu. Birinci Cumhuriyet’in Direktuarı gibi, bu Komisyon da beş kişiden oluşuyordu (bu yüzden muhalifleri tarafından Pentarşi olarak adlandırılıyordu) ve tamamen gerici meclisin kontrolü altındaydı.

Bu beş kişilik Komisyon’un tüm üyeleri egemen sınıfın temsilcilerindendi: Lamartine, Arago, Marie, Garnier-Pages ve Ledru-Rollin. (Bir zamanlar radikal olan Ledru-Rollin, Lamartine’in ısrarı üzerine ve 16 Nisan’da işçilere ettiği ihanetin ödülü olarak buraya seçilmişti). Şubat çatışmalarının tüm yükünü sırtlamış ve cumhuriyetin kurulmasında halkın diğer tüm kesimlerinden daha fazla pay sahibi olmuş Parisli işçiler Komisyon’da hiçbir temsilciye sahip değildi. 4 Mayıs’ta, adeta Şubat Devrimi’nin tamamen bittiğini haber verirken, meclis Fransa’nın “toplumsal” değil “biçimsel” bir cumhuriyet olduğunu resmen ilan ederek işçilerin, ekonomik ihtiyaçlarının giderileceğine dair ümitlerini de suya düşürdü.

Ancak, ağırlıklı olarak gericiilerden oluşan bu meclisin seçiminin tüm suçlu kırsal bölge oylarına bağlanamaz. Paris'in küçük burjuvaları ve burjuvaları – hatta tüm mülk sahipleri– işçi sınıfı adaylarını yenilgiye uğratmak için tüm güçlerini kullanmışlardı ve sayıları da az değildi. Parisliler, Lüksemburg Çalışma Meclisi tarafından gösterilen yirmi radikal adaydan yalnızca birini seçtiler, Blanqui de çok düşük oy alarak başarısız oldu. Genel olarak sevilen Barbès bile Paris'te kaybetti, meclise girmesini başka bir bölgeden aldığı oylar sağladı. Toplamda, Paris seçmenleri Garnier-Pages ve Marie gibi muhafazakâr isimlere Louis Blanc'tan daha fazla oy verdi. Blanc bir temsilci olarak seçilmiş olsa bile, Lamartine'e verilen oyun yarısından azını alabildi ve 17 Mart'ın gözdesi olan Cabet ile Fourierci Considerant ağır yenilgilere uğradılar. Sonuçta ortaya, işçilere pek az yakınlık duyan bir meclis çıktı. Samuel Bernstein'in yazdığı gibi:

Meclis ve işçiler arasında sahipsiz bir bölge oluşmuştu. Meclis, katı bir şekilde kendini statükoyu korumaya adanmıştı. Dolayısıyla işçilere faydası dokunacak, onların acılarını hafifletecek ya da öfkelerini yatıştıracak herhangi bir adım atmadı. İşçilerin tüm umudu tükenmişti. Ulusal Atölyeler fikrini saran büyük bozulmuştu. İnsanlık onuru adına yalnızca yardımsever karakterleri kalmıştı geriye ve söylentiye bakılırsa bu teselli kaynağı bile yakında geçerliliğini yitirecekti... İşçilerin morali bozuktı; neredeyse yıkılmış durumdaydılar.¹⁹

Seçimlerden sonra kulüp hareketine halktan katılımlar muazzam bir düşüş gösterdi. Mart ve Nisan aylarında Paris bölgesinde faaliyet gösteren 200 kulüpten yalnızca altmışı Mayıs ve Haziran aylarında toplanmaya devam edebildi ve önceleri binlerce üyesi olan kulüpler birkaç yüz veya daha az üyeyle kaldılar. Bu düşüşün sebeplerinden birisi, muhtemel pek çok işçinin kulüpleri bir seçime hazırlık vasıtası olarak görmesiydi ve seçimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından kulüplerle ilişkileri kesilmişti. Fakat aynı zamanda bu düşüş, işçilerin 15 Nisan'dan sonra hissettikleri yenilgiyi de yansıtır gibi görünmektedir. Varlığını sürdüren kulüpler radikal olanlardı ve tartışmalarını parlamenter meselelerden ziyade toplumsal odaklı olarak yürütüyorlar; servet uçurumuna, emeğin örgütlenmesine ve "demokratik ve toplumsal bir cumhuriyet" ihtiyacına eskisinden daha fazla vurgu yapıyorlardı.

Kurucu Meclis'in gerici yapısı, bu kulüplerin radikalizmini inanılmaz ölçülerde arttırdı. Militanlar artık parlamenter bir eylem siyaseti izlemeleri için

¹⁹ Bernstein, Blanqui and the Art of Insurrection, s. 176.

sebepe kalmadığını ve Blanc ile Cabet’in reçetelerinin artık sefaletlerine çare olamayacağını düşünüyorlardı. İhtiyatlılığıyla bilinen Blanqui bile, ilgisini 1840’ların gizli cemiyetlerine benzeten örgütlere yöneltmişti. Paris’in varoşlarında yeniden güç kazanan fikir, silahlı işçi sınıfı direnişi fikriydi.

15 Mayıs Eylem Günü

Kulüplerdeki radikal işçiler, büyümekte olan karşı-devrime karşı inisiyatif kazanabilmek için umutsuzca son bir hamle yaptılar; bu da kendisini 15 Mayıs’ta gösterdi.

Bu eylem günü, iki meseleye odaklanıyordu. En önemlisi, başkentte o sıralarda oldukça popüler olan Polonya’nın kurtuluşu meselesiydi. Polonya’nın Posen şehrindeki bir ayaklanma kanla bastırılarak Prusya işgal edilmişti; Avusturya da kadim Polonya şehri Krakow’u bombardımana tutuyordu. Fransız birliklerinin hemen müdahale etmesi durumunda asilere daha fazla misilleme yapılamayacağını düşünen bir Polonyalı göçmenler komitesi yardım için Fransa’ya başvurmuştu. Kulüpler de, Rusya ve Prusya’nın yirmi dört saat içerisinde Polonya’ya özgürlüğünü teslim etmemesi durumunda Fransa’nın derhal bu iki ülkeye savaş ilan etmesini talep ediyordu.

Ancak Kurucu Meclis, Şubat Günleri’nden sonra Geçici Meclis tarafından benimsenmiş olan yurtdışındaki olaylara karşı tarafsız kalma siyasetini sürdürüyordu. Dışişleri Bakanı Lamartine, o zaman Avrupa devletlerini şu şekilde bilgilendirmişti:

Fransa Cumhuriyeti’nin ilanı, dünyadaki hiçbir hükümete karşı bir saldırganlık eylemi anlamına gelmemektedir. Çeşitli uluslarda görülen değişik karakterler, coğrafi konumlar, entelektüel, ahlaki ve maddi gelişimlere göre şekillenen ve hepsi de meşru olan hükümet biçimleri arasında, pek tabii ki, farklılıklar mevcuttur.²⁰

Lamartine, kıtanın despotlarına meşruiyetlerini tanıdıklarını böylelikle ileterek Şubat Devrimi’ni tamamen ulusal bir meseleye indirgemiş, bunu karakter ve coğrafya açısından Fransa’ya has bir durum olarak yansıtmıştı. Ancak militan Fransız cumhuriyetçilerine göre bu ifade, Büyük Devrim’in evrensel iddialarıyla tamamen zıtlık içerisindeydi. Fransa’nın “cumhuriyetlerin anası” ve dünyanın her yerinde özgürlüğün koruyucusu olduğunu inkar ediyordu.

²⁰ Les Murailles révolutionnaire de 1848, 1848 in France içinde, ed. Price, s. 70.

Cumhuriyetçiler, Fransa'nın Polonya'nın özgürlüğü davasına destek vermek için her anlamda harekete geçmesi ve müdahale etmesinde ısrarcıydılar.

15 Mayıs'a yol açan ikinci mesele de, ilk başta Blanc ve Albert tarafından dile getirilmiş olan, Kurucu Meclis'in bir Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı kurması talebiydi. Bu talep, bunu meclisin siyasetini sınamak ve İkinci Cumhuriyet'in tamamen şekli bir cumhuriyetten toplumsal bir cumhuriyet olma-ya ilerleyip ilerleyemeyeceğini görmek için basit bir sınama olarak gören kulüpçüler arasında ciddi destek gördü. 11 Mayıs'ta meclis açıkça ve kararlı bir biçimde böyle bir bakanlık kurmayı reddedince işçiler, kendi çıkarlarının hükümetin gündeminde olmadığına karar verdiler.

Artık yeni bir *eylem günü* kaçırılmazdı. Bilhassa Polonya'ya yardım edilmesi talebinin reddinden dolayı son derece kızgın olan Paris kulüpleri, Kurucu Meclis'in Polonya ile ilgili nasıl bir siyaset izleyeceğinin görüşüleceği 15 Mayıs tarihinde bir eylem yapmaya karar verdiler. Bir ayaklanma da planlamışlar mıydı? Giderek gericileşen *Le National*, sonradan bir ayaklanmanın gerçekten de planlanmış olduğunu iddia etti. Bu gazete, 16 Mayıs'ta "Polonya'ya destek kılıfı altında... meclise karşı ve hayatları, özleri, düşünceleri ve enerjileri meclis tarafından temsil edilen tüm ulusa karşı bir tertip hazırlandığını" yazdı.²¹ Ancak, bir ayaklanma çağrısına en yakın şeyi telaffuz eden kişi, eylemin örgütlenmesinde aktif olarak çalışan bir sosyalist cumhuriyetçi olan Joseph Sobrier'di.

Sobrier, Şubat'ta kısa bir süreliğine polis şefliği görevinde bulunmuş ve Şubat ayaklanmasından kısa bir süre sonra Caussidière'e "Montagnards" adlı takviye kuvveti (meclisteki Montagnards grubuyla karıştırılmamalıdır) oluşturmakta yardımcı olmuştu. O sırada önemli bir kulüp gazetesi olan *La Commune de Paris*'in editörüydü. 11 Mayıs günü, kurucu meclisin Blanc'ın Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı talebini reddetmesinin hemen ardından Sobrier yazdığı başyazıda "boş ümitler zamanının artık geçtiğini" ilan etmişti. Tehditkâr bir üslupla "adalet günü yakında gelebilir mi?" diye soruyor ve uyarısını 1834'te Lyon'da ayaklanan ipek işçilerinin savaş çılgılığıyla bitiriyordu: "Çalışarak yaşa ya da savaşarak öl!" Ayrıca, görünüşe bakılırsa Sobrier'nin evi yalnızca *Commune de Paris*'in idari binası olarak değil, bir ayaklanma durumunda işçileri silahlandırmak için silah yığınağı yapılan gayri resmi bir *eylem günü* karargâhu olarak da kullanılmıştır. Sobrier'nin evinde sonradan, *La Commune de Paris*'te çalışan Seigneuret isimli bir gazeteci tarafından yazılmış

²¹ *Le National*, 16 Mayıs 1848, 1848 in France içinde, ed. Price, s. 98.

ve meclis üyelerinin “tüm yetkilerinin ellerinden alındığını” ve bir Kamu Güvenliği Komitesi oluşturulduğunu ilan eden yedi kararname taslağı bulunmuştur. Bunlardan birisi, tüm bu planlarla hiçbir ilgisi olmayan isimleri komite üyeleri olarak listeliyordu.²²

Sonradan ayaklanmanın planlanmasında Blanqui’nin merkezi bir rol oynadığı iddia edildiyse de, kendisinin zor kullanımına karşı ifadeleri ve süku-net çağrıları bu tür iddiaları yalanlamaktadır. Sobrier’nin evinde bulunmuş olan kararname taslakları Blanqui’nin herhangi bir ayaklanma girişimi ile ilgisi olduğunu kanıtlamamaktadır. 15 Mayıs’ta kalabalığın içinde yer alması da bir darbeyi planlamak bir yana, onun parçası olmayı planladığını bile kanıtlamaz. Aslında Blanqui, o sırada bir darbe girişiminin başarısız olacağından emindi. Ancak kulübüne sadakatle bağlı olduğu için, eylem gününe katılma kararına gönülsüz de olsa uyduğu anlaşıyor. Hatta bir gazetenin anlatımına göre Blanqui ısrarla itidal çağrısı yapmıştı.

Halkın derhal eyleme geçmesi gerektiğini söyleyen bir konuşmacıya tepki olarak... kulübün başkanı Blanqui, meselelere bu kadar aceleci ve sert tepkiler verilmesinin tedbirsizlik olacağını, işçi kitlelerinin o zamana değin katı ilkeler etrafında birleşmediklerini ve bu kadar hızlı bir baskı oluşturulursa her şeyin tehlikeye atılmış olacağını ifade etti.²³

Ayaklanma için ne tür planlar hazırlanmış olursa olsun, bunlara yalnızca Blanqui değil Barbès, hatta sonradan yaptığı planların başarı ihtimalinden kuşkuya düştüğü söylenen Sobrier bile karşı çıkmıştır.

15 Mayıs günü geldiğinde Place de Bastille’de bir kalabalık toplandı ve Palais Bourbon’a doğru sakin bir yürüyüş başlattı. Kalabalığın boyutu hakkındaki tahminler 10.000 ila 20.000 arasında değişmektedir. Gerçek sayı ise muhtemelen bu iki sayının arasında bir yerde, daha düşük olana yakın bir noktadadır. Her halükarda, 17 Mart’ın muazzam kalabalığından daha az insan vardı ve göstericilerden yalnızca birkaçında silah bulunuyordu. Plana göre, eğer kalabalığa ateş açılırsa eylemciler evlerine koşarak silahlarını getirecek ve çatışmaya ancak böylece gireceklerdi. Bu senaryoya saçma demeyeceksek bile onun mantıken uygulanması zor bir plan olduğunu ifade etmek gerekir.

²² “Documents Prepared for Issue in the Event of the Success of the Revolt of May 15,” Belge 91, *Revolution from 1789 to 1906* içinde, ed. Postgate, s. 207-9.

²³ *La Liberté*’de (Rouen, 17 Mayıs, 1848) aktarıldığı şekliyle, 1848 in France içinde, ed. Price, s. 99.

Eylemciler Palais Bourbon'a varır varmaz meclisi korumak üzere görevlendirilmiş Seyyar Muhafız ve Ulusal Muhafız birlikleriyle karşılaştılar. Hâlâ Ulusal Muhafızlar'ın başında olan General Courtais, cumhuriyetçi eğilimleri dolayısıyla göstericilere dostça yaklaşılmaya karar vermişti. Başarılı bir yönetim göstererek askerlere kalabalığa ateş açmamaları emrini vermiş, hatta yirmi beş göstericiden oluşan bir heyeti, Polonya'ya destek olunması talebini içeren dilekçelerini sunmak üzere meclise almayı kabul etmişti. Ancak Palais Bourbon'un kapıları bir kez açıldığında binlerce heyecanlı eylemci içeriye akın etmiş, artık binanın çökmeye başladığı bir noktaya kadar koridor ve salonları doldurmuştu. İsyancılardan bazıları bir alt kata atlamak zorunda kalmış, diğerleri de doğrudan milletvekillerinin bulunduğu oturum salonuna dolmuştu. Blanqui'nin iddia edildiği gibi, kalabalığa "İleri!" diye bağırdığı şüphelidir; ama eğer yaptıysa, bu eski isyancının ânın heyecanına kapıldığını düşünmek mümkündür. Ne olursa olsun, eğer bu iddiada bir doğruluk payı varsa bile, Blanqui'nin kısa süre içerisinde soğukkanlılığına tekrar kavuştuğunu ve ihtiyatla davranmaya başladığını söyleyebiliriz.

Bu işgali takip eden kargaşa, her bakımdan Büyük Devrim'i hatırlatan isyancı *eylem günlerine* benziyordu ama görünüş aslında oldukça aldatıcıydı. Kalabalığın, silahı olmadığı ve meclisi dağıtmak gibi bir talebi de dile getirmediği için, hükümeti devirmeye yönelik bir amaç gütmeyeceği belliydi. Herhangi bir darbeci niyetten ziyade, Polonyalılara yardıma koşulmasını isteyen müşfik hislerle hareket edilmişti. Hatta ateşli bir devrimci olan François Raspail (15 Mayıs olaylarından dolayı kendisini yargılayan mahkemeye söylediği gibi), kalabalığı sakinleştirmek için Polonyalılar adına hazırlanmış dilekçeyi kasıtlı olarak tekdüze bir sesle ve yavaşça okumuştur. Kalabalığın akli Polonya meselesiyle o kadar meşguldü ki, Blanqui meseleyi Polonya'dan emeğin örgütlenmesine getirmeye çalıştığında Sobrier, "Hayır, önemli olan bu değil. Polonya! Bize Polonya'dan bahset!" diye bağırıyordu. Bu talep salonun genelinden destek görünce Blanqui eski konuya dönmek zorunda kaldı. Duveau'nun de vurguladığı gibi, tüm ekonomik sefaletine rağmen, kalabalığın istediği şey "zalim kralları yok etmek ve Avrupa'daki ezilen ulusları kurtarmaktır. İrlanda'nın, İtalya'nın, Polonya'nın özgür olmasını istiyorlardı".²⁴ İsyancılardan nefret eden İngiliz elçisi Lord Normanby bile kalabalığın öfkeli ve tehlikeli olmaktan başka bir vasfı olmadığını kaydediyordu. Arkada duran, bir yere kıpırdıyamayan ve çoğu Tocqueville gibi asilce bir ağırbaşlılık

²⁴ Duveau, *Making of a Revolution*, s. 120.

içerisinde oturumun bitmesini bekleyen vekillere yönelik herhangi bir tehdit oluşturmuyorlardı.

Fakat eylemi düzenleyen kulüp üyeleri, liderlerinden biri olan ve kargaşanın etkisiyle kendisini kaybetmiş gibi görünen eski gizli cemiyetçilerden Aloysius Huber’in duygusal dengesizliğini hesaba katmamışlardı. Huber, neredeyse kontrolsüzce Blanqui’yi bir kenara iterek Kurucu Meclis’in feshedildiğini ilan etti. Konuşması, kim olduğu bilinmeyen kişilerin sözlü desteğini aldı ve bu kişiler kitlenin Hôtel de Ville’e yürümesi gerektiğini duyurmaya başladılar. Bu açık bir isyan çağrısıydı. Zihinlerinde hâlâ Şubat ayaklanması-na dair hatıralar taşıyan heyecanlı kitle derhal Hôtel de Ville’e yöneldi. Arkada, eylemlerini bastırmak üzere Ulusal Muhafızlar’ı silah başına çağırان davul sesleri duyuluyordu.

15 Mayıs kısmen kargaşa, kısmen fars, kısmen de hükümet ajanlarının bir işi olarak görülebilir; ancak Paris belediye binasının “işgali” tam bir komedi idi. Barbès, meselenin başında tamamen farklı tavır almış olmasına karşın, muhtemelen eski rakibi Blanqui’dan sahne çalmak için kortejin en başına koştu. Blanqui bu sırada oldukça akılcıca davranıyor ve kalabalığın arkalarında oyalanıyordu; bir süre sonra da ortalıktan kayboldu. Eylemciler, Barbès’in liderliğinde ve Albert’in desteğiyle Hôtel de Ville’e vardılar ve binanın bir kısmını ele geçirdiler. Herhangi bir direnişle karşılaşmadılar, bina korumalarının komutanı olan Albay Rey, Barbès’in eski bir arkadaşıydı ve silahsız kitlenin binayı işgal etmesini zor yoluyla engellemek üzere herhangi bir girişimde bulunmadı.

Bu sırada Paris belediye başkanı Marrast kolayca Hôtel de Ville’in diğer kısmına geçti ve orada “ayaklanmanın” aleyhinde bildiriler hazırlayıp çoğaltarak pencerelerden aşağıdaki kitleye attı. Barbès da kendi yönetimindeki kanatta iki bildiri hazırladı ve “Halkın Kurucu Meclis’i feshetmiş olması sonucunda halktan başka gerçek bir iktidar kalmadığını” ve halihazırdaki Kurucu Meclis’in yerine bir “Hükümet Komisyonu” kurulmuş olduğunu ilan etti. İkinci bir bildiride “Rus ve Alman hükümetlerinin” eğer “Polonya’yı yeniden inşa etmezlerse” savaş tehdidi altında oldukları duyuruluyordu.²⁵

Bu olayın birbiriyle çelişen çeşitli aktarımlarından çıkan sonuç şudur: Bir saat kadar süren bu tür kepezeliklerden sonra bir Ulusal Muhafızlar topçu subayı Barbès’ı tutukladı ve onunla birlikte Raspail, Sobrier, Albert ve diğer

²⁵ “Decrees Actually Issued by Barbès During his One-Hour Occupation of the Hotel de Ville, May 15,” Belge 92, *Revolution From 1789 to 1906* içinde, ed. Postgate, s. 209.

işçi liderleri hapse gönderildi. Blanqui on gün boyunca polisten kaçmayı başardı ancak sonunda o da hapse girdi. Kitleye gelince, onlar da Muhafızlar gelir gelmez hızla dağıldı ve liderleri de böylece kolaylıkla alınıp götürülebildi.

15 Mayıs eylemi ve trajikomik “ayaklanması”, hükümete işçi sınıfı eylemlerini kısıtlamak için tam da arzuladığı zemini hazırlamış oldu. Tüm bu olayların dışında kalmış olan Caussidière, polis şefi olarak bulunduğu stratejik mevkiyi bir “ılımlı cumhuriyetçiye” devretmeye zorlandı ve emrindeki silahlı “Montagnard” birlikleri dağıtıldı. Palais Bourbon’da Ulusal Muhafızlar tarafından ağır bir şekilde yaralanma tehlikesinden zor kurtulmuş olan Blanc, meclisteki sandalyesini koruyabilmek için epey dil dökmek zorunda kaldı. Sonuçta birkaç yüz insan geçici olarak gözaltına alındı. Tüm militan kulüpler ve hatta ılımlı kulüpler bir süreliğine kapatıldı ve gelecek çatışmalarda işçilere çok önemli konularda önderlik etmeleri beklenen Blanqui ve Raspail gibi kulüp liderleri hapse atıldı.

Haziran başında meclis tüm sokak toplantılarını yasaklayan bir kanun çıkardı. Robertson’ın da gözlemlediği gibi bu kanun o kadar “acımasızdı” ki, “üzerinde gizlice silah taşıyan birinin yanında bulunmak bile suç haline geldi. Monarşinin kanunları bile görece daha ılımlı ve makuldü.” Ancak bu toplantı yasağı Parisli işçileri yıldırmadı. Aksine, gerici bir meclisin varlığından iyice rahatsızlık duyan işçiler “varoşlarında yeniden fişek imalatına başladılar.”²⁶

15 Mayıs’tan önceki haftalarda İdari Komisyon bir “Barış Şenliği” düzenleyerek tüm Parislileri ve taşralıları ulusal *fraternité* konusundaki hislerini ve daha da önemlisi hükümetle dayanışma içinde olduklarını açıkça ifade etmeleri için Champ de Mars’a çağırdı. Bunun için tarih olarak da 14 Mayıs Pazar belirlenmişti. Ancak ayın on dördü geldiğinde hükümet ve Lüksemburg komisyonu öfkeli bir kavgaya tutuşmuş olduğundan İdari Komisyon, şenliği 21 Mayıs’a ertelemek zorunda kaldı. O gün şenlik sonunda gerçekleşebildi. Place de la Concorde’dan Arc de Triomphe’a kadar binaları fenerler süslüyor ve sanatları, üretimi temsil eden gösteri arabaları muazzam bir kalabalığı selamlıyordu. Fakat şenlikte olmayan şey *fraternité* hissiydi. Pek çok Parisli, gösteri arabalarını ve tüm bu debdebeyi alayla karşıladı, bilhassa hükümeti destekleyen sloganlarla epey dalga geçildi. Agoult Kontesi’nin belirttiği gibi:

²⁶ Robertson, *Revolutions of 1848*, s. 86.

İnsanlar tarımı temsil eden gösteri arabasına güldüler. Programda bu arabanın altın yaldızlı boynuzları olan öküzler tarafından çekileceği yazıyordu, fakat gerçekte yirmi at tarafından çekiliyordu. Halk, arabayı takip eden ve meşe yapraklarından taç takmış beş yüz bakireyi yuhladı. Ayağında dört aslan yatan cumhuriyet heykeliyle alay ettiler ve genel olarak bu Barış Şenliği’ni [iktidardan düşmesinden kısa süre önce Robespierre tarafından düzenlenen] Yüce Varlık Şenliği’nin kötü bir taklidi olarak gördüler.²⁷

Şenliğin zirve noktası, Lamartine ve meclis temsil heyetinin başkanlığında yeni İdari Komisyon’un karşısında gerçekleşecek olan büyük askeri teftişi. Ancak teftiş, acıklı bir biçimde kötü geçti. Göz kamaştıran üniformalarını giymiş olan Ulusal Muhafızlar “Ulusal Meclis Çok Yaşa!” diye bağırarak geçit resmi yaparken, mavi *blouse* (ya da önlük) giymiş olan işçi sınıfı kökenli meslektaşları şöyle karşılık verdi: “Çok Yaşa Demokratik ve Sosyal Cumhuriyet!” Bunların yanı sıra da, garip bir şekilde tahmin edilemez bir yapıya sahip olan ve siyasi bağlılıkları Tocqueville’i endişeye düşüren Seyyar Muhafızların sessiz birlikleri ilerliyordu.

Yalnızca üç aylık bir süre içerisinde, Şubat’ta var olan *fraternité*’nin yerini öfkeli bir sınıf nefreti almış oldu. Liberaller kendilerinden beklenen şekilde davranıyorlardı. Temmuz Monarşisi’ne karşı desteklerine ihtiyaç duydukları sırada işçi sınıfını himaye edenler, işçiler kendileri ve aileleri için asgari toplumsal iyileştirmeleri talep ettikleri anda “mavi önlüklülere” sırt çeviriyordu. Burjuvazi ve asiller statükonun herhangi bir şekilde değiştirilmesine izin vermeye hazır değildi. Toplumun daha saygın kesimlerinden –gazeteciler, uzmanlar, hatta işçilerin sefil yaşamları konusunda oldukça kaygılı olan Paris Başpiskoposu gibi din adamlarından– gelen ricalar, işverenler ve ayrıcalıklı sınıflar üzerinde hiçbir şekilde etkili olmadı. Artık toplumun mülk sahibi ve mülksüz kesimleri arasında herhangi bir uzlaşma olamayacağı anlaşılmıştı. Ufukta bir patlama belirliyordu. Bu, işçilerin son kez bir “demokratik ve toplumsal cumhuriyet kurmaya yeltenecekleri 1848’deki patlamaydı.

²⁷ Daniel Stern (Kontes d’Agoult müstearı), *Histoire de la revolution française*, c. 3 (Paris: Gustave Sandre Librairie, 1853), s. 125.

7. BÖLÜM

HAZİRAN 1848 AYAKLANMASI

23 Haziran'dan 26 Haziran'a dek süren ayaklanmanın görünürdeki sebebi hükümetin Ulusal Atölyeleri kapatma kararı olmasına karşın, bunu doğuran asıl etken altta yatan derin bir sınıf çatışmasıydı. Militan ve sınıf bilinci taşıyan kadınlar ve erkeklerden oluşan Haziran isyancıları meclisle ilişkilerinde tam bir açmaza girmiş ve silahlı bir ayaklanma yoluyla eyleme geçmek tek seçenek haline gelmişti.

Haziran ayında yazılmış gibi görünen sıradışı bir bildiride Ulusal Atölyelerin on dokuzuncu tugayının işçileri meclisi şöyle uyarıyordu:

Monarşistler, unutmayın ki biz bu üçüncü devrimi sizlerin kölesi olarak kalmak için yapmadık. Bizler, sizin toplumsal sisteminizle, yani çağdaş toplumu yakıp yıkan düzensizlik ve açlığın yegane sebebiyle savaştık.¹

1789'daki ilk devrim mutlak monarşiye son vermişti, 1830'daki ikincisi bir meşruti monarşinin gelişimini sağlamıştı. Şubat 1848'de gerçekleşen üçüncüsünde ise işçiler "demokratik ve toplumsal cumhuriyet" hedefine, Hôtel de Ville'deki gaspçılar tarafından suya düşürülen bu ümide bel bağlamışlardı. İşçiler artık bu cumhuriyeti elde etmek için ellerindeki tüm yasal ve ahlaki imkânları tüketmişti; fakat "üçüncü devrim" talebi, yani Şubat barikatlarının vaat ettiği şeyin gerçekleştirilmesi talebi varlığını koruyordu.

Haziran'da "üçüncü devrimi" tamamlamak üzere ayaklananların çoğu, muhtemelen çoğunluğu, temelde toplumsal bir cumhuriyeti oluşturacağını

¹ Ulusal Atölyelerin on dokuzuncu tugayının işçileri, "Réponse des ouvriers à Dupin" (tarihsiz); Roger Price, ed., *1848 in France* içinde, Documents of Revolution dizisi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; ve Londra: Thames and Hudson, 1975), s. 104.

düşündükleri basit ekonomik değişiklikler talep ediyordu: Ulusal Atölyelerin devlet desteğiyle genişletilerek kooperatifler haline getirilmesi, herkes için zorunlu eğitim, yaptıkları işle orantılı hayat şartları ve kendi ekonomik ve siyasi işlerini yürütmek üzere kurulacak bağımsız birlikler. 23 Haziran'da Porte Saint-Marceau'da bir afişte yazıldığı gibi, "demokratik ve toplumsal cumhuriyet", "tüm vatandaşlar seçmen olacağı için demokratik... tüm vatandaşlar çalışma birlikleri kurabileceği için toplumsal" olacaktı.²

Şurası kesin ki isyancılar arasında şüphesiz daha farklı toplumsal hedefleri olanlar, yani ayaklanmanın şu veya bu şekilde ortaklaşa mülkiyet sistemine yol açacağını umanlar –sosyalist ve komünistler, Saint-Simoncular ve Cabetçiler– yer alıyordu. Ancak bu insanlar muhtemelen azınlıktaydı. Aksini iddia eden radikal efsaneler bir yana, isyancıların çoğu kendilerini iyi cumhuriyetçiler olarak adlandırıyordu ve barikatlarda üç renkli bayrakların sayısı en az kızıl bayrakların sayısı kadardı. Pek çok değişik toplumsal konumdan insan Haziran Günleri'nde yer aldı (şair ve sanat eleştirmeni Charles Baudelaire bile isyancılarla birlikte savaştı), ancak bu her şeyin ötesinde tarihsel ve ümitsiz bir işçi sınıfı ayaklanmasıydı ve devrimler tarihindeki benzerlerinin ilkiydi.

Haziran ayaklanmasının görünürdeki hedefleri epey kısıtlı da olsa, genel anlamı çok daha kapsamlıydı ve bunları en iyi görenlerden biri yine Tocqueville'di:

[Haziran ayaklanmasını] Fransa'da altmış yıldır birbirini takip eden bu tür diğer olaylardan ayıran nokta, onun hükümet biçimini değiştirmeyi değil, toplumun düzenini değiştirmeyi hedeflemesiydi. Daha açık söylemek gerekirse, bizim o zamana kadar kullandığımız anlamıyla bir siyasi mücadele değildi; sınıfın sınıfa karşı verdiği bir savaştı, bir tür Kölelik Savaşı'ydı. Şubat Devrimi'nin gerçeklerini, sosyalizm teorilerinin onun fikirlerini temsil ettiği gibi temsil ediyordu. Hatta daha ziyade doğal olarak bu fikirlerden doğmuştu, bir oğlun anadan doğması gibi...

Şuna da dikkat çekmek gerekir ki, bu amansız ayaklanma birkaç komplocunun işi değildi, nüfusun bir bölümünün tamamen diğerine karşı çıkardığı isyandı.³

Gerçek şu ki, 23 Haziran barikatlarında patlak veren savaş büyük oranda bir sınıf savaşıydı, hatta tarihteki ilk bilinçli ve açık işçi sınıfı ayaklanmasıydı ve

² Akt. John M. Merriman, *The Agony of the Republic: The Repression of the Left in Revolutionary France, 1848-1851* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1978), s. 51.

³ Alexis de Tocqueville, *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, çev. Alexander Teixeira de Mattos (New York: Macmillan, 1896), s. 187-8.

bu hem işçiler hem de düşmanları tarafından bu şekilde görülüyordu. Ayaklanma, geleneksel “biçimsel” cumhuriyetçilerin en kutsal ilkeler olarak sahiplendikleri *egalité* ve *liberté*’nin yarına koydukları *fraternité* efsanesini yıkmış ve bunlara toplumsal meseleden doğan bir hak daha eklemişti. Ya da Marx’ın yazdığı gibi: “Üç renkli bayrak, ancak *Haziran isyancılarının* kanına bulandık-tan sonra Avrupa devriminin bayrağı olan kızıl bayrak haline gelmiştir.”⁴

“Çalışarak Yaşa ya da Savaşarak Öl”

İşçilerin bir “üçüncü devrim” gerçekleştirmeye çalıştıkları sırada, karşı devrimci Kurucu Meclis de tarihin saatini 24 Şubat’tan öncesine almak için uğraş veriyordu. Ne kadar öncesine gidilmek istendiği bir temsilciden diğere değişiyordu ve bu durum da olayların akışını karıştıran bir zorluk haline gelebiliyordu. Fakat vekiller birbirleriyle ne kadar farklı fikirlere sahip olurlarsa olsunlar, Parisli işçilerin bastırılması gerektiği fikri etrafında birleşiyorlardı. Öncelikle meclis, resmi olarak Lüksemburg Komisyonu’nu dağıttı. Lüksemburg Çalışma Kongresi ise yasalar üstü bir yapı olarak çalışmalarına *Société des Corporations Réuniés* adı altında devam etti. Hatta İdari Komisyon, yaraya tuz basarcasına, kendi oturumları için Lüksemburg Sarayı’nı kullanmaya başladı.

Lüksemburg Komisyonu ortadan kaldırıldıktan sonra, bastırılma sırası geriye kalan kulüplere ve meslek örgütlerine geldi. Marrast, Haziran’ın ikinci haftasında, Paris belediye başkanı sıfatıyla kulüplerin ve meslek örgütlerinin belediye denetimindeki toplantı yerlerini kapatarak onları kapatmaya giden yolu açtı. Peter H. Amann’a göre:

12 ve 16 Haziran tarihleri arasında toplantılarını hâlâ okullarda, hastanelerde, sığınaklarda ve saraylarda gerçekleştirmekte olan kulüplerin izinleri iptal edildi. Bazıları her zaman buluştukları okul binasını kilitli ve sürgülü buluverdiler... Örgütlü işçilerin kamusal buluşma alanlarını kullanmaları yasaklanırken işverenler için bunu geçerli olmaması veya yerlerinden edilmiş olan Demokratik Kulüp veya Ulusal Muhafızlar gibi tutucu yapıların Marrast’tan yeni yer bulma konusunda yardım görebilmesi, sınıflar arasında ayrımcılık yapıldığı iddialarına güç kazandırmaktadır.⁵

⁴ Karl Marx, *The Mass Struggles in France*, Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 10: *Marx-Engels 1849-1851* (New York: International Publishers, 1978), s. 70.

⁵ Peter H. Amann, *Revolution and Mass Democracy: The Paris Club Movement in 1848* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975), s. 290-2.

İroniktir, Marrast'ın kısıtlamaları, istediği sonucu vermedi; çünkü 15 Mayıs sonrası baskılardan sonra toparlanmış olan kulüplerin çoğu aslında işçilere itidal tavsiye etmekteydi. Bu kulüpler işçi sınıfının rahatsızlıklarının barışçıl bir biçimde dile getirildiği bir alan sağlıyordu. Oysa Portes Saint-Martin ve Saint-Denis gibi açık alanlarda işçiler hâlâ akşamları toplanıyor ve öfkelerini çok daha sert sözlerle ifade ediyor, zaman zaman şiddet içeren tartışmalar ve kargaşaya yakın olaylar çıkıyordu.

Bu sıralarda, Mayıs'ın sonuna doğru, hükümet kapalı kapılar ardında en açık baskıcı eyleminin, Ulusal Atölyelere indireceği darbenin hazırlıklarını tamamlıyordu. İdari Komisyon Émile Thomas'ın genç ve bekâr erkek işçileri orduya katılmak veya Atölyelerle ilişkisini kesmek arasında bir seçim yapmaya "davet" etmesini kararlaştırdı. "Yaşlı ve evli işçilerden 24 Mayıs'tan 6 ay öncesine kadar Paris'te ikamet ettiğini resmi olarak kanıtlayamayanların" da doğrudan ilişkisi kesilecekti. İşverenler ise Atölyelerden istedikleri kadar –ve görünüşe bakılırsa kendi belirledikleri ücretlerle çalıştıracakları– işçi talep edebilecekti ve bir işçinin böyle bir talebi reddetmesi de kovulma sebebi sayılacaktı. Bu arada işçilerin kabul etmek zorunda kaldıkları ücretler de saatlik ücret değil, yapılan iş başına verilen ücretti ve işçiler bunu tamamen sömürüye yönelik bir sistem olarak görüyordu. Sonuçta "işçi tugayları" taşraya taşınacak, orada da "köprü ve yol mühendislerinin emri altında kamusal işlerde" çalışacaklardı.⁶

Projesi üzerinde yapılan bu büyük değişiklik üzerine muhtemelen şaşkına dönen Thomas, bu kararın bir süre ertelenmesini istedi. Bu dikbaşlılığı yüzünden 26 Mayıs'ta içişleri bakanı tarafından tutuklanarak silahlı kolluk güçleri eşliğinde Bordeaux'ya gönderildi. Kamuoyuna yapılan açıklama, Thomas'ın taşrada kanalizasyon çalışmalarında görevlendirildiği şeklindeydi. Bu "atama" o kadar ani ve alelacele yapılmıştı ki, Thomas'a şehirden ayrılmadan önce annesini değil ziyaret etmek, ona bir mektup yazmak için bile fırsat verilmemişti. Thomas, o zamana dek İdari Komisyon'un içerisinde sürekli rahatsız olunan bir konuma sahipti. Blanc'ın dostu olmamasına rağmen o da bir idealistti ve "emeğin örgütlenmesi" konusunda Lüksemburg Komisyonu'nun fikirlerini benimsemiş görünüyordu. Eğer Paris'te kalsaydı işçileri kıskırtmaya bile kalkabilirdi. Bordeaux'ya varır varmaz hükümet onu göz-

⁶ "Decree on the Workshops Prepared for May 24, Issued June 21," Belge 93, *Revolution from 1789 to 1905* içinde, ed. Raymond Postgate (New York: Harper & Row, 1920), s. 210.

lem altına aldı ve Haziran sonuna kadar durum böyle devam etti. Priscilla Robertson, bu konuda "Louis-Philippe'in polisi bile bu kadar zorbaca bir şeyi denemeye cesaret edemezdi" yorumunu yapar.⁷ İkinci Cumhuriyet, küstahlığı ve vatandaşlarının haklarına kayıtsızlığıyla Temmuz Monarşisi'ni bile geride bırakmıştı.

Ancak, İdari Komisyon'un kararı daha yayınlanamadan, hükümetin başka bir cephesi Ulusal Atölyelere yönelik başka bir saldırı planlamıştı. Mecliste, siyasi durum, fikirlerini cumhuriyetçi kılıfa uydurup ifade etmesini gerektirene kadar Engizisyon'u savunmuş ve teokratik bir hükümete inanan biri olan Falloux Kontu'nun önderliğini yaptığı bir grup gerici Katolik, Ulusal Atölyelerin tamamen kapatılmasını ve Pentarşi'nin planındaki diğer gereksiz detaylarla uğraşılmasını önerdi.

Akıl almaz bir biçimde, Falloux'nun önerisi Proudhon'dan ve naif tabiatıyla tanınan Victor Hugo'dan destek gördü. Proudhon sonradan, embesil gibi davrandığını kabul etti, fakat aslında Falloux'nun önerisi kendisinin işsizlik yardımına karşı olan dünya görüşüyle örtüşüyordu, zira Ulusal Atölyeleri bir nevi işsizlik yardımı olarak görüyordu. Dolayısıyla bu öneriyi desteklemesi zaten kendisi açısından ilkesel bir sapma değildi. Sonuçta meclisin çoğu Falloux'nun önerisini fazla kışkırtıcı bularak reddetti, ancak bu ret kararı işçiler açısından çok şeyi değiştirmede. Öneri çoktan halk arasında duyulmuştu ve artık işçiler Atölyelerin öyle veya böyle yok edileceğinin farkındaydı.

Ulusal Atölyeler konusunda alınacak tedbirler, Paris işçi sınıfı açısından olabilecek en kötü zamanda konuşulmaya başladı. Ekonomik darboğaz iyice ciddilemişti. Şehri kasıp kavuran ve yoksul bölgeleri zengin bölgelerden çok daha ciddi etkileyen kolera salgınının yanı sıra işsizlik de sefaleti koyultuyordu. Faubourg Saint-Antoine'da işçilerin yaklaşık üçte ikisi işsizdi. Çoğu, ailelerini geçindirmek için tamamen Ulusal Atölyelerin verdiği iki frank yevmiyeye bağımlıydı. Faubourg'daki mobilyacıların neredeyse dörtte üçü, ki mobilyacılık o bölgede önemli bir iş koluydu, düzenli bir işe sahip değildi ve tamamen aç kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Paris'in en devrimci insanları bunlardı. Şubat ayaklanmasının en aktif katılımcılarından olan bu insanlar, silah kullanma ve sokak çatışmaları konusunda oldukça eğitimliydi ve sonradan Ulusal Muhafız birliklerinde, Ulusal Atölyelerde, kulüplerde ve

⁷ Priscilla Robertson, *Revolutions of 1848: A Social History* (New York: Harper & Row, 1952), s. 85.

sendikalarda bulundukları için disiplinli ve öngörülü olmayı öğrenmişlerdi. Saint-Antoine'lı işçiler, Marrast kulüp toplantılarını düzenledikleri belediye binalarını kendilerine kapattığında, "açık hava kulüpleri" adını verdikleri sistemi hayata geçirmiş, konuşup dinlemek, tartışmak ve pratik meselelerde karar almak için açık alanları kullanmaya başlamıştı.

Bu sırada, daha önce birbirlerine karşı bölünüp cephe almış olan Lüksemburg işçileri ve Ulusal Atölyeler işçileri nihayet işçi sınıfı olarak şikâyetlerinin ortak olduğunu fark etmişti. 18 Haziran'da Pierre Vincard ve August Blum'un liderliğinde toplanan ve artık Ulusal Atölyelerden gelen işçi sınıfı liderleriyle birleşmiş olan yasalar üstü Lüksemburg Komisyonu ortak imzalı bir bildiri yayımlayarak, "Fransa'da artık demokratik ve toplumsal cumhuriyetten başka bir şey olası değildir" açıklamasını yaptı.⁸ Bu açıklama aslında işçileri sakinleştirmek üzere yapılmış olsa da, doğal olarak Kurucu Meclis'e meydan okuyan bir hamle olarak değerlendirildi. Blanc'ın dediği gibi, işçilerin Şubat'ta Lamartine'e verdiği "üç aylık" mühlet geride kalmıştı.⁹

Sonunda, 21 Haziran'da İdari Komisyon'un Ulusal Atölyeleri kapatan geniş kapsamlı kararı yasalaşp Resmi Gazete'de yayımlanınca işçiler arasında büyük bir öfke dalgası oluştu. Şehrin yoksul bölgelerinde işçiler toplanmaya, tartışmaya, eylemler düzenlemeye ve giderek amacı ayaklanma olan daha kalabalık gruplar oluşturmaya başladı. Gerici *Le Constitutionnel* bile gecikmiş bir şekilde (23 Haziran'da) de olsa hükümetin kararı ele alış biçimini onaylamadığını yazıyordu.

Bizim bakışımıza göre, bu duyuru yapılmadan önce daha fazla emek harcana bilir, daha fazla itidal gösterilebilirdi. Duyuru son derece ani olduğu ve endişeleri giderecek herhangi bir açıklama yapılmadığı için, çok uzun zamandır bir kenarda bekletilen bu karar tehlikeye düşürülmüştür.¹⁰

Gerçi hükümet Atölyeler'i kapatma kararını daha itidalli bir biçimde almış olsaydı bile sonucun farklı olacağı son derece şüphelidir.

Haziran Barikatları

300 kadar işçi, 22 Haziran Perşembe sabahı, üzerinde "Ulusal Atölyeler" imzalı pankartlar taşıyarak ve coşkulu "*Chant du départ*"ı söyleyerek Place du

⁸ Louis Blanc, 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman & Hall, 1858), s. 425-6.

⁹ Blanc, *Historical Revelations*, s. 427.

¹⁰ *Le Constitutionnel* (23 Haziran, 1848), 1848 in France içinde, ed. Price, s. 103.

Palais-National'e doğru yürüyüşe geçti. Başka gruplar da eski Atölye çalışanlarını Sologne bataklıklarını kurutma işinde görevlendirme planına karşı sloganlar atarak Hôtel de Ville'e yürüdü.

Kendilerine sözcü olarak Ulusal Atölyelerden bir teğmen olan Louis Pujol'u seçmişlerdi. Pujol, apokaliptik bir gizemciydi ve bir din kitabını andıran *Kanlı Günlere Dair Kehanetler* kitabı işçilerin İncil'i gibiydi. O gün sabah saat dokuzda, Pujol ve başka dört işçi İdari Komisyon'a yeni aldıkları kararla ilgili sorular sormak üzere görevlendirilmişti. Pujol, Marie'ye işçilerin karara direnmesi durumunda ne yapacaklarını sordu. Blanc'ın anlatımına göre Marie'nin cevabı şöyleydi:

"Karara uymayan işçiler zor kullanılarak Paris dışına gönderilecektir."... M. Pujol'un cevabı da şöyle oldu: "Vatandaşların temsilcileri olan sizler, halkın seçtiği bu saygıdeğer heyete hakaret ediyorsunuz. Buradan, sizin ne emeğin örgütlenmesi ne de Fransa halkının refahı ile ilgilenmediğinize dair kuvvetli bir kanaatle ayrılıyoruz."¹¹

Öğleden sonra, bu diyalogun içeriğinin duyulmasının ardından şehrin her bölgesinden binlerce işçi Place du Panthéon'a akın etti ve orada büyük bir heyecan içerisinde, ellerinde meşalelerle toplandılar. Sanki olayı daha dramatik kılarcasına, karanlık gökyüzünde şimşekler çakıyor, ortalık gök gürültüsüyle inliyordu. Blanc, Palais Bourbon'da sürekli "*Du pain ou du plomb!*" (Ya ekmek, ya kurşun!) sloganının atıldığını aktarır. Polis raporlarına göre saat dokuz olduğunda Panthéon önündeki kalabalığın sayısı on binlere ulaşmıştı. Pujol, yeni gelen işçilere Marie'den aldığı cevabı aktarıyor ve intikam yemini ettiriyordu. Ulusal Muhafızların radikallerden oluşan on ikinci alayının kararıyla bir sonraki sabah, 23 Haziran Cuma günü saat altıda Panthéon'a dönmek üzere sözleştiler.

Kötü havaya rağmen ertesi sabah Place du Panthéon'da yine muazzam bir kalabalık toplandı. Orada Pujol'un talimatıyla büyük bir kararlılık içerisinde Place de la Bastille'e doğru yağmur altında yürüyüşe geçtiler ve yolda sayıları daha da arttı. Bastille'in altmış yıl kadar önce kuşatıldığı noktada, erkekler ve kadınlardan oluşan büyük kalabalık, başlarını açıp diz çökerek 14 Temmuz 1789'da düşen kahramanlara saygı duruşunda bulundular. Sonra da kortejlere ve gruplara bölünerek tüm işçi sınıfı mahallelerine dağılıp bariyer kurmaya başladılar.

¹¹ Blanc, *Historical Revelations*, s. 429.

Sonraki birkaç gün içerisinde, çatışmalardan sonra yapılan bir sayıma göre 1000'den fazla barikat kuruldu. Barikatların çoğu Paris'in eski işçi sınıfı mahallelerinin bulunduğu kuzeydoğu bölgesindeydi. Saint-Martin, du Temple ve Poissioniere bölgelerinden Montmartre tepelerine, Saint-Antoine ve Place de la Bastille'e kadar her yerde barikatlar kuruldu. Kısa süre içerisinde güneydeki Panthéon bölgesiyle Latin Meydanı'nda, merkezde de Saint-Jacques ile korunaklı Hôtel de Ville'i içeren Cité bölgelerinde yenileri hazırlandı. Sadece Rue de Saint-Jacques üzerinde otuz sekiz, Rue du Faubourg Saint-Antoine üzerinde ise otuza yakın barikat kuruldu.

Bunların pek çoğu hükümet birliklerinin yolunu kapamak üzere kurulmuş geçici setler olmakla beraber, bazıları heybetli yapıları. Zaman zaman boyu beş metreye kadar yükselen ve üzerinde tüfekler için mazgallar bulunan, yer yer tramvay ve at arabası gibi büyük nesnelerle takviye edilmiş barikalara rastlanıyordu. Tocqueville, işçilerin bu barikatları hazırlarken gösterdiği titizlik karşısında hayranlık duymuştur:

Hôtel de Ville'i çevreleyen tüm küçük sokaklarda barikat kurmakla meşgul insanlara rastladım; işlerini bir mühendis kadar maharetlice ve düzgünce yapıyorlardı. Oldukça kalın, sağlam ve hatta düzgün bir şekilde inşa ettikleri duvarların temelini atmak için asla gereğinden fazla taş sökmüyor, genellikle duvarın evlerle kesiştiği noktalarda içeri girecekler ve dışarı çıkacaklara izin vermek için küçük açıklıklar bırakıyorlardı.¹²

Parisli işçilerin görevlerine sarılırken gösterdikleri ağırbaşlı kararlılık, disiplin ve cesaret, bu ümitsiz toplumsal savaşın iki tarafında da yer alan tüm dürüst gözlemciler tarafından teyit edilmiştir. Rus devrimci sürgün Alexander Herzen, 23 Haziran günü öğleden sonra saat dörtte Seine'in sağ kıyısında yürürken "dükkânların kapanmakta olduğunu ve tehditkâr bakışlar içerisindeki Ulusal Muhafız birliklerinin farklı yönle ilerlediğini" gözlemlemiştir. Sonrasında ise Saint-Suplice'in işçileri silah başına çağıran çan sesleri duyuldu.

Nehrin diğer yakasındaki tüm cadde ve sokaklara barikatlar kuruluyordu. Taş taşıyan o suskun adamları, onlara yardım eden kadın ve çocukları hatırlıyorum. Genç bir Polytechnique öğrencisi, bitmiş olduğu anlaşılan bir barikata tırmandı, bayrağı açtı ve neredeyse matem derecesinde ciddi bir sesle Marseillaise'i söylemeye başladı. Oradaki herkes ona eşlik etti ve barikatların taşlarında yankılanan bu büyük ezgi herkesin yüreğine heyecan saldı... Uyanı çanı hâlâ çalıyordu. Bu sırada köprüden topçuların sesleri geliyordu ve köprünün

¹² Tocqueville, *Recollections*, s. 191.

üzerinde bulunan General Beguot bir askeri dürbünle *düşmanı* mevzilerini gözetliyordu.¹³

Şehir boyunca sloganlar atarak ve hükümetin kararlarına ve siyasetine direnme yeminleri eden gruplar yavaş yavaş birleşiyordu. Bu toplantıyı örgütlü bir liderlik mi planlamıştı? Muhakkak ki hâlâ 1792-93 yıllarının büyük *eylem günü* hatıralarıyla yaşayan Ulusal Atölyeler Tugaylar Birliği ve artık yarı silahlı bir yapı olan *Société des Droits de l'Homme* gibi örgütler işçi kitlesinin çeşitli katmanlarının sözcülüğünü yapıyordu. Ancak genel bir ayaklanma planı veya ortak bir askeri strateji ya da örgütlenme mevcut değildi. Hükümeti devralacak bir parti kurulması ise söz konusu bile olmamıştı. En önemli liderleri Vincennes'te hapiste tutulmakta olan işçiler, ağırlıklı olarak kendi inisiyatifleriyle ayaklanmışlardı ve askeri eğitimi olan yerel militanlar, genelde de asi Ulusal Muhafızlar liderliği üstlenmişti. Haziran ayaklanmasını konu alan tüm ciddi çalışmaların aktardığı gibi, ayaklananlar olağanüstü bir kendiliğindenlik ve maharetle hareket etmişlerdi. Tocqueville, bu insanların "lider-siz, bayraksız bir şekilde, ancak muazzam bir uyumla ve en tecrübeli subayları bile şaşırtan bir askeri deneyimle savaşa giriştiklerini" yazar.¹⁴ Görünüşe bakılırsa isyancıların en az yarısı Ulusal Atölyeler çalışanlarından oluşmaktaydı.

Herhangi bir sokak ve onun etrafında işçilerin gösterdiği doğal koordinasyon hayret verici nitelikteydi. Kadın ve çocuklar, zarar gören barikatları onarmak, çatışanlara su ve yemek sağlamak, yaralılarla ilgilenmek gibi çatışma içermeyen işlerle uğraşıyordu. Her mahalle, savaşçıları için kurşundan ve çinkodan mermi dökmeye ve –sık sık yerel eczacılardan yardım isteyerek– siyah barut üretmeye uğraşıyordu. Ancak mahalle içinde koordinasyonun iyi olmasına rağmen *quartier*'ler arasında, hatta aralarında birkaç sokak bulunan iki barikat arasında bile gerekli koordinasyon sağlanmamıştı. Ayaklanma bu haliyle, şehrin büyük bir kısmının tümünden isyan ettiği bir manzaradan ziyade, mahallelerin birer birer isyan ettiği bir manzara ortaya çıkarıyordu. Blanc'ın ifadesiyle:

Hedefleri ve genel ruhu son derece kapsayıcı olan bu ayaklanma, neredeyse her noktasında yerel bir protesto özelliği göstermekteydi. Pek çok bölgede,

¹³ Alexander Herzen, *My Past and Thoughts*, çev. Constance Garnett (Londra: Chatto & Windus, 1925), c. 4, s. 3-4.

¹⁴ Tocqueville, *Recollections*, s. 187.

oranın sakinleri sadece kendi barikatlarını savunmaya karar vermişlerdi, yabancıların desteğini geri çeviriyor ve kendi sokaklarına girişi kapattıktan sonra genel saldırıya katılmayı reddediyorlardı.¹⁵

İhtiyacından fazla adama sahip olan barikatlar bile diğer bölgelerde bulunan ve hükümet birliklerinin ağır saldırısı altında kalan isyancılara yardım göndermeyi reddediyordu.

Bu eğilim öngörüsüzlükten ya da her bir barikatın kaderinin bir diğerine bağlı olduğu gerçeğini idrak edememekten ileri gelmiyordu. Bu, Amann'ın da belirttiği gibi, Barbés ve Blanqui gibi iktidarsız komplocular ile *Saisons* gibi gizli derneklerin başarısız komplo girişimlerinin örneklediği üzere, yakın tarihin koordinasyon ve strateji eksikliğiyle malul radikal hareketinin yarattığı bir sonuçtu.

Başarılı devrimler ise, tam aksine, kitlelerin kendiliğinden ayaklandıkları (dolayısıyla planlanmamış olan) Temmuz 1789, Temmuz 1830 ve Şubat 1848 gibi olaylar olarak görülüyordu. Haziran 1848'e gelinceye dek herkes şiddeti, düşmanca tutum sergileyen hükümetin kışkırttığı yaygın halk şiddetini öngörmüştü. Ancak hiçbir devrimci örgüt bu şiddetin yönünü, şiddetini ve zamanlamasını kontrol edebileceği hayaline kapılmamıştı.¹⁶

Yerel özerkliklerinden ufacık bile olsa fedakarlık yapmalarını gerektirecek her türlü koordinasyon fikrinden korkan isyancılar, neredeyse salt kendiliğinden ve bağımsız karar verme süreci olarak tanımlanabilecek bir aşırılığa saptılar. Bu oldukça anarşizan mantalite, ayaklanmayı, tüm şehri kapsayan stratejisini dikkatle oluşturmakta olan hükümetin saldırılarına ve askerlerine karşı oldukça savunmasız hale getiriyordu. Haziran isyancıları, yaklaşmakta olan fırtınanın kontrolünü bilinçli olarak ele almakta gönülsüz görünüyor ve yerel inisiyatiflerini de koruyarak bu fırtınayla daha geniş ölçekle mücadele etme planları yapıyor ve böylece karşılarına çıkacak disiplinli ordu karşısında sistematik bir ilerleme kaydedeceklerini umuyordu. Bu katışıksız yerelcilik ve kendiliğindenlik fetişizmi, isyanın kaderini belirledi.

Yine de, bir süreliğine hükümetin Paris'i elinde tutup tutamayacağı ciddi ve cevabı belirsiz bir soru olarak kaldı. Seyyar Muhafızlar, Ulusal Muhafızların burjuva kanadı ve ordu, Cezayirli kabileler üzerine düzenlenen seferlerde sergilediği vahşetle ünlenen General Eugene Cavaignac'ın emri altında top-

¹⁵ Blanc, *Historical Revelations*, s. 436.

¹⁶ Amann, *Revolution and Mass Democracy*, s. 298-9.

lanmıştı. Cavaignac, tüm birliklerini silahlandırıp düzenlemeyi bitirene dek isyancıların barikat kurma sürecine müdahale etmedi. Onun bu eylemsizliği yüzünden Cuma günü Paris'in bir yarısının tamamı isyancıların eline geçti.

Ordunun buna izin vermiş olması karşısında şaşkınlığa düşen Tocqueville, General Lamorcieri'ye birliklerinin neden isyancılarının karşısına çıkmadığını sordu.

"Ne yapıyorsunuz?" diye sordum. "Porte Saint-Denis'te çatışmaya başladılar bile, Hôtel de Ville'in etrafında da çepeçevre barikatlar kuruluyor."

"Sabırlı olun" diye yanıtladı general, "oraya gideceğiz. Böyle bir günde askerlerimizi varoşların dar sokaklarına sürece kadar aptal olduğumuzu mu düşünüyorsunuz? Hayır, asla! İsyancıların zaten toplanmalarını engelleyemeyeceğimiz meydanlarda birikmesini bekleyeceğiz ve ondan sonra da gidip onları yok edeceğiz. Bu sefer elimizden kaçamayacaklar."¹⁷

Cavaignac, akıllıca davranarak, yakalanması zor ve sayısız işçi çetesine karşı bir gerilla savaşına girmekten kaçındı. Böyle bir savaşta, Paris'in dolambaçlı cadde ve sokaklarında onun oldukça disiplinli birlikleri bile dezavantajlı duruma düşerdi. Bunun yerine, mümkün olduğu kadar çok işçiyi etrafı kolayca sarılabilecek noktalarda sıkıştırarak onları adeta bir meydan savaşına zorlamayı ve görece daha az sayıda iyi savunulan noktaya ölümcül darbeler indirmeyi tercih etti.

İsyancılar, içinde bulundukları ruh haline rağmen örnek bir tutum sergilediler ve mahallelerini işgal ettikleri insanların caruna ve malına saygı gösterdiler. Herhangi bir ciddi suç olayına karışmadılar, kuyumcu dükkânları bile el değmemiş durumdaydı. Victor Hugo da, evinin muhtemelen silah ve cephane için aranmış olmasına rağmen, *Sefiller*'in elyazması dâhil tüm kişisel eşyalarının yerinde durduğunu belirtir. İşçiler, düşmanın kendilerini göstermek istediği gibi birer haydut olmadıklarını kanıtlama peşindeydiler. Ücret ödeme noktalarında resmi geçiş ücretlerini toplamaya devam ettiler, isteyenin (çatışmalarla ilgili bilgi aktarmadığı sürece) semafor telgrafını kullanmasına izin verdiler, hatta bir miktar mahkûmu da serbest bırakarak hapishane kıyafetlerini gizlesinler diye onlara işçi önlükleri verdiler.

¹⁷ Tocqueville, *Recollections*, s. 192.

Dört Gün

23 Haziran Cuma sabahı saat on sularında Cavaignac nihayet askerlerini eyleme geçirdi ve Saint-Antoine'daki son barikatın da düştüğü 26 Haziran Pazartesi gününe dek sürecek bir çatışmayı başlattı. Bu sürenin çoğunda işçiler, çok daha kalabalık ve daha iyi silahlara sahip askeri güçler karşısında şaşkırtıcı bir cesaretle konumlarını korudular. Savaş meydanlarda, bulvarlarda ve dar sokaklarda sürüp gittikçe barikatlar kaybedildi ve yeniden kazanıldı.

Romancı ve meclis üyesi Victor Hugo'nun da aktardığı gibi, ilk çarpışma Porte Saint-Denis yakınlarında bir barikatta gerçekleşti. Ulusal Muhafızların barikatın sahiplerine teslim olmaları yönünde çağrı yapmalarına isyancılar ateş açıp otuz muhafızı öldürerek karşılık verdi. Kısa bir süre sonra "güzel, saçları darmadağınık ve berbat durumda bir kadın" barikatın tepesine tırmandı.

Bir sokak kadını olduğu belli olan bu kız, eteklerini beline kadar kaldırdı ve Ulusal Muhafızlar'a "Korkaklar, cesaretiniz varsa alın, bir kadını karnından vurun" diye bağırdı. Bir yaylım ateşi bu şanssız kızın üzerine yağdı, kız çığlık atarak yere düştü. Hemen arkasından ikinci bir kadın belirdi. Bu daha güzel ve genç bir kızdı ancak neredeyse çocuk yaştaydı, en fazla on yedisinde gösteriyordu. Diğerleri gibi o da karnını açıp "Vurun, haydutlar!" diye bağırdı. Ateş açtılar ve o da, vücudu kurşunlarla delik deşik olmuş bir halde diğer kadının üzerine düştü.¹⁸

Kadının bir fahişe olduğuna dair yargısı, yazarın taşıdığı orta sınıf önyargılarından kaynaklanmış olabilir, ancak anlattıkları isyancıların inanılmaz cesaretini ve yürekliliğini ortaya koyuyor.

Cavaignac, şehri yeniden ele geçirmek için güçlerini üçe böldü. İlk ve en büyük grubu General Lamoriciere'in kumandası altında isyanın merkezine, Poissoniere ve Saint-Antoine arasındaki bölgeye gönderdi. Bu birlik o kadar yavaş ilerleyebildi ve o kadar sert bir direnişle karşılaştı ki, kısım kısım geri çekilmek zorunda kaldı. General Bedeau'nun emri altındaki ikinci grup, isyancıların neredeyse ele geçirmek üzere oldukları Hôtel de Ville'deki askerlere destek için gönderildi. General Damesme'nin komuta ettiği üçüncü grup ise nehrin sol yakası üzerinden ilerleyerek Panthéon'a gitme ve on ikinci *arrondissement*'i geri alma emri aldı.

¹⁸ Victor Hugo, *Choses vues* (Paris, 1918), akt. Georges Duveau, 1848: *The Making of a Revolution*, çev. Anne Carter (New York: Random House, 1967), s. 134.

Bir barikatlar labirenti tarafından çevrelenmiş olan birlikler kısa süre içerisinde birbirleriyle irtibatı yitirdi ve isyancıların keskin nişancıları için kolay hedef haline geldi. Şehir görece sessiz bir geceye doğru ilerlerken, komutanlar stratejilerini gözden geçirmek için bir savaş konseyi oluşturmak üzere çağrıldılar. Bu sırada isyancılar da halihazırdaki barikatları onarıyor ve yenilerini kuruyordu.

İkinci gün, yani Cumartesi, savaş oldukça kanlı ve sonuçsuz, ancak bir önceki güne göre isyancılar açısından daha iyi geçti. Hükümetin kuzey bölgeleri alma çabaları genelde başarısızlıkla sonuçlandı. İsyancılar sekizinci ve dokuzuncu *arrondissement*'ların yerel belediye binalarını (*mairies*) ele geçirerek Hôtel de Ville'e son derece yakın mevziler kazandı. Hatta sekizinci *arrondissement*'ın her yerde birden bulunma kabiliyeti var gibi görünen başkanı Victor Hugo'yu görevinden uzaklaştırdıktan sonra, bir devrim hükümeti kurdular. Bu noktada, *L'Organisation du travail* kulübünün lideri ve aynı adlı gazetenin editörü Léon Lacollonge'un, Club des Antonins üyelerinin çabalarını yönetmek konusundaki başarılı liderliği çok önemli bir rol oynadı. Devrim hükümeti "toplumsal ve demokratik bir cumhuriyet, emeğin devlet tarafından desteklenerek özgürce örgütlenmesi, tüm milletvekilleri ve bakanların azledilmesi... İcra Komitesi üyelerinin derhal tutuklanması ve Paris'ten tüm askerlerin çekilmesi" taleplerini içeren bir bildiri yayımladı.¹⁹ Yalnızca sol kıyı üzerinde Panthéon bölgesine ilerleyen Seyyar Muhafızlar hükümet adına kayda değer bir başarı gösterebildi. Artık siyasi anlamda kime bağlılık gösterecekleri netleşmişti, generaller için istekli bir şekilde savaşıyorlardı. Bu sırada meclis de -"kuşatma hali" olarak adlandırdığı- bu belirsiz askeri durumdan istifade ederek Lamartine ve Pentaşî'nin geri kalan üyelerini görevden aldı ve Cavaignac'a ayaklanmayı bastırmak için olağanüstü yetkiler vererek onu bir diktatör konumuna yükseltti.

Üçüncü gün, Pazar günü, hükümet birlikleri için yine kötü başladı. Lamoricie'nin askerleri kuzeydeki isyancılar karşısında herhangi bir ilerleme kaydedememişti. Ordu da, ilk başta, sekizinci *arrondissement*'ı isyancıların elinden alamadı. Ancak öğleden sonra, isyancıların ele geçirmiş olduğu *mairie* ordu birliklerine karşı kaybedildi ve savaşın seyri asilerin aleyhine döndü. Topçu desteğiyle süren amansız savaş sonucunda hükümet birlikleri nere-

¹⁹ J.-J. Guillet, "On Behalf of the Citizens on Guard at the Mairie of the 8th Arrondissement" (tarihsiz), Belge 96a, *Revolution from 1789 to 1906* içinde, ed. Postgate, s. 214.

deyse her bölgede barikatları aştı, isyancıların elinde yalnızca Bastille ve Place du Trone kaldı. Bu sırada, Pazar gecesi, taşradan gelen gönüllü Ulusal Muhafızlar büyük gruplar halinde Paris'e girdi. (Haziran ayaklanması Mar-seilles dışındaki Lyon dâhil pek çok Fransız şehrine sıçramadı). Tocqueville, demiryolu sayesinde ayaklanmanın başlamasından bir gün sonra başkente 150 mil kadar uzaklıkta bulunan kırsaldaki muhafızları –bunlar çoğunlukla genç asiller, esnaf ve köylülerden oluşuyordu– şehre getirmenin mümkün olduğunu belirtir. 26 Haziran Pazartesi günü geldiğinde ayaklanmanın yenilgisi kaçınılmaz hale gelmişti. Askerler Place de Bastille ve Place du Trone'ü kuşatıyor, şehrin diğer bölgelerindeki isyancı direnişi de güç kaybediyordu. Bazı barikatlarda isyancılar son adam düşene dek savaştı, ancak geri kalan işçilerin çoğu, genellikle ordunun kendilerini onurlu bir şekilde teslim alacağına dair söz vermesi üzerine tüfeklerini bıraktı. Saint-Antoine direnmeye devam eden son cepheydi, fakat sonunda orası da teslim oldu.

İsyancılarla onurlu bir şekilde teslim olmalarına dair samimice görüşmeye çabalayan General Bedeau ve aldığı yaradan dolayı ölmek üzereyken işçilerin çektiği maddi zorluklardan gerçekten üzüntü duyduğunu ifade eden General Duvivier hariç, burjuva Ulusal Muhafızların ya da Seyyar Muhafızların rakiplerine karşı herhangi bir yakınlık veya acıma hissi duydukları şüphelidir. Normal ordu askerleri ise, aksine, pek de istekli savaşmamış gibi görünmektedir. Genel anlamda bazı Muhafızların da bireyler olarak, isyancılara asgari saygıyla muamele ettikleri söylenebilir. Ancak çılgın gibi hareket eden Seyyar Muhafızlar, önlerine çıkan her işçiye öldürdüler. İşçi sınıfının bu “çocuklarına” göre savaş bir şenlikti ve kendi sınıflarının mensuplarını bu şekilde acımasızca katlettiler.

Seyyar Muhafızların tutumu devrim tarihçileri için her zaman bir muamma olmuştur. Marx onların, hizmetlerini her tür alıcıya satan lümpen proletaryaya mensup olduklarını söyler, fakat bu bakış açısı, yakın tarihli çalışmaların gösterdiği üzere, doğru görünmemektedir. Esasında bu askerlerin mesleki geçmişleri genel olarak Parisli işçilerinkiyle paraleldir. Şubat barikatlarından toplanıp bir araya getirilmiş bu insanların işçi sınıfı kimlikleri; iyi bir ücreti sıkı eğitim, tecrit ve hepsinin üzerinde *esprit de corps*²⁰ tarafından desteklenen katı bir askeri ruh içerisinde erimiş görünmektedir. Haziran ayına gelindiğinde bir sınıf aidiyetinden ziyade, askeri aidiyet taşıyorlardı. Şevkle-

²⁰ Birlik duygusu (ç.n.).

rine gelince, bu da muhtemelen toplumsal veya siyasi sebeplerden ziyade genç oluşlarıyla açıklanabilir, zira ortalama yaşları yirmi birdi.

Hükümet için savaşıyan Ulusal Muhafızlar ise tam aksine, isyancıların yenilgisini “komünizm” karşısında zafer olarak gören bir sınıfın –özellikle tüccarların, satıcıların, uzmanların, bazı zanaatkarların ve doğrudan kapitalistlerin– silahlı gücü olarak oradaydılar. Seyyar Muhafızlardan farklı olarak çok sayıda Ulusal Muhafız birliği, bilhassa Paris’in güneyinden gelenler, isyancılara katıldı, pek çoğu da siyaseten karasız olduğu için subaylarının gözünde güvenilmez askerlerdi.

Barikatlarda çarpışan işçileri tanımlayacak tek sıfat “cesur” olmalıdır. Sayıları kesinlikle 50.000’den fazla değildi, zaten Paris’te 200.000 civarında erkek işçi vardı. Karşılarında ise en az kendi sayıları kadar düzenli birlik halinde, iyi eğitilmiş ve iyi silahlanmış, güçlü topçu birliklerinin ve taşradan şehre akan askerlerin desteğini alan askeri birlikler bulunuyordu. Destek için gelen bu taşra kuvvetlerinin, zaten yenilmiş Parisli işçilerden öldürebildikleri kadarını öldürmek istediklerini söylemeleri, taşradaki Paris nefretinin, ya da taşra ahmaklığının çarpıcı bir kanıtıdır.

Haziran ayaklanması, kısmen de taşra müdahalesinin etkisiyle, tüm Paris *çylem günlerinin* en kanlılarından biri oldu. Öldürülen isyancılara dair istatistikler birbirinden ciddi farklılıklar gösterir. Kimileri toplamda, 150 asi mahkûm dâhil, 1500 işçinin öldürüldüğünü iddia etmektedir. Ancak, o dönemin aktarımlarına bakıldığında bu rakamların kabul edilmesi güçtür. En akla yatkın hesabı Georges Duveau yapmaktadır:

Görünüşe bakılırsa yalnızca dört yüz ya da beş yüz asi barikalarda öldü, ancak üç binden fazlası çatışmalar bittikten sonra Seyyar Muhafızlar veya ordu askerleri tarafından katledildi. Toplamda 11.671 kişi tutuklandı. Bunların birkaçı idam edildi, bazıları da zorunlu çalışmaya mahkûm edildi. Ancak büyük farkla en büyük ceza [Cezayir’e] sürgün edilmekte.²¹

Ünlü Rus devrimci Alexander Herzen, Haziran ayaklanmasına ailesiyle birlikte tanıklık etmiş ve günlüğüne karşı-devrimin vahşetiyle ilgili şu satırları yazmıştır:

26 Haziran akşamı, Ulusal Muhafızların Paris’i hezimete uğratmasından sonra kısa aralıklarla tüfek sesleri duyduk... Birbirimize baktık, hepimizin yüzü ölü gibi solmuştu... Birbirimize aynı anda “Mahkûmları vuruyorlar” dedik ve ba-

²¹ Duveau, *Making of a Revolution*, s. 156.

kışlarımızı kaçırdık. Alnımı pencereye dayadım. Böyle anlar on yıl boyunca sürececek nefret, bir ömür boyu sürececek intikam hissini tetikler: *Yazıklar olsun böyle anlarda affedenlere!*²²

Louis Blanc ise şunları yazar:

Grenelle düzlüğünde, Montparnasse Mezarlığı'nda ve Montmartre hipodromunda mahkûmlar vuruluyordu. Place de Panthéon'da mahkûmlar vuruluyordu. St. Benedict manastırında ve Hôtel de Cluny'nin avlusunda mahkûmlar vuruluyordu. Yaralı bir asi sazdan yapılma bir sedyeye konmuştu. Birtakım canavarlar o sedyeyi ateşe verip ölen adamı diri diri yaktilar.²³

Lüksemburg Bahçeleri, yağmur yağıp da orada infaz edilen sayısı meçhul mahkûmların kanını temizleyinceye kadar, kapalı tutuldu.

Haziran'dan Geriye Kalan

On dokuzuncu yüzyılın en devrimci yılı olan 1848 hakkındaki tarih çalışmaları genellikle, Paris'teki olayların yanı sıra Macaristan, Avusturya, Almanya, İtalya ve Avrupa'nın diğer noktalarında gerçekleşen ayaklanmalara da değinir. Fakat her şeyden önce, devrimin diğer ayaklanmaların ortak özelliği olan milliyetçi hedefleri aştığı, evrensel ilkelerin benimsendiği yer Fransa'ydı. Bu anlamda Paris'teki Haziran Ayaklanması bu devrim yılının hem başlangıcını hem de sonunu oluşturur.

Haziran ayaklanmasından sonra bile, Fransa'nın diğer bölgelerinde işçilerin, hatta köylülerin çıkardığı isyanlar birkaç yıl daha devam etti. 1849'un en önemli kentli işçi sınıfı ayaklanması, Avrupa'nın ipek üretim merkezi olan Lyon'da gerçekleşti.

Üretim metotları ağırlıklı olarak zanaatkârlığa dayanan Lyon, neredeyse yüz yıl öncesinde, işleri dağıtan ve pek çoğu Büyük Devrim öncesindeki lonca tipi topluma hasret olan ustaların ürettiği ürünleri satın alan tüccarlar ipek ticaretini devraldıklarında, ticari kapitalizmin baskısını hissetmeye başlamıştı. 1831'de ipek dokuyan zanaatkârlar, ya da *canut*'lar, tüccarlardan daha iyi bir *tarif*, yani sözleşme alabilmek için silahlanıp ayaklandılar. Kısa bir süreliğine, kara ve kırmızı bayraklar çekerek şehrin kontrolünü ellerine geçirdiler ve bu da onların isyanını devrim sembolleri tarihinde önemli bir nokta haline

²² Herzen, *My Past and Thoughts*, c. 4, s. 4-5.

²³ Louis Blanc, başlıksız özet, Belge 100, *Revolution from 1789 to 1906* içinde, ed. Postgate, s. 216.

getirdi. Hedefledikleri birliklere dayalı toplumu tanımlamak için *mutuellisme* sözcüğünü kullanmaları da bu isyanı anarşist düşünce tarihi içerisinde önemli kılıyordu, çünkü bu sözcüğü onlar için seçen kişi 1843-44 yıllarında kendi adil toplum fikrinin özünde sözleşmecî niteliğini anlatmak üzere şehre kısa bir ziyarette bulunan Proudhon'du.

1834'te Lyon *canut*'ları bir kez daha ayaklandı. Bu kez ustalardan ziyade dokumacı kalfalar, hem tüccarlardan hem de işverenlerinden daha iyi çalışma şartları talep ederek ayaklandı. Bu kısa süreli isyan muhtemelen aynı yıl içerisinde Paris'te cumhuriyetçi bir ayaklanmaya ilham verdi. 1848'de ise ipek işçileri ciddi anlamda sosyalist ve komünist propagandaya maruz kalmalarına rağmen, Paris'teki ayaklanma Lyon'da onun muadili herhangi bir hareket yaratmadı. *Canut*'ların Parisli işçi dostlarına karşı hissettikleri devrimci dayanışma, yerel idarenin bir yandan kulüplerin toplanmaya devam etmesine izin verip bir yandan da şehri askeri birliklerle kuşatarak uyguladığı havuç ve sopa siyasetinin karşısında zayıf kaldı, ayrıca kulüp üyeleri Paris'tekilerin yaşadığı baskının aynısını yaşamak istemediler. *Canut*'ların çoğunlukla zararsız kooperatiflere yoğunlaşmaları enerjilerinin çoğunu bu alanda tüketti ve şehrin siyasi atmosferini de ılımlıların ve doğrudan gericilerin eline teslim etti.

Bu sırada 1848 Haziran ayının Paris'inde toz duman kalktıktan, paramparça cesetler barikatlardan kaldırıldıktan sonra devrim, geriye doğru bir yolculuğa başladı. Önce "kızıl" tepelerden cumhuriyetçi düzlüğe indi, oradan da monarşi bataklığına kadar düştü. Bu süreci daha da iğrençleştiren şey (Marx'ın tabiriyle) "iğrenç suratını" Napolyon'un "demir maskesiyle" kapatmış bir Bonapartist maceracının varlığıydı.

General Cavaignac'ın kısa süren diktatörlüğü –bunun adı teknik olarak "kuşatma hali"ydi– tüm yaz boyunca, 29 Ekim'e kadar sürdü. Temmuz'da, herhangi bir siyasi faaliyet yürütülmemek kaydıyla kulüplerin toplanmasına izin veren bir kanun çıkarıldı. Toplantı yapmak isteyen kulüp, yirmi dört saat önceden polise bir niyet "bildirimi"nde bulunmak zorundaydı. Kulüp üyeleri, ancak bir "adli ya da idari görevlinin," yani polisin gözetiminde tartışma yürütebileceklerdi ve "kamu düzeni veya ahlakına ters düşen herhangi bir öneride" bulunamayacaklardı. Kulüp, toplantıdan sonra eylem ve tartışmaların bir özetiyle birlikte katılan üyelerin bir listesini de polise sunmak zorundaydı. Ayrıca "raporların, adreslerin ve diğer kulüplerle yapılan her türlü yazışmanın" da polise bildirilmesi gerekiyordu. "Gizli cemiyet" teşkil etmek

tabii ki yasaktı.²⁴ Kanun aslında işçilerin en temel taleplerinden birine, birlik oluşturma hakkına saldırıyordu. Devrimci örgütçüler artık, Bourbon Restorasyonu'ndan beri epey zaman geçirdikleri yeralına tekrar inmek zorundaydı.

Cavaignac, bunlara ek olarak gazetelerin yayına devam edebilmek için, doğru yolda olmalarını –yani siyasi açıdan rahatsız edici yazılar yayımlamalarını, sözgelimi “toplumsal cumhuriyet” meselesini tartışmamalarını ve hükümeti eleştirmemelerini– sağlamak için bir depozito parası (*cautionnement*) yatırmaları gerekliliğini dayattı. Bu, tam da Louis-Philippe'in uyguladığı ve nefretle anılan muhalif basını susturma siyasetinin geri dönüşüydü. 1848'de talep edilen *cautionnement*'lar o kadar yüksekti ki (24.000 frankı buluyordu) yalnızca *Le Constitutionnel* gibi muhafazakâr gazeteler bu parayı bulabildi. Sonra on saatlik çalışma günü on iki saate yükseltilerek Şubat öncesi duruma dönmüş oldu. Gerici *Mémorial bordelais*'nin yazdığı gibi “Fransa'nun ahlaki ve maddi düzene ihtiyacı var ve bu ikisini sağlamaya kararlı bir güç, doğru düşünenlerin sevgisini ve işbirliğini kazanacaktır.”²⁵ Düzen Partisi, belki bir örgüt olarak değil ama Meşru Veliahtçılar, Orleans yandaşları ve salt gericilerden –üç ay önce görüşleri hakkında tek bir sözcük söylemeye bile cesaret edemeyecek vekiller ve asillerden– oluşan bir koalisyon olarak açıkça doğmuştu.

“Kuşatına hali” baskısını arttırdıkça bu cepheye muhalif olarak, çeşitli solculardan, temel olarak sosyalistlerden ve hızla sola doğru kayan radikal cumhuriyetçilerden oluşan bir koalisyon ortaya çıktı. Bu koalisyon, meclisteki sol-cumhuriyetçi temsilcileri de, bir zamanlar kulüp siyasetinin yapıldığı ancak artık iyice budanmış bir kulüp ve topluluklar sahnesine dönüşen zeminde hareket eden militanları da içeriyordu. Toplu olarak bu gruba demokratik sosyalistlerin kısaltması olarak *démoc-soc*'lar deniyordu ya da bunun yerine Montagnardlar olarak anılıyorlardı. Siyasi programları hem toplumsal hem de demokratik bir cumhuriyet oluşturmaya odaklanıyordu. Artık sola kaymış olan liberal cumhuriyetçi *La Réforme* bile “Siyasi mesele artık bir gelecek meselesi değildir. Yeni bir sorun öne çıkmış durumdadır ve demokrasi artık şu sözleri de armasına katınak zorundadır: Demokratik ve toplumsal cumhu-

²⁴ “Decree of 28 July 1848,” 1848 in *France* içinde, ed. Price, s. 119-20.

²⁵ *Mémorial bordelais*, 18 Temmuz 1848, 1848 in *France* içinde, ed. Price, s. 122.

riyet" diye yazıyordu.²⁶ Kısıtlayıcı yasalara rağmen, demokratik sosyalistler siyasi bildirileri, broşürleri ve yergi içerikli resimleri buldukları her yolla akın akın taşraya taşıyarak, hatta zaman zaman ajitatörlerini Fransa'nın dört bir yanındaki küçük köy ve kasabalara göndererek epey bir propaganda yapmayı başardılar.

Bunun yanında, Haziran ayaklanmasının ardından grevlerin ve işçi sınıfı siyasetinin baskıya uğramasına rağmen militan Fransız işçiler birlikçilik fikrine sığındılar. Üretici birlikleri ve çeşitli karşılıklı yardım ve ortaklık faaliyetleri hâlâ ekonomik ve ticari girişimler anlamında yasalı ve hem Paris'te hem de Fransa genelinde bunlar giderek yaygınlaşıyordu. Bu birliklerin kaderi, Kurucu Meclis'in siyasi atmosferinde yaşanan bir değişiklikten yeniden çizildi. 1849'da 104 üye, birliği kapsayan ve bu kuruluşlara kredi verip aralarında ticari alışveriş için açık kanallar yaratmayı amaçlayan bir Birlikler Topluluğu kuruldu. Mayıs 1850'de topluluk daha bu amaçlarını yerine getirememişken paniğe kapılan hükümet, örgütün merkezini bastı, liderlerini hapse attı ve Birlikler Topluluğu'nu yasadışı ilan etti.

Sadece Paris'te 120 iş koluna hitap eden tahminen 300 işçi birliği ve bunların da 50.000 kadar üyesi vardı. Tipik bir birlik, sermayesine nominal bir katkıda bulunabilen her meslekten her üyenin katılımına açıktı ve Buchez ile Lüksemburg Emek Meclisi'nde temsil edilen üretici kooperatifleri tarafından oluşturulmuş ilkeler etrafında hareket ediyordu.

Sonraki yıllarda bu birlikler ortaklaşa ve eşitlikçi bir sistem oluşturmayı başaramadı. Şahıslar tarafından yönetilen şirketlerle rekabet etmeyi başarabilen birlikler de kapitalist mantıkla işleyen birlikler oldu. En iyi niyetli olan birlikler bile ayakta kalabilmek için kolektif kapitalist şirketler olarak kapitalist sisteme dahil olmak zorunda kaldı. Bu tür yapıların en başarılılarından birisi, 1848'de Parisli duvarcılar tarafından elli beş franklık hisselerle kurulmuş ve tüm inşaat işçilerini ücretli çalışma sisteminden kurtarmayı amaçlayan bir birlikti. 1852'ye gelindiğinde bu hedeflerden tamamen uzaklaşmıştı, ancak birlik ekonomik anlamda o kadar başarılıydı ki bir hissesinin değeri 3.000 franka kadar çıktı ve sonunda yeni üyelerin katılımına kapandı. Artan işlem hacminin yarattığı ihtiyacı karşılamak için 1.600 ücretli çalışan tuttu. Kapitalist dönüşümünü tamamladığı an da, 1866'da duvarcılarının greve çıkmasıyla birlikte işverenlerin tarafını tuttuğu an oldu.

²⁶ *La Reforme*, 21 Ağustos 1848, *1848 in France* içinde, ed. Price, s. 126.

Üretici birliklerinin karşı karşıya olduğu başka bir sorun da, içerisinde bulundukları maddi sıkıntılardan doğan koşullardı. Kötü yönetim, kazanımların pay edilmesi konusundaki tartışmalar, iş yükümlülüklerine takınılan gelişigüzel tutumlar ve hatta hırsızlık, bu birlikleri ayakta tutmak için verilen mücadelede karşılaşılan belli başlı sorunlardı. Bernard Moss'un da belirttiği gibi:

Pek çok birliğin ömrü zorluklarla dolu ve kısa oldu. Kredi ve müşteri bulmakta zorlanan birlikler aynı zamanda idari sorun ve fikir ayrılıklarıyla da boğuşuyordu. Seçilmiş yöneticiler her zaman gerekli idari ve ticari becerilere sahip olamayabiliyordu. İdari yetkiler ve kazancın pay edilmesi konusundaki tartışmalar çoğunlukla yöneticilerin görevden alınmasıyla ve bazı üyelerin de uzaklaştırılması ve istifasıyla sonuçlanıyordu. [Kayıtları bulunanlardan] çoğu, 1851'de ilk kurulduğu zamana kıyasla daha az üyeye sahip marjinal yapılar olarak kaldı... Bu durum, 1849'da birlik kuran kırk dokuz meslek grubundan yalnızca yirmi altısı için 1851'de de geçerliydi. Sürekli yeni birlikler kurulduğu için o yıl hâlâ 200 birlik varlığını sürdürüyordu.²⁷

Üretici birliklerindeki işçiler, anlaşılır bir şekilde, ustalarının ve kapitalistlerinin ödemekte olduğu düşük ücretlerle çalışmayı beklemiyordu. Birlikler ürünlerine zam yaparak üyelerinin gelirini arttırmak istese, işçi sınıfı birlikler tarafından üretilen bu tüketim mallarını alacak ekonomik güce sahip değildi. İşçi dayanışmasına dair hiçbir etik ilke, aç karınların gurultusunu bastıramıyordu.

Sonuç olarak, üretici birliklerinin, kooperatiflerin, karşılıklı yardımlaşma derneklerinin, işçi kredisi kurumlarının ve benzerlerinin sosyalist eğilimlerinin karşısına çıkan şey piyasa güçlerinin etkisi oldu. Bu yapılar, rekabeti durdurmayı ya da kapitalist girişim ve piyasa sisteminin yerine eşitlikçi bir zemin kurmayı başaramadı, tabii ki sosyalist topluma dair öngörülerini de tamamen hayal olarak kaldı. Bu birliklerin nihayetinde ulaşmayı umdukları yegane hedef, üretici birliklerinden oluşan federasyonlar ve bağış yoluyla oluşturulan ve başarılı birliklerin daha zayıf birliklere destek vermesini sağlayacak kredi fonları kurarak zanaatkâr üyelerinin çalışma koşullarını biraz hafifletmek oldu. Ancak bu bile, hükümetin geniş ölçekli olarak yapılmasına izin vermeye niyetli olmadığı bir uygulamaydı. Hükümet 1860'larda çok sayıda işçi birliğini (genelde ılımlı Proudhoncuların yardımıyla) desteklemiş de

²⁷ Bernard H. Moss, *The Origins of the French Labor Movement, 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers* (Berkeley: University of California Press, 1976), s. 45-6.

olsa, Louis Bonaparte, hükümdar olduğunda, bunların çoğunu kapattı. Yine 1860'larda Orleans yandaşları, işçilerle aralarını iyi tutmak ve Bonapartistlerle ılımlı cumhuriyetçilerden geride kalmamak için kendi kooperatif temelli bankalarını kurdu. Devletin birlikçi hareketten korkmak için bir sebebi olmadı. Bu hareket ne kadar büyürse büyüsün, karşılıklılık tabanını ne kadar genişletirse genişletsin, Fransız ekonomisi üzerinde giderek güç kazanan kapitalist piyasa sisteminin yerini alamazdı. Blanc'ın birlikçi vizyonu yalnızca sanayi sisteminin Fransa'ya giriş sürecinin yavaşlamasını ve bu sistemin en kötü istismarlarını hafifletmeye yarayabilirdi. Ancak Fransa'da kapitalist sistemin yerine geçmesi mümkün değildi.

“Küçük Napoleon”

Eylül ayında bir ara seçim neticesinde meclise bir Bonaparte sokuldu ve o da kendisine düşen mütevazılığı göstererek daha fazla iktidar peşinde olmadığını gösterdi. “*Napoleon le petit* (Victor Hugo'nun deyiimiyle “küçük Napoleon”) Napoleon'un kardeşi olan Louis Bonaparte'in oğluydu. Napoleon'un kendi oğlunun erken ölmesi sonucunda Louis Napoleon, Bonaparte ailesinin lideri olmuş ve bu aile isminin yanında getirdiği tüm mirası devralmıştı. Gençliğini İsviçre ve Almanya'da geçirmişti –tüm önemli Bonaparte'lar gibi Fransızca'yı yabancı bir aksanla konuşuyordu– ve sonrasında da yolu İtalya ve Fransa'ya düşmüştü. Fransa'da karşılaştığı komik bir ayaklanma sonrasında Amerika ve İngiltere'ye sürgüne gitmek zorunda kaldı. Destekçilerinin kendisine verdiği isimle “prens” Fransa'ya bir taht varisinden ziyade bir “yurttaş” olarak dönmüştü ve dilini tutma, kibarca dinleme ve son derece mütevazı davranabilme yeteneği, meclisin Hugo ve Proudhon gibi en art niyetsiz mensupları tarafından bile desteklenmesine neden oldu. Haziran Günleri dahil, 1848'in en ateşli olayları sırasında sürgünde bulunduğu için lekelennemiş ve siyaseten temiz kalmış biri olarak tanımlanabilecek bir durumdaydı. Mecliste vekil olarak bulunmasının hükümetin neredeyse tüm hizipleri için bir utanç kaynağı olduğu açıklığa kavuşunca Louis nazikçe parlamentodan çekildi ve bununla bir problemi olmadığı izlenimini verdi, fakat herkes onun harekete hazır bir şekilde beklediğinin farkındaydı.

Prens Louis, Bonapartizm adı verilen siyasetin en tipik örneğini sergileyerek Fransa'nın tüm rakip sınıfları arasındaki alanda akıllıca gidip geldi ve çabasının büyük kısmını Bonaparte hanedanını ve onun servetini restore etmek için harcadı. Aslında başarısının sırrı, herkes için her şey gibi görülebilme be-

cerisine sahip olmasıydı. Kendisine kitleler halinde oy veren işçilere sosyalizme ilgi duyan biri olduğu izlenimini verdi ve hatta hükümetin masraflarını zenginlerin üstlenmesi fikrine sıcak yaklaştığını belirtti. Burjuvaziye ve asillerle düzeni sağlama sözü verdi ve kitleleri, özellikle de işçi sınıfını, hizaya sokmak niyetinde olduğunu gösterdi. Köylülere gelince, onların nazarında da Büyük Devrim'in kazanımlarını onların lehine feodal dayatmalara karşı kullanan asıl Napoleon'la özdeşleşti. Aslında köylüleri son derece kızdıran kırk beş santimlik vergi, bir zamanlar Fransa'ya *la glorie* (şan), iç istikrar ve otoriter de olsa sonuca ulaştıran bir liderlik yapısı getiren mistik *Napoléon le grand* (Büyük Napoleon) efsanesinin yeniden doğmasına neden olmuştu. Napoleon'un Austerlitz'deki zaferi, Büyük Ordu'nun Moskova'dan geri çekilirken verdiği muazzam kayıplardan çok daha canlı bir hatıraydı.

Bu sırada Kurucu Meclis de, yanıp yıkılmış bu ülke için, nihayet 21 Kasım 1848'de duyuracağı bir anayasa hazırladı. Yeni anayasa bir devlet başkanlığı makamı getiriyor, ancak monarşinin hortlama ihtimaline karşı başkanın dört yıllık görev süresinden sonra ikinci kez seçilemeyeceği şartını da koyuyordu. Bununla birlikte, tıpkı başkan seçiminde olduğu gibi, tüm erkeklerin vereceği oylarla seçilecek tek bir Yasama Meclisi kuruldu. Neredeyse herkes anayasanın, sonunda kendisini yok edeceğini görebiliyordu; çünkü yazarlar hükümetin iki kanadının ciddi bir otorite krizi durumunda ne şekilde uzlaşacaklarına dair bir yol göstermeyi başaramamıştı.

Sonuçta, 10 Kasım 1848 günü halk, hükümeti oluşturacak temsilcileri seçmek üzere sandığa gitti ve Fransızların büyük çoğunluğu, can çekişen İkinci Cumhuriyet'ten intikam almak ister gibiydi. Başkanlık için yarışan ve ulus genelinde itibar sahibi olan üç kişiden biri olan Louis Bonaparte, 7.5 kayıtlı seçmenden 5,5 milyonun oyunu aldı. En önemli rakibi ve ılımlı cumhuriyetçilerin gözdesi General Cavaignac yalnızca 1,5 milyon oy alırken, Lamartine 18.000 oyda kaldı. Artık Fransa Cumhuriyeti'nin başkanı bir Bonaparte idi.

Bu sırada sol hareket Fransa'da hâlâ varlığını aktif olarak sürdürüyordu. Montagnard'lar ve *démoc-soc*'lar Mayıs 1849'daki milletvekili seçimlerine hazırlanmak için canla başla çalıştı, toplantılar düzenledi, seçim ittifakları kurdu ve meclis için ortak adaylar çıkardı. Ülke siyaseten tamamen kutuplaşmış durumdaydı. *Le National*'in özetlediği gibi: "Bugün Avrupa'da yalnızca iki parti kaldı, Devrim Partisi ve Karşıdevrim Partisi... Ortayolcu politikaların

ve tereddüdün vakti çoktan geçti.”²⁸ Her ne kadar Mayıs seçimleri Palais Bourbon’u monarşistlerle doldurduysa da –vekillerin neredeyse üçte ikisi Meşru Veliahtçılardan oluşuyordu– aynı zamanda 150 Montagnard’ı (ılımlıları geride bırakıp) parlamentoya sokarak sola da bir zafer kazandırdı. Merkez kayboluyor, büyüyen siyasi krizlerin tipik bir tezahürü olarak merkezde duranlar ya sağa ya sola kayıyordu.

Bu sırada Roma’da, “1848’de Fransa dışında toplumsal devrime en yakın” olayların sonucunda, Şubat 1849’da Fransa örneğinden ilham alan bir devrimci cumhuriyet kuruldu. Bu cumhuriyet, romantik cumhuriyetçi-milliyetçi Mazzini’nin yönetiminde de olsa, bazı toplumsal ilerlemeler kaydetti. Özellikle kilisenin gücü azaltıldı; kırmızı cübbeleri yoksulların kanıyla özdeşleştirilen kardinallerin kullandığı arabalar devrilip ateşe verildi, Engizisyon’un kullandığı binalar yoksullar için barınaklara dönüştürüldü ve en önemlisi de kilisenin sahip olduğu bazı araziler kamulaştırılarak köylülere kiralandı. Robertson, “devrimlerini Fransa çizgisine kadar taşımaya cesaret edebilen yerler yalnızca Roma ve Venedik’ti” diye yazıyor.²⁹

Bu durum karşısında telaşa düşen Papa, Katolik Fransa’yı yardıma çağırırdı ve kiliseyle Fransız Katoliklerinin desteği peşinde koşan Louis Napoleon bu çağırışı memnuniyetle kabul etti. Roma Cumhuriyeti’nin ilanından beş ay sonra, 30 Nisan’da, Roma’daki isyanı bastırmak üzere bir Fransız keşif gücünü oraya gönderdi.

Meclisteki ılımlı cumhuriyetçiler bile bu büyük rezalet karşısında kendilerini tutamadı. Bu şekilde askeri güç kullanımı hem meclisin arzusuna aykırıydı, hem de başkanın orduyu yurtdışında görevlendirmeden önce meclisin onayını alması gerektiğini belirten anayasaya aykırıydı. 11 Haziran’da, Fransa’daki son önemli ve cumhuriyetçi lider olan Ledru-Rollin, başkan ve bakanlarını görevden almayı hedefleyen bir tasarı hazırladı. Ertesi gün, çoğunluk-taki Düzen Partisi, kendi anayasal gücünü savunan bu tasarımı sessizce reddetti, ki bu aslında ancak sola karşı bir provokasyon olabilirdi. Montagnardlar da bu tuzağa düşerek, protesto amacıyla meclisi terk etti. Büyük bir kriz ortamında hükümeti yalnızca sol karşıtlarının eline bırakmayı hedefleyen bu muazzam taktik böylece başarıya ulaştı.

²⁸ *Le Nationale*, 22 Mayıs 1849, 1848 in France içinde, ed. Price, s. 137.

²⁹ Robertson, *Revolutions of 1848*, s. 365, 367.

Montagnardların hükümetin "anayasa dışına" çıktığını ilan etmesinden iki gün sonra, 13 Haziran'da, Roma seferini kınayan bir eylem düzenlendi. Çoğunluğu silahsız Ulusal Muhafızlardan, orta sınıf cumhuriyetçilerden ve gizli işçi cemiyetlerinden oluşan otuz bin insan katıldı ve barışçıl bir şekilde "Çok Yaşa Anayasa!" sloganları atarak yürüdüler. Ancak göstericileri Rue de la Paix'nin sonunda General Changarnier'nin süvarileri ve diğer askerleri bekliyordu. Göstericiler hızla ara sokaklara dağıtıldı. Kararlı Montagnardlar ve işçiler Sanatlar ve Meslekler Müzesi'nin önünde silahlı direniş göstermeye çalıştıysa da Ulusal Muhafızlar onları desteklemeyi başaramayınca direniş çöktü. Haziran 1848 isyanında işçilerin "ekmek ya da kurşun" sloganı altında "emeğin örgütlenmesi" talebini, yani en temel işçi sınıfı talebini dile getirdikleri noktada, Haziran 1849 göstericileri orta sınıfların cumhuriyetçi taleplerini dillendiriyordu. Ya da Marx'ın ifadesiyle: "23 Haziran 1848'e devrimci proletaryanın isyanı diyeceksek, 13 Haziran 1849'a demokrat küçük burjuvanın isyanı dememiz gerekir. Bu iki isyan da aracısı olduğu sınıfın *klasik anlamda saf* ifadesidir."³⁰ Bu eylem, solun Fransa siyasetinde son on yılda yaşadığı nihai yenilginin göstergesiydi. Hükümet bu durumu bir kuşatma hali ilan etmek, kulüpleri tümünden yasaklayan bir kanun geçirmek ve basın üzerindeki yasakları daha da sıkılaştırmak için bahane olarak kullandı; sonuçta da *Le National*'den daha radikal hiçbir gazete çıkmaya devam edemedi. Baskıların devrimi daha da geriye götürdüğü sıralarda 13 Haziran eyleminin "liderleri" yargılandı ve hapisaneler Montagnardlarla, gerçek sosyalistlerle ve sosyalist olduğundan şüphe edilenlerle doldu.

Paris'te olan bitenler, ordunun Romalı cumhuriyetçilere karşı kullanıldığı haberiyle birlikte Lyon'a ulaşıncı sokaklarda yine bir isyan başladı. Lyonlular 14 Haziran 1849'da barikatlar kurup silah dükkânlarını yağmalayarak ayaklandı, fakat hükümetin düzenli askeri birlikleri, bilhassa da topçuları, bu ayaklanmayı iki gün içerisinde bastırdı. Bu isyanı inceleyen tarihçilerden birinin yazdığı gibi:

İkinci Cumhuriyet zamanında başlayan ve [Louis Bonaparte'ın işbaşında olduğu] İkinci İmparatorluk zamanında pekiştirilen, ekonomik bağımlılık yaratmak

³⁰ Marx, *Mass Struggles in France*, s. 106.

ve siyasi muhalefeti engellemek için kullanılan havuç ve sopa yaklaşımı Lyon'daki radikal hareketin sonunu getirmiş gibi görünmektedir.³¹

Prens-Başkan, yönetimine, daha da önemlisi kendi şahsına destek toplamak için bir taşra turuna çıktığı sırada, artık tamamen Düzen Partisi tarafından idare edilen meclis de oy hakkını kısıtlamak üzere hazırlık yapıyordu. Meclis 31 Mayıs 1850'de, oy kullanabilmek için üç yıldır aynı seçim bölgesi içerisinde ikamet etme şartı getirerek üç milyon kadar kişinin, çoğunlukla da *démoc-soc*'lara oy verme ihtimalleri yüksek göçmen işçilerin oy hakkını elinden aldı. Ayrıca aşırı heyecanlı Falloux'nun verdiği bir önerge sonucunda, kilisenin okullar üzerindeki yetkisini oldukça arttıran bir eğitim "reformu" yasalaştı. Bu sırada prens-başkanın yandaşları, anayasanın açık bir ihlali olarak, kendisinin ikinci kez başkanlığa seçilebilmesi için imza topluyordu.

Bonaparte, köylülerden muazzam destek aldı, hatta Haziran isyancılarından sürgünde olanları geri çağırıp, herkesin oy verme hakkını iade ederek pek çok işçiyi kendi cephesine çekti. Halkın desteğinden o kadar emindi ki, artık meclisi bile feshedebileceğini düşünüyordu. 1 Aralık 1851 gecesi, ordunun destek vereceğinden ve Parisli işçilerin eylemsiz kalacağından emin olarak meclisteki önemli liderlerin tutuklanması ve Palais Bourbon'un askerler tarafından işgal edilmesi emrini verdi. Ertesi gün yaptığı açıklamada, darbeyi meşrulaştırmak amacıyla meclisin "iç savaşı kışkırttığı" ve hatta "doğrudan kendisinin halkın iradesi sonucunda geldiği iktidar üzerinde hak iddia ettiği için" bir "isyan yuvasına" dönüştüğünü belirtti.³² Yani Louis Bonaparte, meclisi, yakında tamamen çöpe atma hazırlığı yaptığı anayasayı ihlal etmekle suçluyordu.

Polis raporlarına göre, "Silah başına" çılgınlıkları arasında Rue Rambuteau'da, Rue Saint-Denis ve Rue Saint-Martin'in kesişim noktasında barikatlar kuruldu. Ama 4 Aralık günü geldiğinde ordu durumu kısaca şöyle özetliyordu: "Paris sakin durumdadır. Dün kurulan barikatlar zorluk yaşanmadan kaldırılmıştır."³³ Ulusal Muhafızlar'dan bir kurmay yüzbaşı, darbeye direniş olmamasını şu şekilde açıklamaya çalışmıştır:

³¹ Mary Lynn Steward-McDougall, *The Artisan Republic: Revolution, Reaction, and Resistance in Lyon, 1848-1851* (Kingston ve Montreal: McGill-Queens University Press, 1984), s. 154.

³² "Cumhuriyetin Başkanından Duyuru" (2 Aralık 1851), *1848 in France* içinde, ed. Price, s. 154.

³³ "Paris Ordusunun Raporu" (4 Aralık 1851), *1848 in France* içinde, ed. Price, s. 157.

Meclisin pek sevilmiyor olması, tutuklamaların zamanının aynı anda ve şaşırtıcı bir zamanlamayla yapılmış olması ve belki biraz da askeriye'nin tutumu sonucunda pek ciddi bir olay yaşanmadı... Zaten beyefendiler [milletvekilleri] de herhangi bir zorlukla karşılaşılardan tutuklanmıştı... İşçiler kayıtsızdı, hatta sürece destek veriyorlardı.³⁴

Bir önceki yılın 13 Mart günü ayaklanmış olan Lyon bile prens-başkanın darbesi karşısında neredeyse hiçbir direniş göstermedi. Taşradaki diğer şehirlerden gelen raporlar da, insanların eyleme geçmeden önce Paris'ten direniş haberi bekledikleri izlenimi veriyor.

Darbeye karşı ciddi direnişin görüldüğü bölgeler, Provence gibi güney şehirleriydi. Haziran 1848'den beri Montagnardlar ve *démoc-soc* propagandacıları köylülerin aşırı muhafazakârlığını kırmak için canla başla çalışıyordu. O yılın baharından itibaren de, Blanqui'nin, bu insanlara yeterince zaman verilirse yeni siyasi fikirleri dikkate alabilecekleri yönündeki fikrini doğruladılar. Hatta, 1848'de Paris kulüplerinde ve mahallelerinde yaygın demokratik-sosyalist fikirleri öğrendiler ve sonunda Parisli işçilerin bile umabileceklerinden çok daha sağlam tepki verdiler. Özellikle güney ve merkez Fransa'nın on üç bölgesinde bulunan köylüler, cumhuriyeti Bonaparte'a karşı korumak için silaha sarıldılar ve hükümetin güçlü birliklerinin karşısına çıktılar.

Rejim ise hızlı ve etkili bir tepki verdi. Yaklaşık 27.000 insan tutuklandı veya haklarında tutuklama kararı çıkarıldı, bunların 15.000 kadarı hapse mahkûm edildi, 9.000 kadarı da sınır dışı edildi. Sendikalar dahil pek çok işçi birliği kapatıldı. *Napoleon le petit*'nin (21 Aralık 1851 ve 21 Kasım 1852 tarihlerinde) düzenlediği iki halk oylaması sonucunda Fransa bir imparatorluk, Louis Bonaparte da imparator oldu. Fransa'nın çoğu yerinde 1848-49 olayları kolektif hafızadan yavaş yavaş kayboldu, Fransız tarihinde yirmi yıl kadar sürecek bir vasatlık ve sıradanlık dönemi başladı.

³⁴ Raymond de Breda, General Pelissier'ye mektup (14 Aralık 1851), 1848 in France içinde, ed. Price, s. 157.

8. BÖLÜM

GERİCİLİK VE CANLANMA

Louis Napoleon'un 1848 Devrimi'ni Fransa'da nihai olarak bitirdiği süreçte, devrimin Almanya, Avusturya, İtalya, Macaristan'da ve hatta Türklerin ve Avusturya'nın yönetimindeki Slav ülkelerinde uyandırdığı büyük umutlar da karşı-devrim ve gericilik dalgası tarafından boğuldu. Birleşik Almanya ve birleşik İtalya'ya, bağımsız Macaristan'a, Avusturya'da bir meşruti monarşiye ve bağımsız Çek, Slovak ve güney Slav devletlerine dair hayaller, yerlerini yenilenen otoriter rejimlere, basına yönelik sansüre, artan gözetime, sayısız milliyetçi ve cumhuriyetçinin tutuklanmasına ve toplumsal ideallerin yok oluşuna bıraktı. 1850'ler boyunca Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya hükümetleri sürekli olarak ülkelerindeki radikalleri tutukladı, onların yazılarını ve konuşmalarını yasakladı, basın organlarına sansür uyguladı; bu insanları tutuklamadığı ve sürgüne göndermediği zamanlarda da toplantılarını polis ve ajanlarla doldurdu. Kara bir baskı bulutu, kitlelere ruhsuzluğu ve liderlerine umutsuzluğu aşılayarak kıtanın üzerine çöktü.

15 Mayıs'taki rolünden dolayı mahkûm olan Blanqui hapiste dayanılması zor şartlar altında on yıl geçirdi. Rakibi Barbès ile Belle-Ile-en-Mer'deki hapishaneye atılan Blanqui, sonuç vermeyen kaçma girişimleri sonrasında daha da kötü şartlara sahip hapishanelere gönderildi. Louis Napoleon, maceracı ve zararsız bulunduğu Barbès'ı bir süre sonra affetti ve güneydeki arazisindeki rahat yaşamına dönmesine izin verdi. Ancak Blanqui 1859'a kadar tecritte kaldı.

Proudhon'a gelirse, kendisi Haziran ayaklanmasını desteklememişti. Ama hâlâ mensubu olduğu mecliste isyankârları savunmuş, onlar adına ateşli konuşmalar yapıp, artık militan karakteri sebebiyle işçiler arasında epey

okuyucu toplamış olan gazetesi *Le Peuple*'de rejime saldıran yazılar yazmıştı. Louis Napoleon'u Fransa halkını köleleştirmeyi planlamakla suçladığı yazısının yayımlanmasının ardından *Le Peuple* ve diğer gazetesi *Le Répresentant du peuple* yasaklandı ve kendisi de meclisten atıldı. Tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için Belçika'ya kaçtı, fakat Paris'e geri dönerken yakalandı ve çeşitli hapishanelerde çekeceği üç yıl hapis cezası aldı. Hapiste Blanqui'nin aksine

hayatının en iyi yıllarını geçirdi. O yaştaki Fransız siyasi tutuklular oldukça gevşek bir muamele görüyordu. Proudhon'un kaldığı yer ve yediği yemekler oldukça iyiydi; yazı yazabiliyor, çalışabiliyor ve arkadaşlarını kabul edebiliyordu, hatta haftada bir kez işlerini halletmek üzere haptisten çıkmasına bile izin veriliyordu.¹

Başka devrimciler de İngiltere'ye, İsviçre'ye veya Amerika'ya kaçtı. Cabet, daha Haziran ayaklanmasından önce Amerika'daki ütöpik deneyine geri dönmüştü bile. Orada kim olduğu bilinmeden öldü, kısa süre sonra anayurdunda bile unutuldu. Louis Blanc İngiltere'ye kaçtı ve giderek bir reformiste dönüştü. 1870'te III. Napoleon'un tahttan indirilmesi üzerine Fransa'ya döndüğünde Ulusal Meclis'e girdi ve 1871 Paris Komünü'ne karşı çıktı. Blanqui ise, aksine, 1859'da haptisten salıverildiğinde derhal İkinci İmparatorluk'a karşı yeraltı faaliyetlerine başladı, 1861'de tekrar hapse atıldı, dört yıl sonra bir hapishane revirinden kaçarak Belçika'ya yerleşti.

Hiçbir şey, 1850'lerde Avrupa'nın üzerine çöken gerici kâbusu, önceleri bir aristokratken bir devrimciye dönüşen ve on dokuzuncu yüzyılın en önemli anarşist liderlerinden birisi haline gelen Rus Mikhail Bakunin'in başına gelenler kadar iyi özetleyemez. Mikhail Bakunin, sert üslubu ve davranışları yüzünden Avrupa'da gericiliğin sembolü haline gelen Çar I. Nicholas'ın gazabını üzerine çekti. Bir kral katili olmamakla birlikte, Bakunin'in coşkulu sözleri ve kolektivist görüşleri, onu, temelde daha pasifist ve bireyci Proudhon'dan ayırıyordu, ancak yine de anti-otoriter fikirlerinden bir ömür boyu yararlandığı Proudhon'u sürekli övmüştü.

¹ George Woodcock, *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements* (New York: World Publishing Co., 1962), s. 130. Woodcock'un bu "mutlu dönem" algısı doğruyu yansıtmaktan uzaktır. O dönem, aralarında Blanqui'nin de bulunduğu pek çok Fransız mahkûm haptiste kötü muamele görmüş ve bunun sonucunda ya çeşitli hastalıklara teslim olmuş ya da gördüğü kötü muamele yüzünden ölmüştür.

Bakunin, Mart 1849'da Dresden'de Richard Wagner'le birlikte katıldığı ve sonuç vermeyen bir ayaklanmanın ardından, Sakson yetkililer tarafından yakalandı ve bir yıl hapisteye kaldı. Saksonlar, cezasını erteleyip Avusturya'ya teslim edebilmek için onu ölüm cezasına çarptırmışlardı. Avusturyalılar da Bakunin'i teslim aldıktan sonra on bir ay boyunca bir zindanın duvarına zincirli halde tuttuktan sonra yine ölüm cezasına mahkûm ettiler. Sonunda çarın ricası üzerine cezasını kaldırıp Rusya'ya gönderdiler ve orada da Nicholas onu St. Petersburg'daki korkunç Peter ve Paul Kalesi'nin duvarları arasına hapsedti. Bakunin kalede genellikle çok zor koşullar altında, iskorbüt hastalığıyla boğuşarak ve sadece ara sıra kendisini ziyarete gelen aile fertlerini göreyerek altı yıl kaldı. Daha açık fikirli bir çar olan II. Alexander'ın tahta geçmesiyle Sibirya'ya sürgüne gönderildi, orada da dört yıl kaldı ve sonrasında Pasifik Okyanusu üzerinden Amerika'ya, oradan da Londra'ya geçerek Avrupa'ya kaçtı.

Londra Sürgünü

İngiltere'nin kıtadaki karşı-devrimci hükümetlerden kaçan mültecilere sunduğu özgürlük sebebiyle Londra pek çok sürgünün yurdu haline gelmişti. Yine de buradaki sürgünler –Prusyalılar, Fransızlar, Ruslar ve Avusturyalılar– radikal grupların içerisine sızan ve hükümetlerine faaliyetleri hakkında detaylı bilgi veren ajanların hedefi olmaya devam ediyordu. Ajanlarının hazırladığı raporları alan hükümetler de İngiliz işçileri bakanına bu sürgünlerle ilgili ciddi önlemler alması için baskı yapıyordu. Kendilerine gelen raporları uçuk senaryolarla süslüyor, sürgünlerin Kraliçe Victoria'yı, daha da saçması, Avrupa'da taç ve taht sahibi herkesi vuracakları yönünde sahte bilgiler ekliyordular. 1850'de Avusturya büyükelçisi, işçileri bakanını "Liderleri Marx, Engels, Bauer ve Wolff olan Komünist Birlik'in kralı öldürmeyi dahi tartıştıkları" yönünde uyarıyor, sonraki yıl ise Prusya işçileri bakanı İngiliz mevkidaşını "isim isim bilinen devrimci liderlere karşı önlem almaya" ve onları sömürgelelere yollamaya davet ediyordu. Sürgünlerin şansına, İngiliz yetkililer bu polis raporlarını genelde dikkate almıyordu. David McClennan'ın, hazırladığı Marx biyografisinde yazdığı gibi, Avusturya büyükelçisine şu cevap verilmişti:

"Bizim yasalarımıza göre, kralı öldürmenin yalnızca tartışılması, durum İngiltere Kraliçesini kapsamadığı ve ortada kesin bir plan olmadığı sürece ilgili kişilerin tutuklanması için yeterli sebep teşkil etmemektedir." Bu tür talepler karşı-

sında İngiltere İçişleri Bakanlığının yaptığı şey en fazla, Amerika'ya göç etmeyi planlayan sürgünlere maddi destek vermek oluyordu.²

Marx, 1848-49 Alman Devrimi'nde radikal herhangi bir rol oynamamıştı. "Aşamalı" devrim teorisine sıkı sıkıya sarıldığı için, *ancien régime*'in feodal sınıflarına karşı üstünlük sağlamaya çalışan liberal Alman burjuvazisinin devrimci olayların önünü açmak üzere başa geçmesi gerektiğine karar vermişti. Bu teori uyarınca, işçiler kendi sosyalist hedeflerine ulaşmayı ümit etmeye başlamadan önce burjuvazinin kendi devrimini gerçekleştirmesi ve tüm feodal yüklerden, ifrazlardan ve serbest ticaretin ve ulus olmanın önündeki tüm engellerden arınmış, son derece merkezi bir cumhuriyet kurması gerekiyordu.

Marx, 1840'lardaki yazılarında sık sık işçilerin burjuvaziden bağımsız olarak kendi devrimci partilerini kurmalarının gerekli olduğundan bahsetse de, 1848-49 devrimleri sırasında onlara açık bir dille burjuva partilerinin taleplerini kendi taleplerinden önde tutmalarını salık veriyordu. Marx'a göre işçi sınıfı, bir orta sınıf cumhuriyetinin oluşumunda kendisinden beklenen önemli desteği vermeli ve birleşmiş, sanayileşmiş ve ticari açıdan yeterli bir Almanya oluşturması için burjuvaziye yardımcı olmalıydı. "Proletarya kendisini tecrit etme hakkına sahip değildir... bu ne kadar zor görünse de, kendisini müttefiklerinden ayırma ihtimali olan her şeyi reddetmelidir" diye yazıyordu.³ Buna uygun olarak (Engels ile birlikte 1847'de yazdıkları) *Komünist Manifesto*'yu bir yana attı ve sonunda da (başını çekmekte olduğu) Komünist Birlik'i dağıttı. Bu orta sınıf liberalizmi siyaseti, tüm Alman işçileri bir hareket altında toplamaya çalışan militan örgütçü Stephan Born'un sert muhalefetiyle karşılaştı. P. H. Noyes'in aktardığına göre, bu harekete "işçilerin 1848'de sahip olduğuna benzer bir devrimci güç akmaktaydı."⁴

Marx, Born'un aksine bağımsız bir işçi hareketini desteklemiyordu ve bunun yerine, kendisini "Bir Demokrasi Organı" olarak tanımlayan ve burjuvazinin feodal yüklerden kurtulmasına adanmış Köln merkezli (ve Engels tarafından desteklenen) bir gazete olan *Neue Rheinische Zeitung*'un editörü oldu. Marx, editör olarak bir orta sınıf kurumu olan Demokratik Köln Birliği'ne

² David McClellan, *Karl Marx: His Life and Thought* (New York: Harper & Row, 1973), s. 231.

³ Marx'tan akt. Stephan Born, *Erinnerungen*, s. 102, a.g.e., s. 202.

⁴ P. H. Noyes, *Organization and Revolution: Working-Class Associations in the German Revolutions of 1848-1849* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966), s. 123.

yamandı –bu arada *Zeitung* gazetesinde borsa analizleri bile yer alıyordu– ve şehrin işçilerini karşısına alan, liberal burjuvazinin bakış açısından ayırt edilmesi mümkün olmayan bir yayın çizgisi tutturdu. Sosyalist bir işçi örgütü olan Köln İşçi Birliği’nin militan lideri Andreas Gottschalk, gazeteyi “tescilli aristokratların, hatta en tehlikelilerinin, yani paranın aristokratlarının elinde” olmakla itham ediyor ve Marx’ı özünde liberal editöryal işlevi nedeniyle sert bir şekilde eleştiriyordu.⁵

Alman devriminin 1849 baharında çöküntüye uğramasının ardından gazete kapandı ve Marx Prusya’dan uzaklaştırıldı. Ailesiyle birlikte, Louis Napoleon’un Roma’yı işgal ederek anayasayı çiğnemesini protesto eden eylemlerin gerçekleştiği sırada, 13 Haziran’da, Paris’e geldi. Fakat Bonaparte’ın gerici rejimi karşısında hayal kırıklığına uğrayarak Ağustos’ta Londra’ya geçti ve orada Avrupa’nın çeşitli yerlerinden gelen sürgün gruplarıyla karşılaştı.

Ancak Londra’ya gelişinden kısa süre sonra siyasetini kökten değiştirdi. Engels ile birlikte yazdıkları 1850 tarihli “Komünist Birlik Merkez Komitesi Bildirgesi” başlıklı yazıda işçiler ve “demokratik” burjuvazi arasındaki ilişkiler konusunda Gottschalk’ın bakış açısını benimsemiş görünüyor, “gerek beledi komiteler veya belediye konseyleri gerek işçi kulüpleri veya işçi komiteleri şeklinde kendi devrimci işçi hükümetlerini” kuracak olan bağımsız bir işçi partisinin kurulması çağrısı yapıyorlardı.⁶ Üstelik bu “Hitap”ta, herhangi bir devrimci durumda işçilerin partisinin sözde burjuva ve köylü müttefiklerinden kesinlikle bağımsız olması ve bunlara şüpheyle yaklaşması gerektiği iddia ediliyordu. En kötü ihtimalle parti burjuvazinin belli kısımlarıyla işbirliği yapabilirdi, ancak bu sadece radikal bazı unsurlarla olabilirdi ve bunda da son derece dikkatli olmak gerekiyordu. Burjuva demokratik devriminin zaferinin ardından bu ittifakın sona ermesi gerektiği uyarısı da yapılmıştı. İşçi sınıfı bağımsızlığını korumalı ve yeni cumhuriyet içerisinde mevkiler elde edebilmek için seçimlere girerek hükümet gücünün “en ciddi biçimde merkezileşmesini” hedeflemeli ve “[yerel] toplulukların özerkliğini ve bağımsızlığını” arttıracak her tür federalist plana karşı çıkmalıydı.⁷

⁵ A.g.e.

⁶ Karl Marx ve Frederick Engels, “Address of the Central Committee to the Communist League” (Mart 1850); Marx ve Engels, *Collected Works* içinde, c. 10: *Marx and Engels 1849-1851* (New York: International Publishers, 1978), s. 283.

⁷ A.g.e., s. 285.

Bu belge, sonradan Marksizm olarak adlandırılacak hareketin teorik envanterinin en önemli parçalarından biridir ve buradaki yapılar sonraki Marksçı hareketler tarafından 1900'lere de taşacak şekilde takip edilmiş veya tartışılmıştır. Marksist partiler, bu "Hitap" metnine dayanarak burjuva hükümetlerinin kabinelerinde görev almaktan ısrarla uzak durmuş, hatta radikal orta sınıf partileriyle bile koalisyon kurmaktan kaçınmıştır. İşçi partilerinin bağımsızlığına yapılan vurgu, 1848'den sonra ortaya çıkan kriz dönemlerinde, uluslararası Marksizm içerisindeki hizipler arası tartışmaları ve yarılmaları daha da güçlendirecek şekilde Marksist partilerin kılavuz edindiği bir siyasi ilke haline gelmiştir.

Genelde bilinenin aksine, Marx'ın Londra'daki sürgünü yalnızca teorik çalışmalarla geçmemiştir. Hatta kendisi gibi sürgünde olan çeşitli milliyetlerden insanların arasında sürüp gitmekte olan yıkıcı savaşın içine çekilmemek için çok uğraşmıştır. Bu insanlar 1850'ler ve 1860'lar boyunca önemli önemsiz pek çok konu üzerinde birbirleriyle sürekli çatıştı. Cumhuriyetçiler birbirleriyle ve sosyalistlerle, darbeci Blanqui yandaşları kitlesel işçi hareketi taraftarlarıyla çatışıyor; proto-anarşistler, ya da en azından siyasi eylem karşıtları, "otoriter sosyalistlere" ya da parlamenter hareket yanlılarına muhalefet ediyor; çeşitli sosyalist grupların parlamenter kanatları bile yasama etkinliğinin nasıl ve ne dereceye kadar temel toplumsal değişim doğurabileceği üzerinde anlaşmazlığa düşüyordu. *Sosyalist* sözcüğü toplumsal reformculardan toplumsal devrimcilere dek herkesi kapsayan bir sözcük haline geldi, *komünist* sözcüğü giderek Marx'ın isyana dayanan stratejisini benimseyenlerle özdeşleşti, *anarşist* ise Max Stirner'in öncülüğünü yaptığı, oldukça bireyci kişisel başkaldırı fikirleriyle ve Proudhon yandaşlarıyla özdeşleştirildi.

Fakat bu çatışmalar gereksiz lakırdılar olarak görülmemelidir. Aksine, bu tartışmalar devrimci teori ve stratejinin o zaman dek çözülmemiş –hatta çözülemeyecek olan– temel meselelerini kavrama konusunda çok önemli roller oynadı. 1848'de Paris, Berlin ve Viyana'daki barikatları kuran işçiler, çoğunlukla, hedeflerinin, bunlara ulaşmanın en iyi yolunun, orta sınıf "müttefiklerinin" çıkarlarının, karşısına çıktıkları toplumsal güçlerin ne olduğu konusunda kesin bir fikre sahip değildi. Lamartine gibi bir adam, ılımlı politikalarını radikal bir söylem içerisinde sunduğu için pek çok Parisli işçinin desteğini kazanabilmişti. Blanqui'nin takipçileri de işçilerin ruh halini ya da rakiplerinin gücünü iyi ölçemedikleri için başarısız olmaya mahkûm darbe girişimlerinde bulunup durmuşlardı. Sürgünler, kendilerine 1848 devrimlerine mal

olmuş hesap yanlışlarını tekrar yapmak istemiyorlarsa bu boşluğu çok sayıda çözülmemiş sorunun üzerine eğilmek için kullanmalıydılar. Herkesin umduğu gibi yeni bir devrimci dalga ortaya çıkacaksa, başarı sağlamak için “sürgünlerin çekilmesi” kaçınılmazdı.

Sanayi Proletaryasının Ortaya Çıkışı

Sürgünlerin aynı zamanda Avrupa’nın içinden geçmekte olduğu derin ve kalıcı dönüşümleri de tahlil etmeleri gerekiyordu. Bu dönüşümlerin belli başlı örnekleri Sanayi Devrimi’nin kıtaya yayılışı, piyasa ekonomisinin genişlemesi, sürekli yeni teknolojilerin ortaya çıkışı ve yeni bir işçi türünün, (fabrikaya bağlı sanayi proletaryasının) meydana gelişidir.

Sanayi Devrimi, zaten on yıllardır etkisini sürdürmekte olduğu İngiltere’ye “dünyanın atölyesi” unvanını kazandırmış ve ülkeyi ekonomik hâkimiyet tahtına oturtmuştu. Fakat bu devrim Fransa’da 1880’lere kadar ciddi bir güç haline gelmedi. İkinci İmparatorluk döneminde bile ülke hâlâ zanaatkâr ve köylü temelli bir ekonomiye sahipti. Louis Napoleon’un yönetimi sırasında, Fransa özellikle el yapımı ürünlerin üreticisi olarak konumlanmış bulunduğundan için ve bu tür bir üretim de geleneksel becerilerin korunmasını gerektirdiği için, zanaatkâr üretimi hâlâ imalat sektörünün başını çekiyordu. Ancak herhangi bir siyasi grup, kulüp veya yasa tarafından müdahale edilmesi imkânsız hale gelen Louis Napoleon’un otoriter rejimi, Fransız piyasasını ve ülkenin taşımacılık altyapısını büyük oranda geliştirip büyütürken Sanayi Devrimi için gerekli temeli attı. 1850’de 5.300 civarında olan buhar motoru sayısı 1860’da 14.000’e, 1869’da da 26.200’e çıktı. Daha da önemlisi, Fransa’nın demiryolları 1850 ile 1870 arasında 1.800 milden 10.800 mile çıkarak muazzam bir gelişme gösterdi. İkinci İmparatorluk döneminden önce Paris’ten ülkenin diğer yerlerine sadece birkaç ana hat seferi varken, Louis Napoleon’un hükümdarlığı sürecinde dört başı mamur bir ulusal demiryolu ağı oluşturuldu. 1852 ile 1870 yılları arasında demiryolları İspanya sınırında Bayonne’a, Atlantik kıyısında Brest’e, Manş kıyısında Cherbourg’a ve Lüksemburg yakınlarında Grenoble’a kadar ilerledi ve bu noktalar arasında kalan alan da ayrıntılı bir ara hatlar ağı ile örüldü.

Demiryollarının yaygınlaşması kısa süre içerisinde ülkenin o zamana kadar el değmemiş bölgelerini ekonomik kalkınmaya ve dolayısıyla iç piyasayı tüketici mallarına açarak köylüler, zanaatkarlar ve asiller arasındaki geleneksel bağları kırarak onları da rekabetçi para ekonomisi içerisine sürükledi. Artık

kuzeydeki ve kuzeydoğudaki büyümekte olan sanayi alanları, kırsalın uzak noktalarına daha kolay erişebiliyor, buralarda yaşayanlar da kendi ürünlerini yerel pazarlar dışında satma imkânı buluyordu. Ticaret eskiden takastan başka bir alışverişi olmayan bölgeler arasındaki eski sınırları yok ediyor, oralara önce el yapımı sonra da fabrika ürünü emtiayı ulaştırıyordu. Fransa, yurtdışındaki gümrük vergilerinin düşürülmesi karşısında eskiden oldukça sınırlayıcı olan kendi gümrük vergilerini de düşürerek dış ticaret hacmini çok büyük ölçüde arttırdı; Fransa'nın 1851'de 2.6 milyar frank olan ithalat ve ihracat hacmi 1869'da 8 milyar frank civarına çıktı; bu da Fransız kapitalistlerini modern makineler satın almaya ve sanayi üretimi için yeni yöntemleri kullanmaya zorladı. 1855 Paris Fuarı hem çok talep gören lüks tüketim mallarının hem de Fransız makine sanayisinin ve teknik uzmanlığının bir kutlama-sıydı aslında.

Almanya da sanayi alanında belirgin bir kalkınma yaşamaya başlamıştı. Alman sanayi devriminin 1870'lere kadar tam hızına kavuşmamasına rağmen, ilk başta on yedi Alman eyaletini kapsayan Zollverein adlı gümrük birliği daha 1834'te uygulamaya sokularak ticaretin önündeki iç engeller kaldırılmıştı. Prusya hükümeti de yeni sanayi yöntemlerinin gelişimini desteklemek için bir Gewerbe-Institut (Teknik Enstitü) kurmuştu.

Fabrika makineleri yavaşça Prusya ekonomisine dahil oldu. Özellikle pamuk dokuma makineleri yaygınlaştıkça, savaş zamanlarında demiryolunun ne kadar önemli olduğunu fark eden ordu da demiryolu yatırımlarını teşvik ediyordu. 1840'ta tüm Alman eyaletlerinde toplam 340 mil demiryolu bulunurken, 1850'de bu sayı 3.700'e çıktı, on yıl sonra bunun iki katına, 1870'de ise Fransa'yı da geçerek 12.237 mile ulaştı. İlginç bir şekilde, Almanya Fransa'yı aynı yıl içerisinde ham demir üretiminde de geride bıraktı. Amerika'ya dalgalar halinde göç vermesine rağmen Almanya'nın nüfusu hızla artıyordu. 1849'da 35 milyon olan nüfusu 1871'de 41 milyona çıktı. Yüzyıl bitmeden hem İngiltere hem Almanya seri üretime başladı, 1870'lerden sonra ise Alman sanayisi İngilizleri kimya, elektrikli ürünler ve karmaşık makineler alanlarında geride bıraktı.

Motorlar, demiryolları ve diğer metal temelli ürünler (silah gibi) için gerekli olduğundan dolayı çeliğe olan talep arttıkça, çeliği daha bol ve ucuz hale getiren teknolojiler birbirini izledi. Çok büyük miktarlarda bulunabilen kok kömürü ve taşkömürü, on dokuzuncu yüzyılın başlarında odunkömürünün yerini aldı. 1828'de İskoç mucit James B. Neilson, eriyen demir cevherinin

üzerine sıcak hava püskürten ve böylece eritme maliyetlerini oldukça düşürüp zamanın kısa eritme ocaklarının yüksekliğini on hatta yirmi metre kadar yükselten maden eritme ocağını icat etti. Pik demirin içindeki katışıklığı gidermek için kullanılan geleneksel çekiçe dövme yöntemi, yerini erimiş demirin dövülmeye daha müsait hale gelmesi için sürekli karıştırılması esasına dayanan puddling tekniğine bıraktı. Son olarak 1856'da Henry Bessemer, kendi adını taşıyan ve erimiş demirin içerisinden sürekli soğuk hava geçirerek demiri işlemeye hazır hale getiren tekniğin patentini aldı. Böylece çelik üretiminin maliyeti de, üretim için gerekli olan süre de çok büyük ölçüde düştü. Eskiden odunkömürü ve puddling yöntemi kullanılarak on gün süren iş artık Bessemer yöntemiyle on dakika sürüyordu. Çeliğin fiyatı, eski fiyatının yanında komik denecek miktarlara düştü ve artık her yerde bulunabilir olması onu sanayide, evlerde ve inşaat sektöründe sürekli kullanılan maddeler arasına soktu. Aynı süreçte kırsal Avrupa'nın çehresi de değişiyor, duman çıkaran uzun bacalar ve bulanık/kirli havaya ateş püskürten dev maden işleme ocaklarıyla dolarak modern sanayi görünümünü yakalıyordu.

Yüzyılın ikinci yarısındaki teknolojik değişimler, her açıdan sanayi devriminin erken safhalarında başı çekmiş olan tekstil ve ulaştırma alanlarındaki gelişmelerle kıyaslanacak derecedeydi. Ancak, madencilikteki ilerlemelerin yanı sıra elektrik gücünün ve sentetik kimyasalların yaygınlaşması, sermaye-yoğun fabrikaların ürettiği ucuz mallarla rekabet etme şansı olmayan pek çok zanaatkârın sonu oldu. Yüzyılın ortasında Fransa haricindeki ülkelerde tüccarlar ve sanayiciler, bağımsız usta ve kalfa zanaatkârların hem mevkilerini hem de işlevlerini giderek küçülttüler ve onları büyük sanayi ekonomisinin yanında ikincil bir güç haline getirdiler.

Avrupa'daki -büyük ya da küçük, saldırgan ya da nazik- otokratların gücü de sanayileşmenin saldırısı karşısında dayanmaya yetmedi. Artık elektrik kabloları ve posta trenleri sayesinde haberler çok daha hızlı yayılıyordu; matbaalar iyice otomatikleşmişti ve çeşitli fikirleri hem Avrupa'ya hem de tüm dünyaya ucuz kitaplar halinde yayabiliyordu. Burjuvazi serbest ticaret, açık sınırlar, "özgür" işçiler ve devlet işlerinde söz hakkı istiyordu. Coğrafi engeller aşıldıkça yarı-feodal geçmişin ideolojik sınırları ve yeni mallar ve fikirlerin önündeki engeller de silikleşerek sendikalar ve siyasi partiler gibi ülke çapında kitlesel özelliğe sahip hareketlerin önünü açtı.

1860'lara gelindiğinde Avrupa otokratları, 1840'larda ve 1850'lerin başında yaşadıkları yenilginin etkisini üzerlerinden attıktan sonra, hem burjuvazi-

ye hem de işçilere karşı bazı tavizler vermeleri gerektiğini fark ettiler. 1840'lardakinden farklı bir biçimde de olsa işçi sınıfı militanlığı canlanmaya başladı. Birlikçilik –benzer alanlarda çalışan zanaatkârların o alanın kontrolünü sağlamak için kooperatifler oluşturmaları– ve mutualizm –küçük girişimcilere düşük faizli ve sömürmeye yönelik olmayan şartlarda kredi verilmesi– fikirleri daha geniş anlamlar kazandı. Emek kavramının toplumsal bağlamı ciddi değişimler geçiriyordu. O zamana dek küçük fabrikalar ve tüccarlarla rekabet eden zanaatkârlar daha da büyüyen fabrikalara, vasıflı ya da kısmen vasıflı proleter kitlelerine ve devasa ekonomik kaynaklara sahip olan sanayi burjuvazisinin karşısına tek başına dikilemezdi. Dolayısıyla *birlik* sözcüğü, işçi sınıfının, ulusal ve uluslararası seviyede, çalıştığı iş kolu ne olursa olsun, bir *bütün* olarak bir arada oluşunu anlatır hale geldi. İşçiler, kooperatiflerin ve meslek birliklerinin yanı sıra –proleter sosyalizminin ifadesini kullanacak olursak– güçlü “emek orduları”, yani sanayi burjuvazisinin karşısına çıkma konusunda giderek daha güçlü hale gelen büyük sendikalar, konfederasyonlar ve hatta siyasi partiler oluşturmaya başladı.

Birinci Enternasyonal

Kıta Avrupa'sındaki hükümdarlar arasında hiçbiri, gerçekleşmek üzere olan değişimleri Louis Bonaparte kadar başarılı biçimde öngörememiştir. Louis, 1860'dan sonra devlet işlerinde daha fazla söz hakkı isteyen burjuvazisinin yoğun baskısı altında olduğu için, Fransa'nın siyasi hayatı üzerindeki baskısını hafifletmek zorunda kaldı. Basın özgürlüğünü arttırdı, hükümetin uygulamalarının Corps Législatif'te (alt mecliste) açıkça eleştirilebilmesine ve kralın yıllık konuşmasının parlamenterler tarafından tartışma konusu edilmesi ne izin verdi. Hatta bu on yıl içerisinde cumhuriyetçi muhalefet bile ortaya çıkıp bir dereceye kadar siyasi özerkliğe kavuştu.

Bonaparte, yeni sanayicilerin talepleri karşısında işçi sınıfının desteğini kazanarak bir sınıfı diğeriyle çatıştırma siyaseti –yine tipik bir Bonapartist siyaset örneği– gütmeye de çalıştı. 1860'ta karşılıklı yardımlaşma ve işsizlik ödeneği kuruluşlarına izin verdi, işçilerin yasal grev hakkını iade etti ve işçi temsilcilerinin –siyasi parti kurmamaları kaydıyla– emek konulu platformlardaki kamusal görevler için aday olabilmelerinin yolunu açtı. (Hükümet, daha iyi kredi şartları oluşturmak için harekete geçince, zanaatkârlar için düşük faizli kredi verilmesini talep eden Proudhoncu mutualistler şaşırı derecede ilgi gösterdiler ve kraliyet ailesinin fertleriyle yakınlaştılar.)

İmparator, burjuvaziye rahatlatmak için 1860 ve 1862 yılları arasında İngiltere, Belçika, İtalya, İsviçre ve Prusya'yla ticaretin önündeki engelleri azaltan ve Fransız endüstrisine bir hayli güç kazandıran ticari anlaşmalar imzaladı. Fransız şirketlerinin en önemlileri az sayıda kişinin elindeydi, bu da daha büyük ölçekli üretime ve teknolojik modernizasyona imkân tanıyordu. Fakat Bonaparte'ın niyeti salt ekonomik olmaktan uzaktı. Fransız ve İngiliz ekonomileri arasındaki sıkı işbirliği yalnızca ticari kaygılarla değil, imparatorun kendi yürüttüğü ve yüzyıllardır süren düşmanlığa rağmen, Manş'ın iki yanındaki bu iki büyük ülke arasında bir ittifak yaratmaya yönelik diplomasi-nin de etkisiyle artıyordu.

Fransa ve İngiltere arasındaki işbirliğinin pekişmesi hem ekonomik ve diplomatik bağların sıkılaşmasına hem de Fransız ve İngiliz işçi sınıfları arasındaki yakınlığın artmasına neden oldu. İngiltere ve Fransa'nın ekonomik çıkarlarının örtüşmesi ve İngiltere'deki teknolojik yeniliklerin Fransız sanayi-sine girmesi, iki ülkenin işçi sınıflarının da ortak çıkarları olduğu anlamına geliyordu. Fakat vasıfsız Fransız işçileri, örgütlenme ve somut ekonomik kazanımlar konusunda İngiliz işçilerden çok gerideydi. İngiltere'de iş günü on saate düşürülmüştü, ancak aynı yasa Fransa'da da çıkarılmaya çalışıldığında burjuvazi bunun önüne geçmeyi başardı. Fransız işçiler kısıtlı grev hakkı kazanmış olsalar da onların İngiltere'deki kardeşleri gibi sendika kurmalarına izin verilmiyordu.

Fransız işçilerinden oluşan bir heyet 1862'de Londra Uluslararası Fuarı'na katılmak üzere Manş'ı geçti. Gezilerinin masrafı, muhtemelen İngiliz işçiler arasında yaygın olan ılımlı-reformcu yaklaşımın fevri Fransız işçileri de etkilemesini umut eden hükümet tarafından karşılanmıştı. Gerçekte ise, gezinin sonucunda militan İngiliz sendikacılarla Fransız isyancılar arasındaki yakınlık arttı. İngiliz işçiler Aralık 1863'te, hem Londra'da hem de Paris'te aynı derecede gündemde olan bir mesele olan Polonya'nın özgürleşmesi konusunda Fransız işçilerin desteğini isteyen taleplerini ilettiler. İngiliz işçilerin, uluslararası işçilerle dayanışmayı arttırmak için oldukça pratik gerekçeleri de vardı. İşverenler işçi ile anlaşmazlığa düştüklerinde Avrupa'nın diğer yerlerinden grev kırıncılar getiriyorlardı ve bu da onların daha iyi ücretler ve çalışma şartları konusundaki çabalarını baltalıyordu. Sendikalar, bu uygulamayı tamamen bitirmek için özellikle Fransız işçilerin desteğini kazanmaya çalışıyordu.

Sonuç olarak iki tarafın işçi sınıfı liderleri arasındaki temaslar giderek sıklaştı; hem Fransız ve İngilizler arasındaki dayanışma sağlandı hem de iki

taraf da diğer ülkenin grev fonlarına katkıda bulunmaya başladı. Sonunda Londra'da aralarındaki bağı güçlendirmek ve Polonya'ya destek vermek için ortak bir toplantı düzenlemeye karar verdiler. 28 Eylül 1864'te Saint Martin Salonu'nda gerçekleşen toplantıya, çoğu İngiltere'nin, İrlanda'nın ve kıta Avrupa'sı ülkelerinin işçilerini temsil etme iddiası taşıyan 2000 kişi katıldı. Toplantının tarihsel öneme sahip olduğu anlaşıldı. Kıta Avrupa'sı hükümetlerinin neredeyse tamamının henüz oluşmakta olan işçi hareketlerini yok etmeye çalıştığı bir dönemde, belki de sırf bu yüzden, çeşitli ülkelerin işçi sınıfları güçlerini birleştirmek ve ortak uluslararası hareketlerini oluşturmak üzere toplandılar.

Saint Martin Salonu'ndaki toplantı ideolojik anlamda epey karışık bir yapıya sahipti. Katılımcıların çoğu, kıta çapında grev kırılcılığı engelleme çabasında olan eski Çartist ve Owencılar dâhil olmak üzere İngiliz sendikacılar- dan oluşuyordu. Ama aynı zamanda Fransız Proudhoncu mutualistler, İtalyan ve Polonyalı milliyetçiler ve çeşitli ülkelere gelen sürgünler de hazır bulunuyordu. Genellikle Polonya'yla dayanışma ve işçilerin birliği konulu sayısız konuşmanın ardından, toplantıdan daha sonraları sosyalizm tarihine Birinci Enternasyonal olarak girecek olan Uluslararası İşçi Birliği'ni [International Workingmen's Association – IWMA] kurma kararı çıktı.

Platform masasında oturan seçkin konuklar listesinin sonunda bir de "Dr. Marx" yer alıyordu ve kendisinden Alman işçi sınıfı adına topluluğa seslenmesi istenmişti. Ancak Marx, kendisi konuşmak yerine kürsüyü, kendisi gibi bir sürgün olan ve eski Komünist Birlik üyelerinden Johann George Eccarius'a teslim etti. Marx arka planda kalırken Eccarius da başarılı bir şekilde konuşmasını tamamladı. Dolayısıyla Marx, (bazı işçi sınıfı tarihçilerinin iddia ettiği gibi) kendisinin Birinci Enternasyonal'i kurduğuna dair rivayetler ne derse desin, toplantının düzenlenmesinde veya kitleye hitap edilmesi sürecinde herhangi bir aktif rol almamıştır.

Bunca konuşma ve coşkunun ardından, toplantı mevcudu örgütün işlerini yürütmek üzere yarısı İngiliz sendikacılar- dan, diğer yarısı Londra'daki çeşitli radikal ve milliyetçi sürgünlerden oluşan bir Merkez Komite seçti (komitenin adı daha sonraları Genel Konsey olarak değiştirildi). Komite, yeni Birlik'in ilkeler deklarasyonunu hazırlamak ve tüzüğünü oluşturmak üzere hızla bir alt komite oluşturdu. Alt komiteye çok sayıda ve çoğu da taraflı nitelikte olan ilkeler deklarasyonu ve tüzük taslağı sunuldu. Bunlar arasında Mazzini'nin başını çektiği, oldukça merkezîyetçi ve milliyetçi bir karakter taşıyan,

İtalyan işçiler arasında da pek destek bulamayan İtalyan İşçi Birliği'nin geçici tüzüğü de yer alıyordu. Gelişigüzel yazılmış olmasına ve ideolojik olarak oldukça tutarsız olmasına rağmen bu belge alt komite tarafından neredeyse aynen benimseniyordu ki, büyük oranda Marx'ın itirazları üzerine belgenin "gözden geçirilmesine" karar verildi. Bu işi yapmak Marx'a kaldı ve o da ilkeler deklarasyonunu büyük ölçüde yeniden yazıp tüzük maddelerini de kırktan ona düşürdü. Mazzini'nin yazdığı ilk belgeden kat kat üstün olan bu yeni taslak, bir sonraki toplantıda komite tarafından oybirliğiyle kabul edildi ve çok ucuza edinilebilen bir broşür formatında basıldı.

Marx, IWMA'yı kurduğu için olmasa bile bu bağlamda, hiç olmazsa bu birliğin kurucu belgesi olan ve tarihsel önemdeki "Uluslararası İşçi Birliği'nin Açılış Bildirgesi"ni yazdığı için takdiri hak eder. Bildirgenin yarıdan fazlası, kapitalist ülkelerdeki muazzam servet artışına karşın işçilerin şartlarında herhangi bir iyileşme yaşanmaması ve işçilerin belirgin sorunlarıyla ilgilidir. Son sayfalarında, on saatlik iş günü yasasının İngiltere meclisinden geçmesi ve kooperatifçi hareketin büyümesi gibi yakın dönemdeki işçi sınıfı zaferlerine değinilir. Bildirgenin, işçileri "siyasi iktidarı ele geçirmeye" çağırdığı kısımda ve son bölümdeki "Tüm ülkelerin proleterleri, birleşin!" çağrısında Marx'ın katkıları açıkça görülmektedir. Bildirgenin "geçici maddeler" bölümünün giriş kısmı da "işçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendisi tarafından kazanılmalıdır" şeklinde başlayıp "Görev olmadan hak, hak olmadan görev olmaz" şeklinde biter.⁸

Sonradan dünya çapındaki sosyalist ve anarşist yayınların künyelerini süsleyecek olan bu son slogan Marx'ın kaleminden kolayca çıkmamış, üzerine yıkılmıştır. Marx'ın da bunu gönülsüzce kabul ettiği anlaşılıyor. Engels'e de yazdığı gibi, bu belgelerin onaylanmasından kısa süre sonra "maddeler bölümünün girişine 'görev' ve 'hak' konusunda iki cümle ve 'doğruluk, ahlak ve adalet' konusunda bilindik ifadeleri eklemem istendi, ancak bu cümleler öyle yerleştirildi ki bir zararları olamaz."⁹ Bu satırlar Marx ve Engels'in, kendi destekledikleri materyalist yaklaşımdan farklı olarak belli belirsiz bile olsa

⁸ Karl Marx, "Inaugural Address of the Working Men's International Association" ve "Provisional Rules of the Association," Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 20: *Marx-Engels 1864-1868* (New York: International Publishers, 1985), s. 5- 16.

⁹ Karl Marx, Engels'e mektup, 14 Kasım 1864, Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 42: *Marx-Engels 1864-1868* (New York: International Publishers, 1987), s. 18.

ahlakçı bir yaklaşım benimseyen sosyalizme ne kadar karşı olduklarını göstermektedir.

IWMA'nın sosyalizm mücadelesinde oynadığı gerçek rol yıllarca abartıldı, okuyucularını toplumun köklerini sarsmaya niyetli olduğunu iddia ettiği tehlikeli bir "kızıl hayalet" ile korkutmaya çalışan burjuva basını da buna epeyce yardımcı oldu. Aslında bu örgütün ulusal birimlerinin çoğu, bırakın sosyalist olmayı, kolektivist bir bakış açısına dahi sahip değildi. İngiliz sendikacılar grevleri daha etkili hale getirme peşindeydi, greve karşı olan Proudhoncu mutualistler de her tür kolektivizmi reddediyor ve yeni bir toplumun temel taşları olarak küçük ölçekli mülkiyeti ve ataerkil aileyi görüyorlardı. Mazzini'nin önderliğindeki İtalyan milliyetçiler sosyalizmden neredeyse tamamen uzaktılar. Ne "Başlangıç Bildirgesi"nin ne de maddeler bölümünün girişinin, üyelerin pek çoğu için rahatsız edici kavramlar olan kolektivizmden, sosyalizmden ve komünizmden bahsetmemesi dikkate değerdir. Bu belgeler, daha ziyade, o sırada hem İngiltere'de hem de Fransa'da oldukça yaygın olan kooperatiflere yönelik övgüler içerir. Marx'ın "siyasi iktidarı ele geçirme" çağrısına gelince, o da muhtemelen kimsenin denetlemediği bir anda metne sokuşturulmuş olmalıdır, çünkü bu ifade yalnızca coşkulan (bir süreliliğine) eleştirel yanlarını bastırmış olan Proudhoncuların denetiminden müdahalesiz geçebilirdi.

IWMA, birbirinden farklı ve çoğunlukla da birbiriyle çatışan çok sayıda eğilimi içermesine rağmen, resmi olarak kendisini feshettiği 1876'ya kadar bir arada kalmayı başardı. 1860'larda çoğunlukla, birbiriyle çeşitli siyasi ve örgütsel konular yüzünden çatışmakta olan ulusal ve yerel birimlerden veya "federasyonlardan" oluşan gevşek bir birlik niteliğindeydi. Şurası kesin ki IWMA, işçileri –genelde çok sayıda işçiyi– maddi koşullarını geliştirmeye yönelik ortak mücadelelerde mobilize etmek, eğitmek ve onlara önderlik etmek konusunda çok değerli (pratik ve ilham verici) bir rol oynadı. Ancak genelde savunmacı karakterde bir örgüttü. Ulusal şubeleri, genellikle, hükümetlerin veya çeşitli işverenlerin saldırılarına bin bir zorlukla karşılık verebiliyordu. Ancak Enternasyonal, varlığıyla bile işçilere moral destek veriyor ve yerel mücadelelerinde tamamen yalnız olmadıklarını hissettiriyordu.

İster grev olsun ister ayaklanma, pek çok eylem, içinde olup olmadığı kesin olmamasına rağmen Enternasyonal'e atfedilmiştir. 1871 Paris Komünü'ne öncülük ettiği yönündeki asılsız suçlamalara karşın Enternasyonal ne dünyanın herhangi bir yerinde bir ayaklanma başlatmış ne de kayda değer herhan-

gi bir greve ya da kendi grev hareketine öncülük etmiştir. 1860'larda İngiltere'yi ve Avrupa'nın geri kalanını silip süpüren grevlerin çoğu, tabii ki, Enternasyonal üyelerini içeriyordu, hatta İngiltere'deki grevlerde Genel Konsey üyeleri bile vardı. Ancak bu insanlar Enternasyonalistler olarak değil, sendikacılar olarak orada bulunuyordu. Enternasyonal'in federasyonları, grev ve eylemlere çoğunlukla işçilerin sıkıntılarını kamuoyuna duyurarak, yabancı grev kırıncılara karşı çıkarak, grevdeki yoldaşları için diğer işçi örgütlerinden mali yardım toplayarak destek oluyordu. Bu etkinlikler Enternasyonal'in işçiler arasında dünya çapındaki itibarını büyük ölçüde arttırsa da, bunların burjuva toplumuna bir tehdit oluşturdukları söylenemezdi.

IWMA, kısa ömründe, Londra'daki kuruluş toplantısıyla geri dönülmez şekilde parçalandığı ve Genel Konsey'in Amerika'ya taşınma kararının alındığı 1872 Lahey Kongresi arasında dört büyük kongre gerçekleştirdi. Bu kongrelerin hiçbirinde delege sayısı yüzü geçmedi ve bu delegeler her ne kadar on bir ülkedeki federasyonları temsil etme iddiasını taşısalar da çoğu yalnızca bazı sembolik kesimleri temsil ediyordu. Kimi heyetler, tüm işçi sınıfı hareketlerinin tamamen bastırılmış olduğu ülkelerden kaçmış tek tek sürgünlerden oluşurken, bazıları da o kadar küçük grupları temsil ediyordu ki ulusal federasyonların çekirdek kadrosu olmaya bile zor hak kazanıyorlardı. Aslında IWMA kongrelerindeki ulusal heyetlerin büyüklüğü, kongrenin yapıldığı ülkeye göre değişiyordu. Cenevre (1866) ve Lozan (1867) kongrelerinde en kalabalık heyet, kongrenin toplandığı bölgenin nüfus yapısını yansıtır şekilde Fransa-İsviçre heyetiyken, Brüksel (1868) kongresindeki en kalabalık heyet ise, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Belçika heyetiydi. Bu yıllık kongreler, genellikle, ateşli bir şekilde tartışılan çok sayıda önemli teorik mesele etrafında geçiyordu ve bu tartışmalar da çoğunluk oyuyla kesinleşen IWMA bildirgelerine yansiyordu. Pratikte, ulusal gruplar, ülkelerine gittikten sonra, kongre kararlarından bağımsız olarak kendi bildiklerini okuyorlardı. Yine de bu kongreler, yavaş ve zorlu da olsa, zaman zaman sonuç vermeyen bir şekilde de olsa, sonraki yılların işçi hareketleri için son derece önem taşıyan meselelerle uğraşıyordu. Hatta bu kongrelerin oturumları, daha sonra yol açtığı teorik ve pratik sonuçları sebebiyle, burada burada yaptığımızdan daha ayrıntılı bir biçimde incelenmelidir.

İlk kongrelerde (1866 Cenevre, 1867 Lozan ve 1868 Brüksel kongrelerinde) en ön plandaki mesele sosyalizmi savunan ve "Marx cephesi" adı verilen grupla (ki aslında bunların çok azı doktrin bağlamında Marksistti) kapitaliz-

min ancak küçük ölçekli köylü ve zanaatkâr mülk sahiplerinin teşvik edilmesiyle aşılabileceğini savunan Proudhoncu bireyciler arasındaki tartışmaydı. Fikirleri eski dünyaya ait ve kaybolmakta olan zanaatkârlar ve küçük ölçekli çiftçilerin çıkarlarını savunan Proudhoncular, yaşadıkları ekonomik güçlüklerin birincil nedeninin tefeci ve bankerler olduğuna ve işçi sınıfının sorunlarının işçi ya da devlet denetimindeki bir Halk Bankası'nın bu insanlara düşük faizli kredi vermesiyle çözülebileceğine inanıyorlardı. Bu tahlil bir yandan kapitalist piyasa ve sanayi içerisinde cisimleşen toplumsal ilişkileri es geçerken bir yandan da küçük girişimcilerin asıl düşmanını üretken emekten değil faizden beslenen finans kapitalistler ile bankerler olarak görüyordu. Bu vurgu, toplumun asıl düşmanları olarak büyük üreticilerin ya da kapitalist toplumsal ilişkilerin değil de, Rothschild ailesi gibi Yahudilerin gösterildiği noktalarda iyice antisemitist bir karaktere bürünüyordu.

Proudhon, öldüğü yıl olan 1865'te yayımlanmış olan *İşçi Sınıfının Siyasi Yetkinliği Üzerine* adlı kitabıyla takipçilerine oldukça karışık bir miras bıraktı. 1851 tarihli *Genel Devrim Fikri* kitabında olduğu gibi burada da birlikçiliğe karşı tutumunu yumuşatıyor ve bunun büyük ölçekli sanayide kaçınılmaz olduğunu yazıyordu. Pek çok Proudhoncu üzerinde büyük etkisi olan bir pasaja üstat şöyle yazar:

Mutualizm, insanların *ancak* üretimdeki taleplerin, malların ucuzluğunun, tüketim ihtiyaçlarının ve üreticilerin kendi güvenliklerinin *gerektirdiği ölçüde*, yani toplumun özel sanayiye bel bağlamasının mümkün olmadığı, özel sanayinin de işleri kendi bildiği şekilde yürütme riskini almayı kabul edemediği durumlarda birlik kurmalarını öngörür... Büyük ölçekli sanayide, maden ve metalürji sanayisinde muhakkak birlik ihtiyacı söz konusudur... Fakat kasabalarda ve hatta kırsalda çoğalmakta olan binlerce zanaat ve meslek konusunda ne yapacağız? Ben bunlar için birlik kurmanın herhangi bir fayda getirmeyeceğine inanıyorum. Bu alanda birlik yoluyla elde edilebilecek tüm fayda, karşılıklı teminatlar, karşılıklı krediler, sigorta, piyasa kontrolü vs. yoluyla zaten sağlanacaktır.¹⁰

Proudhon'un birlik ihtiyacını gönülsüzce kabul etmesi, büyük ölçekli üretimin ve modern taşımacılığın yükselişine verilmiş pragmatik bir tepkiydi. Kendisi (devletçilerden farklı olarak) bir federalist olmasına rağmen bu du-

¹⁰ Pierre-Joseph Proudhon, *On the Political Capacity of the Working Classes* (1865); *Selected Writings of P.-J. Proudhon*, ed. Stewart Edwards içindeki özetinden, (New York: Doubleday, 1969), s. 62-3; vurgu bana ait.

rum bireysel girişimcilik fikrine bağlılığını engellemiyordu. Anarşist Bakunin Enternasyonal'in kongrelerinde kolektivizmi savunan konuşmalar yaptığında Proudhoncuların belli başlı liderleri ona şiddetle karşı çıkıyordu. Fakat pek çok işçi, Proudhon'un birliklere (ya da kooperatiflere) dair söylediklerini yalnızca büyük ölçekli sanayilerde başvurulabilecek kısıtlı bir yöntem olarak değil, modern kapitalist sanayi karşısında genel geçer bir alternatif olarak sunduğunu düşünerek okudu. Yani yanlış bir şekilde, kontratlarla ve kredi ağlarıyla konfedere örgütlenmiş ekonomik kooperatiflerin Proudhon'un iyi toplum fikrinin merkezinde yer aldığını düşündüler.

Proudhon'un geriletici etkide bulunduğu tek konu bu değildi. Proudhoncular, toplumsal hayatın temel birimi olarak ataerkil aileyi gördükleri için, kadınların üretici süreçte herhangi bir role sahip olduklarını kabul etmiyorlardı (halbuki zanaatkârların çoğu karılarının, kızlarının ve atölyelerindeki kadın hizmetçilerin emeğinden ücret ödemeksizin yararlanıyordu). Görünürde kadınlar için söz konusu olabilecek tüm vatandaşlık haklarına karşı çıkarak kadının yerinin evi olduğunu, orada da "doğal" kısıtlamaların kadını çocuk yetiştirmek ve ailenin ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirdiğini savunuyor, toplumsal alanı da "doğal" olarak erkeklerin alanı şeklinde tanımlıyorlardı. Sonuç olarak, daha önce de gördüğümüz gibi, Proudhoncular baskıcı oldukları ve potansiyel olarak şiddet içerdikleri yerel grevlere de karşı çıkıyordu. Fakat hayatın akışı Proudhoncuların bu şiarını sürekli haksız çıkardı ve onlar da Lozan Kongresi'nde siyasi eylem karşıtlıklarıyla beraber bu fikri savunmaktan da gönülsüzce vazgeçtiler. Şunu belirtmekte fayda var; bir bronz oymacısı olan Henri Tolain, İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesinden gelen bir hekim olan Pierre Coullery ve sonradan Marx'ın damadı ve gönülden takipçisi olacak Charles Longuet tarafından başı çekilen IWMA'daki Fransız heyeti, ağırlıklı olarak Proudhoncuydu. Proudhoncuların karşısında, seçimlere katılınmasını ve toprağın, demiryollarının, madenlerin ve ormanların kamu malı olmasını savunan ve kapitalizmin daha ayrıntılı tahlili peşinde olan kolektivistler ya da sosyalistler yer alıyordu. Bu grubun teorik altyapısını büyük ölçüde Londra'daki Marx sağlıyordu, ancak yine de IWMA içindeki pek çok grup kendi belirledikleri sosyalist görüşleri savunuyordu. Fransa'da bile kayda değer kolektivistler ortaya çıktı. Henryk Katz'ın Enternasyonal hakkındaki oldukça objektif çalışmasında belirttiği gibi:

Fransa'nın [1860'larda] içinden geçtiği baskı dönemi, işçi hareketini hükümetin izin verdiği alanlara, yani direniş topluluklarına ve sendikal alana itti. Bu da

klasik Proudhonculuktan militan sendikacılığa doğru evrilen genel eğilimle uyumlu bir gelişmeydi.¹¹

Bu dönüşümün en tipik örneklerinden ikisi, yola Proudhoncu olarak başlayan ancak bu eğilimin temel savunucularından giderek uzaklaşan ciltçi Eugene Varlin ve boyacı Benoît Malon'dur.¹² Bu insanlar hem Proudhon'un (zikrine olmasa bile) fikrine aykırı olarak siyasi etkinliğe sıcak bakıyor, hem de sendika, grev ve silahlı isyan fikirlerini destekliyordu.

Proudhon'un fikirleriyle en çok çelişen yaklaşım, bu adamların başlattığı devrimci sendikalist anlayış oldu. Hatta, Fransa'daki en yetkin ve en militan sendika lideri olan Varlin, devrimci sendikalizmin lideri olarak bile nitelenebilir. Ancak bu insanların fikirlerinin aynı zamanda komünalist bir boyutu da vardı. Hem mutualizme hem de "otoriter komünizme", yani hem Proudhon'a hem Marx'a karşıydılar. Varlin ve Malon kendilerini "kolektivist" olarak adlandırıyor ve hem komünal konfederasyonlara hem de sendikalara dayalı bir tür sosyalizm veya anarşizmi savunuyorlardı.¹³ Proudhonculuktan ne kadar uzaklaştıkları, eski yoldaşlarıyla girdikleri tartışmaların sertliğinden anlaşılabilir. Fransız Proudhoncu Ernst Fribourg onları küçümser bir bakışla güçlü bir "liberal komünist topluluğu [*communistes liberaux*]" olarak tanımlıyordu, bu da 1860'larda "liberter komünist" sözüne en çok yaklaşabilecek ifadeydi muhtemelen.¹⁴ Varlin ise kendi adına Tolain'i ve takipçilerini "Proudhoncu kuduzlar" olarak tanımlamaktan çekinmiyordu. Katz'a göre yeni işçi hareketinde

Varlin herkesin kabul ettiği ulusal liderdi ve kendisinin uluslararası alandaki itibarı da giderek artıyordu. Taşradaki merkezlerle, Belçika, İsviçre ve Almanya'daki çeşitli örgüt ve liderlerle sürekli iletişim halindeydi... Varlin, "socialisme collectiviste", "communisme libérale", "communisme anti-autoritaire" ve "socialisme révolutionnaire" gibi çeşitli isimlerle tanımlanan radikalleşmiş hareketin fikirlerini en iyi ifade edebilecek kişiydi.¹⁵

¹¹ Henryk Katz, *The Emancipation of Labor: A History of the First International* (New York: Greenwood Press, 1992), s. 44.

¹² Üçüncü Devrim, cilt 1, sayfa 17'de (Türkçe basım) Eugene Varlin yerine yanlışlıkla "Jean Varlin" yazılmıştır.

¹³ Akt. Katz, *The Emancipation of Labor*, s. 45

¹⁴ A.g.e., s. 25.

¹⁵ A.g.e., s. 44.

İlginçtir, Marx da Bakunin de, Paris Komünü hakkındaki yazılarında Varlin'i yoldaşları olarak tanımlamışlardır.

Enternasyonal, ilk kongrelerinde tekrar tekrar kolektivizm ve Proudhoncu bireycilik arasındaki farkları tartıştı. İkisi de İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesinde yer alan Cenevre ve Lozan'da, kendi fikirlerini savunan kararlara oy vererek onları geçirmeye yetecek Proudhoncu delege mevcuttu, ancak 1868 Brüksel Kongresi'nde çoğunluk kamu mülkiyeti konusunda kolektivist bir kararı onayladı. Bu noktadan sonra Proudhoncuların –hepsi olmasa bile– çoğu Enternasyonal kongrelerine katılmayı bıraktı.

IWMA kongrelerinde toplumu dönüştürmekte şiddetin rolü, halk milisleri oluşturulması, Enternasyonal'in federasyonlarının radikal burjuvazi ile veya küçük burjuva örgütleriyle yapabilme ihtimali olan işbirlikleri ve hatta Genel Konsey'de işçi olmayanların bulunmasının meşru olup olmadığı gibi başka konular da tartışıldı. (İşçi olmayanların çıkarılması durumunda Marx ve Bakunin dahil tüm entelektüeller dışarıda kalıyordu.)

Ancak Enternasyonal'in karşısında çıkan bir sonraki ateşli mesele, devlet ve parlamenter siyaset meselesi oldu. Hatta bu mesele bundan sonraki tüm kongrelere taşındı ve sosyalistler, kolektivistler, Proudhoncular, sendikacılar, milliyetçiler ve anarşistler arasındaki tartışmalarda –açıktan veya üstü kapalı olarak– tekrar tekrar gündeme geldi. Kalabalık Proudhoncu heyeti, ilk yıllarda tüm kolektivizm biçimlerine karşı çıkarak devletçi ve devlet karşıtı sosyalistlerin karşı karşıya gelmelerini önlediler, zira tüm sosyalistler bireycilere karşı birleşme ihtiyacı hissediyordu. Ancak Brüksel'de pek çok Proudhoncu'nun kongreyi terk etmesi devletçi ve devlet karşıtı sosyalistlerin yakında Enternasyonal'in sonunu getirecek olan açık çatışmaya girmelerine neden oldu.

Marx ve Bakunin

Bu çatışma, büyük oranda Karl Marx ve Mikhail Bakunin'in Enternasyonal'in kontrolü için birbirlerine karşı verdikleri mücadele tarafından şekillendirildi. Bakunin epey geç bir tarih olan Temmuz 1868'e kadar Enternasyonal'e katılmadı ve görünüşte Marx'la araları harika denecek kadar iyiydi. Bakunin 1840'larda, Arnold Ruge'un *Deutsch-Französische Jahrbücher* gazetesinin yayınlanması sürecinde Marx ve Engels'le dostluk kurmuş ve onlarla birlikte çalışmıştı. 1849'da hapsedilmesinin ve Rusya'ya sürgüne gönderilmesinin ardından Avrupa siyasetinden on iki yıl uzak kaldı, sonunda Sibiry'a'dan kaçarak 1861 sonlarında Londra'ya geldi. Bakunin'in İtalya'ya doğru yola çıkmasından kısa süre önce, Kasım 1864'te, Marx Bakunin'e karşı oldukça dostça

bir yaklaşım sergiledi ve ona, dedikoduların aksine, kendisinin Rus ajanı olduğu iftiralara karşısında Bakunin'i desteklediğini söyledi. Marx, Engels'e mektubunda da "[Bakunin'i] çok sevdim, eskiden sevdiğimden bile çok" diye yazar ve onun "on altı yıldan sonra geriye değil, ileriye doğru gittiğini gördüğüm çok az insandan biri" olduğunu ekler.¹⁶ Marx, dostluğunun bir göstergesi olarak Bakunin'e yeni basılmış *Kapital*'in imzalı bir kopyasını bile gönderir.

Bakunin bu jestlere bir süre tepki vermedi. Kendi anarşist örgütünü, Cenevre'de merkez bürosu ve İtalya, Fransa ve İsviçre'de şubeleri bulunan bir ağ olan Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı'nı kurmakla meşguldü. (Aynı süreçte gizli, seçkin ve oldukça disiplinli bir öncü grup olan Uluslararası Kardeşlik örgütünü de kurmaya çalışıyordu). İttifak'ın kendi tüzüğü ve programı vardı ve dinin yok edilmesini, cinsiyetlerin eşitliğini, mirasın ortadan kaldırılmasını ve başka çeşitli fikirleri savunuyordu. Görünüşe bakılırsa Bakunin bu örgütün hem Enternasyonal içerisinde hem de dışarısında faaliyet göstermesini hedeflemişti; örgüt IWMA içerisinde ekonomik meselelere yapılan vurgunun üzerine giderek felsefi ve dini meselelere eğilecekti. Bakunin, Kasım 1868'de İttifak'ın Enternasyonal'e görece bağımsız bir kol olarak kabulünü isteyen talebini Londra'daki Genel Konsey'e sundu.

Bu noktaya kadar, Franz Mehring'in de belirttiği gibi, Marx "eski devrimci Bakunin'e karşı dostluk beslemeye devam etmiş ve kendi yakın çevresinde Bakunin'e yapılan veya planlanan çeşitli saldırılara hep karşı çıkmıştı."¹⁷ Fakat Marx, İttifak'ın program ve tüzüğündeki çözümlemelere şiddetle karşıydı; bu da Bakunin'e karşı sonradan kişisel dedikodular aracılığıyla körüklenerek bir muhalefet geliştirmesine yol açtı. Üstelik İttifak'ın katılım için başvurmuş olması, her biri kendi merkezi yapısına sahip ve eninde sonunda çatışmaya girecek iki ayrı Enternasyonal oluşturulması için *de facto* bir teklif niteliğindeydi. Bu da Marx'ın Bakunin'in Enternasyonal'e katılmaktaki niyetlerine dair kuvvetli şüpheler oluşturmaya sebep oldu.

Belirtmeye bile gerek yok, Genel Konsey İttifak'ın başvurusunu reddetti ve ironik bir biçimde bu karar, Bakunin'in Marx'ın kendisi hakkında geliştirdiği şüpheleri dolaylı olarak haber alıp bunlara cevap yazdığı gün alındı. Bakunin şöyle yazıyordu:

¹⁶ Marx, Engels'e mektup, 4 Kasım 1864, *Collected Works*, c. 42, s. 18-19.

¹⁷ Franz Mehring, Karl Marx: *The Story of His Life*, çev. Edward Fitzgerald (New York: Covici, Friede, 1935), s. 434.

Hâlâ senin dostun olup olmadığını soruyorsun. Evet, sevgili Marx, her zamankinden fazla dostunum, çünkü zamanında ekonomik devrim yoluna sapıp hepimizi seni takip etmeye davet ettiğinde ve milliyetçiliğin, salt siyasi girişimciliğin dar yollarına sapanları eleştirdiğinde ne kadar haklı olduğunu şimdi her zamankinden daha iyi anlıyorum... Artık benim anayurdum, senin en ilk kurucusu olduğun Enternasyonal'dir. Görüyorsun sevgili dostum, ben senin öğrencinim ve bununla gurur duyuyorum.¹⁸

Marx bu mektupta “siyasi girişimin” önemini reddeden Proudhoncu bir altmetin sezmiş olabilir. Öyle de olsa Genel Konsey, İttifak'ı tümünden reddetmedi. Bunun yerine Bakunin ve destekçilerini, bir uluslararası örgüt olarak İttifak'ı dağıtmaları ve alt dallarını IWMA şubeleri haline getirmeleri şartıyla Enternasyonal'e kabul etti. Bakunin buna onay verdi, ancak o zamana kadar yaratmış olduğu tek başarılı uluslararası örgütü gerçekten dağıtmaya niyetli olup olmadığı hâlâ tartışılan bir meseledir. Genel Konsey, şaşırtıcı bir şekilde Bakunin'in Cenevre'deki merkez bürosunu bir propaganda merkezi olarak elinde tutmasına izin verdi ve Bakunin'le yandaşları bunu derhal kabul ederek orayı kendilerine farklı bir örgüt merkezi biçimde yapılandırdılar. Marx ve Bakunin arasındaki tartışmanın giderek tırmandığı 1870-71 yıllarında eski İttifak şubelerinin genelde liberter kimlik ve fikirlerini koruduklarına dair yeterince veri mevcuttur. Bunların Marx'ın belirttiği gibi paralel bir örgüt olarak varlık göstermeye devam ettikleri ise tartışmalıdır.

Bakuninciler ve Marksistler arasındaki tartışmaya dair pek çok araştırma, bu sürecin nahoş entrikalardan oluşan bölümüne fazla ağırlık verdiği için, bu cephelerin teorik ve örgütsel farklılıkları dikkatlerden kaçmıştır. Marx, prensip olarak, güçlü ve oldukça merkeziyetçi bir işçi hareketi, sonrasında da siyasi arenayı tüm işçi sınıfını devlet iktidarını ele geçirmek üzere mobilize edecek bir işçi partisi fikrine inanıyordu. 1840'ların zanaatkâr sosyalistleri devletin yalnızca birlikleri desteklemesini savunmuşken, Marx ısrarla ekonominin millileştirilmesini, planlı üretim ve dağıtımını savunuyordu. İşçilerin kapitalizmle devrimci hesaplaşması başarıyla sonuçlandıktan sonra, kâr amacıyla değil, “Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar” prensibiyle hareket eden komünist bir toplum ortaya çıkacaktı.

Marx'a göre bu yaklaşım, ilk başta burjuvaziye bastırmak ve işçilerin kamusal hayata katılımını kısıtlayan uzun çalışma saatlerini azaltmak amacıyla

¹⁸ Bakunin'den Marx'a, 22 Aralık 1868, akt. Anthony Masters, *Bakunin: The Father of Anarchism* (New York: E.P. Dutton, 1974), s. 181.

maddi gereksinimleri azaltmak için üretici güçleri hızla geliştirmek üzere diktatörlük gücünü kullanacak bir devletin –aslında işçi devletinin, ama öyle ya da böyle bir devletin– olmasını gerektiriyordu. Marx, 1850’ler ve 1860’lardaki yazılarında kapitalizme “tarihsel olarak ilerici bir rol”, yani on-suz yorucu çalışmanın ve maddi kıtlığın yok edilemeyeceği modern sanayi teknolojisini geliştirme rolü atfetmişti. Üstelik Marx’a göre modern fabrika, işçileri büyük sanayi birimleri olarak örgütlemekte ve onları sanayi burjuvazisinin karşısına geçirmekte ek bir rol oynayacaktı.

Bu teorik yönelimin belli siyasi sonuçları vardı muhakkak. Marksçı sosyalistler; lonca kısıtlamaları, zanaatkârlık, küçük ölçekli köylü tarımı ve benzerleri gibi kapitalizmin önünde engel olarak duran tüm yapıların, hatta devlet ile ekonominin merkezileşmesini yavaşlatabilecek tüm ademi merkeziyetçi siyasi ve ekonomik yapıların yıkılmasını ve iç pazarın kapitalist yayılmaya açılmasını sevinçle karşıladılar. Dolayısıyla Marx, merkeziyetçi ulus devletlerin kurulmasını da sanayi ve teknolojinin gelişmesi için en uygun zemin olarak görüp hararetle destekledi.

Benzer şekilde, şartlar uygunsa seçim yoluyla, değilse isyan yoluyla, ya da iki yolu da kullanarak, burjuvazinin siyasi iktidarının karşısına çıkacak oldukça merkeziyetçi bir işçi partisinin kurulmasını da destekledi. Marx, Enternasyonal’in “Başlangıç Bildirgesi”nde kendi temel fikirlerini, çoğu zanaatkârlardan oluşan işçi sınıfını memnun etmek için bastırmış ve o zaman işçiler arasında birliktelik oluşturma doktriner farklılıkları vurgulamaktan daha önemli olduğunu düşünmüştü. Kapitalizmin sonunu getirip komünist bir toplumu yaratabilecek olanın ancak sanayi proletaryası olduğuna inanıyordu.

Bakunin’in Marx’a ait pek çok fikri –tarihe ve çağdaş toplumsal problemlere materyalist yaklaşımı, sınıf mücadelesine yaptığı vurgu ve ortak mülkiyeti savunması– paylaştığı kesindir. Fikirlerinde çeşitli belirsizlikler olmakla beraber, bu iki adam da ister hızla ister aşama aşama olsun, özel mülkiyetin ve sınıfların ortadan kalkacağı; baskı, sömürü, yoksulluk ve ezen-ezilen ilişkisiyle belirginleşen “tarihsel sorunu” çözecek kolektivist bir topluma inanıyordu. Ancak Bakunin’in Marx’tan farklı olduğu noktalar da oldukça fazlaydı. Bakunin, sanayi proletaryasını esas alan Marx’ın aksine, Rusya ve İtalya deneyimlerinden yola çıkarak küçük çaplı zanaatkârları, köylüleri ve hatta lümpen proletaryayı kapitalizmi yıkacak hegemonik toplum katmanının unsurları olarak görüyordu. Ayrıca devleti en büyük baskı aracı olarak gören

Bakunin, burjuva devletine de, işçi devletine de ihtiyaç olmadığını savunuyordu. Hatta onun bakış açısına göre devletin merkezileşmesi köylülerin ve işçilerin toplumsal değişim beklentilerini karşılamaya yaramayacak, işçi ve köylüleri kendi teknokratik ve bürokratik suretinde yeniden yaratarak onlar üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olacaktı. Devlet, insanların direniş ve devrim "içgüdülerini" öldürüyor ve "doğal" özgürlük yönelimlerini köreltiyordu. Bakunin'e göre politikaya girmek ve özellikle de merkezietçi partiler kurmak, işçi ve köylülerin eninde sonunda kendilerine yönelik ekonomik ve siyasi baskı mekanizmalarıyla işbirliği yapacak merkezi siyasi bürokrasiler oluşturulmasına yol açardı.

Marx'ın merkezietçi ve devletçi bakış açısına göre, Proudhon'dan etkilenen Bakunin, konfedere¹⁹ bir üretim ve toplumsal yönetim sistemine karşı çıkıyordu. Konfederalizm bu bağlamda kendi mensupları tarafından kolektif olarak yönetilen atölyeler, fabrikalar ve toplulukların sözleşmeye dayalı işbirliğiyle bir araya gelmeleri ve kolektif işlerin, yetkilendirilmiş ama yetkileri ellerinden alınabilir nitelikte delegelerden oluşan konfedere konseyler aracılığıyla görüldüğü bir sistem oluşturmaları anlamına gelmektedir. Bakunin, bu konseylerin bir devlet oluşturmayacaklarına, temel işlevlerinin belli bir komün içerisindeki ve konfederasyonun bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerindeki insanların kararlarını yönetmekten ibaret olacağına inanıyordu.

Bakunin'in anarşist toplum görüşü, en iyi şekilde, "her zaman tüm sakinlerinin çoğunluk oyuyla temsil edilen mutlak otonomiye sahip komünler" ile "işçi birliklerine" dayanan, bölgesel ve ulusal konfederasyonlar olarak piramit halinde örgütlenen "federal hükümet"in taslağını çizdiği "Uluslararası Kardeşlik'in İlkeleri ve Örgütlenmesi" metninde özetlenir. Bu toplum, Proudhon gibi Bakunin'in de destekçisi olduğu bireyin "mutlak ve tam özgürlüğü" ile bağdaşır yanı olmayan "yasaları", "mahkemeleri" ve "parlamentolarıyla" kendi liberter "toplumsal anayasa"sına sahip olacaktı.²⁰

¹⁹ O dönemde Avrupa'da konfederalizm sözcüğü *federalizm* anlamında kullanılıyordu. Ben burada *konfederalizm* sözcüğünü yeğliyorum, çünkü *federalizm*, o zamandan günümüze, oldukça merkezi bir ulus-devlet tarafından bir arada tutulan küçük devletlerin oluşturduğu birlik anlamında kullanılmaktadır.

²⁰ Bkz. Michael Bakunin, "Principles and Organization of the International Brotherhood" (1866), *Michael Bakunin: Selected Writings* içinde, ed. Arthur Lehning (New York: Grove Press, tarihsiz), s. 64-93, özellikle s. 69, 70-l.

Bakunin'in "toplumsal anayasa", "yasalar", "mahkemeler" ve "parlamentolar" gibi sözcükleri gerçek anlamlarıyla mı yoksa mecazi anlamlarıyla mı kullandığını kestirmek zordur. Ekonomi ya da tarih konusunda çok da eğitilmiş olmayan Bakunin'in, işlemesi mümkün olan kolektivist anlaşmalara ulaşabilmek için kitlelerin "devrimci içgüdüsüne" ve komünizmi andıran ilkelere dayalı adaletli bir anarşist toplumu yönetebilmek için de kamuoyuna güvendiğini varsayabiliriz. Marx ise proletaryanın sınıf bilincine ve devrime "devrimci içgüdü" ile değil, kapitalist ekonomik gelişmenin "değişmez" yasalarının zorlamasıyla ulaşacağı fikrine bağlıydı.

Marx'ın merkeziyetçi, politik ve devletçi yaklaşımı ile Bakunin'in ademi merkeziyetçi, politika karşıtı ve konfederalist yaklaşımı bu isimlerin takipçileri tarafından dogmalara hapsedilerek katılaştırıldı ve bu iki anlayış arasında kapatılması mümkün değil gibi görünen, belki de iki fikir sahibinin de arzulamadığı, bir uçurum oluştu. Fakat bu uçurum oluşmadan önce Marx ve Bakunin olağanüstü esnek bir tutum içindeydiler ve siyasi fikirleri üzerinde yeni toplumsal gelişmelerin yapacağı etkilere son derece açıktılar. Zaman zaman, özellikle toplumu değiştirme yöntemleri konusunda, görünüşte bir hayli katı olan ideolojik öncülleriyle oldukça çelişen fikirler de geliştirdiler.

Örneğin Bakunin, "devrimci kendiliğindenlik" fikrine bağlı olmasına rağmen, kitleleri bir toplumsal devrime doğru yönlendirmek için oldukça disiplinli ve gizli bir öncü örgütün, hatta (Uluslararası Kardeşlik için yazdığı çeşitli programlarda isimlendirdiği şekliyle) bir "kurmaylar birliği"nin gerekli olduğuna inanıyordu. Bu örgüte "diktatörlük ve vasilik" yetkileri verilmesine tamamen karşıydı, fakat onun kapitalizmin yıkılması sürecinde en azından bir rehber rolü oynaması gerektiği kesindi.

Hatta, Bakunin'in liberter inancının temel ilkelerinden birisi devlet kurumlarına dâhil olmaktan kaçınmak olmasına ve Bakunin de bunu tüm gücüyle savunmasına rağmen, zaman zaman destekçilerini parlamento seçimlerine katılmaya teşvik ettiği de oluyordu. Takipçilerinden biri olan Carlo Gambuzzi'ye yazdığı bir mektupta, onun İtalyan Temsilciler Meclisi'ne girmesi fikrine tamamen katıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle yazıyordu mektupta:

Kararlılıkla ve tutkuyla politikadan uzak durulmasını savunan bir kişi olarak benim şu anda dostlarıma [İttifak üyelerine] milletvekili seçilmelerini tavsiye etmem karşısında belki de şaşkınlığa düşeceksin, ancak şartlar değişmiş durumda. Öncelikle tüm dostlarımla ve tabii ki sen, fikir ve ilkelerimize o kadar bağlı ve onlardan o kadar eminsiniz ki, sizler için bunları unutma, terk etme ve eski politik alışkanlıklara kapılma tehlikesi söz konusu değil. İkincisi, çok zor zamanlardayız

ve tüm ülkelerin özgürlüğünü tehdit eden tehlike çok güçlendi, bu nedenle tüm iyi niyet sahiplerinin, özellikle de olaylar üzerinde mümkün olan en büyük etkiyi sağlaması icap eden dostlarımızın üzerlerine düşeni yapması gerekiyor.²¹

Bakunin'in, destekçilerinin anarşistliğine olan güveni şüphesiz temelsizdir. Pek çoklarının Marksiste, katı parlamentere ve zamanla daha da kötü şeylere dönüştüğünü defalarca görmüştü.

Bakunin, ademi merkeziyetçi görüşlerine rağmen, IWMA'nın Genel Konsey'ine muazzam yetkiler –hatta daha sonra kendisine karşı oldukça etkili biçimde kullanılacak yetkiler– verilmesine sıcak bakıyor, hatta bu fikri destekliyordu. 1869 Basel Kongresi, Konsey'e, bireysel veya grup halinde yapılan üyelik başvurularını kabul etme veya reddetme ve Enternasyonal'in çıkarlarına aykırı hareket ettiğine karar verdiği grupları uzaklaştırma yetkisi verdi. Konseyin bu tür kararları bozma yetkisi sadece Enternasyonal'deydi ve kongrelerde kararların iptali için başvuru yapılabilirdi. Ancak Bakunin'in ve Marx'ın kuvvetli desteğiyle geçen bu karar, Enternasyonal'in, daha önce hiç olmadığı kadar merkezi bir yapıya kavuşmasına neden oldu.

Tüm bunlara paralel bir şekilde, Marx da zaman zaman en az Bakunin kadar liberter görünebiliyordu. Marx, Genel Konsey adına yazdığı bir dizi bildiriden oluşan *Fransız İç Savaşı*'nda, 1871 Paris Komünü'nü şaşırtıcı bir şekilde liberterliğe yakın tanımlarla övüyordu. Daha sonra göreceğimiz gibi, Paris Komünü, *tam olarak* devletin merkezileşmesine karşı bir isyandı ve konfederalizmin anti-otoriter kavramlarından oldukça etkilenmiş bir hareketti. Şaşırtıcı ve kararlı bir şekilde, Marx, devlet merkezileşmesine yönelik bu muhalefeti reddetmiyordu. Bu kitabın liberter yanı, Marx'ın devlet hakkında yazdığı tüm diğer yazılara bakıldığında, oldukça sıradışı kaçmaktadır ve 1850 tarihli "Bildirge"ye hakim olan merkeziyetçi fikirlerle taban tabana zıttır. Göreceğimiz gibi, bu bağlamda Komün'ün ademi merkeziyetçi örgütsel yapısından övgüyle bahsediyordu ve bir süreliğine bunu proleter devrimlerin izlemesi gereken model olarak değerlendirdi.

1868'den sonra Marx ve Bakunin arasındaki çatışmalar kendisini Enternasyonal kongrelerinde gösterdi. 1868-69 sürecinde, Bakunin'in Genel Konsey'e verdiği sözün aksine İttifak'ın Enternasyonal ile tam olarak kaynaşmadığı görüldü. Bakunin, özellikle politika karşıtlığı konusunda ve özel mülkiyetin kaldırılmasında önemli bir adım olarak mirasın kaldırılması fikrini des-

²¹ Bakunin on Anarchy, ed. Sam Dolgoff (New York: Alfred A Knopf, 1972), s. 218-19.

teklerken, İttifak'ın programını savunmaya devam etti. Marx'a göre özel mülkiyetten önce mirası kaldırmak, atın önüne arabayı koymak gibiydi. Miras yalnızca ikincil niteliğe sahip bir meseleydi, ona göre bu da-kapitalist ilişkilerin tüm diğer öğeleri gibi- proletarya bir ülkede çoğunluk haline geldiğinde ve özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırdığında kökten çözülecek bir sorundu.

Bakunin de toprakta özel mülkiyet hakkının varlığını (Proudhon gibi) kabul etmeyi sürdürdü. Bunun da, miras bırakılan mallar topluma iade edildiğinde ortadan kalkacağını savunuyordu. Öyle görünüyor ki, kişisel olarak özel mülkiyetin kaldırılmasını savunduğu sırada, köylülerle ve muhtemelen zanaatkar destekçileriyle zıtlaşmamak için bu (Proudhon'un fikirleriyle çelişen) mülkiyet karşıtı tarafını gizlemiştir. Tekrar etmek gerekirse, Marx, toprak mülkiyetinin de özel mülkiyetin tümünden feshiyle ortadan kalkacağını savunuyordu. Hatta Marx'a göre kapitalizm sonunda neredeyse tüm sanayi öncesi sınıfları ortadan kaldıracak veya onları kapitalist piyasanın yörüngesine sürükleyecekti. Dolayısıyla kapitalist toplumu ortadan kaldırabilecek tek güç, diğer katmanların da yardımıyla, proletaryaydı.

Bu çatışmalar, Bakunin ve yandaşlarının miras meselesini, 1869 Basel Kongresi'nde, G. D. H. Cole'un ifadesiyle gündemin "en ateşli tartışılan meselesi" haline getirmeleriyle, iyice açığa çıktı.²² Epeyce süren tartışmaların ardından çok sayıda delege Bakunin'in görüşünü destekler yönde oy kullandı; ancak bu görüşün Enternasyonal tarafından resmen benimsenmesi için gereken salt çoğunluğu sağlayamadılar. Marx'ın ve Bakunin'in taraftarları, bir sonraki kongrede kozlarını paylaşmaya hazırlanıyorlardı ki, 1870 kongresinin toplanmasına yalnızca iki hafta kala, Louis Napoleon, kışkırtmalar sonucunda, Prusya'ya savaş ilan etti.

Tarih, Enternasyonal'i arka plana attı, çünkü asıl yakıcı meseleler hem tüm soyut teorik tartışmaları akademik alana itmiş, hem de Marksizmin ve anarşizmin tarihinde inanılmaz derecede önemli olacak 1871 Paris Komünü'nün yaratılmasına giden yolu açmıştı.

²² G.D.H. Cole, *A History of Socialist Thought*, c. 2: *Marxism and Anarchism, 1850-1890* (Londra: Macmillan, 1961), s. 130.

9. BÖLÜM

PARİS KOMÜNÜ'NE DOĞRU

Fransa-Prusya Savaşı, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da birbiriyle zıt, ama o ana dek paralel düzlemlerde gerçekleşen iki gelişmenin birbiriyle çatışmasına vesile oldu.

1870'de Fransa ve birleşme süreci içerisindeki Almanya hâlâ ağırlıklı olarak tarım ülkeleriydi. Her iki ülkenin de sanayi devriminin eşiğinde olmasına rağmen, Fransız nüfusun yaklaşık yüzde yetmişi ve Alman nüfusunun yaklaşık yüzde altmışı kırsal alanlarda yaşıyordu. Louis Napoleon, tahtta bulunduğu yirmi yıl içerisinde, daha önce de gördüğümüz gibi, bu temel ekonomik manzarayı kesin olarak değiştirecek hamleler yapmadı. İkinci İmparatorluk'un son günlerinde bile Fransız mallarının çoğu el emeğiyle üretiliyordu ve köylüler Fransa nüfusunun çoğunluğunu oluşturuyordu. Makine ürünü malları üreten vasıfsız proleterlerin sayısı giderek artıyordu, ancak zanaat-kârlar 1870'de hâlâ Fransız ekonomik hayatında –özellikle zanaatkâr yetkinliği konusunda dünyanın merkezi olmaya devam eden Paris'te– önemli bir yer tutuyordu. Ülkenin işçi sınıfı hâlâ sanayi proleterlerinden çok, zanaat-kârlardan oluşuyordu

Parisli işçiler, Haziran 1848'de yaşanan kanlı olaylardan sonra, yükselişlerini engelleyen burjuvaziye karşı olumsuz hisler besleyerek mahallelerine çekilmişti. Yıllarca süren baskılar ve ekonomik koşulların iyiye gitmesi, Fransa'yı siyaseten hantallaştırdı. Taşra büyük oranda Bonapartist'ti, kentlerde ikamet edenler de yaşadıkları hayal kırıklığının ardından ya içten içe köpürüyorlardı ya da geçim derdine düşmüşlerdi. İkinci İmparatorluk döneminin hem sefahat ve keyfe olan düşkünlükle, hem de çıkarıcılık ve bencilliğin damgasını vurduğu bir dönem olarak resmedilmesi temelsiz değildir. Bonaparte,

1850'lere gelindiğinde, egemen sınıfları oldukça memnun edecek şekilde, tutarlı ve otoriter bir devlet oluşturmayı, işçi sınıfı üzerinde denetim kurmayı ve ekonomide büyüme sağlamayı başarmıştı.

En önemlisi ise, daha önce değindiğimiz gibi, III. Napoleon, yüzyılın sonuna doğru Fransa'nın sanayi ekonomisine yapacağı hızlı girişin altyapısını oluşturmuştu. Fransa'ya kazandırdığı yeni ekonomik refahın büyük kısmı, kurduğu devasa kamu işleri programları sayesinde ortaya çıkmıştı. Hükümet ülkede yollar, demiryolları, köprüler, kanalizasyon ve şehirler inşa etmek ve ya geliştirmek için büyük miktarda borç aldı. Ancak İkinci İmparatorluk dönemindeki gelişim yılları en temelde, ârı kurtarmak için Fransa'nın geleceğini ipotek altına alarak sağlandı. Bonaparte'ın rejimi, ekonomik kaynaklarını altyapıya ve ulaştırmaya aktararak –ve büyük bir ordu donatarak– Fransa'da bir sanayi devrimi gerçekleştirmeyi başaramadı. Aslında imparator doğrudan endüstriyel bir toplum yaratmak yerine, Fransa'nın endüstriyel bir topluma dönüşmesi için gereken altyapıyı sağladı.

Bu demek değildir ki Fransa'da sanayi yoktu. Aksine, bizzat Bonaparte İngiliz tipi fabrikalar ithal ederek onların gelişimlerini teşvik etmişti. Paris'in merkezi zanaatkâr ağırlıklı kalmaya devam etse de, banliyöler gitgide fabrikalarla doluyordu. Lokomotif atölyeleri, demiryolu onarım atölyeleri, kimya fabrikaları ve metalürji fabrikaları başkentin sınırları dışında giderek çoğalıyor, işçi sınıfı için yeni bir kavram olan sanayi proletaryasını doğuruyordu. Bu insanlar da kendi yaptıkları şeyleri tüccarlara ve halka satmak yerine giderek rasyonalize edilen üretim sistemleri içerisinde saat başına veya ürün başına ücret alarak yaşıyorlardı. Bir zamanlar vasıflı kol işçileri tarafından üretilen mallar, giderek makineleşen fabrikalarda görece vasıfsız işçiler tarafından üretiliyordu. Üstelik, pek çok Fransız ve Alman zanaatkâr artık, kendilerine hâlâ ihtiyaç duydukları için evlerinde veya küçük atölyelerde çalışmalarına izin veren fabrika sahiplerinin *de facto* ikinci derece çalışanları haline gelmişti. Bağımsızlıklarına sıkıca tutunmak ve kendi örgütlerini (Almanya'da loncalar hâlâ yaygındı) yaşatmak için ne kadar uğraşsalar da geleneksel zanaatkâr ile modern fabrika işçisi arasındaki bir konuma sıkışıp kaldılar. Sonunda, fabrikaların sayısı katlanarak artmaya devam ettikçe bu zanaatkârlar da giderek sanayi dünyasının içine çekildi ve sonunda tamamen birer proletere dönüştüler.

Bonapartist dönemde Fransa'nın tüm sanayileşmiş şehirlerinin nüfuslarında patlama yaşandı. Kuzeydeki önemli bir tekstil merkezi olan Roubaix,

nüfusunu üçe katladı. Toulouse, Lille ve Lyon'un nüfusları iki katına, büyük liman şehirleri olan Marseilles ve Bordeaux'nun nüfusları bir buçuk katına çıktı. Oysa Fransa'nın toplam nüfusu 1851-1861 arasında yalnızca iki milyon artmış, 1872'ye gelindiğinde ise bir milyon kadar azalmıştı. Bu da gösteriyor ki kent nüfusundaki artış her şeyden çok iç göçün ve köylülerin proleterleşmelerinin bir sonucuydu.

Özellikle Paris'te, David H. Pinkney'in belirttiği gibi, nüfus artışı o kadar hızlıydı ki aşırı kalabalık 1850'de çoktan ciddi bir problem haline gelmişti.

Sağ Yaka'daki bulvarların iç kısmındaki bölge, yani on yedinci yüzyıldaki sur hattı, neredeyse içine girilemeyecek kadar yoğun bir apartman ve dükkân kovani gibiydi. Burada, New York'taki Central Park'ın iki katı kadar bir bölgede, şehrin bir milyonluk nüfusunun üçte birinden fazlası, odalarda veya küçük apartmanlarda üst üste yaşıyordu. Nüfus yoğunluğu, 1930'lar New York'unun Doğu Yakası'nın alt bölgelerinden bile fazlaydı.¹

Şehrin boyutları sonraki yirmi yıl içerisinde, özellikle de 1861'de dışardaki varoşların eskiden beri var olan on iki *arrondissement*'a katılarak sayılarını yirmiyeye çıkarmasıyla çok büyüdü. Bu şekilde, 1870'e gelindiğinde çapı en geniş yerde ancak altı mil kadar olan bir bölgede yaklaşık 1,9 milyon insan yaşıyordu.

Fakat fiziksel ve lojistik anlamda şehir bu kadar nüfusu barındırmakta zorlanıyordu. Louis Napoleon'un darbe yaptığı yıl olan 1851'de, Paris hâlâ büyük oranda ortaçağ yaşamı süren köylerin bir birleşiminden ibaretti. Sınırları on sekizinci yüzyılda yapılmış olan ve üzerindeki altmış kapıda şehre giren mallardan şehir vergisi (*octroi*) alınan "Çiftçiler Duvarı"nın dışına taşmıyordu bile. Şehir, dar ve dolambaçlı sokakları, yanlarından açıkta lağım akan ve büyük mağaraları andıran evleriyle ziyaretçilerin yolunu bulamadığı ve pek çok kısmını Paris'in yerlilerinin bile bilmediği bir alandı. Louis Napoleon, nüfus yoğunluğu ve sağlık hizmetleriyle ilgili problemler karşısında büyük bir yeniden yapılanma projesi başlattı. Bu iş, 1853'te, o zamanlar Seine valisi olan ve sonradan Paris'in fiili yöneticisi haline gelen Georges Haussmann'a verildi. Haussmann, on yedi yıl içinde dar sokakları açıp genişleterek, onları geniş muhteşem manzaraları ve devasa meydanları olan bulvarlara bağlanacak şekilde düzenleyerek Paris'i dünyanın şehircilik harikalarının

¹ David H. Pinkney, *Napoleon III and the Rebuilding of Paris* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1958), s. 7.

dan birisi haline getirdi. Eskiden, Balzac ve Eugene Sue'nun tasvirlerindeki gibi, oldukça küçük bir bölge içerisinde yaşayan, çalışan ve tüm ihtiyaçlarını görebilen Parisliler, şehrin merkezi bölgelerine artık kolayca ulaşabiliyordu.

Fakat Haussmann ve Louis Bonaparte'ı tüm bunları yapmaya iten sebepler yalnızca güzelleştirme, ulaşımı kolaylaştırma ve sağlık durumunu iyileştirme değildi. Paris'in sıkışık ve kalabalık mahalleleri kargaşa ve isyan yatakları haline gelmişti. İşçi mahallelerindeki dar sokaklar da isyan zamanlarında barikat kurmak için uygun ortam sağlıyordu. 1827 ve 1849 arasında şehrin doğu yakası sekiz kez barikatlarla donatılmış; 1830'da bir kez, 1848'de ise genel ayaklanmaya sahne olmuştu. Şehrin fiziksel olarak ayaklanmaya müsait olması birbirini takip eden tüm rejimlerin ortak yakınma konusuydu. Bu problem *Saisons* kalkışmasının yaşandığı 1839'da, sokak çatışmalarının yaşandığı 1851'de Temsilciler Meclisi'nde de ele alınmıştı. Hatta geniş caddele-ri, normalde içine girilmesi çok zor olan işçi sınıfı mahallelerine doğru uzatmaya yönelik bazı önlemler de alınmıştı. Haussmann'ın günlüğünde de yazdığı gibi, Bonapartist rejimin, Paris'in sokaklarını ve bulvarlarını, topçu ve süvarileri barikatlar karşısında daha etkili kullanabilmek için genişlettiği, düzlediği ve uzattığı şüphesizdir. Haussmann olağanüstü bir kararlılıkla ve zaman zaman da hileyle Paris'i hem çok güzel hem de gelecek isyanlara karşı çok daha dirençli bir şehre dönüştürdü.

Haussmann, şehri yeniden inşa etmek için gereken devasa inşaat işlerini gerçekleştirebilmek için, taşradan binlerce vasıfsız işçi (ya da kendilerini vasıflı zanaatkârlardan ayıran sıfatlarıyla) *gros métiers* getirdi ve bunların gelişti Paris işçi sınıfının huzursuzluğunu bir kat daha arttırdı. Üstelik bu yeniden inşa süreci, işçi sınıfının barınma şartlarını iyileştirmedi, tersine daha da kötüye götürdü ve işçilerin öfkesi ve militanlık derecesi giderek arttı. Derme çatma evlerden oluşan mahallelerin yıkılmasıyla kiralara çok hızlı bir tırmanışa geçti ve sonunda pek çok işçi şehir dışındaki yeni banliyölere göç etmek zorunda kaldı. Bu değişimlerin tabii ki siyasi sonuçları da oldu. 1860'larda Fransa'nın pek çok şehri meclise cumhuriyetçi vekiller göndermeye başladı. Bu vekiller de Napoleon'a karşı süren burjuva muhalefetine katıldılar. Fransız burjuvazisinin serbest ticaret yapan İngilizler hakkındaki fikirleri olumlu olsa da, kendileri çok uzun süredir korumacı bir rejim altında olduklarından, artık Fransız ekonomisindeki her olumsuzluktan Louis Napoleon'un İngiltere ile yaptığı gümrük vergisi anlaşmalarını sorumlu tutuyorlardı. Hatta pek çok sanayi kolu, özellikle de küçük firmalar, artan ekonomik zorluklar sebe-

biyle imparatorun siyasetini açıkça eleştiriyordu. Mecliste hükümet karşıtı sesler yükseldikçe liberal vekiller orta sınıfların devlet işlerinde daha fazla söz hakkına sahip olmasını talep etmeye başladı; bu da hükümetin ülkedeki en gerici kesim hariç, tüm toplumsal sınıflarda memnuniyetsizlik yarattığı anlamına geliyordu.

1860'lı yıllarda imparatorluk cephesi çatırdamaya ve her yerden hükümete karşı sesler yükselmeye devam etti. Bonaparte'ın dev altyapı ve yeniden inşa projelerini karşılayabilmek için altına girdiği büyük borçlar, ülkenin üretim gücünü arttırmaksızın ekonomiyi istikrarsızlaştırıyor, imparatorun Kırım'da Rusya'ya karşı yürüttüğü masraflı savaş ve Meksika'daki beyhude emperyalist maceraları da (Benito Juárez'in işçi ordularının çabası ve Amerikan baskısı sonucu Fransız askerleri 1867'de buradan çıkarıldı) bu sürece büyük katkı yapıyordu. Yollara ve kentsel gelişime giden para, aslında ekonomiye harcanmış olması gereken bir paraydı ve sanayi gelişiminde kayda değer bir artış yaratmadan Fransız bankerlerin cebini doldurmasına yaradı.

Ayrıca, 1860'ların sonundaki inşaat patlaması binlerce işçiyi işsiz bıraktı, Haussmann'ın şehir düzenleme projelerini finanse etmesine büyük oranda yardımcı olan gayrimenkul üzerindeki büyük banka spekülasyonları, finansal yapının neredeyse çökmesine neden oldu. Fransa 1868'de, çok ağır olmasa da İmparatorluk'un gördüğü en büyük kriz olan ekonomik bir darboğaza girdi. Krediler azaldı, bir önceki on yılın pervasız finansal doğaçlamaları sona erdi ve Fransız burjuvazisi, Tom Kemp'in "ortodoks finans" olarak adlandırdığı anlayışa hızla geri döndü. Bankerler, devlete kredi vermekten imtina ederek veya yüksek faizle kredi vererek, "hoşnutsuzluklarını ifade ettiler ve rejime karşı bir nevi greve başladılar."²

Bu zorluklar karşısında Bonaparte'ın tepkisi, tipik bir zaman kazanma siyaseti uygulamak oldu. 1868'de, o zamana dek imparatorluğun tipik bir özelliği olan ekonomik ve emperyalist maceracılığa son verdi ve "Otoriter İmparatorluk"u, aslında sadece liberal vekil Emile Olivier'nin başkanlığında daha kısıtlı bir monarşi oluşturarak, sonradan verilen adıyla "Liberal İmparatorluk"a dönüştürdü. Corps Législatif, artık vekillerin imparatorun bakanlarının izlediği siyaseti açıkça eleştirdiği daha hakiki bir parlamenter foruma dönüştü, bu eleştiriler giderek özgürleşen basında yer bulmaya ve halka açık toplantılarda tartışılmaya başladı. 1860'ların ortalarından beri gelişmekte olan

² Tom Kemp, *Economic Forces in French History* (Londra: Dennis Dobson, 1971), s. 178.

eleştiirel cumhuriyetçi muhalefet üç parlak vekilde somutlaştı. Bu üç vekil, Léon Gambetta, Jules Favre ve Jules Ferry'ydi. Gericilerin başı Orleans yan-daşı Adolphe Thiers bile, siyaseten kârlı gördüğü zamanlarda muhalefete tavsiyede bulunarak ve oy vererek onları açıktan destekledi.

İmparatorun ülkede itibar kaybetmekte olduğı gerçeğı, 1857'den sonraki meclis seçim sonuçlarında görülebilir. 1857'de meclise sadece yedi muhalif milletvekili girmişti, birkaç yıl sonra, 1863'te, bunların sayısı otuz beşe fırladı ve Louis Napoleon'un tahttan çekilmesi öncesindeki son seçimler olan 1869 seçimlerinde muhalif milletvekillerinin sayısı doksan üçe çıktı. Bu son seçimlerde, büyük şehirlerin tümü –Paris, Lyon ve Marseilles– muhalif vekiller seçti. Paris'te muhalefet 234.000, hükümet cephesi 70.000 oy aldı. Hükümet 1868'de genel huzursuzluğu azaltmak için basın üzerindeki denetimi daha da gevşetti ve yıl sona ermeden yalnızca başkentte 140 yeni yayın çıktı. Bunların arasında en az 120.000 tirajlı *Le Rappel* (oldukça militan bir isimdi bu) bulunuyordu. Son olarak, 1860'lar, sosyalist solun ve işçi hareketinin canlanmasıyla beraber, pek çoğı Blanqui takipçisi ve Jakoben yönelime sahip olan, rejimi devirme ve hatta imparatoru öldürme planları yapan gizli cemiyetlerin geri dönüşüne tanıklık etti. Hükümet, işçi sınıfının öfkesini azaltmak için 1864'te sendikaları tamamen serbest bıraktı ve bunun üzerine Eugene Varlin de ülkeyi dolaşarak (görece ılımlı meslek konseyleri veya Proudhoncuların destekledikleri *chambres syndicales* örgütlerinden farklı olarak) kavgacı işçi sınıfı birlikleri ya da *sociétés résistance* kurma çağrısı yaptı.

Louis Napoleon, burjuvaziye her zaman saygılı olmasına rağmen, izlediğı siyasette işçilerin çıkarına yönelik değışiklikler yaptı. Bunlar genellikle ardından baskıcı önlemler gelen reformlar şeklinde gerçekleşti. 1860'larda da, burjuvazinin taleplerini dengeleyebilmek için ve 1848 Haziran günlerindeki isyancı eğilimlerini terk ettikleri umuduyla işçilere yanaştı. Sendikaların yasallaşmasına rağmen, Varlin gibi adamlar sık sık tutuklanıyor, hapse ya da Kuzey Afrika'da sürgüne gönderiliyorlardı. Mayıs 1868'de Enternasyonal'in Paris bürosunun on beş lideri yargılanıp mahkûm edildi, bunu iki ay sonra ve Haziran 1870'de başka davalar takip etti. Enternasyonal yasaklandı ve üyeleri polis tarafından tek tek tutuklandı. İmparatorluğun son yılında örgüt etkili bir şekilde bastırılmıştı. Varlin Belçika'ya kaçmak zorunda kaldı; orada da sürekli rejime saldırarak, uzaktan da olsa, Fransız işçi sınıfının muhalefetini güçlendirmeye çalıştı.

İmparatorun siyasetindeki bu fevri değişiklikler, neredeyse tüm sınıfların rejimden nefret etmesiyle sonuçlandı. 1869'a gelindiğinde Bonapartist rejim devrilmenin eşiğindeydi. Louis Napoleon –hem fiziksel olarak (böbrek rahatsızlığı vardı) hem de siyaseten– hasta bir adamdı ve rejimi, ekonomik istikrarsızlığın, huzursuz bir işçi sınıfının ve hoşnutsuz bir burjuvazinin gölgesinde kalmıştı. Mali skandallar ve acı yenilgiler, özellikle de Meksika'yı sömürgeye çevirmek isterken aldığı son utanç verici yenilgi, hafızalara kazınmıştı.

Ayrıca imparator, “ihtişam” düşkünlüğüne ve çürümekte olan bir rejimi yersiz bir biçimde allayıp pullamasına rağmen beceriksiz ve felç halinde bir subay kadrosuna; yapılan büyük askeri harcamalara rağmen, başka ülkelerdeki–özellikle Prusya'daki– savaş sanayisinin gelişimi ve etkileri ile kıyaslandığında, kötü silahlanmış bir orduya sahipti. Fransızların *chassepot* tüfeği tabii ki Prusyalılardankinden menzil ve isabet açısından daha iyiydi, ancak Fransız ordusu ağır silahlar konusunda 1840'lardan beri herhangi bir gelişim kaydetmemişti. Alfred Krupp sayesinde Prusya'nın ağır silahlarda Avrupa'nın en ileri ülkesi haline gelmesi ve Prusyalıların lojistik ve eğitimsel üstünlükleri, Fransız ordusunu, tüm görkemine rağmen, neredeyse bir amatörler ordusu gibi gösteriyordu. Fransız meslektaşlarından daha renksiz ve daha az havalı olan Prusyalı subaylar genelde oldukça verimli askerlerdi; Prusya süvarileri de belki de Avrupa'nın en iyi eğitilmiş asker sınıfıydı, en azından düşman topraklarında keşif gerçekleştirmek konusunda Fransızlardan kat kat yetenekliydi. Otto von Bismarck, Prusya egemenliğindeki Kuzey Alman Konfederasyonu'nun “Demir Şansölyesi”, kuzey Alman eyaletlerinin çoğunu bir Prusya kralının yönetimi altında birleştirmişti ve çoktandır arzuladığı Fransız yönetimi altındaki Alsace ve Lorraine'i de topraklarına katarak daha güçlü bir Alman imparatorluğu kurmak için can atıyordu.

Vive La République!

Bismarck'ın Fransa'yla savaşmak istediği kesindi. Tüm jeopolitik hevesleri bunu gerektiriyordu. Ülkesinin ekonomik gelişimine ve Prusya ordusunun başarısına son derece güvenen Kuzey Almanyalılar Fransa'yı dekadand ve ah-laken çökmüş bir ülke olarak görüyor, Avrupa kıtasının liderliğine oynamasından rahatsız oluyor ve bunun için artık çok geç olduğunu düşünüyorlardı. Louis Napoleon da savaş yoluyla kitleleri, tahtını destekleyecek şekilde mobi-

lize edip ulusal birliği tekrar sağlamak niyetindeydi. Ama Fransızlar, Almanlarla savaşa girme fikrine hiç sıcak bakmıyordu; hatta Thiers gibi gerici bile yılmaz monarşist Mareşal MacMahon'un komutasındaki ordunun, kabiliyeti yüksek Prusya karşısında zafer kazanma ihtimalini çok zayıf görüyordu.

Bismarck için Fransa'yla savaşa girmek bir bahane bulma meselesiydi. Bunun için fırsat, Fransa'nın Prusya'yla bir hanedan kavgasına girdiği İspanya'da ortaya çıktı. Temmuz 1870'te İspanyollar, beceriksiz kraliçeleri II. Isabella'dan bıkmış bir halde, Prusyalı Hohenzollern ileri gelenlerine başvurarak kendilerine yeni bir hükümdar gönderilmesini talep ettiler. Prusyalılar bunu memnuniyetle kabul etti, çünkü İspanya ile kurulacak bir hanedan ittifakının getireceği zenginlik ve iktidar önemliydi. Bir süre devam eden gizli görüşmeler sonucunda, Hohenzollern ileri gelenlerinden Sigmaringen'li Prens Leopold uygun görüldü. Ancak Pireneler'in diğer tarafında bir Hohenzollern hanedanı kurulması hem Fransa'ya atılmış bir tokattı, hem de Fransa'nın güney cephesini Prusya kuşatması için açmış oluyordu. Paris açısından, Prusyalıların etkilerini Fransa'nın güney sınırına kadar genişletmek istemesi kabul edilemezdi.

Uzun süren diplomatik manevraların ve bu süreçte prensin adaylıktan çekilmesinin ardından Fransa, Leopold'un asla İspanyol tahtına geçmemesini dayatan, neredeyse ültimatoma niteliğinde bir uyarı ilettiler. Bismarck, bu ültimatoma oldukça ılımlı bir telgrafla cevap vermiş olsa da laf cambazlığı yaparak sanki Fransız elçisini reddetmiş gibi bir görüntü verdi ve bunun Fransızları kıskırtacağını bildiği için, üzerinde oynanmış bu telgrafı basına sızdırdı. Prusya karşısında askeri üstünlüğe sahip olduklarından emin olan Fransızlar, bu aşağılayıcı davranış karşısında çileden çıktılar ve Louis Bonaparte 19 Temmuz 1870'te Prusya denetimindeki Kuzey Alman Konfederasyonu'na savaş ilan etti. Fransız birliklerinin Paris'i terk ettikleri sırada caddelerde sıralanan coşkulu kalabalık, bu coşkun Galik ordunun, suratsız Tötonları ezip geçeceğinden emindi.

Ancak bu umutları oldukça yersizdi. Birkaç hafta içerisinde, hareket kabiliyeti zayıf olan ve oldukça koordine Prusya orduları karşısında herhangi bir gerçek savunma planı olmayan yeteneksiz generallerce yönetilen Fransız orduları çepçevre kuşatıldı. Ya Bismarck'ın iyi eğitilmiş piyadeleri ve her yerde hazır ve nazır Uhlán süvarilerinin gazabına uğradılar ya da panik içinde kaçtılar. 7 Ağustos'a gelindiğinde, Paris'e Prusyalıların hem General MacMahon'u hem de General Frossard'ı püskürttüğü haberleri ulaştı. Bu haberler, 9

Ağustos günü kendisini vatandaşlarına karşı ordu birlikleriyle korumak zorunda kalan meclisin toplandığı Palais Bourbon önünde öfkeli gösterilerin yapılmasına sebep oldu. Kriz sebebiyle kabine değiştirildi ve başına Thiers getirildi. Ancak artık öfkeli, hatta çileden çıkmış kalabalığın içinden, eski devrimci durumları ve isyanları hatırlatır şekilde, imparatorluğun yerine cumhuriyet kurulması ve Fransa'nın Prusyalılardan kurtarılması çağrılarını yapıyordu.

Ağustos ortalarında Blanqui takipçisi öfkeli liderler, bir darbe için şartların olgunlaşmış olduğuna karar verdiler ve Blanqui'yi Brüksel'den Paris'e dönmesi için davet ettiler. Planları önce, Villette itfaiyesinin kışlasına saldırıp itfaiyecilerin cephaneliklerinde bulunan tüfekleri aldıktan sonra ellerinde silahlarla sokaklardaki insanları hükümete karşı kıışkırtmaktı. Blanquiciler, itfaiye binası ve kışlası radikal bir işçi sınıfı mahallesinde konuşlandığı için, safça halkın hemen ayaklanıp yardımlarına koşacağını düşündüler. Oradan da şehrin diğer önemli noktalarını ele geçirecek ve Paris'in merkezine doğru ilerleyeceklerdi. Daha önce yaşadığı başarısızlıkları hatırlayan Blanqui, plana karşı çıktı ve zamanın böyle bir ayaklanma için henüz erken olduğunu belirtti. Ancak takipçileri onun gibi düşünmüyordu ve o da genel karara uymak zorunda kaldı.

14 Ağustos'ta bir avuç revolver ve hançerden başka silahları olmayan darbeciler ve destekçileri kışla saldırısını başlattı, ancak itfaiyeciler silahlarını teslim etmeyi reddetti. Blanqui'nin saldırıda kan dökülmemesi yönündeki uyarısını dikkate alan Blanquiciler geri çekildi ve Villette Bulvarı'nda korkmuş kitlelere hitaben "Yaşasın Cumhuriyet!" ve "Silah başına!" sloganları atarak Belleville'e doğru yürümeye başladılar. Söylemeye bile gerek yok, kimse bu çağrılarına cevap vermedi. "Ayaklanma" baştan aşağı bir fiyaskoydu ve onu başlatanlar da polis ya da ordu gelmeden önce dağıldı. İki asi yakalanarak ölüm cezasına çarptırıldı, fakat birkaç hatırlı Parislinin araya girmesi sonucunda cezaları müebbetle çevrildi. Villette fiyaskosu, Blanquici darbeciliğin başarısızlığını açıkça ortaya koydu. Küçük çaplı bu girişimleri için kitlelerin desteğini toplamayı denememiş olan Blanqui'nin elitist takipçileri hüsrana uğramıştı. Parisliler tabii ki, kendilerine haber vermeden planlar yapmış olan bu küçük devrimci grubun kendilerini birdenbire maceracı bir eyleme davet etmesi karşısında hareketsiz kalmayı seçmişti. Fakat bu darbe aynı zamanda yetkililere Paris'teki tüm devrimci harekete saldırmak için bir bahane de vermiş oldu ve onlar da bu bahaneyi sonuna kadar kullandılar.

Devrimci hareketin gerilemesiyle birlikte, ayrıcalıklı sınıflar Bonapartist imparatorun başka korkacak birinin olmadığını fark etti. Fransız ordusunun ayakta kalan son parçası olan 107.000 asker 2 Eylül'de Sedan'da Prusya ordusuna teslim olunca ve orduya öncülük etmek yerine eşlik eden hasta ve halsiz imparator da kılıcını Prusya kralına teslim edince bu sorun da çözülmüş oldu. Strasbourg ve Metz şehirleri, her şeyi ezip geçen Prusya ordusuna bir süre daha direnebildi, fakat sonunda kuşatıldılar. Louis Napoleon artık Bismarck'ın esiriydi, bu şok Paris'teki meclisi ayağa kaldırdı. Artık cumhuriyetin ilanı kaçınılmaz görünüyordu, fakat Orleansçılar ve cumhuriyetçiler bunu ertelemek için her yolu denedi: Orleansçılar, hâlâ Orleans hanedanına bağlı olan monarşist bir gruptu, cumhuriyetçiler de şimdiden radikal değişiklik taleplerini seslendirmeye başlamış olan Paris "ayaktakımından" korkuyordu.

4 Temmuz'da, Place de la Concorde'da belli belirsiz vatansever bir vurgusu olan bir eylem yapılması planlandı. Bir gece önce ise, hâlâ Paris'te örgütlü olarak varlığını sürdürmeyi başaran Blanquiciler, işçi sınıfı bölgelerini sokak sokak gezerek işçileri ve Ulusal Muhafızları, ellerinde silahlarıyla ertesi gün gerçekleşecek halk ayaklanmasına katılmaya davet ettiler. Bu sefer sokağa çıkan yalnız işçiler değildi, uzun süredir Louis Napoleon tarafından ihmal edilmiş ve küçük düşürülmüş olan burjuva ağırlıklı Ulusal Muhafızlar da onlara katıldı. Dolayısıyla 4 Ağustos'ta, milletvekillerinin hâlâ hükümetin geleceği ile ilgili karar vermek için uğraştığı sırada Palais Bourbon'a, başını Blanquicilerin çektiği büyük bir kalabalık doluştu; kalabalık hemen cumhuriyetçi bir rejimin kurulmasını talep etti.

Adeta 1848'in Şubat ayında gerçekleşen Palais Bourbon işgalinin bir tekranı gibi gelişen olaylar sonrasında Jules Favre, Lamartine'in vaktiyle oynadığı gönülsüz cumhuriyetçi lider rolünü üstlendi. Favre, Lamartine gibi son dakikada cumhuriyetçi olmuş biri olmasa da, ayaklanma dalgası sürerken cumhuriyetin ilanından yana değildi, yani işçilerin hükümeti tamamen bir yana atıp bir toplumsal cumhuriyet ilan etmeleri ihtimalinden çekiniyordu. Oldukça kaygılanan Favre, işgalci kalabalığın dikkatini dağıtmak için, birkaç başka vekilin de yardımıyla, işçileri ve Ulusal Muhafızları cumhuriyeti ilan etmek üzere tekrar Hôtel de Ville'e yönlendirdi ve sonuçta heyetiyle birlikte Place de Greve'i yine işçilerle dolmuş bir halde buldu. Hôtel de Ville, kendi hükümetlerini oluşturmaya koyulmuş, pencerelerden içlerinde başka radikal adayların yanı sıra eski Jakoben Charles Delescluze, Blanqui ve dik başlı cumhuriyetçi gazeteci Henri Rochefort'un da bulunduğu listeleri halka ilet-

mekle meşgul Jakobenler ve Blanquicilerle dolmuştu. 1848'de ılımlı bir cumhuriyetçi olan Favre, bu anda da yine Lamartine'in daha önce yaptığı gibi, kalabalık içerisindeki radikalleri yatıştırmak için, genel seçim yoluyla kalıcı bir cumhuriyetçi yasama meclisi oluşturulana dek geçici bir Ulusal Güvenlik Hükümeti kurulmasını ve bu hükümetin halihazırdaki meclisin Paris milletvekillerinden oluşturulmasını önerdi. Bir Komün oluşturulmasını savunur gibi görünen bu öneri, böylesi bir hükümetin gerçekte eski rejimden kalma Orleansçı vekillerle dolacağına dair gelebilecek potansiyel itirazları bastırmış oldu. Sonunda, adeta Şubat 1848 parodisini tamamlarcasına, genç bir cumhuriyetçi olan Léon Gambetta, Place de Greve'deki kalabalığı kızıl bayrak yerine üç renkli bayrağı kullanmaya ikna etti. Prusyalıların yaşattığı ulusal askeri aşağılanmanın hemen ertesinde bu amacına ulaşmakta hiç zorlanmadı.

Gambetta'nın sembolik zaferi, 1848'in Şubat Devrimi'nden sonra ortaya çıkan Geçici Hükümet'ten siyaseten pek farkı olmayan Ulusal Güvenlik Hükümeti'nin kurulmasıyla siyasi gerçeklik kazandı. Corps Législatif'ten kalan eski monarşist ve cumhuriyetçi bakiyeyle (ki pek çok milletvekili kendi bölgelerinin güvenliği adına Paris'i terk etmişti) yakın işbirliği yapan bu yeni hükümet, derhal olası başka devrimci değişimleri engellemek üzere harekete geçti. Hükümetin başına katı bir Breton olan General Jules Trochu getirilmişti; general hem inançlı bir Katolik hem de sıkı bir Meşru Veliht siyaseti taraftarıydı. Yalnızca siyasi inançları bile Paris işçi sınıfının kendisini kabullenmesini engellerdi, fakat –savaştan önce bile– orduyu hazırlıksız olmakla suçlama öngörüsüne sahip olduğu için Paris'in askeri valiliği görevine atanmış ve bu görevde sergilediği ılımlı tavrıyla kalabalıkların sevgisini kazanmıştı.

Ancak hükümetin gerçek liderleri Favre ve Gambetta'ydı. Başkan yardımcısı ve dışişleri bakanı olan Favres, Prusyalılarla bir ateşkes için görüşmelere başladı; bunu da sırf Fransa'da normal duruma dönülmesini sağlamak için yapıyordu. Militan cumhuriyetçi tavrı sebebiyle halk tarafından sevilen Gambetta'ya da aynı derecede stratejik öneme sahip içişleri bakanlığı makamı verilmişti. Burada hem taşradaki hem Paris'teki idari mevkilere cumhuriyetçi eğilime sahip adamları atayarak Fransa'yı adeta "cumhuriyetleştirdi". Corps Législatif'teki önemli muhalefet liderlerinden birisi olan Ernest Picard maliye bakanı, General LeFlo Savunma Bakanı, artık yaşlanmakta olan ve 1848'de Posta İdaresi'ni yönetmiş olan oyun yazarı Étienne Arago da Paris belediye başkanı oldu. Yine 1848'i hatırlatan bir şekilde, Garnier-Pages de hükümete girmenin bir yolunu buldu. Halkın daha az tanıdığı isimlerden bi-

risi, muhtemelen işçilerle iyi ilişkisine ve yeteneklerine güvenen bir sanayici olan Pierre Dorian'dı ve kendisi, büyük oranda Paris'in tahkim edilmesi işine odaklanan Çalışma Bakanlığı'nun başına getirildi. Emniyet Müdürü de, bunca güvenilirmez saf ve kinik arasında oldukça onurlu bir insan olduğunu sonradan kanıtlayan Edmund Adam oldu.

Favre ve Gambetta, sola yönelik bir taviz olarak Rochefort'a hükümette bir arpalık verdiler. İkinci İmparatorluk sırasında önemli bir muhalif gazeteci olan Rochefort, gazetesi *La Marseillais*'i Blanquici ve Jakoben yazarlara açmış, hatta Bonaparte dönemindeki muhalif çalışmalarından dolayı hapse atılmış ve isyancı kalabalık tarafından hapisten yeni çıkarılmıştı. Fakat Louis-Philippe döneminden kalma ahlaksız karşı-devrimci Adolphe Thiers'e bile görev verilmesi, geçici hükümet hakkında ciltler dolusu yazıdan daha fazla fikir verici niteliktedir. Ancak karşı-devrimin mimarı olan bu kötü şöhretli korkak, şahsına yönelik potansiyel bir tehlike gördüğü anda hesapçı bir şekilde herhangi bir görev üstlenmeyi reddetmiş ve siyasi emekliliğine geri döndüğünü beyan etmiştir.

Sosyalistleri, Jakobenleri ve Blanquicileri daha da hayal kırıklığına uğratan gelişme, 1848 Şubat Devrimi'nin tam bir tekrarının gerçekleşmekte olduğunun anlaşılması oldu. Yine ılımlılar, aptalca manipülasyonlar, hile ve ikna çabaları sonucunda iktidarı halkın elinden aldılar. Yaşlı Jakoben yazar Delescluze o akşam bir arkadaşına şöyle diyordu: "Mahvolduk."³

Aslında Samuel Bernstein'ın da belirttiği üzere, "Dekor hariç, bu hükümet 1860'lardaki Liberal İmparatorluk'tan herhangi bir keskin sapma içermiyordu". Hatta meclis üyelerinin birkaçı 1848'de İkinci Cumhuriyet'in yok edilmesine doğrudan katkıda bulunmuştu. "Örneğin Favre, Haziran isyancılarının yargılanmaksızın sınırdışı edilmelerini emretmişti, Garnier-Pages da kırk beş santimlik verginin mucidiydi."⁴ Marx, Ulusal Güvenlik Hükümeti'nin, ne monarşiyi kaldırdığını ne de kayda değer toplumsal önlemler aldığını, yalnızca Louis Bonaparte'ın boşalan tahtına cumhuriyetçilik kılığı altında yerleştiğini yazarken, önemli bir noktaya değiniyordu.

³ Akt. Stewart Edwards, *The Paris Commune: 1871* (New York Quadrangle Books, 1971), s. 54.

⁴ Samuel Bernstein, *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection* (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 320.

Kuşatma Altındaki Paris

Fransa'nın yaşadığı askeri yenilgi, tahmin edilemeyecek ölçüde total bir etki yarattı. İmparator'un eylül ayında kılıcını bırakıp teslim olmasının ardından Prusya orduları hızla, böyle bir durum için tamamen hazırlıksız olan Paris'e doğru harekete geçti. Paris'te ordudan geriye yalnızca 60.000 asker kalmıştı; 100.000 kadar da iyi eğitilmemiş yedek asker veya "taşralı" Seyyar Muhafız, az sayıda polis, itfaiye eri ve denizci vardı. Şehir doğrudan teslim olmadığı takdirde bir Prusya kuşatması kaçınılmazdı.

Ancak Prusya topçu birliklerinin Paris'e yaklaştığı sırada bile, başkent halkının asıl önemli gördüğü olayın, askeri yenilgi tehlikesinden ziyade, imparatorluk rejiminin çöküşünün ardından ortaya çıkabilecek yeni gelişmeler olduğu anlaşıyor. İnatçı bir beklenti havası şehri kaplamıştı. Yeni bir cumhuriyet, bu kez kan dökülmeden kurulmuştu ve şehirde bir kardeşlik havası hüküm sürüyordu. Vatanseverlik ve savaş dönemine özgü bir şovenizmin de Parislileri etkilediği kesindir; Blanqui bile bu dalgaya kapılmış ve *La Patrie en Danger* isminde bir gazete çıkararak, toplumsal çatışma pahasına bile olsa, tüm Fransızların birleşmesi yönünde çağrıda bulunmuştu. Ama genelde Parislilerin, Louis Napoleon'un düşüşünü hem Prusyalıları askeri hedeflerine ulaştıkları yönünde düşünmeye sevkedecek hem de kendi arzularını gerçekleştirmeye yarayacak bir gelişme olarak değerlendirdikleri görülüyor.

Aslında durum hiç de böyle değildi. Prusyalılar Fransa'yı iyice zor duruma düşürmek ve Fransa'nın epeyce toprağını ele geçirmek peşindeydi. Haftalar geçtikçe bu gerçek Parisliler tarafından da anlaşıldı ve kuşatma tehlikesinin farkına varılmasıyla Ulusal Muhafızların sayısı yalnızca Paris'te 20.000'den 350.000'e çıkarıldı. Bir kez daha, 1848'de olduğu gibi, Muhafızlar fiziksel yeterliliğe sahip tüm erkeklerin katılımına açıldı. Büyük işçi kitleleri bu güçlere katıldı, günde bir buçuk frank alıyor ve geleneğin gerektirdiği şekilde kendi subaylarını seçebiliyorlardı. Paris de oldukça iyi tahkim edilmişti; şehri çevreleyen on metre yüksekliğinde bir sur, onun önünde devam eden hendekler ve stratejik aralıklarla yerleştirilmiş ve her biri şehri çevreleyen alanın çoğunu menziline alan elli ila yetmiş kadar ağır silaha sahip istihkâm kulesi vardı. Çoğu halkın, işçilerin ve orta sınıfın verdiği paralarla alınan çeşitli türlerde 3000 top, şehrin savunması için ayrılmıştı.

Trochu, şehrin kuşatma için olabildiğince hazırlanmasını sağladı. Şehir surlarının iç tarafında binlerce koyun, ekili olmayan alanlarda otliyordu. Her

yerde sığırlar dolaşıyordu. Çiftçiler, hem Parislilere besin kaynağı sağlamak hem de Prusyalıların Paris çevresindeki yiyecek kaynaklarını yok etmek üzere sebzelerini ve kümes hayvanlarını da alıp şehre geldi. Tuileries bir topçu tabyasına, pek çok fabrika top dökümhanesine dönüştürüldü; Louvre, içindeki sanat eserleri çıkarıldıktan sonra cephanelik haline getirildi. Bu hazırlıklar sonucunda Paris'in bir kuşatmaya neredeyse sonsuza dek dayanabileceği görüntüsü ortaya çıktı ve bu da şehrin yabancı turistler ve taşralılar tarafından doldurulmasına sebep oldu. Dolayısıyla, yaklaşmakta olan kuşatma bir zorluk beklentisinden ziyade bir şenlik havası yarattı.

Sonunda, 20 Eylül'de, Prusya orduları başkentin etrafını tamamen sardı ve kuşatmanın çok kısa süre içerisinde başlayacağı anlaşıldı. Fakat birkaç kısa çatışmanın ve topçu ateşinin dışında, başlangıçta iki ordu arasında kayda değer bir temas yaşanmadı. Hatta belki de Fransızlar erken davransalar, hâlâ şehrin etrafında konuşlanmakla meşgul olan Prusyalıları iyi planlanmış ve kararlı bir saldırıyla yenebilirdi, ancak durum böyle olmadı. Hükümette bir kuşatılmış olma duygusu hâkimdi, Prusyalılara saldırmak bir yana, hükümet onlarla yapılacak bir ateşkese çoktan razıydı. Ulusal Güvenlik Hükümeti şimdiden işgalcilerin topçuları ve piyadelerine değil, onları püskürtmesi beklenen kendi silahlı insanlarına –özellikle işçilere– korku salmaya başlamıştı.

Davranışlarıyla Prusyalılara direnmek gibi bir niyetleri olmadığı izlenimi veren Paris burjuvazisi, bir yandan da “bir karış” Fransız toprağının bile düşman eline geçmesine karşı olduklarını mübalağalı bir üslupla dillendiriyordu. Genel olarak, başka bir silahlı gücün –muhtemelen taşradan– eninde sonunda başkentin yardımına geleceği varsayılıyordu. Bu tür bir kuvvet toplamak üzere, hükümetin bir parçası Tours Heyeti adıyla Paris'in dışında, Tours'da bir araya gelmişti. Aynı zamanda yabancı bir gücün, örneğin İngiltere'nin, Paris'in yardımına koşacağı ve Avrupa'nın en muhteşem şehrini kurtaracağına dair ümitler de mevcuttu. Favre ve Thiers, Prusyalılardan da tehlikeli bir “kızıl isyan” tehlikesini, yani işçi sınıfının devrimci unsurlarını uyandırmak pahasına, İngilizlerden destek almak için yalvarma noktasına geldiler. Ancak Prusyalılar, Fransızlar karşısında kazandıkları zaferle Avrupa'yı yeterince korkutmuşlardı; böyle bir şey düşünülüyse bile, Paris'e yönelik herhangi bir uluslararası yardım çabası imkânsız gözüküyordu. Hükümetin edilginliğinin ve yenilgiyi kabullenmiş ruh halinin aksine, işçiler –ya da en azından onların toplumsal anlamda en bilinçli liderleri– başkenti Prusyalılara teslim etmemek konusunda kararlıydılar. Fransız devrim-

lerinin sonuncusunun ürünü olan yeni cumhuriyeti gerektiği takdirde sonuna kadar savunmak konusunda istekliyidiler. Son derece edilgen bir tutum izleyen hükümeti, anlaşılır bir şüphecilikle hain olarak görüyor ve 1793'te Jakobenlerin yaptığı gibi Paris'te bir *levée en masse*, yani genel bir silahlanma ve mobilizasyon talep ediyorlardı. Bu talep 5 Eylül'de, yeni hükümetin kuruluşundan bir gün sonra, bir heyetin Hôtel de Ville'de Gambetta ile görüşmesi sırasında şiddetli bir şekilde dile getirildi. IWMA'nın Paris Konseyi üyeleri, Sendika Federasyonu (gevşek bir *chambres syndicales* grubu) ve çeşitli sosyalistlerden oluşan bu heyet, yalnızca askeri duruma dair taleplerle ortaya çıkmadı. Belediye seçimlerinin (1792-92 Komünü'nü hatırlatan bir şekilde) hemen yapılmasını ve daha da rahatsız edici olmak üzere, Ulusal Muhafızların yerine polisin getirilmesini, eksiksiz bir basın ve konuşma özgürlüğü ve ayrıca tüm hâkimlerin seçimle göreve gelmesini istiyorlardı.

Gambetta, heyeti nazikçe karşıladı ancak iş taleplere karşılık vermeye gelince oldukça kaçamaklı davrandı. Bir sonraki gün, Enternasyonal – sendikalarla birlikte– 400 ila 500 kişinin katıldığı bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda Parisliler, yirmi *arrondissement*'in her birinde savunma ve ihtiyat komiteleri (Büyük Devrim sırasındaki komiteleri hatırlatan biçimde) kurmaya davet ediliyordu. Bu komiteler, her bir yerel ihtiyat komitesinden seçilmiş dörder temsilcinin oluşturduğu Ulusal Güvenlik için Yirmi İlçe Komitesi tarafından koordine edilecekti. Komiteler takip eden günlerde kuruldu, Merkezi Komite'nin başına da Eugene Varlin geçti. Merkezi Komite, Enternasyonal'e ve Sendika Federasyonu'na ev sahipliği yapan ve zamanla Paris'teki pek çok devrimci etkinliğin merkezi haline gelen binada, Rue de la Corderie'deki bir salonda toplanıyordu. Merkezi Komite, sendikaların da desteğiyle "Corderie"yi (o zaman böyle anılıyordu) Ulusal Güvenlik Hükümeti'ne karşı ikili bir güç haline getirecekti.

Komite ve destekçileri radikal bir programa da sahipti. 15 Eylül'de Ulusal Güvenlik için Yirmi İlçe Merkez Komitesi'nin 15 üyesinin yazdığı ve tüm taleplerini içeren bir bildiri Paris'in tüm duvarlarında kendine yer buldu.⁵ 5 Eylül'de belirtilen taleplere ek olarak, burada şehirdeki tüm hayati emtianın eksiksiz bir envanterinin çıkarılması ve bunların halka ihtiyaca göre dağıtılması

⁵ "First Proclamation of the Central Committee of the Twenty Arrondissements" (15 Eylül 1870), *The Communards of Paris, 1871* içinde, ed. Stewart Edwards, Documents of Revolution dizisi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1973), s. 44-6.

talepleri yer alıyordu. Hatta tüm vatandaşların silahlandırılması (ve cephaneye desteklenmesi), polisin halk denetimine verilmesi, herkese konut sağlanması ve şehirdeki boş konutların “çeşitli savunma hizmetleri” için “kamulaştırılması” talep ediliyordu. Büyük Devrim’in dilini aynen ve açıkça kullanmasa da, bildiri 1793’ün Görevli Temsilciler sistemine benzer şekilde velayetlere “ulusal heyetler” gönderilmesini talep ediyordu.

1793-94 terörünün –bu kez mülkiyet ve sömürüye açıkça karşı çıkan bir “kızıl hayalet” olarak– geri dönmesinden korkan hükümet, Prusyalıları daha az tehlikeli görüyordu ve bu yüzden ateşkes için arayışlarını arttırdı. Favre, dışişleri bakanı sıfatıyla Ulusal Güvenlik Hükümeti’nin kuruluşundan kısa süre sonra zaten ateşkes talebinde bulunmuştu. 18 Eylül günü gizlice Bismarck’la buluştu ve Prusyalıların taleplerinin son derece ağır olması yüzünden ümitsizlik içerisinde Paris’e döndü. Prusya Fransa’nın hem Alsace’ı ve de Lorraine’in ve Metz’in bir kısmını teslim etmesini hem de yüklü bir savaş tazminatı ödemesini istiyordu. Favre, hükümetin Strasbourg’dan vazgeçmesi ve Prusyalılara Paris şehir surlarının hemen dışındaki güçlü bir kale olan Mont-Valérien’i işgal izni vermemesi halinde dışarıdan herhangi bir şey tedarik edemeyeceği yönünde uyarılmıştı. Bu şartların duyulması, başkentte geniş çaplı protestolara neden oldu ve 20 Eylül’de Yirmi İlçe Merkez Komitesi, Hôtel de Ville’e işgalcilerle yapılacak herhangi bir ateşkes anlaşmasına karşı olduğunu bildiren bir heyet gönderdi. Her zaman zorlukların üstesinden gelmeyi başarabilen Thiers bile Prusyalıları Fransızların onurunu koruyacak bir barış anlaşmasına ikna etmeyi başaramadı, Favres’ın karşılaştığı sorunların ayrısıyla karşılaştı.

1870 güzünde Paris halkı, oldukça yalnız bırakılmasına rağmen, Prusyalılara karşı sıkı bir direniş gösterdi. Gambetta, Fransa’nın diğer bölgelerinden Paris’in savunması için destek toplamak ümidiyle 7 Ekim günü bir sıcak hava balonuna binerek (ancak bu yolla Prusya hatlarını aşabiliyordu) Tours’a doğru, oradaki hükümet heyetine başkanlık etmek üzere yola çıktı. Kendisinden yaşlı olan Crémieux’dan savaş bakanlığı makamını devralarak heyetin uyusuk üyelerini her zamanki coşku ve enerjisi ile sarsarak, taşrada bir Loire Ordusu oluşturmaya çalıştı. Ancak bu gücün savaş meydanında etkili olduğunu kanıtlamasına dek, Paris askeri ve siyasi olarak tecrit altında kaldı. Hatta pek çok Parisliye göre şehir kendi başına bağımsız bir belediye olarak bırakılacakmış gibi görünüyordu.

Ancak böylesi bir bağımsız belediye ne tür bir siyasi yapıda olabilirdi? Prusyalılara teslim olan ve içeride de bir karşı-devrim siyaseti izleyen bu farklı kökenlerden gelen grup tarafından mı yönetilecekti gene? Yoksa Büyük Devrim'den sonra ilk kez sahneye çıkacak olan bir Komün ve onun seçilmiş temsilcilerden oluşan belediye konseyi mi ortaya çıkacaktı? Ya da 1793'te yaşanan ve zaman zaman eski Komün'ü destekleyip zaman zaman ona karşı çıkan bölgesel demokrasi örneğinde olduğu gibi, daha radikal bir doğrudan demokrasi yöntemi mi izlenecekti?

Yirmi İlçe Merkez Komitesi, böylece müstakbel Komün'ün nasıl olacağına dair ateşli tartışmaların merkezi haline geldi. Komitenin en militan ve sosyalizme yakın üyelerinden Gustave Lefrançais, pek çok Blanquicinin de desteğiyle, Komün'ün 1793'teki gibi doğrudan demokrasi esasına dayalı olması gerektiğini belirtti. On sekizinci *arrondissement* savunma ve ihtiyat komitesi, 21 Eylül tarihli *Le Combat*'ta "*quartier*'lerin demokratik cumhuriyetin temel taşları" olduğunu beyan ederek kitle demokrasisine ve eski bölgeler sistemine yönelik talebini dillendirmiş oldu.⁶ Ancak sonuçta, komitedeki ılımlılar bu önerilerin önünü kesmeyi başardı. 5 Ekim'de *Le Combat*'ta yayımlanan nihai kararda sadece vatandaşların yerel meclislerini kullanarak şehir çapında bir Belediye Konseyi'ne üye seçmeleri çağrısı yapılıyordu: "toplu görüşmelerinizde, *arrondissement* komitelerinizde, Ulusal Muhafızlar birliklerinizde, artık sizleri Hôtel de Ville'de temsil etmeye layık gördüğünüz insanları seçmelisiniz."⁷ Bu öneri Enternasyonal, Sendikalar Federasyonu ve Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi tarafından çok sıcak karşılanmadı, ancak bölgesel meclisler fikri etrafında yapılandırılmış bir Komün fikri yavaş yavaş kayboldu.

Fakat Ekim ayı, birbirini izleyen gösteriler ve fırtınalı olaylarla geçti. 5 Ekim'de Gustave Flourens adında genç bir Ulusal Muhafız subayı (kendisi daha önce "zincirlerinden kurtulmuş insanların kendi kendilerini yönettiği" ideal bir topluma dair bir metin kaleme almıştı⁸), Muhafız birliklerini Hôtel de Ville'e yürüttü ve orada *levée en masse*, belediye seçimleri ve kuşatma altındaki kentte erzakın adilce dağıtılması ve bu olaylara hiçbir katkısı olmayan

⁶ *Le Combat* (21 Eylül 1870), akt. Edwards, *Paris Commune*, s. 73.

⁷ "Appeal to the Paris Population by the Central Committee of the Twenty Arrondissements to Hold Elections," *Le Combat* (5 Ekim 1870), *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards, s. 47.

⁸ Akt. Edwards, *Paris Commune*, s. 72.

hükümetin, sürece nezaketle eşlik etmekten öteye gitmemesi çağrılarını yineledi. Bu macerayı üç gün sonra (8 Ekim’de) Yirmi İlçe Merkez Komitesi’nin belediye seçimlerinin yapılması talebiyle düzenlediği eylem izledi. Çok az Parisli bu davete icabet etti ve katılım utanç verici derecede az oldu. Hükümet, bu başarısızlıktan cesaret alarak fırsatı değerlendirdi ve gösterileri yasaklayıp belediye seçimlerini de kuşatma bitene kadar erteledi. Ancak Stuart Edwards’ın belirttiği gibi, savunma ve ihtiyat komiteleri “hükümete şehrin savunması konusunda ‘yardımcı’ olmak” ve savaşı sürdürmekte “yeterince girişken olmadığı” için resmi idareyi görevden almaya uğraşmak arasında gidip geliyordu.⁹ Bu anda, bu küçük sürtüşmelerin hükümet ve onun radikal muhalifleri arasında büyük bir çatışmaya dönüşmesi an meselesiydi.

Bu çatışmanın temeli, kısmen de olsa, Metz’in Prusyalılara teslim olmasıyla atıldı. Mareşal Bazaine, emrindeki 100.000 civarındaki askerle birlikte şehrin dışında bekliyor ve kuşatmayı sürdüren Prusyalıların karşısına çıkmıyordu. Bonapartist bir asker olan Mareşal, cumhuriyetten nefret ediyordu ve Louis Napoleon Sedan’da teslim olduğunda bile Prusyalılarla çatışmak için pek çaba göstermemişti. Sonunda, 27 Ekim’de, yani yetmiş gün sonra, kuşatmacılara teslim oldu. Böylece tüm Prusya ordusunun Paris işgaline ve taşrada büyümekte olan direnişi bastırmaya odaklanmasını sağladı. Fransız siyasi yelpazesinin her renginden –sadece soldan değil, örneğin Bazaine’i açıkça hain ilan eden Gambetta’dan da– “ihamet” sesleri yükseldi.

Zaten kanşık olan vaziyeti daha da kötüye götüren şey, hükümetin Ekim ayı sonunda Metz’in teslim oluşunun yanında, Thiers’in Bismarck’la bir kez daha ateşkes müzakeresi yürütmek için yurtdışına gideceğini duyurması oldu. Bu haber, ticaretin normale dönmesini arzulayan burjuvazi tarafından sevinçle karşılanırsa da, şehirde bomba etkisi yarattı. Paris’in de Metz gibi düşme ihtimali, Fransa’yı savunmaya hazırlıklı yegane grup gibi görünen öfkeli işçi sınıfı ve alt-orta sınıf açısından kabul edilemez nitelikteydi.

En sonunda, 31 Ekim günü öğle vakti, pek çoğu Ulusal Muhafız olan 150.000 kadar Parisli, boşalan yağmur altında Place de Greve’de bir araya gelerek öfkeyle askeri çekilmeyi kınadı ve “Ateşkese hayır!” ve “Yaşasın Komün!” sloganları attı. Eylem kendiliğinden gelişmişti ve o kadar kalabalıktı ki *arrondissement*’ların başkanları aceleyle Hôtel de Ville’e giderek, büyük ihtimalle durumu sakinleştirmek ve kitlelere Komün’ün gerçekleşebileceği ümi-

⁹ A.g.e., s. 71.

dini vermek için hükümetin belediye seçimlerinin yapılacağını ilan etmesini istedi. Bu dev kalabalığın Hôtel de Ville'i işgal etmesinden korkan hükümet ise, başkentin burjuva kesimlerinde savaş çanlarını çalarak Ulusal Muhafızların güvenilir veya "iyi" birliklerinin yardımına koşmasını umdu. Ancak bu "iyi" birlikler bile davete icabet edemedi. Hatta artık Paris'te herkes, tüm Ulusal Savunma Hükümeti'nin değilse bile, Hôtel de Ville'deki Trochu ekibinin ihanetinden bıkmış gibi görünüyordu.

Öfke içerisindeki Gustave Flourens, kendi hesabına, gösterinin Komün'ü kurmak için bir fırsat ortaya çıkardığını düşündü. Daha ihtiyatlı meslektaşlarının itirazlarına rağmen, kendi komutasındaki Belleville birliklerini –bu birlikler içerisinde Flourens'in kendi aldığı *chassepot* tüfeklerini taşıyan keskin nişancılar da yer alıyordu–Hôtel de Ville'e doğru harekete geçirdi. Amacı, açıkça, mevcut hükümeti devirmek ve onun yerine, başkalarının yanı sıra Delescluze'u, Blanqui'yi, radikal cumhuriyetçi Félix Pyat'ı, sosyalist Jean-Baptiste Millere'i ve garip bir biçimde (sonradan bu durumdan haberdar olduğunda nezaketle görevi reddeden) Victor Hugo'yu da içeren devrimci bir Komün kurmaktı.

Bu sırada, akşamüstü –sonradan yanlış olduğu anlaşılan– bir dedikodu yayıldı. Buna göre Belediye Başkanı Arago belediye seçimlerini yapmayı kabul etmişti ve hükümet başkanı olan Trochu'nun yerine de kendisinden daha çok sevilen Çalışma Bakanı Pierre Dorian getirilecekti. Belediye seçimleri tavizini yeterli bir zafer olarak gören kalabalık dağılmaya başladı, durum tekrar kontrol altına alınmış gibi görünüyordu. Birdenbire Flourens, keskin nişancılarıyla birlikte Hôtel de Ville'de hükümetin toplantı yapmakta olduğu odayı bastı, etrafında üyelerin toplantı yapmakta olduğu kumaş örtülü masanın üzerine sıçrayarak, mahmuzları masa örtüsünü parçalarken, masanın üzerinde bir ileri bir geri yürümeye başladı. Kesin bir şekilde bir Komün'ün oluşturulmasını talep etti (bu komiteye kendi verdiği ad, ürkütücü bir şekilde Kamu Güvenliği Komünü'ydü) ve bakanlara kendi komite üyelerinin isimlerinin yer aldığı listeyi uzattı. Bu insanların gözünde Blanqui ve Delescluze ile Robespierre ve Saint-Just arasında bir fark yoktu.

Blanqui, yeni bir Komün için seçildiğini öğrenerek saat altı buçukta gönülsüzce Hôtel de Ville'e geldi. Gönülsüz de olsa her zamanki kararlılığıyla hemen çeşitli kararname hazırlamaya başladı. Erzak teminine ve Prusyalıların kargaşadan faydalanarak şehre girmesini engellemek üzere şehrin kapılarının kapatılmasına dair kararları kaleme aldı. Diğer üyeler –Delescluze,

Millere, Pyat ve diğerleri- geldiğinde bir “kızıl cumhuriyet” kurulmuş, Blanqui ve Delescluze da başına geçmiş gibi görünüyordu.

Hükümeti savunmak arzusunda bir şahsın masaya atılması sonucunda Flourens’in üzerinde yürümekte olduğu masa devrilmişti. Bu olayı takip eden meydan kavgası sırasında Trochu ve diğer bakanlar odadan kaçarak, telaş içerisindeki hükümet yanlılarının toplanmakta olduğu Louvre’a varmışlar ve Hôtel de Ville’i geri alma planları yapmaya başlamışlardı. Bu sırada, belediye binasının “kızılar” tarafından işgal edildiği haberi, orta sınıfın desteğini hükümet tarafına çekti. Akşamın erken saatlerinde “iyi” Ulusal Muhafız birlikleri Hôtel de Ville önünde birikmeye başladı ve müzakere için dışarı çıkan Delescluze’dan binanın boşaltılmasını talep ettiler. Delescluze içeri girip, isyancı arkadaşlarını öneriden haberdar ederek onları talebe uymaya davet etti. Tam bu sırada, oraya hükümet tarafından getirilmiş olan Seyyar Muhafızlar, yakındaki kışlalardan birinden buraya açılan ve az bilinen bir yer altı tüneline kullanarak binaya sızdılar. Flourens’in ilan etmeyi planladığı Komün artık ümitsiz durumdaydı, dışarıda Ulusal Muhafızlar, içeride Seyyar Muhafızlar tarafından kuşatılmıştı.

Hükümetin belediye seçimlerinin hemen bir sonraki gün yapılacağını ve kafası karışmış isyancılara karşı herhangi bir müeyyide uygulanmayacağını açıklamasıyla barış sağlandı. Bu anlaşma, Jules Ferry ve Emniyet Müdürü Adam tarafından onaylandı. Sonunda, 1 Kasım günü sabah saat üçte iki tarafın liderleri belediye binasının kapısından dostça ve kol kola çıktılar; Blanqui ile (Ulusal Muhafızlar komutanı) General Tamasier, Delescluze ile Dorian kol kolaydı ve diğer her bir isyancı askeri bir lider veya hükümet görevlisi ile yan yana yürüyerek binadan çıktı. Neredeyse tamamen boş olan Place de Greve’de bu liderlerin ellerini kibarca sıkın isyancılar, akıllıca davranarak Belleville’e doğru hızla yola koyuldular. Hükümet anlaşmayı bozarsa ancak burada güvende olabilirlerdi.

Gericilik Kışı

Söylemeye gerek bile yok, yapılmasının üzerinden yirmi dört saat bile geçmeden hükümet anlaşmayı bozdu. Emniyet Müdürü Adam daha uykusundan uyanmadan, isyancılara karşı acımasız bir operasyon başlatılmıştı. Diğerlerinin yanı sıra Blanqui, Delescluze, Pyat, Flourens ve Milliere’in derhal tutuklanması emri çıkarılmıştı. (Blanqui, kendisinden yetki olarak hemen sonra

gelen Gustave Tridon ve Blanquicilerin 1880'lerde liderleri olacak Edouard Vaillant, aylarca ele geçmemeyi başardılar).

Emniyet Müdürü Adam, anlaşmanın ihlal edilmesi üzerine kızgın bir şekilde görevinden istifa etti. Yerine kendisinden çok daha az saygın birisi, vakit yitirmeksizin isyancı liderlerin peşine düşecek olan Cresson getirildi. Beklenilebileceği üzere Rochefort da istifa etti, General Tamasier ise Ulusal Muhafızlar komutanlığı görevinden ayrıldı. Onun yerine de, ilk işi on altı radikal Muhafız subayını görevden almak olan gerici General Clément Thomas getirildi. Hükümet, 3 Kasım'da belediye seçimleri konusundaki sözünü de tutmadı ve sadece güvenoyu yapılmasına karar verdi. Bu Bonaparte zamanını andıran oylamada 560.000 güvenoyuna karşılık 63.000 güvensizlik oyu çıktı. Ertesi gün de sadece *arrondissement* başkanları için bir seçim düzenlendi, hükümet bunlardan başka adım atmayı reddetti.

Hôtel de Ville'deki 31 Ekim isyanının başarısızlığı sonrasında Yirmi İlçe Merkez Komitesi'nin etkisi hızla azaldı, savunma ve ihtiyat komitelerinin üyeleri kendi cumhuriyetçi, Jakoben veya Blanquici kulüplerine dağıldı ve böylece kulüplerde bir canlanma yaşandı. Club des Montagnards, Club de la Patrie en Danger (ikisi de Blanquici) ve Club de la Commune (Jakoben) gibi kulüpler, etraflarında oluşup gelişmiş *arrondissement* komitelerinin ve halk meclislerinin yerini aldı. Parisli militanlar bir anlamda daha politik ve devrimci hale geliyordu, ancak bu dönüşüm 1871'in başlarına dek gözle görülür olmayacaktı.

Bu sırada, Paris savunmasının komutanı olan Trochu'nun üzerine binmiş olan yük, yani şehri aç bırakarak teslim olmasını sabırla beklemekte olan Prusyalılara saldırılması beklentisi giderek arttı. Bu baskı, kısmen Gambetta'nın taşrada bir ordu toplama çabası gibi, yeni yeni meyve vermeye başlamış çalışmalar tarafından tetiklenmişti. 9 Kasım'da Gambetta emrindeki birlikler, Bavyera güçleri karşısında savaşın ilk Fransız zaferine imza atarak Orleans şehrini geri aldı. Hatta, süvariler çekilmekte olan Prusya ordusu üzerindeki avantajını iyi kullanabilse belki hepsini geri gönderebilirlerdi.

Gambetta'nın başarı haberleri her ne kadar Paris'te memnuniyetle karşılansa da, Trochu'nun askeri saldırı planlarını suya düşürdü. General epeyce donanımlı ve büyük bir orduyu başkent in kuzeybatısına yerleştirmişti ve -bu bölgede zayıf olan- Prusya hattını yararak düşmanı Manş limanlarına dek sürmeyi planlıyordu. Ancak o sırada güneyde Orleans'ı ele geçirmiş olan Gambetta, Trochu'nun ordusunun da Loire Ordusu'na katılmasını istiyordu.

Bu da Trochu'nun tüm askerlerini ve cephanesini Prusyalıların oldukça kalabalık ve güçlü olduğu güneybatıya göndermesi gerektiği anlamına geliyordu. Artık Prusyalıları gafil avlamak da mümkün değildi, açık şehir içinden büyük bir Fransız ordusunun geçişi, kuşatma altındaki başkentin dışındaki yüksek bölgelerden kolayca görülmüştü.

Gambetta'nın çağrısına uyarak, askerlerini, hâlâ bazı şüpheler taşımakla birlikte, güneybatıya yönlendiren Trochu, güneydeki Prusya birliklerine karşı "büyük bir hücum" başlattı. Sonuç felaketti. Fransız askerlerinin yadsınmaz cesaretine rağmen, her şey onların aleyhinde gelişti. Marne nehrini taşıma seviyesine getiren hava (nehri Prusya ateşi altında geçmek zorunda kalmışlardı), komuta koordinasyonundaki eksiklik, lojistik yetersizlikler ve yüksek mevzilerin Prusyalıların elinde olması gibi faktörler bir araya gelince büyük bir hezimetin yaşanılması kaçınılmaz oldu. Savaş oldukça kanlı geçti, adeta Fransızların Birinci Dünya Savaşı'ndaki kayıplarının bir habercisi gibiydi, üç gün süren savaşta 12.000 civarında asker ve subay öldü. Sonuç Fransa açısından son derece korkunçtu; kuşatma sürüyordu, utanca utanç eklercesine Orleans karşı saldırıya geçen Prusyalılar tarafından geri alındı ve Gambetta'nın bu gelişmeler karşısında hükümetini Tours'dan daha da güneye, Bordeaux'ya taşıması gerekti.

Kış aylarının gelişi açlık, hastalık ve soğuğu da beraberinde getirdi. Varlıklı Parisliler hâlâ kaliteli gıda imkanına sahip olsalar da, at eti yemeye çoktan alışmış olan yoksullar kedi, köpek, hatta sıçan yemeye başladılar. Fiyatlar, özellikle ihtiyaç maddelerinin fiyatları o kadar yüksekti ki Blanqui'nin gazetesini *La Patrie en Danger*, okuyucularının kısıtlı imkânları nedeniyle kapandı. Pek az erişkinin doğrudan açlık sebebiyle ölmesine karşın, içerisinde çocuk bedenler bulunan küçük tabutlar, Pere Lachaise mezarlığının önünde kuyruklar oluşturuordu.

Askeri hezimetler Ulusal Güvenlik Hükümeti ile halkı açık bir çatışma içine soktu. Hükümet, hâlâ Prusyalılara karşı savaşmaya hazır pek çok Parislinin aksine derhal ateşkes istiyordu. Trochu, 21 Aralık'ta kamuoyunun baskısıyla, buz gibi bir havada, kuzeydoğu yönünde ikinci bir "hücum" başlattı. Bu saldırı da hezimetle sonuçlandı. 2.000 kadar kayıp vardı ve Parislilerin hükümete ve özellikle de Trochu'ya duydukları güvenden geriye ne kaldıysa o da silinip gitti. Prusyalılar, 27 Aralık'ta zaten moralsiz olan Paris'i bombardıman altına aldılar. Haftalarca, günde 300 ila 400 bomba şehre düştü. Çoğu Sol Yaka'da patlayarak şaşırtıcı derecede az zarara sebep oldu. Toplamda sa-

dece 97 insan öldü ve 278 kişi yaralandı. Ocak başlarına gelindiğinde Parisliler bombardımanı gündelik ve zararsız sayılabilecek bir olay olarak kabul etmeye başladılar.

Şehri asıl umutsuzluğa sürükleyen şey yakıt bulunamamasıydı. 1870-71 kışı, hafızalarda yer eden en sert kıştı ve Paris'in neredeyse tüm park ve bulvarlarındaki ağaçlar, yakılmak üzere kesildi. Enfeksiyon (çiçek, tifo ve solunum yolu hastalıkları başta olmak üzere) kaynaklı ölümlerin sayısı, kuşatmanın ilk haftasında 1.200 iken 14 ve 21 Ocak arasında 4.444'e yükseldi. Ulusal Güvenlik Hükümeti'nin itibarı en düşük seviyeye indi; Parisli işçilerin bu hükümetin yerine bir Komün kurmak için harekete geçmesi an meselesiydi. 6 Ocak'ta Yirmi İlçe Merkez Komitesi Paris'i "Belediye ya da Komün, adına ne dersiniz deyin, halkın tek kurtuluşudur ve yok olmaya karşı tek çözümdür" metnini içeren bir *affiche rouge* (kızıl afiş) ile donattı. Afişin metni, "KOMÜN'E YOL VERİN!" çağrısıyla bitiyordu.¹⁰

Bir ayaklanmanın yakın olduğunu anlayan hükümet, hesapsız bir karar olarak Ulusal Muhafızların gücünü kırmak üzere onları sonuçsuz olmaya mahkûm bir saldırıya gönderme kararı aldı. Kuşatmanın kalkması yönünde hiçbir ümidi olmayan hükümet, asıl işlevi kitleleri denetim altında tutmak olan Muhafızları disiplinli ve iyi subaylara sahip bir yabancı ordu karşısında meydan savaşı vermek üzere eğitmek için hiç çaba harcamamıştı. O zamana dek iyi eğitilmiş orduları bile bozguna uğratmış olan Prusyalıların karşısına bu askerleri göndermek, Paris'in devrimci kesimine kanlı bir ders vermek amacı taşıyan sinsî bir plandı. Hükümet üyelerinden birisi, durumu şöyle özetliyordu: "Büyük bir Ulusal Muhafız saldırısına gerek bulunmaktadır, çünkü kamuoyunun aklı başına ancak 10.000 Ulusal Muhafız cansız yere seildiğinde gelecektir."¹¹

Ulusal Muhafızlar, bu eğitimsizliklerine rağmen, şaşırtıcı bir şekilde düşman karşısına çıkmaya istekliydi. Vatansever ve devrimci duygularla Prusyalıları bir "yıldırım saldırısı" (*sortie torrentielle*) ile yani yalnızca insan çokluğunun ve süngülü tüfeklerin gücüyle ezip geçebileceklerine inanıyorlardı. Şehrin batısında yer alan Buzenval'i hedef alan saldırı 19 Ocak'ta başladı. Baş-

¹⁰ Yirmi İlçe Merkez Komitesi tarafından hazırlanan poster, 6 Haziran 1871, *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards; s. 49.

¹¹ A. A. Ducrot, *La Defense de Paris (1870-1871)*, c. 4 (Paris, 1875-78), akt. Edwards, *Paris Commune*, s. 104-5.

lanğıçtan itibaren Muhafızlar kötü yönetildi ve sürekli çeşitli gecikmeler yaşandı. 100.000 adamı iki dar köprü üzerinden geçirmek gibi lojistik kabuslarla uğraşmak zorunda kaldılar. Saldırı, kısa süre içerisinde yerini kafa karışıklığına bıraktı. İlginçtir, yalnızca birkaç Ulusal Muhafız birliği doğrudan çatışmaya girdi ve bunlar halk birlikleri değil burjuva birlikleriydi. Trochu, Ulusal Muhafızların yeterince kan döktüğüne karar verip geri çekilme emri verdi ve henüz Prusyalılarla çatışma imkânı olmamış halk birlikleri bu kararı şaşkınlıkla karşıladı. Saldırıda ölenlerin altı yüzden fazlasının burjuva birliklerinden olduğu duyulunca, burjuvaların kahramanca çarpıştığı, fakat halk birliklerinin korkaklık ettiği dedikodusu yayıldı. Bu yalan, yalnızca Muhafızlar içerisindeki bölünmüşlüğü ve Muhafızların Trochu ile hükümete yönelik öfkesini arttırdı.

Sıradan Parisliler ise, Muhafızların doğru dürüst savaş meydanını görmelerine bile izin verilmemiş olması sebebiyle öfkelenildiler. Hükümet, kamuoyunun neredeyse tüm bileşenlerinin nefretini her zamankinden fazla üstüne çekmişti. Delescluze ve Ledru-Rollin gibi 1848'den kalma figürlerin başını çektiği Cumhuriyet İttifakı'nın Jakobenleri, çoğunluğu Blanquici olan Belleville ve Montmartre "kızılarına" sıcak bir şekilde yaklaşarak hükümete karşı ortak hareket etmeyi bile önerdi. Böyle bir işbirliği yapılmadı ve Belleville devrimcileri, hükümete karşı ayaklanma fırsatı için şartların sonunda olgunlaştığına karar verdiler.

21 Ocak gecesi, Montmartre'daki bir Club de la Révolution toplantısında, ertesi gün öğle vakti Hôtel de Ville'i ele geçirme kararı alındı (Hükümet, daha güvenli olduğu için oturumlarını Louvre'a taşımıştı, fakat Komün'ün belediye binası dışında ilanının uygun olmayacağı düşünülüyordu.) Bu karardan diğer gruplara bahsedildiğinde, ihtiyatlı tepkiler alındı. Zamanın bir *eylem günü* için uygun olmadığını düşünen Enternasyonal ve Sendikalar Federasyonu onlara katılmayı reddetti, sosyalizme karşı olan Cumhuriyet İttifakı ise belediye seçimleri için çağrı yapma kararıyla yetindi. Blanqui'nin kendisi bile, saldırıyı ümitsiz gördüğü için ayaklanmaya mesafeli durdu; ancak Hôtel de Ville yakınlarındaki bir kafeye giderek olanları izledi, tıpkı Delescluze'un Place de Greve'de yaptığı gibi.

Topyekûn bir ayaklanma için vakit erken olsa bile, bu fikir kendisine epey bir halk desteği buldu. Halk hükümete o kadar dış biliyordu ki, Ulusal Muhafızlar komutanı seferberlik için çan çaldırdığında çok az asker bu çağrıya icabet etti. 22 Ocak günü öğlen saatlerinde, en radikal Ulusal Muhafız birlik-

leri, hükümeti savunmak üzere değil, genç Blanquiciler Valiant, Théophile Ferré ve Enternasyonalist Benoit Malon ile birlikte hükümeti devirmek üzere Place de Greve'de toplandı. Anarşist Louise Michel de, beklendiği üzere, geleneksel Ulusal Muhafız üniforması ve tüfeğiyle yerini almıştı.

Hükümet, belediye binasını savunmak üzere binada Seyyar Muhafızlardan geriye kalan askerleri bırakmıştı. Son derece katı birer Katolik olan ve zar zor Fransızca konuşan bu askerler Parisli değildi, Brittany'den getirilmişlerdi ve ateist, ahlaksız ve "nazik" Parislilerden nefret ediyorlardı. Vaillant, Ferré ve Malon'un Muhafızları diğer radikal birliklerle daha yeni birleşiyordu ki, *seyyarlar* pencerelerden –sadece Muhafızlara da değil, oradan geçmekte olanlar dahil menzildeki herkese– aniden ateş açtı. Bu ölümcül ateş kesintisiz yarım saat sürdü ve arkasında otuz ölü ile en az o kadar yaralı bıraktı. Ulusal Muhafızlar, komşu evlerden karşı ateş açmaya çalıştılsa da hezimete uğradılar.

Kuşatma boyunca o ana kadar Parisliler birbirlerinin kanını dökmemişti, ancak artık çok sayıda işçi Ulusal Güvenlik Hükümeti'nin askerleri tarafından vurulmuştu ve bu üstü kapatılabilecek bir olay değildi. Kutuplaşma o kadar ciddi boyutlara ulaşmıştı ki halk ve hükümet arasında bir iç savaş gerçeği bir olasılık haline gelmişti. Trochu'nun yerine Paris garnizonunun başına getirilen General Joseph Vinoy, derhal kulüpleri yasadışı ilan etti, Delscluze ve Pyat'nın gazetelerinin yayını durdurdu, devrimcilerin ve devrimci olduğundan şüphelenilen şahısların topluca tutuklanmaları emrini verdi. Eğer devam ederse, kuşatmanın Parislileri birbirine kırdıracağı açıktı. Dolayısıyla, ertesi gün Favre, Versailles'da Bismarck'ı ziyaret etti ve 28 Ocak günü Ulusal Güvenlik Hükümeti, aslında Prusyalılara teslim olmak anlamına gelen bir ateşkes anlaşmasını imzalayarak dört aylık kuşatmayı sona erdirdi. Kuşatma kaldırılacak ve Paris diğer şehirlerden erzak temini yapabilecekti, ancak bunun bedeli oldukça ağırdı. Ulusal Güvenlik Hükümeti'nin Prusyalılara 200 milyon franklık bir ateşkes bedeli, bunun ardından da resmi barış müzakerelerinde miktarı kesinleşecek bir savaş tazminatı ödemesi gerekiyordu. Paris'i çevreleyen tüm siperler teslim olacak ve üç hafta içerisinde Bordeaux'da Prusyalılarla nihai barış anlaşmasını görüşmek üzere bir Ulusal Meclis toplanacaktı. Fransız ordusunun başkent içerisinde yalnızca bir tümen bulundurmasına izin veriliyordu. Ulusal Muhafızlar silahlarını taşımaya devam edecekti, bunun tek sebebi, Favres'in da fark ettiği üzere, o silahları almaya çalışmanın derhal açık bir iç savaşı başlatacağı gerçeği idi.

Ateşkesin bu ağır koşulları duyulduğunda şehirde büyük bir öfke fırtınası koptu. Ateşkes görüşmeleri kendisinden gizlenen ve hâlâ Loire Ordusu'na çekidüzen vermekle meşgul olan Gambetta çılgına döndü; uzun süren bir iç hesaplaşmanın ardından, ateşkesi imzalamakla suçladığı monarşistlere kin kusarak istifa etti. Radikal işçiler de bir o kadar öfkeliydiler; bu da hükümeti kaygılandırıyordu. Çünkü dört aylık kuşatma süresince *arrondissement*'lar o kadar fazla siyasi ve idari özerklik kazanmıştı ki, Paris'in devrimci bölgeleri artık dikkate alınması gereken bir güç haline gelmişti, Ulusal Muhafızların hâlâ silah taşıyor oluşu da durumu ciddileştiriyordu. Stewart Edwards'ın belirttiği gibi:

Savaş... Fransa'nın son derece merkezîyetçi sisteminin güvendiği siyasi baskı güçlerini kırmıştı. Artık Paris halkı dizginleri ele alabilir haldeydi. Ayrıca halk silahlı bir topluluktur ve Ulusal Muhafızlar kendilerini yenilgiye uğramış hissetmiyorlardı. Aksine, savaş için içten içe kaynıyor, öfkelerini halka ihanet ettiklerine inandıkları hükümete yönelmenin eşliğinde duruyorlardı. Bu bastırılmış vatanseverlik, hükümete karşı nefreti bildik devrimci kesimin ötesine taşıyıp yaygınlaştırmada önemli bir etken oldu.¹²

Paris'teki hava oldukça gergindi ve iktidardaki güçlerin kitlelerle kanlı bir çatışmaya girmekten kaçınmak için anlayış göstermeleri ve uzun süredir acı çeken işçi sınıfına bazı tavizler vermeleri gerekiyordu.

Yaklaşan Fırtına

Ne böyle bir anlayış gösterildi ne de herhangi bir taviz verildi. Hükümet 8 Şubat'ı, barış anlaşmasını görüşecek meclisin seçim günü olarak belirledi. Seçim organları olarak çalışmak ve meclis için adaylarını göstermek üzere Paris kulüplerine yeniden izin verildi. Eskiden Paris'te radikalizmin düzeyi arttığında hep olduğu gibi, hükümet yine bu radikalizme meclis seçimleri yaparak cevap vermeye çalıştı ve böylece köylülerin ülke siyaseti üzerinde belirleyici olmasını amaçladı. Bu kez köylülere, savaştan alabilecekleri kadarını almış olan alt orta sınıf da katılacaktı.

Seçim sonuçları Nisan 1848'de nasılsa gene öyle berbattı, en kötümser Parisli devrimcilerin tahmin edebileceğinden bile kötüydü. 675 kişilik meclise yaklaşık 400 Meşru Veliahtçı ve Orleans yandaşı seçildi. Fransa'nın bir cumhuriyet olmasına rağmen yalnızca 150 gerçek cumhuriyet yanlısı vekil seçildi.

¹² Edwards, Paris Commune, s. 113

Paris işçi sınıfının haklı şikâyetlerine, ihtiyaçlarına yüz çeviren taşra, meclisi üst sınıf gerici ve burjuva unsurlarla doldurarak onlardan intikam aldı.

Paris bile bir bütün olarak iyi bir sınav vermedi. Parisli seçmenler en çok oyu Louis Blanc'a verdiler; onu sırasıyla Victor Hugo, Garibaldi (Prusya'ya karşı savaşmıştı), Edgar Quinet (romantik bir milliyetçi), Gambetta, Rochefort, Delescluze, Ledru-Rollin, Milliere ve Proudhoncu Jérôme Langlois takip ediyordu. "Corderie" –yani Yirmi İlçe Heyeti (ihtiyat komitelerinin yeni adı buydu) ile ittifak halindeki Enternasyonal– tarafından hazırlanan "devrimci sosyalist liste"den meclise seçilen isimler, yalnızca başka grupların listelerinde de isimleri yer alan adaylar, yani Garibaldi, Gambon, Pyat, Tolain ve Malon oldu. Sosyalist adayların en önemlisi olan Blanqui yalnızca 50.000 oy aldı ve bu meclise gidecek Paris vekilleri listesinin en sonuna yerleşmesi için bile yetersizdi. Thiers Paris'te oldukça düşük bir oy almış olsa da, yirmi altı idari birimde birinci geldi.

13 Şubat günü Bordeaux'da toplanan Ulusal Meclis yalnızca gerici değil, aynı zamanda düzensiz ve kin doluydu. Devlet başkanı olarak Thiers seçildi ve bu yaşlı Orleans yandaşı derhal muhafazakârlardan ve sırf dekor olsun diye konulmuş ılımlı cumhuriyetçilerden oluşan bir hükümet oluşturdu. Meclis, bırakın radikalleri, liberal vekillere karşı bile o kadar kin doluydu ki, Garibaldi konuşmaya çalıştığı anda diğer vekiller yerlerinden kalkarak "İtalyan'a hayır!", "Garibaldi'ye hayır!" sloganları attı. Meclisin ziyaretçi bölümündeki izleyiciler bu durumu protesto edince apar topar dışarı atıldılar. Garibaldi de onlarla birlikte dışarı çıkarak nefret içerisinde İtalya'ya döndü.

Bismarck'ın 19 Şubat'a kadar verdiği mühletle karşı karşıya olan meclis, bu noktadan sonra barış anlaşması görüşmelerine geçti. Thiers'in, Almanların taleplerinin karşılanmaması durumunda istifa edeceğini söylemesine bile gerek kalmadan meclis tüm koşulları tereddütsüz kabul etti. Bu koşullar arasında Bismarck'a Alsace, Lorraine, Metz ve Strasbourg'un yanı sıra toplam beş milyar frank tazminat verilmesi ve Alman birliklerinin, Paris caddelerinde bir geçit töreni yapmasının kabulü vardı. Tüm bu aşağılayıcı koşulları içeren anlaşma, 107'ye karşı 546 gibi ezici bir çoğunluk oyuyla kabul edildi.

Meclis bu andan sonra dikkatini Paris'e çevirdi, hem de Prusyalılara karşı bile göstermediği bir nefretle birlikte. Taşra vekillerinin pek çoğuna göre başkent, yabancı bir işgal ordusundan çok daha tehlikeliydi. Şiddetli bir Paris karşıtı Bonapartist olan General d'Aurelle de Paladines, Paris Ulusal Muhafızlar komutanlığına getirildi ve başkalarının yanı sıra Blanqui ve Flourens,

31 Ekim ayaklanmasındaki rollerinden dolayı ölüm cezasına çarptırıldı. Altı solcu dergi yasaklandı, Ulusal Muhafız askerlerine verilen bir buçuk franklık yevmiye kaldırıldı ve böylece işçi sınıfı mensuplarının milisler arasında kalabilmeleri neredeyse imkânsız hale geldi.

Ancak meclisin en provokatif –ve amacının Parisli işçileri bastırmak olduğu düşünüldüğünde en aptalca– hamlesi, son derece ağır cezalar öngören bir dizi kanun çıkararak, işçiler bir yana, alt orta sınıfların siyasete en uzak kesimlerini bile sola yaklaştırmak oldu. Kuşatma sırasında kentin en yoksul kesimleri, hayatta kalabilmek için mallarını (zaman zaman yatak, terzi makası gibi en ucuz ve temel eşyalarını bile) devletin işlettiği rehinci dükkânı olan Mont de Piété'ye rehin vermek zorunda kalmıştı. Sonra da, bu ürünlerin korunması için, borcu ödenemeyen malların başkalarına satışı bir kararla bir süreliğine ertelenmişti. Meclis ise acımasız bir kararla bu ertelemeyi kaldırdı ve bedelleri sahipleri tarafından derhal ödenmeyen malların hemen satışa çıkarılmasının yolu açıldı. Ayrıca ikinci bir kanunla, ev sahiplerinin kuşatma günlerinde yoksul kiracılarından tahsil edemedikleri birikmiş kiralara tamamını derhal talep edebilmesi sağlandı. Tüm bunlar Paris yoksullarını öfkeliendirmeye yetmezmiş gibi, meclis bunların ardından “ölümcül bir darbe” daha vurdu. Savaşın kasıp kavurduğu o zor günlerde Paris esnafı, bağımsız zanaatkarlar ve küçük tüccarlar, en temel gereksinimler için bile ödeme yapamayacak olan müşterilerine veresiye mal vererek taahhütname (*échéance*) imzalatmışlardı. Meclis, bunların dört ay içerisinde faiziyle beraber tamamen ödenmesine karar verdi.

1848'deki kırk beş santimlik vergi köylüleri nasıl çılgına çevirdiyse, meclisin tüm borç ertelemelerini kaldırması da orta sınıfları o şekilde çileden çıkardı. Muazzam borç yükü içerisine girmiş sayısız küçük girişimci, tüm varlıklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Önceleri işçileri, işsizleri ve yoksulları ayaktakımı olarak gören orta sınıf Parisliler, şimdi yoksullarla güçlerini birleştirerek orta sınıf ve işçi sınıfı ittifakını canlandırdılar. Aslında meclis, Fransa'da cumhuriyetin varlığının yalnızca “geçici” olduğunu ve 4 Eylül kazanımlarının yakında sıfırlanarak monarşinin yeniden kurulacağını ima ediyordu. Kendi işlerini yoluna koyan fesat gerici, başlarında Thiers olduğu halde, 20 Mart'ta Versailles'da tekrar toplanmak üzere dağıldılar.

Paris'in radikallerini canlandıran sebep, her şeyden çok (Thiers'i bile hüsrana uğratan) meclisin davranışı oldu. Kulüpler yepyeni bir enerjiyle tekrar ortaya çıktı, 20 ve 23 Şubat günlerinde yapılan Yirmi İlçe Heyeti genel toplan-

larında bir Devrimci Sosyalist Parti kurma kararı alındı. Kurulacak olan partinin hedefleri şunlardı:

Burjuvazinin ayrıcalıklarının kaldırılması, yönetici kast olarak işlev göstermesinin engellenmesi, işçilere siyasi iktidar verilmesi. Tek kelimeyle, sosyal adalet. Bundan sonra ne işveren, ne proletarya, ne sınıf olacak.¹³

Bu metinde Enternasyonal'in etkisini görmemek imkânsız. Yerel ihtiyat komitelerinin temsilcilerinden oluşan bir toplantıda bu metin onaylandı ve ihtiyat komitesi üyeliği, kararın onaylanması şartına bağlandı.

Aynı sırada Ulusal Muhafızlar da kendi solcu federasyonunu kurmaya başladı. Ateşkesten sonra, çoğu Paris'in hali vakti yerinde sınıflarından gelen 140.000 kadar kişi, şehrin zorluklarından kaçıp taşraya yerleşmişti ve bu da "iyi" veya burjuva Ulusal Muhafız sayısını oldukça azaltmıştı. 6 Şubat günü, halk birlikleri, en radikal cumhuriyetçi adayları meclise sokacak olan bir genel toplantıya temsilci gönderdi. 16 Şubat'ta yapılan ikinci bir toplantıda Paris Ulusal Muhafızlar Federasyonu'nun temelleri atıldı, bir hafta sonra da birliklerin çoğundan gönderilen 2.000 temsilcinin oyuyla federasyon resmileştirildi. Bu adım adım ilerleyen süreç 15 Mart'ta, yeni Ulusal Muhafızlar Federasyonu temsilcilerinin, tüm *arrondissement*'lerin yarısından fazlasındaki birliklerden gelen delegelerden oluşan bir resmi Merkez Komite kurmalarıyla zirveye erişti. İlginç bir şekilde, aynı sıralarda pek çok Muhafız birliği, başkentin *arrondissement*'lerinde tedbir almak ve Prusyalıların şehre girmeye veya şehri silahsızlandırmaya teşebbüs etmesi halinde halkı alarına geçirecek komiteler kurmakla uğraşıyordu.

Muhafız federasyonu artık Fransa'daki en amansız yurttaş ordusuydu. Sayılan 200.000 kadar olan –ve Büyük Devrim geleneğini devam ettirerek kendilerini *fédérés* olarak adlandıran– silahlı adama, 200'den fazla topa sahipti. Şubat sonu ve Mart başlarında Paris'te resmi hükümetten geriye ne kaldıysa yok oldu ve Muhafız Federasyonu, çeşitli yerel komitelerden gelen temsilcilerin oluşturduğu Merkez Komite ile birlikte başkentteki gerçek hükümet haline geldi. Hatta Federasyon ve Merkez Komite artık kendilerini bağımsız bir güç –devrimci *ikili* güç– haline getirmişti ve Thiers ve adamlarının da görebildiği gibi, resmi hükümeti devirerek yerine geçme potansiyelini yakalamıştı. Merkez Komite bu şekilde kaldıkça, artık Versailles'da bulunan yeni

¹³ "Formation by the Vigilance Committees of a 'Revolutionary Socialist party'" (20 ve 23 Şubat 1871), *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards, s. 54.

hükümetle aralarında bir iç savaş çıkması kaçınılmazdı. Thiers ve *Versailles*'in (hükümet ve Ulusal Meclis bir arada böyle arılıyordu) karşısındaki tek soru, bu potansiyel çatışmanın ne şekilde ve ne sebeplerle açığa çıkacağı sorusuydu.

10. BÖLÜM

1871 PARİS KOMÜNÜ

Bismarck ve Ulusal Meclis arasında imzalanan barış anlaşması, Prusya ordusunun 1 Mart'ta Fransa'nın başkentinde bir geçit resmi düzenleyerek savaş tazminatının ilk ödemesi yapılana dek Paris'i (fiiliden ziyade sembolik olarak) "işgal" etmesine izin veriyordu. Bu törenin öncesinde Parisliler, şehre yönelik bu askeri aşağılamaya şiddetle direnmek mi yoksa onu görmezden gelmek mi gerektiğine dair ateşli tartışmalara girdiler. Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi ve Yirmi İlçe Heyeti içerisinde yürütülen uzun tartışmaların ardından Prusyalıları tahrik etmeme kararı alındı. Prusyalılar da yürüyüşten sonra Paris işgalini kentin kuzey bölgesiyle sınırlı tuttu.

Bu sırada halkın daha radikal kesimleri, Thiers'in ve hükümetin Paris'i silahsızlandırmak, hatta Ulusal Meclis'in Paris üzerindeki otoritesine kafa tutabilecek tüm potansiyel devrimci Ulusal Muhafız birliklerini dağıtmak konusunda oldukça istekli olduklarının farkındaydı. Bu nedenle, Parisli işçiler cephaneliklerden çeşitli silahları, özellikle de kuşatma sırasında radikal Ulusal Muhafız birliklerine verilmemiş olan *chassepot*'ları veya ilk makineli tüfek örnekleri olan mitralyözleri ele geçirmeye başladılar. Dahası, batı Paris'in orta sınıf bölgelerine konuşlandırılmış topları, Prusyalılara karşı kullanmak üzere toplamaya başladılar. Bu topların pek çoğu halkın vatansever duygularla yaptığı bağışlar sayesinde alınmış olduğu için, artık tamamen halka ait oldukları varsayılıyordu. Dolayısıyla Paris'in batı yarısındaki toplar söküldü, şehir boyunca çekilerek Belleville ve Montmartre gibi yüksek işçi bölgelerine, muhtemelen buraları Prusyalılardan korumak üzere, yeniden kuruldu.

İlginçtir, barış anlaşması aslında Paris'teki radikallerin epeyce işine yaradı. Hem şehrin batısındaki işçi bölgelerine istedikleri kadar ağır silah yığma-

larına sebep olarak anlaşılmayı gösterebildiler, hem de Thiers ve Bismarck arasındaki anlaşma Fransız hükümetinin başkentteki garnizonunu 60.000 civarında askere indirmesini zorunlu kıldığı için Paris ve civarındaki ordu askerlerinin çoğu buralardan çekildi. Sonuç olarak, Ulusal Muhafızlar Paris'te kalan en büyük askeri güç haline geldi ve bu güç de ateşkes anlaşmasının şartları uyarınca silah taşıma hakkına sahipti. Ordunun dağılması sonucunda 200.000 kadar iyi eğitilmiş ordu askeri ve *seyyar* muhafızın şehirde işsiz ve gelirsiz olarak kalmasına yol açtı. Bunları çoğu memleketlerine döndüyse de, kimileri de başkentte kalarak Ulusal Muhafızlar ile yakınlaştı ve bu saflara katıldı.

Eğer Ulusal Meclis'in, topları Paris'i potansiyel isyancılardan geri alma şansı vardysa bile, bu şansı kira ve borç ödemelerindeki ertelemeyi kaldırarak kesinlikle kaybetti. İşkence gibi bir kuşatmadan yeni çıkmış olan Parislilerden, muhtemelen güçlerinin asla yetmeyeceği ödemeler yapmaları bekleniyordu. 15 Mart'ta, daha önce gördüğümüz gibi, Ulusal Muhafızlar bu kışkırtmalara yerel birliklerinden bir Federasyon oluşturup bir de Merkez Komite seçerek cevap vermişti. Bu Merkez Komite, Paris'teki topları kontrolünde tutmak konusunda kararlıydı. Merkez Komite ve Ulusal Meclis arasında *arrondissement* başkanları aracılığıyla yürütülen görüşmeler sonuçta başarısız oldu ve şehrin ağır silahları halkın elinde kaldı.

Montmartre Topları

Thiers, hükümetin Paris üzerinde egemen olmaya devam edebilmesi için topların kaldırılması ve Paris'in silahsızlandırılması gerektiğinin kesinlikle farkındaydı. 16 Mart'ta bakanlarıyla birlikte Paris'e geldi ve ertesi gün bir hükümet konseyi toplantısında, işçi sınıfı bölgelerindeki topları ele geçirmek üzere bir plan geliştirdiler. Ordu alayları, başkentin merkezindeki ve doğu yakasındaki tüm önemli meydanları, binaları, tren istasyonlarını, köprüleri ve diğer stratejik noktaları ele geçirecekti. General Lecomte ve General Patu-rel şehre kuzeyden giriş yaparak, Muhafızların elindeki 417 ağır silahtan 245'inin bulunduğu Montmartre ve Belleville gibi dik bölgelere tırmanacaktı. Bu plan dahilinde Thiers'in Muhafızlara ait cephaneyi ele geçirmenin yanı sıra, stratejik noktalara kayda değer büyüklükte birlikler yerleştirip, gerektiği takdirde işçi sınıfı direnişlerini de bastırarak Paris'in devrimci kesimi üzerinde askeri kontrolü ele geçirmeyi amaçladığı açıktı. Polise Merkez Komite'nin

otuz kadar üyesini tutuklayıp hapse atma ve başkentte bulabildiği tüm radikalleri yakalama yetkisi verildi.

Thiers'in darbesinin başarısı tamamen gizlilik, sürat ve şaşırtma unsurlarına bağlıydı. 18 Mart gecesini saat üçte Paris uykudayken, askerlere kahvaltı bile verilmeden kışlalardan çıkma emri verildi ve birlikler hızla önceden belirlenen noktalara doğru harekete geçirildi. Askerler Montmartre'daki toplara ulaştığında buranın pek de iyi korunmadığını gördüler ve alanı kolayca işgal ederek silahların kontrolünü ele geçirdiler. Sonra da silahları oradan taşıyacak arabalarını beklemeye başladılar. Hem atların gecikmesi hem de koordinasyon eksikliği yüzünden askerler burada saatlerce beklemek zorunda kaldı.

Şafakta, etraflarındaki mahalle çalkalanmaya başladı. Saat sekizde, inanılmaz bir biçimde, aklıktan ve gecenin neminden perişan olmuş askerler hâlâ aynı yerde beklemekteydi. Pek çok asker, görev yerlerini ve silahlarını bırakarak, yeni açılan dükkânlara karınlarını doyurmaya gitmişti. İşçi sınıfı mensubu kadınlar evlerinden çıkıp da askerleri görür görmez herkesi alarma geçirdiler. Louise Michel tüm mahalleyi dolaşarak Ulusal Muhafızları göreve çağırıyordu ve Muhafızlar da keplerini giymiş halde hızla oraya ulaşarak, ağır silahları korumak üzere sıra sıra dizildiler. Moralsız askerler, savaşmak konusunda Muhafızlar kadar istekli değildi. General Lecomte askerlerine ateş emri verdiğinde emre uyan olmadı ve iki tarafın askerleri kaynaşmaya başladı. Tüm operasyon kısa süre içerisinde başarısızlığa uğradı. Saat sabah dokuz olduğunda hükümetin askerleri, Ulusal Muhafızlar ve kadınlı erkekli işçiler hem birbirlerinin hem de cumhuriyetin şerefine kadeh kaldırıyor ve kutlama yapıyordu.

Thiers'in Paris'in devrimci kalbine yaptığı hücum tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Ufak tefek değişiklikler olsa da aynı hikâyeye tüm şehirde tekrarlandı. Ya atlar çok geç geldi, ya Ulusal Muhafızlar erken harekete geçerek silahlara el konulmasını engelledi. Ordu askerleri her yerde Ulusal Muhafızlar ile kardeşçe ilişki kurdu. Parislilerin zaferi tabii ki tamamen kansasız olmadı. Muhafızların eski komutanı General Clément Thomas, sivil giysiler içerisinde sokaklarda dolaşp ne olduğunu anlamaya çalışırken öldürüldü. Thomas, sokakta yürürken taranmış ve yirmi yıldan fazla bir süre önce 15 Mayıs'ı bastırırken oynadığı kanlı rolü hatırlayan bir grup tarafından takip edilmişti. Ulusal Muhafızların engelleme çabalarına rağmen, çünkü o artık bir cumhuriyetçiydi, general öldürüldü. Aynı şekilde, öfkeli bir kalabalığa karşı kılıç çeken

General Lecomte da öldürüldü. Yapılan otopsilerde, bu iki ismin de ordu *chassepot*’larından çıkan düzinelerce kurşunun vücutlarına isabet etmesi sonucunda öldüğü ortaya çıktı. Muhtemelen ordu askerleri tarafından vurulmuşlardı. Deliller ne derse desin, Thiers ikisinin de Paris’teki “kızıklar” tarafından vahşice öldürüldüğünü iddia etti.

Öğleden sonra üçte, Thiers ve bakanları Dışişleri Bakanlığı’nda toplanarak şehri boşaltma kararı aldı. Tam bu karar alınırken savaş bakanı pencereden baktığında bir Ulusal Muhafız birliğinin yoldan geçmekte olduğunu gördü. Muhafızların kendilerini yakalamaya geldiğinden endişelenen bakanların hepsi paniğe kapıldı. Muhafızlar, binayı işgal edeceklerine dair herhangi bir izlenim bırakmaksızın bakanlığın yanından geçip gittiye de, bakanların her biri bir yöne doğru kaçmaya başladı. Thiers, hızla bir at arabasının arkasına atladığı sırada, yalnızca Paris’in boşaltılması kararını teyit etmek için duraksadı ve ondan sonra hızla Versailles’a doğru harekete geçti.

Paris belediye başkanı Jules Ferry’nün ve bazı *arrondissement* başkanlarının ateşli bir şekilde itiraz etmesine rağmen Thiers, şehri boşaltma kararından geri dönmedi. Bu kararın arkasında, Thiers’in 1848’den beri savunduğu bir strateji yatıyordu. Louis-Philippe yönetiminin son günlerinde, kralı tüm askerleriyle başkent dışına çıkmaya, orada birliklerini düzenleyerek kanlı bir baskın gerçekleştirmek üzere şehre geri dönmeye ikna etmek için uğraşmıştı. O zaman Louis-Philippe bu öneriyi reddettiye de, artık Thiers bu planı tek başına uygulayabilecek durumdaydı. Plana göre Versailles’da askerlerini topladıktan sonra devrimci “haşerat” topyekûn ortadan kaldırılabileceğini düşünüyordu. İlerleyen zamanın da göstereceği gibi Thiers, Paris işçi sınıfını, acımasızca varoşlardaki deliklerine süpürülmesi gereken haşereler olarak görüyordu.

Merkez Komite Yönetimi Altında Paris

Bakanlar şehri terk edince Paris ve civarının tüm kontrolü fiili olarak Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komitesi’nin eline geçti. Daha hükümet üyeleri kenti yeni terk ediyordu ki, kendi başarısından şaşkına dönmüş olan Komite, iki hafta boyunca elinde muazzam bir potansiyel güçle Paris’i yöneteceği süreçte yapacağı (ya da yapamayacağı) eylemlerin güzel bir örneği olarak ilk aptalca hatasına imza attı. Kaçmakta olan hükümete ve askerlerine karşı neredeyse hiçbir şey yapmadı. Thiers ve bakanlarının Versailles’a doğru

kaçmakta olmalarına rağmen, Komite sanki savunma halinde olması gereken kendisiymiş gibi davrandı. Rakiplerini ezmek üzere saldırıya geçmek yerine, bir saldırı karşısında güvende olmak için Muhafız subaylarına barikat kurma emri verdi.

Merkez Komite, bir sonraki pazar gecesi, yani 19 Mart'ta, atacağı bir sonraki adımı kararlaştırmak üzere Hôtel de Ville'de toplandı. İki coşkulu Blanquici, metal işçisi Émile Eudes ile öğrenci Paul Bruner, Komite'yi geri çekilmekte olan ve moralsiz hükümet birliklerine ani bir saldırı düzenleyerek Versailles'a doğru ilerlemeye davet etti. Bu talepler, Ulusal Muhafızların Montmartre komitesinden de destek gördü. Bu iki adam, en azından askerlerin Versailles'a kaçmasının engellenmesi için şehir kapılarının kapatılması gerektiğini belirttiler; Blanqui de 31 Ekim'deki darbe girişiminde aynı stratejiyi önermişti. *History of the Commune of 1871* [1871 Komünü'nün Tarihi] adlı kitabı sol çevreler tarafından Komün'ün resmi tarihi olarak kabul gören Lissagaray, Komite'nin toplantısı sırasında "askerlerin şehrin sol yakasındaki kapılardan [Versailles'a doğru] kaçmakta" olduklarını yazar.¹ Merkez Komite, Thiers'in kaçmakta olan askerlerine böyle bir saldırı düzenleseydi, Muhafızların onları yeneceği ve Versailles'ı alabileceği neredeyse kesindi. Edwards'ın da gözlemlediği gibi,

ordunun Versailles'a çekilişi oldukça kaotik bir biçimde gerçekleşti. Askerler subayların emirlerine uymuyordu. Bir çeşit düzen içerisinde ilerleyen tek grup jandarmaydı. Geri çekilme işlemi o kadar aceleye getirildi ki, bazı alaylar Paris'te unutulmuş olarak tek başlarına bırakıldı.²

Muhtemelen bu iki Blanquici, akıl hocalarının yıllar boyunca edindiği tecrübe sonunda kazandığı saygıya layık görülmedikleri için önerileri dikkate alınmadı. Lissagaray, derhal Versailles'a doğru harekete geçilmesi önerilerine nasıl cevap verildiğini şöyle anlatıyor: "Hayır. Şu anda yalnızca Paris'in haklarını korumaya yetkiliyiz. Eğer taşra da görüşlerimizi paylaşıyorsa, bizim örneğimizi takip etsin."³ Bir akıl tutulması yaşadığı anlaşılan Komite, nere-

¹ Prosper-Olivier Lissagaray, *History of the Commune of 1871*, çev. Eleanor Marx Aveling (New York: Monthly Review Press, 1967), s. 91. Lissagaray, Komün'e doğrudan katılmış kişilerdendi.

² Stewart Edwards, *The Paris Commune, 1871* (New York: Quadrangle Books, 1971), s. 150.

³ Lissagaray, *History of the Commune*, s. 90.

deyse hiçbir şey yapmamak için öne sürebileceği tüm bahaneleri kullandı. Saldırıya geçmek bir yana, oyların şehrin kapılarını kapatmayı bile başaramadığı için, moralsiz Versailles askerlerinin kaçışına izin verdi.

Üstelik, savaş sırasında ordu birliklerinin elinde bulunan şehir dışındaki güvenlik noktaları boş bırakıldı. Ulusal Muhafızların aklına, tüm Paris savunma sisteminde en önemli noktayı oluşturan ve hâlâ kolayca alınması mümkün olan Mont-Valérien'i ele geçirmek bile gelmemiştir anlaşılan. Bu nokta iki gün boyunca boş kaldı; pazartesi günü Thiers'in askerleri bu hayati önemdeki ileri karakolu alarak Merkez Komite'nin olası herhangi bir eyleminin de önüne geçti.

O gece ve sonraki günlerde Merkez Komite'nin en önemli eksiği, bir önceki Ekim ayındaki isyanda son derece kararlı bir tutum izleyen Louis-Auguste Blanqui'ydi. Fakat Blanqui, sonunda –tam da Montmartre ve Belleville'e yönelik saldırının bir gün öncesinde, 17 Mart'ta– hükümet tarafından taşrada yakalanmıştı. Blanqui'nin kararlılığının son derece farkında olan Thiers, onu tüm Komün süresince hapiste tuttu. Komün'ü, en azından askeri konuda, kimsenin bu ihtiyar devrimciden daha iyi yönetemeyeceğini en iyi bilen kişi belki de oydu.

Doğrudan hedefleri ve işlevleri konusunda Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komitesi kadar kararsız bir devrimci kurum muhtemelen hiç olmamıştır. Lissagaray'ın da belirttiği gibi, Komite “bunun Versailles'daki meclis ile bir ölüm kalım savaşı olduğunu göremedi, ya da çok azı bunu görebildi.”⁴ Bunu görmek yerine, tereddütlü, fazlasıyla tedbirli davranan ve Thiers'in veya meclisin karşısına çıkmaya gönülsüz olan Komite, kendi iktidarının ve yasal konumunun ne olduğuna dair detaylara yoğunlaştı. Sonunda üyeler, mümkün olan en kısa sürede Komite'nin yerine bir Komün seçilmesi için seçimlere gidilmesini kararlaştırdı. Böylece Komite, yayımladığı “Departmanlara Çağrı” metninde “var olan yetkilerinin yalnızca geçici olduğunu ve seçilmiş bir Komün Konseyi'ne teslim edileceğini” beyan etti.⁵ Komite, Thiers'in peşine düşmesi gereken bir zamanda, kendi yetkilerini sınırlayan açıklamalar yapmakla meşguldü.

⁴ A.g.e., s. 92.

⁵ “Appeal to the Departments,” *Journal officiel* (20 Mart 1871), akt. Edwards, *Paris Commune*, s. 155.

“Çağrı” metni, “taşrânın da başkent örneğini takip ederek kendisini devrimci biçimde örgütlemesi gerekmektedir” diye devam ediyordu. Edwards’ın da belirttiği gibi, bu noktada 1871 Paris Komünü’nün büyük başarısızlıklarından birisi, subaylarının ve mensuplarının dar görüşlülüğü, kendisini göstermekteydi. Merkez Komite, 18 Mart günü öğleden sonra Muhafızlara savunmaya yönelik emirler göndermek ve on yedinci-on sekizinci *arrondissement* birliklerine Place de Vendome’u ele geçirmeleri talimatı vermekle meşgul olduğu sırada “yerel komutanlar adamlarını kendi bölgelerinin güvenli alanından çıkarıp Paris merkezine götürmek konusunda tereddütlü davrandılar.”⁶ Ancak bu emirlerin verilmesinden yaklaşık altı saat sonra, yani saat sekiz sularında birlikler harekete geçerek başkent’in göbeğindeki meydana vardılar. Üstelik komitenin bir devrime yönelik stratejik vizyonu, bırakın Paris’in dışındaki bölgeleri, kendi üyelerinin yaşadığı mahallelerden ötesini bile kapsamıyordu. Haziran 1848’de olduğu gibi, devrime rehberlik edecek ve yön verecek her türlü girişimi engelleyen bir kendiliğindenlik havası egemendi.

Komite’nin “Departmanlara Çağrı” metni, aynı zamanda komitenin üyelerine hâkim olan siyasi fikriyatı da ortaya koymaktadır. Taşrayı, başkenti takip etmeye davet eden metin şöyle devam ediyordu: “Bizim yalnızca bir umudumuz, bir hedefimiz var: ülkenin güvenliği, tek ve bölünmez olan demokratik cumhuriyetin nihai zaferi.”⁷ Merkez Komite’nin ve Komün’ün sonrakı pek çok açıklamasında da olduğu gibi, bu çağrı metni de 1848 Haziran isyancılarının sınıf odaklı açıklamalarından ziyade, Büyük Devrim’in cumhuriyetçi söylemlerini andırıyordu.

Fakat daha az ılımlı ve daha sınıf odaklı bir akım da mevcuttu ve Merkez Komite’nin resmi gazete delegeleri şu açıklamayı yapmıştı:

Egemen sınıfların yetersizliği ve ihaneti ile karşı karşıya kalan Paris proleterleri, kamu işlerine kendilerinin yön vermesi zamanının geldiğini anlamıştır... Her şeyi üreten ve bunun karşılığında eline hiçbir şey geçmeyen, kendi alın terleriyle ürettikleri zenginliğin orta yerinde açlık çeken işçiler her zaman sömürüye mi maruz kalacak?... Haklarına sürekli tecavüz edilen, tüm meşru amaçları görmezden gelinen proletarya, artık ülkesiyle beraber tüm ümitlerinin çökü-

⁶ Edwards, *Paris Commune*, s. 146.

⁷ A.g.e., s. 155

şu bu kadar yakınken, siyasi iktidarı ele geçirerek kaderini kendi ellerine almasının bir görev ve mutlak bir hak olduğunun farkına varmıştır.⁸

Bu iki açıklama birbirine tamamen zıtmış gibi görünüyor. İlk açıklama, Parislilere Büyük Devrim'i anımsatan bir şekilde, herhangi bir iktisadi veya sınıfsal ayırım yapmaksızın "*la Nation*" diye hitap ediyor ve kentin özerkliğine ve siyasi haklara vurgu yapıyor. İkincisi ise belli bir ezilen sınıfa, "proletaryaya" sesleniyor ve işçilerle sömürenler arasındaki çetin ekonomik savaşa değiniyor. Bu iki sınıfın var olan ekonomik koşullar içerisinde, belediyenin yönetimini ortaklaşa yürütmek bir yana, dostane bir ilişki sürdürmesi bile mümkün olmadığından, metinde proletaryanın "siyasi iktidarı" ele geçirmesi gerektiği belirtiliyor.

Bu iki açıklama bir arada ele alındığında, hem Merkez Komite'de hem de Paris Komünü'nün kendisinde var olan bir kafa karışıklığı, yani 1871 baharında Paris'te olan her şeye ve var olan tüm kurumlara aynı ismin verilmesi sorunu açıkça ortaya çıkıyordu. Bu iki açıklama birbirinden çok farklı iki toplum katmanına sesleniyordu. Birincisi, sınıfsal farklılıkları göz önüne almadan bütün Parisli yurttaşları, ikincisi ise başkentin doğu bölgelerindeki radikal işçileri hedef alıyordu. En başta Paris'in doğu yarısında yaşayan ve emeğiyle geçinen yoksul işçiler olmak üzere, işçi sınıfı Komün'ün omurgasını oluşturuyordu. Komün, bu insanlara ikinci açıklamada olduğu gibi militan ve sınıf odaklı ifadelerle yaklaşarak son derece işçi sınıfı temelli bir fenomen olduğu görüntüsünü yaratmıştır.

Komün'ü destekleyen payandanın işçi sınıfı olduğunu söyleyeceksek, işçi sınıfını destekleyen yapının işçi sınıfının kendisinden daha geniş bir alana tekabül ettiğini de belirtmemiz gerekir. Pek çok orta sınıf mensubu –esnaf, küçük ölçekli üreticiler, genel olarak tüccarlar– kendilerinin de duygularını tatmin edeceği ve çıkarlarına hizmet edeceği açık olan Komün'ü aktif olarak destekledi. Cumhuriyetçi ifadeler hem çok sayıda burjuva vatanseveri, hem de üstü kapalı olarak veya açıktan Komün'ü destekleyen işçileri hedef alıyordu, çünkü onlar da Thiers'in Almanlarla yaptığı anlaşmaya karşı çıkıyorlardı.

⁸ *Journal officiel* (21 Mart 1871), *The Communards of Paris* içinde, 1871, ed. Stewart Edwards, Documents of Revolution dizisi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; Londra: Thames and Hudson, 1973), s. 68-9.

Bu tür cumhuriyetçi açıklamalar, Komün üyeleri arasında var olan hâkim anlayışla da ters düşmüyordu. Merkez Komite'nin ve daha sonraki Paris Komünü'nün kayda değer bir kısmını oluşturan Jakobenler ve Proudhoncular özel mülkiyetin karşısında değildi, yalnızca mülkün daha geniş bir kitleyi kapsayacak şekilde dağıtılmasını savunuyordu. Komite (ve Komün) mülkiyete ve meşruiyete son derece sadık olduğu için Fransa Bankası'nın muazam altın stokuna el koymak gibi bir girişimde bulunmadı, yalnızca büyük miktarda kredi istemekle yetindi. Hatta yeni göreve atananlar, hükümetin çeşitli bakanlıkların kasalarında bıraktığı kayda değer birikimlere dokunmadılar bile. Paraya son derece ihtiyaç duymalarına rağmen kilitli kasaları açmadılar. Çok ihtiyaç duydukları fonları yaratmak için kamulaştırmak yerine çok daha ılımlı yöntemler kullandılar, *octroi* (başkentin kapılarından giren mallardan alınan vergi) da bunlardan biriydi. Cumhuriyetçilerin yasallık tutkusunu, bu görünüşte devrimcilerin, federalist ve zaman zaman sosyalist söylemler kullanmalarına rağmen, iktidara geçtikleri anda Fransız devletini ve onun mali kurumlarını çevreleyen mistik ortamla karşılaştıklarında şaşkına dönmelerine yol açtı.

Merkez Komite, her eyleminin yasallığı konusunda ince eleyip sık dokurken, hatta Hôtel de Ville'i kullanma hakkı olup olmadığını bile tartışırken, *Versaillais* tüm anayasal sınırlamaları bir kenara bıraktı. Bu bağlamda Paris ve Versailles arasındaki fark son derece dikkat çekicidir. Ulusal Muhafızlar ve *Versaillais* destekçileri arasındaki kanlı kavgalara rağmen, konuşma özgürlüğünü kısıtlamak istemeyen Komite, başkentteki Versailles yanlısı propaganda materyallerinin dolaşımı konusunda neredeyse hiçbir tedbir almadı. *Versaillais* ise tam aksine, Paris'ten haberlerin, özellikle de taşranın başkente desteğini talep eden bildirilerin kendi bölgelerine ulaşmaması için mümkün olan her şeyi yaptı. Thiers'in bilgi akışı üzerindeki denetimi, Komün'ün diğer Fransız şehirlerinin başkent örneğini takip etmeleri yönündeki cılız çağrısının önündeki en büyük engellerden biriydi. Hiçbir cumhuriyetçi yasallık ilkesi Thiers'i devrimci Paris'i bastırma hedefinden vazgeçiremezdi.

Komün'ün Ortaya Çıkışı

Sonunda, 26 Mart'ta, Parisliler Komün'ü seçmek üzere sandık başına gitti. Öncelikle, delegelerini bölge sınırlarına göre değil, sayılarına oranla seçeceklerdi, bu da son sayımda yoğun nüfuslu işçi sınıfı mahallelerinin gerçek nüfuslarına orantılı bir temsil kazanmalarını sağlayacaktı. Yaklaşık 480.000 kişi-

lik bir seçmen kitlesinden tahminen 229.000 erkek seçimlerde oy kullandı. Bu görece düşük bir oy kullanma yüzdesiydi ve Thiers de kendi Versailles hükümetini savunurken bu noktaya değinerek seçmenlerin yarısından fazlasının seçimlere katılmadığına parmak bastı. Oy veren Parislilerin oranı aslında çok daha yüksekti. 480.000 sayısı 1870 sayımına dayandırılarak belirlenmişti, ancak bu tarihten sonra çok sayıda burjuva, kuşatma ve ateşkes sürecinde, gerek siyasi gerek siyasi olmayan sebeplerle şehri terk etmişti.

Paris Komünü, 28 Mart günü Hôtel de Ville'in merdivenlerinde ilan edildi. Radikal gazeteci Jules Valles, gazetesi *Le Cri du peuple*'de bu tarihi anı şöyle tasvir ediyordu:

Rihtımdan selamlama amaçlı top sesleri geliyor, gri dumanların üzerine güneşin altın ışıkları düşüyor. Bu muzaffer töreni izlemek üzere büyük bir kalabalık toplanmış; erkekler şapkalarını, kadınlar mendillerini sallıyor ve barikatlardaki toplar bu şen kitleyi ürkütmemek için namlularını saygıyla eğmiş duruyor... Komün, cumhuriyetçi ve vatansever bir kutlamayla ilan edildi; '91 günlerine denk bir barış ve şenlik, heyecan ve ihtişam, görkem ve sevinç günü yaşandı... Bugün, Fikir ve Devrim'in kutlu evlilik günüdür.⁹

Halkın bu kutlama hali etkisini kaybedecek gibi değildi ve Komün'ün var olduğu süre boyunca devam etti. *Versaillais* tehdidi bu kadar yakınken bile insanlar son derece neşeliydi. Villiers de l'Isle-Adam şöyle yazıyor:

Buna inanmak mümkün mü? Paris savaşta ve şarkılar söylüyor! Paris acımasız ve öfkeli bir ordunun saldırısına uğramak üzere, ama gülüyor! Paris'in etrafına çepeçevre siperler kazılmış, ancak bu aşılması zor duvarların içinde insanların gülebildiği köşeler var!¹⁰

L. Barron ise daha içgörülü bir yaklaşımla, bu kutlamaların altında idealist bir devrimci coşkunluğun yattığını belirtiyor:

Bu görkemli kutlamaların, bu şenliklerin, bu neşeyle verilen savaşların altında insanların alışkanlıklarını kırıp yeni ideallere yönelmelerini sağlayan büyük ve yüce hareketler yatıyor. Eğitimli ve iyimserler, şüpheciler ve taşkın tabiatlılar, kendilerini –kendilerine rağmen– bu yüce kitleyle birlikte oradan oraya akarken buluyorlar. Gerçek devrimler böyle başlar ve gelişir. İnsan her coşkun

⁹ Jules Valles, *Le Cri du Peuple* içinde (30 Mart 1871); *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards, s. 74.

¹⁰ Belge 50, *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards, s. 140.

deneyimden adeta rüyadan uyanırcasına döner, ancak bu deneyimin hatırasında bir anlık esrime, bir kardeşlik yanılsaması yer alır.¹¹

Peki Komün gerçekte neydi? Bu sözcüğün, kullanıldığı bağlama göre değişen pek çok anlamı var. Ortaçağ Latincesindeki *communa* sözcüğü; ortaklaşa, ortaklaşa var oluşu, yani belediyeyi-özyönetimi ifade ediyordu. Avrupa toplumları ortaçağdan başlayarak kendi kendini yöneten kurumlar ortaya çıkardığı için, *komün* de zamanla şehir konseyi anlamına geldi. Son olarak Fransız devrim tarihi komün sözcüğüne oldukça radikal bir yan anlam daha ekledi. 1793'te halkın oluşturduğu şehir konseyi genel olarak, Robespierre tarafından tasfiye edilene dek, Büyük Devrim'in en radikal özyönetim gücü olarak değerlendiriliyordu. 1793 Paris Komünü'nde yalnızca ortaklaşalık ve şehir konseyi yoktu, aşırı solun destekçileri ve kurumları da vardı; bunlar da dolaylı olarak *sans-culottes*'un örgütlendiği radikal kulüpleri bile içeriyordu.

1871'de ise, ismi karamamelerin altında yer alan ve o yılın baharında insanları eyleme çağıran "Paris Komünü", en genel anlamda, Komünal Konsey anlamına, şehir konseyine seçilmiş delegeler meclisi anlamına geliyordu. Komünal Konsey, Ulusal Güvenlik Hükümeti'ne bağlı bakanlıkların yerine dokuz komisyon kurdu ve komisyonları denetleyecek ve koordine edecek bir İdari Komisyon oluşturdu. Her bir komisyona ayrı bir idari görev verilmiş olsa da, Komünal Konsey bir bütün olarak bu komisyonların görevlerini de üstleniyordu. Bu da çoğunlukla, acil durumlar hariç, pek çok pratik detayın atlanıncası anlamına geliyordu.

Komünal Konsey ile aynı anda Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi de varlığını sürdürüyordu. Merkez Komite Komün'e tüm yetkilerini şaşaalı törenlerle devretmişti ve o noktadan sonra kendi kendine toplanmaya devam ediyordu. Bu ikisinin yanı sıra Yirmi İlçe Heyeti ve Sendikalar Federasyonu, Paris'in tüm *arrondissement*'lerinde halk kulüpleri de işlevlerini koruyordu. Saydığımız tüm bu örgütler bir arada "Komün" başlığı altında toplanabilir.

Bu durumda, genel bir bakış açısıyla 1871 Paris Komünü'nü bu kuruluşların tümü oluşturmaktaydı. Hôtel de Ville'de toplanan Konsey ve komisyonlar, Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komitesi, Yirmi İlçe Komitesi, sendikalar, Enternasyonal, çeşitli kulüpler, çeşitli Ulusal Muhafız birliklerinin komiteleri ve ihtiyat komiteleri; kısaca, Paris siyasi hayatına can katan zengin

¹¹ L. Barron, *Sous le drapeau rouge* (Paris, 1889); Belge 51, *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards, s. 142.

bir örgütler bütünüydü bu. Paris Komünü'nü yalnızca Komünal Konsey ve onun komisyonlarından ibaret olarak görmek, başkentin tüm toplumsal bilinç sahibi insanlarını dahil eden kamusal etkinlik alanını, üst sınıfların çıkışından çıkmış ve devrimci anarşi olarak görerek korktuğu bu alanı gözden kaçırmak olur.

Peki Komün'e, ya da Hôtel de Ville'de otuz bir kez kadar toplantı yapmış olan Komünal Konsey'e seçilen üyeler kimlerdi? Toplam doksan iki sandalyeden epeycesini boş kalmıştı, yaklaşık on beş ila yirmisi boştu. Bunların boş olma sebebi, Paris'in batısındaki ılımlı cumhuriyetçilere ayrılmış olmalarıydı ve sandalyelerin sahipleri seçilir seçilmez Komün'ün oluşturulması için görevlerinden istifa etmişti. Diğer boş sandalyeler, hapiste olan Blanqui veya artık Fransa'da olmayan Garibaldi gibi yokluğunda ve onurlandırma amaçlı seçilmiş adaylara aitti.

Üyelerin ne kadarı işçi sınıfına mensuptu? Mesleki bilgilere dair ancak çok kaba tahminlere ulaşmak mümkündür, bu da Komün'ün sınıfsal yapısına dair ancak genel bir değerlendirme yapma imkânı verir. Otuz beş kadarı marangoz, ev dekoratörü, duvarcı, metal işçisi, ciltçi gibi zanaatkârlardan oluşuyordu. Otuz kadarının gazetecilik yapan çeşitli entelektüellerden, on birinin de doktor, avukat ve öğretmen gibi mesleklerden geldiğini söylemek mümkündür. Geri kalanlar ise tezgâhtar, hatta iş adamı gibi üyelerdi, aralarında iki de asker bulunuyordu. Tespit edilebildiği kadarıyla yalnızca dördü ya da beşi Paris'in dış kesimlerindeki fabrikalardan ve demiryolu işletmelerinden gelen sanayi işçisiydi. Aslında Fransız sanayi işçisi hala kendi kimliğini bulmak ve zanaatkarların ağırlıkta olduğu Paris'te kendi çıkarlarını savunmak durumundaydı. Üyelerin ortalama yaşı otuz yediydi, fakat diğerleri üzerinde baskın bir kuşak yoktu.

Komün'ün siyasi bileşimi ne şekildeydi? Üyelerden yirmi beş kadarı neo-Jakobendi, on beş-yirmi kadarı neo-Proudhoncu ve Varlin gibi öncül sendikalistlerdi, dokuz ya da on Blanquici vardı, çeşitli radikal cumhuriyetçiler ve Marx'tan etkilenmiş birkaç Enternasyonalist de yer alıyordu. Bu son gruptakiler Léo Frankel ve Genel Konsey tarafından gözlemci olarak gönderilmiş olan Auguste Sraillier idi. 16 Nisan'da istifa edenlerin yerlerini doldurmak için ara seçimler yapıldığında Jakobenlerin sayısı on kişi, Proudhoncuların altı kişi (Enternasyonal bağlantılılar dahil) ve Blanquicilerin iki kişi arttı.

Blanquiciler azınlık olmasına rağmen Komünal Konsey'in militan tarafını tek başlarına onlar oluşturuyordu. Thiers kaçtığında Versailles'a ani bir saldırı

rı düzenlenmesini önerdikten sonra da Konsey'in *Versaillais*'a karşı bir askeri hareket düzenlemesi ve Paris içindeki *Versaillais* propagandaya karşı baskıcı tedbirler alınması gerektiğini savunmaya devam etmiş, hatta Konsey'in son günlerine doğru bir Kamu Güvenliği Komitesi oluşturulmasını bile savunmuşlardı. Askeri konularda kararlı ve serttiler (hatta Paris'in Fransa'nın geri kalanı üzerinde diktatörlük uygulaması gerektiğini savunuyorlardı), ancak hafif belirsiz ve militan sosyalizmleri haricinde somut bir toplumsal veya ekonomik programları yoktu.

Siyasi açıdan karışık bir yapıya sahip olan Jakobenler sosyalizme karşıydı; fakat savundukları radikal cumhuriyetçilik, laissez-faire kapitalizminin zamanın felsefesi haline geldiği o günlerde burjuvazinin sosyalizan olarak adlandıracağı tedbirler içeriyordu. Konseydeki en önemli Jakoben olan ve herkesin saygısını kazanmış ihtiyar Charles Delescluze, Fransa'nın bir "toplumsal demokrasi" olması gerektiğine inanıyor ve bununla siyaseten (ve bir ölçüye kadar da ekonomik anlamda) "eşitlikçi" (egaliteryan) bir toplumu kastediyordu. Ancak buradaki *egaliteryanizm* sözcüğü, fırsat eşitliğinden koşullardaki eşitliğe dek uzanan geniş bir anlam yelpazesine tekabül ediyor olabilir; gene bu terimin Delescluze'un yoksul ve ezilmişlere karşı insanca bir kaygıyla karışık fırsat eşitliği savunusundan ötesini kastedip kastetmediği de şüphelidir. Takipçileri de Robespierreci siyasi eşitlikçilik fikirlerinin, Kamu Güvenliği Komitesi'nin ve 1793 Komünü'nün pek ötesine geçebilmiş gibi görünmüyorlardı. Savundukları genel fikirler eski Komün'de kabul görebilecek fikirlerdi. Saint-Just'un, şüphelilerin ve Konvansiyon'un tescilli karşıtlarının mülklerine el konarak ihtiyaç sahibi vatanseverlere dağıtılmasını öngören eski Ventôse kararlarından daha radikal her türlü eyleme şüpheyle yaklaşıyorlardı. Sosyalizme karşı olmalarına rağmen, mesele pratik detaylara gelince, özellikle de askeri konularda ve Kamu Güvenliği Komitesi'nin oluşturulmasında Jakobenler de Blanquicilerin ve daha radikal olan Enternasyonalistlerin safına katılarak Komünal Konsey'de oy çokluğu yakalamak için çaba gösterdiler.

Enternasyonal üyesi Proudhoncular ve daha ılımlı cumhuriyetçiler Komünal Konsey'de azınlık durumundaydılar ve daha önce de gördüğümüz gibi özel mülkiyete inanıyorlardı. Hatta Proudhoncu yayın organları, Komün'ün zenginlerin mallarını kamulaştıracağına dair burjuvalar arasında yayılan korkuyu bastırmak için, Komün'ün özel mülkiyeti "kutsal" gördüğü ve daima bu mefhuma saygı duyacağına dair kamuoyunu teskin etmeye çabalı-

yordu. Komün'ün kurulmasından birkaç gün sonra *Sociale* gazetesi şöyle yazıyordu: "Burjuvalar ve köylüler, emin olunuz, kazanımlarınızın elinizden alınması söz konusu değildir. Kazandığınız her şey meşru olarak sizlerindir."¹² Proudhoncular, Konsey'de azınlık olmalarına rağmen, Komün adına bu tür teskin edici açıklama yapmak için geçerli sebepleri vardı. Bernstein bu durumu şöyle izah ediyor:

Komün'ün toplumsal ve ekonomik programının temeli tamamen Proudhoncu Enternasyonalistlere dayanıyordu. Karşılıksız kredi, ticari işbirliği, bir halk bankasının kurulması ve emek ürünlerinin ücretsiz takası gibi taleplerin tamamı Proudhoncu taleplerdi... Tarih, bu insanları grevlerin ve siyasi eylemin içine çekti. Ancak onlar, neo-Jakoben ve Blanquiciler için çok önemli olan merkezîyetçiliğin yerine özerkliği ve federalizmi seçtiler.¹³

Pratikte, Proudhoncuların somut talepleri çok fazla değildi. Komün, kayda değer bir ekonomik program uygulamaya sokamayacak kadar çepeçevre kuşatılmış, kavgalara gömülmüş bir haldeydi ve ömrü çok kısa sürdü.

Sosyalizmi (özellikle proleter sosyalizmini) modern anlamda, üretim araçlarının -atölyeler, fabrikalar ve toprak dahil- halka ait olduğu ortaklık esasına dayalı bir toplum olarak tanımlayacaksak, muhtemelen Léo Frankel ve Proudhoncu olmayan diğer Enternasyonal üyeleri hariç, 1871 Paris Komünü'nde kimse sosyalist değildi. Komün'ün uygulamaları ne Babeufçü, ne Marksist, ne de Bakunin'in kullandığı kolektivist anlamda anarşistti. Daha kesin konuşmak gerekirse, Komün'ün bir işçiler hükümeti ya bir "işçi devleti" olarak ele alınması halinde konu daha da karmaşıklaşacaktır. Bu konuda en önemli gösterge, Konsey'in burjuvaziye ait mülkleri kamulaştırmaması ve Paris'teki pek çok atölye ile sanayi kuruluşunu toplumsallaştırmamasıdır. Pek çok delegenin böyle bir niyete sahip olduğu bile kuşkuludur; daha önce gördüğümüz gibi, Konsey'deki delegelerin çoğu Jakobendi, en kalabalık ikinci grup Proudhonculardı ve bu iki grup da özel mülkiyet mefhumuna inanıyordu.

Komün'ün resmen ilan ettiği tek resmi program olan ve 20 Nisan tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan metin, hem kısa ve özlü oluşuyla hem de büyük

¹² *Le Sociale* (31 Mart 1871); akt. Edwards, *Paris Commune*, s. 261.

¹³ Samuel Bernstein, *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection* (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 337.

oranda siyasi talepleriyle dikkat çekicidir.¹⁴ Burada cumhuriyetin tanınması (henüz Ulusal Meclis cumhuriyet ilan etmemiştir) talep ediliyor ve Komün'ün "temel hakları" hatırlatılıyordu. Fransız komünlerinin Proudhoncu bir "ortaklık sözleşmesi" temelinde "Fransa'nın birliğini korumak" üzere özerk olarak var olma hakkının altı çiziliyor ve Komün'ün kendi bütçesini ve vergileri oylamaya, kendi idari, adli ve güvenlik sistemini oluşturmaya dair "temel hakkına" atıfta bulunuluyordu. Hem seçimler özgürce yapılacak, hem de seçmenler tüm seçilmiş yerel idareciler üzerinde "sürekli denetim ve görevden alma" hakkına sahip olacaktı. Vatandaşların "fikirlerini özgürce ifade etmek ve çıkarlarını özgürce savunmak yoluyla tüm Komün işlerine sürekli olarak müdahale etme" hakkı olacaktı.¹⁵

Fakat programda mülkiyetin ortaklığına dair herhangi bir ifade yer almıyordu, bu da anarşist komünist Peter Kropotkin'in Komün eleştirisinde oldukça önemli yer tutan bir eksiklikti. Komün'ün programı, zanaatkâr sosyalizminin en temel ilkelerinden olan "emeğin örgütlenmesi" ve "çalışma hakkı" gibi konulara bile değinmiyordu, ki bu durum zamanın Fransız sosyalistlerinin çoğunun hâlâ zanaatkâr sosyalizmi çizgisinde olduğu düşünüldüğünde tuhaf kaçmaktadır. "Çalışma serbestisi"nden ve Komün'ün "iktidar ve mülkiyeti zamanın gereklerine göre düzenleyeceğinden" bahsediliyordu. Ancak bu tür bir hak, savaşın doğurduğu mecburiyetler uyarınca herhangi bir burjuva hükümeti tarafından da tanınabilirdi pekâlâ.¹⁶

Paris Komünü'nün özünde sosyalist olmayan bu yapısına rağmen uluslararası sosyalist hareket içerisinde kısa sürede sosyalist bir ayaklanma olarak tanınması bu anlamda ilginçtir. Bunun sebebi de muhtemelen Komün'ün diğerlerinden daha radikal bileşenlerinin, özellikle de Blanquicilerin ve Proudhoncu olmayan Enternasyonalistler ile çeşitli sınıf savunucusu işçi ve entelektüellerin takındığı tutumda yatmaktadır. Ancak Komün'ü modern ve proleter anlamda "sosyalist" olarak adlandırmak, terimi, anlamını yitirinceye ve sömürücü olmayan bir takım mütevazı işletmelerin bulanık bir savunusuna dönüşüncüye kadar eğip bükme olur. Komün'ün gerçek toplumsal pratikleri (eğer böyle bir şey varsa) zanaatkâr sosyalizmi odaklıydı, ancak bu mese-

¹⁴ "Declaration to the French People," İngilizce ilk basımı *London Times* (21 Nisan 1871); düzeltilmelerle yeniden basımı *Communards of 1871*, ed. Edwards, s. 81-3.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ A.g.e.

lede bile –daha sonra göreceğimiz gibi– Louis Blanc çizgisinde işbirliğine dayalı bir toplum oluşturma çabaları, en iyimser tabirle, gönülsüzce sürdürülmüştür. (İlginçtir, Louis Napoleon’un tahttan düşmesiyle İngiltere’den Paris’e dönmüş olan Louis Blanc’ın kendisi de bu sırada Versailles’daki Ulusal Meclis’te sessiz sedasız oturmaktaydı.)

Komünal Konsey’in üyelerinin çoğunun burjuvazinin mülklerinin kamulaştırılmasına yönelik bir talebi olduğuna dair ortada herhangi bir kanıt olmamakla beraber, başkentte –özellikle de Paris’in dış semtlerindeki büyük fabrikalarda– işçilerin üretimi kontrol etmesi ve ülkenin zenginliğinin daha adil bölüşümü konulu tartışmalar sürüyordu. Ancak bu tartışmalar, ekonomik adalete ve sınıfsal sömürünün reddine dair ahlaki eleştiriler olmanın ötesine geçip sistematik bir program haline getirilmemişti. Paris’teki zanaatkâr sosyalizmi yanlılarının en yaygın ortak görüşü, servetin sermaye sahipliğine göre değil verilen emeğe göre paylaşılması gerektiği idi. Başka bir ifadeyle, “patronlara karşı işçiler” sloganının arkasındaydılar. Bu da özünde oldukça *ahlaki* bir sınıf bilincine işaret ediyordu, ancak Fransa’da sermayenin iktidarını sona erdirecek bir eylemin programını veya teorik temelini oluşturacak bir nitelik taşımıyordu.

Peki Komün’ün somut ekonomik politikaları nelerdi? Konsey’in ekonomik gündeminin ilk maddesi, Ulusal Meclis’in işçilere ve orta sınıfa dayattığı acımasız düzenlemeleri kaldırmaktı. Konsey, göreve gelişinden iki gün sonra, 30 Mart’ta, ödenmemiş kiralardan vadesini tekrar uzattı ve çok sayıda Parisliyi oldukça rahatlatmıştı. 12 Nisan’da vadesi geçmiş ticari senetlerin süreleri de uzatıldı, fakat büyük ölçüde Paris’in “ticari çıkar gruplarını” –Komün’e karşı en azından iyi niyetli tavır alan varlıklı girişimcileri– ürkütmemek için bu karar 18 Nisan’a dek açıklanmadı. Bu gecikme, şüphesiz, ekonomik anlamda zor durumda olanları Komün’ün kendi çıkarlarını savunmak konusunda ne kadar samimi olduğuna dair şüpheye sevk etti. Bu ertelemeler vaktiyle eski burjuva Ulusal Güvenlik Hükümeti tarafından uygulamaya sokulmuş, sonrasında bir ulusal seferberlik ânında intikam duyguları içerisinde bir Ulusal Meclis tarafından kaldırılmış olduğu için, şimdi yeniden uygulamaya sokulmalarının devrimci bir eylem olarak değerlendirilmesi pek mümkün değildi. Bu borçların ertelenmesi halk tarafından olumlu karşılandı, ancak Konsey’in ticari borçlar konusunda takındığı mütereddit tavır, ekonomik muhafazakârlığının bir göstergesidir ve Proudhoncuların mülkiyet, kredi ve bankacılık uygulamaları konularını nasıl bir korkuyla ele aldıklarını yansıtır niteliktedir.

Hatta Konsey'in boş evleri evsizlere tahsis etme kararı alması (neredeyse kuruluşunun üzerinden bir ay geçtikten sonra) 25 Nisan'ı bulmuştur.

Konsey, işçi sınıfının en çok canunun yakan meselede, Mont de Piété'deki rehinci dükkânındaki malların satışına izin veren o insafsız yasanın düzeltilmesi meselesinde bile kayda değer bir kararlılık göstermedi. Sıradan Parisliler açısından bu yasanın iptali zorunluydu, zira en yoksul zanaatkârların pek çoğu, işgalin en zorlu zamanlarında atölyelerindeki gereçleri ve hatta giysilerini rehine vermişti. Buna rağmen, bu rehinci dükkânının işçi sınıfına pek bir faydası da dokunmamıştı, çünkü şehrin işçilere hizmet veren en büyük rehincisi olan Mont de Piété, en yoksul işçilere karşı oldukça taraflı davranıyordu. En ucuz rehinlere en yüksek faizleri uygulayan dükkân, en değerli rehinlere en az faizi uyguluyordu. Yine de rehin ürünlerin satılması kararı, işçileri en gerekli kişisel eşya ve gereçlerinden ayıran bir Ulusal Meclis hamlesi olarak kayıtlara geçti.

Komün iktidara gelir gelmez Meclis'in bu kararı derhal ateşli bir tartışmanın konusu oldu ve rehinci dükkânının sosyalizasyonu tartışılmaya başlandı. Konsey'in delegeleri, rehinci işletmeyi millileştirme (Blanquiciler), yeniden düzenleme (Jakobenler), tamamen ortadan kaldırma (devrimci sosyalistler), bir işçi bankası haline getirme (Proudhoncular) ve olduğu gibi bırakma (çeşitli cumhuriyetçiler) yaklaşımları arasında bölündü. Komün'ün iş başına gelmesinin ardından yedi hafta geçtikten sonra, 7 Mayıs'ta, Meclis'in çıkardığı yasa yürürlükten kaldırıldı ve sonunda Konsey, rehinci işletmenin hukuki durumuyla ilgili herhangi bir değişiklik yapmaksızın eski borç erteleme kararını yürürlüğe sokmakla yetindi ve değeri yirmi franka kadar olan iş gereçleriyle ev eşyalarının geri alınabilmesinin önünü açtı.

Muhakkak pek çok işçi Konsey'in çeşitli kararlarından oldukça fayda gördü. Örneğin, 27 Nisan'da işverenlerin işçi maaşlarından ceza kesmesi yasaklandı ve 28 Nisan'da da fın işçilerine zorla dayatılan gece çalışma zorunluluğu kaldırıldı. Ancak bu son uygulama bile, fırıncıların protestoları yüzünden geciktirildi. Üstelik Konsey aynı süreçte *livret de travail*'i, yani her işçinin taşımak ve her yeni girdiği işte işverene göstermek zorunda olduğu sicil belgesini de kaldırdı.

Sol perspektiften bakıldığında, Konsey'in en takdir edilen kararı, 16 Eylül'de alınan ve kuşatma sırasında sahipleri tarafından terk edilen boş fabrika ve atölyelerle ilgili olan karardı. Yeni yasaya göre bu işletmeler, kendi kendini yöneten kooperatifler haline dönüştürülebilecekti. Zamanın radikallerine

göre kooperatiflerle ilgili bu karar, birlikçilik fikrine dair önemli bir adımdı; fakat şurası da bir gerçek ki, kuşatma altındaki rejim, üretimi bir şekilde teşvik etmek zorundaydı ve benzer şartlarda, askeri tehdit altında görev yapan her burjuva rejimi aynı amaçla kooperatiflerin oluşturulmasını desteklerdi. Sonuç olarak ona yakın fabrika devralındı ve sendikalar tarafından kooperatif olarak işletildi. Şunu vurgulamak gerekir: bu yeni kooperatifler kamulaştırma sonucu ortaya çıkmadı, her ne kadar mülk sahipleri kuşatma sırasında Paris'ten kaçtıklarını için korkaklar diye adlandırılırsalar da, şehre döndüklerinde mali tazminatlarını alacakları belirtildi. Ancak bu sırada da, sürekli grevlere ve sınıfsal çatışmaya sahne olan büyük Cail fabrikası tamamen boş bırakıldı.

Komün'ün, şahıs atölyelerinin kaynak kullanımı ve fiyat belirleme konularında işbirliği yapmak üzere oluşturdukları gönüllü üretici birliklerini teşvik etmeye çalıştığı şüphesizdir. Bu türden yaklaşık kırk üç zanaatkâr kooperatifi kuruldu, ancak bunlardan pek azı, çalışanları *Versailles*'a karşı barikat kurmaya çağrılana kadar, iş düzenini oturtabildi. Üstelik, sonraları "işçi denetimi" olarak adlandırılacak teşebbüslerde her zaman görülen problemlerle karşılaştılar, piyasa bunları tamamen bağımsız işletmelerle rekabet içine girmeye zorladı. Aslında bu tür üretici kooperatiflerinin genellikle rahatsız edici bir şekilde "kolektif kapitalizme" kayma eğilimi gösterdiği söylenebilir. Hem kapitalist sistemin bir parçası olmaya eğilimlidirler, hem de geleneksel bağımsız atölyeler kendi ürünleri için kooperatiflerden daha az ücret talep ettiklerinde yaşama şansları kalmaz. Bu yüzden de ya o iş sahasından çekilmek ya da rekabet içerisine girmek zorundadırlar.

Ne yazık ki Proudhon'un yazılarında bu piyasa rekabeti meselesinin üstesinden nasıl gelinebileceğine dair bir açıklama yer almıyor; ancak kapitalist ekonomik zorunluluklar "kıızıl" Paris'te olduğu kadar "beyaz" Versailles'da da oldukça güçlü bir şekilde kendisini gösteriyordu. Zanaatkâr sosyalizminin temel fikirlerinin aksine Komün, paralı müşterilere son derece ihtiyaç duyan kooperatiflerden değil, en ucuza satış yapan tedarikçilerden, geleneksel bağımsız firmalardan alışveriş yapma eğilimindeydi. Pek çok şikâyetin gelmesi sonucunda ancak, Komün 12 Mayıs'ta bu siyaseti değiştirerek kooperatiflere öncelik tanımaya ve çeşitli araçlara kooperatiflerden alışveriş yapılmasını telkin etmeye başladı. Zanaatkâr sosyalizminin bu kadar temel bir ilkesinin bile zorla uygulamaya konulabilmesi, Komün'ün mali muhafazakârlığının ve dar ekonomik bakış açısının kanıtı niteliğindedir.

Komün'ün Fransa Bankası ile ilişkileri de Merkez Komite'den çok farklı değildi, büyük bir finansal kuruma meydan okumaktan ziyade komik bir oyun sahneler gibiydi. 29 Mart'ta, Komün'ün kurulmasından bir gün sonra Komün, yetmiş altı yaşında bir mühendis olan Charles Beslay'ı Banka'ya temsilci olarak gönderdi. Devrimci sosyalist bir yapıdan beklenecek olan tutumun aksine Konsey, Beslay'e, bu son derece önemli kurumu Komün adına yönetme yetkisi vermedi, bu kurumu tüm Fransız burjuvazisine karşı bir koz olarak kullanmak üzere bir hamle bile yapmadı. Beslay'in görevi yalnızca bankanın faaliyetleri üzerinde yüzeysel bir denetleme yapmaktan ibaretti. Beslay, son derece katı ve güçlü bir kuruluş olan bu bankayla zıtlasacak bir tabiata da sahip değildi. Bu ihtiyar adam Proudhon'un eski bir dostu ve hatta ateşli bir takipçisiydi ve belki de onu böyle büyük bir bankayla uğraştığı anda bu kadar güçsüzleştiren şeylerden biri de bu eski dostluktu. İlginçtir, Proudhon bir zamanlar zanaatkârlar adına "kredilerin düzenlenmesi" talebinde bulunmuşken, dostu Beslay artık Fransa'daki en büyük kredi kurumunda, kamulaştırılarak Proudhoncu bir Halk Bankası'na dönüştürülebilecek bu kurumda görevliydi.

Beslay ile bankanın yönetici koltuğundaki Marqui de Ploeuc arasındaki görüşme, iyi bir arkadaşlığın başlangıcı oldu. Oldukça hoşsohbet bir insan olan yetenekli marki, bu ihtiyar adamla Komün'ün son anına dek sürecek iyi bir ilişki kurmayı başardı. Beslay, kuşatma günlerinde bir ambulans servisi kuran markiye bu yüce gönüllüğünden dolayı teşekkür etti ve bu iki isim, Fransa'nın finansal bütünlüğünün ve ticari çıkarlarının bu finans kurumunu korumaktan geçtiği üzerinde fikir birliğine vardılar. Bir önceki gün Ulusal Muhafızlar kaba bir şekilde binaya girmiş ve silah araması yapmışlardı. İhtiyatlılığıyla tanınan Beslay de yetkisini kullanıp duruma müdahale ederek Muhafızların bankanın işini aksatmamalarını sağlamıştı. Baharın geri kalan günlerinde de marki bir yandan Komün'ün finansal taleplerini yerine getirirken, bir yandan da epeyce altını sistematik bir şekilde Beslay'in burnunun dibinden *Versaillais*'a kaçırmıştı. Konsey, kendi adına görece mütevazı miktarlarda kredisini alabildiği sürece bankadan oldukça memnundu.

Marx daha sonraları Komün'ün kendi iç mantığını –anlaşıldığı kadarıyla sosyalist mantığı– yakalayabilmesi için o dönemde daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu yazmıştır. Zaman yönünden bir sorunu olmasaydı acaba Komün sosyalizme doğru evrilir miydi? Radikal zanaatkârlara göre, var olan ekonominin karşısındaki en insancıl alternatif, hâlâ, ister belli sayıdaki işçi ta-

rafından sahip olunsun ve yönetilsin, ister küçük şahıs atölyelerine sahip zanaatkârlar tarafından oluşturulmuş olsun, birlikler –kooperatifler– idi. Bu bağlamda, komün en iyi ihtimalle kooperatifleri daha fazla teşvik ederdi denebilir. Ancak daha önce de gördüğümüz gibi, üretim araçlarının –belediye adına bile olsa– ortaklaşa sahiplenilmesi ve yönetilmesi, özel mülkiyetin kamulaştırılması gibi fikirler, delegelerinin çoğunun aklının ucundan bile geçmiyordu. Komün, özel mülkiyetin, piyasanın ve hatta kârın yerine üretim araçlarının ortaklaşa sahiplenildiği, paylaşımın ihtiyaca göre yapıldığı, kısaca komünist ilkelere dayalı bir toplum yaratmaktan kaçınıyor veya bu ihtiyacı görmezden geliyordu.

Komünar barikatlarındaki kızıl bayrakların sayıca çokluğuna ve Komün hakkında yayılmakta olan çok sayıda efsaneye rağmen, bu dönem on dokuzuncu yüzyıl devrimlerinin ne tepe noktasıydı ne de sınıf bilincinin en görünür olduğu dönemdi. Haziran 1848 ayaklanmasının (Komün’le kıyaslandığında devrimci gelenek tarafından tamamen unutulmuştur) sınıf bilinci çok daha yüksekti ve “emeğin örgütlenmesi”nde temel değişiklikleri yapma konusundaki azmi çok daha belirgindi. Hatta 1848, kapitalist ilişkilerin yerine kooperatif ilişkiler koyma konusunda da çok daha cesurdu. Roger V. Gould, Haziran 1848 ayaklanması ve 1871 Komünü konusunda yaptığı kapsamlı araştırmada Komün’ün sınıfsal tabiatının abartıldığı ve belediye odaklı (ve vatansever diye eklemeliyim) yanının daha az görüldüğünü belirtir. Haziran 1848 ayaklanması işçilerin kurtuluşunu talep ederken, Komün Konseyi (ve Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komitesi) kendilerini tüm vatandaşların temsilcisi olarak görüyordu. Komün’ün “kentlerin özgürlüğü ve cumhuriyetin muhafızlığı” konulu talepleri, Gould’a göre 1848’de yaygın olan sınıf odaklı beyan ve açıklamalardan oldukça farklıydı:

Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komitesi, Komün seçimlerini ilan ettiği (oldukça dikkatli hazırlanmış) bildirisinde, kimin adına hareket ettiğini oldukça açık bir biçimde ortaya koymuştu. Komitenin taban kabul ettiği kitle, yani devrimin kendisi, sınıfsal aidiyetlerden tamamen bağımsız olarak tüm Paris şehriydi.¹⁷

Haziran 1848 ile Komün’ün ortak noktası, birisinin erken bir tarihte ve zanaatkâr sosyalizmi fikrinin hegemonya döneminde ortaya çıkmış, diğeri-

¹⁷ Roger V. Gould, *Insurgent Identities: Class, Community and Protest in Paris from 1848 to the Commune* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), s. 168.

ninse bu fikrin sönümlenme evresinde ortaya çıkmış olmalarıdır. Komün'ün hem beyanlarında hem de uygulamalarındaki yaklaşımı, Haziran isyancılarının tam tersine, ılımlılığıyla öne çıkıyordu. Bu anlamda, sosyalizm tarihinde önemli bir yer tutmasına rağmen, Komün aslında 1848'de ulaşılmış zanaatkâr sosyalizmi siyasetinden geriye düşmenin bir belirtisidir.

Komün İçerisindeki Çatışmalar

Komün, ilanının ertesi gününde ulusal hükümetin bilindik bakanlıklarına denk düşen komisyonlar kurmuştu. Bunlardan ilk haftalarda en önemli olanları İdari Komisyon ve Askeri Komisyon'du. İdari Komisyon dört sivil ve üç asker üyeden oluşuyordu. Siviller Proudhoncu bir öğretmen olan Gustave Lefrançais, ateşli bir Blanquici ve gazeteci-tarihçi olan Gustave Tridon, Blanquici bir mühendislik öğrencisi olan Edouard Vaillant ve aşırı radikal sözlerine rağmen kendisini tehlikeli durumlardan kurtarmaktan başka bir iş yapmayan Félix Pyat'dı. Askeri üyeler ise aslında bir kitapçı dükkanı işletmesine rağmen Ulusal Muhafızlarda önemli bir mevkiye seçilmiş olan Jules Bergeret, 18 Mart'tan sonra derhal Versailles'a saldırılmasını teklif etmiş ateşli bir Blanquici metal işçisi olan Émile Duval ve aynı saldırı teklifinin destekçilerinden olan Blanquici öğrenci Émile Eudes'ti.

Askeri Komisyon, İdari Komisyon'daki üç üyenin –Bergeret, Duval ve Eudes– yanı sıra 31 Ekim'deki Hôtel de Ville saldırısındaki önemli rolüyle ün kazanmış olan Gustave Flourens'i de içeriyordu. İkiisi de genç Blanquiciler olan Raoul Rigault ve Théophile Ferré de Emniyet'i, yani Paris polisinin idaresini teslim aldılar.

1848'deki Geçici Hükümet'in aksine Komün, Paris işçi sınıfının çıkarlarını savunduğunun bir kanıtı olarak bir Çalışma ve İş Bulma Komisyonu da kurdu. Bu komisyonun ve Sanayi Komisyonu'nun başında, Komün'ün en önemli Enternasyonalist ve sosyalist üyeleri yer alıyordu. Bunlar, kuyumculuk yapan (ve Marx'la yakın temas halinde olan) Léo Frankel, bronz işçisi Albert Thiesz ve yayıncı Benoit Malon'du. Sendikalist ve Enternasyonalist Eugene Varlin, Enternasyonalist Victor Clément ve Proudhoncu Charles Beslay ile birlikte Finans Komisyonu'nun başındaydı. Bu arada Komün'ün en etkileyici figürlerinden birisi olan, yaşlı ve hasta olduğu için Komün'deki önemli mevkilere gençlerin gelmesi içinçabalayan, ancak sorunlar çıktıkça yine her işle ilgilenmek zorunda kalan Charles Delescluze'u de unutmamak gerekir.

Komünal Konsey ve komisyonları, bir bütün olarak, ideolojik açıdan çok dağınıktı ve işlevsel olamayacak kadar çok sayıda aksi entelektüel ve bohemi barındırıyordu. Proudhoncular sosyalistlerle sürekli çatışıyor, Jakobenler hemen herkesle ve kendi aralarında birbirleriyle kavga ediyordu. Üstelik, Komün üyelerinin çoğu, birden fazla seçmen tabanına karşı sorumluydu. Komün ne zaman şehrin sorunlarını sistemli bir şekilde ele almaya çalışsa, başkent hayatının çeşitli alanları üzerinde hak iddia eden çok sayıda kuruluş ve grubun varlığından dolayı çalışmalar köstekleniyordu. Aslında 28 Mart'ta Komünal Konsey'in ilanı, gündelik hayat içerisinde ve sokakta Komün'ü oluşturan çok sayıdaki komite, kulüp ve diğer yerel kuruluşlar açısından ciddi bir değişim olarak algılanmamıştı. En başta, *arrondissement*'lerin (ilçelerin) başkanları, Konsey'in meşruiyetini sorguluyor ve kendilerinin Paris'teki yegane yasal idari yapı olduğunu öne sürerek sürekli sorun çıkarıyorlardı. Bu itirazlar, kendi inisiyatifleriyle hareket eden yerel Ulusal Muhafız komiteleri bu başkanları görevlerinden uzaklaştıran devam etti. Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komitesi –tüm yetkilerini Konsey'e devretmiş olmasına rağmen– varlığını sürdürüyor, adeta Hôtel de Ville'e paralel ikinci bir iktidar gibi faaliyetine devam ediyordu. Başka bir sorun da, yerel düzeyde Konsey'in siyasetine sık sık köstek olan Yirmi İlçe Heyeti'nin varlığıydı.

Mahallelerde varlığını koruyan sayısız komite ve kulüp de yerel iktidar anlamında sorun teşkil ediyordu. Muhtemelen bu yapıların her toplantısında aynı sayıda insan bulunmuyordu, fakat bazen bu toplantılarda binlerce insan bir araya geliyordu. Kulüplerin siyasi duruşları tüm siyaset yelpazesini kapsayacak kadar genişti ve çoğunlukla merkezîyetçi Jakoben görüşle Varlet'nin 1873'te savunduğu aşırı liberter görüşlerin bir karışımı etrafında birleşiyordu. Örneğin Saint-Ambroise Kilisesi'nde toplanan Club des Prolétaires, Büyük Devrim'in radikal cephesini taklitte, Komün'ün kendi başına karar almaktan vazgeçmesi ve tüm önerilerinde halkın onayını araması gerektiğini savunuyor ve bu talebinde Club Saint-Nicholas-des-Champs'den de destek görüyordu.

Neyi savunurlarsa savunsunlar bu kulüpler siyasi yapılar olarak taşıdıkları önemin bilincindeydi. Club Saint-Nicholas-des-Champs, bir kulüpler federasyonu oluşturulması konusunda büyük çaba gösterdi, çeşitli kulüplerde yapılan tartışmaları özetleyen ve kabul edilen önerileri içeren günlük *Bulletin communal*'in çıkarılmasını üstlendi. Hatta kısa ömürlü bir Kulüpler Federasyonu da kuruldu. Edwards'ın aktardığına göre bu federasyon komitesi gün-

lük toplantılar düzenliyor ve bu federasyona bağlı kulüpler “kendi aralarında önergeleri dolaştırıyorlardı.”¹⁸ Komün’ün Paris sokaklarında Ulusal Meclis’in birliklerine direnme vakti geldiğinde bu kulüpler, halk direnişini sağlamak üzere yapılan çalışmalarda önemli görevler üstlendiler.

Tüm bu komiteler, Konsey ve onun alt komisyonları, bir anlaşmazlık batağı içerisindeydiler. Siyasi, toplumsal ve ne yazık ki kişisel temele dayanan bu anlaşmazlıklar hem bu yapıları birbirine düşürüyor hem de kendi iç işleyişlerini sekteye uğratiyordu. Paris belediyesi, çok sayıdaki komitenin görev alanlarının ne olduğunu açıkça belirten ve bunların ne şekilde koordine edileceğini açıklayan bir komünal anayasaya ihtiyaç duyuyordu. Ancak böyle bir metin mevcut değildi. Meclis’in merkeziyetçi ve devletçi olduğu ölçüde, Komün de hem şehir yönetimi konusunda hem de Ulusal Muhafızların yeni aldığı adla *fédérés*’in yönetiminde ademi merkeziyetçi ve konfedere bir yapıya sahipti. Paris, 1793’ten yani Varlet’den sonra ilk kez Fransa’da merkezi devletin karşısına genel anlamda liberter bir alternatifle çıkmıştı. Ancak askeri tehlike hali sebebiyle bu liberter yapıyı korumak zor olacaktı, zaten en liberter kuruluş bile düzenli askeri güçlerle çatışmak için bir ölçüde merkeziyetçiliğe ihtiyaç duyar. Ne yazık ki *fédérés* de en az diğer kulüpler ve *arrondissement* örgütleri kadar yerel bir yaklaşıma sahipti. Aldıkları kararlar genelde tek bir mahalle komitesinin iradesine dayanıyordu.

Tüm bunlara ek olarak, Ulusal Muhafızlar Federasyonu Merkez Komite’sinin artık *fédérés*’ten kendisinin değil de Askeri Komisyon’un sorumlu olduğu kararını kabul etmeyişi sonucu, Komünal Konsey’in otoritesi daha da sarsıldı. Merkez Komite, Komün’ü askeri değil, tamamen siyasi ve idari bir yapı olarak görüyordu ve bu nedenle de Komünal Konsey’in kurulmasıyla teslim ettiği Muhafızlar üzerindeki denetimi yeniden kazanmak istiyordu.

Sonunda Ulusal Muhafız birlikleri, hem Komün’ün Askeri Komisyonu’ndan hem de doğrudan Merkez Komite’den gelen emirlere uymamaya başladı. Bazı topçu birlikleri tamamen kendi başlarına hareket ediyor, yalnızca bağımsız *arrondissement* komitelerinden aldıkları emirlere uyuyordu. Başka birlikler, görevde ihmali bulunduğu şüphelendikleri komutanları tutuklayacak kadar ileri gidebiliyordu. Yani o kadar kaotik bir işleyişe sahiptiler ki, Komün’ün askeri gücünü tamamen işlevsiz hale getirmişlerdi. En aciliyet gerektiren zamanlarda Komün’ün komutanları halkı *Versaillais*’a karşı ha-

¹⁸ Edwards, *Paris Commune*, s. 281.

rekete geçirmeye çalışırken bile *fédérés* birlikleri çoğunlukla emirlere uymuyordu. Merkez Komite'nin kendisini Komün'e karşı konumlandırması, birliklere askeri düzen kazandırma ve onları şehrin ihtiyacı olan etkin güçlere dönüştürme görevini aksatmasına neden olmuştu.

Ulusal Muhafızların kaotik yapıda ve disiplinsiz olmasının yanı sıra, Lis-sagaray'ın vurguladığı gibi, 19 Ocak saldırısında göstermiş olduğu cesarete rağmen, bir meydan savaşı verebilecek yapıda olmadığı da aşikârdı. *Fédérés*, en iyi ihtimalle bir müdafaa gücü olarak değerlendirilebilirdi, düzenli birliklere saldırabilecek bir yapı değildi. Özellikle Komün'ün ilk günlerinde iyi eğitilmiş, tecrübeli ve disiplinli bir kuvvet Thiers'in ordusunu yenebilirdi, üstelik Muhafızlar rakiplerinden çok daha iyi bir motivasyona sahipti. Ancak bu askerler, düzenli ordu karşısında başarı sağlayabilecek özelliklerin hiçbirine sahip değildi. Küçük başarılarla ve olağanüstü kahramanca eylemlere rağmen *fédérés*, disiplinli *Versaillais* karşısında hiçbir zaman kayda değer bir zafer elde edemedi.

Komün Savaşta

Komün'ün Muhafızları koordine etmek ve onları etkili bir saldırı gücü haline getirmek üzere eğitmekteki yetersizliği, Ulusal Meclis'in ve Versailles'daki devletin başının Komün'e çok fazla zaman tanımak niyetinde olmaması etkeniyle birleştiğinde, daha da vahim hale geliyordu. Yüzyılları kapsayan devrimci hareketler tarihin sürekli ortaya koyduğu gibi, karşı-devrimin sınıf savaşı esnasında acıması yoktur ve bu yüzden de Komün, eğer varlığını sürdürmek istiyorsa, Thiers kendi düzenli ordusunu oluşturmadan önce *fédérés* ile *Versaillais*'a saldırmak zorundaydı.

Komün bunu yapmadı. *Versaillais* 2 Nisan'da Paris'in altı mil kadar kuzeybatısında yer alan Courbevoie kışlalarına kısmi bir saldırı düzenledi. Komün'ün naifliğini, bu saldırıya karşı verdiği tepkiden daha iyi açıklayan hiçbir şey yoktur. Ulusal Muhafızlar o gün Thiers'in kuvvetlerinin karşısına çıktığında iyi bir sınav veremedi, hatta apar topar geri çekilmek zorunda kaldı. Thiers, birliklerine bu kaçan askerleri takip etme emri verebilirdi, ancak askerlerinin henüz yeterince güçlü olduğuna inanmıyordu. Paris'i boşalttıktan iki hafta sonra elinde hâlâ yalnızca 35.000 düzensiz asker ve 3000 jandarma vardı.

Ancak kötü niyetini belli edercesine, esir alınmış beş Komünarı öldürdü ve Komün'de buruk bir öfke patlamasına sebep oldu. İdari Komisyon, derin-

den sarsılmış bir açıklama yayınladı: “Kralcı komplocular SALDIRDI. Bizim ılımlı tavrımıza rağmen SALDIRDILAR.”¹⁹ Bu tepki, çok daha büyük bir problemin belirtisiydi. Komün’ün, tamamen bir sınıf savaşı olmasa bile açıkça bir toplumsal savaşın ortasında uğradığı saldırı karşısında bu derece şoka uğraması, aşırı derecede kendi kendini aldatan bir tavrın ifadesiydi. Bu kadar şaşkınlık göstermesi psikolojik metanetsizliğinin, siyasi yetersizliğinin ve tabii ki kararlı düşmanın karşısında direnmeye hazırlıksız oluşunun bir ifadesiydi.

Komün, kendisini yok etmeye kararlı ve acımasız bir düşman tarafından başlatılan bir iç savaşın eşiğinde olduğu gerçeğini henüz kabul etmemişti. Vakit çok geç olana kadar da bu gerçeği kabul etmeyi başaramadı, hâlâ muzafer olma şansı varken düşmanın karşısına çıkmanın gerekliliğini göremedi. 18 Mart’tan sonraki haftalarda öncelikle Merkez Komite’nin, sonra da Komünal Konsey’in *Versillais*’in niyetlerini anlamayı başaramaması, cumhuriyetçi meşruiyete dair bitmeyen didişmeleri, hâlâ doğru dürüst tanımlanmamış katı “anayasal” çerçevenin dışındaki tüm eylemlerin etrafını saran belirsizlik, Fransa Bankası konusundaki korkak tavır, kamulaştırma konusundaki tereddütler (ki savaş sırasında pek çok burjuva devlet bile bu yola başvurmuştu) bir araya gelerek 1871 Paris Komünü’nün çöküşünü hazırladı.

Ulusal Muhafızların başarısızlığı –ve bu sırada cesareti– *Versillais*’in Courbevoie saldırısından hemen sonra, 3-4 Nisan’da açıkça belli oldu. Önceki saldırıdan dolayı öfkeye kapılmış olan ve bir karşı saldırının gerekli olduğunu fark eden Komün, Thiers’in askerlerine karşı bir “büyük taarruza” girdi. Thiers, bir gün önceki saldırısının dışında, son derece kışkırtıcı açıklamalar yaparak ve kenti top atışına tutarak bu saldırıyı başarıyla tahrik etti. O zamana kadar hala kısmen soyut bir fikir olarak var olan topyekûn iç savaş ihtimali, bu hamleyle tamamen gerçeklik kazandı.

Komünal Konsey, saldırıdan bir gece önceki toplantıda *fédérés*’in komutasını, askeri kariyerine garip bir şekilde bir gerici olarak başlamış, Temmuz 1848’de barikatlara saldırmış, ancak sonradan daha liberal görüşleri benimsemiş bir subay olan Gustave-Paul Cluseret’ye verdi. Cluseret, Amerikan İç Savaşı’nda önce Kuzey için savaşmış, sonra Enternasyonal’e kaymıştı. Kendisiyle alay edenler genelde onu “Yankee” olarak adlandırıyordu, çünkü pek çok Amerikalı subay gibi onun üniforması da hep dağınıktı, tavırları oldukça

¹⁹ Akt. Arthur Adamov, *La Commune de Paris, 18 Mars-28 Mai 1871* (Paris: Editions Sociales, 1959), s. 30, vurgu yazara ait.

serbestti ve tıpkı Amerikan başkari U.S. Grant gibi sürekli puro içiyordu. Ancak bu demokratik “Yankee” tavırlarına karşı, tam bir disiplin yanlısıydı ve Ulusal Muhafızları disiplinli bir askeri kuvvet haline getirme niyetindeydi. Fakat bir gün sonrası için planlanan “büyük taarruzu”, düşünceşizce karar verilmiş ve kaybetmeye mahkûm bir hamle olarak görüyordu. Ne olursa olsun, Komün’ün savaşı delegelerine son dakikada seçilmiş biri olarak yapabileceği çok fazla şey yoktu. Edwards’ın da belirttiği gibi, “akıllıca davranarak sorumluluk almaktan kaçtı, aceleyle aldıkları kararı uygulama işini kararın sahibi generallere bıraktı.”²⁰

Gerçekten her şey alılacele oldu. Taarruzun en ateşli savunucuları Askeri Komisyon üyeleri olan Duval, Eudes ve eskiden kitapçılık yapan Bergeret’ydi. Saldırı planına göre bu tecrübesiz subayların her biri bir tugayın başına geçecek, batı kapılarından birine doğru ilerledikten sonra Versailles’a yönelecek ve orada diğer tugaylarla birleşerek ortak saldırıyı başlatacaktı. Lissagaray’ın da acı bir şekilde belirttiği gibi, bu basit plan eğer “tecrübeli subaylar ve ciddi tugay komutanları” olsaydı “kolayca uygulanabilir” nitelikteydi.

Ancak birliklerin çoğunun 18 Mart’tan beri komutanı, Ulusal Muhafızların bir kurmay heyeti yoktu ve 40.000 askere komutanlık yapacakları iddiasındaki generallerin hiçbirisi meydan savaşı tecrübesine sahip değildi. En basit tedbirleri bile ihmal ettiler, ağır silahların, cephane arabalarının ya da ambulansların nasıl yönlendirileceğini bilmiyorlardı, günlük plan yapmayı unutarak askerleri saatlerce sis içerisinde aç bıraktılar. Her asker en sevdiği komutanın arkasında saf tuttu, pek çoğunun mermisi bile yoktu, taarruzun bir gösteri olduğunu zannediyordu.²¹

Tugaylar Paris’ten coşkuyla, kadınların ve çocukların uğurlamasıyla ayrıldı. Askerler *Versaillais* birliklerinin karşısına çıktıklarında çatışma olmaksızın onların 18 Mart’taki gibi kendilerine katılacağını safça ummaktaydılar. Sonuç olarak, *fédérés* silah açısından yetersiz ve ciddi bir çatışma için hazırlıksız durumdaydı.

Beklendiği üzere her şey ters gitti. En kuzeydeki tugay –Bergeret’nin emrindeki 15.000 asker– kuzeydeki Rueil köyüne doğru (yalnızca sekiz topla!) hareket ederken Mont-Valérien’den, yani Paris’in en ileri askeri noktasından geçmek zorundaydı ve bu nokta 18 Mart’tan sonra Merkez Komite’nin boş durmasına rağmen ele geçirmediği noktaydı. *Fédérés* askerleri arasında kale-

²⁰ Edwards, *Paris Commune*, s. 198.

²¹ Lissagaray, *History of the Commune*, s. 164-5.

nin o anda Komün'ün elinde olduğuna dair bir dedikodu yayılıyordu fakat bu tamamen yanlış bir bilgiydi. Bergeret'nin birlikleri kalenin önünden geçerken *Versillais* topçularının ateşi üzerlerine yağmaya başladı. Bergeret'nin askerleri şaşkına dönüp "İhanet!" çığlıkları atarak araziye dağıldı ve sağ kanadın tamamı hızla Paris'e kaçtı. Bergeret az sayıda askerle devam etti, Versailles'ın dört mil kadar yakınına geldi, fakat o noktada pes etmek zorunda kaldı. Flourens, az sayıda adamıyla birlikte Rueil'e vardı, ancak orada bir Versailles süvarisi tarafından öldürüldü.

Harekatin en sol kanadındaki Duval'ın birlikleri de daha başarılı değildi. Ağır silahı ve cephanesi yetersiz olan askerler Duval'i, kendisini öldürecek olan *Versillais* birliklerinin elinde bırakarak geri çekildi. Merkez hatta gelince, Eudes'in emrindeki 10.000 Muhafız Meudon'a gelinceye dek batıya doğru ilerlemeyi başardı, ancak korunaklı *Versillais* garnizonunu teslim almak için yeterli silah ve cephane olmadığı için Paris yakınlarındaki güvenli bir alana çekildiler. Şans eseri Paris'ten ağır silahlar aceleyle getirildi ve Versailles birliklerinin karşı saldırıya geçmesi önlendi.

Bu taarruz, Paris ve Versailles'ın askeri kaderleri konusunda bir dönüm noktası oldu. Paris Komünü bu noktadan sonra Thiers'e karşı hiçbir ciddi saldırıya kalkışmadı ve Ulusal Muhafızlar, sınırlı başarılarına ve çeşitli kahramanca eylemlerine rağmen, düşmanlarına karşı ciddi bir zafer kazanamadı. *Versillais* ise bu zaferle daha da cesaretlendi ve 9 Mayıs'ta Issy, 13 Mayıs'ta Vanves gibi önemli kaleleri birer birer alarak düzenli olarak Paris'e yaklaştı. Thiers'in birlikleri birkaç gün içerisinde, Bismarck'ın tam da bu amaç için sallıverdiği binlerce Fransız savaş esirini de saflarına katarak şehir surlarının birkaç yüz metre yakınına kadar geldi.

Komün, esir Komünarların öldürülmesine tepki olarak 6 Nisan'da "Paris halkının düşmanı" olmasından şüphelenilenlerin tutuklanıp yargılanmasına imkân veren Esirler Yasası'nı çıkardı. Paris başpiskoposu da dahil çok az sayıda insan gözaltına alındı ve Nisan ortasında Komün, bunları Thiers'e Blanqui'nin serbest bırakılması karşılığında vermeyi teklif etti. Thiers ise akılcı davranarak bu öneriyi reddetti, zira bu ihtiyar devrimciyi vermenin Komün'e bir ordu teslim etmek kadar önemli olduğunun farkındaydı.

Komün, 1 Mayıs'ta bazı iç tartışmalar sebebiyle Cluseret'yi tutukladı ve onun yerine, Prusyalılara teslim olduğu için Ulusal Meclis'in aleyhine dönmüş başarılı bir subay olan Louis Rossel'i savaş delegesi olarak atadı. Rossel, Ulusal Muhafızları disiplinli bir kuvvet haline getirmek için uğraştı, ancak

her zamanki özerklik engellerine takıldı. Selefinden daha gösterişsiz bir komutan olduğu için kısa sürede hem *fédérés*'in hem de Komün'ün güvenini kaybetti. Atarınasından yalnızca dokuz gün sonra, kısmen de Issy Kalesi'nin –şehir müdafaasının kilit noktasının– düşmesi sebebiyle istifa etti ve Komün'e gerçek veya uydurma suçlamalar konusunda hesap vermemek için Paris'in kalabalık mahallelerinde izini kaybettirdi. Komünar liderlerin görevde olmaya devam edecekleri üç hafta içerisinde tartışmalar şiddetini iyice artırdı. 1 Mayıs'ta, tam Issy'nin düşmesinin akabinde, Jakoben-Blanquici çoğunluk, bir Kamu Güvenliği Komitesi kurarak merkezi denetimi arttırmak konusundaki tartışmada Proudhonculardan ve bazı Enternasyonalistlerden ayrıldı.

Böylesi bir askeri tehdit ortamında, bir ölçüye kadar merkezi denetimin kesinlikle gerekli olduğu tartışmasız bir gerçektir, fakat komitenin isminin ne olacağı bitmek bilmez tartışmalara neden oldu. Jakobenler ve Blanquiciler, kendilerini devamı gördükleri geleneğe atıfla, Kamu Güvenliği Komitesi ismini savunurken, Proudhoncular ve çok sayıda Enternasyonalist, 1793'te Paris Komünü'nü yok edenin Kamu Güvenliği Komitesi olduğunu öne sürdüler. Tartışmalar o kadar sertti ki, bir Jakoben olan Jules Miot, isme karşı çıkan azınlığın "Girondist" oldukları için yargılanmalarını talep etti. Miot'nun talebi yerine getirilmediyse de, Komün'deki çoğunluk –altı oyla– bu kötü şöhretli ismi kabul etti.

Bu isim, yeni bir terör dalgasının geleceğine dair endişeler uyandırdıysa da Kamu Güvenliği Komitesi, Komün'ün düşmanlarına yönelik kitlesel infazlara girişmedi. Hatta eleştirel veya düşmanca yayın yapan dergileri kapatmanın, zorla askere almanın ve Paris'te Versailles için çalışan ajanlara karşı tedbir olarak herkese kimlik kartı düzenlemenin ötesine geçmedi. İmparatorun Austerlitz savaşıdan sonra ele geçirdiği toprak dolayısıyla Bonapartist emperyalizmin ve militarizmin simgesi haline gelmiş I. Napoleon'un Vendome tugayını dağıtmak gibi bazı eylemleri tamamen sembolik nitelikteydi. Komite, Delescluze'un etkisiyle, her ne kadar karşılıklı güvensizlik ve ideolojik ayrılıklar devam etse de, Komün'ün son günlerinde azınlık ile çoğunluğu bir araya getirmeyi başardı. Artık bir cesede dönüşmüş olan Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi, Komün ile karşılıklı yetkiler konusunda uzlaşmaya vardı. Ancak bu anlaşmanın artık hiçbir anlamı yoktu; yeni salıverilmiş mahkûmları da saflarına katmış olan *Versillais*, Paris sokaklarına girmek üzereydi.

Komün, 21 Mayıs'ta tüm üyeleriyle Hôtel de Ville'de, Jules Miot'nun kötü niyetli girişimi neticesinde Cluseret'yi Issy'nin kaybedilmesi sebebiyle yargılamak üzere toplandı. Akşam saat yedide birdenbire Kamu Güvenliği Komitesi üyelerinden birisi bağırarak içeri girdi: "Durun! Durun! Son derece mühim bir haberle geldim, gizli oturum talep ediyorum."²² Bu üye, Komün'ü *Versaillais*'ın Paris'e girmek için bir yol bulduğu ve akın akın Paris'e doluştuğu haberini ilettili.

Bu noktada Komün'ün derhal kararlı bir askeri adım atması beklenebilirdi. Ama gerçekte, şaşkına dönmüş Komün, Cluseret'yi beraat ettirdi ve ondan sonra her bir üye kendi *arrondissement*'ına dağıldı. "Dolayısıyla Komün'ün konseyi, Versailles'lılar Paris'e girdiği anda, bu en ciddi tehlike anında tarihten ve Hôtel de Ville'den çekildiler." Lissagaray, tiksinti içerisinde şunları yazar:

Kalıcı bir komite talep edecek kimse yoktu, yanındaki delegeye dönüp haberleri beklemeyi öneren tek bir kişi çıkmadı... Bu belirsizlik anında, çok acil bir durum karşısında bir müdafaa planı yapmanın ya da büyük bir felaket yaşanması durumunda önemli kararlar almanın gerekli olabileceği bu anda bir kişi bile, hiçbir şey için ısrar etmedi.²³

Açık herhangi bir siyasi veya örgütsel yönü olmayan, çatışma içerisinde, kafası karışık ve trajik bir grup adamın son beceriksizliği bu oldu.

Kanlı 22-28 Mayıs Haftası

Mayıs ortasında Thiers'in askerleri Paris'in güneybatı surlarına o kadar yakındı ki, konuşmaları surun diğer yanındaki *fédérés* tarafından duyulabiliyordu. Ancak tüm bu ilerleyişe rağmen hâlâ surları aşamamışlardı, daha önceki şehre girme teşebbüsleri muhalefetle karşılaşp püskürtüldüğü için cepheden ve doğrudan bir saldırıyı da göze alamıyorlardı. Bu yüzden şehri bombardıman altında tutmaya devam ettiler. Bilmedikleri nokta ise şuydu: aslında şehre çoktan başarılı bir saldırı düzenleyebilirlerdi, çünkü *fédérés* surlardaki müdafaa açısından son derece önemli ve saldırıya oldukça açık bazı noktaları korumuyordu.

²² Akt. Alistair Home, *The Fall of Paris: The Siege and the Commune of 1871* (New York: St. Martin's Press, 1965), s. 364.

²³ Lissagaray, *History of the Commune*, s. 309.

21 Mayıs Pazar günü, Ducatel adında biri, şehrin güneybatı kısmında, Porte de Point de Jour yakınlarında bir akşamüstü gezintisine çıkmıştı. Kamu İşleri Departmanı'nda bir mühendis olan Ducatel, Komün'e karşı pek sıcak hisler beslemiyordu. Yürüyüşü sırasında *fédérés*'in son derece stratejik bir noktayı korumadığını fark etti, kapı savunmasızdı ve ele geçirilmeye son derece müsaitti. Saat üçte surun üzerine tırmandı, karşı taraftaki Versailles askerlerine beyaz bir mendil sallamaya ve "Gelin" diye bağırmaya başladı.

Versailles askerleri önce tereddüt etti, bundan önce de benzer şekillerde birkaç kez kandırılmış ve girme teşebbüslerinin sonucunda *fédérés* ateşine maruz kalmışlardı. Bir bahriye subayı, Ducatel'e doğru ilerleme cesaretini gösterdi ve surun o kısmının ve tüm siperlerinin gerçekten de askersiz olduğunu gördü. Geri döner dönmez bu haberi komutanı General Douay'e telgrafla bildirdi ve general de bunun bir tuzak olup olmadığını dikkatle araştırılmasını sağladı. Sonra bölgeye yaptığı bombardımanı keserek askerlerini küçük gruplar halinde şehre soktu. Gün doğmadan 60.000 kadar Versailles askeri Paris'e girmiş ve başkente topyekûn bir saldırı için hazırlanır durumdaydı.

O gece, Kamu Güvenliği Komitesi'nin başında yer alan ve kağıt üzerinde *fédérés*'in komutanı olan Delescluze, halkı ve Muhafızları sokaklara çıkmaya ve merkezi olmayan bir barikat savaşında yer almaya çağıran afişlerle şehri donatarak, Komün'ün ölümcül bir şekilde yerel direnişe meylettiğini kanıtlamış oldu. Bu afişlerde, askeri çatışmalarda kendiliğindenliğin önemli olduğu efsanesini hatırlatırcasına "Militarizme son! Artık subaylar yok!" yazıyordu.

Halka, silahsız savaşçılara yol verin! Devrim savaşının vakti geldi. Halk, ince askeri manevraları bilmez, ancak elinde tüfek ve ayağının dibinde kaldırım taşı varsa monarşistlerin strateji ustalarından da korkmaz.²⁴

Paris işçi sınıfı bu çağrıya, daha önce de yaptığı gibi, barikatlar kurarak icabet etti. Komünarlar, o gecedan itibaren birkaç gün boyunca çalışarak şehir genelinde, ama bilhassa da doğu yakasında 600 kadar barikat kurdu. Haziran 1848'deki gibi herkes sürece yardımcı oldu. Erkekler, kadınlar, çocuklar hep beraber yalnızca kaldırım taşlarını değil, at arabalarını, mobilyaları, yatakları ve hatta sokaklardan çıkardıkları toprağı bile kullanarak barikatlar kurdu.

²⁴ Charles Delescluze, 'To the People of Paris, to the National Guards' (21 Mayıs 1871), *Communards of Paris* içinde, ed. Edwards, s. 160.

Özellikle işçi sınıfı bölgelerinde, tek başına güçlü, ancak örgütsüz ve savunmaya yönelik ağlar ortaya çıktı.

Ne yazık ki, aslında *fédérés*'in "monarşistlerin strateji ustalarından" korkması gerekiyordu. Clauseret ve Rossel'in anladığı, fakat Delescluze'ün anlamadığı şey, savaşta stratejinin ve ince planlamanın çok önemli olduğu ve Komünarlarda bu niteliklerin neredeyse hiç olmadığıdır.

Savaş Bakanı [Delescluze] disiplini böylesine yok ettikten sonra emirlere kim uyardı? Kendisi tüm yöntem önerilerini reddettikten sonra aklı mantığı kim dinlerdi? Bu yüzden yüzlerce insan kendi sokaklarını terk etmeyi reddetti, ateş altında kalan komşu mahallelerin çılgınlığını duymadı ve ordu gelip tepelerine binene dek eylemsizce beklemeyi sürdürdü.²⁵

Versailles askerleri iki büyük tugay oluşturdu ve bu tugaylar Seine nehrinin iki yakasını paylaştı. Batı yakasında Hausmann'ın bulvarlarından ilerleyip *fédérés* direnişini kırmak konusunda pek zorluk yaşamadılar. Karşılaştıkları direniş genelde kahramancaydı, özellikle Paul Brunel olağanüstü cesaret gösterdi. Aristokrat bir aileden gelen bir Polonyalı milliyetçi olan ve kendisini tamamen Komün'e adayarak Neuilly'de neredeyse iki ay boyunca Versailles askerlerinin ilerleyişini engellemiş olan General Jaroslav Dombrowski'nin muhteşem müdafaası da en az o kadar etkileyiciydi.

Ancak bu kahramanca örnekler, pek çok işçi sınıfı *fédérés*'in şehrin burjuva kesimlerini kendi mahallelerini savunurken gösterecekleri gönüllülükten çok daha aزیyla savundukları gerçeğini değiştirmiyor. Şehrin batı ve orta kesimlerindeki barikatların çoğu, Versailles askerlerinin üstün ateş gücü ve taktikleri sonucunda hızla düştü. Buna ek olarak, Haussmann'ın geniş bulvarları Thiers'in askerlerinin kısaç hareketleri düzenlemesine olanak tanıyarak barikatları birbiri ardınca ele geçirmelerinin yolunu açtı. Barikatlara cepheden saldırılan günler geçmişte kalmıştı ve artık barikatlar askeri olmaktan ziyade sembolik yapıları.

Thiers, en zorlu çatışmaların henüz gerçekleşmediğinin, şehrin doğu yakasında kendisini beklediğinin farkındaydı. Eğer Komünarlar Montmartre tepelerinde tuttıkları seksen beş top ve iki düzine makineli silahı kullanabilirdi, çatışmalar muhakkak daha zorlu olacaktı. Ancak Thiers'in Mart ortasında bu silahları ele geçirmek için yaptığı başarısız hamleden bu yana silahlar paslanmaya terk edilmişti ve en çok ihtiyaç duyuldukları anda kullanıla-

²⁵ Lissagaray, *History of the Commune*, s. 314.

maz durumdaydılar. İşe yarar durumdaki birkaçı için de mühimmat yok de-
necek kadar azdı. Aynı durum École Militaire'deki toplar için de geçerliydi.
Komün'ün Ulusal Muhafızlar'ın başına atadığı her komutanın şikâyet ettiği
düzensizlik, şu anda kendisini, Thiers'in şehri ele geçirmek için kullandıkları-
ndan çok daha üstün ağır silahlardan yoksun bırakmıştı.

22 Mayıs sabahı saat dokuzda Komün, ya da yirmi Komün üyesi Hôtel de
Ville'de tekrar toplandı. Çeşitli lakırdıların ve Pyat'nın yapmacık konuşmalar-
ının haricinde (Pyat, gözünde yaşlarla barikatlarda ölmek istediğini ilan et-
miş, fakat tehlike yaklaşır yaklaşmaz soluğu Londra'da almıştı) Komünal
Konsey'in kuşatma altındaki *fédérés*'e önerebileceği pek bir şey yoktu.

23 Mayıs'ta Tuileries, Maliye Bakanlığı ve Hôtel de Ville de dahil olmak
üzere şehir merkezindeki pek çok önemli hükümet binasında yangın çıktı.
Bunların çoğuna Versailles askerlerinin top ateşi veya *fédérés* sebep olmuştu.
Sonraları Thiers bu yangınların *pétroleuses*, yani kadın kundakçılar tarafından
çıkarıldığını iddia etmişti. Tabii ki bu da diğer pek çok *Versaillais* suçlaması
gibi tamamen temelsizdi. Komünarların Tuileries veya Louvre gibi kraliyet
sembolü binaların yanmasına pek üzülmedikleri kesin, ancak ne Komün ne
de işçiler Paris'i sistematik olarak yakmaya çalıştı. Son tahlilde, *Versaillais*
bombardımanının şehre Komünarlardan çok daha fazla zarar verdiği kesin-
dir.

Ancak tartışmasız doğru olan nokta, Thiers'in -1848'de Louis-Philippe'i
ikna etmeye çalıştığı ancak şimdi uygulayabildiği- kanlı bastırma sürecinin,
on dokuzuncu yüzyıl karşı-devrimler tarihinin en ahlaksız ve vahşi katliamı-
na dönüştüğüdür. Versailles askerleri bir barikatı ele geçirir geçirmez, onu
müdafaa edenleri bir duvarın önünde kurşuna dizdiler, gerçekten savaşanla-
ra sadece yardım ettiğinden şüphelenilenler bile bu akıbetten kurtulamadı.
Silah taşırken yakalanan, Ulusal Muhafız üniformasından bir parça -kep, ce-
ket veya fişeklik- dahi olsa giymekte olan, hatta ellerinde barut izini andıran
siyahlıklar olan herkes derhal infaz edildi. Canlarının bağışlanacağı sözü ve-
rilerek teslim alınan esirler de aynı kaderi paylaştı. Bir işçi çocuğu, subaylar-
dan birisine saatini annesine teslim etmek üzere kendisini bir süreliğine ser-
best bırakması için yalvarıyordu. Subay çocuğa izin verdi, çocuk geri döndü-
ğünde vuruldu. Versailles askerlerinin başkentin bulvarlarında ve caddele-
rinde uyguladığı vahşetin tarifi imkânsızdır.

Bu infazlar *fédérés*'in öfkesini de arttırdı ve zaman zaman onların da ben-
zer uygulamalara girişmesine yol açtı. Komün'ün elinde tuttuğu altı önemli

esir (Paris başpiskoposu da bunların içindeydi) intikam için öldürüldü. Versailles askerlerinin uyguladığı katliam neticesinde çileden çıkan bir kalabalık, Varlin'in engelleme çabalarına rağmen, çoğu polis ve papaz olan elli bir mahkûmu katletti.

Thiers'in birliklerinin ilerleyişi durmuyordu. Neredeyse tüm barikatlardaki Komünarlar, Haziran 1848 isyancıları gibi tamamen kendi mahallelerinde savaştılar ve desteğe daha çok ihtiyacı olan ve yakınlarda bulunan isyancıların yardımına gitmediler. "Eğer Paris genelinde koordine edilebilen, birbirini koruyan ve yanından dolaşılıp arkasına geçilmesi mümkün olmayacak şekilde kurulmuş bir barikatlar hattı olsaydı, Versailles birlikleri durdurulabilirdi" diye yazar Edwards.²⁶ Böyle bir hat tabii ki yoktu. O sırada hapiste bulunan Blanqui, Paris işçi sınıfını bu tür anlarda mahallecilik yapmamaları, koordine bir stratejinin önemini kavramaları, "her şeyden önce de, şimdiye kadar tüm ayaklanmacıların yaptığı gibi mahallelerine hapsolmemaları" konusunda defalarca uyarıyordu.²⁷ Malon, on yedinci *arrondissement*'de, hemen yakınındaki Montmartre'dan yardım istediğinde, oradaki *fédérés* kendi bölgesini bırakıp yardıma gelmeyi reddetmişti. Komünarların tüm müdafaa çabalarına rağmen bu mahalle odaklı yaklaşımları, Versailles askerlerinin onları, kimsenin destek vermeye gelmeyeceğinden emin olarak birbiri ardınca barikatlar halinde ezip geçmesine imkân tanıdı.

Belleville ayakta kalan son mahalleydi, ancak 27 Mayıs Cumartesi günü Thiers'in askerleri burayı da işgal etti. Günün sonunda askerler, Komünarların son direniş için toplandıkları Pere Lachaise mezarlığına girdiler. Komünarlar göğüs göğse çarpışmalarına rağmen ilerleyen askerleri durduramadı. Sonunda Pazar günü teslim olmak zorunda kaldılar ve Komün'ün son direnişi böylece sona erdi. Thiers'in askerleri, kendilerinden beklendiği üzere, onları bir mezarlık duvarı önünde sıralayarak kurşuna dizdiler. Bu duvara sonradan *mur des fédérés* dendi. Mezarlık alanında, aralarında cephanesi bittiği için teslim olmak zorunda kalmış kadın ve erkeklerin de olduğu binlerce ceset etrafa saçılmıştı. Pazar günü Belleville'de en son barikat Rue Ramponeau üzerinde düştü. Tek bir adamın, elinden geldiğince ve metanetini kaybetmeksizin mevzisini savunduğu bu müdafaa da on beş dakika kadar sürdü-

²⁶ Edwards, *Paris Commune*, s. 319.

²⁷ Blanqui, "Instruction for an Armed Uprising," akt. Edwards, *Paris Commune*, s. 319.

ten sonra adamın yaklaşan Versailles askerlerine bir veda kurşunu atıp, bari-kattan inerek sokaklarda kaybolmasıyla son buldu.

Charles Delescluze, hayatına ve karakterine damgasını vurmuş olan asale-tiyle öldü. 25 Mayıs Perşembe günü, siyah şapkası, ceketi, pantolonu ve beli-ne bağladığı kırmızı kuşakla, bugün Place de la République olarak bilinen alanda yer alan ve Versailles askerlerinin açık menzilinde bulunan barikatin üzerine tırmandı ve orada vuruldu. Cesedi oradan almaya çalışan iki Komü-nar da orada öldürüldü. Eugene Varlin, çatışmanın son günü emrindeki elli kadar askerle ve dev bir kızıl bayrak taşıyarak Rue de la Fontaine ve Rue du Faubourg du Temple'in keştiği noktadaki barikata geldi. Ele geçirildiğinde ve kim olduğu anlaşıldığında, kendisini esir alanların dipçik darbelerine ma-ruz kaldı; sinirli bir burjuva kalabalığı etrafını sararak onu taşlamaya başladı. Sonunda, yüzü paramparça olmuş ve gözlerinden birisi yuvasından çıkmış halde bir idam mangasının karşısına çıkarıldı. Tüm bitkinliğine rağmen aya-ğa kalktı ve "Yaşasın Komün!" diye bağırdı. Ölmesi için iki sıra yaylım ateşi yapılması gerekti. İyi giyimli burjuva kadınlar, diğer ölümlerle birlikte oradan kaldırılabileceğini düşünerek, Varlin'in sokakta yatan cesedini dürtükleyip durdular.

Kadınlar Paris Komünü'nde önemli rol oynadı. Yalnızca barikat kurmaya yardım etmediler, pek çoğu karşılığını cephede veya hükümetin infazcılar-nın ellerinde hayatlarıyla ödeyerek Versailles askerlerine karşı silah da kul-landılar. Komünar kadınların isim listesi oldukça etkileyicidir. Paris Müdafa-ası için Kadın Birliği'nin kurucusu Elisabeth Dmitrieff'ten, isimlerini bugün bilmediğimiz işçi sınıfına mensup pek çok kadın bu listededir. Bunların en önde geleni ve en militanı muhtemelen Louis Michel'dir. Michel, Komün'ün büyük krizlerinin hepsinde hemen her yerde gibidir. Metz'in teslim oluşun-dan sonra Ekim ayaklanmasındadır, kulüplerde nutuklar vermektedir, 18 Mart'ta toplara el konulmak üzereyken Montmartre işçilerine öncülük etmiş-tir ve başında kepi, elinde silahıyla pek çok çatışmanın ortasında yer almıştır. 18 Mart'tan sonra Thiers'i şehrin dışında takip edip etmeme tartışması sürer-ken Michel kendi başında Versailles'a doğru yola çıkmış ve devletin başında-ki ismin öldürülebileceğini kanıtlamaya çalışmıştır.

Savaş sona ermek üzereyken Michel, başka hiçbir Komünar kadının ula-şamadığı bir şöhrete sahipti. Binaları kundaklayan grup olduğunu iddia et-tikleri mistik *pétroleuses*'in lideri olduğu zannıyla askerler ve polis onu bul-mak için Paris'i didik didik aradı. Michel onlardan kaçmayı ve başkentin dış kesimlerine ulaşmayı başardı. Ancak 16 Aralık'ta hükümet annesini esir alın-

ca kendi rızasıyla Altıncı Savaş Konseyi'ne teslim oldu. Yargılandığı sırada yargıçlara şöyle bağırdı:

Öyle görünüyor ki özgürlük için çarpan yüreklerin hakkına düşen şey yalnızca bir mermi çekirdeği. Ben de bundan payımı istiyorum. Eğer yaşamama izin verirsiniz intikam peşinde koşmaktan asla vazgeçmeyeceğim.²⁸

Louise Michel'in cesareti mahkemedeki izleyicileri öylesine etkiledi ki, ihtiyat adına ölümle değil sürgünle cezalandırıldı. Bir af dilekçesi yazması teklif edildiğinde reddetti ve "ölümü tercih edeceğini" belirtti.²⁹

Brunel, Cluseret, Eudes, Frankel, Longuet, Lefrançais, Miot ve Vaillant hayatta kaldı ve birçoğu daha sonraları Fransız Sosyalist Partisi'nin önemli figürleri haline geldi. Ferré, Morreau, Rigault, Roseel ve Clément Thomas *Versillais* tarafından vurularak öldürüldü. Barikat çatışmalarında ve sonrasında ölen binlerce kişilik kitle hâlâ isimsizdir ve insanlığın toplumsal adalet adına verdiği savaşın tarihinde unutuldular. Ancak onlar da en az adı bilinen liderler kadar kahramanca ölmüşlerdi.

Barikat savaşı sona erdikten sonra katliam devam etti. Yüzlerce, hatta binlerce esir, ayırt edilmeksizin öldürüldü. Marqui des Galliffet gibi komutanlar, esirlerin arasında bir ileri bir geri yürüyerek rastgele insanları infaz edilmek üzere seçiyordu. Londra gazetesi *Daily News*'un Paris muhabiri, markinin davranışlarını şöyle aktarır:

O gün, komşularından daha uzun, daha kirli, daha temiz, daha yaşlı veya daha çirkin olmak için kötü bir gündü. Özellikle bir kişi dikkatimi çekti; bir adamın öldürülmesine, yalnızca burnu kırık olduğu için karar verildi... Bu şekilde yüz kişi seçildikten sonra bir idam mangası hazırlanıyor ve askerlerin geri kalanı yollarına devam ediyordu.³⁰

Haziran 1871'de İngiliz *Standard* gazetesi muhabiri, iki askeri mahkemenin bir günde, kadın ve çocuklar dâhil, 500 kişiyi ölüme mahkûm ettiğini yazıyordu. Versailles'daki Satory kampına getiriliş olan binlerce esir ya rastgele vuruluyor ya da bitkinlik sebebiyle ölüyordu. Lobeau kışlası bir infaz alanı

²⁸ Akt. Edith Thomas, *The Women Incendiaries*, çev. James and Starr Atkinson (Londra: Seeker & Warburg, 1967), s. 170.

²⁹ A.g.e.

³⁰ London *Daily News* (8 Haziran 1871), akt. Karl Marx, *The Civil War in France*, not 1, Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 22: *Marx and Engels, 1870-71* (New York: International Publishers, 1986), s. 356.

haline getirilmişti ve cesetler ya Place Saint Jacques'taki alçak bir mezara ya da Seine'e atılıyordu. Bazı yerlerde yollardaki oluklardan sürekli kan akıyordu. Fransa'dan gelen haberler o kadar çirkin ve korkunçtu ki, bu tiksinti, yurtdışındaki büyük gazetelerde bile katliama karşı protestolara dönüştü. Bu yüzden hükümet doğrudan infaz yapmak yerine esirleri bir Fransız sömürgesi olan New Caledonia'ya nakletmek zorunda kaldı. Burada 3000 Komünar, vahşi gardiyanlarının gözetimi altında yaşayacakları kulübelere konuldu. Toplamda 10.000 insan mahkûm edilip Fransa'daki veya Fransa dışında ki hapishanelere gönderildi. Hapishaneye dönüştürülmüş başka yapılarda tutulan 20.000 kadar insan da 1871-72'nin sert kışında resmen yargılamaları bile yapılmadan serbest bırakıldı.

Ölü sayısına gelince, en çok kabul gören iddia 25.000 Komünar'ın öldürüldüğüdür, ancak 30.000 de akla yatkın bir sayıdır. *Versillais* cephesinde yalnızca 877 ölü ve 6454 yaralı vardı. Komünarlardan ölenlerin çoğu Thiers'in askerleri tarafından, askeri mahkemeye dahi çıkarılmadan, topluca öldürülmüştü. Komün'ün bastırılmasından sonra Paris aylar boyunca en iyi zanaatkarlar ya hapiste ya öldürülmüş olduğu için bir işçi kıtlığı yaşadı. Thiers, 1793-94 yıllarında Paris'te yaklaşık 2.600, Fransa'nın geri kalanında 17.000 kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan Büyük Devrim teröründen bile fazla vahşet uygulayarak Paris'i temizlemeyi başardı

3. KISIM

PROLETER SOSYALİZMLER

11. BÖLÜM

PROLETER SOSYALİZMLERİN YÜKSELİŞİ

Komün'ün ardından Fransız sosyalizmi bir daha hiç eskisi gibi olmadı. Onlarca yıl boyunca işçiler ve radikal entelektüeller tarafından benimsenen Jakoben ruh neredeyse tamamen kayboldu ve Jakobenlerin başlıca özellikleri olan kraliyet karşıtlığı ve kilise karşıtlığı, yerini esnaflar, meslek sahipleri, hali vakti yerinde köylüler ve hatta işçiler arasında desteklenen geleneksel anlamda cumhuriyetçi partilere –özellikle de Radikaller'e– bıraktı. Proudhon'un birliklere, grevlere, hatta sendikalara düşman, bireyci “mutualizmi” halk desteğini kaybetti ve yerini, sendikaların ve en belirleyici işçi eylemi olan genel grevin etrafında örgütlenmiş bir tür kolektivist federalizm olan sendikalizm fikrine bıraktı. Bu değişim, daha önce de gördüğümüz gibi aslında Paris Komünü'nün öncesinde bile kendisini belli etmekteydi. G. D. H. Cole'un belirttiği gibi:

Proudhoncuların karşısına Fransız sendika hareketi içerisinden, Eugene Varlin'in öncülüğündeki “kolektivistler” çıktı ve 1871 yılına gelindiğinde Paris, Lyons ve Marseilles bölgelerindeki en güçlü grup kolektivistlerdi. Aslına bakılırsa Varlin, Proudhon'a Marx'a olduğundan daha yakındı; ancak 1860'ların gündemi öyle gerektirdiği ve üretim araçlarının ortaklaşa sahiplenilmesi ilkesine inandığı için kendisini Marx'la aynı safta buldu.

Varlin, daha önce değindiğimiz üzere, açıkça komünalist bir yapıda, belediye konfederasyonlarına vurgu yapan, daha önce bireyci eylem türlerine odaklanmış olan liberterlere yeni bir bakış açısı sağlayan sendikalist bir içeriğe sahip bir program geliştirmişti. Ancak,

Varlin ve yandaşları “kolektivist” değildi, yani *Devlet*'in toprağa ve üretim araçlarına sahip olacağı bir düzeni savunmuyorlardı. Toprağa ve büyük ölçekli

üretim araçlarına yerel komünlerin, ya da gerektiği takdirde komünlerin kurduğu federal aracı kuruluşların sahip olması gerektiğini savunuyorlardı. Asıl üretim sürecinin, mümkün olduğu sürece, sendikalardan doğmuş kooperatif topluluklar tarafından üstlenilmesi gerektiğine inanıyorlardı... Dolayısıyla sendikalar, yeni toplum vizyonlarının çok önemli bir parçasıydı ve bu nedenle de, açıkça olmasa bile, geleceğin Komün'ünü herhangi bir siyasi zeminden ziyade federe sendikalar üzerinde temellenen bir yapı olarak düşünüyorlardı.¹

Ancak ne yazık ki Varlin yalnızca otuz iki yaşındayken *Versaillais* tarafından öldürüldü. Bu son derece kabiliyetli adam bir otuz yıl daha yaşamış olsaydı, öngörüsünün genişliği ve işçiler arasında çok sevilmesi nedeniyle Avrupa sosyalizminin geleceği üzerinde muazzam etkilere sahip olabilir, Avrupa sosyalizmini hem daha komünalist hem de daha sendikalist bir çizgiye itebilirdi.

Komün'den Çıkarılan Dersler

Komün'e dair yorumlardan –zamanın devrimci teorisyenlerinin Komün'den çıkardığı derslerden– pek çoğu, ekonomik olmaktan ziyade kurumsal derslerdi. Blanquiciler bu başarısızlığın, burjuvayı ezip geçmek için son derece merkezietçi, hatta diktatörce bir rejime gereksinim olduğunu kanıtladığını savunuyor ve hâlâ Kamu Güvenliği Komitesi fikrini övüyorlardı. Anarşistler ise Komün'ün federalist yönelimine dikkat çekiyor ve ondaki devletçi “deformasyonları”, yani kitlesel demokrasiden farklı olarak işlettiği temsil sistemini vurguluyorlardı. Bakunin ve Kropotkin de Komün'ün çöküşünü, çeşitli ölçülerde, daha sosyalist ekonomik tedbirler alamayışına bağlıyorlardı.

Ancak Komün'ün anarşist destekçileri, Paris'in 1871 baharında esaslı bir komünalist devrim yaptığını anlamış gibi görünüyordu. Sınıf farklılıklarını daha kuvvetli vurgulamayı başaramamış olmasına, anlaşılabilir cumhuriyetçilik saplantısına ve vatanseverlik eğilimine rağmen Komün, bir bütün olarak ele alındığında Paris'in 1793 demokrasisinden beri ilk kez gördüğü “liberter belediye” duruma oldukça yaklaştığını düşünüyorlardı.² Daha önce değindiğimiz gibi, 20 Nisan Programı Fransız komünlerine bir “ortaklık sözleşmesi” temelinde, “Fransa'nın birliğini korumak” kaydıyla özerklik hakkını tes-

¹ G.D.H. Cole, *Socialist Thought*, c. 2: *Marxism and Anarchism* (Londra: Macmillan, 1961), s. 168.

² Liberter belediyeçilik ile ilgili yorumlar için Bkz. Murray Bookchin, *From Urbanization to Cities* (1986; Londra: Cassell, 1996).

lim ediyor; Komün'ün kendi bütçesini ve vergileri oylama, kendi idari, adli ve güvenlik sistemini oluşturma hakkına atıfta bulunuyordu. Hem seçimler özgürce yapılacak, hem de seçmenler tüm seçilmiş yerel idareciler üzerinde "sürekli denetim ve geri çağırma" hakkına sahip olacaktı. Yani delegelerin seçmen kitlesinin arzularını gerçekleştirememeleri durumunda görevden alınacakları bir *mandat impératif* durumu hâkim olacaktı. Vatandaşların "fikirlere özgürce ifade etmek ve çıkarlarını özgürce savunmak yoluyla tüm Komün işlerine sürekli olarak müdahale etme" hakkı olacaktı.³

Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* kitabındaki Komün övgüsü, her ne kadar burjuvanın dört bir yandan lanet ettiği bu deneyimi destekleme eğilimi anlaşılır olsa da, eserinin bütünü içerisinde, en azından devlet iktidarını ele alışı açısından bir anomalidir. Kendisinin Enternasyonal'in Londra bürosu için hazırladığı (ve kitabın büyük bir kısmını oluşturan) yazılar, devlet iktidarını ikinci plana atar gibi görünmektedir.

Komün, şehrin çeşitli kesimlerinden her tür insanın oylarıyla kısa bir süreliğine ve geri çağırılabilirliği kaydıyla belediye konsey üyeleri içerisinde seçilmişti. Üyelerinin çoğunluğu doğal olarak işçiler veya işçi sınıfının kabul gören temsilcileriydi. Komün, parlamenter değil iş odaklı bir yapıya sahipti ve aynı zamanda yürütme ve yargı görevlerini üstleniyordu. Polis, artık Merkezi Hükümet'in bir organı olmayacağı için derhal siyasi özelliklerinden arındırıldı ve Komün'e karşı sorumlu ve görevden alınabilir bir yapı haline getirildi. İdari yapının diğer bölümlerindeki yetkililer için de aynı süreç uygulandı. Bizzat Komün üyelerinden başlayarak, herkes işçi maaşı karşılığında çalışıyordu. Devletin yüksek dereceli görevlilerinin edinilmiş hakları ve temsil için aldıkları ücretler, kendileriyle birlikte ortadan kaldırıldı. Kamusal işletmeler, Merkezi Hükümet'in aygıtlarının özel mülkiyeti olmaktan çıkarıldı. Hem belediye yönetimi hem de o zamana kadar devletin sahip olduğu tüm inisiyatif Komün tarafından devralındı.⁴

Marx, Komün'ün devletsel işlevleri terk ettiğine dair herhangi bir imada bulunmamaya özen gösterir, hatta bunun aksine ondaki devletçi özelliklere dikkat çeker; ancak tasvirine hâkim olan ve bilindik merkezizetçi-devletçi görüşleriyle çelişen liberter atmosfer dikkat çekicidir. Bu kitap devlet konusun-

³ İngilizcede ilk yayınlanması *London Times* (21 Nisan 1871), düzeltmelerle yeniden yayınlanması: Stewart Edwards, ed., *The Communards of 1871, Documents of Revolution* dizisi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; Londra: Thames & Hudson, 1973), s. 81-3.

⁴ Karl Marx, *The Civil War in France*, Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 22: *Marx-Engels 1870-71* (New York: International Publishers, 1986), s. 331.

da o kadar eleştirildi ve Komün'ün anarşizan özellik gösteren komünal özgürlükler talebini öyle bir coşkunlukla aktarıyordu ki, Bakunin'in Enternasyonal'deki en önemli yandaşlarından James Guillaume bu kitabı Marx'ın IWMA'daki anarşistlere teslim olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirmişti. Sonraları Marksist liderler, Marx'ın buradaki Komün tasvirini ideal proleter diktatörlüğü modeli olarak yorumladılar.

Aslında Marx'ın Komün'le ilgili asıl önemli gördüğü nokta, devleti devreden çıkarması değil, *burjuva* devletini ezip geçmesidir. Marx, Komün'ün burjuva devletini devasa bürokrasisi, askeri ve hukuki kurumları, yürütme ve yargı organları ile ortadan kaldırarak yerine geniş halk katılımına dayalı ve *işçi devleti* sayılabilecek bir yapı koyduğuna inanır. Marx'ın Komün üzerinden müjdelediği şey devlet karşıtlığı değil, aslında işçi sınıfı ve destekçilerinin tüm siyasi yetki ve hakları eline aldığı yeni bir tür devletçiliktir, ya da kendisinin deyimiyle “proletaryanın devrimci diktatörlüğüdür.”⁵ Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* kitabında yaptığı Komün övgüsünü anormal yapan nokta, kendisinin bu diktatörlüğü kurumsal olarak cumhuriyetçi değil de *komünal* olarak öngörmesidir. Kendisinin önceki yazılarının neredeyse tamamında devlet, yani “işçi devleti” bu tür anarşist, komünal ve konfederal eğilimlerden ziyade cumhuriyetçi yönelime sahip bir devletti.

Komün'ün yenilgisinin bir başka sonucu da Marksizmin, işçi sınıfı arasında daha uzun yıllar kök salmayacak olsa da Fransa'ya girmesi oldu. Bu fikrin ülkede yayılmasına muhtemelen hiç kimse, 1870-71 yıllarında *Les Droits de l'homme* gazetesinin başında bulunan Jules Guesde kadar katkı sağlamamıştır. Guesde, gazetesi açıkça Komün'ü desteklemiş olduğu için, yenilgiden sonra İsviçre'ye kaçmak zorunda kaldı. Orada önce anarşist oldu, fakat kısa süre içerisinde Marx'ın sosyalist fikirlerini benimseyerek bu fikirlere en çok yandaş kazandıran isimlerden birisi haline geldi. Aslında Marx, Fransa'da Enternasyonal'in başlangıç dönemine denk gelen bir destekçi kitlesine sahiptiyse de (bunlardan biri damadı Paul Lafargue, bir diğeri Charles Longuet'yd), sonunda Fransız işçi sınıfı içerisinde Marksist fikrin egemen olmasını sağlayan kişi Jules Guesde oldu. Guesde, Fransa'ya geri döndüğü 1877 yılından itibaren *L'Egalité* adlı bir dergi çıkardı. Bu dergi, Blanquicilikten,

⁵ Karl Marx, “Critique of the Gotha Programme,” Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 24: *Marx and Engels 1874-1883* (New York: International Publishers, 1989), s. 95.

anarşizmden ve reformist sosyalizmden etkilenmiş siyasi bir bileşim olma özelliğini yitirerek zaman içerisinde Marksist bir yayına dönüştü. Guesde 1880’de Marx ve Engels’i ziyaret ettikten sonra, Alman Sosyalist İşçi Partisi modelini takip eden merkezîyetçi ve birleşik bir Marksist parti kurma niyetiyle Fransa’ya döndü ve beş yıl içerisinde de oldukça merkezîyetçi, hatta otoriter Parti Ouvrier Français’i (Fransız İşçi Partisi) kurmayı başardı. Merkezîyetçi bir siyasi parti her ne kadar Fransız işçi sınıfının ademi merkezîyetçi ruhuna aykırı olsa da Parti Ouvrier zamanla gelişti ve Guesdeciler Fransız devrimci sosyalist camiası içerisinde önemli bir güç haline geldi.

Sonuç olarak Komün, IWMA’nın sona ermesinde de etkili oldu. Komün’ün yenilgisinin ardından Fransız işçi sınıfı içerisindeki devrimci unsurlar ya katledilmiş, hapse atılmış ya da 1870’lere kadar geri dönemeyecekleri sürgün bölgelerine gönderilmişti. Enternasyonal’de bulunamayışları federalist kanadı zayıflattı ve güç dengesi belirgin bir şekilde Marx lehine döndü. Marx da bu gücü büyük oranda ve pek hoş olmayan bir üslupla, Bakuninci rakiplerini uzaklaştırmak için kullandı.

Bu eksenindeki temel çatışma, Enternasyonal’in Eylül 1872’de Lahey’de yapılan son toplu birleşiminde gerçekleşti. Marx, içtihadın dışına çıkarak Lahey Kongresi’ne bizzat katıldı ve Engels’in de desteğiyle, Bakunin’in para için hileli yollara saptığına dair dedikoduya dayanan suçlamaların yayılmasını sağladı. Bakunin’in Çar yanlısı bir gizli ajan olduğuna dair söylentiye de yalanlamadı. Marx, Basel Kongresi’nin Genel Konsey’e verdiği yetkiyi –hangi örgütlerin Enternasyonal’e katılabileceğini belirleme yetkisini– en iyi şekilde kullanabilecek durumdaydı. Marx ve Blanquiciler, tek amacı Bakunin’in uzaklaştırılması olan (son derece tuhaf ve kısa ömürlü) bir ittifak kurarak, bu yaşlı anarşist lideri alt etti ve onu, destekçisi James Guillaume ile birlikte, Enternasyonal’den atmayı başardı (Marx’ın Bakunin’e karşı topladığı çoğunluğun içerisinde, kendilerinden başka hiç kimseyi temsil etmeyen düzmece örgütlerden beş delegenin de oyu vardı.) Marx, bu noktadan sonra artık Bakunin’in anarşizmi yönüne kayma eğilimi gösteren Enternasyonal’i sona erdirmek üzere Kongre’nin onayını alarak Genel Konsey’i Amerika’ya taşıma kararı aldı ve beklendiği üzere IWMA Amerika’da unutulup gitti.

Bu tedbir Enternasyonal’i özünde sona erdirdiyse de, Komün’ün yenilgisinin ardından sosyalizm içerisindeki eğilimlerin başlatıldığı tartışmalara son veremedi. Aksine, Marx’a İngiliz basınının yakıştırdığı “Kızıl Terörist Doktor” isminin isabetli olduğu görülmeye başladı. Bakunin’in destekçileri, Av-

rupa'da merkezîyetçilikten uzaklaşan bir Anti-otoriter Enternasyonal kurmaya çalıştılar. Lahey Kongresi'nden sonra bu yeni Enternasyonal İsviçre'de, St.-Imier'de toplandı. Yalnızca anarşistleri ve anarşizm sempatanlarını değil, Genel Konsey'e duydukları öfke etrafında birleşmiş olan ılımlı İngiliz sendikacıları da içeriyordu. St.-Imier Enternasyonalı, Konsey'in idare ettiği IWMA'nın aksine, her biri tercih ettiği siyaseti izlemekte özgür olan özerk ulusal federasyonların oluşturduğu gönüllü bir federasyon olarak düşünülmüştü. Ancak zamanla İngiliz sendikacılar bu yapıdan ayrılarak anarşistleri yalnız bıraktılar.

Bakunin'in 1876'daki ölümünden bir yıl sonra toplanan ve anarşist olarak adlandırılabilme niteliğini haiz son kongreye Kropotkin'in anarşist komünizmi damgasını vurdu. Kropotkin, özel mülkiyetin sömürüye dayanmayan biçimleriyle bir sorunu olmayan Proudhon ve Bakunin'in aksine, tüm üretim araçlarının ortak kullanımını savunuyor ve "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" şeklindeki eski komünist şiarı benimsiyordu. Önceleri Proudhon'un bireyci zanaatkâr sosyalizmini ve Bakunin'in kolektivist zanaatkâr sosyalizmini benimsemiş olan pek çok anarşist böylece liberter komünizmi benimsedi.

Bu değişimle ilgili önemli olan nokta, Kropotkin'in liberter komünizminin açıktan veya üstü kapalı bir şekilde teknolojik olarak ileri bir toplum fikri içermesidir. Bu düşüncenin altında yatan nokta, sanayinin ve bilimin, ekonomik bölüşümün artık bireylerin toplum için çalıştığı niceliğe göre değil ihtiyaçlara göre yapılmasını sağlayacak kadar geliştiği kanaatiydi. Sonradan aldıkları adla anarko-komünistler, artık özel mülkiyet ve küçük ölçekli işletmelerin kurduğu birlikler üzerinden düşünmüyorlardı, bunun yerine komünist bir toplumdaki bölüşümün ileri teknoloji gerektirdiğini düşünüyor, en azından Proudhon'un ve bir ölçüye kadar da Bakunin'in rahatsızlık duyduğu fabrika ve seri üretim fikirlerine karşı çıkmıyorlardı. Kısacası, Kropotkin'in anarşizmi anarşistlerin kendilerini yeni işçi sınıfına, sanayi proletaryasına uyarlamalarına ve bu sınıfın eylemlerinde öncü rol oynamayı umut etmelerine imkân tanıdı. Bu geçiş son derece gerekliydi, çünkü kapitalizm artık yalnızca Avrupa toplumunu değil, Avrupa işçi hareketini de dönüştürüyordu.

Yeni Ekonomi

1870'te Fransa ve Almanya, daha önce değindiğimiz üzere, hâlâ temelde zanaatkârlara ve köylülere dayalı ekonomilere sahipti. Alman işçileri de Fransız

zanaatkârlar gibi ya kendi atölyelerinin sahibi olan ustalar, ya da sanayi öncesi bir ekonomi ortamında şehirden şehre giderek zanaat öğrenmiş kalfalardan oluşuyordu. 1870'lerde ise iki ülkede de yeni işletmeler muazzam bir hızla yayılmaya başladı. Fransız-Prusya savaşının ardından Alman ekonomisi baş döndürücü bir hızla gelişti ve böylece Almanya kısa süre içerisinde Avrupa'nın sanayi devi haline geldi, Fransa da tembel bir küçük kardeş gibi onu hemen arkasından takip ediyordu.

İki ülkedeki sanayi gelişiminin karşılaştırılması, hem iki ülkenin ekonomisini hem de işçi hareketlerini ve toplumsal ideolojilerini anlamak açısından önemlidir. Almanya 1870'te Fransa'dan yalnızca biraz daha fazla pik demiri üretiyordu (1.2 milyon ton / 1.1 milyon ton), ancak bu miktar İngiltere'nin üretiminin (yaklaşık 6 milyon ton) ancak beşte biri seviyesindeydi. Fakat 1913'e gelindiğinde Alman demir üretimi (16.7 milyon ton) Fransa'nın üretimini (5.1 milyon ton) geçmekle kalmamış, İngiltere'yi de (10.2 milyon ton) gerisinde bırakmıştı. Almanya'dan fazla üretimi olan tek ülke Amerika'ydı (yaklaşık 31 milyon ton). Almanya, modern sanayi üretimi için zorunlu olan yeni boyaların ve kimyasalların üretiminde de başı çekiyordu ve kısa süre içerisinde elektrikli ürünler alanında da birinci ülke haline geldi. 1913'e gelindiğinde Alman işletmeleri dünyada kullanılan boyanın ve yeni tıbbi kimyasalların yaklaşık dörtte üçünü üretiyordu.

Bu ekonomik tabloda en önemli noktalardan birisi de Alman sanayi işletmelerinin boyutu ve sermaye yoğunluklarının derecesidir. Pik demiri ve çelik üretiminde patlama yaşandıkça bu ürünleri üreten işletmelerin sayısı azaldı, ayakta kalan işletmelerin fabrika büyüklüğü ve işçi sayısında muazzam artışlar yaşandı. Bu süreçte maden eritme ocaklarının sayısı azalmış olsa da, 1880 ve 1912 yılları arasında üretimleri ocak başına 11.000 tondan 50.000 tona fırladı, yani verimlilik neredeyse beş kat arttı. Tüm Alman sanayi işletmelerinde farklı hızlarla benzer değişimler yaşandı. 51 ve daha fazla işçi çalıştıran Alman fabrikalarının sayısı 1882'de 1,5 milyonken 1907'de 5 milyona çıktı. Aynı süreçte daha küçük (50 veya daha az işçi çalıştıran) işletmelerde çalışanların sayısı neredeyse aynı kaldı.

Zanaatkâr üretimi de aynı şekilde, hızla azaldı. 1875 yılında Almanya'daki el dokuma tezgâhlarının sayısı 47.000 iken, 1907 yılında 19.000'e düştü. Fransa'da ise 1903'te el tezgâhlarının sayısı (50.000) hâlâ makinelerden (38.000) fazlaydı. Dolayısıyla, Alman zanaatkârlar, Birinci Dünya Savaşı arifesine kadar varlıklarını sürdürseler de sayıları ve önemleri, artık Avrupa işçi

sınıfı içerisinde baskın grup haline gelen sanayi proleterleri tarafından epeyce azaltılmıştı.

Fransa'nın gelişimi ise daha karmaşıktı. Fransa'daki küçük ölçekli üretim, geleneksel zeminine ısrarla tutundu ve zanaatkâr işgücü büyük bir grup olarak varlığını korudu. Fransa'nın kaliteli lüks mallarda ve sanatsal ürünlerde başı çekmesi, sanayileşmiş ülkeler üzerinde kültürel hegemonya kurmasına imkân tanıdı, ancak ülke ekonomik güç açısından onların gerisinde kaldı. Şüphesiz, coğrafi faktörler de Fransa'nın çelik üretiminin gelişmesinin önündeki engellerden biriydi. Fransa'nın demir cevheri kaynakları çok zengin olmasına rağmen, kok kömürü elde edecek kalitede iyi kömür madeni yoktu ve kömür madenleriyle demir madenleri arasındaki mesafe, çelik üretiminin Almanya'dakinden çok daha kârsız olmasına yol açıyordu. Bu yüzden Fransa, demir cevherini işlemek yerine ihraç etmeyi tercih etti ve kömür konusunda büyük ölçüde Belçika ve Almanya'ya bağımlı kaldı. Dolayısıyla bu iki katmanlı ekonomi, on dokuzuncu yüzyıl sona ererken dahi, görece çok az değişiklik geçirmiş bir halde varlığını sürdürüyordu. Fransız köylüleri, Batı Avrupa genelindeki eğilime uyarak bir ölçüde köylerden kentlere göç etti, ancak gıda üreticilerinin sayısında belirgin bir düşüş olmadı: 1866'da bu insanların genel nüfusa oranı yüzde 48 iken, 1911'de yüzde 41'e düştü, yani Batı Avrupa'nın telaşlı bir dönüşüm geçirdiği elli yıllık süreçte yalnızca yüzde yedilik bir gerileme yaşandı. Küçük ölçekli toprak sahipliği ise 1892 ile 1908 yılları arasında artarak 28,6 milyon dönümden 31,5 milyon dönüme çıktı. İç piyasanın genişlemesinin önündeki kırsal engeller, eskisi kadar güçlü olmasa da, hâlâ işbaşındaydı.

Fakat Fransız ekonomisi, kayda değer sayıda sanayi proleterleri ortaya çıkarmak üzereydi. Yüzyılın sonuna gelindiğinde pek çok kumaşın üretiminde (ipek sanayisi hâlâ el emeğine dayanmakla beraber) makineleşme neredeyse tek yöntem haline gelmiş ve büyük tekstil fabrikalarının ortaya çıkmasını sağlamıştı. Örneğin Normandiya'da pamuklu kumaşların ve ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış imalathanelerdeki yünlü kumaşların üretimi, ilk aşamasından son aşamasına dek makineler tarafından yapılıyordu. 1870 ile 1913 yılları arasında buharlı motor sayısı üç kattan da fazla artarak 27.000'den 81.000'e çıktı. Ülkenin merkezindeki devasa çelik ve silah fabrikaları, batıdaki tekstil fabrikaları ve Lorraine bölgesindeki zengin demir cevheri madenleri son derece büyük ölçekli işletmeler gerektiriyordu. Fransa her ne kadar görece küçük atölyelere ve ustaların elinde işletilen bir kapitalizme dayalı eko-

nomik katmanını korumaya devam etse de, kıtanın ikinci büyük sanayi gücü ve dünyanın dördüncü büyük ekonomisi haline gelmişti.

Avrupa'da bu alanların tümünde Almanya başı çekiyordu. Almanya'nın devasa çelik fabrikaları, makine imalathaneleri, kimyasal ve elektrikli alet üreten işletmeleri Fransa ve İngiltere'yi çoktan geride bırakmıştı. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki yıllarda Prusya'nın Hohenzollern monarşisi ile birleşerek muazzam bir imparatorluğa dönüşmüş ve dünyada Amerika'dan sonraki en büyük sanayi gücüne dönüşmüştü. Sanayi kuruluşları hem son derece yoğun, hem de en iyi teknolojilerle donatılarak verimlileştirilmişti. Aynı şekilde Alman sanayi proletaryası da nüfusun geneline oranla, sanayi işçileri hâlâ azınlık konumunda olan Fransa proletaryasından çok daha kalabalıktı. Dolayısıyla, neredeyse bir nesil içerisinde yeni bir ekonomi ve onunla birlikte yeni bir işçi sınıfı ortaya çıktı. Bu sınıf, yeni burjuvazinin hizmetine sunmak için emeğinden (ya da çalışma potansiyelinden) başka bir şeyi olmayan vasıfsız proletaryaydı. Yeni burjuvazi de; makineleşmenin zanaatın yerini aldığı, işleyişi gitgide daralan bir işbölümüne dayanan, büyük sermaye-yoğun fabrikaların sahibiydi. Bu karşılıklı bağımlılığa dayanan sanayi sisteminde, zanaatkârların çalışma prensibinin aksine, işçinin bitmiş ürüne yapacağı spesifik katkıyı tanımlama imkânı doğdu. Üstelik sanayi işçisinin, atölyede ürettiğini kendisi satan ve kâr eden geleneksel zanaatkârın aksine, fabrikada kazandığından başka bir gelir elde etme imkânı da yoktu.

Yetenekli zanaatkârın kişisel bağımsızlığı, aletlerine sahip oluşundan ve kol gücü gerektiren makinelere sahip oluşundan doğan özgüveni, kendi kendini geçindirmesinden kaynaklanan gururu ve onuru, vasıfsız modern işçide tamamen kaybolup gitti. Zanaatkâr, kendisi gibi adamların gittiği kafelelere gidebilir ve radikal fikirlerle tanışmasına imkân verecek kadar okuryazarlık seviyesine erişebilirken, proleter, genellikle alkolün bir sosyalleşme aracı olarak değil de teselli aracı olarak işlev gördüğü meyhanelere gidiyordu. Toplum tarafından görmezden gelinen ve zanaatkârlar tarafından bile küçük görülen sanayi proleter, korkunç derecede eğitimsizdi ve sanayinin getirdiği yaşam tarzına ve ritmine uyum sağlayamayacak kadar kabaydı.

Sosyalizmdeki Değişim

Zanaatkârlara dayalı ekonomiden sanayiye dayalı ekonomiye geçişin hızlanması, sosyalizm içerisinde de aşamalı fakat kayda değer bir değişime yol açtı. Zanaatkâr için sosyalizm küçük ve ortaklı birliklerde birlikte çalışan in-

sanların kurduğu üretici kooperatifleri anlamına geliyordu, usta zanaatkâr içinse bireysel üreticiler olarak özerkliklerinin tanındığı karşılıklı yardımlaşma kuruluşları demektir. Sanayi proletaryası içinse sosyalizm, diğerlerinin aksine, fabrika işçilerine bir işçinin tek başına sahip olmasının mümkün olmadığı bir fabrikayı kamulaştırmaya yetecek kolektif iktidarı verecek kitlesel bir örgütün kurulması demektir. Bu farklar “toplumsal mesele”nin, ya da 1848’in tabiriyle “demokratik ve toplumsal cumhuriyet”in yapısıyla ilgili iki farklı yorumu beraberinde getirdi. On dokuzuncu yüzyılın görece daha ilerici zanaatkârları, bireysel ya da kolektif olarak sahip olunan işletmelere ve malları “adil bir ücret” ya da onları üretmek için gereken emeğe denk bir ücret karşılığında satmaya dayalı ahlaki bir sözleşme çevresinde şekillenen çeşitli kooperatif ağları oluşturmaya çalışmıştı. Böylece bu küçük ölçekli işletmeler ve ortak ahlaki ilkeler, sömürüyü ve açgözlü kâr hevesini ortadan kaldıracaktı. On dokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyıl başının sınıf bilinci yüksek proletaryası ise toprak dâhil tüm üretim araçlarının tamamen kamusallaştırılmasını ve hatta hazırdaki haliyle piyasanın tamamen ortadan kaldırılmasını ve servet dağılımının ihtiyaçlara göre yapılmasını hedefliyordu.

Kısmen bu fabrikalarda binlerce kişilik seri üretim toplulukları halinde çalışan sanayi proletaryasına uyum sağlamak gayesiyle yeni sosyalizm türleri ortaya çıktı. Bunlar üretim araçlarının mülkiyetinin *topluma* ait olması, bunun da devlet ya da işçilerin oluşturduğu sendikalar yoluyla yapılması gerektiğini savunuyorlardı. Bu programı işçilere ulaştırmayı hedefleyen bir sosyalist hareketin bir ölçüde sendika, parti, konsey gibi kitlesel örgütler yaratması gerekiyordu. Gevşek örgütlenme yapısına sahip yerel topluluklar yoluyla binlerce sanayi işçisini değil örgütlemek, onlara seslenebilmek bile imkânsıza yakındı. Ancak kitlesel örgütler de zamanla, hizmet etmek yerine işçilerle zıtlaşmaya meyleden ve kişisel çıkarlarını kollayan araçlara, karşı çıkmaları beklenen burjuva siyasetçilerini genellikle çok fazla andıran ve devlet adamı gibi davranan liderlere sahip bürokratik yapılara dönüşme eğilimi gösteriyordu. Dolayısıyla kapitalizmin *kendisi* her türden sosyalistin –devrimci anarşistlerin, Marksistlerin ve sosyalistlerin– toplumsal teorilerini ve örgütlenme pratiklerini dayandırdıkları temellerin ölçeğini ve vizyonunu değiştiriyordu.

Bu değişimlerin eski koşullara göre ilerleme mi gerileme mi olduğu tartışılabilir, ancak on dokuzuncu yüzyılın yerini yirminci yüzyıla bıraktığı sırada tüm bu değişimler son hızıyla iş başındaydı. Ancak ağırlıklı olarak zanaatkârlara dayalı bir ekonomiden sanayi ekonomisine geçildiği bilgisi, modern

sanayinin –dev fabrikaların ve imalathanelerin yanı sıra hâlâ ihtiyaç duyulan atölyelerin– büyük çoğunlukla eğitimsiz ve genellikle okuryazar olmayan işçiler çalıştığı gerçeğinin önüne geçmemelidir. Zanaatkâr ise ya bu fabrikaların yanında yöresinde yer alan atölyelerde, hatta fabrikaların içinde bile var olmaya devam ediyordu. Genellikle vasıflı metal işçisi, kumaş tasarımcısı, bakım elemanı ya da okullu teknisyen olarak –yani eski zanaatkâr ekonomisinin usta ve kalfaları kadar okumuşluk derecesine sahip bir *zanaatkâr proleter* olarak– çalışıyordu.

Fransa’da 1848 kadar erken tarihlerde *mécanicien* olarak tarihi kayıtlara geçmiş bulunan bu zanaatkâr-proleter, genelde fabrika içerisindeki karmaşık makineler ağında çalışan bir metal işçisiydi; matbaacı, mobilyacı, deri işçisi ya da benzer özelliklerde bir çalışan olma ihtimali de vardı. Charles Tilly ve Lynn N. Lees’in “The People of June, 1848” [Haziran 1848’de Halk] isimli çalışmalarında, Haziran ayaklanmasına katıldıkları için yakalanan ve tutuklananlar arasında zanaatkâr-proleterin inşaat işçilerinden sonra ikinci en büyük meslek grubunu oluşturduğunu görürüz.⁶ Fabrikaları ve mahallelerini kendilerine özgü öncü kitle olarak sahiplenen işçi-militanların bulunduğu kitle de temelde bu kitleydi. Çoğunluğu erkekti (Kadınların iyi para kazandıran ve karmaşık üretici görevleri üstlenebilmeleri için gereken yetenek ve eğitimi kazanmalarına nadiren izin veriliyordu), sosyalist fikirlere oldukça yatkınlar ve eylemlerde, grevlerde, ayaklanmalarda ve hak talebi süreçlerinde işçiler onlara akıl danışıyorlardı. Yüzyılın başında, özellikle de 1917 ve 1923 yılları arasındaki Rus ve Alman devrimleri sırasında en militan, hatta devrimci işçi kitleliyidiler.

Proleter Sosyalizm: Sendikalizm

Karl Marx’ın fikirleri, sosyalizm içerisinde sanayi proletaryası için uygun olan bir hareket yaratmaya elverişli tek fikir değildi. Marx’ın bu alana yaptığı katkı son derece önemli olsa da, aslında 1917 Rus Devrimi’nin başarısıyla Lenin’in Marksizm yorumu proletaryanın kurtuluşuna dair diğer tüm fikirleri ezip geçene dek, başka proleter sosyalizm türleri de varlığını sürdürdü.

Aslında Marksçı sosyalizm İngiltere’de ciddi bir tabana hiç sahip olmadı. İngiliz proletaryası başka sosyalizm türlerine, özellikle de mülkiyetin toplu-

⁶ Charles Tilly ve Lynn H. Lees, “The People of June, 1848,” *Revolution and Reaction: 1848 and the Second French Republic* içinde, ed. Roger Price (Londra: Croom Helm, 1975).

ma ait olması gerektiğini savunan ve bu yönde barışçıl bir geçiş dönemi öngören, belediye düzeyinden parlamenter düzeye kadar varlık gösteren, genellikle kooperatifler ya da birlikler etrafında örgütlenen fikirlere yakındı. İngiliz sosyalist hareketleri yeni bir topluma dair ümitlerini genelde grev ve isyandan ziyade yasamanın değiştirilmesini temel alan bir çerçevede kurguluyordu. Fransa'da ise tam aksine, proleter sosyalizmler hâlâ, Guesde'nin merkezîyetçilik ve genel seçimlere katılma çağrılarına ters düşen güçlü federalist ve politika karşıtı yönlerini koruyordu ve bu dinamikler, 1880 ve 1890'larda yavaş yavaş, grevi temel toplumsal değişim için en önemli silah olarak gören büyük bir hareketi –devrimci sendikalizmi– ortaya çıkardı.

Sendikalistler, doktriner manada kapitalist sisteme ve onun tüm iktidar aygıtlarına, bilhassa da toplumdaki kötülüklerin kaynağı olarak gördükleri devlete karşı çıkıyorlardı. İnsanlığın sömürü ve baskıdan kurtarılması için devletin ortadan kaldırılması gerektiğini savunuyorlardı. Parlamentarizmi devrimci hareketi yozlaştıran bir strateji olarak görüyor ve uzak duruyorlar, reformculuğu ve her türlü politik eyleme dahil olmayı reddediyorlar, bunun devlet aygıtını meşrulaştıracağını ileri sürüyorlardı. Dolayısıyla siyasi parti kurmaya ve seçimlere katılmaya karşıydılar. Bunun yerine, iktisadi iktidarın proletarya tarafından kolektif olarak ele geçirilmesini, burjuvazinin mallarına doğrudan el konulmasını, sanayi ve tarım işletmelerinin her biri demokratik olarak seçilmiş ve *mandat impératif* ilkesine göre hareket eden –yani görevden derhal alınabilecek olan– delegelerden oluşan işçi ve çiftçi komiteleri tarafından yönetilmesini savunuyorlardı. Sendikalist ilkeler etrafından biçimlenmiş bir sosyalist toplum, konfedere işletmeler aracılığıyla sendikalarda örgütlenmiş sanayi, zanaat ve tarım işçilerinin yönettiği bir dünya idi.

Sendikalist birlikler de, coğrafya ve sanayi şeklinde iki temel yapı etrafında örgütlenecekti (bu aslında Proudhoncu bir programdı). Sendikalar, coğrafi olarak belli bir şehirdeki, bölgedeki ve ülkedeki işçi delegelerini idari konfedere konseyler yoluyla birbirine bağlamayı amaçlıyordu. Sanayi açısından ise, sendikalar aynı iş kolu veya sanayi dalındaki işçileri bir konfedere sanayi konseyleri piramidi yoluyla birbirlerine bağlayacaktı. Böylece belli bir bölgede, tercihen bir belediye alanı içerisinde yer alan ve kendi seçtiği fabrika komitesi tarafından yönetilen çeşitli fabrikalar bir emek konseyi yoluyla o bölgedeki diğer tüm sanayi ve tarım kuruluşlarına bağlanmış olacaktı. Bununla eşzamanlı olarak da her bir fabrika –diyelim ki bir çelik fabrikası– da ülkedeki diğer tüm çelik fabrikalarıyla o belirli sanayi kolundan seçilmiş delegelerin

oluşturduğu konfedere konseyi yoluyla ilişkilenecek olacaktı. Bu paralel konfedere sendikalar sisteminin zirvesinde iki delege “meclisi” –birisi coğrafi, birisi mesleki konfederasyon için– yer alacaktı. Bu ikisi birlikte sendikalist toplumun idaresini üstlenecekti. Sendikalistlerin iddiasına göre, konfederasyonun yüksek noktalarında yer alan yapılar –belediye, bölge ve ülke konseyleri– belediye seviyesinden uzaklaştıkça karar verme mekanizmalarına müdahaleleri azalacaktı. Toplumu etkileyecek tüm önemli siyaset değişikliklerine o bölgenin ve sanayi kolunun ekonomik tabanını oluşturan fabrikalar, çiftlikler ve diğer işletmeler karar verecekti.

Peki bu sendikalara dayalı, konfedere sendikalist topluma nasıl ulaşılacaktı? Sendikalistler genel olarak –hem kentteki hem kırdaki– işçi sınıfının yeterli sayılarda konfedere sendikalara örgütlenmesi sağlandığında kapitalist sistemi felce uğratacak devrimci bir genel grev başlatacaklarına inanıyordu. Ordu grevcilere saldırmakta zorlanacaktı, çünkü sendikalist ulaştırma işçileri asker nakliyatını yavaşlatacaktı, devletin diğer alanlardaki kolları da genel grev sebebiyle işlemez hale gelecekti ve son olarak da burjuvazi teslim olmak zorunda kalacaktı, çünkü kâr etmeye devam edemeyecek, hatta işletmelerinin varlığını sürdürmesi için gereken hammaddeyi bile temin edemez hale gelecekti.

Dolayısıyla, kapitalizm ve devlet felce uğrayacak ve bu sebeple de birleşmiş, bir amaç etrafında toplanmış ve devrimci işçi sınıfına teslim olacaktı. Sendikalistlerin çoğu bu teslimin barışçıl olmayacağını farkındaydı, hatta devletin genel grevi kırmak için elinden gelen her şeyi yapacağını, askerlerini kullanabildiği yerlerde işçileri zor kullanarak fabrikalara geri süreceğinin farkındaydılar. Ancak işçiler de aynı süreçte silahlanacak ve askerlere “kardeşleri” olarak seslenerek grev, propaganda ve gerekirse zor kullanma yöntemleriyle amaçlarına ulaşmaya çalışacaklardı. Bu noktada da, coğrafi ve mesleki konfederasyonların bölgelerindeki tüm ekonomik ve kamusal işleri idare edecekleri yeni toplum ortaya çıkacaktı.⁷

⁷ Birisi yerel ve belediye sınırları dahilinde, diğeri sanayi kuruluşlarını ilgilendiren ticari eylemlerle ilgilenecek iki paralel konfederasyon fikrini ilk ortaya sürenlerden birisi, *Oeuvres complètes de P.-J. Proudhon* (Paris: Librairie Marcel Riviere et Cie, 1959) adlı eserin on birinci cildindeki *Du principes fédératif* (1863) eseriyle Proudhon’dur. Proudhon, endüstriyel yapıyı “*fédération agricole-industrielle*.” olarak adlandırıyordu. Ancak Proudhon genel grev, ayaklanma, yerel ekonomik grevler ve sendikalizm ile birlikte yürüyen militanlık gibi fikirlerle karşı çıkacağından, onun bu doktrine bir katkısı olup olmadığı tartışmalıdır.

Bu sendikalizm tasviri tabii ki oldukça kalıpcı ve hatta idealize bir tasvir-di. Sendikalist fikirler on dokuzuncu yüzyıl içerisinde, İngiliz işçilerin 1833'te ortaya attıkları "Büyük Tatil" önerisiyle başlayarak ve zanaatkâr sosyalizmi taraftarlarının, genel grevi, yaklaşan savaşa karşı kullanmak üzere geliştirdikleri çeşitli fikirlerle gelişmiştir. Sendikalizm hiçbir zaman İngiltere veya Fransa menşeli olmamış, neredeyse bir yüzyıl kadar süren bir zaman içerisinde birikimli bir gelişim göstermiştir. Yönelim açısından yerelci, hatta açıkça ademi merkeziyetçi bir sendika hareketi yaratmak için hâlâ yeterli sayıda zanaatkârın var olduğu bir geçiş döneminde ortaya çıkmıştır. Aynı süreç içerisinde de sanayi işçileri eylemlerinde, gerekirse bölgesel ve ulusal genel grevlerde ciddi koordinasyona ihtiyaç duyacak ölçüde kalabalık hale gelmiştir.

Zaman içerisindeki bu gelişimin bir sonucu olarak, bu doktrin 1890'ların sonu ve 1900'lerin başında Fransız işçiler arasında yaygınlık kazandığında sendikalist fikirler epeyce çeşitlilik gösteriyordu. Bir bütün olarak Fransız işçi sınıfı bir yana, açıkça sendikalist olan işçiler bile kesin bir tanım etrafında uzlaşmış değildi. Sendikalist yelpaze içerisindeki bazı işçiler sendikalarının yalnızca bilindik iş ve aş meseleleriyle ilgilenmesini istiyor ve genel grev hedefiyle ilgilenmiyordu. Başkaları bu hareketin zanaatkârların kendi toplulukları konusundaki geleneksel eğilimini yansıtan yerelcilik vurgusuyla ilgileniyordu. Yine başka işçiler de genel grevi devrimci işlevinden ziyade alternatif bir siyasi yöntem olarak benimsiyordu. Üçüncü Cumhuriyet onları o kadar hayal kırıklığına uğratmıştı ki, her tür politik eyleme yabancılaşmışlardı ve sendikalizmin ortaya çıktığı sıralarda Fransız hükümeti iç skandallarla, monarşistlerin ve kilisenin saldırılarıyla, bir tür Bonapartist darbe girişimiyle ve Fransız Genelkurmayının bir komplosu sonucunda Yahudi bir subayın ajanlıkla suçlanması ve mahkûm edilip Şeytan Adası'na gönderilmesi şeklinde cereyan eden nahoş Dreyfus Davası ile boğuşmaktaydı.

1884'te Üçüncü Cumhuriyet, işçilere sendika kurma hakkını tekrar verdi etti ve bu da hızla çeşitli sendikaların ortaya çıkmasına yol açtı. Her ne kadar en büyük sendikalar kilise ve işverenler tarafından kontrol ediliyor olsa da, 1886'da Fransız işçiler bağımsız Ulusal Sendikalar Federasyonu'nu (NFS) kurdu ve bu yapı kısa süre içerisinde Guesdecilerin eline geçerek Marksistlerin Fransız işçi hareketi içerisinde somut bir tabana kavuşmasının yolunu açtı. Dolayısıyla NFS de Guesdecilerin partisi Parti Ouvrier ile yakın bir ilişki içerisine girdi.

Sendikalara ek olarak 1880'lerin sonunda ve 1890'larda *bourses du travail* adı verilen, işçiler ile potansiyel işverenlerin bir araya gelerek yapılacak işler için ücret ve çalışma koşulları hakkında müzakere ettiği istihdam merkezleri ortaya çıktı. Belediyeler tarafından sübvansedilen bu merkezler Fransa'nın pek çok şehrinde yıllarca varlığını sürdürdü, ancak sendikaların yasallaşmasından sonra işlevleri kat kat arttı ve yeni sendikaların toplantılarını yaptığı, eğitim amaçlı kurslar düzenlediği, kütüphaneler kurduğu ve iş olanakları ya da toplumsal fikirlerle ilgili bilgileri yaymak için kullandığı merkezler haline geldi. Bu merkezler genellikle bulundukları şehirdeki –fırıncılık veya terziilik gibi– belli bir işkolunda örgütlenen sendikaların kontrolündeydi. Sonunda, 1892'de bir Bourses du Travail Federasyonu kuruldu ve Guesde'nin Ulusal Sendikalar Federasyonu'nun en ciddi sendikalist rakibi haline geldi.

Yeni yayılmakta olan *bourses du travail* oluşumlarının arkasındaki öncü güç, Katolik geçmişini arkasında bırakıp yeteneklerini işçi sınıfının hizmetine sunmuş olan, genç yaşında verem hastalığından mustarip olmuş, entelektüel Fernand Pelloutier'di. İlk başta bir Parti Ouvrier üyesi olan Pelloutier, parti-nin genel grevi devrimci bir taktik olarak görmeyi reddeden tutumuna karşı geldi ve 1893'te Kropotkin'in anarşist komünizmini benimsedi. Kendini tamamen bu işe adanarak *bourses du travail* merkezlerini liberter komünist toplum için kullanılacak temel eğitim merkezleri olarak gördü. Onun gözünde merkezlerin görevi işçileri bilgilendirip eğitmek ve onlara sendikalist bir toplumu yönetmek için gerekecek yetenek ve bilgiyle donatmaktı. 1894 ve 1902 yılları arasında Bourses du Travail Federasyonu, büyük oranda Pelloutier'in yönlendirmesiyle Fransa'nın en büyük bağımsız işçi örgütü haline geldi. Pelloutier bir isyancı değildi, ancak Federasyon devrimci eylemi Guesde'nin sosyalist parlamenter stratejisinden daha üstün gören militanların uğrak yeri oldu. Pelloutier 1901 yılında, yirmi dört yaşındayken öldü; o yıldan sonra sonra Fransız işçi sınıfı onun hatırasına nesiller boyunca sahip çıktı.

1890'lar boyunca sendikalist Bourses du Travail Federasyonu ile Marx çizgisindeki sosyalist eğilimli Ulusal Sendikalar Federasyonu arasında strateji üzerine –genel grev yoluyla doğrudan ekonomik eylem ve katı parlamentarizm ekseninde– kıyasıya bir tartışma yaşandı. Sendikalistler Marksistleri ne kadar eleştiriyorsa, Marksistler de onları o kadar eleştiriyordu. Engels, İspanyol Bakunincilere saldırdığı bir yazısında sendikalizmi gerçekçilikten uzak gördüğünü söyleyerek alaya alıyordu, kapitalistler ekonomi üzerindeki kontrolü işçilere teslim edene kadar işçilerin grev fonlarının çoktan tükeneceğini

iddia ediyordu. Engels de, Marx da grevin oynayacağı isyancı rolü tamamen görmezden geliyordu. Guesde ise askeri gücün ve taktiklerin son derece gelişmiş olduğu batı dünyasında artık işe yaramayacağını düşündüğü isyan fikrine yardımcı olacak bir genel greve son derece karşıydı.

Ne Engels ne de Guesde bu farklılıkları bir çözüme kavuşturabilecek durumda değildi. Ulusal Sendikalar Konfederasyonu'nun 1892'de Marseille'de yaptığı kongrede genel grev yanlılarıyla parlamentaristler arasında çok sert tartışmalar yaşandı ve Guesdecilerin öfkeli itirazları üzerine kongre genel grevi destekleyen bir bildiri yayınladı. 1890'dan itibaren Parti Ouvrier içerisinde genel grevi destekleyen eğilimin başını, zamanında bir barikatta esir alındıktan sonra New Caledonia'ya sürgüne gönderilmiş bir işçi-Komünar olan Jean Alemane çekiyordu. Destekçileriyle, yani Allemanistlerle birlikte Fransız sendika hareketinin radikalleşme sürecinde önemli bir rol oynadı. Allemanistler, Marksistlerin temel teorik çözümlemelerinin pek çoğuna katılsalar da, görünüş itibarıyla neredeyse anarşisttiler ve tutarlı birer devrimciydiler. Parti Ouvrier içerisinde Guesdecilere ve o zamanki adlarıyla "İhtimalciler"e, yani gitgide reformist bir konuma doğru ilerleyen eski anarşist-terörist Paul Brousse'nin başını çektiği ve bir ulus devlet içerisinde yerel yönetim esasını savunan topluluğa karşı bir liderlik savaşına giriştiler.

Sonunda, 1894'te Nantes'ta yapılan kongrede Guesdeciler Ulusal Sendikalar Federasyonu'ndan tamamen çekildi ve ayrı bir işçi örgütü kurmaya çalıştı. NFS'deki işçilerin hisleri ise genelde sendikalistlerden yana idi. 1895 yılında NFS ve Bourses du Travail Federasyonu birleşerek Confederation Générale du Travail (CGT), yani Ulusal Emek Konfederasyonu'nu oluşturdu. Bu oluşum, sendikalizmin parlamentarizm karşısında kazandığı kesin zaferi temsil ediyordu. Devrimci sendikalist bir federasyon olan CGT, işçilerin çıkarını kollamak için tüm parlamenter etkinliklerden kaçınarak toplumun değişimi yönündeki en büyük silahını genel grev olarak belirledi.

1905'te Jean Jaurés öncülüğünce birleşik bir Fransız Sosyalist Partisi'nin kurulmasından önce Fransa'da beş sosyalist topluluk vardı: Guesdeciler, Allemanistler (sendikalistlerden ayrılmışlardı), Broussistler, Blanquiciler ve bağımsızlar. Bu grupların iç kavgalarla dolu geçmişi birkaç satırda anlatılamayacak kadar uzundur, ancak 1896'da en azından ilk turda birbirlerine muhalefet edebilmek, ancak ikinci tura çıkan sosyalist adayı topluca desteklemek üzerinde uzlaşabildiler.

Bu bölünmüşlükler ve sosyalistler arasında giderek artan parlamentarist eğilim, yeni kurulan CGT üzerinde pek etkili değildi. CGT, kuruluşundan yaklaşık yirmi yıl sonra hâlâ devrimci sendikalist bir kuruluşu ve hâlâ genel grevi parlamenter sosyalizme bir alternatif olarak savunmaya devam ediyordu. Terörizme meyletmiş olanların dışındaki ciddi Fransız anarşistler bu sendikalarda önemli mevkilerde bulundular, bu mecranın militanlık düzeyine ciddi katkılarda bulundular ve CGT'yi doğrudan eylem, hatta sabotaj ruhuyla tanıştırdılar. Fakat CGT oldukça gevşek örgütlenmişti ve yerel özerklik düzeyi de oldukça fazla olduğundan, alt birimler halindeki sendikaların her biri örgütü farklı yönlerle çekiyordu. Militan ve devrimci görünümü bir yana, CGT hâlâ reformistler, devrimciler, bu iki kanadı uzlaştırmak isteyenler ve işçi sınıfı için bir nevi devrimci egzersiz olarak küçük grevlere girişilmesini talep eden maceracılar arasındaki bir savaş alanı gibiydi.

CGT, belirleyici kimliğinin sendikalizm olduğu dönem boyunca yüz binlerce işçiyi kapsayan pek çok büyük grevi örgütledi. Peter Stearns'ın belirttiği gibi:

Önemli dalgalanmalar yaşanmasına karşın, grevler bu dönemde [Birinci Dünya Savaşı öncesinde] giderek yoğunlaştı. İlk ulusal çapta grev girişimi 1906'da gerçekleşti, iş kolunun tamamını kapsayan ilk etkili grev 1902'de madencilerin ayaklanması sonucunda oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yaklaşık yirmi yıl boyunca neredeyse her tür grev yöntemi denendi, çoğu da ilk kez uygulandı. Bunların hiçbiri işçi sınıfının bir azınlığını kapsamaktan ileri gidemedi, ama bu azınlığın sayısı kayda değer bir kitleye denk geliyordu. 1899 ve 1914 arasındaki süreçte sanayi işçilerinin ve ulaştırma işçilerinin yaptıkları grevlere toplamda 3.304.483 kişi katıldı. Tabii ki pek çok işçi birden fazla greve katılmıştı, ancak en azından bir milyon üretim işçisinin en az bir kez greve gittiği yargısına varmak mümkündür.⁸

CGT, en çok üyeye sahip olduğu 1912 yılında, 450.000 kişi aidat ödüyor olmasına karşın 600.000 üyesi olduğunu belirtiyordu. Aynı yıl içerisinde sendikalı Fransız işçilerinin yüzde ellisinden fazlası CGT üyesiydi ve CGT de ülkenin en büyük işçi örgütüydü.

Ancak bu istatistik Fransız işçileri arasında sendikalist eğilimin güçlü olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. CGT'nin militanlık düzeyi büyümekte olan sanayi işgücü arasında ilgi görüyordu, 1912 yılı boyunca yapılan grevler

⁸ Peter A. Stearns, *Revolutionary Syndicalism and French Labor* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1971), s. 5.

bunun bir karutıdır, fakat CGT üyelerinin çoğunun bir toplumsal doktrin olarak sendikalizme ve devrimci genel grev fikrine bağlı olduğu sonucuna varmak mümkün değildir. Sendikalist liderlerin ateşli söylevlerine ve kongrelerden çıkan bildirilere rağmen CGT, hiçbir zaman devrimci bir genel grev girişiminde bulunmamıştır. Doğrudan eylem söylemi ve sabotaj çağrıları da burjuvaziyi zaman zaman rahatsız etmenin ötesine gidememiştir. Fransız işçiler yirminci yüzyılın başında, işverenlerle ilişkilerinde zanaatkâr babalarından daha ihtiyatlıydılar; hatta çoğu sendikalizm fikrini benimsemiyor ya da yüzeysel olarak destekliyordu. CGT tarafından 1899 ve 1913 yılları arasında düzenlenen grevler arasında açık ara en çok işçinin katıldığı grev, 1900 yılında, zanaatkârların hâlâ işçi sınıfının kayda değer bir kısmını oluşturdukları dönemde gerçekleşmişti.

CGT militanlarının bir devrime veya devrimci bir genel grev başlatmaya en yakın oldukları an, Paris-Nord hattındaki demiryolu işçilerinin harekete geçtiği 1910 yılının Ekim ayıydı. Bir grev komitesi, Paris-Nord eyleminin demiryolu sisteminin batı kısımlarına da yayılarak sonunda tüm sanayi kuruluşlarına sıçraması ümidiyle genel grev çağrısı yaptı. Ancak batı kısmındaki grev, kendisi de eski bir anarşist ve genel grev yanlısı olup sonradan sosyalist bir parlamentere dönüşen başbakan Aristide Briand tarafından bastırıldı. Daha da moral bozucu olan nokta, doğu ve güney bölgelerindeki demiryolu işçilerinin hiçbir şekilde batıdaki yoldaşlarının grevine katılmayı kabul etmemesiydi. Sendika böylece büyük ve utanç verici bir yenilgiye uğradı.

Sonunda, savaşın yaklaştığı sıralarda, CGT liderliği ve bürokratik altyapısı giderek İngiltere tipi genel sendikacılığa yakınlaştı. CGT, savaş sırasında ve sonrasında geleneksel iş ve aş söylemlerini kullanan bir sendikaya dönüştü, ekonomik meselelere kapitalizm içi bir çerçeveden yaklaşmaya başladı. Anarşist ve sendikalist bileşenler örgütten koparak işçi sınıfı içerisinde marjinalize oldular. Rus Devrimi'nin ardından sendikanın kontrolü Fransız komünistlerine geçti. Komünistler sendikayı bürokratlarla doldurdu, bir yandan değişen komünist politikalara ihtiyatlı bir biçimde ayak uydururken, bir yandan da sendikanın dizginlerini ellerinde tutmaya devam ettiler. Yirminci yüzyılın başında çok şey vaat etmekte olan sendikalizm, savaş sonrasında neredeyse her yerde gerileme gösterdi. İspanya bunların dışındaydı ve sendikalizm bu ülkedeki muazzam işçi hareketinin (1936-39 arasındaki iç savaşa kadar varlığını sürdürecekt) temel ideolojisi oldu.

Fransız proletaryası yirminci yüzyılın geri kalanında başka grevler yapıyorsa da –ki bunların sonuncusu 1995’te gerçekleşmiştir– bu grevler işçileri devrimci taleplerle ciddi anlamda ilişkilendirmedi. Zaman zaman barikatlar kurulsa da, bunlar ayaklanma göstergeleri değil, protesto sembolleri olarak kaldı. Fransız işçiler coşkulu ve öfkeli olmaya devam etseler de bir daha hiç devrimci eyleme geri dönmediler.

Proleter Sosyalizm: Marksizm

Karl Marx, fikirlerinin dünya üzerindeki derin etkilerini görecektense kadar uzun yaşamadı. Fikirlerinin Bolşeviklerin iktidara gelmesini takip eden yıllarda yarı dinsel bir dogma haline getirilişine de tanık olmadı, bu muhakkak kendisini dehşete düşürdü. Marx, hayatının yaklaşık yarısını sürgünde ve bunun da büyük kısmını Londra’da örgütsel ve bilimsel çalışmalarla meşgul olarak geçirdikten sonra 1883’te öldü. Arkasında bıraktığı çok sayıdaki yayınlanmamış elyazması, not ve yazışmanın yanı sıra o zamana kadar yayınladığı kitaplar da tek bir amaca, toplumsal gelişmenin, özellikle de kapitalizmin derinlemesine bir eleştirel tahlilini ortaya koymaya ve işçilerin burjuva toplumunun yerine sosyalizmi getirebilmesi için ihtiyaç duydukları desteği sağlayacak bir siyaset geliştirmeye yönelikti.

Marx’ın çabalarının değeri kesinlikle eserlerinin hacmiyle ölçülemez. Proudhon daha kısa süren ömrü boyunca en az Marx kadar eser yayımlamıştı. Fakat Marx, aklına gelen her fikri yayınlama gayretindeki Proudhon’un aksine, yazılarını uzun ve dikkatli düşünme süreçlerinden sonra yayınlıyordu. Teorik hedefi *tutarlılıktı* ve çağdaşı olan radikallerin eksik, genellikle muğlak ve oldukça zayıf formüle edilmiş fikirlerini küçük görüyordu.

Bugün, yüz elli yıl aradan sonra Marx’ı okumanın güçlüğü, kısmen, döneminin –Aydınlanma’nın yüksek entelektüel düzeyinden ve umutlarından etkilenmiş olan– teorik standartlarının ve yazım özelliklerinin, kendisinin ölümünü takip eden yıllarda geçerliliğini gitgide kaybetmiş olmasındandır. Ancak yazılarındaki algı zenginliği, tüm hatalarına karşın, düşünen insanlarn ancak kültürel ve entelektüel gelişimleri aleyhine okumaktan kaçınabilecekleri bir hazine niteliğindedir.

Marx kendisine belli başlı iki amaç belirlemiş gibi görünür. Bunlardan birincisi kapitalist sömürünün işleyişini ve kapitalist gelişimin vardığı noktayı teşhir etmek, diğeri ise sürekli devrimci pratik için gerekli teorik zemini oluşturmaktır. Marx’ın yazıları ünlenmeden önce kapitalizm, kendisini özgür,

hukuki açıdan eşitlikçi ve temel anlamda adil bir toplum için gereken doğal düzen olarak sunmayı başarmıştı. Burjuvazi ve proleterler arasındaki muazzam servet uçurumuna rağmen, kapitalist ideoloji kendi ekonomik düzenini tarihsel sınıf çıkarlarıyla değil, sabit bir “insan doğası”yla ilişkilendirmekte başarılı olmuştu. Toplum, kişisel çıkara yönelik “doğal” bir arzu tarafından yönlendiriliyor gibi görülüyor ve içine doğduğu toplumsal statü ne olursa olsun her çalışkan ve eli sıkı bireyin bu arzu yoluyla maddi güvenceye, ekonomik bağımsızlığa, hatta servete kavuşabileceği savunuluyordu. Burjuvazi müdafileri kapitalist toplumu bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak değil, her birinin serbest girişim yoluyla servete kavuşması mümkün olan ve rekabet halindeki bireylerin oluşturduğu bir çokluk olarak ele alıyorlardı.

Muhtemelen klasik iktisatçıların en ahlakçısı olan Adam Smith, bu ideolojiye rekabetin “görünmez eli” kavramını ekledi. Buna göre her bireyin kişisel çıkarı, toplamda genelin lehineydi. Kapitalizm bu şekilde binlerce yıllık insan gelişiminin mantıki sonucu olarak övülüyor, kapitalizmin, bireysel çıkar güdüsüne tam serbestlik taruyarak, sonunda gerçekten özgür bir toplum ortaya çıkardığı savunuluyordu. Bireyin çıkarlarının maksimize edilmesiyle, insanlığa faydalı olacak teknolojik ilerlemenin teşvikiyle ve dünya ticaretinin gelişmesi sonucunda barışa yönelmekle, nihayetinde herkesin yaşam standartlarının artacağı savunulduğu için, kişisel çıkar faydalı ve toplumsal açıdan yapıcı bir şekle bürünüyordu.

Marx, hem kapitalizmin adaletsizliklerini ve zalimliğini gözler önüne sererek hem de kapitalizme içkin irrasyonelliği sistematik olarak teşhir ederek bu imajı paramparça etti. Hegel’in tarihsel ve gelişmeci düşünce yolundan son derece etkilendiği için, kapitalizmin ne insanlığın temel kazanma arzusunun doğal bir yansıması ne de içkin ve yok etme potansiyeli taşıyan çelişkilerden arınmış bir sistem olduğunu gösterdi. Kapitalist toplumun, kişisel çıkar peşinde koşan ve sınıfsal aidiyet taşımayan bireylerin oluşturduğu bir çokluk olmaktan ziyade proletarya ve sanayi burjuvazisi arasındaki sert çatışmaların sahnesi olduğunu iddia etti. Bu iki temel *sınıf*, farklı ve birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan çıkarlara sahipti ve çatışmaları sonucunda ya kapitalist toplum düzeni sanayi işçilerince ortadan kaldırılacak ve sosyalizmin önü açılacak ya da –Marx ve Engels’in *Komünist Manifesto*’da yazdıkları gibi– iki sınıf da ortak yok oluşa sürüklenecek ve dolayısıyla uygar toplumsal yaşam çöküntüye uğrayacaktı.

Dolayısıyla kapitalizm, tarihin zirve noktasını belirleyen benzersiz ve doğal bir toplum değil, insanlığın hayvanlıktan başlayıp kendi yaratıcı güçlerinin ve bilincinin tamamen farkına varacağı, mülkiyetin komünal olacağı, bölüşümün tamamen insan ihtiyaçlarını tatmine yönelik olarak yapılacağı momente giden yolda tarihsel olarak geçici bir safha, hatta son safhaydı.

Marx, komünizmi yalnızca etik argümanlarla savunmuş olsaydı, zamanının diğer sosyalistleri ve komünistlerinden hiçbir farkı olmazdı. Marx'ın argümanı çağdaşlarına göre çok daha tarihsel ve iktisadi, ya da kendi tabiriyle "bilimsel" bir argümandı. Yazıları kapitalizmin mitsel maskelerini düşürüyor, feodalizmin çöküşüyle nasıl ortaya çıktığını ve topluma egemen olan zenginlik ve mülkiyetin nasıl hırsızlık ve şiddet yoluyla ele geçirildiğini anlatıyordu. Ayrıca kapitalizmin, kapitaliste girişimcilik başarısı dolayısıyla kâr sağlayan basit bir sistemden çok daha fazlası olduğunu gösteriyordu. Marx'a göre kapitalizm, işçi sınıfının gizli sömürüsüne dayanıyordu. Görünürde adil bir alışveriş gibi görünen şey –emek karşılığında ücret– aslında "artık emek" gaspını, işçilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışırken farkında olmadan burjuvaziye teslim ettikleri emeği gizliyordu. O dönemdeki Proudhoncu ve sosyalistlerin de yaptığı ahlaki adaletsizlik eleştirilerinden, sezgisel kapitalizm eleştirilerinden veya faizin bir kâr kaynağı olduğuna dair çeşitli görüşlerden farklı olarak Marx'ın, kendi tahlilinin bilimsel bileşeni olarak gördüğü kısım, işte bu objektif kapitalist sömürü tahliliydi.

Marx, gerçek yüzü kişisel özerklik mitleriyle ya da kapitalistlerin üretim sürecine yaptıkları idari katkı gibi açıklamalarla gizlenmeye çalışan kapitalizmi bir sömürü sistemi olarak teşhir ederken, bireysel girişimcilerin rekabetçi bir piyasa içerisindeki başarılarının *kaçınılmaz olarak* rakipleri olan kapitalistlerin elenmesine ve hem büyüme, hem de elenenleri içirme yoluyla sermayenin giderek daha az sayıda elde toplandığını göstermeye çalışmıştı. Bu girişimcilerin piyasada daha büyük bir hisseye sahip olmak için giriştikleri "anarşik" rekabet, hem dönemsel ekonomik krizlere yol açmıştı, hem de nihayetinde tüm sistemde genel, hatta kronik bir kriz yaratarak proleterleşmiş büyük halk kitlesini sayıları giderek azalan nüfuzlu kapitalistlerin insafına terk etmişti. Marx, *Kapital*'de, "Sermaye Birikiminin Tarihsel Eğilimi" bölümünü toparlamak için yazdığı ufuk açıcı bir pasajda kapitalist rekabet sürecine dair şunları yazar:

Bir kapitalist daima birçok kapitalisti yok eder. Emek sürecinin giderek yaygınlaşan kooperatif biçimi, bilimin bilinçli bir şekilde teknik uygulamaya sokul-

ması, toprağın uygun yöntemlerle işlenmesi, emek araçlarının ancak ortak kullanılabilen emek araçları haline getirilmesi, bütün emek araçlarının ortaklaşa ve toplumsallaşmış kullanıma yönlendirilerek tasarrufa gidilmesi, tüm insanların dünya pazarları ağına dâhil olması ve dolayısıyla kapitalist rejimin uluslararası bir karaktere kavuşması, bu merkezileşme ya da çok sayıda kapitalistin daha az sayıdaki kapitalistler tarafından mülksüzleştirilmesi süreciyle birlikte yürür. Bu dönüşümün bütün avantajlarını sömüren ve tekeline alan büyük sermayedarların sayılarının sürekli olarak azalması sonucunda sefalet, baskı, kölelik, aşağılama ve sömürü de arttıkça artar. Yine de, bu sürece paralel olarak sayısı sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin kendi işleyiş mekanizması yoluyla disipline edilen, bir araya gelen ve örgütlenen işçi sınıfının isyanı da artar. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendisinin bir alt kolu olarak gelişen üretim tarzının prangası, önündeki engel haline gelir. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, nihayet bu kapitalist kabukla bağdaşmaz hale gelir ve bu kabuk paramparça olur. Matem çanları kapitalist özel mülkiyet için çalmaktadır. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilir.⁹

Tarih, Marx'ın buradaki teşhisleri konusunda henüz bir karara varmadı. Ancak burada dikkat çekici olan nokta, Avrupa ekonomisine hâlâ zanaatkâr üretiminin ve köylü tarımının egemen olduğu 1867 tarihinde basılmış bir kitapta, kapitalizmin yönelimi hakkında bu kadar olağanüstü bir kavrayışın, hatta kapitalizmin görece yerel bir formdan küresel bir ekonomiye dönüşeceği fikrinin yer almasıdır.

Marx'ın bu teşhisleri, kendi çağında yayınlanan devrimci sosyalist eserlerin tamamından farklı olarak, sanayi kapitalizmi ekonomisini, sanayinin merkezileşmesi ve makineleşmesini, toplumsallaştırılmış hatlar dışında üretimi kontrol etmenin imkânsızlığını ve üretimin kayda değer tüm alanlarında özel mülkiyetin kaldırılmasını temel alır. Dönemin pek çok sosyalist ve Prodhoncu teorisye ise, tam aksine, zanaatkârlardan destek görüyor ve fikirlerini zanaatkâr ekonomisi üzerine temellendiriyorlardı. Toplumda bu kadar büyük kapsamlı bir dönüşüm talep etmek için, hele hele özel mülkiyetin tümünden kaldırılmasını istemek için hiç hazır değildiler. Daha önce de gördüğümüz gibi, kendilerine "ütopyacı" sosyalist denenlerin neredeyse tamamı,

⁹ Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, c. 1, çev. Samuel Moore ve Edward Aveling, ed. Frederick Engels (Charles H. Kerr, 1906; yeniden basımı New York: Modern Library, tarihsiz), s. 836-7. Engels'in bu eserin hazırlanmasına yaptığı katkı azımsanamayacak ölçüdedir, ancak bu çeviride Marx'ın Hegelci ifade biçimlerini diğer eserlerinden daha fazla görmek mümkündür.

en emek-odaklı düşünen Owen ve Proudhon bile, temelde mülkiyetin adil bölüşümü için kafa yoruyordu. Bunların çok azı özel mülkiyetin tüm kapitalist biçimlerini sosyalist bir toplumun tamamen dışında tutmayı hayal ediyordu. Hatta pek çok sosyalist ve Proudhoncu, sık sık sanayi öncesi bir dünyadaki küçük ölçekli üreticinin arzularını dile getiriyor, daha da ileri gidip zanaatkârlar ve sanayi kapitalistleri arasında işbirliği bile önerebiliyorlardı. Marx ise (onları da çoğunlukla “proleter” olarak adlandırsa da) zanaatkârlara değil, sanayide çalışan işçi sınıfına sesleniyordu. Tahmin edilebileceği gibi, Guesde’nin Parti Ouvrier’i gibi on dokuzuncu yüzyılın büyük proleter partileri, diğerlerine kıyasla Marx’ın fikirlerini kendilerine daha yakın buldu.

Marx, eserini sırf kapitalizm eleştirisiyle ve modern toplumdaki sınıf mücadelesinin kökenleriyle sınırlamış olsaydı bile paha biçilmez bir miras bırakmış olurdu. Ancak kendisinin sadece bir teorisyen olduğu mitinin aksine, Marx tüm yaşamı boyunca gününün işçi hareketlerine dâhil olmuş ve somut bir pratik ya da siyaset geliştirmiştir. Bu da kendisinin sosyalizme ikinci büyük katkısı olarak tabir ettiği bütüne tekabül eder. Ne yazık ki Marx’ın siyasi hayatı o kadar çok belirsizlikle doluydu ki, ölümünden sonra takipçilerine karışık bir miras bırakmış oldu. Marksist adını paylaşılanlar arasında Marx’ın nerede tam olarak ne kastettiği meselesi bir çatışma sebebi haline geldi. Sonuç olarak, “bilimsel sosyalizm” içerisindeki çeşitli eğilimler sürekli birbirleriyle çekişti ve bu da bir bütün olarak işçi hareketine genelde olumsuz yansdı.

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte, Marksist siyaset üzerine süren sözlü tartışmalar, hareket içerisinde büyük çaplı bölünmeler haline geldi. Marksist kanatta sadece kendilerinden farklı sosyalistleri değil, diğer Marksistleri de alenen suçlayan ve reddeden ciddi bir literatür oluştu ve bu da sonunda hem bölünmelere, hem de kendilerinden başka doğru kabul etmeyen Marksist hareketler arasında silahlı çatışmalara yol açtı. Marksistler, 1917 Bolşevik Devrimi’nin hemen ardından, Marx’ın fikirlerini daha farklı şekillerde yorumlayıp benimseyen grup ve kişilere karşı daha baskıcı tedbirler uygulamaya başladı. Marksist olmayan sosyalist ekollere yapılanlar ise bundan da çok ilerideydi.

Her ne kadar çelişkili gibi görünse de, Marx on dokuzuncu yüzyılda kapitalizmin daha da gelişmesini savunuyordu ve bu, takipçilerinin kapitalist sisteme ayak uydurmalarını bir anlamda teşvik etti ya da buna bir mazeret olarak kullanıldı. Marx, yaşamı süresince kapitalizme teknolojiyi ilerletme ve

böylece insanlığı hayatta kalmak için “toplumsal olarak gerekli” çalışma yükünden kurtarma görevini tayin eden bir tarihsel ilerleme teorisi geliştirdi. Sosyalizme –ya da daha uygun tabirle, sosyalizmin en ileri aşaması olan komünizme– ulaşmak için üretim araçlarının; insanların toplum idaresi için, entelektüel ve sanatsal yetkinliklerini geliştirebilmek için maddi yetersizliklerden kurtulmasına ve çalışmak zorunda kalmamasına yetecek kadar gelişmiş olması gerekiyordu. Dolayısıyla kapitalizmin, bilhassa emek tasarrufu teknolojisini geliştirmekteki devrimci rolü yoluyla gelişmesi, pek çok Marksist tarafından sosyalizmin ortaya çıkışının tarihsel ve ekonomik bir ön şartı olarak görülüyordu.

Marx, 1848-9 devrimleri sırasında işçilerin tüm feodal ayak bağlarından ve serbest ticaretin, ulus olmanın önündeki engellerden arınmış bir burjuva cumhuriyeti yaratmak için ciddi bir destek bulmaya zorunlu olduklarını düşünmüştü. Hatta işçilerin görece azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişimi desteklemek adına kendi hareketlerini tali hale getirmeleri gerektiğini bile düşünüyordu. Marx ve Engels, ancak daha sonraları “Komünist Birlik Merkez Komitesi Bildirgesi” metninde işçilerin kendi “belediye komitesi, belediye konseyi, işçi kulübü veya işçi komitesi şeklindeki devrimci hükümetlerini” oluşturmayı hedefleyen bir işçi partisi kurmaları yönünde çağrı yaptılar.¹⁰ Marx ve Engels, bu partinin burjuvaziyle ve varlıklı çiftçilerle her tür kalıcı ittifaktan uzak durması gerektiğini savunuyorlardı.

Ancak sonraki yıllarda Marksistler arasındaki tartışmalar arasında temel bir mesele haline gelen bu metnin kendisi bir belirsizlik kaynağıydı. Daha adil vergilendirme, demiryolu ve fabrikaların millileştirilmesi ve devlet borçları gibi burjuva-demokratik talepleri güçlendirmek adına yaptığı programatik talepler arasında kaybolup giden bir metindi bu. Artık “devrimci işçi hükümetlerinden” veya “işçilerin belediye komiteleri ve belediye konseylerinden” bahsedilmiyordu. Hatta işçilerin “doğrudan herhangi bir komünist tedbir” önermemeleri gerektiği savunuluyordu.¹¹ Dolayısıyla denilebilir ki Marx ve Engels, Paris Komünü üzerine yazdıkları yazıların haricinde, bir işçi parti-

¹⁰ Karl Marx ve Frederick Engels, “Address of the Central Committee to the Communist League” (ya da “Address of the Central Authority to the League”) Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 10: *Marx-Engels 1849-1851* (New York: International Publishers, 1978), s. 277-87.

¹¹ A.g.e., s. 286.

sinin siyasi hedefi olarak son derece merkeziyetçi –hatta antifederalist– bir cumhuriyet öngörmüştür.

Marx'ın Komün üzerine yazdıkları da, daha önce gördüğümüz gibi, ayrı bir belirsizlik teşkil ediyordu. Bunlar, en iyi ihtimalle federalizm ile yapılan kısa ömürlü bir flört olarak değerlendirilebilir. Marx, ölümünden kısa bir süre önce Domela Nieuwenhuis'e yazdığı bir mektupta Komün'ü, Komünarlar Ulusal Meclis ile ilişkilerinde daha mantıklı davranmış olsalardı kaçınılması mümkün olacak, "istisnai şartlara sahip bir şehrin" ortaya çıkardığı lüzumsuz ve sonuçsuz bir belediye ayaklanması olarak tanımlıyordu.¹²

Meseleyi daha da karıştıran nokta, Marx'ın Komün övgüsündeki ana temalardan birisinin burjuva parlamenter devleti tamamen yok etme gerekliliği olarak ortaya çıkışıdır. Ancak kendisi daha sonraları bu hedef hakkında dahi başka muğlak görüşler sunmuş ve bunun yerine işçi sınıfının kapitalist ülkelerde var olan kapitalist seçim mekanizması yoluyla iktidarı devralması gerektiğini savunarak isyanın gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Marx, Eylül 1872'de işçi sınıfının "siyasal üstünlük" sağlamak için kullanabileceği farklı yolları yazıyordu:

Farklı ülkelerdeki kurum, gelenek ve âdetlerin dikkate alınması gerektiğinin farkındayız ve işçilerin amaçlarına *barışçıl* yollardan ulaşabileceği Amerika, İngiltere ve ... Hollanda gibi ülkelerin varlığını yadsımıyoruz. Bu böyle olsa da, Avrupa'daki ülkelerin çoğunda devrimin kaldırıcının güç kullanmak olduğunu, işçilerin hâkimiyetini sağlamak için bir süreliğine başvurulması gereken yöntemin güç kullanmak olduğunu kabul etmek gerekir.¹³

Bu belirsizlik, Engels'in ilerleyen yıllarda Marx'ın bu listesine Fransa'yı da eklemesiyle daha da rahatsız edici hale geldi. Engels, 1895'deki ölümünden kısa bir süre önce *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ne yeni bir önsöz yazdı ve burada işçilerin silahlanarak eğitimli ordulara karşı sokak savaşı vermesini eleştirdi. İsyân kavramını kıymetsizleştirmekte daha hevesli olanlar da vardı. Engels'in bu tavrı üzerine, Alman Sosyal Demokrat yayın organı *Die Neue Zeit*'in editörü Karl Kautsky bu önsözü daha da hafifleterek isyana dayalı ey-

¹² Marx'tan Ferdinand Domela Nieuwenhuis'ye (22 Şubat 1881), Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 46: *Marx and Engels 1880-1883* (New York: International Publishers, 1992), s. 66.

¹³ Karl Marx, "On the Hague Congress," ilk basımı *La Liberté*, no. 37 (15 Eylül 1872), Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 23: *Marx and Engels, 1871-1874* (New York: International Publishers, 1988), s. 255; vurgu bana ait.

lemelerin devrinin geçtiği, bundan çıkarımla da “devrimci” toplumsal değişim için tercih edilmesi gereken yolun parlamenter sistem olduğu izlenimini veren bir yazı kaleme aldı. Engels, daha önce gördüğümüz gibi, sendikalist doktrinleri yaratıcı düşünceden çok uzak bir üslupla yorumladığı bir metinde, genel grevin toplumu değiştirme amacına asla ulaşamayacağını, çünkü işçilerin grev fonlarının erken biteceğini savunuyordu.

Marx ve Engels’in ortak yazdığı metinlerde, kendilerinin kapitalizmden sosyalizme dönüşüm konusunda hem evrimci bakış açısına sahip olduklarını gösterecek kanıtlar, hem de evrimci değil devrimci konumda olduklarını gösterecek yeterli kanıt bulmak mümkündür. Bir işçi partisi iktidara geldiğinde parlamenter sistemin yerine neyi koymayı planladıklarını kestirmek de güçtür. Bir nevi İşçi Temsilciler Meclisi veya İşçi Millet Meclisi mi kurulacaktı? Belediye komiteleri ve konseyleri mi? (Paris devrimlerinde tercih edilen kuruluşlar olan) İşçi kulüpleri ve komiteleri mi? Kesin olarak söylenebilecek olan, Marx’ın ekonomik ve toplumsal hayatın idaresi konusunda konfederasyonları değil son derece merkezîyetçi bir işçi devletini desteklediğidir. Kendisinin Enternasyonal’deki tavrı da göstermiştir ki sosyalist hareketi de son derece merkezîyetçi bir parti aygıtının yönetmesinden yanadır.

Marx ve Engels’in yazıları, Guesdecilerin işçilerin iktidara gelmesinin tek yolunun genel grev veya isyandan ziyade parlamenter yöntemlerden geçtiği savını meşrulaştıran kaynaklar haline geldi (ki aslında işçiler Rosa Luxemburg için ve V. I. Lenin’in silahlı işçi ayaklanması fikrine destek vermek için ilk yöntemleri kullanmışlardır). Avrupa’da Marksist partiler kuruldukça, bunların birincil işlevi burjuva devletin kamusal mevkilerine aday seçmek olan parlamenter mekanizmalar haline gelmeleri, ve giderek, bağlı oldukları en önemli ideallere reformistler tarafından ihanet edildiğini gitgide daha acı bir biçimde hisseden Marksist devrimci azınlıkta daha sert tartışmalara neden olmaları şaşırtıcı değildir.

12. BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRAT ARA DÖNEM

Karl Marx, Paris Komünü sırasında Enternasyonal'e yön veren "kıızıl doktor" olarak epeyce ün kazanmasına rağmen, yaşamı sırasında kendisinin önemli yazıları ve teorileri çok etkili değildi. 1883'te Londra'da öldüğü ana değin, *Kapital* yalnızca iki dile, Rusça ve Fransızcaya çevrilmişti. Bir kredo olarak Marksizm, çok az sayıdaki entelektüel dışında kimse tarafından benimsenmiş değildi. İngiltere'de neredeyse hiç ilgi görmüyor, Fransa'da yılmak bilmez Guesde'nin çabaları sonucunda kısıtlı bir çevre tarafından takip ediliyordu. Marksizm, kıtanın geri kalanında yaygın destek bulamayacak kadar yabancı bir sistemdi. İtalyanlar, İspanyollar ve Rusların yanı sıra yüzyıl başında Avrupa'daki en militan ve etkileyici işçi sınıfı hareketini örgütlemiş olan Fransız sendikalistlerin kayda değer bir bölümü anarşizme daha yakındı.

Marx'ın yaşam süresi boyunca Guesde'nin 1882'de kurmuş olduğu küçük Parti Ouvrier'den başka hiçbir Marksist parti kurulmadı. 1875'te, Marx'ın Almanya'daki başlıca sözcüleri olan Wilhelm Liebknecht ve August Bebel, Gotha'da birleşik bir Alman sosyalist partisi kurmak amacıyla Marx'ın radikal fikirlerini bir kenara bıraktılar. Fakat partinin programı o kadar reformistti ki, Marx ve Engels bu partiye karşı olduklarını alenen ilan etmeyi dahi düşündüler ve ilgili kişileri bireysel alanda eleştirmekle yetinmeye ikna edilmeleri gerekti. Marx'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi* eseri de bu sürecin bir yanısıması olarak, ölümünden ancak on yıl sonra, o da Engels'in yoğun ısrarı sonucunda yayımlanabilmiştir. Dolayısıyla, Marx'ın siyasi etkinliklerine yoğun bir ilgi gösterdiği Alman işçi sınıfı bile, Marx'ın yaşamı sırasında bir Marksist parti kurmadı. Ancak ölümünü takip eden on yıl içerisinde eserleri çok sayıda dile çevrildi ve dikkatli araştırmalara konu oldu. Batı dünyasının pek çok

bölümünde sosyalist bir toplum yaratma yolunda vazgeçilmez rehberler olarak benimsenip kutsandılar. Zaman içerisinde, aralarında Almanya, Rusya, Belçika, Hollanda, Danimarka ve İsveç'in de bulundu pek çok Avrupa ülkesinde Marksizme bağlı olduğunu deklare eden sosyal demokrat partiler kuruldu ya da kurulma sürecine girdi.

İkinci Enternasyonal

Bu partiler ortaya çıktıkça, yeni bir enternasyonal çatısı altında bu yapıları konferanslar, kongreler ve uluslararası ilişkilerini düzenleyecek bir sekreterya aracılığıyla birbirleriyle ilişkilendirme arzusu güç kazandı. Birinci Enternasyonal'ın 1872'de kapanmasının ardından şu veya bu şekilde –çoğu sekiz saatlik çalışma günü mücadelesi yürüten– bazı işçi kongreleri düzenlenmiş olsa da, Marksist yönelimli bir İkinci Enternasyonal fikri ancak 1889'da ortaya çıktı. Bastille Günü'nün yüzüncü yılının kutlandığı 1889'da, Paris'te, yeni bir enternasyonal kurma amacı güden iki kongre düzenlendi. Çoğunluğu Fransızlardan oluşan ve Paul Brousse'dan etkilenmiş, İhtimalciler olarak bilinen sosyalist grubun öncülüğündeki kongre Rue Lancry'de bir salonda toplandı. Eskiden anarşist olan ve "eylemle propaganda" yöntemine bağlılığı nedeniyle terörizmi desteklemiş olan Brousse, 1870'lerde belediye/yerelci sosyalizmin ılımlı, hatta saygın bir savunucusu haline geldi. Temel hareket noktası reform ve "ihtimal dahilindeki" diğer talepleri savunmak olan hareket, kendisine yakıştırılan adı da buradan aldı.

Diğer kongre de bu ilk kongreden yürüyüş mesafesinde bulunan bir salonda, Rue Pétrelle'de gerçekleştirildi. Bu kongrenin katılımcılarının sayısı daha az olsa da, katılanların özellikleri açısından çok daha enternasyonalist bir karaktere sahipti. Uluslararası alanda Marksizmin önemli temsilcileri haline gelmiş kadın ve erkekler bu kongreye katılmışlardı. Almanya'dan Wilhelm Liebknecht, August Bebel, (daha revizyonizme kapılmamış olan) Eduard Bernstein, (Alman Özgür Sendikalar Birliği Başkanı) Carl Leigen ve Clara Zetkin; Fransa'dan Eleanor Marx-Aveling, Jules Guesde, Paul Lafargue, Charles Longuet ve Edouard Vaillant; İngiltere'den William Morris; Rus Marksizminin "babası" George Plekhanov ve Avusturya sosyal demokrasisinde oynadığı rol Bebel'in Almanya'da oynadığı role benzeyen Victor Adler katılımcılar arasındaydı. Bu delegelerin savunduğu Marksizmden son derece

etkilenen İkinci Enternasyonal bu toplantıdan doğdu ve işçi partilerinin yasal olduğu tüm büyük ülkelerde kurulan siyasi partiler şeklinde kurumsallaştı.

İkinci Enternasyonal'i resmi bir örgüt olarak ortaya çıkmaya iten nedenlerden birisi, Amerikan işçi sınıfının sekiz saatlik çalışma gününün elde edilmesi amacıyla 1 Mayıs 1890'da kutlanmak üzere yeni bir proleter "tatil" talep etmesi oldu. Amerikalılar, dünyanın dört bir yanındaki işçilere seslenerek bu talebin gerçekleştirilmesi, proleter dayanışması ve enternasyonalist dayanışma gösterilmesi için grev çağrısı yaptı. (Gerçi, daha sonra göreceğimiz üzere, kongreden geçen bildiri, Amerikalı işçilerin savunduğu metnin aynısı değildi.) Bu noktadan sonra Enternasyonal'in yıllık kongrelerinde hem sekiz saatlik iş günü ve proletaryanın yaşam koşullarının iyileştirilmesi, hem de ordunun lağvedilerek yerine vatandaş milis kuvvetlerinin geçirilmesi gibi çok daha radikal talepleri dillendiren bildiriler yayınlandı. Ayrıca anarşistlerin ve sendikalistlerin taleplerinden açıkça ayrışarak herkese oy hakkı tanınması için mücadele etmeye ve parlamenter siyasete dahil olmaya yönelik niyetini de dile getirdi. Enternasyonal sonunda, 1893'teki Zürih Kongresi'nde Marksizmi resmi doktrini olarak kabul etti ve bu karar, isminin Marx'la birlikte tarihteki en büyük sosyalist hareketin kurucusu olarak kayda geçirildiği o ânı görece kadar uzun yaşamış Engels'in huzurunda alındı. Engels bu hareketin iki yıl sonraki ölümünü takip eden yıllarda bir dünya dini kadar yaygın hale geleceğinden tabii ki habersizdi.

Ancak Rue Pétrelle'deki kongrenin çok daha fazla çeşitlilik içermesi dönemin siyasi atmosferine dair önemli ipuçları vermektedir. Enternasyonal'in kurucu üyeleri dünyanın önde gelen Marksistlerinin yanı sıra önemli bir Rus halkçısı olan Peter Lavrov'u, kısa süre içerisinde Hollanda'daki en bilinen anarşist haline gelecek olan Domela Nieuwenhuis'i ve Almanya'nın en önde gelen liberter sosyalistlerinden Gustav Landauer'i içeriyordu. Alman sosyal demokratları rahatsız eden bir biçimde, kongrede çok sayıda ve oldukça ateşli bireyci anarşist de yer alıyordu. Enternasyonal 1893'te Marksizmi resmen kabul ettikten sonra bile anarşistler –bilhassa da açıkça anarşist bir yönelime sahip kalabalık Fransız sendikalistler grubu– inatla Enternasyonal kongrelerinde boy göstermeye devam ettiler. Fakat 1896'da Londra'da gerçekleşen fırtınalı bir oturumdan sonra, Birinci Enternasyonal'deki iki muhalif cephenin su yüzüne çıkmasının sonucunda tüm anarşistler kongreden uzaklaştırıldı ve bu noktadan sonra hiçbiri Enternasyonal'e girmek için herhangi bir çaba göstermeyerek strateji tercihlerini terörizm ve sendikalizmden yana yaptılar.

Uzlaşmanın Arka Planı

Daha Rue Pétrelle'deki ilk toplantı kadar erken bir tarihte Almanlar yeni Enternasyonal üzerinde örgütsel ve programatik bir hegemonya kurmaya başladı. Zaten Marksizmin dünyaya yayılacak büyük dalgası, yönetici sınıfların sanayi proletaryası ile barışçı bir uzlaşmaya varmayı başaramayarak Marksizmin yaygınlaşmasının önünü açtığı Almanya'dan başlamıştı. Marx'ın fikirlerinin kendi başına sanayi proletaryasını mobilize etmek konusunda ne kadar etkili olabileceğinden bağımsız olarak, Bismarck'ın çılgın bir hal alan sosyalizm korkusu ve sosyalizmi bastırmak için verdiği çaba, Marksizme müthiş bir ivme kazandırdı. Sosyalist fikirlerinin yayılmasının arkasındaki en büyük destek, bu fikirlerin etkisini kırmak için on iki yıl boyunca -1878'den 1890'a dek- yılmaksızın uğraş veren "Demir Şansölye" oldu; Bismarck, sosyal demokrasinin devrimci kanadının canlanmasında bu alanın kendi propagandist ve örgütçülerinden daha fazla rol oynadı.

Avrupa'da fabrika sistemi yerleştikten sonra Almanya da, asillerin ve burjuvazinin akıllıca bir karar vererek sanayi proletaryası ile uzlaşıp onu zamanla kapitalist düzen içerisine çekmeyi etmeyi başaran İngiltere gibi toplumsal bir rota takip edebilirdi. Prensipite, bunun Almanya'da da gerçekleşmesinin önünde bir engel yoktu. Alman işçilerin militan kimliği baskın değildi, hele Fransız işçiler gibi devrimci bir karakterleri hiç yoktu ve İngiltere'deki işçilerin sanayi ekonomisine geçiş sürecinde çektiği acıları çekmemişlerdi. Paris Komünü'nün bastırılmasını takip eden yıllarda, Alman sanayi devrimi tam yol ilerlerken, Avrupa'da toplumsal barış seviyesi oldukça yüksekti. Hatta Alman işçilerin pasif karakterinin izi, 1848-49 devrimci dönemine kadar sürülebilir. Bu yıllarda Alman zanaatkârları -dönemin işçi sınıfı- Orta Avrupa'daki despot monarşilere ve dükalıklara karşı verdikleri mücadelede büyük oranda orta sınıf liberallerinin güdümünde hareket etmeyi kabullenmişlerdi. Fransız işçilerin aksine, kendilerine ait ve bağımsız bir işçi sınıfı hareketi ortaya çıkaramamış, Paris'teki Haziran Ayaklanması ile kıyaslanabilecek hiçbir ayaklanmaya imza atmamışlardı. Dolayısıyla Alman işçiler, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına değin son derece uysal tabiatlarını korudular. Kurdukları işçi sınıfı örgütleri temelde eğitimsel ve yardımlaşma amaçlı örgütlerdi, çoğu da Katolik ve Protestan papazlardan etkilenecek kurulmuştu.

Moses Hess, Wilhelm Weitling ve Karl Grün gibi sosyalistlerin yazıları, Almanya'dakilerden ziyade yurtdışındaki Alman sürgünler üzerinde etkili oluyordu. Bu yazılar Almanya'da sadece 1848 ve 1849'daki zanaatkâr ayak-

lanmaları sırasında kısıtlı bir etki sahibi olmuştu. *Verbrüderung* (kelime anlamı “kardeşleşme”) gibi radikal zanaatkâr örgütleri devrim sırasında, özellikle de Berlin ve Leipzig’de görünür hale geldi, fakat işçilerin çoğunluğu liberallerin, özellikle de kısa ömürlü bir Pan-Cermen ulusal yasama organı oluşturmak üzere çeşitli Alman devletlerinin halihazırdaki parlamentolarından çıkarak bir araya gelmiş akademisyenlerin, profesyonellerin ve bürokratların dümen suyunda kaldı. Frankfurt’ta toplanan ve yasallığa, anayasal ayrıntılara saplantı derecesinde bağlılık gösteren bu meclis, Avusturya dışındaki Almanca konuşulan topraklar üzerinde yer alan sayısız yarı feodal devlet, dükalık, şehir ve piskoposluğu bir araya getirip birleşmiş bir modern ulus yaratma fırsatını kaçırdı. Sonunda tüm Almanların meşruti hükümdarı olma yetkisini Prusyalı IV. Frederick William’a teklif etme kararı alan Meclis, William’ın bu teklifi hemen reddetmesinin ardından dönemin devrimlerini takip eden gericilik dalgası içerisinde yok olup gitti.

1848-49 devrimlerinin çeşitli Almanca konuşulan devletlerde, özellikle de Prusya ve Avusturya’da uğradığı başarısızlık, birleşik bir Alman ulusu yaratma sorununu tekrar gündeme getirdi. Bu birleşme sonunda tabandan, liberaller ve sosyalistlerden kaynaklanan bir şekilde değil, Otto von Bismarck’ın ve yarı-feodal gerici ve militarist maiyetinin –yani Elbe Nehri’nin doğusundaki toprak sahipleri olan Junker’lerin– katı idaresi altında ve Prusya monarşisi tarafından tepeden idare edilen bir şekilde gerçekleşti. Yirmi beş yıldan uzun bir süre boyunca, 1862’den 1890’a dek, Bismarck tüm Alman meselelerinin başında oldu. 1862’de Prusya Başbakanı olarak seçilmesinden kısa bir süre sonra, iyi eğitilmiş Prusya ordularını 1866’da Avusturya üzerine sürüp kendi hegemonya mücadelesinin bir zaferi olarak Viyana’yı ele geçirdi. Aynı yıl içerisinde Hannover, Schleswig ve Holstein’ı da Kuzey Alman Konfederasyonu olarak bilinen Prusya’ya kattı. Bu fetihleri 1868 ve 1871 yılları arasında güneydeki Saksonya, Bavyera, Baden ve Württemberg, Fransa-Prusya savaşının ardından da Alsace ve Lorraine gibi önemli merkezlerin ele geçirilmesi takip etti. Bismarck, yirmi yıldan kısa bir süre içerisinde Prusya İmparatoru (Kayser’i) I. Wilhelm’in hükümdarlığı altında güçlü bir Alman İmparatorluğu ya da Reich’ı yaratmıştı. Kendisi de 1871’de şansölye oldu. Reich’ı yaratan ve idare edenlerin Bismarck ile birlikte militarist ve otoriter Prusya Junker’leri olması ve bu sırada liberal demokratların bu militarist birleşmeyi izlemekle yetinmesi sadece Almanya açısından değil, tüm Avrupa için trajik bir durumdu.

Bismarck'ın kariyerine başladığı sene Almanya'da sonunda kararlı bir işçi hareketi ortaya çıkmaya başladı ve kısa süre içerisinde bu hareketin başına başarılı ve genç bir Yahudi avukat olan Ferdinand Lassalle geçti. 12 Nisan 1862'de bir Alman zanaatkarlar örgütünün Berlin'deki toplantısına konuşma yapmak üzere davet edilen Lassalle, sonradan "İşçi Programı" başlığıyla yayımlanacak olan ve kısmen Marx'ın fikirlerinden etkilenen ve *Komünist Manifesto*'dan esinlenen bir söylev verdi. Lassalle, Marx'ın erişilebildiği tüm yazılarını okumakla kalmamıştı, Marx'la 1840'ta başlayan kişisel tanışıklığı da vardı. Alman işçiler arasında kayda değer bir saygınlık kazandığında Londra'ya Marx'ı ziyaret etmeye gitti ve Marx'la bundan sonra düzenli olarak yazıştılar. Lassalle, Marx'ı akıl hocası olarak görüyor ve onun eserlerini basacak Alman yayıncılar bulmaya çalışıyordu.

Lassalle'ın bir işçi lideri olarak başladığı kariyeri her anlamda fırtına gibi bir kariyerdi. Bir işçi lideri olarak ortaya çıkması ile bir aşk meselesi yüzünden başlayan düello sonucunda ölmesi arasındaki topu topu iki yıl içerisinde yaptıkları ona sosyal demokrasi tarihi içerisinde efsanevi bir yer kazandırdı. Bu kısa süre içerisinde tüm Almanya'yı dolaşarak, parlamenter siyaset içerisinde yer alan liberallerden bağımsız hareket edecek bir işçi partisi kurulması gerektiğine dair, zaten var olan bir hissiyatı kuvvetlendirdi. Ateşli ve çoğunlukla da teatral karakter taşıyan hitabeti, (çok etkili bir şekilde kullandığı) örgütlenme becerisi ve manifestosu binlerce Alman işçiyi etkileyerek kendi örgütlerini oluşturmalarına sebep oldu ve bu örgütler Mayıs 1863'te Frankfurt'ta toplanarak Genel Alman İşçi Birliği'ni (Allgemeine Deutsche Arbeiterverein, ADAV) kurmaya karar verdi. Dolayısıyla, Lassalle bir yıl içerisinde kendisini Almanya'daki en büyük –ve bir süreliğine tek– işçi sınıfı partisinin lideri olarak buldu. Sonuç olarak, Alman işçi hareketi üzerinde, ölümünden on yıllar sonra bile sürecek çok derin bir etki bırakmış oldu.

Ancak, Marx ile kurduğu yakın kişisel ilişki bir yana bırakılırsa Lassalle aslında bir Marksist değildi. Dahası, Marx ve Lassalle, Alman işçi sınıfı hareketleri içerisinde iki farklı, hatta karşıt eğilimin temsilcileriydi. Marx bir devrimci ve sosyalistken, Lassalle temelde bir reformist, parlamenter ve kooperatifçiydi. Bu siyasi farkların temeli felsefe ve toplumsal teoriye dair derin farklılıklara dayanıyordu. Marx'ın çok sayıdaki iktisadi yazısının temeli toplumsalken, Lassalle'ın gevşek iktisadi teorileri daha ziyade yarı-biyolojik hakikatlere, özellikle de Malthus'un nüfus teorilerine dayanıyordu. Lassalle nüfusun yaşam koşullarını büyük ölçüde ve doğrudan belirlediğine inanıyordu ve işçi

ücretlerinin ancak hayatta kalmalarına yetecek bir sınır etrafında dalgalanacağını iddia eden Ricardo'nun "ücretlerin demir kanunu" diye bilinen yaklaşımını benimsiyordu. Eğer nüfus, gıda arzından daha hızlı bir büyüme gösterirse, sömürülmeye müsait işçi sayısı artacağından ücretler de düşecekti. Bu ücret düşüşü, müsait durumdaki işçi sayısını azaltacak ve bir işgücü ihtiyacının ortaya çıkmasına sebebiyet vererek yeniden bir ücret artışı doğuracaktı. Bu dalgalanmalara belirsiz süreler boyunca sürse dahi, işçilerin ücretleri mümkün olan en düşük seviyede kalacak, ancak istihdam arzının miktarına göre farklılık gösterebilecekti. Marx'a göre "ücretlerin demir kanunu" fikri tamamen aldattıcıydı. Marx, işçi sınıfının yaşam standartlarındaki düşmeyi öncelikli olarak kapitalist rekabete ve kârları artırmanın kapitalizm için bir zorunluluk olmasına bağlıyordu. "Demir kanun" yalnızca kapitalist toplumsal ilişkileri yarı-biyolojik etkenlere indirgeyerek gerçek rollerinin anlaşılmasını zorlaştırmaya yarıyordu.

Alman sosyal demokrasisi içerisinde on yıllar boyunca çatışmaya devam edecek eğilimlerin temel kaynağı, bu iki adam arasındaki derin siyasi farklardı. Lassalle'a göre işçilerin "ücretlerin demir kanunu"ndan kendilerini koruyabilmesinin tek yolu devleti kendi adlarına ele geçirmek ve işçi denetiminde üretici kooperatifleri kuracak bir hükümet oluşturmaktır. Bu devlet çeşitli üretici ve tüketici kooperatiflerine sermaye ve kredi vererek sonunda kapitalist ekonominin yok olmasını sağlayacaktı.

Lassalle'ın devlet destekli kooperatifler fikriyle gönüllü kooperatif kurma çabaları arasında bir zıtlık kurduğuna dikkat çekmek gerekir. Lassalle'a göre gönüllü çabalar, büyük fabrikalar kadar üretim yapmak için müsait değildi ve kapitalizm üzerinde bütünsel olarak çok az etkiye sahipti. Lassalle, sendikaları da, toplumu kooperatif esaslar etrafında yeniden düzenlemek için yetersiz ölçekte kurumlar olarak görüyordu. Marx ise, aksine, sendikaların proletaryanın sınıf bilincinin yerleşmesi için yaşayan okullar olduğunu düşünüyordu. Lassalle devlet destekli üretici kooperatiflerine vurgu yaparken, Marx bunu Louis Blanc'ın toplumsal atölyeler fikrinden esinlenen safça ve arkaik bir görüş olarak değerlendiriyordu.

Marx, Lassalle'ın işçi sınıfının devleti kendi adına kullanabileceği şeklindeki beklentisine de katılmıyordu. Şimdiye dek gördüğümüz üzere Marx, devleti, köklerini sınıf hâkimiyetinden alan tarihsel bir fenomen olarak değerlendiriyor ve kendi devletçi sosyalizm fikrinden ayrı olarak, burjuva devlet aygıtının burjuva dışında hiçbir sınıf için bir araç olamayacağını savunuyor-

du. Lassalle ise tam aksine, devletin işçiler tarafından kendi çıkarlarını korumak ve hatta toplumu kooperativist bir çerçeve içerisinde dönüştürmek için kullanılabileceğine inanıyordu. Kendisinin bu inancı, köklerini büyük oranda Alman felsefi idealizminden alan ve devleti Alman *Volk*'ünün ulusal bir ifadesi ve dolayısıyla halkın da yöneticilerin de çıkarına hizmet eden bir yapı olarak gören yarı-mitsel fikre bağlılığından kaynaklanıyordu. Lassalle'ın devleti kabullenışı, çatışan sınıf çıkarları bağlamında Alman işçi hareketi içerisindeki reformist eğilimleri besliyor ve onu Alman *Volkgeist*'i çerçevesinde düşünmesi de aslında sonuçları itibarıyla gerici bir nitelik taşıyordu.

Lassalle ayrıca Bismarck'ın Alman ulusal birliğine Prusya tarafından önderlik edilmesi gerektiğine dair görüşünü de paylaşıyordu. Alman birliğinin gerekli olduğuna samimi bir şekilde inanan Marx ise, Demir Şansölye'nin ulusal hegemonya kazanmak üzere Prusyalı militaristlerin desteğiyle yaptığı girişimleri güvenilir bulmuyordu. Lassalle, kapitalizmin çıkarlarını temsil eden liberallerden öylesine nefret ediyordu ki, bir şekilde burjuva karşıtı durumunda olan Prusyalı Junker'lerle ortak bir çizgide hareket etmeye son derece yakındı. Bu sebeple, Lassalle'ın tutumu genelde ilkesiz bir seyir izliyor ve Bismarck'la Alman liberallerine karşı kişisel görüşmeler yapmaya kadar gidebiliyordu.

İşçiler, işçi kontrolündeki kooperatifleri destekleyecek bir devleti nasıl yaratacaklardı peki? Lassalle'ın stratejisi, temelde seçimleri hedef alan ve reformist bir stratejiydi. Lassalle'ın destekçileri, işçilerin kendi partilerini kurmaları ve her şeyden önce genel oy hakkı için mücadele vermeleri gerektiğini savunuyor, böylece de hâlihazırdaki devletin yasama organlarına kendi temsilcilerini gönderebileceklerine inanıyordu. Temelde reformist ve parlamenter nitelik taşıyan bu strateji, işçilerin, gerekirse güç kullanarak iktidara geçmesini, eski devlet mekanizmasını yok etmesini ve yerine işçi denetiminde bir devlet aygıtı geçirmesini öngören devrimci görüşüyle tam bir zıtlık içerisindedeydi. Marx'a göre bu tür bir işçi devleti ancak burjuva muhalefetini etkisiz hale getirecek, devlet mallarını kamulaştıracak ve tüm insani ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak bir planlama yapacak kadar ayakta kalacaktı. Bu görevlerini tamamladıktan sonra da başka bir işlevi kalmadığından, sönümleenecekti. Zamanın ünlü aforizmasının belirttiği gibi, kişilerin yönetilmesinin yerini nesnelerin yönetilmesi alacaktı. Marx'ın Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve belki de Hollanda örnekleri için koyduğu istisna şerhi dışında,

eserlerinde her ne kadar çeşitli muğlak noktalar yer alsada, bu fikrini sonradan terk ettiğini düşünmek için bir sebep yoktur.

Lassalle'ın kurduğu ADAV, Almanya'daki tek ve en büyük işçi örgütü olma vasfını uzun süre elinde tutamadı. 17 Mayıs 1863'te, Almanya'nın çeşitli bölgelerindeki kırk beş şehirde yer alan işçi eğitim derneklerinin gönderdiği yüz on delege, Alman İşçi Birlikleri Sendikası'nı (Verband Deutscher Arbeitervereine, VDAV) kurarak uğraşlarını belli bir siyasi çizgi etrafında yoğunlaştırmak üzere Frankfurt'ta bir araya geldi. Son derece merkezîyetçi ve pek çok işçinin şikâyet etmesine yol açan bir şekilde diktatörce yönetilen ADAV'ın aksine, Verband bir partiden ziyade bir federasyondur ve içerisindeki grupların özerk davranmasına imkân tanıyordu. Aslında VDAV içerisindeki grupların tamamı sosyalist de değildi ve istedikleri takdirde ilerici burjuva partileriyle ittifak yapmakta özgürdüler.

Verband'ın amaçları ilk başta oldukça geniş bir yelpaze oluştuyordu. Ancak VDAV içerisindeki sosyalistler örgütün hedeflerini zaman içerisinde gitgide radikalleştirdi ve kuruluşunu izleyen iki kongrede (1867 ve 1868 kongrelerinde) örgüt yapısal bir daralmaya giderek siyasi bir parti olarak işlemeye başladı ve Birinci Enternasyonal'e katılarak üretim araçlarına toplumun sahip olması fikrinin arkasında olduğunu gösterdi. Verband, kendisine lider olarak Leipzig şehrinden gelen genç bir ahşap torna ustasını, yirmi yedi yaşındaki August Bebel'i seçti. Bebel, Lassalle'ın ölümünden sonra Alman sosyalizminin en dinamik ve etkili figürlerinden birisi oldu.

Aslında Bebel'i Marksizme kazandıran Wilhelm Liebknecht idi ve bu iki isim, Alman sosyalizmi içerisinde Guesde'nin Fransa'da yaptığını tekrarlamayı amaçlıyordu. Marx'ın yolundan giden Verband, ADAV'ın aksine, kooperatiflerin kurulması konusu dahil her türlü devlet yardımının karşındaydı. Bunun yerine sendikaların kurulmasını savunuyor ve böylece zanaatkar sosyalizminden ziyade, yeni yeni ortaya çıkmakta olan proleter sosyalizminin saflarında yer alıyordu. Verband, 1869'da Eisenach'da, ağırlıklı olarak işçi tabanından oluşan bir popülist parti olan Sakson Halk Partisi ile birleşerek gerçek bir sosyalist partiyi, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (Sozialdemokratische Arbeiterpartei, SDAP) kurdu.

SDAP, Bebel ve Liebknecht'in sayesinde, programı hâlâ Marx'ın kendi imzasıyla yayımladığı devrimci fikirlerden ziyade, kendisinin Birinci Enternasyonal için yazdığı genelgeçer manifestoları andırırsa da, Almanya'nın ciddi Marksistler tarafından başı çekilen ilk örgütü oldu. Şekil açısından Marksist

bir parti olmamasına karşın, Marx ve Engels'in doğrudan bağlantılı oldukları ve üzerinde ciddi etkiye bulundukları eski Komünist Birlik'ten bu yana kurulan ilk Alman partisiydi.

SDAP ve ADAV arasındaki ilişki barışçıl olmaktan çok uzaktı. Bu iki işçi örgütü arasındaki rekabet o kadar keskindi ki, liderleri arasında bir işbirliği asla mümkün görünmüyordu. SDAP'ı reformist ADAV'dan ayıran nokta yalnızca belli başlı hususlarda daha radikal tutum alması -enternasyonalizme sıkı bağlılığı ve Prusya hükümetine karşı sert muhalefeti- değildi. Örneğin Liebknecht, 1870'te, Kuzey Alman Konfederasyonu'nun merkezi olan Reichstag'daki koltuğundayken, Fransız-Alman savaşına güvenoyu vermekten kaçındı. (Bu çekincesine gerekçe olarak Napolyon'un emperyalizmine de Bismarck'ın emperyalizmine de destek olmak istemediğini belirttiği için ihanet suçundan hüküm giyerek iki yıl hapse mahkûm edildi.) Antlaşma koşullarının açıklanması üzerine de Alsace-Lorraine'in işgaline doğrudan karşı çıktı. ADAV ise, tam aksi bir tutum alarak, Bismarck ile oldukça iyi geçindi ve savaşa tam destek verdi. SDAP bu tavrı proleter enternasyonalizmine ihanet olarak değerlendirdi.

Ancak Paris Komünü Demir Şansölye'yi endişeye düşürdü ve Almanya'daki tüm sosyalist örgütlere saldırmaya başlamasına sebep oldu. İki sosyalist parti de, elinden gelse kendilerini tamamen kapatacak bir devlet ile karşı karşıya kaldı ve bu durumda giderek daha baskıcı hale gelen imparatorluğa karşı tek direniş ihtimalinin güç birliği olduğu ortaya çıktı. 1875 yılının 22 ve 25 Mayıs tarihleri arasında Gotha kentinde ADAV (ya da yaygın adlandırmasıyla Lassalecılar) ve SDAP (Bebel ve Liebknecht'in Eisenach'ları) birleşik bir Alman Sosyal Demokrat Partisi oluşturmak üzere bir araya geldi. Partinin adı ilk başta Sosyalist İşçi Partisi (Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands, SAPD) olarak kararlaştırıldı. Gotha Kongresi'ne 130 delege katılmıştı ve temsil edilen üye sayısı (yüzde altmışı Lassale'cılar ve gerisi Eisenach'lılar olmak üzere) 25.000'di.

SAPD'nin kuruluşunu mümkün kılan şey muhtemelen Eisenach cephesinin (Liebknecht'in öncülüğünde) Lassalle cephesine karşı verdiği muazzam ideolojik tavizlerdi. Eisenach cephesine göre yeni partinin programı -Gotha Programı- kendileri için büyük bir gerileme anlamına geliyordu. Gary P. Steenson'un anlatımıyla:

Programına bakıldığında yeni parti ADAV için bir zafer niteliğindeydi ve İngiltere'de ikamet eden Marx ve Engels'in değerlendirmesi de bu yoldaydı. Hatta

parti çevrelerinde kendilerine takılan isimle bu “ihtiyarlar”, taslağın sert bir eleştirisini, üzerlerinde bir ölçüye dek etki sahibi oldukları Bebel, Liebknecht, Bracke ve SDAP’ta yer alan başka isimlere göndererek programın önünü kesmeye çalıştı. Eski rakipleri Lassalle’a karşı her zaman bir tür kıskançlık beslemiş olan Marx ve Engels, Alman işçi hareketiyle olan özel ilişkilerini de göz önüne alarak, yeni parti programını devlet sosyalizmi yanlısı ve tutarsız olmakla, aynı zamanda da gerekli olsa bile bir birleşme için gereğinden fazla taviz gerektirmesi nedeniyle eleştirerek kabul edilemez bulduklarını belirttiler. Marx’ın eleştirisi bugün daha çok bilinse de (...) Engels de Bebel ve Liebknecht’e detaylı bir eleştiri metni ulaştırmıştı. Eleştirisinde “tek bir gerici kitle” kavramını, (altında yatan sendika karşıtı tavırdan dolayı) ücretlerin demir kanununu, özgür halk devleti kavramını ve programın pek çok başka boyutunu eleştiren Engels, bu temelde bir birleşmenin bir yıl bile ayakta kalamayacağı tahmininde bulunmuştu.¹

Aslında Marx ve Engels’in bu yeni programa karşı çıkmalarının kıskançlıkla uzaktan yakından ilgisi yoktu. Marx’ın bu programın başını çeken isimlere yazdığı oldukça uzun mektupta oldukça güçlü savlarla eleştirdiği Gotha Programı o kadar reformist bazı fikirler içeriyordu ki, az önce değindiğimiz üzere, Marx ve Engels kendilerinin bu programla hiçbir ilişkilerinin olmadığını ve programı reddettiklerini kamuoyu önünde belirtme ihtiyacı dahi hissetmişlerdi. Görece ufak hatalar haricinde, Marx programdaki ifadeleri en iyi tabirle “üstü kapalı”, en kötü tabirle “tahammülfersa” bulduğunu belirtiyordu. Program, yeni partinin üyelerinin “kurtuluş için... var olan ulus devlet çerçevesi içerisinde mücadele etmesi” gerektiğini belirtiyordu. Marx ise bu talebi işçi sınıfının evrensel birliği ilkesine tamamen aykırı buluyor ve programın “halihazırdaki” burjuva devletini işçi sınıfı kurtuluşunun temel alanı olarak belirlemesinin bu alanı geçerli bir mücadele alanı olarak teyit ettiğini ve dolayısıyla üstü örtülü bir biçimde devrimin gerekliliğini ortadan kaldırdığını ekliyordu. Tüm bunlara ek olarak, programda bir “özgür devlet” vurgusu yer alıyordu, ki bu da devletin, sınıflı toplumun feshini takiben kendisi de feshedilmesi gereken bir sınıf iktidarı aygıtı olduğunu es geçen bir bakış açıydı. Son olarak, Gotha Programı “toplumsal meselenin çözümü” için “devlet yardımıyla üretici kooperatifleri kurulması ve bunların işçi halkın

¹ Gary P. Steenson, “Not One Man! Not One Penny!”: German Social Democracy, 1863-1914 (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1981), s. 31-2.

denetiminde olmasını” öneriyordu ve bu son derece Lassaleci, hatta Blanc’ın fikirlerini andıran tipik bir zanaatkâr sosyalizmi anlayışıydı.

Marx’ın program eleştirisi oldukça sert ve kuvvetliydi, ancak daha önemli olan nokta, *Gotha Programı’nın Eleştirisi* içerisinde yer alan ve Marksçı komünizmin temellerini oluşturan birkaç sayfadır.² İronik bir biçimde, Marx, Gotha Programı’nda en çok karşı çıktığı maddelerin aslında Liebknecht tarafından karşı cepheyi memnun etmek için yazılmış olduğundan bihaberdi ve Eise-nach cephesi de yeni parti politikalarının önünde ciddi bir engel kalmadığını düşünerek Marx’ın tahminlerini kayda değer bulmuyordu.

Engels’in bu birleşik partinin bir yıldan uzun süre ayakta kalamayacağına dair tahmini doğru çıkmadı. Liebknecht ve Bebel, “ihtiyaarlara” partinin zaman içerisinde muhakkak Marksist bir bakış açısına kavuşacağına, bunu da bilhassa SAPD’nin ADAV’dan çok daha demokratik bir örgüt yapısına sahip olmasının sağlayacağına dair teminat verdi. Marx’ın fikirleri Lassalle’ın fikirlerinin üstesinden gelebilir miydi bilinmez. SAPD içerisinde (ve 1891’de aldığı isimle SPD’de) Lassalle yanlısı yaklaşım varlığını korudu, programında böyle olmasa bile uygulamada bu hep böyle oldu ve bunun tek sebebi de Lassalle’ın tarihsel mirası değildi.

Kurucu kongreyi takip eden sene içerisinde Marx’ın SAPD içerisindeki erken dönem takipçilerinden hiçbiri kararlı bir şekilde programa karşı çıkmadı. Bunun sebebi de, büyük oranda, 1878’te Bismarck’ın çıkardığı ve sosyalistleri hedef tahtasına oturtan yasanın birleşik partinin devamını zorunlu kılmasıydı. Sonuç olarak, sosyalistlerin aleyhine çıkan bu yasa aslında sosyal demokratların bir anlamda işine geldi. On yıl kadar baskı altında kalmalarına rağmen, partinin kurulduğu günden beri içten içe kaynayan ayrılma dinamikleri de dizginlenmiş oldu.

Reform mu Devrim mi?

Yeni Reich’in siyasi yapısı, Almanya’da bağımsız bir işçi sınıfının ya da herhangi bir ciddi demokratik hareketin kayda değer oranda güç kazanmasını önlemek üzere tasarlanmıştı. Ancak Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılın son

² Karl Marx, “Critique of the Gotha Programme,” Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 24: *Marx-Engels 1874-1883* (New York: International Publishers, 1989), s. 77-99. Gotha Programı’nın tam bir çevirisi Steenson’un kitabına ek olarak dahil edilmiş. Bu kitapta yaptığım değerlendirmelerde bu kaynaktan alıntı yaptım.

çeyreği genel anlamda toplumsal ve siyasi reformların hoş görüldüğü ve serildiği bir dönemdi. Bu durumda ne Alman Kaiser'i ne de Bismarck, ülkelere karşı çarlık benzeri bir tiranlık ya da arkaik bir despot olarak görünmesini tercih ederdi. Dolayısıyla, 1871'de imparatorluğun kurulmasıyla beraber, Prusya denetimindeki hükümet yeni Alman Reich'ına meşruti monarşinin yüzeysel gereçlerini kazandırdı.

Bismarck, Reich'in tamamı için Reichstag adıyla bir alt yasama organı kurmuş ve buraya gönderilecek temsilcilerin yetişkin erkek seçmenler tarafından seçilmesini kararlaştırmıştı. 397 seçim bölgesinden gelen temsilcilerin oluşturduğu bu Pan-Alman meclisi, teoride statü ve varlık ayırt etmeksizin tüm erkek seçmenleri temsil edecek ve tabii ki monarkın gözetiminde işleyecekti. Pratikte ise Reichstag'ın elinde herhangi bir iktidar uygulama imkânı yoktu, yalnızca otokrasi için –sosyal demokratların tabiriyle– incir yaprağı vazifesi görüyordu. Reichstag, tamamen şansölye ve monarkın yetki alanına bırakılan askeri ve dış ilişkiler konuları haricinde her türlü siyasi meseleyi tartışmakta özgürdü. Ancak kendi inisiyatifiyle kanun yapamıyor, tek başına sahip olduğu yetki, ulusal bütçeyi onaylamak veya veto etmenin ötesine geçemiyordu (öyle ki bütçe de baştan sona şansölye ve bakanları tarafından hazırlanmış oluyordu). Hal böyleyken bile, tüm askeri harcamaların karar yetkisini elinde tutan Kaiser, yine de Reichstag'ın en basit taleplerini bile geri çeviriyordu.

İmparatorluktaki asıl güç; eski bağımsız Alman devletlerinden gelen bakanların oluşturduğu bir üst meclis olan Bundesrat (Federal Konsey), Kaiser tarafından atanan ve sadece ona hesap vermekle yükümlü olan şansölye, her yere yayılmış durumda ve tamamen kontrol altında olan bürokrasi, Avrupa'daki en güçlü ve toplumsal bağları en kuvvetli askeri aygıt olan Prusya ordusu ve arzu ettiği takdirde kişisel iktidarını meclisin üzerinde dilediği ölçüde kullanma hakkı olan Kaiser arasında paylaşılmış durumdaydı. Böylesi bir yapı ve sözde anayasasıyla Alman İmparatorluğu, en kısıtlı meşruti monarşi rejimlerine bile yaklaşamaz haldeydi. Kaynağı halk olmayan bu anayasa, monarşinin bir uzantısı niteliğindeydi. Kaiser, emri altındaki Bundestrat'ın yetkisini kullanarak istediği zaman Reichstag'ı dağıtabilir, şansölyeyi görevinden alabilir ve yerine başkasını atayabilir, Reichstag'ın onayına hiçbir şekilde gerek duymaksızın, savaş ve barış kararları dahil olmak üzere istediği siyasetin izlenmesini sağlayabilirdi.

Bundestrat'ın varlığı, bu Bismarck İmparatorluğu'nun her biri kendi yasama bölgesine sahip devletlerin oluşturduğu bir federasyon olduğu imajını korumaya yarıyordu. Federasyon tamamen efsaneden ibaret değildi, eski devletler –kısmen hukuktan, kısmen gelenekten kaynaklanan– kendi yetkilerinin bir kısmını koruyordu. Özellikle eski güney devletlerinden bazıları görece daha hoşgörülü bir atmosfere sahipti ve sosyalistlerin yasama organlarında görev almasına izin veriyordu. Artık birleşik bir yapı olan SAPD, Reichstag için yapılan ulusal seçimlerde gitgide daha yüksek oylar almaya başlamış, 1874'te 352.000 olan oyunu 1877'de 493,000'e çıkarmıştı. Aynı süreçte Reichstag'a soktuğu temsilcilerin sayısı da dokuzdan on ikiye çıkmıştı. Ayrıca çeşitli yerel sosyalist gazeteler de muazzam bir hızla gelişip yaygınlaşmış ve bunların sayısı 1876'da yirmi üç iken, bir sonraki yıl kırk bire çıkmıştı. 1875'te SAPD'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Lassalecılar ve Eise-nach'lılar kendilerine ait iki ayrı gazeteyi birleştirerek, daha sonra partinin resmi yayın organı haline gelecek olan *Vorwärts* (İleri) gazetesini kurdu.

1878'te Demir Şansölye SAPD'yi sonunda yasadışı ilan etmeyi başardı. Almanya'da bir sınıf savaşı çıkma ihtimalinden her zaman ödü kopan Bismarck, büyümekte olan bu partiyi, en başından itibaren ortadan kaldırmaya niyetliydi; kendi sözleriyle “Sosyal Demokratlar... yabancılardan çok daha fazla savaş tehlikesi yaratıyor ve devlete karşı tehlike oluşturuyor. Bunların hükümet tarafından yasal bir problem olarak değil, askeri ve iktidara yönelik bir problem olarak görülmesi gerekiyor.”³ Ancak partiyi yasaklamak için bir bahaneye ihtiyacı vardı. Bu bahaneyi de 1878'de aynı ay içerisinde Kaiser'e yönelik iki başarısız suikast girişiminin gerçekleşmesi sayesinde buldu. Suikastçılar sosyalist olmasa da, Bismarck zaten bir “kızıl korku” dalgası yaymayı başardığında, 21 Ekim 1878'de Reichstag'ın sosyalist karşıtı kanun olarak da bilinen “Sosyal Demokrasinin Kamu Zararına Girişimlerine Karşı Kanun”u onaylamasını sağladı. Böylece eyaletlerdeki yerel polislere, sosyalist eğilim taşıdığından şüphelendikleri her türlü örgüt, toplantı, dergi, kamusal etkinlik ve kutlamaları yasaklama yetkisi verildi. Sosyalist işçilerin girip çıktığından şüphelenilen içkili mekânlar bir bir kapatılmaya başladı. Kapatılan örgüt ve dergilerin mal varlıklarına el konuldu ve bu kapsamdaki her türlü etkinliğin sıradan katılımcılarına dahi 500 Mark para ya da üç ay hapis cezası

³ . Akt. Guenther Roth, *The Social Democrats in Imperial Germany: A Study in Working-Class Isolation and National Integration* (Totowa, NJ: Bedminster Press, 1963), s. 79.

verildi. Bu tür etkinliklerin liderleri ya da elebaşları da bir yıla kadar hapis cezası ile yüz yüze oldukları için, başka sıradan işçilerle birlikte İsviçre, İngiltere ya da Amerika'ya kaçmak zorunda kaldılar.

Açıktır sosyalist olan siyasi örgütlerin yanı sıra, sosyalistlere sempati beslediği düşünülebilecek olan her türlü işçi sınıfı örgütü de aynı yaptırımlardan nasibini aldı. Bunların arasında genelde sosyalizme yakın eğilimleri barındıran Özgür Sendikalar da yer alıyordu. Siyasetle ilgisi olmayan kültürel, sportif ve edebi topluluklar da hedef alındı. Yasaklar işçilerin geneline yönelik ayırıcı bir tavra dönüştüğü için, SADP üyesi ve hatta sempatizanı bile olmayan işçileri de öfkeliendirdi. Ancak garip bir şekilde, o gün için bütün sertliğiyle hüküm süren bu sosyalizm karşıtı yasalar, SAPD'nin Reichstag içerisindeki temsilcilerini yerlerinden etmedi. Sosyalistler hâlâ, yasaklı partinin temsilcisi olarak değil de bireysel olarak başvurdukları takdirde aday olabiliyorlardı. Parti de bir süre boyunca kendisini ulusal, bölgesel boyutta ve belediye ölçeğinde yeniden şekillendirerek bir oy toplama zemini olarak varlığını korudu. Örneğin, partinin ulusal *Vorstand*'ı, yani idari komitesi, kendisini Hamburg bölgesi seçim komisyonu olarak adlandırıp varlığını korumaya devam etti. Daha önemsiz pek çok parti örgütü de aynı yolu takip etti, ta ki Bismarck hepsini kamusal alandan silip yeraltına inmeye mecbur edene dek.

Dolayısıyla, SAPD resmi bir karargâha sahip olma, miting düzenleme ve ya yayın organı çıkarma gibi haklarından mahrum olsa da, adayları ve sözcükleri bireysel seçim kampanyaları düzenleyerek ve şahsa ait gibi görünmesine karşın aslında parti yöneticileri veya sempatizanları tarafından idare edilen yayın organları yoluyla geniş kitlelere ulaşmaya devam ediyorlardı. Tüm bu sebeplerden dolayı, partinin kamusal varlığını koruması ve sürdürmesi yolunda en önemli vasıtalarından birisi seçim kampanyaları oldu. Tüm bu işler el altından hallediliyor olsa da, burjuva devletin baskıcı tavrı neticesinde partinin devrimci söylemi üslupta ve biçimde giderek sertleşse de, bu gelişmeler sonuçta örgütü parlamentarizme adım adım yaklaştırdı.

Sosyalistlere karşı çıkarılan yasalar, yürürlükte kaldıkları on iki yıl boyunca değişen sertlik dereceleriyle uygulandı, ancak toplamda sosyal demokratların yüzleştiği kovuşturmalar ciddi boyutlara ulaştı. Hükümet, bulabildiği tüm parti liderlerini yargıladı ve/veya hapse attı, toplamda 1.500 kişi tutuklandı ve bunların bazıları uzun yıllar hapiste kaldı. 1879 yılının ortalarında 414 dergi, sosyalist oldukları için veya bu yönde şüpheli görüldükleri için kapatıldı. Bu yüzden partinin yayın kanadı İsviçre'ye taşındı. Almanya'da

kalıp yeraltında örgütlenme çabası yüzünden ciddi bir lider ve kaynak kaybı yaşandı. Hükümetin Özgür Sendikalar üzerindeki baskısı da oldukça etkili oldu. Normalde bir partiden çok daha açık bir şekilde işlemesi ve böylece sosyalist olan olmayan tüm işçilere ulaşabilmesi gereken bu örgütler, hükümetin tavrı karşısında oldukça nazik bir konuma geldiler ve sonuçta sayıları giderek azaldı.

Bismarck bir yandan SAPD'yi yok etmek için uğraş verirken bir yandan da 1881 ve 1884 yılları arasında sağlık, yaşlılık ve kaza güvencelerini içeren bir devlet sigortası programı oluşturarak işçileri satın almaya çalışıyordu. Partinin Reichstag'daki delegeleri içerisinde yer alan Lassalle yanlılarının pek çoğu, muhtemelen işçilere bir şekilde yardımcı olmak ve böylece tekrar oylarını alabilmek için bu düzenlemelerin lehine oy verme eğilimde olsalar da, partinin sol kanadı bu gelişmeleri şansölyenin işçileri sosyalistlerden uzaklaştırma ve Reich'a sadıklaştırma hamlesi olarak yorumladı. Yaşanan iç tartışmaların ardından, sosyal demokrat vekillerin çoğunluğu ilkesel olarak şansölyenin reformlarına karşı oy kullandı ve anti-kapitalist partilerini yok etmeye çalışan kapitalist, hatta gerici bir devletle işbirliği yapmayacaklarını açıkladı.

Zaman içerisinde sosyalistlere karşı çıkarılan yasaların aslında bir bumerang gibi dönüp sahibini vurduğu ortaya çıktı. Yasaların sınıfsal olarak açığa çıkarılan işçileri hedef almış olması, pek çoğu sosyalizm hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen geniş bir işçi kitlesi içerisinde sosyalist nüfuzun artmasına yol açtı ve çoğu sosyalizmle bir o kadar ilgisiz durumda olan parti-dışı işçi örgütlerinin SAPD ile daha kuvvetli ve kalıcı ilişkiler kurmasını ve zaman içerisinde parti işlerinde son derece etkili hale gelmesini sağladı. Altı yıllık bir baskı döneminin ardından, 1884'te yapılan Reichstag seçimlerinde sosyalistler yarım milyondan fazla oy aldı ve 1890'da, yani sosyalistlere karşı çıkarılan yasaların rafa kalkmasından iki yıl önce partinin seçmen tabanı 1.4 milyon kişiye ulaştı. Bu sayıya ulaşabilen başka bir Reichstag partisi mevcut değildi ve bu taban, toplam seçmenlerin yüzde onundan fazlasına denk geliyordu. Yani Bismarck, sosyalistleri bastırmaya çalışırken hem genel seçmen kitlesi içerisinde hem de radikal örgütlerin tabanı içerisinde giderek büyüyen ve öfkeli bir sosyalist seçmen tabanı yaratmıştı. Bu taban, zaman içerisinde parti saflarını doldurup, genel sosyalist prensiplere bağlılığı tartışılacak adaylar için seçmen bölgelerini mobilize etmeye başladı.

Sonuçta, 1890 yılında Bismarck görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Bunun öncelikli sebebi, yeni ve başına buyruk Kaiser II. Wilhelm ile araların da ciddi anlayış farklılıkları olması ve yeni Kaiser'in ukala ve kendini en tepede gören şansölyeden kurtulmak istemesiydi. Yeni Kaiser, hükümetin yasakladığı bir parti ve sendikaya üye olan ya da sadece destekleyen ve oy veren geniş vatandaş kitlesini karşısına almak da istemiyordu. Dolayısıyla, Bismarck'ın görevi bıraktığı yıl, Wilhelm yasakları kaldırarak partinin yasal haklarını iade etti. Uzun vadede bu yasalar ve yasaklar, sosyal demokrasiyi zayıflatmak bir yana, bu akıma kahramanca bir statü kazandırdı ve bunca kovuşturmaya direnmiş olması, hareketin üyelerinden gördüğü saygı ve bağlılığı pekiştirmesinin yanı sıra etkisini hem Almanya içerisinde hem de diğer ülkelerde kayda değer biçimde arttırdı.

Parti bir yandan temel toplumsal fikirlerinden ziyade reform çağrılarının cazibesine kapılan –hem orta sınıf mensubu hem proleter– birçok sıradan Almanı saflarına çekerken, kendisine karşı çıkarılmış baskı yasaları sayesinde Alman devletinin sınıfsal tabiatının açıkça ortaya çıkması sonucunda parti içerisindeki daha devrimci kanadın, yani Marksistlerin etkisi ve gücünün artışına da tanık oldu. 1890 yılına gelindiğinde pek çok Alman sosyal demokrat işçi, hem devleti açıkça bir düşman olarak görüyor hem de hükümetin sendikalar üzerinde sürekli baskı kurmasından dolayı sürekli sola kayıyordu. Sosyalistlere karşı çıkarılan yasalar partiye öyle devrimci bir kisve kazandırmıştı ki, partinin sadece reformist fikirler taşıyan pek çok seçmenin ve üyesinin varlığını unutturmuştu. Reformist tutum ile devrimci görünüş arasında yaşanan ve Gotha Programı'nın kabulünden itibaren partiye hâkim olan bu gerilim, partinin Birinci Dünya Savaşı çıkana dek sergilediği, açıklanması zor belirsizliklerin ve çelişkilerin asıl kaynağıydı.

Bu sırada parti, 1891 Erfurt Kongresi'nde ismini ve programını son kez değiştirerek Almanya Sosyal Demokrat Partisi (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) adını aldı. Gotha Programı'nın içinde yer alan, Marx ve Engels'in sert bir şekilde karşı çıktığı kısımlar çıkarıldı ve tamamen Marx'ın fikirlerine dayalı yeni bir program kabul edildi. Büyük oranda Karl Kautsky tarafından hazırlanan program, analizlerini ve üslubunu tamamen *Komünist Manifesto* ve *Kapital*'den ödünç alıyor ve çoğu zaman Marx'ın üslubunu pek değiştirmeden tekrarlıyordu.

Erfurt Programı'nın açılış paragrafları, Marx'ın kapitalist birikime dair satırlarının ahenkli dilini neredeyse koruyarak tekrar eder. Bu bölüm (bkz. Bölüm 32) şu taleple bitiyordu: "Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilirler."

Proleterlerin sayısı giderek artıyor, ihtiyaç fazlası işçilerin sayısı devasa boyutlara ulaşıyor, sömürenler ve sömürülenler arasındaki karşıtlık giderek keskinleşiyor, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf savaşı sertleştikçe sertleşiyor ve tüm bunlar modern toplumu, tüm sanayi ülkelerinde olduğu gibi, iki düşman kampa ayırıyor.⁴

Kullanılan dil oldukça sert ve savaşçı. Lassaleci kooperatiflerden ya da devlet desteğinden bahsedilmediği gibi, devletin toplumsal farklılıklar önünde bir arabulucu olarak toplumun üzerinde yer aldığı bir şablondan da bahsedilmiyordu. Program, tarihsel talepleri konusunda da tam anlamıyla devrimci bir karaktere sahiptir:

Ancak üretim araçlarının –toprağın, madenlerin, hammaddelerin, aletlerin, makineleri ve ulaşım araçlarının– mülkiyetinin halka devredilmesi ve satış için yapılan üretimin, toplum tarafından ve toplum için yönetilerek sosyalist üretime dönüştürülmesi; büyük sanayinin ve toplumsal emeğin giderek büyüyen üretim kapasitesinin, bu zamana dek sömürülmüş sınıflar için bir sefalet ve baskı kaynağı olmaktan çıkarılarak en yüksek refah ve kapsayıcı, ahenkli bir mükemmeliyet kaynağı olmasını sağlayabilir.⁵

Bu radikal üslup, varlığını partinin programa dair literatüründe ve Liebknecht'in (1900 yılındaki ölümüne dek) parti adına yaptığı açıklamalarda ve aynı şekilde yüzyıl dönümünde partinin gerçek lideri haline gelen Bebel'in üslubunda korumaya devam etti. Karl Kautsky, partinin başlıca teorisyeni (ve başlıca teorik dergisi *Die Neue Zeit*'ın editörü) olarak, Birinci Dünya Savaşı'na dek Marksist ortodoks tutumun temsilciliğini sürdürdü. Elbette ki bu üç adam da siyasi görüşlerinde sayısız değişim geçirdiler ve ileride göreceğimiz gibi, halihazırdaki toplumsal düzenle uzlaşmak için reformist çareler ürettiler. Yine de on yıllar boyunca canlı bir Marksist üslubu korudular. Bunun örneklerinden birisi, Bebel'in Reichstag'da Paris Komünü'nün çöküşünden kısa bir süre sonra yaptığı konuşmadır:

Tüm Avrupa proletaryasının, içerisinde hala özgürlük ve bağımsızlık hissi taşıyan herkesin yüzünü Paris'e çevirmiş olduğundan kesinlikle emin olabilirsi-

⁴ Erfurt Program (1891), Steenson, "Not One Man!" içinde, s. 247.

⁵ Steenson, "Not One Man!" s. 248.

niz. Ve her ne kadar Paris şu anda bozguna uğramış olsa da, Paris'teki savaşın yalnızca küçük bir mevzi muharebesinden ibaret olduğunu hepimize hatırlatmak isterim; belirleyici hadiseler yoldadır ve önümüzdeki yıllarda Paris proletaryasının "Saraylara savaş, gecekondulara barış, kahrolsun sefalet ve işsizlik!" çığlıkları tüm Avrupa proletaryasının savaş çığlığı haline gelecektir.⁶

Bu tür bir retorik, tüm "illegalite" dönemi boyunca devam etti. Hatta sonradan partinin reformist bir dönüşüme girmesi gerektiğini savunan Eduard Bernstein bile ilk başta Bebel'in sözlerini tekrarlıyor ve SPD içerisinde statükoyla uyuşmayı hedefleyen eğilimlere muhalefet ediyordu.

Ancak partinin sandıkta -illegalite döneminde bile- yakaladığı muazzam başarı, partinin geniş kesimleri içerisinde, özellikle de sendika kaynaklı üyelerinde hâlâ belli bir muhafazakârlık eğiliminin korunduğu fikrini veriyordu. Bebel'in sözleri 1870'ler boyunca ve "illegalite" döneminde, uygun bir biçimde, kahramanca olarak kabul gördü. Ancak parti, devasa (ve sosyalist fikirlerle çok tanışık olmayan insanlar tarafından) bir kitlesel destek gören legal bir yapıya dönüştükten ve parlamenter bir örgüte uygun bir şekilde kayda değer bir maddi varlığa sahip olduktan sonra, partinin genel tutumu daha az çatışmacı ve daha liberal bir zemine doğru sürüklendi. 1890'lar boyunca güney Almanya'da, yani Bismarck'ın baskıcı tedbirlerinin daha az hissedildiği topraklarda, sosyal demokrat vekiller liberal meslektaşlarına karşı oportünist tavizler vermeye ve liderlerinin devrimci tonunu hafifletmesini talep etmeye başlamışlardı bile.

Sosyal demokrat Reichstag vekilleri arasında da açıktan bir sağ kanat ortaya çıkmaya başlamıştı ve bu çevre Bismarck siyasetini, işçi sınıfı seçmen kitlesinin çıkarına olduğu alanlarda desteklemeye meyilliydi. Daha önce gördüğümüz gibi, illegalite döneminde Bismarck bazı sosyal güvenlik reformlarını gündeme getirdiğinde de aynı şey yaşanmıştı. Bu durum 1880'lerin ortalarında, hükümetin gemi inşa sanayiine verdiği destek vesilesiyle iyice su yüzüne çıktı. Sol, bu sübvansiyonlara, gemicilik rotalarını sömürge ülkelerine ve bilhassa Afrika'ya doğru genişleterek Alman emperyalizmini yaymanın bir aracı olarak görüp karşı çıktı. Yeni palazlanan sağ eğilimli sosyal demokrat vekiller ise bunu Alman işçiler için bir istihdam fırsatı olarak görüp parlamentoda bu sürecin lehinde kampanya yürüttüler. 1890'lara gelindiğinde parti yalnızca Reich çerçevesi içerisinde kalan, aslında liberaller ve ilericiler

⁶ Akt. Roth, *Social Democrats in Imperial Germany*, s. 87.

tarafından desteklenmesi gereken o göz boyayıcı reformlara destek vererek son derece başarılı hale geldi. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Alman Sosyal Demokrat Partisi, toplumsal düzene karşı çıkmaksızın işçi seçmenlerin maddi çıkarlarını gözeterek sosyalistlikten demokratlığa, devrimcilikten reformculuğa doğru hızla ilerledi.

Bu sağa kayma sürecinin, reform talepleri belli meselelerde liberallerle örtüşen görünüşte devrimci her örgüt için mümkün olduğu söylenebilir. Kitlesi muazzam bir ölçüğe ulaşan ve toplumsal açıdan çok farklı tabanlara yayılan SPD örneğinde de bu çıkar örtüşmesi kaçınılmaz bir durumdu. Ancak parti, reformist meseleleri, kendi devrimci sosyalist vizyonunu kuvvetlendirmek amacıyla da kullanmayı seçebilirdi. 1850 kadar erken bir tarihte, Marx ve Engels, “Komünist Birlik Merkez Komitesi’ne Hitap” başlıklı metinlerinde Birlik gibi bir devrimci işçi sınıfı partisinin reformist taleplere tutunarak bunları aşama aşama devrimci taleplere dönüştürmesi gerektiğini savunuyorlardı. Eğer burjuva demokratlar devletin ekonomiyi düzenlemesini talep ederse, Birlik doğrudan kamulaştırmayı savunmalıydı; burjuva demokratlar devletin demiryollarını satın almasını önerirse Birlik devletin demiryollarını istimlak etmesini savunmalıydı. Kendilerine göre Birlik, “Zaten hiçbir şekilde reformistliğin ilerisine geçip devrimcileşmeyecek olan demokratların tekliflerini uç noktalara taşıyarak onları doğrudan özel mülkiyete saldırı hamlelerine” dönüştürmeliydi.⁷

Reformist talepleri ele alarak bunları devrimci taleplere dönüştürme siyaseti, SPD’nin giderek Reichstag’ın ve eyalet meclislerinin bürokratik yapısına gömülmesiyle uygulanması imkânsız hale geldi. Teori ve prensiplere karşı açıkça tavır alan pragmatik bir liderliğe sahip olan parti, reformların iyi yanlarını kendisine yontmayı yeğledi, bunu da hükümetin reformları sunma şeklini birebir kabul ve takip ederek gerçekleştirdi. Pek çok sosyal demokrat vekil –bu önerileri daha radikal tasarımlara dönüştürmek için bırakın çabalama-yı– bunların gerçekçiliğini sorgulamak veya kısıtlılığını ortaya çıkarmak yerine, eleştiri zahmetine bile girmeden, sadece evet veya hayır oyu kullanma yolunu seçti.

⁷ Karl Marx ve Frederick Engels, “Address of the Central Committee to the Communist League” (ya da “Address of the Central Authority to the League”) Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde, c. 10: *Marx-Engels 1849-1851* (New York: International Publishers, 1978), s. 286.

Sonunda, partinin söylemindeki Marksist referanslar ve gitgide artan oportünist pragmatizmi arasındaki çelişkiler, Eduard Bernstein'ın revizyoznizmi ve Erfurt Programı'nın devrimciliği arasında 1898 ve 1904 yılları arasında tüm şiddetiyle sürecek bir teorik tartışmaya yol açtı. Bernstein 1890'ların başlarına kadar ortodoks bir Marksist olarak kalmıştı ve 1932'deki ölümüne kadar da hep Marksist kaldığını ve Marx'ın toplumsal fikirlerinin özünden hiç sapmadığını savundu. Sosyalistlere karşı çıkarılan yasaların yürürlükte olduğu on iki yıl boyunca, hakkındaki hapis cezasından kaçmak için Londra'da sürgünde kaldı ve neredeyse hep Engels'in gölgesinde yaşadı. Bir yandan da yavaş yavaş, devrim fikrini uygulanabilir görmeyen ve hatta devrimin arzulanacak bir fikir olmadığını kabul ederek reddeden, kapitalizmin sayısız reform imkânını içerisinde bulundurduğunu ve sonunda sosyalizme ulaşacak barışçıl bir yol imkânı tanıdığını savunan az sayıda fakat kayda değer entelektüelin oluşturduğu İngiliz Fabian'cılarının aşamacı doktrinlerine meyletti.

Yine de Fabian doktrinlerinin tek başına Bernstein'ı Marksçı bir devrimci-den sosyal demokrat bir reformiste dönüştürdüğünü varsaymak saflık olur. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreği, bir bütün olarak toplumsal gelişmenin had safhada olduğu bir dönemdir. Marx'ın *Kapital*'deki tahminlerinin aksine, bu dönemde kapitalist ekonomi işçileri sefaletle sürükleyip ekonomik krizlere sebep olmak yerine, özellikle 1890'lar boyunca işçilerin görece yüksek bir refah seviyesine kavuşmasını sağladı. Bu dönemin en dikkat çekici yanları, toplumsal istikrarın sağlanması ve önü açık bir ilerleme sürecine duyulan inanç oldu. Sosyalist topluma ulaşmak için ağır bedelli, riskli ve kanlı bir silahlı isyan başlatmaktansa, halihazırdaki devlet yapısı içerisinde çalışmak çok daha iyi bir strateji gibi görünüyordu. Bernstein'ın 1898 yılının Ekim ayında SPD'ye hitaben yazdığı bir mektupta altını çizdiği şu noktalar da tam olarak bu evrimci stratejiyi yansıtıyordu: Sosyalistler, sosyalist bir topluma ulaşmak için devrim yapmaya çalışmaktansa, giderek artan kazanımlar sağlayarak sosyalizme daha yavaş ve barışçıl bir geçişi savunmalıdırlar.

Tabii ki Bernstein, Marx'ın devrimci doktrinine karşı çıkan ilk Alman değildi. Münihli Georg von Vollmar, 1891 kadar erken bir tarihte, Erfurt Programı'na karşı bir eleştiri olarak, sosyalizme ancak toplumun geçireceği yavaş ve organik bir evrim neticesinde ulaşılabilceği fikrini seslendirmiş ve diğer pek çok Bavyeralı ve güneyli üye gibi (ki bu üyeler, bu görüşü hiçbir zaman terk etmediler), partinin ortodoks Marksizm tarafından tabu olarak görülen

reformist uygulamaları hayata geçirmesini talep etmişti. Kendisinin bu ar-
gümanları, özellikle de partinin en solcu teorisyen ve işçilerini barındıran
Prusya cephesinde herhangi bir karşılık bulmadı. Ancak, şahsi olarak partide
sahip olduğu ayrıcalıklı konum ve Marksizm eleştirisini daha derinlikli bir
şekilde temellendirmesi dolayısıyla Bernstein, revizyonist doktrinlerini güçlü
ve büyüyen bir eğilime dönüştürmeyi başardı. Aslında bu da partide zaten
bu şekilde tavır alan pragmatistlerin, önde gelen sendika ve sendikacıların
pratiklerine teorik bir kılıf sağlamak anlamına geliyordu.

Bernstein'ın revizyonizmi ile ilgili en önemli noktalardan birisi, hem Al-
man sosyal demokrasisinde hem de yurtdışındaki tüm sosyalist partilerde bir
reform ve devrim tartışması başlatmış olmasıdır. Partinin Kautsky ve Bebel
gibi ağır topları ve Rosa Luxemburg gibi en önemli teorisyenleri Bernstein'ın
karşısında tavır aldı ve hatta bazıları onu partiden uzaklaştırmak için çaba
gösterdi. Bebel, Bernstein'ın ilk defa 1898 SPD Stuttgart Kongresi'nde dile ge-
tirdiği bu fikirlerin tek bir adamın fikri kanaatinden ibaret olmayıp, parti li-
derleri bunu kabul etmek istemese de, partinin geniş bir kısmının kanaatini
yansıtan fikirler olduğunu açıkça görebildi. Dolayısıyla, Bernstein Bebel'in de
katkısıyla partideki yerini korudu ve Reichstag'da sandalye sahibi bile oldu.
Tüm bunlar hem Bebel'in, hem de kamuoyu önünde Bernstein'ın fikirlerine
muhalfe eden teorisyenlerin zihninde birtakım değişimlerin yaşanmakta
olduğunun göstergeleriydi. Revizyonistler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar
parti içerisinde hep azınlık olarak kalsalar da, aslında SPD kongrelerinde al-
dıkları oy miktarından daha büyük bir tabana hitap ediyorlardı ve dünya
sosyalizmi üzerinde oldukça ciddi bir etkiye sahiptiler.

Bu sessiz takipçi kitlesinin en önemlisi de, sadece ismen sosyalist olan
sendika liderlikleriydi. 1889'da İkinci Enternasyonal'in kuruluşunun akabin-
de 1 Mayıs'ta dünya çapında bir genel greve gidilmesi çağrısı yapılması, sen-
dika liderlerinin yoğun tepkisini çekti. Sendikacılar, herhangi bir iş durdurma
girişimini önlemek adına partinin 1 Mayıs mitinglerinin akşam saatlerinde ya
da hafta sonunda yapılmasını önerdiler. Görünen o ki, Bebel ve partideki
destekçileri amaçlarına ulaşmış, bu günü toplumsal protesto günü olmaktan
çıkartıp ehil ve kutlama odaklı bir şenlik gününe çevirmeyi başarmışlardı.
Hatta ilerleyen yıllarda İkinci Enternasyonal kongrelerinde yer alan Alman
sosyal demokrat ekibini, işçi sınıfını ilgilendiren meselelere dair ortaya atılan
militan önerilerin (radikal savaş karşıtı karar önerile dahil) tümüne karşı çı-
kan tutucu bir güç haline getiren faktör de sendikaların gönderdiği deleğe-

lerdi. Sendika liderlikleri, bu tavrı sürekli takınarak ve partinin ılımlılarıyla işbirliği yaparak, normalde demokratik meselelerde ve militarizm karşıtlığı konusunda partinin radikallerini destekleyen sosyal demokrat gençlik hareketini dizginlemek konusunda en önemli rollerden birini oynadı.

Sendika liderleri, bu hususlar dışında büyük oranda parti içi revizyonizm tartışmalarından uzak durdu. Bunun sebebi Bernstein'a karşı olmaları değil, teorik meselelere kayıtsız kalmalarıydı. Revizyonistler ve ortodoks Marksistler arasındaki parti içi tartışmalar genellikle sendikacıların bu tip konulara temkinli yaklaşımlarını meşrulaştırmak için gerekçe üretmelerine vesile oldu. Herhangi bir teorik desteğe ihtiyaç duyduklarında ise, reformist adaylar yine bu tartışmalara göndermede bulunarak kendi siyasetlerini meşru göstermek suretiyle imdatlarına yetişiyordu. Ortodoks Marksistlerin parti kongrelerinde Bernstein'a karşı çoğunluk oyunu ellerinde tutmalarına karşın, sonradan ciddi bir hastalığa dönüşerek 1914'te sosyal demokrasiye ölümcül bir darbe vuracak olan bu kronik rahatsızlığın Avrupa sosyalizmini derece derece etkisi altına aldığı açıktı.

Giderek Artan Uyumlulaşma

Sosyal demokrasinin devrimci bir hareket olarak işlev gösterme yetkinliğini tartışmaya açan muhafazakâr eğilim, teorik alandaki gelişmeler neticesinde güçlenmedi. Bu gelişme, Avrupa'nın Paris Komünü günlerinden beri tanık olmadığı fırtınalı ve yenilikçi bir devrimin sonucu olarak ortaya çıktı.

1905'te, çarın Japonya'ya karşı giriştiği başarısız savaş girişimi Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanınca, Rus işçi sınıfı dünyanın dört bir yanında yankı yaratacak bir şekilde ayaklandı. Her ne kadar Rus işçiler şehirlerde sık sık sokak çatışmalarına girseler de, Avrupa'nın en nefret edilen otokrasisini tahtından etmek için kullanılan başlıca silah genel grev oldu. İşçiler, özünde sendikalist bir karakter taşıyan bu silahı kullanmalarıyla, nesillerdir hiçbir ayaklanmanın başaramadığı kadar ciddi bir devrimci durum yaratarak ülkenin belli başlı sanayi merkezlerini tamamen felç edebileceklerini tüm dünyaya gösterdiler.

1905 Devrimi'nin haberleri Almanya'ya ulaşır ulaşmaz Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde genel grevin faydaları ve zararları üzerine bir tartışma alevlendi. Bu konuda ele alınan eylemler, özellikle ekonomik değil siyasi amaçlarla girişilen, hatta kapitalizmi devirmeyi amaçlayan genel grevlerdi. Genel grevin en radikal destekçileri, partideki ve İkinci Enternasyonal içindeki görece daha genç sosyal demokratların –Rosa Luxemburg, Karl Li-

ebknecht (Wilhelm Liebknecht'in oğlu), Clara Zetkin ve diğerlerinin- yanı sıra Franz Mehring ve belli belirsiz de olsa Karl Kautsky gibi daha yaşlı ve önemli isimlerdi.

1905 Rus Devrimi SPD'yi -daha doğrusu İkinci Enternasyonal'in tamamını- devrimci vicdanı ve geleneğiyle yüzleşmeye zorladı. Revizyonizm tartışmasının yerini genel grev tartışması aldı. Revizyonizm tartışması gibi bu devrim haberi de, Alman işçi sınıfının devrim fikrinden giderek uzaklaştığını gözler önüne sererek Sosyal Demokrat Parti'nin devrimci bir güç olduğu iddiasını kuşkulu bir duruma sokuyordu. Genel grev meselesi, birkaç solcu entelektüel okur arasında gerçekleşen teorik bir tartışma değildi. Sendikaları ve liderlerini, o haliyle sendikaların kapitalizmi devirmek için ne gibi bir rol üstleneceği konusunda değerlendirme yapmaya zorlayan bir meseleydi. Kabaca sormak gerekirse, partinin ekonomik bir fayda için değil de siyasi bir hedef için genel grev çağrısı yapması durumunda sendikaların tepkisi ne olacaktı?

Daha önce de gördüğümüz gibi Marx, sendikaları sosyalist, Marksçı siyaset için birer eğitim kurumu olarak görüyordu. İşçi sınıfı siyasi partilerini asıl işçi hareketi örgütü olarak her şeyin üzerinde tutuyordu. 1905 Devrimi'nden önce Almanya'daki Marksist teorisyenler çelişkiye düşmekten korkmaksızın bu görüşü savunabiliyor ve partinin gündemini seçim yarışlarına ve parlamento cambazlıklarına odaklayabiliyorlardı. Ekonomik kazanım amaçlı grevler sendikaların kararına ve finansmanına bırakılmıştı; böylece sendika liderleri, teorisyenler Marksist teorinin ince detayları üzerinde birbirini yerken, gündelik örgütlenme ve çalışma ilişkilerine dair pragmatik problemlerle ilgilenebiliyorlardı.

Ancak 1905'te, devrimci eylem içerisinde sendikaların rolünün ne olduğu sorusunun gündeme gelmesiyle birlikte genel grev tartışmalarına kayıtsız kalmak imkânsızlaştı. Bu sorun, sendika bürokrasisinin en dip köşe noktalarına kadar ulaşarak devrimci bir durum içerisinde sendikaların rolünün tanımlanması gerekliliğini dayatır hale geldi. Steenson'ın belirttiği gibi, "1914 öncesi Alman işçi sınıfının tarihindeki belki de hiçbir mesele, SPD'nin iç ilişkileri üzerinde 1905-1906 genel grev tartışması kadar etkili olmamıştır."⁸ Tahmin edilebileceği üzere, bu süreçte sendika liderleri, SPD'nin -genel grev bir yana- kendilerini toplumsal düzene karşı gelen herhangi bir eylem için harekete geçirme hakkına temelden karşı çıktılar. Sendika liderleri bu konuda o

⁸ Steenson, "Not One Man!" s. 103-4.

kadar hassastı ki, Mayıs 1905'te Köln'de yapılan Özgür Sendikalar Kongresi'nde genel greve karşı olduklarını belirtmekle kalmayıp, sendika gazetelerinin ve lokallerinin bu konuda tartışma açmasını da yasakladılar.

Partinin radikalleri, kendi adlarına genel grevi hem kendi başına devrimci bir silah olarak, hem de giderek ehlileşen ve parlamenterleşen bir partinin içerisindeki devrimci ruhu uyandırmanın bir yolu olarak görüyordu. Sendikalara tepki olarak Hollandalı sosyalist Henriette Roland-Holst'un kaleme aldığı, önsözü Karl Kautsky tarafından yazılmış bir genel grev savunusunu ve Rosa Luxemburg'un 1906'da yazdığı *Genel Grev* kitapçığını yayınladılar. Bebel de kendi adına iki tarafa da belli konularda hak veriyor, tamamen reformist ve pragmatik bir taktik uygulama dışında genel greve karşı çıkarken sınırlı hallerde bu yola başvurulabileceğini savunuyordu. Beklenilebileceği gibi bu tavır, iki kanadı da memnun eden bir tavır değildi.

Genel grev, 1873 Cenevre Kongresi'nde bu yönetime başvurma kararlılığı gösteren ve Fransa'da sendikalist CGT yoluyla bunu en önemli devrimci strateji olarak benimseyen Bakuninci anarşistler tarafından en çok tercih edilen mücadele yöntemlerinden birisiydi. Almanya'nın genelindeki yerel SPD teşkilatları da, anarşistleri bu konuda eğitmek amacı güderek toplantılarına çağırmaya başladı. Kitlesele grev fikrine, sendika liderlerinden ziyade sıradan üyeler tarafından daha çok itibar ediliyordu. Dolayısıyla 1905 Rus Devrimi'nin yenilgiye uğramasından sonra bile kitlesele grev fikri SPD toplantı ve konferanslarında canlı bir şekilde tartışılmaya devam etti. Steenson'a göre "Bu şekilde başlayan tartışma uzun, sert bir tartışmaydı ve parti ile sendika liderlerinin bütün çabalarına rağmen bu mesele 1914 yılına kadar çeşitli sorunlar yaratmaya devam etti."⁹

SPD ve sendika liderleri tarafından takipçileri arasındaki, devrimci eğilimler şöyle dursun, radikal eğilimleri bile bastırmak üzere başvurulmuş sert yöntemler korkutucu boyuttadır. Yaşlandıkça devrimci ateşi sönmekte olan Bebel ve Özgür Sendikalar'ın sosyal demokrat şefi Carl Legien, 1906'da kitlesele greve destek verilmesi olasılığını yok etmek için kendi kitlelerinin arkasından entrika çevirerek grevlerin finansal sorumluluğu konusunda gizli bir anlaşma yapma kararı aldı. Buna göre siyasi nedenlerle başlatılan grevlerin mali yükü partiye, ekonomik amaçlarla başlatılanlarınki sendikaya ait olacaktı. Genel grevler tabiatları itibarıyla siyasi olarak görüldüğünden doğal olarak SPD'nin

⁹ A.g.e., s. 104.

yetki alanına da giriyordu ve, durumu daha da ağırlaştırır bir şekilde, söz konusu anlaşmada siyasi amaç taşıyan genel grevlerin partinin Merkez Komitesi tarafından katı bir şekilde karşı çıkılacağı maddesi de yer alıyordu.

Sendikalar bu şekilde, genel grevler için yetki paylaşımı yapma kılıfı altında, partinin bir haftadan daha uzun sürecek bir grevi finanse edebilme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmış oluyordu. Sendikaların aidat ödeyen üyelerinin dörtte bir kadarını bünyesinde barındıran SPD'nin mali kaynakları sendikalardan çok daha kısıtlıydı. Daha geniş kaynakları kontrol eden sendikaların desteğini istemesinin de önüne geçildiği için herhangi bir geniş katılımlı siyasi grevi ve tabii ki bir genel grevi finanse etmek partinin imkânlarının artık dışındaydı. Bu anlaşma, çoğu parti liderlerine göre siyasi yelpazenin çok daha sağında yer alan ılımlı bürokratlardan oluşan sendika liderlerine, partinin grev faaliyetleri üzerinde finansal yoldan orantısız kontrol olanağı sağlıyordu. Doğal olarak SPD içerisindeki radikaller partinin artık herhangi bir grev faaliyeti içerisine girmektense işverenlerle pazarlık etme yolunu seçeceğinden ve ekonomik nedenlerle bile olsa genel grev seçeneğini uygulamayacağından endişeliydiler.

Bu anlaşmanın radikalleri tedirgin edişinin yan sıra, yine Bebel tarafından hazırlanmış benzer bir anlaşma, neredeyse partiyi harcamak pahasına, gücü sendikalara devretmeyi hedefliyordu. Sendika liderliği, sosyal demokrat hareketin genel siyasetinin belirlenmesine dair konularda parti liderliğinden sonra söz hakkı sahibi oluşunu yıllar boyunca bir mesele haline getirmişti. Bebel, Friedrich Ebert gibi yıldızı parlayan parti pragmatistlerinin de yardımıyla sendika liderleriyle görüşüp, partinin İcra Komitesi ile sendikaların Genel Komisyon'unu her türlü siyasi meselenin idaresinde eşitleyen bir anlaşma hazırladı. Böylelikle yalnızca sosyal demokrasi "okulu" olarak işlev göstereceği varsayılan kurumlara yönelik bir yetki devri gerçekleştirilmiş oldu.

Bu anlaşmaları onaylayan kararnameler SPD'nin 1906 Mannheim Kongresi'nde gündeme alınınca Luxemburg ve Kautsky tarafından başı çekilen partinin sol kanadında şiddetli tepkiler ortaya çıktı ve bu anlaşmaların en temel Marksist prensiplere ters düştüğü dile getirildi. Bebel, buna cevaben kendi mantıki manipülasyon yeteneklerini bile gölgede bırakacak bir sözlü akrobasi gösterisine girişti. Tüm tarafları aynı anda hem lanetleyen hem de göklere çıkaran bir konuşma yaptıktan sonra, genel grevi –Rusya'da devrimci rolü tescillenmiş olmasına rağmen– ancak ve ancak savunma amacıyla kullanılacak bir silah konumuna indirgedi. Delegelerin ezici çoğunluğunun

oyunu almayı başarması (62 oya karşı 323 oy), SPD'nin ve yaşayan kurucularından en önemlisinin ne kadar sağa kaydığını ve bir zamanlar benimsenen dokunulmaz ilkeler yerine dar örgütçü kaygıların geçtiğini ortaya koydu. Hoşumuza gitse de gitmese de Alman Sosyal Demokrat Partisi devrimci bir örgüt olmaktan çıkıp reformist, hatta muhafazakâr eğilimlerin kontrolüne geçti.

Mannheim Kongresi oldukça belirleyici bir toplantıydı ve sendika liderlerinin artık parti işlerinde baskın konuma geçtiğinin bir kanıtı niteliğindedi. Peter Gay'in de belirttiği gibi:

Sendika liderleri [Mannheim'da] kutlama yapmakta haklıydılar, çünkü bu büyük zafer onlara eşitlikten daha fazlasını kazandırdı. Tüm bunlar partinin sendikalara teslim olması anlamına geliyordu. "Teorisyen" olmayan ve sendika liderleriyle "iyi geçinebilen" parti bürokratlarının hüküm sürmeye başlamasının yolu böylelikle açıldı... Kısacası, partinin 1914'teki yenilgisinin ve savaş sırasındaki çöküşünün zemini burada hazırlandı.¹⁰

Bu anlaşmalar tabii ki parti içinde Marksizme dair kalan ne varsa, bunlarla yaşanacak *de facto* bir yol ayrımı anlamına da geldi. Özgür Sendikalar Genel Komisyonu, partiden devrimci siyasetin dışlanması karşısındaki memnuniyetini şu şekilde ifade ediyordu:

Parti ve sendikalar arasında 1905 ve 1906 yıllarında yaşanan tartışmalar, umarız kalıcı ve olumlu bir etkiye yol açarak bugün sağlanmış olan tam işbirliğinin, işçi hareketleri içerisindeki pratik çalışmalardan ziyade salt devrimci sloganlara değer veren *teorisyenler* ve *yazarlar* tarafından bir kez daha tehlikeye atılmasına izin vermeyecektir.¹¹

Partinin parlamentarizmle olan bağı da Marx'ın öngördüğünden çok daha ileri noktalara ulaşmaktaydı. SPD, burjuva devletini devirmek yerine yoğun bir şekilde seçimlere odaklanmış ve asli amacı oy toplamak ve burjuva devletin meclisi olan Reichstag'taki temsil gücünü arttırmak olan bir makiyeye dönüşmüştü. Sosyalist çizgideki eğitimin yerini pragmatik çizgide mobilizasyon alıyordu. Bunun sonucunda da parti, kökten değişim hedefini feda ederek gündelik ve hemen elde edilebilecek reformlara odaklandı. SPD bu alanlarda kendini geliştirdikçe üyeleri ve seçmenleri de arttı; bu yeni pragma-

¹⁰ Peter Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism* (New York: Columbia University Press, 1952), s. 127.

¹¹ Akt. Selig Perlman, *A Theory of the Labor Movement* (1928; Philadelphia: Porcupine Press, 1979), s. 100. Alıntındaki vurgu muhtemelen Perlman'a aittir.

tik ve oportünist yandaşlar arttıkça da parti, kapitalizmi yok etmek için var olan devrimci bir örgütten ziyade kapitalizm içerisinde iktidar elde etmeye yarayan bürokratik bir makineye gitgide daha çok benzemeye başladı.

“Kitle Partisi”

Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin 1914 yılına gelindiğinde bir milyona yakın üyesi vardı ve parti işleri 4.000 maaşlı yönetici ve 11.000 maaşlı çalışan tarafından yürütülüyordu. Parti, yerel, bölgesel ve ulusal çapta –çoğu günlük, kimileri haftalık ve aylık periyotta çıkan, toplamda bir buçuk milyon okura ulaşan– pek çok yayın organına maddi destek veriyordu. Sosyal demokrat olmanın avantajları, parti yayınlarının seslendiği hobi ve uğraşlara bakılarak anlaşılabilir. Örneğin bisiklete binenler, Offenbach’taki İşçi Bisiklet Federasyonu tarafından yayımlanan *Arbeiter-Radfahrer* (Bisikletli İşçi) dergisini okuyabilir, koro grupları ise Alman İşçi-Şarkıcı Sendikası’nca yayımlanan *Deutsche Arbeiter-Sängerzeitung* (Alman İşçi-Şarkıcı Gazetesi)’ni alabilirdi. Jimnastikçiler, alkol karşıtları, stenograflar ve hatta otel sahipleri için için bile yayınlar ve örgütler mevcuttu. Bu yayınların hepsi binlerce nüsha halinde basılıyordu, 100.000’den fazla basılanlar dahi vardı. Her yerde, her türlü kişisel ihtiyaca, zevke veya eğilime cevap verecek sosyal demokrat dernek, kulüp, topluluk ve gruplar türemişti. Partinin mizah dergisi *Wahre Jakob*’un resmi tirajı 400.000’di. Dergi nüshaları o kadar çok el değiştiriyordu ki, toplam okur sayısının bir buçuk milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Partinin Kautsky tarafından kurulmuş teorik yayın organı olan *Die Neue Zeit*’in tirajı ise, dünyanın entelektüel anlamda en derinlikli Marksist yayın organı olmasına rağmen hiçbir zaman 11.000’in üzerine çıkmadı. Resmi sosyal demokrat gazete olan *Vorwärts*’in en yüksek tirajı 165.000 civarındaydı; bu, esasında sosyal demokrat bir partinin yayın organı olarak kayda değer bir sayı olsa da, sıradan SPD üyesinin daha zayıf beklentilerine seslenen *Wahre Jakob*’un tirajının yanında önemsiz kalıyordu.

SPD’ye katılmak, hayatın her alanını kapsayan, insanın boş zamanının neredeyse tamamını doldurabilecek etkinliklere sahip bir altkültüre dahil olmak anlamına geliyordu. Herhangi bir üye, aylık yerel parti toplantısına, verilen derslere, yerel ve bölgesel konferanslara ve sağlıktan spora pek çok konuda faaliyet gösteren kültürel ve mesleki kuruluşların toplantılarına katılabilirdi. Eğlenmek için festivaller, yürümek için gösteriler –bilhassa, hafta içine denk

gelse bile hafta sonlarında kutlanan 1 Mayıs gösterileri-, katılmak için de protesto eylemleri ve seçim mitingleri vardı. Sosyal demokrat gençler doğa yürüyüşlerine ve kamplara katılabilir, kendi konferans, miting ve yürüyüşlerini düzenleyebilirdi.

Tüm bu etkenler, sıradan bir işçi için sosyal demokrasiyi hakiki bir hayat biçimi haline getiriyordu. Ayrılıkçı fikirlerin kolay kolay etkilemeyeceği, siyasi adanmışlığa zarar veremeyeceği türden bir parti bağlılığı yaratıyordu. Çoğu insanın arkadaşları, hatta aile bireyleri sosyal demokrattı ve bu insanları siyasi rakipleri, yine kendi demek ve kulüplerine sahip Merkez Partisi'nin Katolik yandaşlarıydı. Bu iki partiye mensup insanlar birbirlerinden siyasi fikirlerinin yanı sıra armaları, giyinme şekilleri ve hatta ifade tarzlarıyla da ayrılıyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi, Birinci Dünya Savaşı arifesinde oyların yüzde otuz dördünü alarak 396 sandalyenin 110'unu elde etti ve böylelikle Almanya'nın en büyük partisi haline geldi. Yaklaşık 220 parti üyesi devletin yasama organlarında yer sahibi oldu, 2.800'den fazla üye şehir meclislerinde, 9.000 kadarı da kırsaldaki köy ev kasaba konseylerinde mevki edindi. Her mevkiden sosyal demokrat vekilin seçmenlerle –özellikle de seçim dönemlerinde– temas etmesine ve iletişim kapılarını açık tutmasına rağmen Reichstag *Fraktion*'undaki (ya da parti yönetim kurulundaki) vekiller, sıradan üyelerden gitgide uzaklaştılar. Dışarıdan bakıldığında tamamıyla ılımlı bir görüntü veren bu vekiller, teorileri parti yayınlarında dillendirilen ve çatışmacı üslupları dolayısıyla Almanya'nın “yüksek sınıflarının” gözünde partinin imajını zedeleyen “vahşi” radikallerden nefret ediyordu. Zamanla bazı vekiller, parti yönetimi içerisindeki ılımlılardan bazılarını yeterince ılımlı olmadıkları nedeniyle eleştiri yöneltecek noktaya kadar geldi.

Aslında oldukça fazla sayıda SPD milletvekili (yüzde yirmiden fazlası) parti üyesi olmanın yanı sıra giderek muhafazakârlaşan sendikaların da liderleriydi. Sendika aygıtı üzerinden devlet iktidarı mevkiine tırmanışları ve körlemesine pragmatizmleri teorileri, ilkeleri ve hepsinden de önemlisi pratik olmadıklarını düşündükleri entelektüelleri hafife almalarına yol açtı. Önem verdikleri temel nokta *realpolitik* olan bu isimler, partinin yasadışı döneminde varlığını sürdürebilmesinin biricik sebebi olan idealizmi küçümsüyor ve gençliklerinde sarıldıkları fikirlere hâlâ sahip çıkan parti üyelerine –zaman zaman vicdan azabı eşliğinde– tepeden bakıyorlardı. Aynı zamanda da, pek çok sonradan görme kişide olduğu gibi, bu insanların pek çoklarında prog-

ramları itibarıyla muhalefet etmeleri gereken üst düzey asillere, varlıklı burjuvalara ve hatta askerlere yönelik hayranlık ve imrenme hisleri geliştirdi.

Reichstag içerisindeki *Fraktion* zamanla partiden, parti üyelerinden tam anlamıyla ayrı duran ve parti kurumları karşısında özerklik talep eden başına buyruk bir güç haline geldi. Buradaki vekiller kendilerini sadece SPD seçmenlerinin değil, geçici olarak destek verenler ve politik bilinci olmayanlar dahil tüm seçmenlerin temsilcisi olarak görüyorlardı. Zaman geçtikçe parti liderliğinde ve parlamentodaki vekillerde görülen bu dejenerasyon ve sistemle uzlaşma eğiliminin hem sosyal demokrasi hem de Almanya için son derece yıkıcı etkilere sahip olduğu ortaya çıktı.

Muazzam büyüklüğüne ve kalabalık seçmen kitlesine rağmen Alman Sosyal Demokrat Partisi hiçbir şekilde amorf bir örgüt değildi. Bilindik rivayetlerde anlatılanın aksine, gerektiğinde kongrelerinde sert disiplin tedbirlerine başvurabilen ve parti doktrininden saptığı tespit edilen üyeler hakkında azil kararı alabilen oldukça merkeziyetçi bir partiydi. Bu disiplin yaptırımları özellikle *Fraktion* içerisinde uygulamaya konuluyordu. Her türlü konuda tüm delegeler, kişisel kanaatleri ne olursa olsun, ve tartışma sürecinde ne tür sözler edilmiş, ne tür kavgalar verilmiş olursa olsun, yönetim kurulunun üzerinde oy çokluğuyla uzlaştığı yönde oy kullanmak zorundaydı. Bu merkeziyetçi yapı, belli anlamlarda Lenin'in sosyalist bir partinin kriz dönemlerinde ve siyasi rakipleri karşısında nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair fikirlerinin öncülü olmuştur. Parti kültürü pek çok sosyal etkinlikte üyelerin geniş katılımını teşvik eder nitelikte olsa da, parti yapısının merkeziyetçiliği ve katı disiplini, üyelerin önemli kararlar alınan mekanizmalara katılımcı olmalarını engelleyen, liderliğin gizli kulislere sendikalara verdikleri tavizlere ve siyasi gücü tek elde toplama süreçlerine tanık olmalarına imkân tanımayan bir biçim taşıyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ve ona bağlı sendikaların 1905 ile 1914 yılları arasındaki tarihi, bir bütün olarak ele alındığında, baş döndürücü bir ekonomik büyüme ortamında yaşanan ahlaki çözülmeye ve niceliğe (üye sayısı, milletvekili sayısı ve –o günlerde parti yatırımlarının toplamına denk gelen ve dönemi için akıl almaz bir meblağ olan– 20 milyon mark dolayındaki finansal kaynaklara) nitelikten (yetenek, devrimci kararlılık ve teorik kavrayış gücünden) daha fazla önem verilmesine dair karanlık bir öyküdür. Parti, 1914 yılına gelindiğinde radikal söylemlerine rağmen büyük oranda muhafazakâr bir yapıya dönüşmüştü. Genel greve karşı tutumu ve amacı kuşkulu, parti il-

keleriyle tamamen çatışan yasaların çıkarılması konusunda hükümetle yaptığı pragmatik anlaşmalar, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yaşanacak çöküşün habercileriydi.

Tüm bunlara rağmen, Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda birbirinden ayırt edilebilir Sol, Sağ ve Merkez cephelerden söz etmek mümkündür, hatta âdet haline gelmiştir. David W. Morgan da başarılı çalışmasında bu üç temel ayrımdan söz eder. Sol kanat, ayrılıp yeni bir parti kurmak yerine SPD içerisinde kalarak, bu partinin hâlâ Marksçı mirası taşıdığı yanılığının sürmesine hizmet etmiştir. Bu grubun öncüleri Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Clara Zetkin'in yanı sıra, yaşlı Franz Mehring ve daha az tanınan gençler olan Paul Levi, Wilhelm Pieck gibi müstakbel Alman Komünist Partisi kurucularından oluşmaktaydı.¹² Bu solcu bireyler revizyonistlerin sosyal demokratları iktidar mevkilerine kaydırılması, hatta sosyalist bir toplum yaratmak için halihazırda varlığını devam ettiren devletin kullanılması gibi stratejilerine sürekli karşı çıkıyorlardı. Parlamentarizmi tümünden reddetmedikleri açıktır. Seçimleri eğitici süreçler olarak ve Reichstag vekillerini de yasama organı üyesinden ziyade halk eğitimcileri olarak görüyorlardı. Revizyonistlerin aksine, meclisteki burjuva partileriyle yapılan anlaşmaların hiçbirine de onay vermediler. Partinin geleneksel tavrı olan bakanlık mevkii kabul etmeme ilkesini kararlılıkla savundular. Yine başka bir parti geleneğinden hareketle hükümet bütçelerinin lehinde oy kullanmaya karşı çıkarak burjuva devletiyle işbirliği yapmayı reddettiler. 1914 yılı geldiğinde, savaşı emperyalist olarak niteleyip buna temelden karşı çıktılar ve uluslararası proletaryayı çatışan devletlere karşı çıkmak ve kapitalist sistemi tümünden devirmek üzere dayanışmaya çağırdılar.

Partinin sıradan üyelerinin siyasi iklimine gelinecek olursa, bunları çoğu geniş tanımlı Merkez içerisinde kalıyordu ve çoğunlukla partinin kendi adlarına savunduğu ve halihazırda işlemekte olan sosyal sigorta türü kazanımlardan oldukça memnundu. Parti yöneticisi, editör ve üst düzey bürokrat gibi kimselerin çoğunluğu da Merkez içerisinde yer alıyordu. Partinin pragmatizm hastalığının en renksiz ve en bürokratik örneği olan Friedrich Ebert ve

¹² David W. Morgan, *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917-1922* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 1975).

asında sağ eğilimli olan Özgür Sendikalar'ın başında yer alan Carl Legien bu tür isimlere iki örnektir.

SPD içerisindeki Merkez'in en önemli liderleri, ironik bir biçimde, söylemlerinde kendilerini ortodoks Marksist çizginin muhafızları olarak görüyordu. 1913'teki ölümüne kadar Bebel, onun ardından parti başkanlığını devralan Hugo Haase ve Karl Kautsky bu çizginin temsilcileridir. Merkez, Sol tarafından savunulan temel parti ilkelerini teoride benimserken, pratikte ise bunları naif ve idealist ayak bağları olarak görüyordu. Merkez kanat, hep bir ağızdan On Emir'i okuyan bir cemaat gibi, bu temel ilkeleri ne kadar dillendirirse bunlardan o kadar uzaklaşıyordu. SPD'nin saygınlığı arttıkça dili daha da çirkin bir hal aldı. En vurdumduymaz parti bürokratları ve pek çok üye, söylem düzeyinde savaşa karşı mücadeleyi selamlıyor, proletarya dayanışmasından söz ediyor ve sınıf çatışmasını dilden düşürmüyordu; ancak tüm bunlar, yere düşmüş flamalar ve kirlenmiş afişler eşliğinde krize doğru giden oportünistçe bir rota izleyebilmek için yapılıyordu.

Bu Merkez kanadın –her ne kadar içerisinde derece derece görüş farklılıkları olsa da– ayaklanmayı sosyalist topluma gitmekte kullanılacak bir strateji olarak görmediği su götürmez. 1890'larda Wilhelm Liebknecht'in (1900 yılında, 74 yaşında ölmüştür) bile, sırf kararsızlık sonucunda ve parti istikrarını korumak amacıyla reformistlerle uzlaşma görüntüsü verme yolunda kapitalizmi yerinden edebilmek için güç kullanılması gerektiğini dillendirdiği konuşmaları mevcuttur. Görünüşte Marksist ortodoksinin bir muhafızı olan Karl Kautsky, şiddete ve iç savaşa tümenden karşıydı. Devrimci strateji üzerine fikirleri, seçimlerde çoğunluğu elde etmek ve oldukça merkeziyetçi bir sosyalizm anlayışıyla hükümetin karşısına çıkmaktan ileri gitmiyordu. Daha önce de tanık olduğumuz üzere Bebel, partinin kendi Marksçı mirasıyla vardığı en önemli uzlaşmanın mimarıydı. Bir Merkez lideri olarak sahip olduğu ün ise hep sabit kaldı. Muhtemelen bu bağlamda en doğru SPD tarifi, orta-solcu bir Reichstag vekili olan George Ledebour'un genç Leon Trotskiy karşısında sarf ettiği şu sözlerdedir: “[SPD] yüzde yirmi oranında radikallerden, yüzde otuz oportünistlerden oluşur, gerisi Bebel'i destekler.”¹³

Reformizm SPD içerisinde o kadar derinlere kök salmıştı ki, Almanya'da silahlı proletaryanın başarılı bir şekilde yönetimi devralması mümkün hale geldiğinde, partide en temel ilkeleri benimsemiş devrimci işçi bulunmuyor-

¹³ Leon Trotsky, *My Life* (New York: Pathfinder Press, 1970), s. 215.

du. İyi senaryoda, parti liderliği liberal demokrat eğilimler gösteriyor, birtakım sosyal reformlar yaparak imparatorluğu bir demokrasiye çevirmeyi hedefliyordu. Kötü senaryoda ise açıktan karşı-devrimci bir rol benimsiyor, kızıl bayrağa sarılı bir gericilik sopası işlevi görüyor ve takipçilerinin kafasını karıştırmak için radikal bir söylem tutturuyordu.

Partinin ideolojik anlamda sağ kanadı ya da Bernstein'ın Revizyonist grubu, tabii ki partinin Marksçı ilkelerini benimsemek kaygısı gütmüyordu. Kapitalizmin uzun ömürlü ve istikrarlı bir toplumsal düzen olduğunu ve devrimle yıkılamayacağını açıkça savunuyor, ekonomik yoksullaştırma (*Verelendung*) ve yaklaşan sınıf savaşı gibi Marksçı fikirlerin etkisini kırmaya çabalıyordu. Parti kongrelerinde ve uluslararası kongrelerde Bernstein taraftarlarının önerilerine karşı kullanılan oy sayısı kadar çoktu ki, bu grubun yalnızca Sol ve Merkez kanatlar saldırısın diye var olduğu sanılabildi. Ancak ne kadar çok yenilgiye uğramış olursa olsun, Revizyonist grup aslında SPD tabanıyla partinin Marksçı retoriğinden daha fazla ortak paydaya sahipti.

Revizyonistlerden daha rahatsız edici ve aslında daha tehlikeli olansa, yasama organlarına yerleşmiş, burjuva partileriyle karanlık anlaşmalara imza atan, parti ilkeleri ve Marksist teoriye taban tabana zıt uygulamalar lehinde oy kullanan, güney eyaletlerinden gelen vekiller ile sendikacıları. Doğrudan doğruya reformist karaktere sahip bu grup, parti içerisinde toplumsal devrimden demokratik reforma doğru gerçekleşen tercih kaymasını açıkça yansıtmaktaydı.

Aşırı solun giderek zayıflayan vaziyeti, kısmen Alman işçi sınıfının yüzyıl başında kazanmış olduğu muazzam ekonomik ve toplumsal kazanımlarla açıklanabilir. Bismarck dünyadaki en ileri toplumsal yasama sistemini yerleştirerek proletaryanın aklını başarıyla çelmiş, SPD ise elde ettiği ek reformların da sayesinde Alman işçi sınıfını kapitalizmin sürdürülmesine katkıda bulunmaya meyilli bir konuma itmişti. Bu döneme gelindiğinde yaklaşık on bir milyon Alman işçi emeklilik hakkı ve sağlık sigortası haklarına kavuşmuş, on sekiz milyon kişi iş kazalarına karşı sigortalarmıştı. Bunlar, o dönemde Avrupa'nın geri kalanındaki işçilerin neredeyse haberdar bile olmadıkları haklardı. Azami çalışma saatlerinden bir işyerindeki asgari tuvalet sayısına kadar iş yaşamıyla ilgili her şey yasalarca düzenlenmişti. Alman proletaryasının davranışlarını öngörebilmek ve anlaşılan o ki zihnini okuyabilmek gibi tekinsiz kabiliyetlere sahip olan Bebel, 1892 yılında Prusya Muhafızlarının resmi geçidini izledikten sonra şunları yazıyordu: "Şu insanlara bakın. Bunların

yüzde sekseni Berlinli ve sosyal demokrat, ama en ufak bir problem yaşansa yukarıdan alacakları emir neticesinde beni vurmakta asla tereddüt etmezler.”¹⁴ Ne olursa olsun, Alman Sosyal Demokrat Partisi’ni radikal söylemini terk edip açıktan reformist bir parti olarak ortaya çıkmaya zorlayan herhangi bir önemli kriz yaşanmadığı sürece önde gelen tüm parti liderleri pişkin pişkin Marksist fikirleri ve temel parti ilkelerini dillerine dolamaya devam edebiliyordu. SPD’nin yıllık kongreleri revizyonizmden genel greve işlevine dek her türlü konunun tartışıldığı kavgalı meydanları haline gelmiş olsa da parti, yıllarca Sağ ve Sol kanatları büyük bir kriz çıkmasına izin vermeksizin dengede tutabilmeyi başarmış olan Bebel sayesinde, 1913 yılına dek ideolojik bütünlük görünümünü korumayı başardı.

Bebel’in ölümü, bir dönemin kapanması ve SPD’nin devrimci iddiasının tamamen çöküşü anlamına geldi. Bundan yalnızca bir yıl sonra, Ağustos 1914’te epeydir korkulan şey oldu ve Kayser, parlamentodan Birinci Dünya Savaşı’nda ordunun desteklenebilmesi için gereken savaş kredilerinin onaylanmasını talep etti. SPD vekilleri bu durumda ne yönde oy kullanacaktı? Marksçı enternasyonalist ilkelere sadık kalarak emperyalist savaşı reddedebilecekler miydi? Yoksa milliyetçilik çukuruna düşerek savaşa destek mi olacaktı? Parti, matbaaları, büroları ve sahip olduğu mülkler yoluyla çok büyük bir yatırımın konusuydu ve yıkmak için yola koyulduğu topluma reform getirmeye, yani onu sürdürmeye öyle adanmıştı ki, 1914 krizine devrimci bir yaklaşımla müdahale etmesi imkânsızlaşmıştı. Partinin parlamentodaki kanadı olan *Fraktion*, azınlıktaki bir grup vekille sert tartışmaların ardından, savaş finanse edecek kredilerin verilmesi için oybirliğiyle onay verdi.

Verilen bu oyların tek şaşırtıcı yanı, parti içindeki ve dışındaki radikallerin partinin bu tutumundan haberdar olduklarında dile getirdikleri hayret ifadeleri oldu. Partinin bu nihai teslimiyeti yıllar öncesinden, özellikle Mannheim’da sendikalara boyun eğmesinden ve SPD delegasyonunun büyük bir kısmının olası bir savaş durumunda net bir tavır almak konusunda tereddüt gösterdiği 1907 Enternasyonal Stuttgart Kongresi’nden itibaren net bir şekilde tahmin edilebilir hale gelmişti. Sosyalist solun nihai çöküş karşısındaki şaşkınlığı, Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin uluslararası boyutta Marksist Enternasyonal’in temeli ve modeli olarak kabul edildiği, hatta kongreleri döne-

¹⁴ Akt. Sir Valentine Chirol, *Fifty Years in a Changing World* (New York: Harcourt, 1928), s. 274.

min en önemli Marksistlerini bir araya getiren parti ve “Marx’ın partisi” olarak anıldığı göz önüne alındığında bir nebze daha anlaşılır bir tutumdur.

SPD ve İkinci Enternasyonal

Alman Sosyal Demokrat Partisi, İkinci Enternasyonal delegeleri arasında büyük bir etkiye sahipti ve bu örgütü hem yapısal hem de siyasi açılardan kendi suretinde şekillendirmeyi başardı. Sonuçta Enternasyonal de Alman partisinin mustarip olduğu çeşitli muhafazakârlık biçimlerinin pek çoğunun mirasçısı haline geldi.

SPD’nin Enternasyonal üzerindeki etkisinin ilk belirtisi, örgütün 1889’da Rue Pétrelle’de gerçekleşen kuruluş kongresinde yaşanan sağa kaymadır. Daha önce de ele aldığımız üzere, burada tartışılan mesele, uluslararası işçi sınıfı dayanışmasını ve savaşılanlığını ifade etmek üzere kutlanan işçi “günü” 1 Mayıs’tı. Kongredeki militanlar, protestolara geniş ölçekli katılımı ve işçi örgütlerinin 1 Mayıs’ta yapılacak eylem ve grevlere icabet etmesini öngören bir karar alınmasını istiyordu. Almanlar ise tam aksine, genel grev fikrini aklı getirebilecek her türden iş durdurmaya, bir günlüğüne bile olsa karşı çıkıyordu. SPD’ye göre 1 Mayıs bir “tatil” olarak kutlanmalıydı, en fazla hafta sonunda veya akşamleyin işçi sınıfının güçlü olduğunu gösterecek bir etkinlik olarak ele alınmalıydı.

Rue Pétrelle kongresinde bu doğrultuda 1 Mayıs’a destek veren bir karar alınunca SPD delegeleri karara, her ülkenin partisinin kendi belirleyeceği türden eylemler gerçekleştireceğine dair bir şerh koydular. SPD’nin bu ruhsuz şerhi, Enternasyonal içerisindeki militan örgütler tarafından sert tepki görse de, sonuçta kabul edildi. Almanların tutumlarının neredeyse tamamen benimsenebilecek durumda olması, 1889 kadar erken bir tarihte bile, Avrupa’da kendisini devrimci olarak adlandıran örgütlerin devrimci kararlılığının –bir günlük iş bırakma eylemi söz konusu olduğunda dahi– ne kadar sallantıda olduğunun bir göstergesidir. Militan örgütlerin karşı fikirleri Enternasyonal’in 1893 Zürih Kongresi’nde tekrar gündeme geldi. Victor Adler, SPD’nin temkinli siyasetine karşı çıkarak 1 Mayıs’ın işgününe denk gelse dahi o gün kutlanması yönünde bir kararı oylamaya sundu. Alman delegasyonu Adler’in önerisine sert tepki gösterdi. Bundan kısa süre sonra SPD, Almanya’da Adler’in önerisini tamamen geçersizleştirecek olan hamleyi yaptı ve Köln’deki yıllık kongresinde genel grevin çok kısıtlı bazı haller dışında başvurulmayacak bir strateji olduğunun altını çizdi. Sonradan ortaya çıktığı üze-

re, İkinci Enternasyonal'in uluslararası işçi dayanışmasına adanmış bir güne katılmaktaki acizliği, aslında yaklaşımakta olan muhafazakâr kaymanın bir habercisiydi.

Enternasyonal, 1893'te Marksizmi resmi ideolojisi olarak benimseyip 1896'da da anarşistleri örgütten uzaklaştırdı, toplantıları oldukça intizamlı bir hale geldi. Konuşmalar, komiteler, kararlar ve tabii ki işlemlerle bezeli kızıl sosyalizm bayrakları büyük bir düzenli şablonun parçaları haline geldi. Şekil, giderek muhtevanın önüne geçti ve kararlar hakkındaki oylamalarda delegelerin liderlere duyduğu hayranlığın yanı sıra, bu insanların hitabet gücü belirleyici etken haline geldi. 1900 yılından sonra, Brüksel'de yer alan ve başkanlığını Belçika İşçi Partisi'nin ateşli siması Émile Vandervelde'nin yaptığı Enternasyonal Sosyalist Büro, işçi hareketleriyle ilgili rapor ve verilerin el değiştirdiği bir merkez haline geldi. Bu kurum, İkinci Enternasyonal'in yaklaşık otuz yıllık etkin varlık dönemi boyunca çıkarabildiği ve ana örgüt yapısı ile koordinasyon içerisinde işleyen tek sabit yapı oldu. Büronun yetkileri son derece kısıtlıydı, tüm ilgili tarafların kendi isteklerine göre hareket etmesine imkân tanıyor ve tarafların tutumlarına yönelik herhangi bir sabit yargı taşı-mıyordu.

İkinci Enternasyonal, 1889 ve 1912 yılları arasında toplamda dokuz kongre gerçekleştirdi. Bu kongrelerde alınan kararlar, devrimci siyasi tavır anlamında belli standartların oluşmasına hizmet etti. Devrimin reformun üzerinde tutulması, burjuva hükümetlerine dahil olmanın ilke düzeyinde reddedilmesi, bir Avrupa savaşına ve genel anlamda militarizme muhalefet ve halkın silahlandırılmasına verilen destek bu standartlardan bazılarıdır. Ancak bu standartlar da SPD'nin kararları gibi devrimci Marksist sosyalizmi yalnızca kağıt üzerinde tanımlıyor ve pratiğe neredeyse hiç yansımıyordu.

İkinci Enternasyonal, söylemde devrime ve enternasyonalizme bağlılık anlamında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bir sureti olmakla kalmadı, özellikle genel grev konusunda revizyonist eğilimlerin de etkisinde kaldı. Genel grev meselesi gündeme geldiğinde, Enternasyonal bu meseleyi partilerin sorumluluğuna bırakmakla yetinerek uluslararası proletarya hareketi üzerindeki etkisini yitirmiş oldu. Ancak genel grev meselesi, bilhassa 1905 Rus Devrimi sonrasında, Enternasyonal'in gündemini işgal etmeye niyetliydi. Rosa Luxemburg ve yoldaşları, Almanya'da yaptıkları gibi Enternasyonal'de de genel grevin oy hakkı ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi gibi kısıtlı bazı haklar elde etmektense devrimci bir silah olarak kullanılması konu-

sunda ısrarcı oldular. Luxemburg'un çabaları tamamen sonuçsuz kaldı, ancak bu sayede genel grev meselesi, özellikle de dünya savaşı yaklaştıkça Enternasyonal'in üzerinde bir hayalet gibi dolaşmaya devam etti.

Enternasyonal'in olası bir dünya savaşı karşısında nasıl tavır alacağı meselesi, çeşitli kongrelerde Sağ ve Sol kanatlar arasında önemli ayrışmalara yol açtı. Aslında Sol'un bir kopuşa gitmesi gerekliydi, fakat örgütsel "birlik" fetişine yersiz bağlılığı böyle bir hamleyi engelledi. 1907 Stuttgart Kongresi'nde, Bebel'in teklif ettiği zayıf bir savaş karşıtı kararın kabulünün hemen ardından Rosa Luxemburg ve Kongre'de yer alan önemli Rus delegeler –Vladimir İlyiç Lenin ve Julius Martov– daha militan bir karar teklifi getirdiler ve bu da delegeler tarafından kabul edildi. Böylelikle Enternasyonal şu metni onaylamış oldu:

Savaşın çıkacak olması durumunda, bundan etkilenen ülkelerdeki işçi sınıfının vazifesi... kendilerince uygun bulunan tüm yöntemleri kullanarak savaşı engellemek için her türlü çabayı göstermektir... Savaş yine de başlar ve yayılırsa, işçi sınıfının görevi... savaşın ortaya çıkardığı ekonomik ve siyasi krizi kullanarak halkın en alt katmanlarını harekete geçirmek ve kapitalist hâkimiyetin çöküşünü hızlandırmaktır.¹⁵

Bu karar büyük önem taşıyordu. Savaşı engellemek veya savaşa karşı çıkmak için sadece savunma pozisyonunda kalma, savaş kredileri lehine oy kullanmayı reddetme veya protesto gösterileri düzenlemekle yetinme tavrı böylelikle reddediliyordu. Aksine, sosyal demokratlar bu karar yoluyla çatışmayı ve bunun toplumsal olarak istikrarsızlaştırıcı etkilerini, doğrudan kapitalizme karşı bir proleter ayaklanma yaratabilmek üzere kullanmaya teşvik ediliyordu. Ancak bu sol tavrılı karar bile aslında hafifletilmiş bir içeriğe sahipti. G.D.H Cole'un işaret ettiği gibi:

İlk başta genel grevle veya ayaklanmayla ilgili hiçbir şey söylenmiyordu, Almanlar bunun böyle olmasını sağlamıştı. Ama Rusların eklemeleri sayesinde eylem önerileri, Bebel'in metninde açıkça ifade edilen tek yöntem olan parlamenter itiraz ile sınırlanmaktan kurtuldu. Genel grev de dışarıda bırakılmamıştı, sadece sessizlikle üzerinden atlanmıştı. Aynı şey ayaklanma içinde söylenebilir, ki aslında bu husus nihai karara içkindi.¹⁶

¹⁵ Akt. G.D.H. Cole, *A History of Socialism*, c. 3, Bölüm 1: *The Second International*, 1889-1914 (Londra: Macnillan, 1956), s. 67-8.

¹⁶ A.g.e., s. 69.

Dolayısıyla, Enternasyonal savaş meselesinde hiçbir şeyin sözünü vermemiş oldu. Zamanın da göstereceği üzere, çatışma patlak verdiğinde de hiçbir şey yapmadı ve o rezil edilgenliğini sürdürdü.

Genel grev kadar sıkıntılı bir mesele de Enternasyonal'in sosyal demokrat vekillerin burjuva kabinelerinde yer almasını kesin bir dille reddedemeyişi oldu. Bu kriz, Fransız Meclisi'nin sosyalist vekillerinden Alexandre Millerand'ın, 1899'da René Waldeck-Rousseau hükümetinde bakan olmayı kabul etmesiyle daha da derinleşti. Millerand sonunda Sosyalist Parti'den atılmış olsa da, Enternasyonal 1900'de Paris'te gerçekleştirdiği Beşinci Kongre'de (Kautsky tarafından hazırlanmış) ve bakanlık görevleri alınmasına karşı çıkan, ama bu tavrı tamamen de reddedemeyen bir karar aldı. Kongreden (sonradan Fransız sosyalistlerinin tartışmasız lideri haline gelecek olan) Jean Jaurès'nin yönlendirmeleriyle geçen bu karar, Sol devrimcilerin Enternasyonal içerisinde etkili olan oportünistlerin etkisini engelleyemeyişlerinin temel göstergelerinden biridir. Bu muğlak karar Kongre'de ne Sağ'ı ne Sol'u tatmin edebildi. Sol, bu hususta burjuva devlet yapılarına her türden katılıma şiddetle karşı çıkarken, Fransız ve Güney Almanyalı reformistler, burjuva partile-riyle koalisyon yapabilme özgürlüklerinin elinden alınmasına itiraz ediyor-lardı.

Enternasyonal, defalarca ve adeta bir ritüeli yerine getirircesine, Berns-tein'in revizyonizmini eleştirmeye ve bu şekilde devrimci sosyalizme görü-nüşte bağlılığını ifade etmeye devam etti. Ama Alman SPD örneğinde yaşan-dığı gibi, bu tür açıklamaların pratiğe yansıma oranı gitgide azaldı. Avru-pa'nın neredeyse tüm sosyal demokrat partilerindeki sözde devrimciler, as-lında Bernstein'in yaklaşımının *de facto* kabulü anlamına gelecek parlamenter ve siyasi tavizler vermeye devam etti. Fransa hükümetine dahil olan Mille-rand'ı, 1906'da eğitim bakanı olan Aristide Briand ve sosyalizmi tümenden terk ederek liberal kabineye dahil olan İngiliz sendikacı John Burns izledi. Bunlar sadece en çok göze batan "Millerandizm" (bu hastalığa böyle bir ad verilmiş-ti) örnekleriydi. Bernestein'in revizyonizmi, aslında Enternasyonal'e dahil ne-redeyse tüm partilerin daha savaş başlamadan çok önce benimsedikleri pra-tikleri ifade ediyordu. Aslında İkinci Enternasyonal ile bağlantılı olan partile-rin çoğu Avrupa'ya, savaş sırasında ve sonrasında, önemli burjuva devlet adamları kazandırdı ve bunların bir kısmı da sonradan açık yurtsever şove-nistlere dönüştü.

Yeni yüzyılın ilk on yılı sona ererken Enternasyonal, o zamana kadarki en ciddi pratik sınavıyla karşı karşıya geldi. Savaş ihtimali, örgütü Stuttgart'ta aldığından daha kararlı bir savaş karşıtı konum almaya zorluyordu. Enternasyonal'in 1910 Kopenhag Kongresi'nde İngiliz sosyalist Keir Hardie, Fransız sosyalistleri ve İngiliz İşçi Partisi delegeleri, savaş durumunda genel grev silahına başvurulmasını öneren bir karar taslağı hazırladılar. Hardie, bu kararda grev yapabilecek işçilerin yalnızca savaş sanayii işçileri olması ve savaşa dahil ülkeler olması gibi şartları da içererek konuyu uluslararası kapsama kavuşturmaktan kaçınmış olsa da, böyle bir karar Enternasyonal içerisinde genel grev seçeneğini fazla provokatif bulan Sağ kanadın itirazları için bir temel teşkil etti. Bir devrimciden ziyade pasifist olan Hardie'nin önerisi solu da memnun etmedi. Soldakiler genel grevi destekliyordu, ancak kararın, Luxemburg ve Lenin tarafından yazılan metinde olduğu gibi, savaşın kapitalizmi neredeyse kesin olarak zayıflatacağını ve bunun proletarya ayaklanması için bir fırsat açığa çıkaracağını da belirtmesi gerektiğini savunuyordu. Uzun süren hararetli tartışmaların ardından genel grev bahsi nihai karardan tamamen çıkarıldı ve Enternasyonal, her zamanki gibi, işine koyuldu.

Kopenhag Kongresi, İkinci Enternasyonal'in savaş karşıtı kararın içeriğini belirleme inisiyatifini, her zaman olduğu gibi, üye partilere havale etmesiyle sonuçlandı. Dünya proletaryasını ilgilendiren en büyük sorunun defalarca görmezden gelinmesi, savaşa karşı çıkma sorumluluğunun alt bileşenlere havale edilmesi, Enternasyonal'in tüm Avrupa'yı ilgilendiren savaş krizi ile ilgilenmeyi reddedişinin kanıtıdır. Hatta örgüt bu tavırla, bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarını savunma vazifesini de terk etmiş, varlığının temeli olan enternasyonalizm ilkesinden de tümenden kopmuştur. Bu doğrultuda, İkinci Enternasyonal'in Avrupa orduları Ağustos 1914'te dört yıl sürecek bir boğazlaşma için sefer emri almadan çok önce kendi ölüm fermanını imzalamış olduğu söylenebilir. Kasım 1912'de Basel'de savaş meselesini yeniden ele almak için toplanan olağanüstü kongrede de o sırada patlak veren Balkan savaşlarının kıtaya yayılmasının engellenmesine dair fikirlerin ruhsuzca tekrar edilmesinden başka bir şey yapılmadı. Enternasyonal'in, Avrupa'yı kapsayan bir savaş çıkması durumunda –basmakalıp enternasyonal işçi sınıfı dayanışması temennilerinden başka– hazırda söyleyecek bir sözü, uygulayacak bir strateji yoktu.

Ancak enternasyonalizm ruhu Avrupa'da hepten yok olmuş değildi. Savaşın çıkmasından kısa süre önce, Fransız CGT'nin lideri Léon Jouhaux, Al-

man Özgür Sendikalar lideri Carl Legien'e giderek, yaklaşan çatışma ortamı karşısında yapılacak genel grev çağrısı için kendisine destek vermesini istedi. Alman sosyal demokrasisi, milliyetçiliğin ve menfaatlerin yarattığı hastalıklara öylesine teslim olmuştu ki, Legien bu çağrı karşısında yalnızca sessiz kalmayı tercih etti. Legien'in Jouhaux'nun çağrısı karşısındaki soğuk sessizliği aslında daha derin anlamlar taşıyordu, çünkü Alman partisi o kadar büyük bir yozlaşma içerisindeydi ki, Kayser'in Belçika'ya asker gönderebilmesi için elini rahatlatmış ve böylelikle dolaylı yoldan savaşın çıkmasını da desteklemişti.

Avrupa sosyal demokrasisinin içerisindeki enternasyonalist ruh Ağustos 1914'te tamamen kayıplara karıştı. Bu tarihte pek çok ülkenin sosyal demokratları, parti kararları veya mecliste çıkarılan yasalara verdikleri oylarla kendi ülkelerinin savaşta rolünü destekleme konumuna geçti. Büyük oranda Alman sosyal demokratları tarafından şekillendirilmiş olan İkinci Enternasyonal, utanç verici bir biçimde dağıldı. Örgütün liderlerinden pek çoğu, şovenizmden kaynaklanan kaba bir tavırla, savaşın tarafı olan diğer ülkelerdeki eski yoldaşlarıyla konuşmayı bile reddetti. Yetmiş yıl sonra akademideki taraftarlarının "Batı Marksizmi" olarak adlandıracağı şey, yürmüncü yüzyılın ilk büyük kriziyle birlikte iflas etti. SPD, Ağustos 1914'te savaş kredileri lehine oy kullanmaya karar verdiğinde, partilerinin onayını almış olan üniformalı Alman sosyalistler, Belçikalı ve Fransız yoldaşlarını Batı Cephesi mevzilerinde katletmek üzere uygun adım yola koyuldu. Önde gelen pek çok anarşist bile, Peter Kropotkin gibi sağlam duruş sahibi birisi bile, devlet karşıtı yoldaşlarını hayretten afillatacak şekilde, İtilaf Devletleri'ni destekledi. Enternasyonal sessiz sedasız dağıldı ve sahte sözcüklerle dolu, sınıf dayanışmasını öven bildirilerini farelerin kemirmesine terk etti.

Paris Komünü'nün bastırıldığı yıl olan 1871 ile Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını ifade eden 1914 arasındaki kırk üç yıl, devrimci hareketler için trajik bir durgunluk dönemi, adeta bir fetret dönemi oldu. Fakat İkinci Enternasyonal'in muhafazakârlığına rağmen, isyan ruhu topyekûn ortadan kaybolmadı. Kapitalizmin yeni yeni sızmaya başladığı Rusya'da büyük bir şiddetle yeniden ortaya çıkarak Avrupa sosyal demokrasisi tarafından yaklaşık otuz yıl boyunca üretilmiş ve sürdürülmüş o felç durumuna bir son verdi.

YARARLANILAN ESERLER HAKKINDA

Temel Eserler

Bu kitapta ele alınan devrimleri on dokuzuncu yüzyıl Avrupa tarihinin genel bağlamına oturtmaksızın layıkıyla anlamak kolay olmayacaktır. Bu son derece önemli dönemi ele alan tarihsel eserlerin kapsamı ise, muhakkak ki, oldukça geniştir ancak bunlar arasından birkaç genel tarih çalışması öne çıkar. R. R. Palmer ve Joel Colton tarafından yazılmış olan *A History of the Modern World* (New York: Alfred A. Knopf, 1965) adlı kitabın ikinci yarısı ve özellikle de David Thomson'ın *Europe Since Napoleon* kitabının gözden geçirilmiş ikinci baskısı (New York: McGraw-Hill, 1982), klasik on dokuzuncu yüzyıl devrimlerinin gerçekleştiği toplumsal atmosferi inceleyen son derece değerli eserlerdir. Yüzyılın ilk yarısına dair muhteşem bir genel tarih çalışması da William L. Langer'ın "Modern Avrupa'nın Yükselişi" serisi içerisinde yayımlanmış *Political and Social Upheaval, 1832-1852* (New York: Harper & Row, 1969) kitabıdır.

İktisadi tarih çalışmaları arasında ise pek az kitap, Ernest L. Bogart'ın on dokuzuncu yüzyıl üzerine son derece önemli bilgilerle bezediği *Economic History of Europe, 1760-1939* kitabı ile boy ölçüşebilir. Fernand Braudel'in *Capitalism and Material Life, 1400-1800* eseri de (New York: Harper & Row, 1973) Sanayi Devrimi'ne yol açan koşullara dair önemli bir tarihsel zemin oluşturmaktadır. Endüstriyel ekonominin gelişimine dair en klasik eser, Arnold Toynbee'nin *The Industrial Revolution* kitabıdır (Boston: Beacon Press, 1956, ilk basımı 1914) ve bu eser, aslında Toynbee'nin 1880 ve 1881 yıllarında verdiği derslere katılan öğrenci ve arkadaşlarının tuttuğu notlardan derlenmiştir. Bu küçük kitap, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı en önemli meseleleri ortaya koyabilmeyi başarmıştır ve derslerin verilışinden yüz yıl sonra hâlâ okunmayı hak etmektedir. Alan S. Milward ve S. B. Saul tarafından kaleme alınmış olan *The Economic Development of Continental Europe, 1780-1870* kitabının (Londra: George Allen & Unwin, 1973) yanı sıra J. L. Hammond ve Barbara Hammond'un bir anlamda eskimiş olmakla beraber hâlâ oldukça bilgilendirici ve okunabilir olma özelliğini koruyan *The Rise of Modern Industry* (New York: Harper & Row, 1969, ilk basımı 1925) eseri ve aynı yazarlara ait *The Town Labourer* adlı kitap (New York, Anchor Books, 1968) da önerilebilecek kaynaklar arasındadır. Sanayi Devrimi'nin on dokuzuncu yüzyıldaki etki ala-

nuna dair abartılı anlatımları düzelten ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yüz yıl boyunca kapitalizm öncesi tarımsal yaşam biçimlerinin, feodal ve aristokratik kurumların varlığı ve sürekliliğine vurgu yaparak önemli bir boşluğu dolduran eser ise Arno J. Mayer'ın *The Persistence of the Old Regime* (New York: Pantheon, 1981) kitabıdır.

Kitap içerisinde alıntı yaptığım orijinal belgelerin çoğu evrak koleksiyonlarından alınmadır. Bunların en önemlileri arasında Raymond Postgate tarafından özenle seçilmiş ve hazırlanmış olan *Revolution from 1789 to 1906* (New York: Harper & Row, 1962), Albert Fried ve Ronald Sanders tarafından hazırlanmış olan *Socialist Thought: A Documentary History* (New York: Doubleday, 1964) ve İngiltere'de Thames and Hudson yayınevi tarafından, Amerika'da Cornell University Press tarafından yayımlanmış olan Belgeler ve Devrim [Documents and Revolution] serisi sayılabilir.

İngilizce yazılmış eserler arasında G. D. H. Cole'un sosyalist düşünürleri son derece büyük bir başarıyla değerlendirdiği altı ciltlik harika eseri *A History of Socialist Thought* (Londra: Macmillan; New York: St. Martin's Press, 1953-1960) ile kıyaslanabilecek bir kitap daha yoktur. Max Beer'in iki ciltlik *The General History of Socialism and Social Struggles* (New York: Russell & Russell, 1957) eseri de Batı'da sosyalizmin ve devrimci isyanların en erken örneklerinden yirminci yüzyıl başına kadarki döneme dair yazılmış, kolay okunur bir kitaptır. Harry W. Laidler'in çeşitli sosyalizmleri ele aldığı tek ciltlik çalışması *History of Socialism* (New York: Thomas Y. Crowell, 1968) de oldukça okunabilir, gerçeklere sadık ve genel anlamda çok başarılı bir yapıt olarak öne çıkar. Sosyalizm ve anarşizme dair yazılmış kitaplar arasında en kavrayışlı ve içgörüsü yüksek örneklerden birisi George Lichtheim'in *The Origins of Socialism* (New York: Frederick A. Praeger, 1969) kitabıdır. Aslında Cole'un altı ciltlik eserinin yeni bir yorumu olmakla beraber, bu kitapta Lichtheim'in kışkırtıcı ve düşünmeye iten perspektifi ön plana çıkar. Wolfgang Abendroth'un *A Short History of the European Working Class* (New York ve Londra: Monthly Review Press, 1972) kitabı 1848 yılından İkinci Dünya Savaşı'na kadar işçi hareketinin özet niteliğinde bir değerlendirmesidir. James H. Billington tarafından yazılmış olan *Fire in the Minds of Men* ise (New York: Basic Books, 1980) hem önemli verileri, hem de devrimciler ve devrim hareketleri ile ilgili çeşitli söylentileri bir araya getiren, ziyadesiyle dağınık bir eserdir ve aynı zamanda da okuyucunun "Marseillaise" ve "Enternasyonal" marşlarının, Mevsimler Cemiyeti gibi temel hareketlerin kökenlerine dair sırlara erişebileceği bir kaynak oluşturur. İçerdiği bazı bilgilerin gerçekliği şüpheli olsa dahi, bir bilgi madeni olma özelliğini korumaktadır ve çeşitli olay ve fikirlere dair oldukça ateşli bir anlatıdır. Alexander Gray'in kaleme aldığı *The Socialist Tradition: Moses to Lenin* (New York: Harper & Row, 1968) oldukça bilgilendirici bir kitap olsa da, yazar ele aldığı konudan öylesine nefret etmektedir ki, okuru kendisine yabancılaştırmakta ve sosyalizm karşıtları hariç hiç kimsenin metne tam anlamıyla erişebilmesine imkan tanımamaktadır.

Louis-Auguste Blanqui'nin ömrü on dokuzuncu yüzyılın o kadar büyük bir kısmını kapsıyor ki, hakkında yazılmış biyografiler –ne yazık ki çok fazla değil– "genel okuma" başlığı altında ele alınabilir. Blanqui biyografilerinin en adanmış ve bilgili ya-

zan Maurice Domange'tir ve kendisinin Blanqui üzerine yazılmış çeşitli kitapları Fransızca olarak mevcuttur. Benim amacıma en uygun bulduğum eseri *Auguste Blanqui: Des Origines à la révolution de 1848: Premiers combats et premières prisons* (Paris ve Lahey: Mouton, 1969) oldu. En erken tarihli İngilizce Blanqui biyografisi büyük ihtimalle Neil Stewart'sın *Blanqui* (Londra: Victor Gollancz, 1939) kitabıdır. Oldukça dramatize edilmiş bir anlatıma sahip olmasına ve içerdiği bilgilerden bazılarının doğruluğunun şüpheli olmasına rağmen, büyük devrimciye yönelik eğlenceli bir Marksist bakış açısını örnekler. Daha tarafsız ve doğru bir kaynak olarak Samuel Bernstein'in *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection* kitabı (Londra: Lawrence & Wishart, 1971) okunabilir. Son olarak da Max Nomad'ın *Apostles of Revolution* eseri, okunması kolay bir biyografidir. Blanqui'nin toplumsal fikirleri, Alan B. Spitzer'in *The Revolutionary Theories of Auguste Blanqui* (New York: AMS Press, 1970) kitabında, kısıtlı miktarda biyografik malzemeyle birlikte özenli bir biçimde değerlendirilmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın diğer önemli düşünürleri ve devrimci liderleri hakkında yazılmış biyografiler de on dokuzuncu yüzyıl toplumsal koşullarını ve sosyalist fikirleri anlamak için paha biçilmez niteliktedir. Franz Mehring'in *Karl Marx: The Story of His Life* (New York, Covici Friede, 1935, çev. Edward Fitzgerald) kitabını hâlâ Marx'ın yaşamı ve fikirleri üzerine yazılmış en önemli kitap kabul ediyorum. Kitap kısmen Marx'ın yakın çalışma arkadaşlarıyla yapılan kişisel görüşmelere dayanıyor ve bir bölümü de Rosa Luxemburg tarafından kaleme alınmış. David McClellan'ın *Karl Marx: His Life and Thought* (New York: Harper & Row, 1973) çalışması daha güncel olmakla birlikte, Mehring'in eserindeki canlılık ve sıcaklıktan yoksundur.

Anarşizm tarihi çalışmalarına da çok sayıda örnek verilebilir, ancak bunlardan en yakın tarihli ve en kapsamlı olanı Peter Marshall'ın *Demanding the Impossible: A History of Anarchism* (Londra: HarperCollins, 1992) kitabı. G. D. H. Cole, *History of Socialist Thought* serisinin ikinci cildi olan *Marxism and Anarchism, 1850-1890* içerisinde anarşizme oldukça geniş bir kapsam içerisinde ve oldukça hoşgörülü bir üslupla ele almıştır. George Woodcock'un *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements* (New York: World Publishing Co., 1962) kitabı, ilk baskısında anarşizmi sosyal demokratların çeşitli argümanlar üretmelerine yarayan bir hayalet olarak sunuyordu, bu yüzden gözden geçirilmiş hali (Harmondsworth: Penguin Books, 1986) aslında büyük bir gerekliliğin sonucuydu. Daniel Guérin'in *Anarchism* çalışması (New York ve Londra: Monthly Review, 1970) da anarşizm tarihine ve anarşist fikirlere dair esaslı ve bilgilendirici bir özet niteliğindedir. Baskısı tükenmiş olan bu kitap, yakın bir zamanda A.K. Press tarafından San Fransisco ve Edinburgh'ta yayımlanacak.

İngilizcede kapsamlı bir Mikhail Bakunin biyografisi hâlâ yazılmış değil. Her ne kadar E.H. Carr'ın *Michael Bakunin* (New York: Alfred A. Knopf, 1938) kitabı, sık sık bu alandaki "otorite" eser olarak anılsa da öylesine düşmanca -hatta ölçüsüz- bir üsluba sahip ki, şu anda maruz kaldığı ilgisizliği hak ettiği söylenebilir. Daha faydalı ve makul biyografiler arasında Brian Morris'in yazdığı *Bakunin: The Philosophy of Freedom*

(Montreal ve New York: Black Rose Books, 1993) ve Richard B. Saltman'ın yazdığı *The Social and Political Thought of Michael Bakunin* (Londra ve Westport: Greenwood, 1983) kitapları sayılabilir. Bakunin'in kendi yazıları içerisinde yapılmış en iyi derleme, Arthur Lehning tarafından yazılıp Steven Cox ve Olive Stevens tarafından tercüme edilen *Michael Bakunin: Selected Writings* (New York: Grove Press, 1973) kitabıdır. Lehning, vaktiyle Amsterdam'daki Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü'ndeki [International Institute for Social History] Bakunin arşivlerinin başındaydı. Bakunin'in yazılarının derlendiği en kapsamlı İngilizce kaynak ise G. P. Maximoff'un zoru başararak dikkatle bir araya getirdiği yazılardan oluşan ve konu başlıklarına göre düzenlenmiş eseri *The Political Philosophy of Bakunin* (New York: Free Press, 1953) çalışmasıdır. Sam Dolgoff tarafından hazırlanan ve tercüme edilen *Bakunin on Anarchy* (New York: Alfred A. Knopf, 1972) kitabı ise Bakunin'in en önemli yazılarını bir araya getirir, ancak kararlı bir anarkosendikalist olan Dolgoff, Bakunin'in fikriyatını biraz fazla abartmıştır.

Pierre-Joseph Proudhon'un yaşamı ve fikirleri, hayranları tarafından gerekli ilgiyi görmüştür. Edward Hyams'ın *Pierre-Joseph Proudhon: His Revolutionary Life, Mind and Works* (Londra: John Murray, 1979) adlı eseri ile George Woodcock'un *Proudhon* (New York: Black Rose Books, 1987) adlı kitabı bunlar arasında sayılabilir. Yazdıkları arasından yapılmış en iyi İngilizce seçki, Stewart Edwards tarafından hazırlanan ve Elizabeth Fraser tarafından çevrilen *Selected Writings of P.-J. Proudhon*'dur (New York: Doubleday, 1969). Proudhon'un yazdığı kitaplardan çok azı İngilizceye çevrilmiş durumdadır. Bunlar arasında en önemlileri olarak *What is Property?* (New York: Howard Fertig, 1966) ve *General Idea of Revolution in the Nineteenth Century* (Londra: Pluto Press, 1989, çev. John Beverly Robinson) sayılabilir. Kanaatimce Richard Vernon tarafından çevrilen ve bir giriş yazısıyla sunulan *The Principle Federation* (Toronto: University of Toronto Press, 1979), Proudhon'un kendi fikirlerini en tutarlı biçimde bir araya getirdiği eseridir. Robert Graham'ın *General Idea of Revolution* için yazdığı önsöz de Proudhon'un fikirlerini oldukça iyi özetler niteliktedir.

1. Kısım: Zanaatkâr Sosyalizminin Yükselişi

Jakobenizmden sosyalizme ideolojik geçişe dair tekil kaynakların en iyisi G. D. H. Cole'un *History of Social Thought* serisinin ilk cildi olan *Socialist Thought: The Forerunners 1789-1850*'dir. Sanayi Devrimi'nin İngiliz işçi sınıfına getirdiği sefalet ve zorluklar en iyi biçimde Frederick Engels'in *The Condition of Working Class in England* (Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, c.4 içerisinde; *Marx and Engels 1844-1845*, New York: International Publishers, 1845) çalışmasında 295 ve 596. sayfalar arasında anlatılmıştır. İlk olarak 1845 yılında yayımlanan bu önemli kitap, Steven Marcus'un *Engels, Manchester and the Working Class* (New York: Vintage Books, 1974) kitabında da oldukça özenli bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Eric Hobsbawm'ın yazdığı *The Age of Revolution, 1789-1848* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1962) da İngiltere ve Fransa'da kapitalizmin ve işçi sınıfının yükselişini karşılaştırmalı olarak ele alır, yanı sıra da iki ülkedeki kültürel değişimleri konu edinir. Hobsbawm'ın *Workers: Worlds of Labor*

(New York: Pantheon, 1984) kitabı da İngiltere’de ve Fransa’da zanaatkâr sosyalizmin önünü açan ekonomik ve toplumsal değişimleri ele alması sebebiyle önemlidir. E. P. Thompson’un *The Making of English Working Class* (New York: Vintage Books, 1963) eseri de bu alanda bir başyapıttır. Luddite hareketine dair en ciddi çalışmalardan birisi ise Malcolm I. Thomas tarafından kaleme alınan *The Luddites: Machine-Breaking in Regency England* (New York: Schocken Books, 1972) kitabıdır. Luddite hareketiyle ilgili dikkat çekici bir anlatım da Kirkpatrick Sale’in *Rebels Against the Future* (New York: Addison Wesley, 1995) kitabının ilk yansında yer alır, ancak kitabın ikinci yansı teknoloji düzeyine inmekte ve sanayisizleşme çağını yapmaktadır. Dorothy Thompson imzalı *The Chartists: Popular Politics in the Industrial Revolution* (New York: Pantheon, 1984), konuyla ilgili ustalıkla bir değerlendirmedir ve aynı yazarın James Epstein ile birlikte hazırladığı Çartizm çalışmaları derlemesi *The Chartist Experience: Studies in Working Class Radicalism and Culture 1830-60* (Londra: Macmillan, 1982), Çartizmin neredeyse her yönüne eğilen bir bilgi ziyafeti niteliğindedir. Konuyu şehirler bazında ele alan bir çalışma olarak da Asa Briggs tarafından hazırlanan *Chartist Studies* (New York ve Londra: Macmillan, 1959) sayılabilir.

Fransa’da ekonomik kalkınma ve işçi hareketleri konusunda William H. Sewell, Jr. tarafından yazılan *Work and Revolution in France: The Language of Labour from the Old Regime to 1848* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980) ve Bernard H. Moss tarafından kaleme alınan *The Origins of the French Labor Movement, 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers* (Berkeley: University of California Press, 1976) çok değerli eserlerdir. Her iki kitap da son derece değerli bilgi ve değerlendirmelerle dolu olmakla birlikte ikisi de kolektivizme dair çağdaş kavramları on dokuzuncu yüzyılın büyük oranda zanaatkârlığa dayalı dünyasına biraz fazlaca uygulamaktadır.

Fransız işçi sınıfının oluşumu konusunda yazılmış olağanüstü makaleler için Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg tarafından hazırlanan *Working-Class Formations: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States* (Princeton: Princeton University Press, 1986) adlı kaynağa başvurulabilir. Tom Kemp’in *Economic Forces in French History* (Londra: Dennis Dobson, 1971) kitabı da Büyük Devrim ile Louis Napoleon’un yükselişi arasındaki kritik dönemde Fransız ekonomisinde yaşanan gelişmeye dair önemli bir incelemedir. Fransız fabrika sahipleri ve proleterler arasındaki etkileşime dair değerli bir kaynak eser de Peter N. Stearns’ın kaleme aldığı *The Middle Class and the Industrial Labor Force in France, 1820-48* (Chicago ve Londra: University of Illinois Press, 1978) isimli kitaptr. John Plamenatz imzalı *The Revolutionary Movement in France* (Londra: Longmans, Green, 1952) ise üç büyük devrimin (1830, 1848 ve 1871 Komünü) kendilerini doğuran süreçlere de odaklanan kısa ama derinlikli bir çalışmadır. Ama Fransız ve İngiliz zanaatkârları arasında yapılmış muhtemelen en iyi kıyaslama ve bu sınıfların gelişiminin öyküsü Gwyn A. Williams’ın *Artisans and Sans-Culottes* (Londra: Eward A. Arnold, 1986) kitabıdır. George Rudé’nin *The Crowd in History: A Story of Popular Disturbances in England 1730-1848* (New York ve Londra:

John Wiley and Sons, 1964) başlıklı çalışması, isyancı kalabalıklara dair klasikleşmiş bir eserdir.

Babeuf komplosu hakkındaki iyi İngilizce kaynaklardan birisi David Thomson'ın *The Babeuf Plot: The Making of Republican Legend* (Londra: Kegan Paul, 1947) kitabıdır. Babeuf'ün kendi sesi ise daha ziyade John Anthony Scott tarafından çevrilmiş ve yayına hazırlanmış olan *The Defense of Gracchus Babeuf* (New York: Schocken Books, 1975) kitabında duyulabilir. Erken dönem Fransız sosyalistlerinin eserlerinden seçmeler için Fried ve Sanders'in *Socialist Thought* eserine başvurulabilir. Frank E. Menuel'in Saint-Simon ve Fourier üzerine mükemmel makaleleri ise *The Prophets of Paris* (New York: Harper & Row, 1965) derlemesinde bulunabilir. Cabet ve İkaryan hareketi, Christopher H. Johnson tarafından yazılan *Utopian Communism in France*'ta (Londra ve Ithaca: Cornell University Press, 1974) oldukça detaylı bir biçimde işlenmektedir. Louis Blanc'ın zanaatkâr sosyalizmi üzerine fikirleri de kendisinin 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman & Hall, 1858) eserinde etraflıca ele alınır.

1830 Fransız Devrimi üzerine İngilizcede bulunabilecek en iyi iki kaynak kitap Pamela Pilbeam'in *The 1830 Revolution in France* (New York: St. Martin's Press, 1991) kitabı ve David H. Pinkney'in *The French Revolution of 1830* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1972) adlı çalışmasıdır. Bu eserlere katkı niteliğinde de John M. Merriam tarafından hazırlanan ve son derece değerli çalışmaların bir araya getiren *1830 in France* (New York ve Londra: Franklin Watts, 1975) sayılabilir. Lyon'un ipek dokuma merkezinde 1831 ve 1834 yıllarında çıkan iki büyük isyan, Robert Bezucha'nın *The Lyon Uprising of 1834: Social and Political Conflict in the Early July Monarchy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974) kitabında oldukça detaylı bir biçimde ele alınmaktadır. Bezucha'nın kitabı, literatürdeki en iyi zanaatkâr sosyalizmi ve birlikçilik çalışmalarından biridir. Lyon işçi sınıfının büyük ve trajik isyanlar tarihi, Mary Lynn Steward-Dougall'ın *The Artisan Republic: Revolution, Reaction and Resistance in Lyon, 1848-1851* (Kingston ve Montreal: McGill-Queen's University Press, 1984) isimli eserinde de konu edilmektedir.

2. Kısım: Paris Barikatlarda

Temmuz Monarşisi döneminin ilk on yılına dair temel kaynaklardan birisi, Louis Blanc'ın iki ciltlik *The History of Ten Years: 1830 to 1840* (Londra: Chapman & Hall, 1845) kitabıdır. Kitapta Louis-Philippe yönetimindeki Fransa'da hayatın çeşitli yönleri ele alınır ve Blanc'ın bizzat tanık olduğu olayların anlatımına yer verilir. Bu dönemde yazılmış bazı realist romanlar da Paris işçi sınıfının yaşamına dair kusursuz çağdaş bakış açılarına tanıklık etmemizi sağlar. Özellikle Eugene Sue'nun *The Mysteries of Paris* (New York: Hippocrene Books, ?) romanı ve Victor Hugo'nun pek çok baskısı bulunan *Les Misérables* romanı iyi örneklerdir. Louis Chevalier'nin *Laboring Classes and Dangerous Class in Paris during the First Half of the Nineteenth Century* (Princeton: Prince-

ton University Press, 1981, çev. Frank Jellinek) çalışması da dönemin Paris işçi sınıfının toplumsal koşullarını detaylı olarak yansıtmaktadır.

Fransa'da 1848 Devrimi'ne dair literatürün oldukça geniş olduğu söylenebilir, ancak bunların arasında en önemlileri sürece tarihsel olarak katılmış veya tanıklık etmiş olanların anlatımlarıdır. Daniel Stern takma adıyla yazan Kontes D'Agoult imzalı *Histoire de la révolution de 1848*, dikkatli ve titiz bir gözlemcinin oldukça zengin betimlemeleri ile bezelidir. İlk olarak 1850 ve 1853 yılları arasında üç cilt olarak yayımlanmış bu eser (Paris: Gustave Sandre), sonradan çeşitli Parisli yayıncılar tarafından yeniden basılmış ve ileriki yıllarda yazılan neredeyse tüm devrim çalışmaları için değerli bir kaynak oluşturmuştur; ne yazık ki hâlâ İngilizceye çevrilmiş değildir. Devrimin tanıklanından bir başkası olan Alexis de Tocqueville de, döneme dair tanıklığını Alexander Teixeira de Mattos tarafından tercüme edilmiş olan *The Recollections of Alexis de Tocqueville* (New York: Macmillan, 1986) adlı hatıratında aktarmaktadır. Bu anılarda göze çarpan şey bunların zengin kişilik analizleri ve pek çoğu Marx'ınkilerle aynı sonuca varan genel tahliller içermekle birlikte, olaylara barikatın öteki yanından bakmasıdır. Alphonse de Lamartine'in yazdığı *History of the French Revolution of 1848* (Londra: Bell & Daldy, 1871), devrimin daha ziyade yazar odaklı bir perspektiften anlatıldığı bir anı kitabıdır. Diğer kaynaklarla karşılaştırılarak görülebileceği üzere, hakikatler açısında bazen güvenilmez olmakla birlikte, zamanın ateşli atmosferini yansıtmayı başarmakta ve Geçici Hükümet'in işçileri iktidardan uzaklaştırmak üzere verdiği nafile mücadeleyi başarıyla gözler önüne sermektedir. Bunun aksine, Louis Blanc'ın 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman & Hall, 1858) kitabında dikkat çekici olan şey, dürüst anlatımı ve Blanqui gibi radikal figürlere yönelik düşmanca duygulardır.

1848 Devrimi üzerine çeşitli kıymetli evrak, Roger Price'ın Devrim Belgeleri [Documents in Revolution] serisinin bir parçası olarak hazırladığı *1848 in France* (Ithaca: Cornell University Press, 1975) derlemesinde ve Postgate'in *Revolution from 1789 to 1906* kitabında bulunabilir. Monografi kaynakları açısından zengin bir kitap ise yine Roger Price'ın *Revolution and Reaction: 1848 and the Second French Republic* (Londra: Croom Helm, 1975) çalışmasıdır ve bu kaynakta zanaatkarlar arasındaki hareketliliğe, kulüp hareketine ve *démoc-soc* grubunun bastırılmasına dair incelemelerin yanı sıra Charles Tilly ve Lynn H. Lees'in Haziran isyancılarının meslekleri ve kişisel geçmişleri üzerine yaptıkları çok kıymetli değerlendirmelere de ulaşılabilir.

1848 Devrimi'nin en derinlikli değerlendirmelerinden birisi, Priscilla Robertson'ın *Revolutions of 1848: A Social History* (New York: Harper & Row, 1952) çalışmasının ikinci bölümünde yer alır. Burada, 100 sayfalık bir bölümde diğer hacimli kitapların çoğundan daha fazla bilgi verilmekte ve daha başarılı yorumlar sağlanmaktadır. Georges Duveau'nun Anne Carter tarafından İngilizceye çevrilen *1848: The Making of Revolution* kitabı (New York: Random House, 1967), devrimi Fransız toplumunun üç farklı toplumsal sınıfına mensup bireyler üzerinden değerlendirir. Son olarak da Arnold Whitridge'in *Men in Crisis: The Revolutions of 1848* (New York: Charles Scribner's Sons,

1949) çalışması da siyasi anlamda da zengin olan çeşitli biyografik değerlendirmeler yoluyla devrimi ete kemiğe büründürmektedir.

1848 Devrimi'nin yakın tarihli çalışmalardaki değerlendirilme şekli de siyasi ve toplumsal göndermeleri bakımından çığır açıcudur. Peter H. Armann'a ait *Revolution and Mass Democracy: The Paris Club Movement in 1848* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975) kulüpler aracılığıyla yaratılmış işçi sınıfı halk demokrasisine dair yapılmış eşsiz bir çalışmadır ve işçi sınıfıyla alt-orta sınıfın devrime güçlü bir itki kazandıran ciddi kitlesel örgütlenme ağlarını nasıl oluşturduğuna açıklık getirir. Donald McKay'in *The National Workshops: A Study in the French Revolution of 1848* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965) isimli kitabı bu stratejik yıl içerisinde atölyelerin ve işverenlerin rolüne dair müthiş bir incelemedir. Mark Traugott'un *Armies of the Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848* çalışması (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1985) Haziran isyanına tüm detaycılığıyla odaklanırken, ayrıcalıklı sınıfların işçi sınıfını nasıl olup da, Haziran isyanını bastırmakta kullanılacak karşı-devrimci unsurlar olan Seyyar Muhafızlara ve bir oranda da Ulusal Atölyelere kanalize ettiğini anlatır.

John M. Merriman'ın *The Agony of The Republic: The Repression of the Left in Revolutionary France, 1848-1851* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1978) çalışması Haziran isyanı sonrasında *démoc-soc* hareketinin bastırılmasına eğilirken, Ted W. Magadant'ın *French Peasants in Revolt: The Insurrection of 1851* kitabı (Princeton, N.J.: Princeton University Pressi 1979) Bonaparte'ın 1848 ayaklanmasını takiben yaptığı darbeye karşı kırsalda çıkan ayaklanmayı ele alır. David H. Pinkney'in Paris'in İkinci İmparatorluk döneminde Haussmann tarafından yeniden inşasını incelediği ve istatistiki bilgilere yer verdiği çalışması *Napoleon III and the Rebuilding of Paris* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1958) yüzyılın ilk yansında Paris kent yaşamına dair oldukça canlı tasvirler içerir.

1848'i tam olarak anlayabilmek, Karl Marx'ın eşsiz eseri *The Class Struggles in France, 1848 to 1850* ve *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*'ı okumadan mümkün değildir. Bu iki eser de Marx ve Engels'in *Selected Works* (Moskova: Progress Publishers, 1969) baskısında ve çok ciltli *Collected Works* (New York: International Publishers, 1978 ve 1979) içerisindeki 10. ve 11. ciltlerde bulunabilir. Marx'ın kendi fikirlerine ve 1848-49 dönemindeki kişisel eylemlerine dair en iyi eleştirel çalışma, P. H. Noyes imzalı *Organization and Revolution: Working-Class Associations in the German Revolution of 1848-1849* kitabıdır (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966). Bu eserde Marx'ın Köln'deki işçi sınıfı hareketini liberal burjuvazinin emrine verme süreci gösterilmektedir. Ayrıca Marx ve Engels'in "Komünist Birlik Merkez Komitesi'ne Hitap" metninde sergiledikleri çizgi değişiminin de arka planı detaylı bir biçimde aktarılmaktadır. İlgili metin, üç ciltlik *Selected Works*'ün ilk cildinde ve *Collected Works*'ün onuncu cildinde bulunabilir. Ayrıca Oscar J. Hammen da Marx ve Engels'in Alman Devrimi'ndeki eylemlerini *The Red '48ers* (New York: Charles Scribner's Sons, 1969) kitabında, okuması oldukça keyifli bir şekilde ele almıştır.

Uluslararası İşçiler Birliği (Birinci Enternasyonal) üzerine İngilizce kaynaklar, Almanca ve Fransızca kaynaklardan daha az sayıdadır, ancak bunların çoğu hareketin oluşuna, kongrelerine ve eylemlerine dair oldukça ayrıntılı bilgi verir niteliktedir. Konu üzerine en kapsamlı çalışmalardan birisi G. M. Stekloff'un Rusçadan Eden ve Cedar Paul tarafından çevrilen *History of the First International* (Londra: Martin Lawrence, 1928) kitabıdır. Ne yazık ki bu eserde Stekloff, Marksist yöneliminin konuya yaklaşımını gölgelemesine engel olamamış ve her halükarda komünist, hatta pro-Stalinist bir "çizgi" takip etmiştir. Partizanlığa kaçmayan bir tarih incelemesi olarak Henryk Katz'ın kısa ve bilgilendirici *The Emancipation of Labor: A History of the First International* (New York: Greenwood Press, 1992) kitabı örnek verilebilir.

Milorad M. Drachkovitch tarafından hazırlanan *The Revolutionary Internationals 1864-1943* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1966) kitabının ilk bölümü, Enternasyonal bir bütün olarak değerlendirildiğinde yüzeysel bir çalışma olarak kalır, ancak anarşist IWMA'ya –yani Max Nomad'ın "Anarşist Gelenek"ine dair –alaycı bir üslupla da olsa– en önemli anlatım bu kaynakta yer alır. Birinci Enternasyonal'ın Bakuninci perspektiften ele alındığı en önemli kaynak, Amerika'da yayımlanmış olmakla birlikte yalnızca Fransızca mevcuttur: James Guillaume'un *L'International: Documents et souvenirs (1864-1878)* (New York: B. Franklin, 1969) eseri dört ciltlik devasa bir eserdir ve hem üslup hem biçim açısından oldukça özenlidir. Bir Alman Marksist olan Franz Mehring'in de hakkını teslim etmek gerekir, zira yazdığı Marx biyografisinde Bakunin'i oldukça adil değerlendirmiş ve Marx'ı eleştirebilmiştir.

1871 Paris Komünü üzerine toplumsal, tarihsel ve siyasi başlıklar altında oldukça geniş bir külliyat mevcuttur. Uzmanlık kaygısı taşımayan okuyucu için başlanacak iyi bir nokta olarak Alistair Horne'un *The Fall of Paris: The Siege and Commune of 1871* (New York: St. Martin's Press, 1965) başlıklı, Komün'e giden süreci ve Komün'ü canlı ve etkileyici bir dille anlattığı kitabı önerilebilir. Roger L. Williams'ın *The French Revolution of 1870-1871* (New York: W. W. Norton, 1969) eseri ise başka bir özet-tarih çalışmasıdır. Daha fazla detay isteyenler için İngilizcedeki en yetkin kaynak Stewart Edwards'ın *The Paris Commune 1871* (New York: Quadrangle Books, 1971) eseri uygun olacaktır. Edwards'ın ustalığı ve mesajını iletme yetisi bugüne kadar aşılabilmiş değildir ve kitap, devrimci hareketlere dair çalışma yapan herkesin okuması gereken bir eserdir. Ayrıca *The Communards of Paris* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; Londra: Thames and Hudson, 1973) derlemesini yapan kişi de Edwards olduğu için kendimizi şanslı addetmemiz gerekir. Frank Jellinek tarafından kaleme alınan *The Paris Commune of 1871* (Londra: Victor Gollancz, 1937) bu alandaki eski emektarlardandır ve Marksist bir bakış açısına sahip olmasına rağmen Edwards'ın daha yetkin eserine bir yardımcı kaynak olarak değerlendirilebilir.

Lissagaray'ın kaleme aldığı ve Fransızcadan Eleanor Marx Aveling tarafından çevrilen *History of the Commune of 1871* (New York ve Londra: Monthly Review Press, 1967) Komün'ün bir yandaşı ve katılımcısı tarafından yazılmış eşsiz bir eserdir. İlk ola-

rak 1876'da basılan bu kitap hem bir hatırat hem de tarih kitabı niteliği taşır ve yaşanmışlık hissini anlatımına da yansır. Yayımlanışını takip eden yıllarda sol tarafından Komün'ün resmi tarihi olarak değerlendirilmiştir. Lissagaray'ın ne bir Marksist ne de bir anarşist olduğunu, militan bir toplumsal devrim taraftarı olduğunu da hatırlatmak faydalı olacaktır. Ne yazık ki İngilizce çevirisi fazla "düz"dür ve orijinalinin ruhunu vermekten uzaktır; ancak Lissagaray tarafından yazılmış ve kitabın ilk basımında yer almayan yazıları da içermektedir. Bu metin, Fransızcada en son olarak *Histoire de la Commune de 1871* adıyla (Paris: François Maspero, 1970) yayımlanmıştır.

Eugene Schulkind'in *The Paris Commune of 1871: The View From the Left* (New York: Grove Press, 1974) kitabında döneme ait çok sayıda önemli belge ve Bakunin ve Kropotkin'den Marx ve Engels'e belli başlı sosyalist ve anarşist düşünürlerin Komün üzerine çeşitli tahlilleri yer almaktadır. Konuya dair Marksist bakış açısı Karl Marx'ın *The Civil War in France* kitabında ve Marx-Engels'in *Selected Works* derlemesinin ikinci cildi ile *Collected Works*'ün 22. cildinde bulunabilir. Marx ve Engels'in Komün'ü konu alan mektup ve yazıları eski Sovyetler Birliği'nde derlenmiş ve *Marx and Engels on the Paris Commune* başlığıyla (Moskova: Progress Publishers, 1971) yayımlanmıştır. Haziran 1848 ayaklanmasının katılımcılarını ve hedeflerini konu edinen en önemli karşılaştırmalı çalışma Roger V. Gould'un *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune* çalışmasıdır (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1995). Gould bu eserinde ikna edici bir anlatımla, Haziran ayaklanmasının Komün'e kıyasla daha sınıf tabanlı olduğunu arşiv malzemeleri eşliğinde sunmaktadır.

Daha spesifik konulara odaklanan Komün incelemeleri arasında Edith Thomas'ın Fransızcadan James ve Starr Atkinson tarafından çevrilen *The Women Incendiaries* (Londra: Martin Secker & Warburg, 1967) çalışması, Komün'de kadınların oynadığı ve bu zamana kadar üzerinde yeterince durulmamış rolü ele almaktadır. Thomas aynı zamanda anarşist Louise Michel'in, İngilizceye Penelope Williams tarafından çevrilen *Louise Michel* adlı biyografisini de kaleme almıştır (Montreal: Black Rose Books, 1980) ve bu eserde 1871 olaylarına liberter bir perspektiften yaklaşarak, unutulmaz bir kahramanlık sergilemiş olan bir kadının öyküsünü anlatır. 1871'de sol siyaset safında yer almış tüm devrimci eylemci ve düşünürün biyografisinde Komün de bir ölçüde muhakkak ele alınmaktadır.

3. Kısım: Proleter Sosyalizmler

Sanayi proletaryasının ortaya çıkışını anlayabilmek için okurun öncelikle yukarıda zikredilen Sanayi Devrimi kaynaklarına yönelmesi faydalı olacaktır. Bunlara ek olarak John M. Merriman tarafından hazırlanan *Consciousness and Class Experience in Nineteenth-Century Europe* (New York ve Londra: Holmes & Meier, 1979) derlemesi, İngiltere ve Fransa'daki proleterleşme sürecine dair oldukça faydalı makaleleri bir araya getirmektedir. Charles Tilly, Louise Tilly ve Richard Tilly tarafından yazılan *The Rebellious Century: 1830-1930* da (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975) tavsiye edilebilecek eserler arasındadır. Avrupalıların Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yüz yıldan

uzun bir süre boyunca tecrübe ettiği proleterleşme ve karşılıklı asimilasyon sürecini örneklerle anlatan önemli bir eser de W. O. Henderson'ın kaleme aldığı *The Industrialization of Europe 1780-1914* (Londra: Thames and Hudson, 1969) kitabıdır. İlgi çekebilecek başka bir eser olarak da Richard J. Evans imzalı *Proletarians and Politics: Socialism, Protest and the Working Class in Germany before the First World War* (New York: Macmillan, 1928) sayılabilir. Selig Perlman'a ait *A Theory of Labor Movement* (New York: Macmillan, 1928); İngiltere, Almanya, Rusya ve Amerika'daki modern işçi hareketini konu alan ve hâlâ zihin açıcı olma özelliğini koruyan bir çalışmadır.

Fransız sendikalizmi ve özellikle de ideolojik kökenleri, Jeremy Jennings'in *Syndicalism in France: A Study of Ideas* (New York: St. Martin's, 1990) kitabında oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır, ancak konunun işçi hareketleri eksenli anlatımı Peter Stearns imzalı *Revolutionary Syndicalism and French Labor* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1971) kitabında yer alır. Hem G. D. H. Cole hem de Harry Lauder kendi sosyalizm tarihi kitaplarında sendikalizmi çok iyi özetlemeyi başarmıştır. Anarko-sendikalizme dair en iyi çalışma, Rudolf Rocker'ın *Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice* (Indore, Hindistan: Modern Publishers, ?) kitabıdır. Anarko-sendikalizme yer veren diğer kaynaklar, yukarıda bahsedilen anarşizm tarihi çalışmalarıdır.

İkinci Enternasyonal tarihini konu alan en iyi tekil çalışma G. D. H. Cole'un *The Second International 1889-1914* kitabıdır. James Joll tarafından yazılan *The Second International (1889-1914)* (New York: Harper & Row, 1966) ise zaman zaman muğlak ve karmaşık olmakla beraber hala iyi bir özet niteliğindedir. Başka bir kısa inceleme de Gerhart Niemeyer'in, Drachkovitch tarafından derlenen *Revolutionary Internationals* içerisinde yer alan "The Second International: 1889-1914" başlıklı makalesidir.

İkinci Enternasyonal'in tarihi, Alman sosyal demokrasisinin ortaya çıkışı ile öyle kuvvetli bir ilişki içerisinde ki, Alman sosyal demokrasisine dair çoğu tartışmada da İkinci Enternasyonal üzerine oldukça kapsamlı incelemelere rastlanır. Yani Almanya'nın genel tarihini inceleyen eserler de sosyalist hareketlerin yanı sıra milliyetçilik ve militarizm gibi temel problemleri anlamak için gereklidir. Geoffrey Barraclough imzalı *The Origins of Modern Germany* (New York ve Londra: W. W. Norton, 1984) kitabı, bu problemlerin ortaçağdan modern zamanlara uzanan aralıkta nasıl şekillendiğini ele alır. Arthur Rosenberg'in *Imperial Germany: The Birth of the German Republic 1871-1918* (Boston: Beacon, 1964) çalışması, Alman ulusal birliği ve sonuçları hakkında eşsiz bir eserdir. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan birlik sürecinde ve militarizasyonda Junker'ların rolüne dair okunması gereken kitap ise Edward Crankshaw tarafından kaleme alınmış müthiş bir biyografi olan *Bismarck*'tır (Harmondsworth: Penguin Books, 1983). Nicolas Stargart'ın *The German Ideal of Militarism: Radical and Socialist Critics 1886-1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984) ise Alman militarizmine ve bu sürece Karl Kautsky, Karl Liebknecht ve diğer SPD önderlerince sergilenen muhalefeti konu edinir.

Alman işçi hareketinin başlangıç dönemlerinden İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadarki dönemini ele alan bütünlüklü ve derli toplu bir tarih kitabı olarak Helga Grebing'in Mary Saran tarafından kısaltılmış ve Edith Koerner tarafından çevrilmiş *The History of the German Labor Movement: A Survey* (Dover, N.H.: Berg Publishers, 1985) kitabı önerilebilir. Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni konu alan çok sayıda önemli tarih kitabı İngilizce olarak mevcuttur. Bunlardan en kapsamlı olanı, Guenther Roth tarafından yazılmış olan *The Social Democrats in Imperial Germany: A Study in Working-Class Isolation and National Integration* (Totowa, N.J.: Bedminster Press, 1963) adlı kitaptır. Gary P. Steenson imzalı *"Not One Man! Not One Penny!": German Social Democracy, 1863-1914* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1981), SPD'nin Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadarki dönemini anlatan anlaşılır ve canlı bir üsluba sahip bir eserdir. Carl E. Schorske'nin *German Social Democracy, 1905-1917: The Development of the Great Schism* (Cambridge, MA. ve Londra: Harvard University Press, 1955) kitabı klasikleşmiş bir kitap olup, savaş öncesinde görünüşte devrimci bir parti olan SPD'nin açıkça oportünist bir yapıya dönüşme sürecini inceler. Peter Gay imzalı *The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's Challenge to Marx* (New York: Columbia University Press, 1952) da Bernstein ve revizyonizm üzerine eşsiz bir kaynaktır.

William A. Pelz tarafından hazırlanan ve Erich Hahn tarafından tercüme edilen *Wilhelm Liebknecht and German Social Democracy* (Westport, CN.: Archon, 1984), Karl Liebknecht'in babası olan Wilhelm Liebknecht tarafından ve kendisi hakkında yazılmış metinleri bir araya getiriyor. Bu kitap hem SPD'ye hem de baba Liebknecht'in öldüğü 1900 yılı öncesinde parti içinde var olan temel tartışmalara ışık tutar nitelikte. Bu tartışmalar ve daha sonra yaşananlar ayrıca J. P. Nettl tarafından yazılan iki ciltlik *Rosa Luxemburg* biyografisinde (New York ve Londra: Oxford University Press, 1966) de ele alınıyor. Luxemburg'un eserlerine dair İngilizcedeki en iyi kitap, Mary-Alice Waters tarafından derlenen *Rosa Luxemburg Speaks*'tir (New York: Pathfinder Press, 1970). Bu kitapta Troçki'nin kaleme aldığı önemli bir makale olan "Rosa Luxemburg'a Dokunmayın!" da yer almaktadır. Helmut Trotnow imzalı *Karl Liebknecht: A Political Biography* (Hamden, CN.: Archon, 1984) adlı kitap da hayatı savaş yıllarında Rosa Luxemburg ile kesişen genç Alman devrimci hakkında kısa bir biyografi çalışmasıdır. Marx'ın "Gotha Programının Eleştirisi"ni ve Karl Marx ve Frederick Engels imzalı *Collected Works* c. 20 (New York: International Publishers, 1989) içerisindeki ilgili metinleri okumaksızın Alman sosyal demokrasisine dair hiçbir okuma tam anlamıyla yeterli olmayacaktır.

Yirminci yüzyılın en önemli “aykırı” düşünürlerinden biri olan Murray Bookchin’in, devrimci geleneğin zayıflaması, devrimler çağının eski ve yeni kuşakların bilincinden/belleğinden silinmeye yüz tutması karşısında duyduğu derin kaygı sonucu kaleme aldığı bu dört ciltlik anıtsal eser, o büyük devrimlerin öznelere olan halkların/kitlelerin/“taban” oluşumlarının kurumsal ve örgütsel yapılarına ışık tutmakta, her bir devrimin arka planındaki toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik gelişmelere odaklanmaktadır.

Üçüncü Devrim’in bu ikinci cildinde genelde modern tarihin özeldeyse Fransız tarihinin bir anlamda en fırtınalı halk ayaklanmaları olan 1830 Devrimi, 1848 Devrimi ve 1871 Paris Komünü ele alınıyor. Ayrıca, uluslararası emekçi örgütleri olarak Birinci Enternasyonal ile İkinci Enternasyonal’in tarihçesi ve dayandığı kökenler inceleniyor. On dokuzuncu yüzyıl işçi hareketlerinin giderek nasıl ideolojik bir boyut kazandığı, radikal cumhuriyetçi bir ideoloji ve hareket olan Jakobenizmden işçi sınıfı odaklı çeşitli sosyalizmlere doğru nasıl bir geçiş yaşandığı, zamanın federalizm/konfederalizm tartışmalarının günümüz için ne anlam ifade ettiği somut olaylar ve örnekler üzerinden tartışılıyor.

Murray Bookchin’un son yayınlanmış çalışması olan ve dört ciltten oluşan, *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi* farklı bir dünya tarihi anlatıyor.

*dipnot
yayınları

Selânik Caddesi 82/24 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 • Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitabevi@yahoo.com • www.dipnotkitap.com

tik ve oportünist yandaşlar arttıkça da parti, kapitalizmi yok etmek için var olan devrimci bir örgütten ziyade kapitalizm içerisinde iktidar elde etmeye yarayan bürokratik bir makineye gitgide daha çok benzemeye başladı.

“Kitle Partisi”

Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin 1914 yılına gelindiğinde bir milyona yakın üyesi vardı ve parti işleri 4.000 maaşlı yönetici ve 11.000 maaşlı çalışan tarafından yürütülüyordu. Parti, yerel, bölgesel ve ulusal çapta –çoğu günlük, kimileri haftalık ve aylık periyotta çıkan, toplamda bir buçuk milyon okura ulaşan– pek çok yayın organına maddi destek veriyordu. Sosyal demokrat olmanın avantajları, parti yayınlarının seslendiği hobi ve uğraşlara bakılarak anlaşılabilir. Örneğin bisiklete binenler, Offenbach’taki İşçi Bisiklet Federasyonu tarafından yayımlanan *Arbeiter-Radfahrer* (Bisikletli İşçi) dergisini okuyabilir, koro grupları ise Alman İşçi-Şarkıcı Sendikası’nca yayımlanan *Deutsche Arbeiter-Sängerzeitung* (Alman İşçi-Şarkıcı Gazetesi)’ni alabilirdi. Jimnastikçiler, alkol karşıtları, stenograflar ve hatta otel sahipleri için için bile yayınlar ve örgütler mevcuttu. Bu yayınların hepsi binlerce nüsha halinde basılıyordu, 100.000’den fazla basılanlar dahi vardı. Her yerde, her türlü kişisel ihtiyaca, zevke veya eğilime cevap verecek sosyal demokrat dernek, kulüp, topluluk ve gruplar türemişti. Partinin mizah dergisi *Wahre Jakob*’un resmi tirajı 400.000’di. Dergi nüshaları o kadar çok el değiştiriyordu ki, toplam okur sayısının bir buçuk milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Partinin Kautsky tarafından kurulmuş teorik yayın organı olan *Die Neue Zeit*’in tirajı ise, dünyanın entelektüel anlamda en derinlikli Marksist yayın organı olmasına rağmen hiçbir zaman 11.000’in üzerine çıkmadı. Resmi sosyal demokrat gazete olan *Vorwärts*’in en yüksek tirajı 165.000 civarındaydı; bu, esasında sosyal demokrat bir partinin yayın organı olarak kayda değer bir sayı olsa da, sıradan SPD üyesinin daha zayıf beklentilerine seslenen *Wahre Jakob*’un tirajının yanında önemsiz kalıyordu.

SPD’ye katılmak, hayatın her alanını kapsayan, insanın boş zamanının neredeyse tamamını doldurabilecek etkinliklere sahip bir altkültüre dahil olmak anlamına geliyordu. Herhangi bir üye, aylık yerel parti toplantısına, verilen derslere, yerel ve bölgesel konferanslara ve sağlıktan spora pek çok konuda faaliyet gösteren kültürel ve mesleki kuruluşların toplantılarına katılabilirdi. Eğlenmek için festivaller, yürümek için gösteriler –bilhassa, hafta içine denk

gelse bile hafta sonlarında kutlanan 1 Mayıs gösterileri-, katılmak için de protesto eylemleri ve seçim mitingleri vardı. Sosyal demokrat gençler doğa yürüyüşlerine ve kamplara katılabilir, kendi konferans, miting ve yürüyüşlerini düzenleyebilirdi.

Tüm bu etkenler, sıradan bir işçi için sosyal demokrasiyi hakiki bir hayat biçimi haline getiriyordu. Ayrılıkçı fikirlerin kolay kolay etkilemeyeceği, siyasi adanmışlığa zarar veremeyeceği türden bir parti bağlılığı yaratıyordu. Çoğu insanın arkadaşları, hatta aile bireyleri sosyal demokrattı ve bu insanları siyasi rakipleri, yine kendi demek ve kulüplerine sahip Merkez Partisi'nin Katolik yandaşlarıydı. Bu iki partiye mensup insanlar birbirlerinden siyasi fikirlerinin yanı sıra armaları, giyinme şekilleri ve hatta ifade tarzlarıyla da ayrılıyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi, Birinci Dünya Savaşı arifesinde oyların yüzde otuz dördünü alarak 396 sandalyenin 110'unu elde etti ve böylelikle Almanya'nın en büyük partisi haline geldi. Yaklaşık 220 parti üyesi devletin yasama organlarında yer sahibi oldu, 2.800'den fazla üye şehir meclislerinde, 9.000 kadarı da kırsaldaki köy ev kasaba konseylerinde mevki edindi. Her mevkiden sosyal demokrat vekilin seçmenlerle –özellikle de seçim dönemlerinde– temas etmesine ve iletişim kapılarını açık tutmasına rağmen Reichstag *Fraktion*'undaki (ya da parti yönetim kurulundaki) vekiller, sıradan üyelerden gitgide uzaklaştılar. Dışarıdan bakıldığında tamamıyla ılımlı bir görüntü veren bu vekiller, teorileri parti yayınlarında dillendirilen ve çatışmacı üslupları dolayısıyla Almanya'nın “yüksek sınıflarının” gözünde partinin imajını zedeleyen “vahşi” radikallerden nefret ediyordu. Zamanla bazı vekiller, parti yönetimi içerisindeki ılımlılardan bazılarını yeterince ılımlı olmadıkları nedeniyle eleştiri yöneltecek noktaya kadar geldi.

Aslında oldukça fazla sayıda SPD milletvekili (yüzde yirmiden fazlası) parti üyesi olmanın yanı sıra giderek muhafazakârlaşan sendikaların da liderleriydi. Sendika aygıtı üzerinden devlet iktidarı mevkiine tırmanışları ve körlemesine pragmatizmleri teorileri, ilkeleri ve hepsinden de önemlisi pratik olmadıklarını düşündükleri entelektüelleri hafife almalarına yol açtı. Önem verdikleri temel nokta *realpolitik* olan bu isimler, partinin yasadışı döneminde varlığını sürdürebilmesinin biricik sebebi olan idealizmi küçümsüyor ve gençliklerinde sarıldıkları fikirlere hâlâ sahip çıkan parti üyelerine –zaman zaman vicdan azabı eşliğinde– tepeden bakıyorlardı. Aynı zamanda da, pek çok sonradan görme kişide olduğu gibi, bu insanların pek çoklarında prog-

ramları itibarıyla muhalefet etmeleri gereken üst düzey asillere, varlıklı burjuvalara ve hatta askerlere yönelik hayranlık ve imrenme hisleri geliştirdi.

Reichstag içerisindeki *Fraktion* zamanla partiden, parti üyelerinden tam anlamıyla ayrı duran ve parti kurumları karşısında özerklik talep eden başına buyruk bir güç haline geldi. Buradaki vekiller kendilerini sadece SPD seçmenlerinin değil, geçici olarak destek verenler ve politik bilinci olmayanlar dahil tüm seçmenlerin temsilcisi olarak görüyorlardı. Zaman geçtikçe parti liderliğinde ve parlamentodaki vekillerde görülen bu dejenerasyon ve sistemle uzlaşma eğiliminin hem sosyal demokrasi hem de Almanya için son derece yıkıcı etkilere sahip olduğu ortaya çıktı.

Muazzam büyüklüğüne ve kalabalık seçmen kitlesine rağmen Alman Sosyal Demokrat Partisi hiçbir şekilde amorf bir örgüt değildi. Bilindik rivayetlerde anlatılanın aksine, gerektiğinde kongrelerinde sert disiplin tedbirlerine başvurabilen ve parti doktrininin saptığı tespit edilen üyeler hakkında azil kararı alabilen oldukça merkeziyetçi bir partiydi. Bu disiplin yaptırımları özellikle *Fraktion* içerisinde uygulamaya konuluyordu. Her türlü konuda tüm delegeler, kişisel kanaatleri ne olursa olsun, ve tartışma sürecinde ne tür sözler edilmiş, ne tür kavgalar verilmiş olursa olsun, yönetim kurulunun üzerinde oy çokluğuyla uzlaştığı yönde oy kullanmak zorundaydı. Bu merkeziyetçi yapı, belli anlamlarda Lenin'in sosyalist bir partinin kriz dönemlerinde ve siyasi rakipleri karşısında nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair fikirlerinin öncülü olmuştur. Parti kültürü pek çok sosyal etkinlikte üyelerin geniş katılımını teşvik eder nitelikte olsa da, parti yapısının merkeziyetçiliği ve katı disiplini, üyelerin önemli kararlar alınan mekanizmalara katılımcı olmalarını engelleyen, liderliğin gizli kulislere sendikalara verdikleri tavizlere ve siyasi gücü tek elde toplama süreçlerine tanık olmalarına imkân tanımayan bir biçim taşıyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ve ona bağlı sendikaların 1905 ile 1914 yılları arasındaki tarihi, bir bütün olarak ele alındığında, baş döndürücü bir ekonomik büyüme ortamında yaşanan ahlaki çözülmeye ve niceliğe (üye sayısı, milletvekili sayısı ve –o günlerde parti yatırımlarının toplamına denk gelen ve dönemi için akıl almaz bir meblağ olan– 20 milyon mark dolayındaki finansal kaynaklara) nitelikten (yetenek, devrimci kararlılık ve teorik kavrayış gücünden) daha fazla önem verilmesine dair karanlık bir öyküdür. Parti, 1914 yılına gelindiğinde radikal söylemlerine rağmen büyük oranda muhafazakâr bir yapıya dönüşmüştü. Genel greve karşı tutumu ve amacı kuşkulu, parti il-

keleriyle tamamen çatışan yasaların çıkarılması konusunda hükümetle yaptığı pragmatik anlaşmalar, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yaşanacak çöküşün habercileriydi.

Tüm bunlara rağmen, Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda birbirinden ayırt edilebilir Sol, Sağ ve Merkez cephelerden söz etmek mümkündür, hatta âdet haline gelmiştir. David W. Morgan da başarılı çalışmasında bu üç temel ayrımdan söz eder. Sol kanat, ayrılıp yeni bir parti kurmak yerine SPD içerisinde kalarak, bu partinin hâlâ Marksçı mirası taşıdığı yanılığının sürmesine hizmet etmiştir. Bu grubun öncüleri Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Clara Zetkin'in yanı sıra, yaşlı Franz Mehring ve daha az tanınan gençler olan Paul Levi, Wilhelm Pieck gibi müstakbel Alman Komünist Partisi kurucularından oluşmaktaydı.¹² Bu solcu bireyler revizyonistlerin sosyal demokratları iktidar mevkilerine kaydırılması, hatta sosyalist bir toplum yaratmak için halihazırda varlığını devam ettiren devletin kullanılması gibi stratejilerine sürekli karşı çıkıyorlardı. Parlamentarizmi tümünden reddetmedikleri açıktır. Seçimleri eğitici süreçler olarak ve Reichstag vekillerini de yasama organı üyesinden ziyade halk eğitimcileri olarak görüyorlardı. Revizyonistlerin aksine, meclisteki burjuva partileriyle yapılan anlaşmaların hiçbirine de onay vermediler. Partinin geleneksel tavrı olan bakanlık mevkii kabul etmeme ilkesini kararlılıkla savundular. Yine başka bir parti geleneğinden hareketle hükümet bütçelerinin lehinde oy kullanmaya karşı çıkarak burjuva devletiyle işbirliği yapmayı reddettiler. 1914 yılı geldiğinde, savaşı emperyalist olarak niteleyip buna temelden karşı çıktılar ve uluslararası proletaryayı çatışan devletlere karşı çıkmak ve kapitalist sistemi tümünden devirmek üzere dayanışmaya çağırdılar.

Partinin sıradan üyelerinin siyasi iklimine gelinecek olursa, bunları çoğu geniş tanımlı Merkez içerisinde kalıyordu ve çoğunlukla partinin kendi adlarına savunduğu ve halihazırda işlemekte olan sosyal sigorta türü kazanımlardan oldukça memnundu. Parti yöneticisi, editör ve üst düzey bürokrat gibi kimselerin çoğunluğu da Merkez içerisinde yer alıyordu. Partinin pragmatizm hastalığının en renksiz ve en bürokratik örneği olan Friedrich Ebert ve

¹² David W. Morgan, *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917-1922* (Ithaca, N.Y. ve Londra: Cornell University Press, 1975).

asında sağ eğilimli olan Özgür Sendikalar'ın başında yer alan Carl Legien bu tür isimlere iki örnektir.

SPD içerisindeki Merkez'in en önemli liderleri, ironik bir biçimde, söylemlerinde kendilerini ortodoks Marksist çizginin muhafızları olarak görüyordu. 1913'teki ölümüne kadar Bebel, onun ardından parti başkanlığını devralan Hugo Haase ve Karl Kautsky bu çizginin temsilcileridir. Merkez, Sol tarafından savunulan temel parti ilkelerini teoride benimserken, pratikte ise bunları naif ve idealist ayak bağları olarak görüyordu. Merkez kanat, hep bir ağızdan On Emir'i okuyan bir cemaat gibi, bu temel ilkeleri ne kadar dillendirirse bunlardan o kadar uzaklaşıyordu. SPD'nin saygınlığı arttıkça dili daha da çirkin bir hal aldı. En vurdumduymaz parti bürokratları ve pek çok üye, söylem düzeyinde savaşa karşı mücadeleyi selamlıyor, proletarya dayanışmasından söz ediyor ve sınıf çatışmasını dilden düşürmüyordu; ancak tüm bunlar, yere düşmüş flamalar ve kirlenmiş afişler eşliğinde krize doğru giden oportünistçe bir rota izleyebilmek için yapılıyordu.

Bu Merkez kanadın –her ne kadar içerisinde derece derece görüş farklılıkları olsa da– ayaklanmayı sosyalist topluma gitmekte kullanılacak bir strateji olarak görmediği su götürmez. 1890'larda Wilhelm Liebknecht'in (1900 yılında, 74 yaşında ölmüştür) bile, sırf kararsızlık sonucunda ve parti istikrarını korumak amacıyla reformistlerle uzlaşma görüntüsü verme yolunda kapitalizmi yerinden edebilmek için güç kullanılması gerektiğini dillendirdiği konuşmaları mevcuttur. Görünüşte Marksist ortodoksinin bir muhafızı olan Karl Kautsky, şiddete ve iç savaşa tümenden karşıydı. Devrimci strateji üzerine fikirleri, seçimlerde çoğunluğu elde etmek ve oldukça merkeziyetçi bir sosyalizm anlayışıyla hükümetin karşısına çıkmaktan ileri gitmiyordu. Daha önce de tanık olduğumuz üzere Bebel, partinin kendi Marksçı mirasıyla vardığı en önemli uzlaşmanın mimarıydı. Bir Merkez lideri olarak sahip olduğu ün ise hep sabit kaldı. Muhtemelen bu bağlamda en doğru SPD tarifi, orta-solcu bir Reichstag vekili olan George Ledebour'un genç Leon Trotskiy karşısında sarf ettiği şu sözlerdedir: “[SPD] yüzde yirmi oranında radikallerden, yüzde otuz oportünistlerden oluşur, gerisi Bebel'i destekler.”¹³

Reformizm SPD içerisinde o kadar derinlere kök salmıştı ki, Almanya'da silahlı proletaryanın başarılı bir şekilde yönetimi devralması mümkün hale geldiğinde, partide en temel ilkeleri benimsemiş devrimci işçi bulunmuyor-

¹³ Leon Trotsky, *My Life* (New York: Pathfinder Press, 1970), s. 215.

du. İyi senaryoda, parti liderliği liberal demokrat eğilimler gösteriyor, birtakım sosyal reformlar yaparak imparatorluğu bir demokrasiye çevirmeyi hedefliyordu. Kötü senaryoda ise açıktan karşı-devrimci bir rol benimsiyor, kızıl bayrağa sarılı bir gericilik sopası işlevi görüyor ve takipçilerinin kafasını karıştırmak için radikal bir söylem tutturuyordu.

Partinin ideolojik anlamda sağ kanadı ya da Bernstein'ın Revizyonist grubu, tabii ki partinin Marksçı ilkelerini benimsemek kaygısı gütmüyordu. Kapitalizmin uzun ömürlü ve istikrarlı bir toplumsal düzen olduğunu ve devrimle yıkılamayacağını açıkça savunuyor, ekonomik yoksullaştırma (*Verelendung*) ve yaklaşan sınıf savaşı gibi Marksçı fikirlerin etkisini kırmaya çabalıyordu. Parti kongrelerinde ve uluslararası kongrelerde Bernstein taraftarlarının önerilerine karşı kullanılan oy sayısı kadar çoktu ki, bu grubun yalnızca Sol ve Merkez kanatlar saldırsın diye var olduğu sanılabildi. Ancak ne kadar çok yenilgiye uğramış olursa olsun, Revizyonist grup aslında SPD tabanıyla partinin Marksçı retoriğinden daha fazla ortak paydaya sahipti.

Revizyonistlerden daha rahatsız edici ve aslında daha tehlikeli olansa, yasa organlarına yerleşmiş, burjuva partileriyle karanlık anlaşmalara imza atan, parti ilkeleri ve Marksist teoriye taban tabana zıt uygulamalar lehinde oy kullanan, güney eyaletlerinden gelen vekiller ile sendikacıları. Doğrudan doğruya reformist karaktere sahip bu grup, parti içerisinde toplumsal devrimden demokratik reforma doğru gerçekleşen tercih kaymasını açıkça yansıtmaktaydı.

Aşırı solun giderek zayıflayan vaziyeti, kısmen Alman işçi sınıfının yüzyıl başında kazanmış olduğu muazzam ekonomik ve toplumsal kazanımlarla açıklanabilir. Bismarck dünyadaki en ileri toplumsal yasama sistemini yerleştirerek proletaryanın aklını başarıyla çelmiş, SPD ise elde ettiği ek reformların da sayesinde Alman işçi sınıfını kapitalizmin sürdürülmesine katkıda bulunmaya meyilli bir konuma itmişti. Bu döneme gelindiğinde yaklaşık on bir milyon Alman işçi emeklilik hakkı ve sağlık sigortası haklarına kavuşmuş, on sekiz milyon kişi iş kazalarına karşı sigortalarmıştı. Bunlar, o dönemde Avrupa'nın geri kalanındaki işçilerin neredeyse haberdar bile olmadıkları haklardı. Azami çalışma saatlerinden bir işyerindeki asgari tuvalet sayısına kadar iş yaşamıyla ilgili her şey yasalarca düzenlenmişti. Alman proletaryasının davranışlarını öngörebilmek ve anlaşılan o ki zihnini okuyabilmek gibi tekinsiz kabiliyetlere sahip olan Bebel, 1892 yılında Prusya Muhafızlarının resmi geçidini izledikten sonra şunları yazıyordu: "Şu insanlara bakın. Bunların

yüzde sekseni Berlinli ve sosyal demokrat, ama en ufak bir problem yaşansa yukarıdan alacakları emir neticesinde beni vurmakta asla tereddüt etmezler.”¹⁴ Ne olursa olsun, Alman Sosyal Demokrat Partisi’ni radikal söylemini terk edip açıktan reformist bir parti olarak ortaya çıkmaya zorlayan herhangi bir önemli kriz yaşanmadığı sürece önde gelen tüm parti liderleri pişkin pişkin Marksist fikirleri ve temel parti ilkelerini dillerine dolamaya devam edebiliyordu. SPD’nin yıllık kongreleri revizyonizmden genel greve işlevine dek her türlü konunun tartışıldığı kavgalı meydanları haline gelmiş olsa da parti, yıllarca Sağ ve Sol kanatları büyük bir kriz çıkmasına izin vermeksizin dengede tutabilmeyi başarmış olan Bebel sayesinde, 1913 yılına dek ideolojik bütünlük görünümünü korumayı başardı.

Bebel’in ölümü, bir dönemin kapanması ve SPD’nin devrimci iddiasının tamamen çöküşü anlamına geldi. Bundan yalnızca bir yıl sonra, Ağustos 1914’te epeydir korkulan şey oldu ve Kayser, parlamentodan Birinci Dünya Savaşı’nda ordunun desteklenebilmesi için gereken savaş kredilerinin onaylanmasını talep etti. SPD vekilleri bu durumda ne yönde oy kullanacaktı? Marksçı enternasyonalist ilkelere sadık kalarak emperyalist savaşı reddedebilecekler miydi? Yoksa milliyetçilik çukuruna düşerek savaşa destek mi olacaktı? Parti, matbaaları, büroları ve sahip olduğu mülkler yoluyla çok büyük bir yatırımın konusuydu ve yıkmak için yola koyulduğu topluma reform getirmeye, yani onu sürdürmeye öyle adanmıştı ki, 1914 krizine devrimci bir yaklaşımla müdahale etmesi imkânsızlaşmıştı. Partinin parlamentodaki kanadı olan *Fraktion*, azınlıktaki bir grup vekille sert tartışmaların ardından, savaşı finanse edecek kredilerin verilmesi için oybirliğiyle onay verdi.

Verilen bu oyların tek şaşırtıcı yanı, parti içindeki ve dışındaki radikallerin partinin bu tutumundan haberdar olduklarında dile getirdikleri hayret ifadeleri oldu. Partinin bu nihai teslimiyeti yıllar öncesinden, özellikle Mannheim’da sendikalara boyun eğmesinden ve SPD delegasyonunun büyük bir kısmının olası bir savaş durumunda net bir tavır almak konusunda tereddüt gösterdiği 1907 Enternasyonal Stuttgart Kongresi’nden itibaren net bir şekilde tahmin edilebilir hale gelmişti. Sosyalist solun nihai çöküş karşısındaki şaşkınlığı, Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin uluslararası boyutta Marksist Enternasyonal’in temeli ve modeli olarak kabul edildiği, hatta kongreleri döne-

¹⁴ Akt. Sir Valentine Chirol, *Fifty Years in a Changing World* (New York: Harcourt, 1928), s. 274.

min en önemli Marksistlerini bir araya getiren parti ve “Marx’ın partisi” olarak anıldığı göz önüne alındığında bir nebze daha anlaşılır bir tutumdur.

SPD ve İkinci Enternasyonal

Alman Sosyal Demokrat Partisi, İkinci Enternasyonal delegeleri arasında büyük bir etkiye sahipti ve bu örgütü hem yapısal hem de siyasi açılardan kendi suretinde şekillendirmeyi başardı. Sonuçta Enternasyonal de Alman partisinin mustarip olduğu çeşitli muhafazakârlık biçimlerinin pek çoğunun mirasçısı haline geldi.

SPD’nin Enternasyonal üzerindeki etkisinin ilk belirtisi, örgütün 1889’da Rue Pétrelle’de gerçekleşen kuruluş kongresinde yaşanan sağa kaymadır. Daha önce de ele aldığımız üzere, burada tartışılan mesele, uluslararası işçi sınıfı dayanışmasını ve savaşılanlığını ifade etmek üzere kutlanan işçi “günü” 1 Mayıs’tı. Kongredeki militanlar, protestolara geniş ölçekli katılımı ve işçi örgütlerinin 1 Mayıs’ta yapılacak eylem ve grevlere icabet etmesini öngören bir karar alınmasını istiyordu. Almanlar ise tam aksine, genel grev fikrini aklı getirebilecek her türden iş durdurmaya, bir günlüğüne bile olsa karşı çıkıyordu. SPD’ye göre 1 Mayıs bir “tatil” olarak kutlanmalıydı, en fazla hafta sonunda veya akşamleyin işçi sınıfının güçlü olduğunu gösterecek bir etkinlik olarak ele alınmalıydı.

Rue Pétrelle kongresinde bu doğrultuda 1 Mayıs’a destek veren bir karar alınunca SPD delegeleri karara, her ülkenin partisinin kendi belirleyeceği türden eylemler gerçekleştireceğine dair bir şerh koydular. SPD’nin bu ruhsuz şerhi, Enternasyonal içerisindeki militan örgütler tarafından sert tepki görse de, sonuçta kabul edildi. Almanların tutumlarının neredeyse tamamen benimsenebilecek durumda olması, 1889 kadar erken bir tarihte bile, Avrupa’da kendisini devrimci olarak adlandıran örgütlerin devrimci kararlılığının –bir günlük iş bırakma eylemi söz konusu olduğunda dahi– ne kadar sallantıda olduğunun bir göstergesidir. Militan örgütlerin karşı fikirleri Enternasyonal’in 1893 Zürih Kongresi’nde tekrar gündeme geldi. Victor Adler, SPD’nin temkinli siyasetine karşı çıkarak 1 Mayıs’ın işgününe denk gelse dahi o gün kutlanması yönünde bir kararı oylamaya sundu. Alman delegasyonu Adler’in önerisine sert tepki gösterdi. Bundan kısa süre sonra SPD, Almanya’da Adler’in önerisini tamamen geçersizleştirecek olan hamleyi yaptı ve Köln’deki yıllık kongresinde genel grevin çok kısıtlı bazı haller dışında başvurulmayacak bir strateji olduğunun altını çizdi. Sonradan ortaya çıktığı üze-

re, İkinci Enternasyonal'in uluslararası işçi dayanışmasına adanmış bir güne katılmaktaki acizliği, aslında yaklaşımakta olan muhafazakâr kaymanın bir habercisiydi.

Enternasyonal, 1893'te Marksizmi resmi ideolojisi olarak benimseyip 1896'da da anarşistleri örgütten uzaklaştırdı, toplantıları oldukça intizamli bir hale geldi. Konuşmalar, komiteler, kararlar ve tabii ki işlemlerle bezeli kızıl sosyalizm bayrakları büyük bir düzenli şablonun parçaları haline geldi. Şekil, giderek muhtevanın önüne geçti ve kararlar hakkındaki oylamalarda delegelerin liderlere duyduğu hayranlığın yanı sıra, bu insanların hitabet gücü belirleyici etken haline geldi. 1900 yılından sonra, Brüksel'de yer alan ve başkanlığını Belçika İşçi Partisi'nin ateşli siması Émile Vandervelde'nin yaptığı Enternasyonal Sosyalist Büro, işçi hareketleriyle ilgili rapor ve verilerin el değiştirdiği bir merkez haline geldi. Bu kurum, İkinci Enternasyonal'in yaklaşık otuz yıllık etkin varlık dönemi boyunca çıkarabildiği ve ana örgüt yapısı ile koordinasyon içerisinde işleyen tek sabit yapı oldu. Büronun yetkileri son derece kısıtlıydı, tüm ilgili tarafların kendi isteklerine göre hareket etmesine imkân tanıyor ve tarafların tutumlarına yönelik herhangi bir sabit yargı taşı-mıyordu.

İkinci Enternasyonal, 1889 ve 1912 yılları arasında toplamda dokuz kongre gerçekleştirdi. Bu kongrelerde alınan kararlar, devrimci siyasi tavır anlamında belli standartların oluşmasına hizmet etti. Devrimin reformun üzerinde tutulması, burjuva hükümetlerine dahil olmanın ilke düzeyinde reddedilmesi, bir Avrupa savaşına ve genel anlamda militarizme muhalefet ve halkın silahlandırılmasına verilen destek bu standartlardan bazılarıdır. Ancak bu standartlar da SPD'nin kararları gibi devrimci Marksist sosyalizmi yalnızca kağıt üzerinde tanımlıyor ve pratiğe neredeyse hiç yansımıyordu.

İkinci Enternasyonal, söylemde devrime ve enternasyonalizme bağlılık anlamında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin bir sureti olmakla kalmadı, özellikle genel grev konusunda revizyonist eğilimlerin de etkisinde kaldı. Genel grev meselesi gündeme geldiğinde, Enternasyonal bu meseleyi partilerin sorumluluğuna bırakmakla yetinerek uluslararası proletarya hareketi üzerindeki etkisini yitirmiş oldu. Ancak genel grev meselesi, bilhassa 1905 Rus Devrimi sonrasında, Enternasyonal'in gündemini işgal etmeye niyetliydi. Rosa Luxemburg ve yoldaşları, Almanya'da yaptıkları gibi Enternasyonal'de de genel grevin oy hakkı ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi gibi kısıtlı bazı haklar elde etmektense devrimci bir silah olarak kullanılması konu-

sunda ısrarcı oldular. Luxemburg'un çabaları tamamen sonuçsuz kaldı, ancak bu sayede genel grev meselesi, özellikle de dünya savaşı yaklaştıkça Enternasyonal'in üzerinde bir hayalet gibi dolaşmaya devam etti.

Enternasyonal'in olası bir dünya savaşı karşısında nasıl tavır alacağı meselesi, çeşitli kongrelerde Sağ ve Sol kanatlar arasında önemli ayrışmalara yol açtı. Aslında Sol'un bir kopuşa gitmesi gerekliydi, fakat örgütsel "birlik" fetişine yersiz bağlılığı böyle bir hamleyi engelledi. 1907 Stuttgart Kongresi'nde, Bebel'in teklif ettiği zayıf bir savaş karşıtı kararın kabulünün hemen ardından Rosa Luxemburg ve Kongre'de yer alan önemli Rus delegeler –Vladimir İlyiç Lenin ve Julius Martov– daha militan bir karar teklifi getirdiler ve bu da delegeler tarafından kabul edildi. Böylelikle Enternasyonal şu metni onaylamış oldu:

Savaşın çıkacak olması durumunda, bundan etkilenen ülkelerdeki işçi sınıfının vazifesi... kendilerince uygun bulunan tüm yöntemleri kullanarak savaşı engellemek için her türlü çabayı göstermektir... Savaş yine de başlar ve yayılırsa, işçi sınıfının görevi... savaşın ortaya çıkardığı ekonomik ve siyasi krizi kullanarak halkın en alt katmanlarını harekete geçirmek ve kapitalist hâkimiyetin çöküşünü hızlandırmaktır.¹⁵

Bu karar büyük önem taşıyordu. Savaşı engellemek veya savaşa karşı çıkmak için sadece savunma pozisyonunda kalma, savaş kredileri lehine oy kullanmayı reddetme veya protesto gösterileri düzenlemekle yetinme tavrı böylelikle reddediliyordu. Aksine, sosyal demokratlar bu karar yoluyla çatışmayı ve bunun toplumsal olarak istikrarsızlaştırıcı etkilerini, doğrudan kapitalizme karşı bir proleter ayaklanma yaratabilmek üzere kullanmaya teşvik ediliyordu. Ancak bu sol tavrılı karar bile aslında hafifletilmiş bir içeriğe sahipti. G.D.H Cole'un işaret ettiği gibi:

İlk başta genel grevle veya ayaklanmayla ilgili hiçbir şey söylenmiyordu, Almanlar bunun böyle olmasını sağlamıştı. Ama Rusların eklemeleri sayesinde eylem önerileri, Bebel'in metninde açıkça ifade edilen tek yöntem olan parlamenter itiraz ile sınırlanmaktan kurtuldu. Genel grev de dışarıda bırakılmamıştı, sadece sessizlikle üzerinden atlanmıştı. Aynı şey ayaklanma içinde söylenebilir, ki aslında bu husus nihai karara içkindi.¹⁶

¹⁵ Akt. G.D.H. Cole, *A History of Socialism*, c. 3, Bölüm 1: *The Second International*, 1889-1914 (Londra: Macnillan, 1956), s. 67-8.

¹⁶ A.g.e., s. 69.

Dolayısıyla, Enternasyonal savaş meselesinde hiçbir şeyin sözünü vermemiş oldu. Zamanın da göstereceği üzere, çatışma patlak verdiğinde de hiçbir şey yapmadı ve o rezil edilgenliğini sürdürdü.

Genel grev kadar sıkıntılı bir mesele de Enternasyonal'ın sosyal demokrat vekillerin burjuva kabinelerinde yer almasını kesin bir dille reddedemeyişi oldu. Bu kriz, Fransız Meclisi'nin sosyalist vekillerinden Alexandre Millerand'ın, 1899'da René Waldeck-Rousseau hükümetinde bakan olmayı kabul etmesiyle daha da derinleşti. Millerand sonunda Sosyalist Parti'den atılmış olsa da, Enternasyonal 1900'de Paris'te gerçekleştirdiği Beşinci Kongre'de (Kautsky tarafından hazırlanmış) ve bakanlık görevleri alınmasına karşı çıkan, ama bu tavrı tamamen de reddedemeyen bir karar aldı. Kongreden (sonradan Fransız sosyalistlerinin tartışmasız lideri haline gelecek olan) Jean Jaurès'nin yönlendirmeleriyle geçen bu karar, Sol devrimcilerin Enternasyonal içerisinde etkili olan oportünistlerin etkisini engelleyemeyişlerinin temel göstergelerinden biridir. Bu muğlak karar Kongre'de ne Sağ'ı ne Sol'u tatmin edebildi. Sol, bu hususta burjuva devlet yapılarına her türden katılıma şiddetle karşı çıkarken, Fransız ve Güney Almanyalı reformistler, burjuva partile-riyle koalisyon yapabilme özgürlüklerinin elinden alınmasına itiraz ediyor-lardı.

Enternasyonal, defalarca ve adeta bir ritüeli yerine getirircesine, Berns-tein'in revizyonizmini eleştirmeye ve bu şekilde devrimci sosyalizme görü-nüşte bağlılığını ifade etmeye devam etti. Ama Alman SPD örneğinde yaşan-dığı gibi, bu tür açıklamaların pratiğe yansıma oranı gitgide azaldı. Avru-pa'nın neredeyse tüm sosyal demokrat partilerindeki sözde devrimciler, as-lında Bernstein'in yaklaşımının *de facto* kabulü anlamına gelecek parlamenter ve siyasi tavizler vermeye devam etti. Fransa hükümetine dahil olan Mille-rand'ı, 1906'da eğitim bakanı olan Aristide Briand ve sosyalizmi tümenden terk ederek liberal kabineye dahil olan İngiliz sendikacı John Burns izledi. Bunlar sadece en çok göze batan "Millerandizm" (bu hastalığa böyle bir ad verilmiş-ti) örnekleriydi. Bernestein'in revizyonizmi, aslında Enternasyonal'e dahil ne-redeyse tüm partilerin daha savaş başlamadan çok önce benimsedikleri pra-tikleri ifade ediyordu. Aslında İkinci Enternasyonal ile bağlantılı olan partile-rin çoğu Avrupa'ya, savaş sırasında ve sonrasında, önemli burjuva devlet adamları kazandırdı ve bunların bir kısmı da sonradan açık yurtsever şove-nistlere dönüştü.

Yeni yüzyılın ilk on yılı sona ererken Enternasyonal, o zamana kadarki en ciddi pratik sınavıyla karşı karşıya geldi. Savaş ihtimali, örgütü Stuttgart'ta aldığından daha kararlı bir savaş karşıtı konum almaya zorluyordu. Enternasyonal'in 1910 Kopenhag Kongresi'nde İngiliz sosyalist Keir Hardie, Fransız sosyalistleri ve İngiliz İşçi Partisi delegeleri, savaş durumunda genel grev silahına başvurulmasını öneren bir karar taslağı hazırladılar. Hardie, bu kararda grev yapabilecek işçilerin yalnızca savaş sanayii işçileri olması ve savaşa dahil ülkeler olması gibi şartları da içererek konuyu uluslararası kapsama kavuşturmaktan kaçınmış olsa da, böyle bir karar Enternasyonal içerisinde genel grev seçeneğini fazla provokatif bulan Sağ kanadın itirazları için bir temel teşkil etti. Bir devrimciden ziyade pasifist olan Hardie'nin önerisi solu da memnun etmedi. Soldakiler genel grevi destekliyordu, ancak kararın, Luxemburg ve Lenin tarafından yazılan metinde olduğu gibi, savaşın kapitalizmi neredeyse kesin olarak zayıflatacağını ve bunun proletarya ayaklanması için bir fırsat açığa çıkaracağını da belirtmesi gerektiğini savunuyordu. Uzun süren hararetli tartışmaların ardından genel grev bahsi nihai karardan tamamen çıkarıldı ve Enternasyonal, her zamanki gibi, işine koyuldu.

Kopenhag Kongresi, İkinci Enternasyonal'in savaş karşıtı kararın içeriğini belirleme inisiyatifini, her zaman olduğu gibi, üye partilere havale etmesiyle sonuçlandı. Dünya proletaryasını ilgilendiren en büyük sorunun defalarca görmezden gelinmesi, savaşa karşı çıkma sorumluluğunun alt bileşenlere havale edilmesi, Enternasyonal'in tüm Avrupa'yı ilgilendiren savaş krizi ile ilgilenmeyi reddedişinin kanıtıdır. Hatta örgüt bu tavırla, bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarını savunma vazifesini de terk etmiş, varlığının temeli olan enternasyonalizm ilkesinden de tümenden kopmuştur. Bu doğrultuda, İkinci Enternasyonal'in Avrupa orduları Ağustos 1914'te dört yıl sürecek bir boğazlaşma için sefer emri almadan çok önce kendi ölüm fermanını imzalamış olduğu söylenebilir. Kasım 1912'de Basel'de savaş meselesini yeniden ele almak için toplanan olağanüstü kongrede de o sırada patlak veren Balkan savaşlarının kıtaya yayılmasının engellenmesine dair fikirlerin ruhsuzca tekrar edilmesinden başka bir şey yapılmadı. Enternasyonal'in, Avrupa'yı kapsayan bir savaş çıkması durumunda –basmakalıp enternasyonal işçi sınıfı dayanışması temennilerinden başka– hazırda söyleyecek bir sözü, uygulayacak bir stratejisi yoktu.

Ancak enternasyonalizm ruhu Avrupa'da hepten yok olmuş değildi. Savaşın çıkmasından kısa süre önce, Fransız CGT'nin lideri Léon Jouhaux, Al-

man Özgür Sendikalar lideri Carl Legien'e giderek, yaklaşan çatışma ortamı karşısında yapılacak genel grev çağrısı için kendisine destek vermesini istedi. Alman sosyal demokrasisi, milliyetçiliğin ve menfaatlerin yarattığı hastalıklara öylesine teslim olmuştu ki, Legien bu çağrı karşısında yalnızca sessiz kalmayı tercih etti. Legien'in Jouhaux'nun çağrısı karşısındaki soğuk sessizliği aslında daha derin anlamlar taşıyordu, çünkü Alman partisi o kadar büyük bir yozlaşma içerisindeydi ki, Kayser'in Belçika'ya asker gönderebilmesi için elini rahatlatmış ve böylelikle dolaylı yoldan savaşın çıkmasını da desteklemişti.

Avrupa sosyal demokrasisinin içerisindeki enternasyonalist ruh Ağustos 1914'te tamamen kayıplara karıştı. Bu tarihte pek çok ülkenin sosyal demokratları, parti kararları veya mecliste çıkarılan yasalara verdikleri oylarla kendi ülkelerinin savaştaki rolünü destekleme konumuna geçti. Büyük oranda Alman sosyal demokratları tarafından şekillendirilmiş olan İkinci Enternasyonal, utanç verici bir biçimde dağıldı. Örgütün liderlerinden pek çoğu, şovenizmden kaynaklanan kaba bir tavırla, savaşın tarafı olan diğer ülkelerdeki eski yoldaşlarıyla konuşmayı bile reddetti. Yetmiş yıl sonra akademideki taraftarlarının "Batı Marksizmi" olarak adlandıracağı şey, yürmüncü yüzyılın ilk büyük kriziyle birlikte iflas etti. SPD, Ağustos 1914'te savaş kredileri lehine oy kullanmaya karar verdiğinde, partilerinin onayını almış olan üniformalı Alman sosyalistler, Belçikalı ve Fransız yoldaşlarını Batı Cephesi mevzilerinde katletmek üzere uygun adım yola koyuldu. Önde gelen pek çok anarşist bile, Peter Kropotkin gibi sağlam duruş sahibi birisi bile, devlet karşıtı yoldaşlarını hayretten afallatacak şekilde, İtilaf Devletleri'ni destekledi. Enternasyonal sessiz sedasız dağıldı ve sahte sözcüklerle dolu, sınıf dayanışmasını öven bildirilerini farelerin kemirmesine terk etti.

Paris Komünü'nün bastırıldığı yıl olan 1871 ile Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını ifade eden 1914 arasındaki kırk üç yıl, devrimci hareketler için trajik bir durgunluk dönemi, adeta bir fetret dönemi oldu. Fakat İkinci Enternasyonal'in muhafazakârlığına rağmen, isyan ruhu topyekûn ortadan kaybolmadı. Kapitalizmin yeni yeni sızmaya başladığı Rusya'da büyük bir şiddetle yeniden ortaya çıkarak Avrupa sosyal demokrasisi tarafından yaklaşık otuz yıl boyunca üretilmiş ve sürdürülmüş o felç durumuna bir son verdi.

YARARLANILAN ESERLER HAKKINDA

Temel Eserler

Bu kitapta ele alınan devrimleri on dokuzuncu yüzyıl Avrupa tarihinin genel bağlamına oturtmaksızın layıkıyla anlamak kolay olmayacaktır. Bu son derece önemli dönemi ele alan tarihsel eserlerin kapsamı ise, muhakkak ki, oldukça geniştir ancak bunlar arasından birkaç genel tarih çalışması öne çıkar. R. R. Palmer ve Joel Colton tarafından yazılmış olan *A History of the Modern World* (New York: Alfred A. Knopf, 1965) adlı kitabın ikinci yarısı ve özellikle de David Thomson'ın *Europe Since Napoleon* kitabının gözden geçirilmiş ikinci baskısı (New York: McGraw-Hill, 1982), klasik on dokuzuncu yüzyıl devrimlerinin gerçekleştiği toplumsal atmosferi inceleyen son derece değerli eserlerdir. Yüzyılın ilk yarısına dair muhteşem bir genel tarih çalışması da William L. Langer'ın "Modern Avrupa'nın Yükselişi" serisi içerisinde yayımlanmış *Political and Social Upheaval, 1832-1852* (New York: Harper & Row, 1969) kitabıdır.

İktisadi tarih çalışmaları arasında ise pek az kitap, Ernest L. Bogart'ın on dokuzuncu yüzyıl üzerine son derece önemli bilgilerle bezediği *Economic History of Europe, 1760-1939* kitabı ile boy ölçüşebilir. Fernand Braudel'in *Capitalism and Material Life, 1400-1800* eseri de (New York: Harper & Row, 1973) Sanayi Devrimi'ne yol açan koşullara dair önemli bir tarihsel zemin oluşturmaktadır. Endüstriyel ekonominin gelişimine dair en klasik eser, Arnold Toynbee'nin *The Industrial Revolution* kitabıdır (Boston: Beacon Press, 1956, ilk basımı 1914) ve bu eser, aslında Toynbee'nin 1880 ve 1881 yıllarında verdiği derslere katılan öğrenci ve arkadaşlarının tuttuğu notlardan derlenmiştir. Bu küçük kitap, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı en önemli meseleleri ortaya koyabilmeyi başarmıştır ve derslerin verilışinden yüz yıl sonra hâlâ okunmayı hak etmektedir. Alan S. Milward ve S. B. Saul tarafından kaleme alınmış olan *The Economic Development of Continental Europe, 1780-1870* kitabının (Londra: George Allen & Unwin, 1973) yanı sıra J. L. Hammond ve Barbara Hammond'un bir anlamda eskimiş olmakla beraber hâlâ oldukça bilgilendirici ve okunabilir olma özelliğini koruyan *The Rise of Modern Industry* (New York: Harper & Row, 1969, ilk basımı 1925) eseri ve aynı yazarlara ait *The Town Labourer* adlı kitap (New York, Anchor Books, 1968) da önerilebilecek kaynaklar arasındadır. Sanayi Devrimi'nin on dokuzuncu yüzyıldaki etki ala-

nuna dair abartılı anlatımları düzelten ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yüz yıl boyunca kapitalizm öncesi tarımsal yaşam biçimlerinin, feodal ve aristokratik kurumların varlığı ve sürekliliğine vurgu yaparak önemli bir boşluğu dolduran eser ise Arno J. Mayer'ın *The Persistence of the Old Regime* (New York: Pantheon, 1981) kitabıdır.

Kitap içerisinde alıntı yaptığım orijinal belgelerin çoğu evrak koleksiyonlarından alınmadır. Bunların en önemlileri arasında Raymond Postgate tarafından özenle seçilmiş ve hazırlanmış olan *Revolution from 1789 to 1906* (New York: Harper & Row, 1962), Albert Fried ve Ronald Sanders tarafından hazırlanmış olan *Socialist Thought: A Documentary History* (New York: Doubleday, 1964) ve İngiltere'de Thames and Hudson yayınevi tarafından, Amerika'da Cornell University Press tarafından yayımlanmış olan Belgeler ve Devrim [Documents and Revolution] serisi sayılabilir.

İngilizce yazılmış eserler arasında G. D. H. Cole'un sosyalist düşünürleri son derece büyük bir başarıyla değerlendirdiği altı ciltlik harika eseri *A History of Socialist Thought* (Londra: Macmillan; New York: St. Martin's Press, 1953-1960) ile kıyaslanabilecek bir kitap daha yoktur. Max Beer'in iki ciltlik *The General History of Socialism and Social Struggles* (New York: Russell & Russell, 1957) eseri de Batı'da sosyalizmin ve devrimci isyanların en erken örneklerinden yirminci yüzyıl başına kadarki döneme dair yazılmış, kolay okunur bir kitaptır. Harry W. Laidler'in çeşitli sosyalizmleri ele aldığı tek ciltlik çalışması *History of Socialism* (New York: Thomas Y. Crowell, 1968) de oldukça okunabilir, gerçeklere sadık ve genel anlamda çok başarılı bir yapıt olarak öne çıkar. Sosyalizm ve anarşizme dair yazılmış kitaplar arasında en kavrayışlı ve içgörüsü yüksek örneklerden birisi George Lichtheim'in *The Origins of Socialism* (New York: Frederick A. Praeger, 1969) kitabıdır. Aslında Cole'un altı ciltlik eserinin yeni bir yorumu olmakla beraber, bu kitapta Lichtheim'in kışkırtıcı ve düşünmeye iten perspektifi ön plana çıkar. Wolfgang Abendroth'un *A Short History of the European Working Class* (New York ve Londra: Monthly Review Press, 1972) kitabı 1848 yılından İkinci Dünya Savaşı'na kadar işçi hareketinin özet niteliğinde bir değerlendirmesidir. James H. Billington tarafından yazılmış olan *Fire in the Minds of Men* ise (New York: Basic Books, 1980) hem önemli verileri, hem de devrimciler ve devrim hareketleri ile ilgili çeşitli söylentileri bir araya getiren, ziyadesiyle dağınık bir eserdir ve aynı zamanda da okuyucunun "Marseillaise" ve "Enternasyonal" marşlarının, Mevsimler Cemiyeti gibi temel hareketlerin kökenlerine dair sırlara erişebileceği bir kaynak oluşturur. İçerdiği bazı bilgilerin gerçekliği şüpheli olsa dahi, bir bilgi madeni olma özelliğini korumaktadır ve çeşitli olay ve fikirlere dair oldukça ateşli bir anlatıdır. Alexander Gray'in kaleme aldığı *The Socialist Tradition: Moses to Lenin* (New York: Harper & Row, 1968) oldukça bilgilendirici bir kitap olsa da, yazar ele aldığı konudan öylesine nefret etmektedir ki, okuru kendisine yabancılaştırmakta ve sosyalizm karşıtları hariç hiç kimsenin metne tam anlamıyla erişebilmesine imkan tanımamaktadır.

Louis-Auguste Blanqui'nin ömrü on dokuzuncu yüzyılın o kadar büyük bir kısmını kapsıyor ki, hakkında yazılmış biyografiler –ne yazık ki çok fazla değil– "genel okuma" başlığı altında ele alınabilir. Blanqui biyografilerinin en adanmış ve bilgili ya-

zan Maurice Domange'tir ve kendisinin Blanqui üzerine yazılmış çeşitli kitapları Fransızca olarak mevcuttur. Benim amacıma en uygun bulduğum eseri *Auguste Blanqui: Des Origines à la révolution de 1848: Premiers combats et premières prisons* (Paris ve Lahey: Mouton, 1969) oldu. En erken tarihli İngilizce Blanqui biyografisi büyük ihtimalle Neil Stewart'sın *Blanqui* (Londra: Victor Gollancz, 1939) kitabıdır. Oldukça dramatize edilmiş bir anlatıma sahip olmasına ve içerdiği bilgilerden bazılarının doğruluğunun şüpheli olmasına rağmen, büyük devrimciye yönelik eğlenceli bir Marksist bakış açısını örnekler. Daha tarafsız ve doğru bir kaynak olarak Samuel Bernstein'in *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection* kitabı (Londra: Lawrence & Wishart, 1971) okunabilir. Son olarak da Max Nomad'ın *Apostles of Revolution* eseri, okunması kolay bir biyografidir. Blanqui'nin toplumsal fikirleri, Alan B. Spitzer'in *The Revolutionary Theories of Auguste Blanqui* (New York: AMS Press, 1970) kitabında, kısıtlı miktarda biyografik malzemeyle birlikte özenli bir biçimde değerlendirilmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın diğer önemli düşünürleri ve devrimci liderleri hakkında yazılmış biyografiler de on dokuzuncu yüzyıl toplumsal koşullarını ve sosyalist fikirleri anlamak için paha biçilmez niteliktedir. Franz Mehring'in *Karl Marx: The Story of His Life* (New York, Covici Friede, 1935, çev. Edward Fitzgerald) kitabını hâlâ Marx'ın yaşamı ve fikirleri üzerine yazılmış en önemli kitap kabul ediyorum. Kitap kısmen Marx'ın yakın çalışma arkadaşlarıyla yapılan kişisel görüşmelere dayanıyor ve bir bölümü de Rosa Luxemburg tarafından kaleme alınmış. David McClellan'ın *Karl Marx: His Life and Thought* (New York: Harper & Row, 1973) çalışması daha güncel olmakla birlikte, Mehring'in eserindeki canlılık ve sıcaklıktan yoksundur.

Anarşizm tarihi çalışmalarına da çok sayıda örnek verilebilir, ancak bunlardan en yakın tarihli ve en kapsamlı olanı Peter Marshall'ın *Demanding the Impossible: A History of Anarchism* (Londra: HarperCollins, 1992) kitabı. G. D. H. Cole, *History of Socialist Thought* serisinin ikinci cildi olan *Marxism and Anarchism, 1850-1890* içerisinde anarşizme oldukça geniş bir kapsam içerisinde ve oldukça hoşgörülü bir üslupla ele almıştır. George Woodcock'un *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements* (New York: World Publishing Co., 1962) kitabı, ilk baskısında anarşizmi sosyal demokratların çeşitli argümanlar üretmelerine yarayan bir hayalet olarak sunuyordu, bu yüzden gözden geçirilmiş hali (Harmondsworth: Penguin Books, 1986) aslında büyük bir gerekliliğin sonucuydu. Daniel Guérin'in *Anarchism* çalışması (New York ve Londra: Monthly Review, 1970) da anarşizm tarihine ve anarşist fikirlere dair esaslı ve bilgilendirici bir özet niteliğindedir. Baskısı tükenmiş olan bu kitap, yakın bir zamanda A.K. Press tarafından San Fransisco ve Edinburgh'ta yayımlanacak.

İngilizcede kapsamlı bir Mikhail Bakunin biyografisi hâlâ yazılmış değil. Her ne kadar E.H. Carr'ın *Michael Bakunin* (New York: Alfred A. Knopf, 1938) kitabı, sık sık bu alandaki "otorite" eser olarak anılsa da öylesine düşmanca –hatta ölçüsüz– bir üsluba sahip ki, şu anda maruz kaldığı ilgisizliği hak ettiği söylenebilir. Daha faydalı ve makul biyografiler arasında Brian Morris'in yazdığı *Bakunin: The Philosophy of Freedom*

(Montreal ve New York: Black Rose Books, 1993) ve Richard B. Saltman'ın yazdığı *The Social and Political Thought of Michael Bakunin* (Londra ve Westport: Greenwood, 1983) kitapları sayılabilir. Bakunin'in kendi yazıları içerisinde yapılmış en iyi derleme, Arthur Lehning tarafından yazılıp Steven Cox ve Olive Stevens tarafından tercüme edilen *Michael Bakunin: Selected Writings* (New York: Grove Press, 1973) kitabıdır. Lehning, vaktiyle Amsterdam'daki Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü'ndeki [International Institute for Social History] Bakunin arşivlerinin başındaydı. Bakunin'in yazılarının derlendiği en kapsamlı İngilizce kaynak ise G. P. Maximoff'un zoru başararak dikkatle bir araya getirdiği yazılardan oluşan ve konu başlıklarına göre düzenlenmiş eseri *The Political Philosophy of Bakunin* (New York: Free Press, 1953) çalışmasıdır. Sam Dolgoff tarafından hazırlanan ve tercüme edilen *Bakunin on Anarchy* (New York: Alfred A. Knopf, 1972) kitabı ise Bakunin'in en önemli yazılarını bir araya getirir, ancak kararlı bir anarkosendikalist olan Dolgoff, Bakunin'in fikriyatını biraz fazla abartmıştır.

Pierre-Joseph Proudhon'un yaşamı ve fikirleri, hayranları tarafından gerekli ilgiyi görmüştür. Edward Hyams'ın *Pierre-Joseph Proudhon: His Revolutionary Life, Mind and Works* (Londra: John Murray, 1979) adlı eseri ile George Woodcock'un *Proudhon* (New York: Black Rose Books, 1987) adlı kitabı bunlar arasında sayılabilir. Yazdıkları arasından yapılmış en iyi İngilizce seçki, Stewart Edwards tarafından hazırlanan ve Elizabeth Fraser tarafından çevrilen *Selected Writings of P.-J. Proudhon*'dur (New York: Doubleday, 1969). Proudhon'un yazdığı kitaplardan çok azı İngilizceye çevrilmiş durumdadır. Bunlar arasında en önemlileri olarak *What is Property?* (New York: Howard Fertig, 1966) ve *General Idea of Revolution in the Nineteenth Century* (Londra: Pluto Press, 1989, çev. John Beverly Robinson) sayılabilir. Kanaatimce Richard Vernon tarafından çevrilen ve bir giriş yazısıyla sunulan *The Principle Federation* (Toronto: University of Toronto Press, 1979), Proudhon'un kendi fikirlerini en tutarlı biçimde bir araya getirdiği eseridir. Robert Graham'ın *General Idea of Revolution* için yazdığı önsöz de Proudhon'un fikirlerini oldukça iyi özetler niteliktedir.

1. Kısım: Zanaatkâr Sosyalizminin Yükselişi

Jakobenizmden sosyalizme ideolojik geçişe dair tekil kaynakların en iyisi G. D. H. Cole'un *History of Social Thought* serisinin ilk cildi olan *Socialist Thought: The Forerunners 1789-1850*'dir. Sanayi Devrimi'nin İngiliz işçi sınıfına getirdiği sefalet ve zorluklar en iyi biçimde Frederick Engels'in *The Condition of Working Class in England* (Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, c.4 içerisinde; *Marx and Engels 1844-1845*, New York: International Publishers, 1845) çalışmasında 295 ve 596. sayfalar arasında anlatılmıştır. İlk olarak 1845 yılında yayımlanan bu önemli kitap, Steven Marcus'un *Engels, Manchester and the Working Class* (New York: Vintage Books, 1974) kitabında da oldukça özenli bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Eric Hobsbawm'ın yazdığı *The Age of Revolution, 1789-1848* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1962) da İngiltere ve Fransa'da kapitalizmin ve işçi sınıfının yükselişini karşılaştırmalı olarak ele alır, yanı sıra da iki ülkedeki kültürel değişimleri konu edinir. Hobsbawm'ın *Workers: Worlds of Labor*

(New York: Pantheon, 1984) kitabı da İngiltere’de ve Fransa’da zanaatkâr sosyalizmin önünü açan ekonomik ve toplumsal değişimleri ele alması sebebiyle önemlidir. E. P. Thompson’un *The Making of English Working Class* (New York: Vintage Books, 1963) eseri de bu alanda bir başyapıttır. Luddite hareketine dair en ciddi çalışmalardan birisi ise Malcolm I. Thomas tarafından kaleme alınan *The Luddites: Machine-Breaking in Regency England* (New York: Schocken Books, 1972) kitabıdır. Luddite hareketiyle ilgili dikkat çekici bir anlatım da Kirkpatrick Sale’in *Rebels Against the Future* (New York: Addison Wesley, 1995) kitabının ilk yansında yer alır, ancak kitabın ikinci yansı teknoloji düzeyine inmekte ve sanayisizleşme çağını yapmaktadır. Dorothy Thompson imzalı *The Chartists: Popular Politics in the Industrial Revolution* (New York: Pantheon, 1984), konuyla ilgili ustalıkla bir değerlendirmedir ve aynı yazarın James Epstein ile birlikte hazırladığı Çartizm çalışmaları derlemesi *The Chartist Experience: Studies in Working Class Radicalism and Culture 1830-60* (Londra: Macmillan, 1982), Çartizmin neredeyse her yönüne eğilen bir bilgi ziyafeti niteliğindedir. Konuyu şehirler bazında ele alan bir çalışma olarak da Asa Briggs tarafından hazırlanan *Chartist Studies* (New York ve Londra: Macmillan, 1959) sayılabilir.

Fransa’da ekonomik kalkınma ve işçi hareketleri konusunda William H. Sewell, Jr. tarafından yazılan *Work and Revolution in France: The Language of Labour from the Old Regime to 1848* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980) ve Bernard H. Moss tarafından kaleme alınan *The Origins of the French Labor Movement, 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers* (Berkeley: University of California Press, 1976) çok değerli eserlerdir. Her iki kitap da son derece değerli bilgi ve değerlendirmelerle dolu olmakla birlikte ikisi de kolektivizme dair çağdaş kavramları on dokuzuncu yüzyılın büyük oranda zanaatkârlığa dayalı dünyasına biraz fazlaca uygulamaktadır.

Fransız işçi sınıfının oluşumu konusunda yazılmış olağanüstü makaleler için Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg tarafından hazırlanan *Working-Class Formations: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States* (Princeton: Princeton University Press, 1986) adlı kaynağa başvurulabilir. Tom Kemp’in *Economic Forces in French History* (Londra: Dennis Dobson, 1971) kitabı da Büyük Devrim ile Louis Napoleon’un yükselişi arasındaki kritik dönemde Fransız ekonomisinde yaşanan gelişmeye dair önemli bir incelemedir. Fransız fabrika sahipleri ve proleterler arasındaki etkileşime dair değerli bir kaynak eser de Peter N. Stearns’ın kaleme aldığı *The Middle Class and the Industrial Labor Force in France, 1820-48* (Chicago ve Londra: University of Illinois Press, 1978) isimli kitaptr. John Plamenatz imzalı *The Revolutionary Movement in France* (Londra: Longmans, Green, 1952) ise üç büyük devrimin (1830, 1848 ve 1871 Komünü) kendilerini doğuran süreçlere de odaklanan kısa ama derinlikli bir çalışmadır. Ama Fransız ve İngiliz zanaatkârları arasında yapılmış muhtemelen en iyi kıyaslama ve bu sınıfların gelişiminin öyküsü Gwyn A. Williams’ın *Artisans and Sans-Culottes* (Londra: Eward A. Arnold, 1986) kitabıdır. George Rudé’nin *The Crowd in History: A Story of Popular Disturbances in England 1730-1848* (New York ve Londra:

John Wiley and Sons, 1964) başlıklı çalışması, isyancı kalabalıklara dair klasikleşmiş bir eserdir.

Babeuf komplosu hakkındaki iyi İngilizce kaynaklardan birisi David Thomson'ın *The Babeuf Plot: The Making of Republican Legend* (Londra: Kegan Paul, 1947) kitabıdır. Babeuf'ün kendi sesi ise daha ziyade John Anthony Scott tarafından çevrilmiş ve yayına hazırlanmış olan *The Defense of Gracchus Babeuf* (New York: Schocken Books, 1975) kitabında duyulabilir. Erken dönem Fransız sosyalistlerinin eserlerinden seçmeler için Fried ve Sanders'in *Socialist Thought* eserine başvurulabilir. Frank E. Menuel'in Saint-Simon ve Fourier üzerine mükemmel makaleleri ise *The Prophets of Paris* (New York: Harper & Row, 1965) derlemesinde bulunabilir. Cabet ve İkaryan hareketi, Christopher H. Johnson tarafından yazılan *Utopian Communism in France*'ta (Londra ve Ithaca: Cornell University Press, 1974) oldukça detaylı bir biçimde işlenmektedir. Louis Blanc'ın zanaatkâr sosyalizmi üzerine fikirleri de kendisinin 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman & Hall, 1858) eserinde etraflıca ele alınır.

1830 Fransız Devrimi üzerine İngilizcede bulunabilecek en iyi iki kaynak kitap Pamela Pilbeam'in *The 1830 Revolution in France* (New York: St. Martin's Press, 1991) kitabı ve David H. Pinkney'in *The French Revolution of 1830* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1972) adlı çalışmasıdır. Bu eserlere katkı niteliğinde de John M. Merriam tarafından hazırlanan ve son derece değerli çalışmaların bir araya getiren *1830 in France* (New York ve Londra: Franklin Watts, 1975) sayılabilir. Lyon'un ipek dokuma merkezinde 1831 ve 1834 yıllarında çıkan iki büyük isyan, Robert Bezucha'nın *The Lyon Uprising of 1834: Social and Political Conflict in the Early July Monarchy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974) kitabında oldukça detaylı bir biçimde ele alınmaktadır. Bezucha'nın kitabı, literatürdeki en iyi zanaatkâr sosyalizmi ve birlikçilik çalışmalarından biridir. Lyon işçi sınıfının büyük ve trajik isyanlar tarihi, Mary Lynn Steward-Dougall'ın *The Artisan Republic: Revolution, Reaction and Resistance in Lyon, 1848-1851* (Kingston ve Montreal: McGill-Queen's University Press, 1984) isimli eserinde de konu edilmektedir.

2. Kısım: Paris Barikatlarda

Temmuz Monarşisi döneminin ilk on yılına dair temel kaynaklardan birisi, Louis Blanc'ın iki ciltlik *The History of Ten Years: 1830 to 1840* (Londra: Chapman & Hall, 1845) kitabıdır. Kitapta Louis-Philippe yönetimindeki Fransa'da hayatın çeşitli yönleri ele alınır ve Blanc'ın bizzat tanık olduğu olayların anlatımına yer verilir. Bu dönemde yazılmış bazı realist romanlar da Paris işçi sınıfının yaşamına dair kusursuz çağdaş bakış açılarına tanıklık etmemizi sağlar. Özellikle Eugene Sue'nun *The Mysteries of Paris* (New York: Hippocrene Books, ?) romanı ve Victor Hugo'nun pek çok baskısı bulunan *Les Misérables* romanı iyi örneklerdir. Louis Chevalier'nin *Working Classes and Dangerous Class in Paris during the First Half of the Nineteenth Century* (Princeton: Prince-

ton University Press, 1981, çev. Frank Jellinek) çalışması da dönemin Paris işçi sınıfının toplumsal koşullarını detaylı olarak yansıtmaktadır.

Fransa'da 1848 Devrimi'ne dair literatürün oldukça geniş olduğu söylenebilir, ancak bunların arasında en önemlileri sürece tarihsel olarak katılmış veya tanıklık etmiş olanların anlatımlarıdır. Daniel Stern takma adıyla yazan Kontes D'Agoult imzalı *Histoire de la révolution de 1848*, dikkatli ve titiz bir gözlemcinin oldukça zengin betimlemeleri ile bezelidir. İlk olarak 1850 ve 1853 yılları arasında üç cilt olarak yayımlanmış bu eser (Paris: Gustave Sandre), sonradan çeşitli Parisli yayıncılar tarafından yeniden basılmış ve ileriki yıllarda yazılan neredeyse tüm devrim çalışmaları için değerli bir kaynak oluşturmuştur; ne yazık ki hâlâ İngilizceye çevrilmiş değildir. Devrimin tanıklanından bir başkası olan Alexis de Tocqueville de, döneme dair tanıklığını Alexander Teixeira de Mattos tarafından tercüme edilmiş olan *The Recollections of Alexis de Tocqueville* (New York: Macmillan, 1986) adlı hatıratında aktarmaktadır. Bu anılarda göze çarpan şey bunların zengin kişilik analizleri ve pek çoğu Marx'ınkilerle aynı sonuca varan genel tahliller içermekle birlikte, olaylara barikatın öteki yanından bakmasıdır. Alphonse de Lamartine'in yazdığı *History of the French Revolution of 1848* (Londra: Bell & Daldy, 1871), devrimin daha ziyade yazar odaklı bir perspektiften anlatıldığı bir anı kitabıdır. Diğer kaynaklarla karşılaştırılarak görülebileceği üzere, hakikatler açısında bazen güvenilmez olmakla birlikte, zamanın ateşli atmosferini yansıtmayı başarmakta ve Geçici Hükümet'in işçileri iktidardan uzaklaştırmak üzere verdiği nafile mücadeleyi başarıyla gözler önüne sermektedir. Bunun aksine, Louis Blanc'ın 1848: *Historical Revelations* (Londra: Chapman & Hall, 1858) kitabında dikkat çekici olan şey, dürüst anlatımı ve Blanqui gibi radikal figürlere yönelik düşmanca duygulardır.

1848 Devrimi üzerine çeşitli kıymetli evrak, Roger Price'ın Devrim Belgeleri [Documents in Revolution] serisinin bir parçası olarak hazırladığı *1848 in France* (Ithaca: Cornell University Press, 1975) derlemesinde ve Postgate'in *Revolution from 1789 to 1906* kitabında bulunabilir. Monografi kaynakları açısından zengin bir kitap ise yine Roger Price'ın *Revolution and Reaction: 1848 and the Second French Republic* (Londra: Croom Helm, 1975) çalışmasıdır ve bu kaynakta zanaatkarlar arasındaki hareketliliğe, kulüp hareketine ve *démoc-soc* grubunun bastırılmasına dair incelemelerin yanı sıra Charles Tilly ve Lynn H. Lees'in Haziran isyancılarının meslekleri ve kişisel geçmişleri üzerine yaptıkları çok kıymetli değerlendirmelere de ulaşılabilir.

1848 Devrimi'nin en derinlikli değerlendirmelerinden birisi, Priscilla Robertson'ın *Revolutions of 1848: A Social History* (New York: Harper & Row, 1952) çalışmasının ikinci bölümünde yer alır. Burada, 100 sayfalık bir bölümde diğer hacimli kitapların çoğundan daha fazla bilgi verilmekte ve daha başarılı yorumlar sağlanmaktadır. Georges Duveau'nun Anne Carter tarafından İngilizceye çevrilen *1848: The Making of Revolution* kitabı (New York: Random House, 1967), devrimi Fransız toplumunun üç farklı toplumsal sınıfına mensup bireyler üzerinden değerlendirir. Son olarak da Arnold Whitridge'in *Men in Crisis: The Revolutions of 1848* (New York: Charles Scribner's Sons,

1949) çalışması da siyasi anlamda da zengin olan çeşitli biyografik değerlendirmeler yoluyla devrimi ete kemiğe büründürmektedir.

1848 Devrimi'nin yakın tarihli çalışmalardaki değerlendirilme şekli de siyasi ve toplumsal göndermeleri bakımından çığır açıcıdır. Peter H. Armann'a ait *Revolution and Mass Democracy: The Paris Club Movement in 1848* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975) kulüpler aracılığıyla yaratılmış işçi sınıfı halk demokrasisine dair yapılmış eşsiz bir çalışmadır ve işçi sınıfıyla alt-orta sınıfın devrime güçlü bir itki kazandıran ciddi kitlesel örgütlenme ağlarını nasıl oluşturduğuna açıklık getirir. Donald McKay'in *The National Workshops: A Study in the French Revolution of 1848* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965) isimli kitabı bu stratejik yıl içerisinde atölyelerin ve işverenlerin rolüne dair müthiş bir incelemedir. Mark Traugott'un *Armies of the Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848* çalışması (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1985) Haziran isyanına tüm detaycılığıyla odaklanırken, ayrıcalıklı sınıfların işçi sınıfını nasıl olup da, Haziran isyanını bastırmakta kullanılacak karşı-devrimci unsurlar olan Seyyar Muhafızlara ve bir oranda da Ulusal Atölyelere kanalize ettiğini anlatır.

John M. Merriman'ın *The Agony of The Republic: The Repression of the Left in Revolutionary France, 1848-1851* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1978) çalışması Haziran isyanı sonrasında *démoc-soc* hareketinin bastırılmasına eğilirken, Ted W. Magadant'ın *French Peasants in Revolt: The Insurrection of 1851* kitabı (Princeton, N.J.: Princeton University Pressi 1979) Bonaparte'ın 1848 ayaklanmasını takiben yaptığı darbeye karşı kırsalda çıkan ayaklanmayı ele alır. David H. Pinkney'in Paris'in İkinci İmparatorluk döneminde Haussmann tarafından yeniden inşasını incelediği ve istatistiki bilgilere yer verdiği çalışması *Napoleon III and the Rebuilding of Paris* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1958) yüzyılın ilk yarısında Paris kent yaşamına dair oldukça canlı tasvirler içerir.

1848'i tam olarak anlayabilmek, Karl Marx'ın eşsiz eseri *The Class Struggles in France, 1848 to 1850* ve *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*'ı okumadan mümkün değildir. Bu iki eser de Marx ve Engels'in *Selected Works* (Moskova: Progress Publishers, 1969) baskısında ve çok ciltli *Collected Works* (New York: International Publishers, 1978 ve 1979) içerisindeki 10. ve 11. ciltlerde bulunabilir. Marx'ın kendi fikirlerine ve 1848-49 dönemindeki kişisel eylemlerine dair en iyi eleştirel çalışma, P. H. Noyes imzalı *Organization and Revolution: Working-Class Associations in the German Revolution of 1848-1849* kitabıdır (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966). Bu eserde Marx'ın Köln'deki işçi sınıfı hareketini liberal burjuvazinin emrine verme süreci gösterilmektedir. Ayrıca Marx ve Engels'in "Komünist Birlik Merkez Komitesi'ne Hitap" metninde sergiledikleri çizgi değişiminin de arka planı detaylı bir biçimde aktarılmaktadır. İlgili metin, üç ciltlik *Selected Works*'ün ilk cildinde ve *Collected Works*'ün onuncu cildinde bulunabilir. Ayrıca Oscar J. Hammen da Marx ve Engels'in Alman Devrimi'ndeki eylemlerini *The Red '48ers* (New York: Charles Scribner's Sons, 1969) kitabında, okuması oldukça keyifli bir şekilde ele almıştır.

Uluslararası İşçiler Birliği (Birinci Enternasyonal) üzerine İngilizce kaynaklar, Almanca ve Fransızca kaynaklardan daha az sayıdadır, ancak bunların çoğu hareketin oluşuna, kongrelerine ve eylemlerine dair oldukça ayrıntılı bilgi verir niteliktedir. Konu üzerine en kapsamlı çalışmalardan birisi G. M. Stekloff'un Rusçadan Eden ve Cedar Paul tarafından çevrilen *History of the First International* (Londra: Martin Lawrence, 1928) kitabıdır. Ne yazık ki bu eserde Stekloff, Marksist yöneliminin konuya yaklaşımını gölgelemesine engel olamamış ve her halükarda komünist, hatta pro-Stalinist bir "çizgi" takip etmiştir. Partizanlığa kaçmayan bir tarih incelemesi olarak Henryk Katz'ın kısa ve bilgilendirici *The Emancipation of Labor: A History of the First International* (New York: Greenwood Press, 1992) kitabı örnek verilebilir.

Milorad M. Drachkovitch tarafından hazırlanan *The Revolutionary Internationals 1864-1943* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1966) kitabının ilk bölümü, Enternasyonal bir bütün olarak değerlendirildiğinde yüzeysel bir çalışma olarak kalır, ancak anarşist IWMA'ya –yani Max Nomad'ın "Anarşist Gelenek"ine dair –alaycı bir üslupla da olsa– en önemli anlatım bu kaynakta yer alır. Birinci Enternasyonal'ın Bakuninci perspektiften ele alındığı en önemli kaynak, Amerika'da yayımlanmış olmakla birlikte yalnızca Fransızca mevcuttur: James Guillaume'un *L'International: Documents et souvenirs (1864-1878)* (New York: B. Franklin, 1969) eseri dört ciltlik devasa bir eserdir ve hem üslup hem biçim açısından oldukça özenlidir. Bir Alman Marksist olan Franz Mehring'in de hakkını teslim etmek gerekir, zira yazdığı Marx biyografisinde Bakunin'i oldukça adil değerlendirmiş ve Marx'ı eleştirebilmiştir.

1871 Paris Komünü üzerine toplumsal, tarihsel ve siyasi başlıklar altında oldukça geniş bir külliyat mevcuttur. Uzmanlık kaygısı taşımayan okuyucu için başlanacak iyi bir nokta olarak Alistair Horne'un *The Fall of Paris: The Siege and Commune of 1871* (New York: St. Martin's Press, 1965) başlıklı, Komün'e giden süreci ve Komün'ü canlı ve etkileyici bir dille anlattığı kitabı önerilebilir. Roger L. Williams'ın *The French Revolution of 1870-1871* (New York: W. W. Norton, 1969) eseri ise başka bir özet-tarih çalışmasıdır. Daha fazla detay isteyenler için İngilizcedeki en yetkin kaynak Stewart Edwards'ın *The Paris Commune 1871* (New York: Quadrangle Books, 1971) eseri uygun olacaktır. Edwards'ın ustalığı ve mesajını iletme yetisi bugüne kadar aşılabilmiş değildir ve kitap, devrimci hareketlere dair çalışma yapan herkesin okuması gereken bir eserdir. Ayrıca *The Communards of Paris* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; Londra: Thames and Hudson, 1973) derlemesini yapan kişi de Edwards olduğu için kendimizi şanslı addetmemiz gerekir. Frank Jellinek tarafından kaleme alınan *The Paris Commune of 1871* (Londra: Victor Gollancz, 1937) bu alandaki eski emektarlardandır ve Marksist bir bakış açısına sahip olmasına rağmen Edwards'ın daha yetkin eserine bir yardımcı kaynak olarak değerlendirilebilir.

Lissagaray'ın kaleme aldığı ve Fransızcadan Eleanor Marx Aveling tarafından çevrilen *History of the Commune of 1871* (New York ve Londra: Monthly Review Press, 1967) Komün'ün bir yandaşı ve katılımcısı tarafından yazılmış eşsiz bir eserdir. İlk ola-

rak 1876'da basılan bu kitap hem bir hatırat hem de tarih kitabı niteliği taşır ve yaşanmışlık hissini anlatımına da yansır. Yayımlanışını takip eden yıllarda sol tarafından Komün'ün resmi tarihi olarak değerlendirilmiştir. Lissagaray'ın ne bir Marksist ne de bir anarşist olduğunu, militan bir toplumsal devrim taraftarı olduğunu da hatırlatmak faydalı olacaktır. Ne yazık ki İngilizce çevirisi fazla "düz"dür ve orijinalinin ruhunu vermekten uzaktır; ancak Lissagaray tarafından yazılmış ve kitabın ilk basımında yer almayan yazıları da içermektedir. Bu metin, Fransızcada en son olarak *Histoire de la Commune de 1871* adıyla (Paris: François Maspero, 1970) yayımlanmıştır.

Eugene Schulkind'in *The Paris Commune of 1871: The View From the Left* (New York: Grove Press, 1974) kitabında döneme ait çok sayıda önemli belge ve Bakunin ve Kropotkin'den Marx ve Engels'e belli başlı sosyalist ve anarşist düşünürlerin Komün üzerine çeşitli tahlilleri yer almaktadır. Konuya dair Marksist bakış açısı Karl Marx'ın *The Civil War in France* kitabında ve Marx-Engels'in *Selected Works* derlemesinin ikinci cildi ile *Collected Works*'ün 22. cildinde bulunabilir. Marx ve Engels'in Komün'ü konu alan mektup ve yazıları eski Sovyetler Birliği'nde derlenmiş ve *Marx and Engels on the Paris Commune* başlığıyla (Moskova: Progress Publishers, 1971) yayımlanmıştır. Haziran 1848 ayaklanmasının katılımcılarını ve hedeflerini konu edinen en önemli karşılaştırmalı çalışma Roger V. Gould'un *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune* çalışmasıdır (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1995). Gould bu eserinde ikna edici bir anlatımla, Haziran ayaklanmasının Komün'e kıyasla daha sınıf tabanlı olduğunu arşiv malzemeleri eşliğinde sunmaktadır.

Daha spesifik konulara odaklanan Komün incelemeleri arasında Edith Thomas'ın Fransızcadan James ve Starr Atkinson tarafından çevrilen *The Women Incendiaries* (Londra: Martin Secker & Warburg, 1967) çalışması, Komün'de kadınların oynadığı ve bu zamana kadar üzerinde yeterince durulmamış rolü ele almaktadır. Thomas aynı zamanda anarşist Louise Michel'in, İngilizceye Penelope Williams tarafından çevrilen *Louise Michel* adlı biyografisini de kaleme almıştır (Montreal: Black Rose Books, 1980) ve bu eserde 1871 olaylarına liberter bir perspektiften yaklaşarak, unutulmaz bir kahramanlık sergilemiş olan bir kadının öyküsünü anlatır. 1871'de sol siyaset safında yer almış tüm devrimci eylemci ve düşünürün biyografisinde Komün de bir ölçüde muhakkak ele alınmaktadır.

3. Kısım: Proleter Sosyalizmler

Sanayi proletaryasının ortaya çıkışını anlayabilmek için okurun öncelikle yukarıda zikredilen Sanayi Devrimi kaynaklarına yönelmesi faydalı olacaktır. Bunlara ek olarak John M. Merriman tarafından hazırlanan *Consciousness and Class Experience in Nineteenth-Century Europe* (New York ve Londra: Holmes & Meier, 1979) derlemesi, İngiltere ve Fransa'daki proleterleşme sürecine dair oldukça faydalı makaleleri bir araya getirmektedir. Charles Tilly, Louise Tilly ve Richard Tilly tarafından yazılan *The Rebellious Century: 1830-1930* da (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975) tavsiye edilebilecek eserler arasındadır. Avrupalıların Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yüz yıldan

uzun bir süre boyunca tecrübe ettiği proleterleşme ve karşılıklı asimilasyon sürecini örneklerle anlatan önemli bir eser de W. O. Henderson'ın kaleme aldığı *The Industrialization of Europe 1780-1914* (Londra: Thames and Hudson, 1969) kitabıdır. İlgi çekebilecek başka bir eser olarak da Richard J. Evans imzalı *Proletarians and Politics: Socialism, Protest and the Working Class in Germany before the First World War* (New York: Macmillan, 1928) sayılabilir. Selig Perlman'a ait *A Theory of Labor Movement* (New York: Macmillan, 1928); İngiltere, Almanya, Rusya ve Amerika'daki modern işçi hareketini konu alan ve hâlâ zihin açıcı olma özelliğini koruyan bir çalışmadır.

Fransız sendikalizmi ve özellikle de ideolojik kökenleri, Jeremy Jennings'in *Syndicalism in France: A Study of Ideas* (New York: St. Martin's, 1990) kitabında oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır, ancak konunun işçi hareketleri eksenli anlatımı Peter Stearns imzalı *Revolutionary Syndicalism and French Labor* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1971) kitabında yer alır. Hem G. D. H. Cole hem de Harry Lauder kendi sosyalizm tarihi kitaplarında sendikalizmi çok iyi özetlemeyi başarmıştır. Anarko-sendikalizme dair en iyi çalışma, Rudolf Rocker'ın *Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice* (Indore, Hindistan: Modern Publishers, ?) kitabıdır. Anarko-sendikalizme yer veren diğer kaynaklar, yukarıda bahsedilen anarşizm tarihi çalışmalarıdır.

İkinci Enternasyonal tarihini konu alan en iyi tekil çalışma G. D. H. Cole'un *The Second International 1889-1914* kitabıdır. James Joll tarafından yazılan *The Second International (1889-1914)* (New York: Harper & Row, 1966) ise zaman zaman muğlak ve karmaşık olmakla beraber hala iyi bir özet niteliğindedir. Başka bir kısa inceleme de Gerhart Niemeyer'in, Drachkovitch tarafından derlenen *Revolutionary Internationals* içerisinde yer alan "The Second International: 1889-1914" başlıklı makalesidir.

İkinci Enternasyonal'in tarihi, Alman sosyal demokrasisinin ortaya çıkışı ile öyle kuvvetli bir ilişki içerisinde ki, Alman sosyal demokrasisine dair çoğu tartışmada da İkinci Enternasyonal üzerine oldukça kapsamlı incelemelere rastlanır. Yani Almanya'nın genel tarihini inceleyen eserler de sosyalist hareketlerin yanı sıra milliyetçilik ve militarizm gibi temel problemleri anlamak için gereklidir. Geoffrey Barraclough imzalı *The Origins of Modern Germany* (New York ve Londra: W. W. Norton, 1984) kitabı, bu problemlerin ortaçağdan modern zamanlara uzanan aralıkta nasıl şekillendiğini ele alır. Arthur Rosenberg'in *Imperial Germany: The Birth of the German Republic 1871-1918* (Boston: Beacon, 1964) çalışması, Alman ulusal birliği ve sonuçları hakkında eşsiz bir eserdir. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan birlik sürecinde ve militarizasyonda Junker'ların rolüne dair okunması gereken kitap ise Edward Crankshaw tarafından kaleme alınmış müthiş bir biyografi olan *Bismarck*'tır (Harmondsworth: Penguin Books, 1983). Nicolas Stargart'ın *The German Ideal of Militarism: Radical and Socialist Critics 1886-1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984) ise Alman militarizmine ve bu sürece Karl Kautsky, Karl Liebknecht ve diğer SPD önderlerince sergilenen muhalefeti konu edinir.

Alman işçi hareketinin başlangıç dönemlerinden İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadarki dönemini ele alan bütünlüklü ve derli toplu bir tarih kitabı olarak Helga Grebing'in Mary Saran tarafından kısaltılmış ve Edith Koerner tarafından çevrilmiş *The History of the German Labor Movement: A Survey* (Dover, N.H.: Berg Publishers, 1985) kitabı önerilebilir. Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni konu alan çok sayıda önemli tarih kitabı İngilizce olarak mevcuttur. Bunlardan en kapsamlı olanı, Guenther Roth tarafından yazılmış olan *The Social Democrats in Imperial Germany: A Study in Working-Class Isolation and National Integration* (Totowa, N.J.: Bedminster Press, 1963) adlı kitaptır. Gary P. Steenson imzalı *"Not One Man! Not One Penny!": German Social Democracy, 1863-1914* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1981), SPD'nin Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadarki dönemini anlatan anlaşılır ve canlı bir üsluba sahip bir eserdir. Carl E. Schorske'nin *German Social Democracy, 1905-1917: The Development of the Great Schism* (Cambridge, MA. ve Londra: Harvard University Press, 1955) kitabı klasikleşmiş bir kitap olup, savaş öncesinde görünüşte devrimci bir parti olan SPD'nin açıkça oportünist bir yapıya dönüşme sürecini inceler. Peter Gay imzalı *The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's Challenge to Marx* (New York: Columbia University Press, 1952) da Bernstein ve revizyonizm üzerine eşsiz bir kaynaktır.

William A. Pelz tarafından hazırlanan ve Erich Hahn tarafından tercüme edilen *Wilhelm Liebknecht and German Social Democracy* (Westport, CN.: Archon, 1984), Karl Liebknecht'in babası olan Wilhelm Liebknecht tarafından ve kendisi hakkında yazılmış metinleri bir araya getiriyor. Bu kitap hem SPD'ye hem de baba Liebknecht'in öldüğü 1900 yılı öncesinde parti içinde var olan temel tartışmalara ışık tutar nitelikte. Bu tartışmalar ve daha sonra yaşananlar ayrıca J. P. Nettl tarafından yazılan iki ciltlik *Rosa Luxemburg* biyografisinde (New York ve Londra: Oxford University Press, 1966) de ele alınıyor. Luxemburg'un eserlerine dair İngilizcedeki en iyi kitap, Mary-Alice Waters tarafından derlenen *Rosa Luxemburg Speaks*'tir (New York: Pathfinder Press, 1970). Bu kitapta Troçki'nin kaleme aldığı önemli bir makale olan "Rosa Luxemburg'a Dokunmayın!" da yer almaktadır. Helmut Trotnow imzalı *Karl Liebknecht: A Political Biography* (Hamden, CN.: Archon, 1984) adlı kitap da hayatı savaş yıllarında Rosa Luxemburg ile kesişen genç Alman devrimci hakkında kısa bir biyografi çalışmasıdır. Marx'ın "Gotha Programının Eleştirisi"ni ve Karl Marx ve Frederick Engels imzalı *Collected Works* c. 20 (New York: International Publishers, 1989) içerisindeki ilgili metinleri okumaksızın Alman sosyal demokrasisine dair hiçbir okuma tam anlamıyla yeterli olmayacaktır.

Yirminci yüzyılın en önemli “aykırı” düşünürlerinden biri olan Murray Bookchin’in, devrimci geleneğin zayıflaması, devrimler çağının eski ve yeni kuşakların bilincinden/belleğinden silinmeye yüz tutması karşısında duyduğu derin kaygı sonucu kaleme aldığı bu dört ciltlik anıtsal eser, o büyük devrimlerin öznelere olan halkların/kitlelerin/“taban” oluşumlarının kurumsal ve örgütsel yapılarına ışık tutmakta, her bir devrimin arka planındaki toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik gelişmelere odaklanmaktadır.

Üçüncü Devrim’in bu ikinci cildinde genelde modern tarihin özeldeyse Fransız tarihinin bir anlamda en fırtınalı halk ayaklanmaları olan 1830 Devrimi, 1848 Devrimi ve 1871 Paris Komünü ele alınıyor. Ayrıca, uluslararası emekçi örgütleri olarak Birinci Enternasyonal ile İkinci Enternasyonal’in tarihçesi ve dayandığı kökenler inceleniyor. On dokuzuncu yüzyıl işçi hareketlerinin giderek nasıl ideolojik bir boyut kazandığı, radikal cumhuriyetçi bir ideoloji ve hareket olan Jakobenizmden işçi sınıfı odaklı çeşitli sosyalizmlere doğru nasıl bir geçiş yaşandığı, zamanın federalizm/konfederalizm tartışmalarının günümüz için ne anlam ifade ettiği somut olaylar ve örnekler üzerinden tartışılıyor.

Murray Bookchin’un son yayınlanmış çalışması olan ve dört ciltten oluşan, *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi* farklı bir dünya tarihi anlatıyor.

*dipnot
yayınları

Selânik Caddesi 82/24 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 • Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitabevi@yahoo.com • www.dipnotkitap.com

